

Viața Românească

22. OCT. 2019

✓
✓
35638

BIBLIOTECA INST. PED.
PEDAGOGICAL INSTITUTE EDUCATION
Tg. Mures - Mureshasroni

5 JUN 1973

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0868692613

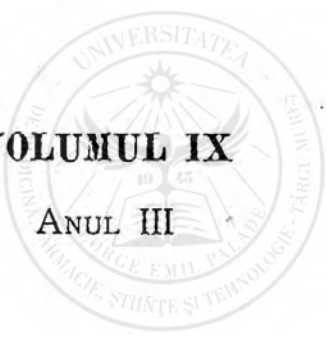
Viața Românească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL IX

ANUL III

I A Ș I

Redacția: Str. Română 4. — Administrația: Str. Carp 6

1908

COMETA

Comedie în trei acte și în versuri

PERSOANELE :

Doamna <i>Mirea</i>	<i>Lucica</i>
<i>Roro</i> (fiicele d-nei <i>Mirea</i>	<i>Tity Rosnov</i> , tânăr rentier.
<i>Tanța</i> (<i>Rudi</i>
Doamna <i>Gubin</i>	<i>Hals</i>
<i>Cleo</i>	Sculptorul <i>Pralea</i>
<i>Nineta</i>	Preotul <i>Colum</i>

Invitați, etc.

ACTUL I-iū

Un salon modern. Lumină de lampă. *Roro* pe un puf, lucrează lângă foc, la o broderie. *Tanța* îngrijește de un samovar. E în amurg.

Scena I-ia

RORO, TANȚA.

TANȚA

Ciudat ! Nu vine nimeni...

RORO

Da, nimeni...

TANȚA

Ce să fie ?

RORO

Te miră ?...

TANȚA

Da, vezi bine... Eu m'așteptam să vie.
Nu-i astăzi Miercuri oare ?

RORO

De bună samă, Miercuri...

TANȚA

Nu-i cercul nostru astăzi ?

RORO

O, sint atitea cercuri !

TANȚA

Da, — e-o epidemie!

RORO

Nu, -i foarte natural!

De-arunci o piatră 'n apă, nu se pornește-un val?
Și'n urmă valul oare nu crește 'n cerc?

TANȚA

Firește!

RORO

Și-apoi din cercu-acela nu prinde altu-a crește?
Și altele 'n virtutea aceleiași vibrații?
Unde-i acuma cercul întiei generații?
Cine-ar putea să spună?...?

TANȚA

Nu eu!

RORO

Ascult' atunci!

(sentențios)

Aicea cade piatra pe care o arunci (face gestul)
Aici se face cercul, și-acesta-i „cercul nostru“...
Pe urmă cercul crește, și face „cercul vostru“...
Și cercul vostru face pe-al lor, — și mai departe...

TANȚA

Roro, să aibă Tity ca tine-atita carte...

RORO

De ce vorbești de Tity?

TANȚA

Ar fi un lucru mare!

Ce n'ar putea s'ajungă el, un băiat cu stare!...

RORO

Ei, și? Ce'mi pasă mie?

TANȚA

Ce'ți pasă? Ei, îți pasă...

RORO

'mi pasă ca și ție, după cum văd...

TANȚA

Ei, lasă!

Las', și mai bine haide, continuă'ți ideia
Cu cercul tău cel magic... Cum stăm cu piatra-aceia?

RORO
(sentențios)

Accia ce greșește să nu arunce piatra!

TANȚA

(luînd în mînă „Indépendance Roumaine“ de pe masă)
Ia să vedem mai bine ce-i cu puterea-a patra?
(parcurgînd ziarul)

Te 'ntereesează Bursa?...

(Roro tace. Tanța schimbă tonul)

Nu?... Preferați vre-o scenă

Din parlament?... Să trecem la rubrica mondenă...

A! violetul iarăși!...

RORO

Da,—toate's violete!

TANȚA

Și, sigur, violetul cu tenul tău se ceartă...

RORO

Nu... dar ce-ai zice dacă o mie de palete
S'ar pune să picteze printr'un capriciu de artă
C'o singură culoare o mie de portrete?..

TANȚA

Ce-ar fi?

RORO

Un an rentabil pentr'un oftalmolog!... (rîd)

Și totuși violetul mi-e drag, cînd nu-i *en vogue!*

E-atîta poezie în el cînd ziua moare...

C'o dungă violetă se 'nchee-o depărtare,

O viorică spune că-i primăvara-aproape,

O dungă violetă insamnă supt pleoape

O patimă ascunsă... O umbră violetă

Acopere trecutul...

TANȚA

(ironic)

Roro!... devii poetă!...

RORO

Ba nu... dar o culoare așa de ideală
Lăsată parc' anume pentru melancolie,
Nu e păcat s'ajungă atîta de banală
Prin tirania modei? Sărmană poezie!

TANȚA

Ce vrei? Sint numai șapte culori în curcubeul

RORO

S'arată curcubeul?... Atunci e semn de pace?

TANȚA

Ba nici de cum! Văd lumea și cu în felul meu!
Și orice pun pe mine, mă prinde și îmi place.

RORO

Îți place, că-i la modă, și moda-i, cum se știe,
Făcută pentru-aceia ce nu au fantezie:
Gindește pentru tine un Worth sau M-me Paul.
Vinează 'ntre ghețare un Eschimos la pol
Și în aceeași vreme un Cafru 'n țări toride...
Mor gingașii colibri cu penele splendide,
Devin ridicoli struții așa de eleganți,
Rămîn cu gura știrbă sărmanii elefanți,
În semn de întrebare sucind în aer tromba;
Pe zi ce merge crește imensă hecatomba,
Și toți își dau tributul, ca 'n urmă domnul Worth
Sau altul ca și dinsul, din materialul mort,
Din toate-aceste lucruri așa de disparate,
Ducînd la frunte mina cu gesturi inspirate,
Să'njghebe cine știe ce creațiune nouă...
Și-apoi să decreteze ca Dumnezeu: „Vai vouă,
De nu'ți purta cu toate, burgheză sau regină,
Jupon scurt, redingotă, jiletca androgenă
Sau bluza cu guipură... Pe stradă kimonoul...
Pentru-anotimpu-acesta, acesta mi-i cadoul!
Iar cit despre culoare, cu violet vă satur,
Sau stofele vărgate, și...

(cu emfază)

tertium non datur!

(rid amîndouă)

Ce rizi?... nu-i asta moda?...

TANȚA

Roro!.. ești o nebună!..

RORO

Și tu... Palas Athena, firește...

TANȚA

Asta-i bună!

În orice caz mai bine-i să fiu așa cum sînt,
O fire mărginită...

RORO

N'am spus acest cuvînt...

TANȚA

Nici nu-s o revoltată ca tine, o estetă...

RORO

Tu nu 'nțelegi că toate pe lume se repetă ?
 Că nu e nou nimica, și vasta crenolină
 Purtată de bunica, a fost și-o să revină
 Mereu, că e un ciclu de forme și tipare,
 Menite să ascundă diformități bizare,
 Să întregască lipsuri...

TANȚA

Atunci cum vrei să fie ?

RORO

Cum vreau ?... Întâi de toate să fie-o armonie
 De linii, căci în linii e-a frumuseții taină...
 Să nu le-ascunzi, ci astfel să-ți faci orișice haină
 Ca ritmul plin de farmec al lor să nu se strice...
 Aș vrea să port hlamida statuilor antice,
 Să'mi fie liber mersul, și brațul gol să-l am,
 Să am mișcări de valuri și legănări de ram,
 Ca undele 'n mișcare al faldurilor joc
 Cîntînd să se preschimbe cînd merg sau stau pe loc,
 Și'n orice 'nfățișare senină să rămîn,
 Născută ca din dalta unui artist păgîn...
 Pe orice fond aș trece, să nu însemn o pată,
 Să fiu cu fondul una, să par că sint pictată..

TANȚA

Prostii !

RORO

Nu, dragă Tanță ! Sint lucruri înăscute,..

TANȚA

Ei, ași !

RORO

Las'o 'ncurcată !

TANȚA

Ba nu !

RORO

Atuncea du-te

Și-anunț'o conferință la Ateneu...

TANȚA

(Indignată)

Cum ? Eu ?

RORO

Da, cine ?

TANȚA

Tu, desigur! Că tu vorbești mereu,
Tu ai formule gata și-asortimente nouă
Expuse la vitrină...

RORO

(plictisită)

Ei, las-o!

(În timpul acesta d-na Mirea intră, în toaleta de vizită)

Scena II-a

Aceleași, D-na MIREA

D-na MIREA

(întinzind minile)

Pace vouă!

Iar vă certați, desigur... Iar faceți teorii!

TANȚA

(cu răutate)

Nu, mamă... dar e 'n vervă Roro, și tu o știi
Cum e esteta noastră cind și-a pornit motorul...

D-na MIREA

(cu desnădejde comică)

O știi!

RORO

(arătînd-o cu degetul)

Ce's eu de vină?! De vină-i autorul!
(Soneria. Se aud glasuri pe coridor)

TANȚA

Vin fetele!

(aleargă să le 'ntîmpine)

Da! Ele's!

D-na MIREA

Cum?... Iar?... Credeam că-i Joi!
Eu fug.. azi nu am vreme... primiți-le și voi!
(Larma din coridor crește.)
I-auzi ce gălăgie!.. Nebune ce mai sint!... (ese)

Scena III-a

RORO, TANȚA; NINETA, LUCICA și CLEO, în
costum de patinaj.

NINETA, LUCICA, CLEO

Bonjur!

CLEO

Frumos vă șade! Vă țineți de cuvânt!...

TANȚA

Nu-i vina noastră, Cleo...

LUCICA

Păcat!

NINETA

Era o ghiță
Curată ca oglinda, mai limpede la față
Decît obrazul D-nei Gubin, de obicei...
Incremenise apa cuprinsă de polei,
Așa de străvezie, că 'n loc stai rusinată
Văzindu-te în luciul oglindei dedublată...

RORO

Risca deci să te piardă un mic pas olandez?

NINETA

Noroc c'o bură fină ca pudra de orez
Ningea, și-atuncea fața strălucitoarei sticle...

RORO

(ridicînd capul)

Ca Lacul Yosemite a Veronicăi Micle
S'a tulburat deodată... Ș'apoi?...

NINETA

(privind-o malițios)

Era și Tity...

CLEO, TANȚA și LUCICA

(rîzînd)

Cometa!

NINETA

Da, Cometa!

TANȚA

Te tulburi Yosemite?

LUCICA

Te 'ntuneci lac-oglină?

RORO

Deloc! nu pot să-l sufăr!

CLEO

Serios vorbești?

RORO

E anost ca un șerbet de nufăr !

LUCICA

Ei, asta nu !

CLEO

Firește că nu !

TANȚA

Eu il ador !

CLEO, LUCICA, NINETA

(in cor)

Și eu !

RORO

(cu dispreț simulat)

Fiind acesta avisul tuturor,
Permiteți'mi, ilustră majoritate, mie
Să mă înscriu în contra...

TOATE

(in cor)

Aceasta-i infamie !

LUCIA

E adorabil Tity...

TANȚA

E elegant, distins...

CLEO

E zvelt ca un Adonis...

TANȚA

O, da !

RORO

(ironie)

Prea v'ați aprins !

NINETA

Oriunde-apare dinsul, aduce veselie...

LUCICA

Mișcările lui toate sint o euritmie...

Și glasul lui...

CLEO

E dulce...

NINETA

Te farmecă, te fură...

LUCICA

Și parc'aceiași vorbă ce-o spune altă gură
Alt înțeles îmbracă cind gura lui o spune...

CLEO

Da, orice face dinsul, il prinde de minune!

RORO

(lăstnd broderia)

Nici vorbă! Lucrul ăsta l-am auzit și an!
Eroul era altul... Un trubadur sărman...
Un palid Ahasverus, un rătăcit din drum,
Un bard căzut din lună, supt braț cu un volum,
Volumul lui de versuri, umplut ca un herbariu
Cu mindre flori presate... Dar nu avea nici Lari,
Nici unde să și-i fie în casa lui umilă...
Nu se 'ntrebasese nimeni de starea lui civilă...
Era pe-atunci în vogă cum e-astăzi violetul
Și-acuma... cine știe pe unde-o fi poetul!

TANȚA

Cum poți să pui pe Tity în cumpănă cu'n tont!

RORO

Da, astăzi Tity crește măreț la orizont!
S'a dus cîntînd poetul un biet epitalam,
Și cartea lui pe care odată o citeam
Cu atîta drag, pe margini scriînd duioase note,
A prefăcut-o Tanța de mult în papiliote!
(Fetele rid)

TANȚA

(indiguată)

Mînți fără de rușine!

RORO

De ce te-ai supărat?
E-o cinste să ai părul în versuri ondulat!
De fiecă suviță s'atîrne o poemă:
Ici un ghazel șagalnic, dincoace-un triolet,
O'ntreag'arhitectură clădită de-un poet,
Se poate-o mai frumoasă și scumpă diademă?

TANȚA

(în culmea indignării)

Ce rideți?

RORO

Cum te superi și tu de toate cele !
 Tu nu 'nțelegi că risu-i ca scumpele dantele
 Ce 'nveselesc o haină ?...

TANȚA

(enervată)

Ei, lasă-mă în pace !

CLEO

Iar se pornește sfada...

LUCICA

(cu un aer grav)

Tăcere !

NINETA

(bate din palme)

Știi că-mi place ?...

RORO

Așa s'a 'nchis ședința și-acum o săptămână !

LUCICA

La ordine !

CLEO

(punînd mina pe un clopoțel)

Ajunge ! Discuția s'amină !

Scena a IV-a

ACELEAȘI, TITY.

TITY

(intrînd, aude ultimele cuvinte și stînd în prag, strigă)
 Eu cer cuvîntul !

TOATE

(afară de *Roro* care-și pleacă capul pe broderie și se
 face că lucrează)

Tity ! Cometa e 'ntre noi !

TITY

(înaintînd)

Cometa totdeauna vestește un războiu !

(Toate fetele, afară de *Roro*, care stă la locul ei,
 îl înconjoară).

CLEO

De unde vii, Cometă ?

LUCICA

Din care regiuni ?

TITY

Din regiuni polare..... și-am să vă spun minuni !
Dar, mai întâi, permiteți.....(plecînd un genunchiu în fața lui *Roro*, care se face
că lucrează înainte).

Sînt prea supusul paj

Al Majestății Voastre.....

(Roro se uită la el ironic)

N'ați fost la patinaj.....

(Roro tace)

Nu vreți să rupeți gheața ?....

*(acelaș joc)*Tăceți ? *Brruh ! Ce Eisberg !**(se scoală scuturîndu-se ca de frig, Tanța
îi aține calea, rîzînd)*

TANȚA

Amabilă primire !.....

TITY

Lăsați-mă s'alerg !

O, de-aș avea patine !.... *One Horse ! one horse ! O vrei !*
Ca Richard un imperiu aș da acum—pe-un ceai !

TANȚA

(arătîndu-i samovarul)

Vin, samovarul cîntă....

TITY

(cu mîinile întinse spre samovar)

Salut ! O, samovar !

La tine e căldură....

(arătînd pe Roro)

Acolo-i frig polar !

*(se întoarce iar spre samovar)*De ai ceva pe suflet, tu murmuri cel puțin,
Ți-arăți nemulțumirea cînd toanele îți vin,
Pufnești cînd atmosfera te-apasă, protestezi
Cu grave borborigme ; arunci schintei, fumezi :
Cînd ești duios, cînd vesel, cînd mut, cînd guraliv....
Oricum ai fi, tu însă ești comunicativ !*(Fetele rîd, afară de Roro. Tanța îi toarnă
și-i servește ceaiul).*

TANȚA

Ți-ai meritat paharul....

LUCICA

A fost splendid cupletul !....

TITY

(se duce la Roro și-i oferă paharul)

Îmi pun în el nădejdea să-mi fie interpretul....

RORO

(respingindu-l cu ochii la cer)

O, treacă de la mine, Stăpîne, acest pahar !

TITY

Odată cu nădejdea am pus destul zahar :
Nu ți-l servesc cu fiere...

RORO

Nu sintem pe Golgota !....

TITY

De-acord, o Majestate !

RORO

(cu dispreț)

Cu Almanahul Gotha
N'am nici o legătură : nu port pe cap coroană....
In schimb am pentru anoști mindria suverană...

TITY

Olimpică aproape....

RORO

Ce glume de prost gust !

TITY

(bind ceaiul, face o reverență)

Mă'nchin umil în fața disprețului august !
Și totuși dați-mi voe să nu renunț la glumă....
Căci glumele-s asemeni baloanelor de spumă
Ce-adună curcubee în viața lor de-o clipă
Înveselind copiii,—și-apoi cad în risipă....

RORO

(imblinzită)

Ca pe-un copil atunci dorești să te ascult ?

TITY

(cu melancolie prefăcută, dă din cap)

Nu... nu mai am tutore... eu sînt major de mult!

CLEO

Ai fost foarte precoce...

TOATE

(afară de Roro)

O, da!

TITY

Nu-s mai deștept

Și nici mai prost ca altul, dar am licența 'n drept,

Pașportul ce deschide oricare barieră....

A răposat în mine un om de carieră,

Căci n'avea aptitudini să doarmă la birou.

Am moștenit, se vede, un suflet de erou,

Și vaste patrimonii cu dînsul deodată....

Sînt deci o excelentă partidă pentru o fată!

RORO

Modest erou!

(Fetele rid)

TITY

Desigur! Modest de mic copil!

Îmi dați voe s'adaug și-acest mic codicil!

LUCICA

Atunci din modestie se vede c'ai rămas

Stingher ca o cometă până acum....

TITY

Hélas!

TANȚA

De ce oftezi?...
*

(Tity tace)

CLEO

Răspunde!

TITY

De ce? Vreți să vă spun?

Atunci face-vă'ți roată!....

(Fetele, afară de Roro, se string în jurul lui)

Sînt un sărman nebun!

TOATE

O știm !... Poveste veche !...

TITY

(continuind pe acelaș ton)

Aveam un ideal....

(răzgîndindu-se brusc)

Nu.... nu mai spun, căci astăzi prea sînt sentimental !
(se ridică să plece)

FETELE

(afară de Roro)

Nu te lăsăm... Hai, spune...

TITY

(se oprește grav, în mijlocul scenei)

Tăcere în salon !...

Prin gura mea vorbește acum Flamarion !

(Pauză)

Gentil auditoriu ! Dincolo de lumină,
De-această uriașă și veche pelerină,
Tăiată din cuponul întinderii albastre,
Cum zic, mai sus de soare, de cuiul lumii noastre,
De care-atîrn' această străveche pelerină...

RORO

(întrerupînd)

Imagina-i greșită !.

TITY

Mă rog, ce-s eu de vină ?

Să zicem că-i greșită... și trecem mai departe...

Din bezna fără margini cu încăperi deșarte,

Acolo unde-i noaptea opacă și concretă,

În negrul haos unde nu ochiu, dar nici lunetă

N'a fost în stare încă s'arunce o privire

În locu-acela virgin de orice clevetire,

Incognito ca regii, dar făr' agenți secreți,

Aproape anonimă cum sînt unii poeți

Ce n'au avut norocul să asle-un editor

Nici doamne patronese,—un biet punct călător,

Inexistent în spațiul obscur deși există,

Se 'nscrie dintr'odată pe-a oaspeților listă

Rupînd monotonia sistemului solar...

Senzația-i enormă... „ce-i monstru-acest bizar ?“

Se 'ntreabă cu mirare planetele și sorii...

Se umple universul de știri contradictorii ;

Din Jupiter în Marte, din Marte în Jupiter

E-un schimb de telegrame cifrate, care cer

In cea mai mare taină amănunțit raport :
 Ce-i cu suspectu-acesta ce n'are pașaport ?
 Ce-i corpul ăsta straniu în rochie gazoasă ?
 A cui e oare-această reclamă luminoasă ?
 Și'ndreaptă astronomii lunetele din turn
 Și păn' și Ugolinul, ignobilul Saturn
 Iși tulbură plăcerea digestiei lui grele
 Pindind cu bănuială prin vastele-i inele,
 Pe cînd cometa crește pe cer, și'n zbor nebun
 Cu mindra-i coadă 'ncearcă efecte de păun !...

TANȚA

Cometa era dară, cum văd...

TITY

Bine 'nțeles!

NINETA

O ce n'aș da ca dînsa să am atît succes!

TITY

Succesu-i foarte lesne de repurtat...

NINETA

Ei, cum ?

TITY

O rochie gazoasă și fină ca de fum
 Și părul dat pe spate ca simplă garnitură...

TOATE

(afară de *Roro*)

O ! o !

TITY

Vă cer iertare !

LUCICA

Intreci orice măsură !

TITY

De ce mă intrerupeți ? !... Tăcere în salon !
 Prin gura mea vorbește din nou...

TOATE

(afară de *Roro*)

Flamarion !

TITY

Flamarion, firește... Dar unde am rămas ?
 A... da ! Cometa noastră acum din ceas în ceas
 Tot mai impetuoasă s'avintă și desfide.

Poftită-i pretutindeni... i se ofer partide,
 Se luptă între ele planetele rivale,
 Se 'ntrec în politețe, fac jertfe colosale,
 Și-aprind ca niciodată imensele lor faruri,
 I se trimit misive de dragoste și daruri,
 Saturn devine tandru, Mercur stă trist departe,
 Scăpărătoare Venus se uită crunt la Marte,
 Pleiadele-i fac semne cu blindele lor focuri,
 Tot ceru-i numai baluri, serate, *five-o-klock*-uri,
 Dar ea, ca o mireasă, își flutură peteala
 Și trece înainte... Și-acuma triumfala
 Și mult sărbătorita persoană vagabondă
 Dispare, ca în urmă s'apară și mai blondă,
 În alt sistem, departe, dar nu stă nicăireca
 Și ori pe unde trece își scrie amintirea,
 Zvirlind în întuneric un pumn de stele-albastre,
 Apare și dispare din sfera lumii noastre
 Ca iarăși să revie, pân' ce 'ntr'o zi, distrată
 De-o nostalgie vagă, de-un gând obscur, deodată
 Ajunge față 'n față cu Febus Apolon...

TANȚA

Cu cine are-onoarea ?...

TITY

Tăcere în salon !

NINETA

Ei, prea devii didactic !

TITY

Mă rog, așa sint eu !
 Un clasic ! Și de-aceia, vedeți, îmi vine greu
 Să-i zic soarelui soare, cînd e așa sublim
 Acest plin de-armonie și vechiu pseudonim !
 O, dătător de viață, o Febus Apolon !

RORO

Povestea cu cometa devine foileton !

TITY

Atunci... pe mini urmarea...

(se scoală să plece)

TOATE

(afară de Roro)

Ba nu !... Acuma vrem !...

LUCICA

Înșir'te mărgărite !

CLEO

Desfășură-te ghem,
Că noi tăcem de-acuma...

TITY

Gentil auditor!
Priviți! Urc iar spirala, sus, în observator:
Cum vă spuneam, Cometa, în goana ei, deodată,
De-un ochiu imens de aur se simte fascinată,
Falenă uriașă ce-alcargă fără vrere
Atrasă spre lumină de-o tainică putere...
Se uită lung în urmă, s'ar înturna din cale,
Încearcă să reziste atracției fatale,
Rotește, tot rotește, aproape, mai aproape,
Întinde înc'odată aripele să scape
De ochiul care-o chiamă imperios spre moarte,
Dar nu mai e scăpare de-acum în nici o parte;
Un jar cumplit o arde și pleata ei bălae
Acum e-un nimb de flăcări, un caer de văpae,
Și vagabonda asta cu-atîta fantazie,
Ce n'a putut să lege nici o tovarășie,
Ce cocheta cu toate imensele planete,
Ce nu știa pe lume nimica să regrete,
Învinsă, umilită, ne mai putînd să zboare
Vertiginos s'aruncă și să destramă 'n soare!...

TANȚA

Afîta tot?...

LUCICA

Pe urmă?....

TITY

Ce, nu-i destul, mă rog?
Am început c'o glumă și 'ncheiu c'un necrolog!

NINETA

Și care e morala?

TITY

Morala? (melancolic) Cine știe!...
(se uită la ceas)
În orice caz pe astăzi destulă poezie!
Am vorbit prin spațiu destul.... Mă duc.

LUCICA

Cum? pleci?...

NINETA

Nu ne conduci?...

TITY

Sint gata !

LUCICA, cătră NINETA și CLEO

Plecăm cu Tity deci !
(se ridică toate trei. gala de plecare)

NINETA

La revedere, Tanța...

CLEO

A !... dar uitam... Roro,
Veniți la balul Doamnei Gubin ?..

RORO

N'am încotro....

TANȚA

Ba da... cu siguranță...

TITY

Atunci voiu fi și eu !

NINETA

La drum dar cu cometa !

(se'ntoarce cătră Tity)

Să mergem, domnul meu.
(ii oferă brațul)

TOATE TREI

La revedere, Tanța... Roro...

TANȚA și RORO

La revedere

(Dau să plece)

NINETA

Hai...

TITY

(se oprește)

Merg..., însă cu condiții : să mergeți în tăcere,
Să nu v'aud pe stradă nici în surdină glasul,
Să nu priviți la nimeni, decit la mine... Pasul
Scandat ca mersul sigur al versului spondeu...
(le arată)

Așa... Primiți ?...

CELE TREI

Desigur !

TITY

Primiți drept răsplătire să'mi dați o sărutare?...
 Și 'n urmă fiecare
 (Rid toate, protestind)

LUCICA

Deschide-atuncea marșul, ilustră călăuză!
 (Tanta le conduce spre ușă: Tity, cind să plece, lasă brațul
 Ninetei și se'ntoarce brusc la Roro, care rămăsese la locul ei)

TITY

(cătră Nineta)

Pardon!

(aleargă spre Roro, plecînd un genunchiu în pămînt).

O dulce Rebus, cer umilită scuză!...

Uitam să'mi iau adio...

RORO

Îl iei pe totdeauna?

NINETA, LUCICA, CLEO

(în fundul scenei)

Ei, haide... vii odată?...

TITY

(intorcîndu-se cătră ele)

Stați că nu dă furtuna!

(răspunzînd lui Roro)

Cind reapare iarăși, cometa parcă știe?

RORO

Permiteți o 'ntrebare: e-o autobiografie
 Povestea de-adineaori?

TITY

Și dac'ar fi?...

RORO

Aș cere... (ezită)

Aș cere comentarii știind că fac plăcere...

TITY

Cui?

RORO

Vrei să știi anume, cu orice preț?...

TITY

Da!

RORO

(fixîndu-l)

Tanții!

TITY

Nu mai arunc nimica în talerul balanții...

LUCICA

(în fund)

Da vii odată ?...

TITY

Gata !...

RORO

(cătră Tity)

La revedere, dar...

Desigur te reclamă un alt sistem solar...

TITY

De ce așa de sigur ?...

FETELE

(în fund)

Ei, noi plecăm !

(es cu zgomot, conduse de Tanța)

TITY

(se 'nclină)

Rămin

Al Majestății voastre admirator și-amin
Răspunsul la 'ntrebare...

TANȚA

(intrind)

Ce întrebare ?

TITY

(ca surprins)

Plec...

M'asteaptă Caravana... Inc'un *Salamalek* !

(se 'nclină și fuge)

Scena V

RORO, TANȚA

(Pauză, în care Roro rămâne pe gânduri. Tanța, nehotărîtă se privește 'n oglindă, și se apropie încet de pian. Deschide pianul aruncînd o privire peste umăr la Roro. În-
cearcă un acord și închide brusc pianul.)

RORO

(tresărind)

Ce ai ?...

TANȚA

Dar tu ?

RORO

Nimica...
(ducînd mîna la frunte)
Migrena asta iar...

TANȚA

(indreptindu-se spre uşă)

Cam des o ai...

(ii face semn cu degetul în timp ce iese)
la sama !

RORO

(rămasă pe gînduri, ridică din umeri)
Curios !... Ce tip bizar !

(CORTINA).

D. Anghel și St. O Iosif

In munții Neamțului *)

(Urmare)

— Părintele Ghermănuță —

... Și, o bucată de vreme, botul ascuțit al babei, cu mustețile lui sure și lungi, și gușa nodoroasă a Aniței, cu fanfara ei cu tot, stăpîniră îngrozita mea inchipuire; cum, însă, eram silit de răcoarea și umezeala dimineții, îmi aruncasem peste umeri mantaua mea imensă, de sub ale cărei poale lungi și răsfirate împrejur, cel mult dacă se mai iveau spre afară urechile mici, drepte și ascuțite și botul negru și fin al Pisicuții... Pătrunsă și stăpînită, parcă, și ea de solemna măreție a împrejurimilor, călca cuminte, oarecum, și măsurat și mergea cu pas mărunt, domol și meditativ.— Și, de m-aș fi luat după mișcarea plină de înțelegere și în toate părțile a urechilor ei, ar fi trebuit să cred, că auzul ei, cu mult mai mare destoinicie decît al meu, prindea, din depărtări nemăsurate, feluritele glasuri nehotărîte și că se îmbată și ea de șoptirile tainice și pline de farmec, ce însoțesc, de pretutindenii, în faptul curat al zilei, nețărîmura deșteptare a Firii... Perdut, cite odată, în larga și neprihănită singurătate a naturii, cine n-a ascultat graiul duios și mistic, în care adierile călătoare ale dimineții își destăinuiesc frunzelor a-dormite ale codrului, eterna lor dragoste? Al cui suflet n-a întinerit în fața unei picături de rouă, ce îndoae, sub greutatea-i răcoroasă și scînteetoare, fruntea încărcată, parcă, de gînduri a unei flori? Cu măsura scurtă și neîndestulătoare a inimii sale, cine n-a căutat, totuși, să socotească nemărginitul adînc al patimii nevinovate, cu care o undă zglobie își lasă strălucitoarea-i goliciune în voia desmerdărilor șagalnice ale unei raze de lumină, spre a-și arunca, în urmă, peste pudoarea-i, parcă jignită, haina de umbră a pădurilor? De cite ori, în mijlocul arborilor muți și neclintii, nu ne-am simțit ca în tovărășia unor vechi și buni prieteni guralivi! De cite ori nu le-am destăinuit lor durerile noastre și de citeori, mai cu samă, nu ne-au alinat ei aceste

*) Vezi „V. R.„, Anul II, N-rele 2 și 7.

dureri! Din nenumăratele generațiuni de foi putrede și îngrămadite de vremuri unele peste altele, cine n'a văzut, cum își ridică fruntea, rar și sfios, o floare albastră sau roșie, și cine, iarăși, n-a înțeles, cum răsare viața din păturile eterne ale morții?... Și, în fața veșnicei nimiciri, și în fața veșnicei reînvieri, cine nu s'a simțit, el însuși, lunecînd pe rostul fatal al lucrurilor spre însași neînlăturata și desăvîrșita sa neființă?.... Și cine n-a îndreptat, atunci, din nestatornicia lumii aceștia, o durereoașă amintire spre lumea de veșnică odihnă a celor ce nu mai sînt?... Și... al cui suflet n-a simțit răsărindu-i, fără de voe, o lacrimă caldă la capătul cugetărilor sale?...

Și botul ascuțit al babei, cu mustețile lui sure și lungi, și gușa nodoroasă a Aniței, cu fantara ei cu tot, își topiră ființa și se mistuiră, parcă, în valurile adînci ale unui soi de caldă filozofie melancolică și visătoare; iar de pe depărtările înalte ale pădurilor, un prelung șuer ascuțit și melodic străbătu până la mine... Un merloiu saluta—se vede—cu glas prevestitor întăile raze ale zorilor, ce deschideau, în calea soarelui, porțile înflăcărate ale răsăritului... Intr'o clipă, peste tot cerul din stînga, paînjinat de rețeaua rar întretășută a pădurilor, se desfășură și se întinse, din miazăzi spre miazănoapte, o imensă perdea de lumină trandafirie, ale cărei margini de deasupra se topeau, sus de tot, și se perdeau pe nesimțite în înălțimile limpezi și largi ale văzduhului vioriu de dimineață. De după depărtările umbroase ale pămîntului, se deschise, ca un colosal semicerc de aur înflăcărat, geana aprinsă a soarelui și, cît ai clipi, trunchiurile neclintite, umbroase și netede ale brazilor se poleiră de o lumină curată și rece... Iar în solemna încremenire a Firii, nu se mișca, încet și gînditor, decît, doar, chipul meu tăet în umbră pe fundul de lumină al adîncului pădurilor din dreapta.... De pe pămînt la ceruri, tăcerea sfîntă de pretutindeni se îndrepta ca un imn de imensă rugăciune a Făpturii cătră ziditorul său... Și fu un moment, cînd Pisicuța nu mai simți, de sigur, nici o povoară pe spetele sale... Sau sînt momente, cel puțin, cînd «conștiința de sine» desprinzîndu-se ca o lipitoare sătulă și căzîndu-ți de pe suflet, întreaga ta ființă se desface, se topește, se împrăștie și, ca un prinos curat și neprihănit, se înalță pe trepte de văzduh și de lumină cătră Dumnezeuul său etern... Atomul devine imenzitate! Te cauți și nu te găsești nicăiri, sau te cauți și te găsești pretutindeni!... Și dacă, înainte de mine, n-ar fi trăsînt prin minte unui Fachir flămînd și strenteros, să străbată, după cerșit, pe spetele unui magar, pădurile sacre ale Indiei, dela Elora la Benares, cine știe, dacă Nirvana n-ar fi încolțit, pentru întăiași dată, în creerul meu și dacă, astăzi, nu s-ar fi adăpostit, sub plăzmuirile minții mele, nenumăratele milioane de suflete desculțe ale fiilor lui Brahma... Și cine știe, încă, prin ce neumblate și întunecoase unghere ale nemărginirii ar fi mai cutreerat sufletul meu, dacă Pisicuța, ca îngrozită, parcă, de o vedenie fioroasă, nu s-ar fi oprit, ca trăsîntă, din mers, n-ar fi

inceput a sforăi și a se smunci îndărăt și dacă, mai ales, nu și-ar fi vădit dorința de a mă scutura jos de pe spetele sale și a mă arunca cît colo, la pămînt, cu tot calabalicul meu sentimental de visătoare filosofie... Toate îndemnurile și silințele mele de a o hotări să-și urmeze calea, fură zădarnice; iar cînd văzui, în cele din urmă, că echilibrul meu e aproape primejduit, descălecai și, tirind-o de dirlogi, cercai a o hotări să pășască peste stavila nevăzută ce, din senin, parcă, să ridicase în fața ei; dar, nici în ruptul capului, nu se dădu urnită din loc cu un pas marcar înainte; ba, din potrivă, ea se încumeta să mă tîrască pe mine înapoi. O lăsai un minut să se liniștească; tremura cum îi varga și, sforăind, se uita cu ochii spărieți în toate părțile. Năzatică n-o știam și, prin urmare, nu-mi puteam da cu socoteala, ce se întimplase cu dînsa... Mă muțumii, deci, deocamdată, să stau locului și să mă lupt cu smunciturile ei, spre a n-o scapa din mîni. Oboseala o mai liniști puțin; mă dădui pe lingă ea, o bătui ușor pe git, o scărpinai pe sub bărbie, o mîngii pe ochi, o netezii pe obraz... Ca de obicei, își răzămă capul pe umărul meu, și, pentru un moment, om și cal alcătuiră, în liniștea pădurilor, un grup, din toate privințele, vrednic de dalta unui Fidias sau Praxiteles... Cum, însă, n-aveam nici gîndul, nici gustul și nici timpul de a trece la nemurire pe calea aceasta, căutai să-mi talmăcesc pricina acestor năzăreli sau, poate, chiar *marafeturi* ale Pisicuții. Iată pentruce, cu drept sau fără drept, bănuii, că vre-o sălbătaciune de lup sau de urs trecuse pe acolo, cu puțin mai înainte, că străbătuse de-acurmezișul peste drum și că lăsase, pe urma ei, o diră de miros în aer, pe care nasul Pisicuții, cu mult mai priceput decît al meu, o descoperise, și peste care ea, mai puțin curajoasă decît mine, nu îndrăznea să treacă. Imi veni în minte o idee genială: virii zilele de lung, al cărui miros heteroclit, eram îndreptat, că va covârși și se va înălța victorios peste toate mirezmele acre și sălbatică ale tuturor fiarălor universului... Nu degeaba stătuse el, atîta vreme, sub ocrotirea desagilor mei, în strînsă vecinătate cu tot soiul de masline vechi și sbircite, cu usturoiul și ceapa greu mirositoare, ce alcătuiau temelia merindelor mele de drum, cu coșcogea oae prefăcută în căciulă de vremuri grele și însfirșit, cu cite alte opinci neargăsite, cu cite soiuri de brînză cărămie, cu cite feluri de unsori de ciobote, cu cîți pepteni rari odată și lungi în dinți, dar ajunși acuma deși și cu dinții scurți de tot!... Și cînd prosopul meu își destinse spre pămînt jilava, unsuroasa, botita și galbia sa lungime nemăsurată, mă îndreptai încă odată, ca, pentru intăia oară în viața mea, imi încolțise în minte o idee genială... Iute și cit ai clipi, capul Pisicuții, de sub nări și până peste virful ascuțit al urechilor, măsură în care se cuprindeau și ochii ei spărieți, dispăru sub lungimea întorsăturilor late și de mai multe ori ale nesfirșitului meu prosop... Iar cînd făcui din dirlogi Pisicuții chip să pășască în-

nainte, ea pași, fără frică și fără încăpăținare, peste neinvinsa și îngrozitoare stăvilă aeriană, ce, cu o clipă mai înainte, părea că se ridicase în fața ei. Și iată cum, mulțumită atotputerniciei făcătoare de minuni a prosopului meu, eși din o neașteptată și grea încurcătură și iată pentruce, încă, în tot lungul drumului, nu îndrăznii a atinge, cituși de puțin, și nu profanai deloc sacrasanta înrățișare a smeritului meu prosop... Cine știe? Poate că-mi era dat, în pribegia mea fără de țintă, să mă întâlnesc cu felurite dihăniil... m'ăși fi înfășurat, atunci, cu minunatul meu prosop, după cum se înfășura Isis cu minunata sa cingătoare și, ca sub o egidă de biruință, aș fi străbătut, ca și dînsa, în lung și în lat, lumile largi ale bunului Dumnezeu!.... Toate puteau să fie așa; dar, până atunci, nu știu pentruce mă uitam adesea îndărăt și căutam cu ochi spărieți în toate părțile... Nici vîntul, incremenit pe creștetul înalt al pădurilor, nu-și mai cînta frunzelor eterna sa elegie, nici florile mici și sfoase nu-și mai îndreptau ochii lor albaștri și limpezi, din adîncul umbrelor presurate cu nestatornici fulgi de lumină, spre vechiul și credinciosul lor amant; din susurul tăcerii neturburate, glasuri străine și fioroase mi se păreau că se desprind în răstimpuri, și i-nima mea, ca înțepată fără veste de ceva ascuțit, le însemna pe toate cu bătăi pripite și repezi; în preajma ochilor mei și în oglinda închipuirii mele muncite de vedenii, gheburile crîmpeelor de putregaiuri, acoperite cu erburi sălbatice, sau șoldurile goale ale unei stînci, cu haina ei de mușchiu sfîșietă de vijelii, se înfiripau și trăiau viața scurtă a unei năluciri apocaliptice, care mi se părea că se mișcă încet, se tirăște furîș, vine, ajunge și întinde spre mine o ghiară flămîndă și ucigașă.... Mă feream în lături spăriet... era o creangă mai îndrăzneată, care sau căuta să-mi mîngie fața, sau năzuia, chiar, să-mi radă pălăria de pe cap...

Scoborit, ast-fel, din ceruri pe pămînt, mergeam pe poteca strîmtă și plină de umbră, cu gîndul încarcat de urși, de lupi și de porci sălbateci!... Cum, însă, nimic nu e veșnic pe lumea aceasta, apoi nici frica, ce mă cuprinsese, nu era să ție cît lumea, sau nu putea, cel puțin, să-și întindă stăpînirea ei peste mine dincolo de anumite hotară; și, aceasta cu atît mai mult, cu cît, dela o vreme, băgăi de samă, că, dacă eu mă gîndeam cu tot dinadînsul la fel de dihăniil, ele, în schimb, habar n-aveau de existența persoanei mele pe pămînt...

Cît mersesem, n-aș putea spune; atîta știu, că, potrivit pornirilor mele, căutai să mă ridic iarăși spre cerurile, din care-mă scoborisem cu puțin mai înainte... Sufletul meu își destinse aripile, ochii mei se înalțară, și, prin bolțile de umbră înaltă ale pădurilor, căutară să deschidă gîndului meu un drum spre largul limpede și albastru al văzduhurilor adînci și pline de lumină!... Uitasem, însă, că soarele nu e alcătuit de cel a tot puternic numai ca să-și arăte fața lui mîndră și să-și facă zilnica sa călătorie dela răsărit spre apus, ci că i s-a mai dat și menirea de a însemna, din înaltul tărîilor, prînzul oamenilor de pe pămînt și.

în popasurile sale cerești, de a se mai opri, câteodată, și drept inima cuiva, fără ceas hotărît... Astfel, cînd privirea mea pămînteană se întîlni cu el în ceruri, mi-l găsiu oprit «drept inimă». Și iată cum din ceruri mă văzui silit a mă scobori iarăși pe pămînt; de astă dată, însă, drept în fundul desagilor mei... Sărmanii mei desagi!... ei însuși erau flămînzi și costelivi, ei însuși aveau coapsele deșelate și pîntecele lipit de spete... Trecuseră frumoasele lor zile de îmbelșugată rotunjime, după cum trecute erau și pentru mine frumoasele zile dela... Aranjuez; iar cînd mă abătui din potecă sub o umbră mai deasă și-i luai din spetele Pisicuții, mi se păru că vor să zboare în sus cu mine, cu tot, în loc de a cumpăni spre pămînt... atîta erau de ușori!... Li pusei, totuși, cu deasila jos și scotocii cu deamănuntul prin fundurile lor... pustiu, sărăcie și nimic! Și, totuși, de cîte ori o ceapă, un cățel de usturoiu și o coajă prehistorică de pîne nu ți-ar înlesni nălucirea de o clipă a unui ospăț vitelian! De cîte ori două trei masline zbîrcite n-ar trage mai mult, în cumpăna flămîndei desperări, decît ochii negri, umezi și voluptoși ai celei mai molatece Hetaire!... Și degetele mele, cuprinse de frigurile foamii, scotoceau tremurînd fundurile adînci ale desagilor și, în închipuirea lor hămesită și oarbă, luau opincile scorjite drept niște imense coji de pîne uscată, ghemul de tîrsine drept o ceapă cît un cap de moțan, iar pepenii mei drept cine știe ce sușăniți de străveche pastramă ramasă de pe vremuri și scăpată, ca prin minune, de furia flămîndă a dinților mei... Și cînd mă gîndeam eu, ca, întru nimic, nu eram mai pre jos de cît toți eroii tuturor odiseelor homerice, și cînd mă gîndiam eu, că vicleanul fecior al lui Laerte înghitise în pribegia lui fatală, atîtea spete de boi grași sau de berbeci cu lina de argint... ei bine, mă simțiam nedreptățit... Cel puțin de mi-ar fi eșit un urs înainte!... l'aș fi mîncat tot, dela virful unghiilor pînă la ascuțișul urechilor... sau, de m-ar fi mîncat el pe mine, ei bine, tot eu m-aș fi ținut cel sătul!... atîta eram de fîmînd! Și, în fundul desagilor mei, nimica, sărăcie și pustiu... „Cînd nu-i, nu trebuie“ e o maximă de foarte adîncă filosofie gastronomică; se poate; dar, fiindcă maximele țin de foame numai filosofilor, rămăseii abătut și toată putința mea de cugetare se scobori din cap în pîntece... Ce să faci? Să te apuci, ca moartea, de ros smicele tinere de pe lingă rădăcina copacilor bătrîni? Să te înșiri la rînd cu Pisicuța și, lăsîndu-ți gura apă, să ronțăești cu deliciu firele roșietice și rari de chir sălbatec? Să mîninci?... Da ce să mîninci?... De-ar fi fost, cel puțin, așternută pădurea pe jos cu jir în loc de cucuruzi de brad, calea-valea... Dar așa?... Și, în strășnicia desnădăjduitei mele stări, mă apucă un ris nebun... Ce ți-i și cu amintirile, câteodată!... Nu mai știu cu cîți ani înainte, dar, în tot cazul, cam de mult, fusesem pe coclauri cu un mare naturalist, mititel și iute ca un titirez și vinjos ca o vargă de oțel; el după burueni atingătoare de flora Mo'dovei, în general și a Ceahlăului în deosebi, eu de teleleu-Tanasă; iar,

ca apendice, cu cordele și zurgalăi, d-na naturalistă, însoțită de micul și nedespărțitul său Bijucă alb și flocoș și cu botișorul dumisale totdeauna rece, trandafiriu și umed. — Plecasem, din zori, cu sloboda, cu gând să ne iutoarcem, pe la prînz, iarăși la gazda noastră de pe schit, la Sălăgeanu, vestitul învățător al muntelui, pe acele vremuri... Trecuse prînzul de mult și soarele, care n-avea de făcut nici-o erborizație pe plaiurile cerești, păsise dincolo de ameză și-și căuta liniștit de drumul său înspre apus...

— Bine, Alexandre, întreba, din cînd în cînd, d-na naturalistă cu glas ridicat și ascuțit, bine, dragă, da n-o să mai sfirșești odată cu buruenile tale? Uite, e tirziu și Bijuca nu mai poate de foame, mititelul; o să trebuiască să-l duc în brațe pînă de vale; nici nu mai poate merge, sărăcuțul! Bijou! mon pauvre petit, viens ici!...

Și Bijuca, care se trezise, de mic, tot între lume subțire și aleasă și care nu știa, prin urmare, decît franțuzește, își lăsa, de multe ori, trebile sale, și, în sunet de zurgalăi și în tremurături de cordele roșii, alerga mărunt, cu lăbuțe albe și mici, la chemarea duioasă a stăpînii sale; iar limba lui îi atîrna afară din bot, ca o molatecă și tremurătoare foaie de trandafir bătută de vînt...

Și Alexandre, care n-auzia sau se făcea că nu aude, mic și subțire, cum era, și cu picioare subțiri de oțel, pe jumătate acciperit de sarcina imensă a herbariului său de hîrtie sugătoare, zbură din burueană în burueană, se pleca din cînd în cînd, smulgea cite una, se ridică, o privea, o miroșia, o studia o clipă și sau o arunca cît colo, ca netrebuințioasă, sau o așeza la rînd, cu îngrijire și sfințenie, ca pe o comoară neprețuită, între doctele toi late și lungi ale pîntecosului său herbarium de hîrtie sugătoare!...

— Bine, Alexandre, da n-auzi?

Și Alexandre n-auzia.

— Iaca, domnule, îmi zicea de multe ori d-na naturalistă, — Iaca, așa-mi face în fie-care vară; mă ia cu dinsul pe coclauri și mă poartă prin toate prăpăștiile după burueni... Of! doamne!... Cînd ai ști!...

Și, în acest „of, doamne!“ nerăbdător și nervos și, mai ales, în acest „cînd ai ști“ urmat de o traganată și oare cum confidențială și dureroasă reticență, un tîlmăcitor de gînduri omenești ar fi putut ceti întreaga istorie a unui suflet desgustat...

— Dă, cuconiță dragă, îi răspundeam eu cu glas mîngîitor răce și părintesc; — dă, mata ai putea mai la urmă, să lași, prea bine pe d. Dr. să plece singur în excursiunile sale științifice; d-sa, pecit se vede, e un alpinist fără pereche; și o constituție gingașă și puțin rezistentă, cum e cea femească, nu poate răspunde la «tururile de forță» cu care d. Dr. se pare obicinuit. Nu vezi mata, cu cîtă ușurință sue și scoboară? parcă-i un titirez de oțel. Eu îl admir și, oricît de deprins mă simt și eu cu asemenea lucruri, m-aș lasa, totuși, bătut, fără luptă și pe toa.

tă linia, de d. Dr. Mă mir că mata ai curajul să-l urmezi; eu, unul, drept să vă spun...

— O! Domnule, Domnule! zise ea intrerupîndu-mă—da crezi d-ta că vra să plece singur? zice că-i e urît fără mine; și... uite, mă ia așa, pe toate coclaurile fără să vrau.

— Și eu cred, cuconiță dragă, că dacă lucrul stă așa, apoi doctorul are deplină dreptate.

— Deplină dreptate?... Și de ce mă rog?... zise ea cu un glas subțire și prefăcut ascendentă de mirare interogativă.

— Pentru cuvîntul foarte simplu, că s-ar simți nemulțămît fără tovărășia d-voastră de fiecă minut; sînt și lucruri pe care mata nu le înțelegi sau nu știi, cel puțin, să le apreciezi îndestul.

— Lucrurile, scumpul meu domn, se înțeleg și se apreciază după valoarea și după plăcerea ce-ți pricinuesc, zise ea, scuturînd cu capătul ascuțit al umbrelei ceva imaginar de pe vîrfurile și lustruit al unuia din pantofii săi mici ca de copil.

— Tocmai, tocmai! și ar fi prilej, prin urmare, ca mata să te simți foarte măgulită, dacă nu și chiar foarte fericită.

— Merci bien!... J'en ai assez de ces choses-là.

— Si tût?...

Și, ca și cum ar fi lunecat înadins pe lingă punctul meu de întrebare, se pleca, în mod foarte firesc și, cu o măeastră ușurință, rupse un mare și frumos fir de romaniță albă, ce tocmai se întimplase răzleț în calea ei.

— Sînt așa de frumoase florile de munte, zise ea scoțînd un bold—ea știe de unde—și prinzîndu-și floarea pe sin cu degete subțiri, ușoare și îndemnatice.

O privii zîbind, fără să-i răspund.

— Nu-i așa? întreba ea cu glas mlădios și stăruitor.

— Frumuseța, cuconiță dragă, e lucru cu totul relativ... și dacă florile, cochete și gingașe, cum sînt ele, și-ar înțelege adevăratul lor interes, ar trebui să-și aleagă drept patrie un alt loc, iar nu pămîntul răce și umbra posomorită și umedă a pădurilor.

— Cred că ele fac aceasta, pentruca să trăiască mai mult.

— Prețuește mai mult o clipă de strălucire decît o eternitate de întunec... Dar bietele flori nu știu aceasta...

— Da Alexandre?... Alexandre?... zise ea uitîndu-se în toate părțile cu un fel de spaimă prefăcută, oare ce s-a făcut? N-ai băgat de samă încotro să fi apucat?

— N-am văzut; dar, în tot cazul, cred că la deal.

Incepurăm a urca.

— Dă-mi voe, te rog, să mă sprijin de d-ta, zise ea apucîndu-mi brațul;—nu mai pot; am presimțirea c'o să-mi sfîrșesc zilele în vr'o prapastie din pricina buruenilor lui Alexandre.

— Aceasta ar fi o idilă pe cît de științifică, pe atît și de funebră, dragă cuconiță; dar totuși o idilă; S'apoi... cînd e în cer atîta lumină, pe pămînt atîta umbră, atîta liniște pretutindeni și...

— Bijou! Ah, petit méchant! viens ici!... Trebuie să știi, domnule, că Bijucă al meu e un nesuferit; uite, cum rămâne veșnic în urmă și mă lasă singură...

Și Bijucă, în sunet de zurgălăi și în tremurături de cordele roșii, alerga mărunț la deal cu lăbuțe albe și mici, la chemarea de duioasa muștrare a stăpinei sale; iar limba lui îi atirna afară din bot ca o molatecă și tremurătoare toae de trandafir bătută de vânt...

— Foarte frumos, domnule Bijucă, zisei eu, adresându-mă cățelului, cînd fu lângă noi—foarte frumos! Te-ai apucat, hoțul, de făcut, pesemne, idile cu florile și cu buruenile, și-ți părăsești stăpîna; dar dacă vine vr'un urs ș-o minincă, vagabondule, cine să dea socoteală? Ia fă bine, te rog, și stăi de pază mai aproape.

Doamna naturalistă îmi aruncă o privire ironică și ghidușă, cum numai femeile știu să arunce.

— Așa-i că-s grea?... Așa-i că nu mă mai poți duce?... zise ea, la un moment dat, atîrnîndu-se mai simțitor de brațul meu.

— Sînt în lumea aceasta, dragă cuconiță, și greutăți negative, care, adică, în loc să te atirne spre pămînt, te ridică spre cer; s-ar părea atunci, că, întocmai ca zeițărilor antice, ți-a răsărit aripi la umere, și că ai putea să străbați cu ele văzduhurile spre...

— Spre Alexandre? nu-i așa? zise ea, întrerupîndu-mă, spre Alexandre?...

Și, ca și cum ar fi stat să cadă, împedecîndu-se, își împreuna degetele amînduror minilor, și se atirna mai greu de brațul meu în jos.

Au femeile, cîte odată, niște fantazii!...

— De sigur că spre Alexandre; de cit, vezi mata, cuconiță dragă, se poate, prea ușor, să rătăcești drumul și, în loc să te poți ținea de zborul lui ușor după flori și burueni, se poate întîmpla prea lesne, să te trezești, ca Alexandru Machedon la porțile Raiului...

— Bine... Bine... zise ea privind nehotărît înainte și apăsînd pe fiecare vorbă;—bine, dar dacă sf. Petru, care am auzit că e un bătrîn morocănos și hursuz, nu-ți deschide, ca să poți intra în lăuntru, așa-i că tremuri de foame și de frig la porțile Raiului?..

— O! o!... de loc, dragă cuconiță; sfărîmi porțile; și intri în Raiu, rămînînd ca sf. Petru să se burzulească în urmă cit o pofti...

— Și ți s-a întîmplat de multe ori, să sfărîmi porțile Raiului și să înfrunți minia prăpăditoare a sfinților săi păzitori?..

— Dacă nu mă înșel, dragă cuconiță, zisei eu uitîndu-mă la ea de sus în jos,—mata ai aerul de a săpa prea adînc în sufletele oamenilor; aveți, pe cit se pare, apucături arheologice.

— Uite, uite! zise ea întrerupîndu-mă și strîngîndu-mă

spărietă de braț.—uite, Alexandre a căzut jos; hai mai iute... i s-a intimplat ceva...

Ca la o svirlitură de băț înaintea noastră, doctorul, alături-re-a cu pîntecosul său herbarium, stătea lungit cu fața'n jos și, răzâmat pe amîndouă coatele, făcea, el știe ce, foarte grav și, adînc cufundat în ceva, parcă de mare înșămînatate.

Ne apropiarăm, fără să ne simtă; iar cînd furăm lingă el și ne încredințarăm cu ce se îndeletnicia, ne bufni pe amîndoi, de o dată și fără voe, un ris nebun...

Nici mai mult, nici mai puțin, doctorul păștea, sau, cel puțin, dintr'o rariște de iarbă salbatică, ciupia pe alese o anumită buruiană în trei foi mici, rotunde și de un verde deschis, cu coada lungă subțire și roșietică și... o minca.

Cînd ne auzi rîzînd la spetele sale, întoarse capul, ne privi foarte serios un moment, apoi, ca și cum lucrul ar fi fost cu desăvîrșire firesc, își urmă înainte și cu băgare de samă științifică sa cină, fără să zică nimic...

— Alexandre... bine, Alexandre, ce faci? pentru D-zeu! o să te otrăvești... Ce te-ai apucat să mininci burueni pe inima goală? Incepu să strige ca spărietă d-na naturalistă.

— Imi era sete, Natalie, și am dat aice peste *oxalis acetosella*, *le pain du bon Dieu*, o plantă de un gust acrișor și foarte plăcut, care tae setea; uite, gustă și tu.

Și zicînd aceasta, îi întinse un mic zmoc de *oxalis acetosella*, *le pain du bon Dieu*...

Gustă ea, imi dădu și mie... și, la un moment dat, ne trezirăm tustrei pe pîntece, păsînd foarte conștiințios iarba fragedă a pădurilor...

— Iar Bijucă neclintit și țapăn pe lăbuțele sale albe și mici, sucindu-și privirea cînd într'o parte, cînd în alta, se uita țîntă la noi și căuta să-și dea socoteala cam ce ni se întimplase... Și limba lui îi atîrna afară din bot ca o molatecă și tremurătoare foae de trandafir bătută de vînt...

— Află Doctore, ziceam eu păsînd, că, de va fi să-mi scriu vre-odată amintirile, apoi să știi că o să te ridic, cel puțin, la treapta de prooroc al Evreilor; căci, mai la urmă, nu cred să fi fost întru nimic mai presus minunea marelui Jidov, care a adaptat, în chip miraculos, cu apă de stîncă pe turma insetată a poporului lui D-zeu, decît minunea d-tale cu *Oxalis acetosella*. Și, mare lucru, să nu se fi încheet, mai la urmă, dumnezeiasca putere a divinului Moise în descoperirea, prin pustiiile Arabiei, a vre unei burueni de soiul Acetoselei d-tale... Mă rog, n-ai putea să-mi spui d-ta, dacă în țara fericită a mirezmelor se găsește măcrișul epurelui... id est, *Oxalis acetosella*? Căci, drept să ți spun, în Pentateuc, pe care l-am cetit din scoartă în scoartă, n-am găsit amintindu-se nimic despre așa ceva.

— Fie-care climă cu Flora ei, răspunse el scurt și sentențios, urmîndu-și, neturburat, păsutul său.

Era de mult de-atunci; dar în oglinda închipuirii se păstrează vii și neșterse unele amintiri ale trecutului; iată pen-truce, în strășnicia desnădăjduită a stării mele de acum, rideam singur, ca un nebun...

Totuși dela o vreme se sfârși cu risul și ochii mei rătăciți căutau în jos spre iarbă... Par'că era un făcut: multe din buru-enile, ale căror nume sucite îmi rămăseseră în minte dela doc-tor, se înfățișau privirilor mele; numai *Oxalis acetosella* părea că-și pusese pe cap chitia dracului...

Ce-mi folosia mie, de pildă, că *Gerum montanum* îmi aținea calea cu florile sale galbene și mari? Ce mă încălziă pe mine, că *Potentilla aurea* își resfața sub ochii mei, florile sale portoc-alii?... În zadar *Campanula abietina* se uita la mine cu ochi albaștri și limpezi; în zadar *Cortusa Mathioli* scinteia roș în calea mea... Și dacă *Impatiens noli tangere* îmi painjinia dru-mul cu trunchiul său zvelt și resfirat, apoi nu făcea aceasta, de cit ca să-și bată joc de mine, pentruca, adică, să-mi arunce în nas toate sămînțele sale, de îndată ce m-aș fi atins de una, ma-car, din păstarile ei!... *Haedysarum alpinum* și *Dryos octopetalla* aveau aerul să-mi dea de veste, că mă aflu pe piscuri de munți vecine cu cerul și că, de-aș fi întins mîna, aș fi prins stelele... Iar *Aconitum Napellus* și *Aconitum moldavicum*, cu ochi albaș-tri închiși, întindeau posomorîți, par'că, spre mine potirul lor cu venin; numai *Papaver alpinum*, cu fața lui albă și oftigoasă, mă îndemna să mă culc și se dorm, avînd aerul de a căuta să mă încredințeze, că somnul ține de foame...

Și de-aș fi fost, macar, cine știe ce mare filosof grecesc! Aș fi mîncat, fără multă vorbă, cucută sau ceapa ciorii și scurt, aș fi pășit fio *ad inferos*, fie la nemurire; m-aș fi mulțămît, chiar, cu smerita glorie a lui Pytagoras, care mîncea bob și născocia table de socoteli... dar așa!... Eu, simplu muritor din timpul meu!... Cel mult, dacă *Athropos belladonna*, aliter *mă-trăguna*, își mai deschidea, cu dragoste în calea mea, brațele sale albe de femee vicleană... Și cînd mă gîndiam eu, că, tot im-preună cu marele, dar micul și viojosul meu naturalist și tot cu plăpînda și eterica sa jumătate, și tot cu Bijucă cel mic, flocos și alb, sub privirile indiscrete ale lunii pline, ce-și curpănia, în mez de noapte, mersu-i înalt de asupra văcăriei minăstirii Neam-țului, mîncasem, în lipsă de pine, și cu o foame pantagruelică, sardele de cutie cu mămăligă caldă! Și cînd, mai ales, îmi amin-tiam că, mai pe urmă cu cîțiva ani, d-na naturalistă, din fundul unui molatec fotoliu de București, mă încredința, că niciodată nu ospătase mai cu deliciu decît atunci!...

— Ș'apoi, ce odihnă sfîntă! adăogam eu cuprins de melan-colia părerilor de rău,—ce dulce dormiam noi cu toții, înmormîn-tați într'o moale și îmbălsămată căpiță de fin răsfirată ca saltea, sub privirile mîngioase ale stelelor!! Cu ce farmec negrăit eram legănați de simfoniile tăcerii adînci, întrerupte în răstimpuri, de

țiriitul depărtat al greerilor de noapte!!.... Și era așa de frig... și era așa de căld!...

— De sigur... de sigur... observa ea rar și gânditor, cu privirile pierdute, par'că, în depărtările altor lumi,—de sigur că trecutul e un frumos apus de soare... și cînd te gîndești, că, de nicăiri, o altă rază de lumină nu va mai veni să dea strălucire norilor posomorîți ai vieții!...

Și, întrerupîndu-se, ridică spre podele ochii ei adînci și umezi....

— De ce ?, o întrebam eu cu glas mișcat și cu privirile pierdute în lumea privirilor ei,—de ce am jăli numai soarele ce apune, și n-am nădăjdui și în soarele ce va să răsară?... Oare, dacă o frunză se scutură, o altă frunză mai plină de viață nu rasare la loc? Și dacă o floare se vestejește, oare altă floare nu reînvie mult mai strălucitoare în primăvară?..

Intorcea molatec capul spre mine și mă privia cu zîmbet amar.

— Crezi încă în primăveri și în răsărituri de soare, în frunze care renasc și în flori care reînfloresc? De sigur... de sigur... ești un om fericit!

— Cred, cel puțin, că, în putrejunca, din care sîntem alcătuiți, este și ceva etern...

— Si acel ceva?

Ii sărutam mina și plecam.

Ei bine, cînd mă gîndiam la toate acestea, mă apuca amețeala; și nu știam, dacă amețeala îmi venia din pricina foamii sau din pricina lirismului sentimental al trecutului; și, deși la efecte identice trebuie să presupui, cel puțin, cauze inrudite, eu totuși nu-mi băteam capul cu lucruri așa de înalte, ci mă uitam, pur și simplu, în toate părțile, pe jos, după *Oxalis acetosella* le pain du bon dieu sau, cum s-ar zice, după măcrișul epurelui; dar măcrișul epurei își puse pe cap chitia dracului.

Mă hotării să-mi fur căciula ca țiganul.

Așezai șeaua la rădăcina unui brad, așternui mantaua, mă lungii cu fața 'n sus și mă hotării să-mi închipui că nu-mi-e foame... Ți ai găsit! Avea Pisicuța un așa talent la ronțait iarba și la ucis între dinți virfurile tinere și fragede ale crăngilor, de-ți lasa gura apă.

Et misit soporem in Adamum!...

Și mă prinse o grozavă ciudă pe Adam, că putuse adormi flămînd... Și mă prinse o grozavă ciudă pe D-zeu, că nu avea și pentru mine aceiași părintească îngrijire, ca și pentru întăiul său născut!...

— Decît, vezi, mă gîndiam eu, iarăși, dînd dreptate lui D-zeu; pe vremea aceia, D-zeu avea nevoie de o coastă de om, spre a săvirși cu ea cea mai mare poznă din cite pozne a săvirșit vre-odată: dar acum?..

De-odată, Pisicuța se opri din păscut și, cu un smoc de-

iarbă înflorită, ce-i atirna afară din bot, se uită țintă și spărietă, oare-cum, la deal...

— Vr'o dihanie!... imi fulgeră mie prin minte.

Și punind mâna pe revolver, mă sculai iute și drept în picioare.

Un călugăr scobora încet, pe potecă, la vale, cu o mare și umflată traistă la șold.

— „Mintuirea ta prin tine Israele“, cugetai eu întorcînd cam pe dos versetul biblic, ceiace, potrivit împrejurării, însemna, că mintuirea mea stătea în traista umflată dela șoldul călugărului.

— Blagoslovește, părințele și cale bună, zisei eu, cînd călugărul fu în dreptul meu.

— Mulțămim d-voastră, domnule, mulțămim d-voastră, Domnul!...

Și, îndreptîndu-și spre mine fața-i palidă și slabă, mă privi smerit și sfios, stringîndu-și îngrijit, cu degete aspre, nodoroase și tremurătoare, rasa la pept.

Trebue să mărturisesc în treacăt că, dacă D-zeu a fost cu mine sgîrcit în multe privinți, apoi în una singură a fost peste măsură de darnic, în privința, adică a mutrei mele, care sub o poală de pădure, e aproape nebiruită... mai pune mantaua, mai pune pălăria...

— Ii fi ostenit, părințele; vii de departe? Ia mai șezi co-lea, o leacă de te odihnește.

Și-i arătai spre locul unde șezusem eu lungit cu capul pe șea.

— Mulțămim d-voastră, domnule, mulțămim d-voastră, în-gină el pe o notă oare-care din pisaltichie, resfirîndu-și pe pept degetele ruginite ale stingii sale, iar cu dreapta netezîndu-și sfios și smerit de sus în jos barba-i sură și încilcită; — dar ne-am grăbi, că sintem cam de departe, închee el, inclinîndu-se cu oare care evlavie înaintea mea.

— Da ia șezi; c'un ceas mai de vreme, ori c'un ceas mai tirziu, n-o să fie mare treabă; șezi.

Mă pusei jos, se puse și călugărul.

— Vii de departe?

— Tocmai din fundul Ciungului, domnule.

— Ești de pe la vr'un schit din apropiere? nu-i așa?

— Tocmai dela Nichit, Domnule.

— Da ce? Nichitul e așa de departe de aici?

— Apoi tot a mai fi cale ca de-o jumătate de zi.

— Și după ce-ai fost sf. ta tocmai prin fundul Ciungului?

— Apoi după o leacă de bureți; ia mai uscăm și noi pen-tru iarnă, că, dă, cu de-aistea ne mai ținem și noi viața.

— S'apoi tocmai prin fundul Ciungului, după bureți?

— Apoi nu sint mai pe-aproape, că-i culeg țigancele, de-i duc la tîrg.

Și umblam cu vorba împrejurul trăistii călugărului, cum umbla vulpea împrejurul gărafi cu mîncare a cocostircului.

— Da nu mi-i vinde și mie vr'o cițiva dintrînșii, dragă părințele?...

— Da, mă rog, poftiți; iaca, se grăbi să zică călugărul, scoțînd traista din git și punîndu-mi-o dinainte—iaca, luați cît vă trebuie, că eu mă pot duce să mi mai culeg alți, și în altă zi.

Și fața călugărului se însănina de bucurie la ideea că, poate, își rescumpărase pelea cu prețul a cițiva bureți.

Ce bureți?... erau niște hribi aramii, fragezi și mici, de-ți venia să-i mînci de cruzi.

— Apoi, dacă-i așa vorba, părințele, ia să facem noi, colea, un foc ca acela și să-i tragem o față de mîncare să se ducă vestea. Trebuie să știi, dragă părințele, că-s rupt de fcame; vin și eu cam de departe, ș-am rătăcit pe meleagurile aistea ale sf. talé; de-asară n-am pus nimic în gură.

Și în toată această păcătoasă și nevoeșă stare de lucruri, nota epică nu lipsia...

Mai știi?... Poate că vr'o Dumnezeire vrasmașă mie, pentru vr-o depărtată greșală strămoșasca, își istovia peste capul meu potopul întreg al urgiei sale răzbunătoare... Alt-fel, ce-ar fi căutat pașii mei obosiți și flămînzi pe căi fără de țintă, înmormîntate în umbra virgină și nesărutată încă de soare, a codrilor neumblați? Și de ce, adică, o altă zeităte prielnică mie, nu s-ar fi vîrit sub pelea slabă și palidă a unui călugăr marunt și pen-truce, încă, nu și-ar fi aruncat, peste măreția olimpică a chipului său, evlavia smerită a unei barbi alcătuite din sure și plîngă-toare stalactite de păr încilcit? Și de ce n-ar fi înlocuit ea, după împrejurare, tolba plină cu săgeți, dela șoldul său, prin o traistă cu ciuperci? De ce?... Fiindcă, adică, vechimea clasică se socoate a fi fost mai îmbelșugată în eroi de odisee decît vremurile noastre?... Dar, mai la urmă, ce eram eu insumi? Și dacă pe tatăl meu nu l'a chemat tocmai Laerte, urmează de aici că eu n-aș fi putut să mă numesc Odisefs? Singura deosebire, ce putea fi, așa dar, între mine și între vicleanul barbat al mult mai viclenei Penelope, ar fi stat, poate, în aceia, că, dela o vreme, lui Odisefs i se rupsese ciobotele și rămăsese desculț, în vreme ce desagii mei mai pastrau pe fundul lor încă o păreche nouă și neargăsită de opinci... Iar cînd iscusitul meu călugăr, cu un amînar de oțel, în formă de scoabă veche, prinse a scoate din vinele mute și negre ale unei cremene răci, un izvor de scintei, luminoase, și cînd, mai ales, din frunzele uscate și ingrămădite peste iasca aprinsă, începu să se ridice în sus fumul negru și inădușit, mi se păru că stă în fața mea Achates, cel mai mare meșter al vechimii în scăpărat cu amînarul și cel mai iute și îndeminatec alcătuitor de focuri, din vreascuri și din frunze uscate, al vremurilor de demult... Și cît pe ce să zbor, pe aripile năravitei mele inchipuiri, spre clasice pustiuri arzătoare și gălbii și cît pe ce să infiripez, din stincile împrejmuitoare mie, o lume

de monștri aeroceraunici, care, din fundul negru al umbrei pădurilor m-ar fi privit cu ochi incrunțați și ar fi rinjit fioros la mine cu gingini vinete și goale!...

Și vreascurile n-apucaseră, încă, să se prefacă în jaratec, și hribii nu fuseseră puși încă pe rug și eu mai că mistuisem în gând aproape toate ciupercile din traista călugărului...

Și de cumva, pe lângă șoaptele tainice și înalte ale vîntului cu frunzele, pe lângă murmurul etern al apelor străvezii cu petrele, peste care curg și trec în calea lor fatală, pe lângă orchestrația aeriană și plină de farmec, pe care o alcătuesc, în mezul înflăcărat al zilei, muzicanții inaripați și fără de număr ai lui D-zeu, pe lângă atitea melodii ale văzduhului, izvorite de pretutindeni din nevăzute harfe coliene, mai adaugi și „hangul“ unison, pe care-l ține, cu glas înalt de trișcă crapată, sfîrșitul hribilor pe cărbuni, apoi vă pot încredința că muzică mai serafimică n-ați auzit!... Și eu cred că, dacă simfoniștii clasici ai vremurilor noastre n-au atins, nici unul, încă, culmea meșteșugului lor, apoi aceasta nu se datorește decît împrejurării, că nici unul din ei n-a mincat ciuperci fripte la umbra pădurilor!

Și hribii așezați pe spete și cu pîntecele 'n sus sfîrșiau pe cărbuni, iar mărunțul meu călugăr îi presura pe pept cu sare și piper și punea, în această indeletnicire, atîta măsură și chibzueală și, fără să-și dea samă, așa își țuguia buzele pe linia întinsă a celor două degete, cu care-i presura, încît ai fi zis că vra să-i sărute pe toți, de rînd. Din cînd în cînd, cite un hrib, mai puțin răbdător la usturimea focului, ridică dintr'un șold, pocnia și, așăzîndu-se iar pe cărbuni, sfîrșia înainte.

— Gata friptura, părințele? întrebam eu, de departe, cum stăteam lungit cu fața'n sus, cu capul pe șea în loc de căpătăiu și cu degetele amînduror minilor încleștate la ceafă.

— Gata, acu, numai să se mai frigă o leacă, c'apoi cade greu la inimă.

Și în privigherea diriguitoare și cu multă băgare de samă a acestei fripturi anahoretice, nu rare ori se întimpla, ca mărunțul meu călugăr să-și tragă iute mina de pe cite un hrib, ce nu stătea tocmai cuminte pe jaratec, să scuipe pripit pe cele două degete diriguitoare și să-și scuture, în aer, mina de ele, ca și cum ar fi voit să le arunce departe, spre a ostoi, cu chipul acesta, usturimea mușcăturii arzătoare a vre unui cărbune mai îndrăzneț. Ba de multe ori își aplica singur un fel de autoflagelațiune pe partea corpului, care-i era mai la îndămină.

— Ia sama, părințele, ia sama, strigam eu de departe, ori de cite ori se frigea călugărul; ia sama să nu mincăm degete fripte în loc de hribi; azi e sînta Vineri și ar fi pacat, macar că degetele de călugăr trebuie să fie de post..

— Nu te teme, domnule, nu te teme; sîntem noi deprinși cu de-aistea... Și scuipa călugărul, de părea că descîntă de deochiu tuturor stihilor dela cele patru vînturi...]

Dar în sfîrșit friptura fu gata.

Și dacă soarele, ce sta să cumpănească dincolo de amiază, ar fi putut, din înălțime, să străbată cu privirea prin desișul întunecos al bolții de umbră, ce ne ocrotea de pretutindeni, apoi ar fi văzut întinsă, pe rariștea de iarbă înflorită a pământului, năframa albă-neagră-vinătă a călugărului, soră mai mică în lungime, dar mai mare în curățenie cu imensul meu prosop; iar pe ea tăbăriți la întimplare hribii fripți, întocmai cum ar tăbări o turmă de oi obosite, în popas de odihnă, pe drumul galbiu și plin de colb; și, după cum de lina oilor se acăță, în treacăt, curnuții și scalii pîrloagelor, tot așa se acățaseră cărbunii stinși ai focului de spetele hribilor mei; și dacă, ceia ce albia pe la subțiorile scorojițe ale fiecărui hrib, nu era tocmai sare nemistuită, apoi era, cel puțin, cenușă nescuturată, lucru care, totuși, nu împedeca pe măruntul meu călugăr de a-și da ifoase profesionale de Moschion sau de Labdacus.

Oricum, eu mă dădusem pe lângă năframa cu hribi, îmi înșămnasem cele patru puncte cardinale ale persoanei mele cu o largă și smerită cruce potrivită împrejurării, îmi luasem pălăria de pe cap, și, scuturînd, pe cit era cu putință, de cărbuni și de cenușă cite un hrib, îi făceam vînt în pustiul întunecos și flămînd al gurii mele.

Și poate că, în scurt, aș fi ajuns cu înghițitul la capătul celalalt al năframii, dacă nu mă oprea la timp măruntul meu călugăr.

— Da'ți mai avea o leacă de rabdare, domnule, zise el, minînd înspre dinsul, cu un băț pîrlit la capăt, cel de pe urmă hrib, ce mai rămăsese răzleț pîntre cărbuni; — poate — om găsi și vr'o fărîmătură de pine.

Și cu vîrfu pîrlit al bățului, făcu hribului vînt pe năframă.

Dela sine se înțelege, că pusei strunea flămîndei și prăpăditoarei mele porniri.

Iute și harnic, după cum era și de mărunt, scotoci uscătiul meu călugăr pîntre hribii ramași în traistă, și scoase la iveală o pine oacheșă, destul de mare, cu gingini strenteroase de amîndouă părțile și începută la un capăt; iar cînd dădui să rup din ea, înțelesei că și o pine poate avea odiseia și nefericirile sale: fire de lînă sure și lungi, luate în hială din țesătura moale a traistii, stăteau acățate de colțurile uscate, țăpoase și ascuțite ale ginginilor pinii, ca de dinții unui darac; fărîmături mărunte și albe de hribi mijiau neclintite de pîntre adîncăturile rupturii aspre a capătului început; iar cînd începui a o bate la spete, spre a scutura dintr'nsa pulberea măruntă și albă de hribi, o sumedenie de furnici începură a curge de prin toate ascunzăturile pinii, ca o ploae neagră și fină și a fugi spăriețe și nedumerite care încotro;

Si licet exemplis in parvo grandibus uti,

Hae facies Trojae, cum caperetur, erat!...

Așa de spărieți și nedumeriți mi'nchipuiam că trebuie s-o fi

împuns de fugă Troenii, lui Priamus, cînd îi luă Achile cu jărdia dela spete!...

Sermenele furnicii!... Erau și ele menite să-și ducă, de acum înainte, pe țărături străine și depărtate, nemișiatul dor de patrie; le era și lor, se vede, scris, să mîncească pînea amară a pribegiei, și, cine știe, dacă nostalgia după fundurile Ciungului nu era să pună, sub alte apusuri și sub alte răsărituri de soare, capăt zbuciumatei lor vieți!..

— Da bine, părințele, zisei eu, bătînd în pîne ca'ntr-o pernă și sculîndu-mă de jos, ca să nu mă umple furnicile;—bine, te-ai apucat de dus furnici de prăsilă din fundurile Ciungului tocmai în gura Nichitului? Ce? Pe la Nichit, n'aveți furnici?..

— Da, bată-le pustia, Domnule, să le bată, parcă te poți feri de ele? Se viră peste tot locul după mîncare... Ia, și ele, ca toate lighioanele lui D-zeu: unde văd masă'nținsă, hop și ele!...

— Ai dreptate, părințele, ai dreptate! Ia să lăsăm noi viii cu vii și morții cu morții și să ne căutăm mai bine de suflet, zisei eu așăzîndu-mă într'un cot de-alungul naframii.

Rupsei pînea, dădui călugărului, îmi oprii și mie și începui a minca.

— Da, o gură de rachiu nu-ți pofti? zise călugărul, virînd mina în su și scoțînd o stecluță potrivit de mare și plină pîn' la jumătate cu ceva galbăn-roș.

— Și două, părințele.

— Poftim.

Și așăzîndu-se și el lingă naframă, mi-ntinse stecla.

Era un rachiu dumnezeesc.

— Da strașnic rachiu, părințele, strașnic rachiu! De unde-l cumperi?

— D'apoi că'l facem noi, domnule, nu-l cumpărăm.

— Mă rog, zisei eu, mai luînd o'nghițitură, nu mă poți învăța și pe mine cum se face?

— Da cum nu? domnule: faci ceaiu rusesc tare, cum se face ceaiul, și, după ce se răcește, pui jumătate ceaiu și jumătate spirt de cel bun, de vin; pui zahar, cît vrei să fie de dulce, pui inipere, izmă creată, anghelică și coji de portocală, dacă ai, și-l lasă așa de dospește citeva zile, ș'apoi începi a bea din el.

Și, trăgîndu-i și călugărul un git, astupă cu îngrijire stecla cu dopul, o viri în sin, își luă comanacul din cap și, punîndu-l alătura, începu a minca cu smerenie și cumpătut, fără grabă, fără fîpîre, potrivit darului său.

În cite-va minute, ospățul nostru de anahoret fu gata.

— Da de apă ce-om face, părințele? Hribii au fost cam sărați și sărătura face sete.

— Apoi este pirău de vale, domnule; mă duc eu acu ș'a-duc apă numaidecît.

Și fără să mai aștepte vr'un răspuns din parte-mi, își și puse comanacul pe cap, ș'o porni de vale, deadreptul prin pădure, cu minile goale.

— Ei! părințele, părințele!!... dădui eu se strig; ași!!... călugărul își și mistuise, în desișul depărtat al pădurii, mărunta sa închipuire; iar cînd, dela capătul privirilor mele, se rupse și se desprinsese petecul îngust și cafeniu al spetelor lui, rămăsei nedumerit.

— Da'n ce dracu o s'aducă el apă?... în gură... în pumni?... mă gîndeam eu, ramas în picioare neclintit, și uitîndu-mă țintă spre desișul încilcit, în care se mistuise năluca mărunță și mohorîtă a călugărului meu. Nu cumva să-mi fi făcut șotia călugărul naibii? Mai știi?... Te-i trezi numai, că i-a fi trăsnet prin cap, să se tot jucă la Nichit și pe mine să mă lese aici în cît m'a găsit...

Ce să faci? Să te iei după dînsul? Să te-apuci de scotocit prin hălăciuga pădurii o pișcătură de călugăr în floarea umbrelor, care și-ar fi putut tupila, ca o veveriță, întreaga sa făptură după o cioată sau la încheetura unei crengi?

Pisicuța ridică capul și se opri din mestecat un smoc de iarba înflorită, ce-i atîrna, pe jumătate, afară din bot...

Cînd îmi îndreptai ochii pe linia de privire a Pisicuții, zării desprinzîndu-se treptat, de pe fundul de umbră al pădurii, înfățișarea gheboasă, plecată înainte și cu capul gol a călugărului meu; iar, între minile-i întinse, ducea, parcă, ceva, cu mare cumpăneală.

Îmi ascuții privirea, dar nu putui deosebi ce ducea călugărul cu atîta sfințenie și bagare de samă.

Iar, cînd fu destul de aproape ca să-l pot vedea, mă încredințai, spre marea mea nedumerire, că ținea, de o parte și de alta, între degetele nodoroase și răsfirate ale amînduror minilor sale, un soi de tingire de tînichea, mai mult lungă de cît largă și plină ochiu cu apă...

— Da tingirea asta, îl întrebai eu, cînd fu lîngă mine, de unde o găsiși, părințele? Că de-aici ai plecat cu minile goale?...

— Da, nu-i nici o tingire, domnule.

— Da, cum nu-i tingire? Eu o văd că-i tingire ca toate tingirile; atîta, numai, că-i de tînichea?

— Da nu-i nici o tingire, domnule; ia-i comanacul meu; dă, îl mai facem și noi de tablă, cite o dată; că dă! vine vremea fel de fel; poate că ai, cite odată, nevoie, prin pădure, ba de-o apă, ba de-o mămăligă, și, dacă n'ai în ce, răbzi mult și bine și de sete și de foame...

— Mare țî-i minunea ta Doamne! D'apoi eu nu te-am văzut cu tingirea'n cap părințele, eu te-am văzut cu comanac ca toate comanacele.

— Așa-i Domnule; da, vezi D-ta, i-am scos îmbrăcămîntea, că, doar, nu era s'aduc eu apă cu 'mbrăcămîntea pe el.

— Bine, părințele, da pozna asta n'am mai văzut-o nici odată!!..

— Nu-i fi văzut-o, domnule, că nu-i fi umblat prin nevoi-

— Bine, da de ce nu-ți iei sf-ta în traistă, cînd pleci la pădure, vr'un pahar, vr'o tingire ca toate tingirile ?

— Da ce să ne mai încercăm noi cu atîta tarhat, domnule, cînd ne putem sluji cu comanacul și în loc de tingire și în loc de pahar ? Sintem bătrîni, domnule, și nu putem duce în spete atîta jăchilă.

Logica strînsă a călugărului îmi închise gura.

— Bine cuvintează, părințele, zisei eu suflînd în cruce peste apă și ducînd comanacul la gură.

— Bine cuvîntată fie împărăția Tatălui și a Fiului și a Sf. Duh, amin !...

Băui jumătate de comanac.

— Ei, părințele, ia să plecăm, că-i tîrziu și zici că schitul e cam departe ?

— Cam departe, domnule ; da mergeți la Schit ?

— Merg, părințele, încotro văd cu ochii ; și, fiindcă mi te-ai întîmplat sf-ta în cale, apoi merg și eu la schit ; aș putea să stau acolo cîte-va zile ?

— Da cum nu, domnule ? Puteți sta și mai mult ; puteți sta chiar la mine, dacă vi-i cu voea și v'îți împăca.

— Da eu mă'npac cu toată lumea, părințele, și cu sf. ta, simt eu, c'o să mă'npac de minune.

— Apoi, bine domnule ; atuncea să plecăm.

Călugărul își puse naframa'n traistă și traista la șold, iar eu aruncaî șeaua pe spetele Pisicuții și-o închingai. Nu bagasom de samă, dar cînd luai pe mîna friul Pisicuții și fu să plec, călugărul stătea gata și mă aștepta, cu comanac pe cap ca toate comanacele.

Și nu mai fu cu putință să mi-l închipui în urmă, pe părintele Ghermănuță de cît cu tingirea'n cap ; iată pentru ce, cum scoboram noi la vale, călugărul cu sloboda și eu cu Pisicuța de dirlogi, fără voe, mă bufnia risul din cînd în cînd.

— Rîzi de comanacul meu, domnule, văd eu bine !

— Cam așa, părințele, drept ți-oiu spune. Cum naiba, să-ți vie în minte sf. tale să faci comanac din tingire și tingire din comanac ? Doar asta nu-i lucru ușor ; și, mă rog, egumenul are la știință treaba aceasta ?

— D'apoi că egumenul, parcă, n'are și el tot așa ; și, parcă, ceilalți vr'o nouă, ciți mai sintem, n'au și ei, toți, tot așa !

— Bine, dar să faci sf. ta mămăligă în comanac ? ! !

— Ei, domnule, doar mămăliga nu-i lucru spurcat ; și chiar dac'ar fi, cele sfînte nu se spurcă ; ș'apoi, ce ți-i c'a fi comanacul de tinichea, ce ți-i c'a fi de hirtie sclivisită ? Imbrăcămîntea-i totul, domnule. Iacă, imbracă-te d-ta cu rasă și ți pune un comanac în cap, și să vedem, are să știe cineva că nu ești călugăr ? Tot așa și cu comanacul meu ; cine știe că-i tingire ?...

— Dacă are pe de-asupra imbrăcămîntea darului ? Nu-i așa ? zisei eu întrerupîndu-l și terminîndu-i cugetarea.

— D'apoi ? Se'nțelege, domnule ; imbrăcămîntea-i totul...

— Și darul nimic ?

— Ba a fi, el, și darul ceva; da, parcă, darul se vede? Doar darul îi pentru noi călugării, nu pentru ochii lumii; pentru ochii lumii, iaca: rasa, comanacul, barba; doar d-ta ești om învățat; n'ai auzit de hoți de codru, care s'au îmbracat în strae călugărești, și până nu i-o prins, parc'o știut cineva că-s hoți, ori că nu-s călugări?...

— Doamne, părinte, Doamne! Să te-audă Mitropolitul vorbind așa, ce mai gherlă ți-ar trînti, și ce mai ascultare ți-ar rîndui!...

— D'apoi că D-zeu să mă erte, domnule... zise călugărul, însoțind această reticență de o mare și, parcă, izbăvitoare cruce.

Și în acest «D-zeu să mă erte» și în această reticență însoțită de o mare și, parcă, izbăvitoare cruce, cineva ar fi putut ceti o întreagă pagină din istoria înedită a sfintului nostru monahism.

Era, pe vremea aceea, Mitropolit fericitul întru pomenire Calinic Miclescu, acel, asupra căruia oftigosul călugăr, Clement Neculau, profesor de grecește la Academie, trăsese focuri de revolver; dar, fie că nu-l nimerise, fie că gloanțele se turtiseră pe pafdalele de aur ale colanului, cu care rangul încingea coapsele măruntului și slăbănogului cap al Bisericii, că nu se alese, din toată această dramă călugărească, decît Mitropolitul cu spaima, iar Clement cu închisoarea.

— Eu aș socoti, domnule, zise călugărul oprindu-se în drum, să tăem de-adreptul de vale, că schitu-i cam departe și mă tem c'om inopla în pădure.

— Să tăem, părintele, pe unde socoți sfinția ta; vorba e să ajungem cu lumină la schit.

Călugărul coti la stînga prin desișul fără urmă.

Și nu-ți venea să crezi ochilor, cînd te uitai la părintele Ghermănuță, cu cită îndemănare șerpuaia prin desișul încilcit al pădurii, cu cită nesilită ușurință urca și scobora... lasat pe spete la vale, plecat înainte la deal, părintele Ghermănuță își păstra neturburat centru-i de greutate în lăuntrul bazei sale; și ai fi zis, că, în calea lui, suișurile se scoborau și scoborișurile se suiau, spre a-i face drumul pînză... Și de n'ai fi stat cu privirile înfipte în spetele lui înguste și cafenii, mărunt, subțire și în floarea umbrelor, cum era, s'ar fi topit părintele Ghermănuță și s-ar fi mistuit în zarea încilcită a crengilor, după cum, în văzduhurile amurgului, se mistue și se topesc unele vedenii de o clipă întrupate de închipuirea cuprinsă de flori pustii ai singurătății... Avea părintele Ghermănuță ceva din firea șopirlui, pe care acum o vezi, acum n-o vezi, și ia-i urma, dacă poți, cînd vrei să-i pui bățul pe coadă... Și eu cred că pădurile au suflet și, în sufletul lor, dragoste de mamă pentru toate vietățile, ce se adăpostesc la umbra ocrotitoare a sinului lor; și fiindcă părintele Ghermănuță pășise de mult spre starea de vietate a pădurilor, apoi și pădurea cu brazii săi uriași, cu vinăta încremenire a stîncilor sale, cu

așternutu-i moale și ruginiu de foi uscate și seci, cu neagra și frageda-i putrejune a vreascurilor sale, părea cuprinsă de clipa vie a unui fior de ocrotitoare dragoste în calea grăbită și sub pașii mărunți ai părintelui Ghermănuță... Sub mersul său ușor nici vreascurile nu trăsneau, nici așternutul moale și ruginiu de foi uscate și seci nu foșnea sub lunecarea-i cotigită de șopirlă mlădioasă; țesătura deasă a crengilor împinzite păstra, totdeauna, o spărtură îngustă, prin care părintele Ghermănuță se strecura ca suveica printre ițe; iar când firul subțire și cafeniu al persoanei sale se alătura pe lângă grosimea seculară sau luneca prin dreptul înălțimii ametoitoare a vreunui brad incremenit pe temeliile sale, părintele Ghermănuță se mistuia, pentru o clipă, ca sorbit, ca înghițit, parcă, de trunchiul mohorit al uriașului codrilor... De câte ori nu-l prăpădiam din ochi și de câte ori nu-l vedeam, iarăși, pe părintele Ghermănuță infripindu-se în zare, ca izvorit, ca răsărit, ca eșit, parcă, la lumină, cu comanac și cu rasă, cu tot, acum de sub scoarța sură a vre-unui fag, acum din trupul ciuntit al vreunei frinturi sau al vre unui crimpeiu rămas în picioare, pe urma unui brad răsturnat alături de vreme sau de vijălii!...

— Bine, părinte, da stăi mai incet, că-i valea mare și eu nu pot scobori așa de întee cu iapa de dirlogi...

Și biata Piscuță, sgircindu-și picioarele de dinapoi, lungindu-și gitul după friu, și întepenindu-se pe picioarele întinse de dinainte, luneca, de multe ori, de-a săniușul pe luciul foilor, ca pe un ghețuș, când valea scobora prea repede.

Părintele Ghermănuță se oprea un minut, mă așteptă și iarăși o pleca la vale... Ai fi zis că se prăpăstuește în neștire, ca sorbit de adincimi și te așteptai să-l vezi, la fiecare pas, mistuindu-se în umbră, ca o vedenie, născocită de frigurile închipuirii...

Cu vai nevoie mă țineam de dinsul cît colea. Puțin mai avea soarele, până ce să scapete dincolo de piscurile depărtate și neguroase ale munților din urma noastră, când eșirăm la limpeziș, în valea largă a Nichitului.

Incălecai, spre a mă putea ținea mai aproape de părintele Ghermănuță.

Cît prindeai cu ochii spre răsărit, între munți de o parte și între munți de alta, pirăul Nichitului curgea grăbit și limpede, acum printre finețe înflorite, acum printre lunci tinere de mesteacăni de salcii sau de arini, acum printre prundișuri întinse și sterpe de mozaic cu multe fețe; iar razele soarelui, ce cădeau peziș pe crestele fugătoare ale undelor lui, îi dădeau înfățișarea cotigită a unei nesfirșite cordele late de mătăasă moale, cu schimbătoare sclipiri de aur...

Amurgul începuse a se ridica din adincuri... iar între piscurile mai înalte ale munților, ce se răsătau, încă, în pulberea de lumină roșietică a celor din urmă raze ale Apusului, văile tupilate întunecau priveliștea, cu atitea pete imense de umbră...

viorie... Din adincimi, din înălțimi, din taina pădurilor, din întunericul codrilor, din văzduhuri, de pretutindeni, glasurile prelungi ale sărilor de munte se ridicau depărtat a liniște și a odihnă... Și, încet, încet, se stingeau toate și toate adormiau pe rînd; și tot mai rar se desprindea din depărtări un latrat de cîine, un sunet de talangă, un glas de buciom... Numai pîrăul, minat cu grabire, în calea lui fatală, de o putere nevăzută, mai însemna, în amortirea universală, eterna mișcare a vieții în vinele adormite ale lucrurilor... Departe, foarte departe, la răsăritul din fața noastră, spre gura largă a văii, scipia încă ceva în umbra amurgului, ca o stea căzută din ceruri pe pămînt... era cea de pe urmă rază de lumină, ce cădea rătăcită și peziș din depărtările apusului, pe luciul metalic și înalt al țărmlui dela biserica Schitului; iar cînd această stea se mistui și se stinse în umbra pămîntului, o altă stea se aprinse în țăriile cele mai de sus ale cerului... era luceafărul de seară...

Un sunet prelung și jalnic de aramă sunătoare, lovită în răstimpuri de o potrivă de departate, înfioră și făcu să tremure umbrele singuraticе ale văzduhului, și valea largă se umplu, până la marginile de deasupra ale munților săi, de glasul sfînt al rugăciunii și al păcii... Era clopotul schitului, care vestea închinătorilor pustiului ceasul slujbei de sară...

Părintele Ghermănuță se opri din mers în fața răsăritului, își luă smerit, cu toate cele cinci degete răsfrate ale stîngii sale, comanacul din cap; iar cu cele trei degete inițiale și împreunate ale dreptei, de trei ori își însemnă larg, cu trei cruci evlavioase și mari, cele patru puncte sacramentale ale trupului său; și, atingînd, după fiecare cruce, pămîntul cu dosul minii de închinare, de trei ori se plecă, în chip de metanie, în fața a tot puternicului și nevăzutului său D-zeu...

Și fața lui slabă și veștedă, și cele două bucle sure și mari de păr împrăștiat, ce-i țîșniau pe tîmple de sub comănacul-i, părea prea strîmt, și barba lui cărunță ce se prelin gea spre pămînt în lungi și plîngătoare șuvițe de lină încilcîță, și traista cu ciuperci dela șold, și tingirea-i de tinichea de pe cap învălîțată cu pislă, și întreaga lui făptură măruntă și cafenie, ca într'o haină, se îmbracă, pentru o clipă, într'un fel de tainică lumină... În extasul scurt al unei rugăciuni, ce izvora, în șoapte neauzite și domoale, din buze umilite și păcătoase, întreg sufletul părintelui Ghermănuță, ca o flacăra ușoară, se înalța spre treptele tronului celui prea înalt... Și aureola sfinților mucenici înfașură, ca într'un fel de strălucire, făptura lui întreagă...

Ce mare și sublim era părintele Ghermănuță !... Ce mic și netrebnic mă găsiam eu pe lingă dînsul.

Fără voe, îmi descoperii capul și, în imensitatea deșartă, tăcută și plină de umbră, ca spre rugăciune, plecai fruntea mea în fața răsăritului...

O dată cu noaptea sosirăm și noi la schit. Și de n-aș fi fost biruit de oboseală, aș fi avut, poate, destulă vreme să-mi las și

inima și sufletul să guste farmecul tainic, cu care liniștea sfântă învălue în noapte acest adăpost al rugăciunii și al păcii, pe care lepădarea de cele lumești l-a îngrădit cu prăpastii fără de fund și cu codri fără lumină... Și totuși, de la hotarele despre răsărit ale pământului adormit, peste adâncurile oarbe ale nopții, geana lunii inflăcărate trimetea lungi raze de lumină mută și rece, care se topiau pe luciul aerian al turnului neclintit... Ai fi zis că, în văzduhuri, mâna a celui a tot puternic aprinsese o candelă de străjuire pe un mormint pustiu și părăsit... De prin prejur și din depărtări nehotărâte, umbre negre se desprindeau din noapte în răstimpuri și, lunecînd grăbite, se mistuiau pe rînd în ușa luminată și larg deschisă a bisericii, după cum, în flacara unei lumini aprinse în întuneric, năvălesc și se mistue orbi fluturii hipnotizați... Din lăuntru gol, înalt și sec al bisericii, glasuri, acum prelungi și tremurătoare, acum trunchiate și repezi, porniau spre afară și trezeau văzduhurile tirzii și adormite... era ceasul al noulea, ceasul de sară al sfintei vecernii, care aduna spre rugăciune, în casa domnului, pe smeriții și credincioșii închinători ai pustiului...

Cînd părintele Ghermănuță pași din întuneric în fașia de lumină, ce izvora pe ușa larg deschisă a bisericii, se opri pe loc, își întoarse fața spre catapiteazmă, își luă comanacul din cap și, după toate regulile darului său, de trei ori își făcu cruce și de trei ori se înclină, ca spre metanie, în fața sfintelor icoane, ce păreau că-l văd și că se uită la el din fundul depărtat al bisericii...

Descălecai dinaintea chiliei părintelui Ghermănuță și, până să leg, decamdată, pe Pisicuța de un stîlp al cerdacului, părintele Ghermănuță scotoci nu știu pe unde, găsi și scoase cheia dela ușă, descuiă și, cînd fu să intru și eu în lăuntru, Părintele Ghermănuță, după ce-și aninase într'un cuiu din tindă traista cu ciuperci, și aprinsese o luminare subțire de ceară galbenă, pe care o lipise de marginea știrbă de deasupra a unui sfeșnic de alamă, tot galbăn... N-aș putea hotărî cu un singur cuvînt mirosul ce domnește în ori ce chilie de călugăr: curat a tămîie nu miroasă și nici curat a piper negru, ba nici chiar curat a dohot; dar, desigur că miroasă curat a toate acestea la un loc!... Și fiindcă părintele Ghermănuță, cu inșeși slăbănoagele și muritoarele sale mini își clădise chilia din dărîmăturile uscate ale pădurilor lui D-zeu, apoi chilia eșise cam după măsura măruntă a harnicului ei întemeetor; și dacă, întrînd, trebuia să pleci capul, apoi aceasta nu înșamna altă-ceva, decît că părintele Ghermănuță îi dăduse ca înălțime întinderea fapturii sale inșeși, numai cît cu comanac cu tot; și dacă erai silit să te așezi cam lăturiș spre a-ți strecura grosimea trupului prin îngustimea ușii, apoi aceasta, iarăși, nu înșamna altă-ceva, decît că, tot părintele Ghermănuță, luase, drept măsură, lățimea tot a fapturii sale, numai cît cu minele'n șolduri... Drept în față, într'un cuiu, un șirag de metanii de os cafeniu; deasupra o icoană în stil rusesc, închipuind pe

Maica Domnului în colori, cu copilul Isus în brațe, și închisă între privazuri late de lemn negru și lustruit la care păreau a se fi închinat nenumărate neamuri de muște băștinăse, ce văzuseră, pe rînd, lumina vieții și întunerecul morții sub acoperîntul bine-cuvîntat al părintelui Ghermănuță. Între cele două feresti de la stînga, o masă de brad, alb odată, dar mohorit acum de vremuri; și pe masa, pe cit de scurtă, pe atît și de îngustă, un mare ciaslov legat în pele neagră, împodobit la mijloc cu o cruce, iar pe margini cu chenaruri de poleială galbănă; în colțul stîng de lîngă ușă, un dulap în canaturi și frate mai mic cu masa, pastra, poate, sub încuetoare, lucrurile mai ferite ale părintelui Ghermănuță; în colțul din fund și dinspre dreapta, patul cu macat de lăvicer, cuprins deasupra, întocmai pe măsură, de o saltea subțire îmbrăcată cu pistră vargată cu roș; la căpătăi un cultuc înfațat cu cit, ale cărui flori albastre sau roșii de abia mai mijiau de sub lustrul problematic, pe care vremea sau, poate, chiar barba și părul părintelui Ghermănuță îl așternuse peste ele; drept pernă de părete, însuși păretele galben și coșcovit; iar între capătul de la picioare al patului și între soba, ce se tupila, înghemuită în colțul din dreapta a chiliei, o ladă de Brașov, cu zugrăveli albastre, roșii sau verzi, care își avea în regulă actul său de vîrstă scris cu boia albă, din josul lăcății pînticoase și ruginite, în mari țifre arăbești; cel puțin, veleatul 1793 nu putea să însemne altă-ceva, decît mitrica de naștere și de botez a lăzii cu felurite zugrăveli a părintelui Ghermănuță; pe lada acoperită cu o velință, stăteau așezate și frumos păturite straele mai de zile mari ale părintelui Ghermănuță; iar deasupra, peste strae, străjuia, în picioare și neadormit, un comanac nou îmbracat cu șiiac cafeniu.

— Știi că-mi place grozav chilia Sf. Tale, părințele? Zisei eu călugărului, care se plecase pe un genuchi și umbla să descue lacata de la ladă; — mare lucru să nu mă fac și eu călugăr, cînd oiu mai îmbătrîni.

— Să'ți ajute D-zeu, domnule; da... dă, vezi d-ta, are și călugăria necazurile și greutățile ei, și n-o poate duce ori cine cu toate ale ei.

— Ce necazuri? ce greutăți? părinte? Să te duci la biserică, să te închini, să te rogi lui D-zeu... Alte, ce greutăți și ce necazuri mai poate avea călugăria?

— Așa-i domnule, așa-i; da... dă, are și ea necazurile și greutățile ei, mai afirmă încă odată părintele Ghermănuță, scoțînd din ladă un oghial aproape nou de buhur roș și punîndu-l pe capătul despre ladă al patului; — că, dă, urmă el mai scoțînd și o pernă îmbrăcată tot cu cit înflorit și punînd-o peste oghial; — că, dă... Și călugării sint oameni... Cînd se despart de lume, parcă-și lasă în lume toate pacatele lor, după cuvîntul evanghelistului? Nu, domnule! Mai aduc dintrînsele și la călugărie. Dă... Sîntem și noi oameni, incheie călugărul încuind lăcata și punînd cheia sub velință.

Puse perna la căpătăiu, cultucul mai deoparte, desfăcu și întinse oghialul pe pat și așternutul fu gata.

— Da cu iapa ce-om face, părințele?

— N'aveți grijă, d-le, regulăm noi toate, acu. Și eșind afară, se întoarse, peste citeva minute, cu toată jăchila Pisicuții în spinare, și-o puse jos în tindă, mai deoparte.

Peste alte citeva minute, Pisicuța se găsia frumos și liniștit incuartirată pentru noapte, sub un mic șopron de scinduri, legată de un țarus bătut în pământ și cu o zdravănă sarcină de iarbă proaspătă dinainte, adusă de părintele Ghermănuță, el știe de unde.

— Da, poate, v'a fi și d-voastră foame, zise el, dupăce ne întoarserăm din șopron în chilie,—dacă 'ți vra, s'a găsi și pentru d-voastră ceva.

— Fiindcă sint în gazdă la Sfinția ta, apoi vrau tot ce vrei Sfinția ta, părințele; chiar mâncare dac'ar fi.

Luă iute ceaslovul de pe masă și-l răzămă în picioare pe fereastră, descuiè tot iute dulapul cel mic în canaturi, și într-o clipă masa fu gata: citeva foi late și rotunde de podbal cu zglăvoace și boișteni uscați pe vatră, citeva masline străvechi pe fundul unei farfurii cu margini albastre și crețe; în fundul unei străchini smălțuite, cițiva hribi cu undelemn, oțet și usturoiu, mai deoparte, fălii de pere și de mere uscate la soare, cu citeva nuci printre ele; nelipsita pine cu gingini de amîndouă părțile, dar fără furnicile și fărâmurile albe de hribi reglementare; iar în mijocul tuturor și mai răsărit decit toate, se înalță, cu oarecare conștiință despre superioritatea sa, șipul cu rachiu.

— Apoi bine-am găsit, părințele, noroc și bucurie să dea D-zeu! Binecuvîntează! zisei eu, făcîndu-mi cruce și punînd la gură stecla cu rachiu.

Și până ce părintele Ghermănuță să-și facă, și el, cruce și să rostească binecuvîntarea cerută de imprejurare, aproape un sfert din stecla cu rachiu se și mistui sfîriînd în adincurile bintuite de secetă ale gîtului meu... Era un rachiu dumnezeesc!...

— Să știi, părinte Ghermănuță, că, hotărît, mă fac călugăr cînd oiu mai îmbătrîni, zisei eu cu încredințare, întinzîndu-i stecla cu rachiu.

— Dă, Domnule, să-ți ajute cel de sus, răspunse el, ducînd stecla la gura; da.... închee părintele Ghermănuță, luînd stecla de la gură și ștergîndu-și în două părți mustețile-i încalcite, cu mîneca cenușie a antereului său de lăstică,—vezi d-ta, are și călugăria necazurile și neajunsurile ei...

— Eeeee!... Apoi asta-i chiar fățarie, părinte Ghermănuță... Cu asemenea rachiu, cu asemenea zglăvoace și, mai ales, cu asemenea salată de hribi, ce mai vorbești Sfinția ta de necazuri și de neajunsuri?... Da, se vede, că așa-i făcut omul, să cîrtească totdeauna, și să nu mai fie mulțămît niciodată...

— Așa-i, domnule, da vezi d-ta, zglavoacele trebuie să le prinzi de prin baltă, hribii să-i aduci dela pădure, usturoiul să-l

sameni și celelalte să le cumperi... și cînd n'ai cu ce?... Ia, vai de capul nostru, cum mai trăim și noi; chipurile, avem și noi cite trei lei, o litră de brînză, o singeacă de rachiu și 25 dramuri de untdelemn la luna și o pîne la săptămîna? d'apoi cu atîta ce poate să facă un om?... să moară sau să trăiască?...

— Au doar, nu numai cu pîne va trăi omul, ci și cu cuvîntul lui Dumnezeu, zice evanghelistul, părinte Ghermănuță; de ce, prin urmare, n'ar posti un călugăr macar treizeci de zile pe lună, după pilda Mintuitorului și Dumnezeului nostru Isus Hristos în deșert, pentru păcatele oamenilor, fără ca, cu toate acestea, să poată fi ispitit de satana!

Și fiindcă boistenii și zglăvoacele, cu podbal cu tot, erau prea sărate și-mi făcuseră sete, imi mai astîmpărai gîtul cu o dușcă de rachiu... Era un rachiu dumnezeesc!...

Și, iarăși, fiindcă nucile uscate, pe care părintele Ghermănuță le strica și le mîncea mezul cu o îndemănare de veveriță, se vede că, iarăși, făceau sete, apoi și părintele Ghermănuță îi mai trase, și el, un gît zdravăn tot de rachiu.

— Apoi, vezi d-ta, domnule, răspunse el într'un tîrziu, ștergîndu-și în două părți mustețile-i incilcite cu minica cenusie a antereului său de lăstică;—vezi d-ta, pe vremea aceia se făceau minuni, și sfinții Apostoli și Mucenici le arătau oamenilor calea cea dreaptă, și oamenii erau buni și drepți, nu ca astăzi zavistnici, pizmătariți, clevetitori, hrăpareți, rai și cîrtitori...

— Și, îl intrerupsei eu, urmîndu-i mai departe reflexiunea sa biblică.—se săturau noroadele cu cinci pîni și doi pești pe malurile Ghenesaretului, și tot mai rămîneau douăsprezece coșuri de fărături; și leproșii se lecuiau în scaldătoarea oilor, și schivnicii se mulțâmiau cu lăcustele fripte, pe care le mînceau de prin văile arzătoare ale Iordanului, și păzitoarele de capre de prin văile Ghedronului năzuiau la treapta de sînte muceniți...

Și cine știe unde s-ar fi oprit avîntul meu biblic, spre lauda sfințelor vremuri, dacă părintele Ghermănuță, căruia începuse a-i sticli ochii și a i se înroși virful nasului, nu m-ar fi intrerupt...

— Că bine mai știi, domnule, cele bisericesti; parcă le zici de pe carte.

— Apoi, de-a puterea-hi, părințele, sînt și eu o leacă de dascal în oraș, zisei eu, mîndru oarecum, de treapta, la care eu insumi mă înălțam.

— La care biserică, domnule?

— La Sf. Ioan Domnesc; știi... la biserică din deal.

— Ei, ei! știu; unde-i și părintele Ghiță și popa David...

— Da, da! sînt chiar o leacă de cimotie și cu popa David și cu părintele Ghiță.

— Ce mai preoți de ispravă, domnule! Parcă-s niște vlădici, așa giubele de mătasă blănite cu samur au pe dinșii!...

— Ba, încă și ce anteree de cutnie, ca acelea.

— Ș'apoi se poartă incinși cu colape de catifea cu pafdale

de argint suflăte cu aur ; mă rog, curat niște vlădici ; doar i-am văzut eu.

Și-i mai traserăm cite un git de rachiu....

— Da potcapice ! Ai văzut ce potcapice au, părinte Ghermănuțe ?

— De castor de cel bun și cu lustru de strălucesc la soare, de parcă-s unse... Și cu cruce amindoi....

— Apoi se'nțalege, dacă amindoi is stavrofori !..

— Da barba popii David ? Ce mai barbă, domnule ! Ieit Sf. Neculai....

Și părintele Ghermănuță îi mai trase un git de rachiu, fără să mă mai poștească și pe mine și fără ca, de astă dată, să-și mai șteargă mustățile în două părți cu mîneca cenușie a antereului său de lăstrică.

— Barba părintelui Ghiță, urmă el, nu-mi place ; îi prea scurtă și spirlichetă, ș'apoi rară, de i se vede pelea prin ea ; nu-i vorbă, că nici nasul popii David nu-mi place, fiindcă-i cîrn ; nasul părintelui Ghiță-i mai frumos... Da nu mai guști oleacă, zise el, întinzindu-mi sticla cu rachiu ; gustă, dascale, că doar aista-i rachiu călugăresc, nu bulearcă, de care beți voi la tîrg ; bea cit vraj, că, doar mai am, nu e-o-ncheet lumea-n sticla asta.

Pusei sticla la gură și gustai.

— Strașnic rachiu, părințele, strașnic rachiu, zisei eu, dregindu-mi glasul și punind sticla pe masă.

Și, pentru ca să se încredințeze de adevărul ziselor mele, mai trase și el o dușcă ; apoi, punind sticla în zarea lumînării, se uită prin ea lung și tăcut ; apoi, dîndu-i o tiflă...

— Na !... că nu mai ești bună de nimic !..

— Deșărtăciunea deșărtăciunilor ; toate sînt deșărtăciuni pe lumea asta, părinte Ghermănuță ; da, ce ți-a făcut biata sticlă de-i dai cu tifla ?

— Na ! zise el, mai dîndu-i o tiflă ; păcătoaso și mango-sito ! Da așa te-am învățat eu să fii ? Iii !... pîrlita dracului, din roșie și frumoasă ce erai, te-ai făcut galbănă și oftigoasă... ptiu !..

— D'apoi că, doar Sf. ta ai oftigit-o ; de ce ocărăști de geaba biata sticlă ?

Și eșind iute cu dînsa afară din chilie, îl auzii descuind ceva, încuind ceva, și iute se întoarse cu ea plină...

— C'apoi eu i-s doftoru, măi dascale ; ce credea, ea, mango-sita, c'are să-mi zacă de oftigă pe masă ?... Trage-i, dascale, c'aista-i proaspăt.

— Pusei sticla la gură și mă prefăcui că-i trag ; dar părintele Ghermănuță îi trase cu toată inima.

— Da tu, mă dascale, ce hram ai la biserica lui Sf. Ioan Domnesc, din deal, unde-i—il întrerupse un sughiț—unde-i... cum îl cheamă ? spune, dascale... cel cu—alt sughiț—crucea și paf-talele ?....

— Popa David....

— Cel—scuipă spre stînga—cu barba spirlichetă ?..

- Da cel cu barba spirichetă...
- Da—alt sughiț—cel cu potcap și cu na... has?...?
- Părintele Ghiță....
- Nu, mă da... hascale... cel cu nasul ci... hirn.
- Apoi popa Ghiță, cel cu barba ca Sf. Neculai.

Sticla cu rachiu incepuse a da iar in oftigă...

- Da tu la ce strană ci... hiniți la St. Ioan din deal?

Și cu dreapta-i molatică, greoae și fără cumpăneală arată, vag și cam cruciș cu înălțimea nasului, spre un deal închipuit.

— D'apoi că eu nu-s la strană; eu îs cu luminările, cu clopotele, cu măturatul bisericii...

- Da ison știi tu să ții mă... ha?

— Ei! Așa oleacă de ison!...

Și, de unde nici nu mă așteptam, numai unde nu mi se răstoarnă părintele Ghermănuță pe speteaza scaunului, unde nu-și drege glasul și-și netezește barba, unde nu-și înfige ochii lui albaștri, mici și scinteetori în podele și unde nu începe...:

„Dooooaaa goagoagoa hoahoa mneeee ghee gheeee....

- Da ține, mă, da... hascale, isonul...

— Năăăăăă...

„Striiii gaaa haaa gaaa taaaam căăăăăăăă traaa tiii ghii ghii hii hiii nee gheee heeee...

- Mai sus Da... hascale...

— Năăăăăă și țineam isonul mai jos.

„Aaaaa gaaagaaa haaahaa uuuu huuvziiii maaa gaaagaga doaoaoa goaoa hoahoa mneeee ghee ghe hehehee...

- Mai jos isonu da.... hascale.

— Năăăăăă... și țineam isonul mai sus.

„Șiiii ghiii ghiii maaa haahaha miiiiiluuu eeee ghe ghe heheee steeee gheee heeee...

— Da strașnic ghiers părinte Ghermănuță!! Halal de organ!... Așa mai înțeleg și eu!...

Un glas ascuțit de oțel atirnat în sec țipă scurt, de arară, sub lovitură repede și fără de veste a unui ciocan metalic...

- Toaca, părinte Ghermănuță...

— Toa... toa hoaca hoacă de polo... po... po looo looo... plooo... hoșniță! las să toa... hoace!...

Voia, adecă, părintele Ghermănuță să spună că toacă de pololoșniță.

La răstimpuri de o potrivă măsurate, acelaș glas de oțel atirnat în sec de trei ori țipă de afară sub lovitura de trei ori repetată a aceluiaș ciocan...

O puternică și nevăzută suflare, venită, parcă, din depărțări misterioase, trecu pe fața descompusă a părintelui Ghermănuță și roșata vinată se mistui de pe fața lui, sub vâlul palid al unei smerenii ce cuprinse chipul lui întreg; și, în întreaga lui făptură, o luptă uriașă ai fi zis că s'a încins între inger și demon. Dădu să-și facă cruce și deabia izbuti să îngăimeze și să țese,

cu dreapta-i neputincioasă pe fața trupului său chipul stilit al unei cruci...

Gemù ca un taur...

Apoi, pe o gamă fantastică și cu iuțala unei grindini metalice, un fel de melodie alcătuită din notele cele mai de sus ale scării muzicale, începu a izvorî în grupe meșteșugite de țipete ascuțite, sub loviturile aceleiași ciocan pe oțelul atârnat în sec...

Părintele Ghermănuță dădu să se scoale și rămase pe loc...

Capul îi căzu pe piept... ai fi zis că se roagă în gând...

Încă trei lovituri obosite, și glasul de oțel al tocii se stinse în noapte...

Părintele Ghermănuță ridică încet capul și cu ochii stinși se uită rătăcit în toate părțile... se apucă cu o mână de spe-teaza scaunului, cu alta de colțul mesei și stătu un moment... plănua ceva... Apoi fără veste, cu o opintire desnădăjduită, se sculă în picioare, răsturnînd scaunul; se cumpăni un minut, sprijinindu-se cu stînga de colțul mesei... apoi își făcu vînt și, cu un pas uriaș, ca pentru dînsul, se repezi spre ladă... s'ar fi sfărîmat de nu-l prindeam în zbor... Făcui ce putui: îl luai în brațe ca pe un copil și îl culcai pe lada prea lungă pentru el; luai straele frumos păturite și le pusei pe dulap, iar sub cap îi virii cultucul cel mic de cit lustruit, și, în mai puțin decît s'ar spune, lada începu să se cutremure sub horăitul cu multe gorgoane, izvorît din organul puternic al părintelui Ghermănuță...

Adîncurile tăcute și largi ale miezului de noapte se umplură deodată de glasul jalnic și prelung al clopotului...

„Vivos voco“...

Și călugării, ca umbre negre rupte din iutunec, se mistuiau în ușa luminată și larg deschisă a bisericii...

„Mortuos plango“

Și părintele Ghermănuță dormea dus pe lada de Brașov...

„Fulgura frango“

Și horăitul de tunet al părintelui Ghermănuță era, parcă, sfărîmat, în răstimpuri, de urletul de aramă al clopotului...

Ce mic și netrebnic era părintele Ghermănuță!...

Nu-i vorbă, că lucru tocmai mare nici eu nu eram!...

Cînd și cum, n'aș putea spune, destul că mă trezii culcat în pat și vîrit sub oghialul de buhur roș al părintelui Ghermănuță, cu capul pe perna îmbrăcată cu cit in florit... Suflasem în luminare...

Pentru o clipă, rotațiunea universală mă tirî în virtejul său vijelios și orb; pămîntul de sub mine mi se păru că se scurge în haos, atomul ființii mele rămase, parcă, spînzurat, fără sprijin, în nemărginirea largă, pustie și întunecoasă; chipuri negre-roșii de intrupări fantastice și deșanțate se infripau pe fundul orb al ochilor mei și, cu o regegiune ameteitoare se topiau,

toate, unele în altele: Cai înaripați cu barbe sure și lungi, copaci uriași cu minile 'n șolduri, furnici cu musteți, cu cruce la gît și cu nasul cîrn, suite pe catalige, munți în chip de ciuperci, urși cu comanace pe cap, mistreți mergînd pe două picioare și îmbrăcați în anteree de lăstrică cenușie, muște făcîndu-și cruce și plecîndu-se pe la icoane cu metanii adînci... Și, ca într'un caleidoscop uriaș, toate se nășteau și izvorau unele din altele și, ca într'un danț infernal, toate alergau, rotindu-se vijelios, pe o orbită fără sfîrșit... Apoi, totul începu a se depărta încet, încet și a se șterge, treptat și pe rînd, în umbra depărtării... Un singur punct roș... galbăn... verde... siniliu... mohorit mai rămase din toată fantasmagoria aceasta... Cineva suflă în punctul mohorit și, ca o flacără slabă, se stinse și el... Adormii.

N'aș putea spune hotărît, dacă, și în timpul somnului, ți-nusem sau nu ison părintelui Ghermănuță, căci totul trecu *in ictu oculi*, după cum toate trec, cînd se nimicește conștiința vieții reale.

Mă trezii cu soarele sus și cu părintele Ghermănuță nicăiri; iar în locul, unde dormise el, pe lada de Brașov, straele lui mai de zile mari stăteau așezate și frumos păturite, avînd deasupra lor, spre străjuire, nelipsitul comanac nou îmbrăcat cu șiac cafeniu:

Cea întâi vizită, pe care o făcui, eșînd din chilie, fu la Piscuța sub șopron. Cînd îmi simți pasul, întoarse capul și se uită la mine cu toată bunătatea inteligentă a ochilor săi negri și mari.

Părintele Ghermănuță avuse grijă, de mincate, să-i pună dinainte un alt maldac de iarbă proaspătă și înflorită.

Pe o porțiță de dîndos, eșii în grădinile largi ale schitului. Din vale și până 'n zare, cit puteai prinde cu ochii, pe înclinarea lină a costișii, copaci roditori de toate soiurile răsăriau delabriu în sus, din finațul înalt și înflorit; iar frunzișul lor puternic, cu sclipiri de poleială verde-închisă, se clătina domol în aerul limpede și larg, sub adierele ușoare și nevăzute ale unui vînt de răsărit; sub mingierile acelorași adieri, finațul adînc se mlădia în valuri molatece, cu scinteeri de rouă aprinsă în lumină de soare... Glasul sec al ierburilor trezite de vînturi umplea depărtările și fluturi rari albaștri sau galbeni, ca ațiția fulgi de cer sau de lumină, însuflețiau văzduhurile cu zbor nestatornic...

Cu greu, dar totuși urcai, ca în not, prin această mare adîncă de flori, până pe sprinceană înaltă și arcuită a colinei. În fund, departe, spre apus, munții peste care călcasem, se desfășurau până dincolo de hotarele ochiului, ca un nemărginit amfiteatru frămîntat, parcă, de valuri uriașe, peste a căror întindere viorie, răsăritul aruncase un vâl străveziu și fin, țesut din raze subțiri de soare... Jos, în vale, schitul se tupila după dese și înalte pilcuri de verdeață, și numai prin rariștea frunzișului mișcător, albeața curată a chiliilor mai străbatea, sclipînd pe furîș, până la mine; iar în deșertul cerului, crucea singuratică a tur-

nului bisericeii se înalța neclintită, ca o stea scînteietoare tăietă pe un fund de azur... Spre dreapta, din văile umbroase ale munților Tazlăului, cu piscuri pierdute în pulbere de lumină, negurile albe se înaltau spre văzduhuri și-și topiau în aer creștetele lor, ca fumul, ce s-ar ridica din o jertfă colosală, aprinsă de natură, pe altarele sale, pentru a tot puternicul sau ziditor!... O fâșie cotigită și lungă fără sfîrșit de aburi străvezii și albi însemna, din apus spre răsărit, cursul fără odihnă al Nichitului și numai sclipiri scurte și fugătoare de lumină vie mai vădia până la mine lucrarea lui grabită și fatală... Și peste toată această strălucire incremenită și imensă, ca peste întăile ape ale creațiunii, un singur spirit mai plutia... era spiritul meu... Și, în sinul acestei firi răsărite ca sub puternicul „fiat“ al lui D-zeu, o singură inimă mai bătea... era inima mea!... Pentru întregirea sublimului era poate nevoie și de atomul însuflețit al ființii mele!...

Venisem la schit cu hotărîrea să stau cîteva zile, fără să pun la socoteală firea mea nestatornică și iubitoare de pribegie.... Și cînd îmi aruncam ochii spre negurile munților din miazăzi, și cînd închipuirea mea străbătea în taina lor adîncă și liniștită, mi se părea că ceva mă soarbe, că întreaga mea ființă se subție, ca suptă de o gură nevăzută și că nu rămînea din ea decît ceva sec și neînsuflețit. Nici odată n'am simțit mai aievea îndoita alcătuire a făpturii mele, decît atunci, cînd am privit din depărtare taina ademenitoare a pustiului și a singurătății...

A douăzi dimineată, odată cu zorile, legănat de eterna ge-bea a Pisicuții, mă îndreptam spre țările neguroase ale munților din miazăzi.

C. Hogaș

Vlad-Vodă Călugărul

(Din condica unui monah)

Nesfirșit un praznic are
Raiul azi, o frate Vlad !
Ca 'mpăratul David sare
Patriarhu 'n Țarigrad,
Iar în lad e plinset mare.

Ni s'a 'nvrednicit pămîntul
Să-l scăpăm de-amar și munci,
Har așa de mult Preasfîntul
Nu ne-a dat decît atunci
Cînd intrat-a 'n trup Cuvîntul !

Domn, prea cuvioase frate,
Din Paisie Vlad tu ești !
O, ce fapte minunate
Scrise-ți sint să făptuești—
Salt'acum, creștinătate !

—Dacă vor veni 'mpotriva
Țării tale Agarei :
Scoți pe sînta Paraschiva
Și cu mila Dumnieai
Le mininci la toți coliva.

Iar popor cînd o să vie :
„Noi perim, mărite Domn !“
Iai Ceaslovul unde scrie
Rugăciunile spre somn
Și spre pace-o să le fie !

Oh, păgina tălmăcire
Cu-acel „Io Voevod“ !
Dar de-apururi fericire
Cînd va 'ncepe-orice izvod
Cu „dela Mateiu cetire“ !

Iar boeri tăind vrodată,
N'o să moară făr'de popi,
Tu, cu mila ta de tată,
Pui odăjdii și-i îngropi
Prohodindu-i fără plată !

Glasuri opt tipicul are,
Opt boeri în taina ta
Cite-un glas de fiecare
Și 'ntr'acesta-și vor cîntă
Orice-ar spune 'n adunare.

Iar divan, mărite Vlade,
Orișicînd ar fi s'aduni,
Precum Domnului se cade
Tu-l deschizi cu rugăciuni
Celui ce pe nouri șade.

Tu dintăiu cînți Iordanul,
Hangu-l duc cu toții, lin,
Cîntă 'n urm' o peasnă Banul,
Face-apoi, cîntînd amin,
Opt mătănii 'ntreg divanul.

În genunchi, pe sub icoane,
Le va dărui Cel sfînt
Mintea ta, o Solomoane,
Ca să-și spue-a lor cuvînt
Glăsuind în antifoane.

O, ce cîrmuire-aleasă
Pentru-atita neam creștin,
Salți, Eleno 'mpărăteasă,
Cu-al tău fiu, cu Constantin,
Joace-a lui Isus mireasă !

Ci 'n porfiră să se 'mbrace
 Și să salte dreptii 'n raiu,
 Cînd la zile mari vei face
 Mîndrul tău domnesc alaiu,
 O, spre-a lumii dulce pace !

Cor de popi mergînd în frunte,
 Vor deschide calea ta,
 Toți cu bărbile cărunte
 Și tot drumul vor cînta :
 „O, Basan, frumosul munte !“

Și 'ndreptar a tot erezul,
 Tu, apoi, cadelnițînd,
 Vornicul va spune Crezul,
 Treti-logofăt purtînd
 Căldărușa cu botezul,

Și boerii-apoi grămadă
 Cu cadelniți și potcap—
 Sfinții 'n raiu de-așa paradă
 Nici în piele nu-și încap
 Nici n'au saț, mereu s'o vadă!

O, de-acum tu nu te teme,
 Luntre-a lui Hristos pe drum !
 Vruși să mori, sătul de vreme,
 Dar în veci—trăind *acum*—
 N'ai mai vrea, Metusaleme !

G. Coșbuc

Socialdemocratism sau poporanism ?

VI

Formula progresului nostru industrial.

Desăvârșirea operei generațiunii dela 1848, realizarea, întruparea în instituțiunile și în viața noastră publică a principiilor democratice, într'o țară în care țărani formează 94% din numărul total de *contribuabili*, va determina, fatal, și direcția evoluțiunii noastre economice întregi.

Dacă progresul *politic* pentru noi se rezumă în idealul unei *democrații rurale*, evoluțiunea noastră economică, ca și toată înfățișarea statului nostru, vor trebui, necesar, să-și păstreze întotdeauna caracterul lor specific țărănesc, și progresul *economic*, deci, trebuie să ne ducă înainte de toate spre organizarea întregii gospodării naționale pe temelii țărănești: o țărănime viguroasă, stăpână pe pământul pe care îl muncește, și pentru care, prin organizarea unui sistem desăvârșit de societăți cooperative, avantajele micii proprietăți sînt împreunate cu toate avantajele tehnice, accesibile astăzi numai pentru marea proprietate.

Am arătat în altă parte (cap. II) care poate fi idealul, care este norma progresului social pentru o societate clădită pe aceste temelii, în condițiunile concrete ale dezvoltării noastre istorice.

Dar înainte de a încheia, sînt silit să prezint aici și o altă față a problemei, și să spun cîte-va cuvinte asupra direcției în care va trebui să se îndrumeze, în concordanță cu acest caracter al evoluțiunii noastre politice, economice și sociale, și *desvoltarea noastră industrială*.

Cu atît mai mult sînt dator să mă opresc asupra acestei chestiuni, cu cît teza susținută de mine, în ce privește rezultatele politice noastre industriale de pînă acum, a dat loc la multe nedumeriri și interpretări greșite.

Din faptul că am tăgăduit posibilitatea dezvoltării la noi a unei industrii mari, după *tipul celei din Apus*, mi s'a atribuit de cîtră mulți credința ineptă în imposibilitatea *oricărei industrii*.

Dar chiar din faptul că oricîte brațe ar cere o agricultură

mai intensivă, înmulțirea populațiunii cu timpul fatal va da naștere unui prisos de brațe, — fără să mai vorbesc de acele ramuri de producțiune industrială, în privința cărora am recunoscut că și astăzi pot înflori, — e vădit că nu acesta e gândul meu.

* * *

Problema industrială la noi poate fi înfățișată din trei deosebite puncte de vedere :

1) Cu toate că pentru munca câmpului nu avem brațe destule, incit sintem siliți să introducem atîția muncitori străini în fiecare vară, — totuși peste 80% din populațiunea țării, aproape 99% din *muncitorimea* noastră, e condamnată de obicei la trîndăvie în timpul lunilor de iarnă, dela Noembrie până în Martie incluziv, aproape o jumătate din an !

Ce popor poate trăi omeneste un an întreg din munca numai a lunilor de vară ?

Chiar faptul acesta care, pe de o parte, dovedește și imposibilitatea dezvoltării industriale în sensul apusean, ne pune, pe de altă parte, în fața problemei economice, chiar din punctul de vedere al *țărănimii*.

Această problemă poate fi formulată astfel :

A găsi un tip de organizație industrială, care, fără să distragă populațiunea muncitoare dela munca câmpului în lunile de vară, să-i dea ocupațiune productivă în lunile de iarnă.

Această organizație industrială, vădit, nu poate avea asemănare cu cea din Apus. Acolo industriei i s-a asigurat un contingent constant de muncitori, *pentru tot cursul anului*, nu numai pentru lunile de iarnă, — prin „exodul din sate“, prin despărțirea țaranului de pămînt și înregimentarea lui în armata de proletari ; în alte condițiuni industria europeană nici nu ar putea exista, intrucit n'ar putea lupta pe piața internațională (condițiune *sine qua non*, cum am văzut, a industriei europene moderne), dacă toate instalațiunile și mașinariile ei, ce reprezintă un capital imens, ar trebui să „șomeze“ în lunile de vară, fiindcă muncitorii ar părăsi atelierele pentru munca câmpului.

În astfel de condițiuni nu se poate desvolta decit o industrie casnică, o *industrie țărănească*, pentru care piața externă nu este indispensabilă, și care ar tinde în primul rînd de a satisface cerințele consumațiunii interne.

O politică economică greșită a ultimelor decenii, care urmărea fantasmagoria „marii industrii naționale“, nu numai a împiedicat dezvoltarea producțiunii noastre în această direcție, dar a și distrus începuturile adevăratei *industrii naționale* din vechime.

Și nici într'o direcție *protecționismul industrial* nu poate fi mai legitimat.

Această industrie se poate naște în modul cel mai firesc din gospodăria țărănească, ca industrie agricolă sau accesorie

agriculturii, plecînd dela valorificarea produselor ogorului și ale cîmpului țărănesc, ca în Danemarca, care, cum am văzut, a putut chiar bate în concurența internațională producțiunea franceză; *sub imboldul cooperatiunii* ea poate lua o dezvoltare practicește nelimitată, mai ales dacă vom ținea seamă că tehnica modernă face cu puțință distribuirea forței motrice ieftine pentru atelierele cele mai mici, putem spune la domiciliul fiecărui muncitor.

Totul în sîcra aceasta atîrnă de încurajarea înțeleaptă din partea statului, de organizarea, pe baze cooperative, în ce privește cumpărarea de unelte, de materii prime ce nu s'ar găsi pe loc, de combustibil, precum și în ce privește desfacerea produselor fabricate, etc.

Legislația noastră asupra cooperativelor sătești poate servi de punct de sprijin pentru organizarea producțiunii noastre naționale în această direcție; și, pe lângă industriile organizate pe această cale depildă în Danemarca, am putea ajunge la reînvierea și dezvoltarea ulterioară a vechilor noastre industrii țărănești, ca țesătoria, tăbăcăria, cojocăria, rotăria, etc.

È vădit, că dezvoltarea *industrială*, în acest sens, intră cu desăvîrșire în formula progresului economic și social, din punctul de vedere al unei ideale *gospodării țărănești*,—adică, ea apare, propriu zis, ca o altă față a aceleiași probleme economice, pe care până acum am relevat-o mai ales din punctul de vedere al evoluțiunii agricole.

2). În al doilea rînd, problema industrială ni se înfățișează din punctul de vedere al *muncitorimii orășenești*,—oricît de neînsemnată ar fi aceasta față de cea țărănească.

Muncitorimea industrială în orașele noastre e reprezentată, în majoritate covîrșitoare, de *meseriași*, nu de „proletari“, salariați ai fabricilor (am văzut că numărul total al muncitorilor în industria noastră „mare“,—ținînd samă chiar de stabilimentele cu 4—5 lucrători,—nu se urcă, cu femei și copii, nici la 40,000, și încă o parte însemnată din acest număr o formează tot *meseriași*, și nu „proletarii“ în sensul european al cuvîntului).

În condițiunile dezvoltării noastre economice, cum am dovedit, este exclusă ipoteza că acești meseriași pot fi „proletarizați“ de fizica industrie „mare“ dela noi.

Progresul economic și social pentru acest element al orașelor noastre, prin urmare, nu poate rezulta decît dintr'o organizare a meseriașilor noștri, *ca atari*, astfel ca dinșii să poată lupta împotriva concurenței din afară, adică să li se asigure condițiuni mai prielnice de producțiune și de desfacere a produselor.

Și, în această direcție, putem recunoaște legitimitatea unui regim rațional de protecțiune, precum și necesitatea unei legislații *asupra cooperativelor orășenești*, analoagă cu aceia, pentru eficacitatea căreia avem deja destule probe în tînăra mișcare cooperativă din satele noastre.

È vădit că evoluția industrială în această sferă, departe de a fi în contradicere cu progresul economic al țărănimii, apare, dimpotrivă, pentru el ca o armonioasă și firească completare,

intrucit in orașe e sediul natural pentru toate acele ramuri de activitate industrială, cari sint neaccesibile gospodăriilor țărănești, oricît de mult ar veni în sprijinul lor creditul și cooperatiunea.

Bine înțeles, în populațiunea orășenească, precum și în acea a regiunilor muntoase neprielnice agriculturii, se găsesc și elemente ce ar putea îndeștula nevoia de brațe muncitoare a acelor adevărate mici industrii capitaliste cari pot întreprinde și la noi, în mod *natural* și în limitele pieții noastre interne, transformarea industrială a diferitelor produse ale solului nostru, de vreme ce e vădit, că astăzi sint ramuri de producțiune, cari ar întrece și puterile industriei țărănești, precum și pe cele ale atelierelor de meseriași.

Departate de a mă ridica împotriva acestei mici industrii capitaliste, socot că ea poate servi de sprijin unui prețios element social, în faza actuală a dezvoltării noastre politice, și anume: micii burghezimi industriale naționale, care are acum încă un mare rol de îndeplinit în viața noastră publică.

Dar pentru a putea fi la înălțimea menirii sale, mica burghezime industrială trebuie să fie o reală forță economică, și nu un produs artificial și lipsit de viață proprie. Această sarcină, vădit, nu o poate duce industria de „fîtiluri“ sau de „nasturi de sidex“, ce nu trăește decît în sera „încurajărilor“ bugetare, și niciodată nu poate ajunge să stea în picioare singură.

În condițiunile noastre economice, deci, și mica industrie capitalistă va păstra de regulă caracterul de *industrie accesorie agriculturii*.

În orice caz însă, în economia totală a vieții noastre productive, rolul ei va fi, prin forța lucrurilor, întotdeauna foarte modest, și—in ce privește evoluția noastră economică generală—prea neînsemnat.

3) În sfîrșit sint ramuri de producțiune, de care nu ne putem dispensa și cari, prin firea lor, nu pot fi organizate decît în forma *unei mari industrii*.

Voiu cita un singur caz: industria petrolului.

Analizînd împrejurările vieții noastre economice, necompatibilă cu organizația industrială apuseană, am subliniat întotdeauna și faptul că această industrie, mulțumită unor condițiuni excepționale, are un mare viitor în țara noastră.

Însă unde ne-a adus dezvoltarea ei lăsată pe sama inițiativei private, în voia întimplărilor, ne-a arătat atît de deslușit d. Vintilă Brătianu, în „Cronica economică“ din Nr. 9, 1907, al *Vieții Rominești*.

Aici voiu reproduce în sprijinul datelor adunate de d-sa și cifrele datorite chiar unor specialiști străini.

D-nii I. Mendel și Dr. P. Schwartz, din Berlin, ne dau următoarea tabelă relativă la capitalurile plasate în industria noastră petroliferă, *după naționalitate* ¹⁾:

1) I. Mendel und Dr. P. Schwarz—„Die Kapitalinvestitionen in der rumänischen Petroleum-Industrie“ (in *Festschrift für d. III Internationalen Petroleumcongress, Berlin 1907*), p. 67.

CAPITALURILE	Suma	% din total
Germane	115,500,000	55,8
Engleze	15,500,000	7,5
Franceze	15,300,000	7,4
Italienne	15,000,000	7,2
Olandeze	14,600,000	7.
Române	14,000,000	6,7
Americane	12,500,000	6.
Belgiene	4,750,000	2,4
Total	207,150,000	100.

Notați bine, că aici sînt clasificate ca „romine“ și toate acele capitaluri, cari adesea sînt naționale numai cu numele, după domiciliul, așa să zic, legal al capitalistului,—dar și *aceste* capitaluri formează mai puțin de 7% din întreg capitalul industriei petroliere!

Dacă vom ținea samă, că și o parte din muncitorii acestei industrii, și mai ales personalul superior, sînt străini, că proprietatea solului însăși, într'o formă sau alta, a trecut în mini străine, putem afirma că aproape valoarea integrală produsă în industria petrolieră,—dobînda capitalului, profitul întreprinzătorului, renta pămîntului înstrăinat și chiar o parte din salarii,—totul cade astfel în mina străinului!...

Industrie națională...

Cererea d-lui Vintilă Brătianu ca industria petrolieră să fie *naționalizată* e dar pe deplin justificată.

Dar cum?

Capitalurile în adevăr naționale nu pot fi încă multă vreme îndestulătoare pentru organizarea cuvenită și dezvoltarea normală a acestei industrii, nici nu putem renunța pentru vremuri îndelungate la acest mare izvor de bogăție.

Atunci?

Nu poate fi decît o singură soluție, care e și conformă vechilor noastre tradițiuni,—*monopolul statului*, ca și pentru saline, singura industrie extractivă ce am moștenit-o dela părinți (dar bine înțeles fără scopuri fiscale).

Dacă și statul va fi silit să recurgă la capitaluri străine, în formă de împrumuturi, totuși din valoarea produsă nu va cădea, în cazul acesta, în minile străinilor decît *dobînda*, totdeauna foarte redusă pentru împrumuturile de stat, dar și aceasta cu timpul nu

va mai fi plătită, mulțumită amortizării treptate a datoriei, înlesnită prin dezvoltarea însăși a acestei industrii.

Această soluție nu poate fi acceptată de un bun social-democrat, în oroarea lui pentru „socialismul de stat”, — deoarece socialdemocratismul vede în „statul burghez” numai un instrument de dominațiune a claselor exploatoare, cari se vor folosi de orice lărgire a sferei lui de acțiune în dauna claselor muncitoare.

Și încă K. Kautsky, de pildă, spune :

„Ca exploator, statul încă întrece pe un capitalist particular, pentru că, față de cei exploatați, el poate dispune, pe lângă mijloacele economice ca și orice capitalist, și de mijloacele politice ce-i dă puterea publică....”¹⁾

Din cauza aceasta social-democrații germani au combătut cu înverșunare monopolul tutunului, al alcoolului, al comerțului cu grâne (propus de agrarieni), și chiar trecerea către stat a Băncii Imperiale, și chiar.... ideia naționalizării pământului !...

Nu pot discuta aici cu social-democrații asupra naturii statului²⁾, dar nu ne putem speria de monopolul statului într'o țară, unde nu numai din vechime extragerea sării e monopolizată, nu numai de mult a intrat în moravuri monopolul tutunului, al hirtiei de țigară, al chibriturilor etc., și înființarea monopolului alcoolului e numai o chestie de timp, unde nu numai statul și-a rezervat exclusiv exploatarea căilor ferate, a serviciilor postale, telegrafice și telefonice, dar unde toată lumea găsește foarte firesc ca statul să-și întrețină vastele exploatațiuni de pescărie, să-și creeze servicii de navigațiune fluvială și maritimă, șantiere de construcții navale, fabrici de cărămidă și țigle, de traverse, etc., etc.

Dacă *unicul mijloc* de a *naționaliza* industria noastră petrolieră constă în forma aceasta, tradițională pentru noi, a *monopolului de stat*, e vădit că mai curînd sau mai tirziu acest mijloc ni se va impune. Ce l'ar putea împiedica, în adevăr, ce interese *legitime* s'ar putea invoca împotriva realizării lui ?

Interesele proprietarilor subsolului ? Dar pentru ei concesiunea către stat poate fi și mai avantajoasă decît către societățile străine.

Interesele capitaliștilor naționali ? Dar pe lângă că aceste interese cantitativ (și calitativ) sînt încă atît de neînsemnate în industria noastră petrolieră, apoi naționalizarea ei le deschide noi posibilități, prin o rațională încurajare a diferitelor industrii derivate, accesibile capitalului național, ce se pot naște tocmai din cauză că statul va exploata bogățiile terenurilor petrolifere, înainte de toate, în interesul *economiei naționale* generale.

Monopolizarea de către stat a industriei petroliere nu numai ar fi avantajoasă pentru stat, fiindcă i-ar spori veniturile (în

1) K. Kautsky — „Das Erfurter Programm”, 1907, p. 129—130.

2) Cf. în această privință, C. Stere, — „Introducerea în studiul dreptului constituțional”, p. 51 urm.

afară de orice considerație pur fiscală, ca în monopolurile actuale, ci prin beneficii legitime cât de moderate); nu numai ar fi o mare binefacere și pentru lucrători, căci ei atunci ar avea, firește, o situație materială mai bună și mai sigură, ca în toate întreprinderile statului; dar această monopolizare, și aici e punctul cardinal, ar face cu puțință ca o ramură atât de însemnată a producției naționale să fie exploatată în concordanță cu interesul economic general al unei țări, care prin caracterul ei esențial e înainte de toate o țară *agricolă* și o țară de *mică industrie*.

Aici însă trebuie să lărgim chestiunea.

Industria petrolieră, chiar de nu ar fi monopolizată, se poate, la urma urmelor, desvolta de la sine, deși înstrăinată și în dauna economiei naționale.

Ca țară agricolă, însă, putem avea interes și de alte ramuri de *mare industrie*, cari astăzi lincezesc sau duc o viață artificială nu numai fără vr'un folos real pentru interesele noastre economice generale, dar chiar fără un alt rezultat decît un deficit netăgăduit în gospodăria noastră de stat.

Să citez, de pildă, din nou, cazul fabricilor noastre de zahar, în privința cărora am dovedit, că dacă statul ar plăti pur și simplu o leață tuturor lucrătorilor lor și ar da fabricanților și o dobîndă de 5 % asupra capitalului lor de instalațiune, fără să le mai ceară să producă ceva,—încă ar fi un folos pentru economia națională, față de starea actuală de lucruri.

Și totuși aceste fabrici,—dacă ne silesc să plătim scandalos de scump zaharul, pus la dispoziția vecinilor noștri cu jumătate de preț, și chiar mai cîtin,—nu pot trăi decît *prin cartel și împunînd statului și obligația de a nu mai autoriza înființarea altor fabrici* (art. 2, din convenția dintre Ministerul de finanțe și fabricile de zahar, votată de corpurile legiuitoare, și promulgată la 15 Martie 1906).

Cu alte cuvinte: avem un *monopol al fabricilor de zahar*, stabilit de *lege*, dar nu în favoarea statului, ci a *cîtorva capitaliști, în mare parte străini*,—și fără nici un folos pentru economia națională!....

Se poate o anomalie mai mare?

Și poate fi ceva mai ușor, și mai firesc, decît ca la expirarea termenului acestui monopol, în 1914, statul să răscumpere instalațiunile fabricilor de zahar, și să ia asupra-și monopolul, în profitul tuturor?

O industrie, care trăește numai din pomana statului, pe care statul o poate distruge prin o singură trăsătură de condeiu, nu poate invoca nici interesele „libertății economice“, nici „drepturile cîștigate“. Trecerea ei direct în minile statului e și logică, și poate aduce numai foloase, fără să prezinte vr'un dezavantaj.

Pentru a învedera foloasele ce poate aduce agriculturii, și economiei naționale în genere, o mare industrie monopolizată de către stat, e destul să amintim aici cazul, citat și de deputatul

socialist belgian E. Vandervelde, și anume rezultatele monopolului alcoolului în Elveția: ¹⁾

Citã vreme fabricațiunea și distilarea alcoolului în Elveția forma o industrie privatã, singura preocupare a distilatorilor era de a fabrica rachiu cât se poate mai ieftin, întrebunțind, la nevoie, și materiile prime străine, ca porumbul. De la introducerea însă a monopolului, statul nu numai a stãruit, cu mare folos pentru sănãtatea publicã și pentru economia naționalã, sã scadã simțitor consumațiã alcoolului, dar s'a și îngrijit sã vinã în ajutorul agriculturii, și anume a favoriza regiunile mai puțin fertile, fabricind, de pildã, alcoolul din *cartofe*, ce se pot produce în țarã. Astfel cultura cartofilor s'a întins foarte mult, ceia ce a contribuit la ridicarea stãrii materiale a populațiunii rurale.

Alt exemplu de rezultate prielnice pentru agriculturã e și cel relevat de profesorul Wagner, relativ la monopolul tutunului.

Tutunul se cumpãrã de Regie, dupã prețurile stabilite de mai înainte pentru fiecare calitate, și publicate în fiecare an de Ministerul de finanțe. Astfel cultivatorul primește nu numai un preț bun, dar și un preț ce rãmîne aproape uniform din an în an, și cunoscut de mai înainte. El are în chipul acesta—o deosebire foarte avantajoasã față de „comerțul liber”—o bazã solidã pentru socotelile sale, o adevãratã binefacere pentru agricultor.

Pe cind astãzi la noi, afarã de cazuri excepționale, industria mare nu se poate dezvolta deloc sau se instrãineazã,—prin monopolizarea acestor ramuri de producțiune de cãtrã stat am putea ajunge la regularea și îndrumarea sãnãtoasã a întregii noastre vieți economice, a agriculturii și a micii industrii.

Rafinãriile de zahar, de pildã, s'ar putea rãzima pe o rețea de mici fabrici regionale de melasã, iar distileriile de alcool pe mici velnițe și pe micii producãtori de țuicã.

Iar dacã vom ținea seamã de faptul cã aceste mici velnițe sau fabrici de melasã sînt accesibile și gospodãriilor țãrãnești, prin organizații cooperative, se poate ușor vedea ce aspect ar putea lua munca noastrã naționalã, toatã viața productivã.

Nu pot insista aici mai mult și mai amãnunțit asupra diferitelor industrii, cari nu se pot organiza decit în mare, dar cari nu sînt cu puțință la noi, sau nu pot avea o dezvoltare prielnicã economiei naționale, decit în cazul monopolizãrii lor de cãtrã stat.

Țarã exportãtoare de cereale, noi nu putem exporta de pildã fãinã, fiindcã, cu toate sacrificiile ce le facem, morarii noștri nu sînt în stare sã reziste concurenței străine.

Dar aici atingem și chestiunea întregã a exportului nostru, astãzi cu totul acaparat de străini.

Agrarienii germani, cel mai reacțios partid din Europa, nu s'au sfiit sã susținã monopolizarea de cãtrã stat a comerțului cu cereale!...

Fiind dat faptul cã statul nostru a monopolizat cãile ferate,

3) E. Vandervelde, — „Le Socialisme et l'agriculture“, 1906, p. 73—74.

că a făcut un început serios de organizare a navigațiunii fluviale și maritime, și că mine va avea și o conductă de petrol (pipeline) până la Constanța,—putem prevedea de pe acum pe ce cale am putea ajunge la o organizare *națională* a exportului nostru.

Din această schițare, foarte fragmentară, a îndrumării *posibile* pentru industria și întreaga noastră producțiune,—ca să revenim la punctul nostru de plecare,—e ușor să deducem ce însemnătate economică ar putea avea industria noastră petrolieră, dacă în loc să servească numai intereselor străine, și în orice caz intereselor înguste ale citorva capitaliști, ea ar fi monopolizată de către stat, care, vădit, ar urmări nu numai „profitul“, în sensul în care îl caută un particular, ci mai ales o dezvoltare intensă a tuturor forțelor productive naționale.

Cel mai mare „profit“ pentru stat ar fi ca petrolul, acest minunat combustibil, să servească înainte de toate pentru intensivarea acestor forțe productive.

Și sint convins, față de împrejurările descrise pe larg în capitolul III al studiului de față, că aceasta e singura cale posibilă pentru dezvoltarea noastră industrială ¹⁾.

Această îndrumare a industriei noastre mari e, în acelaș timp, în concordanță perfectă cu dezvoltarea economică a țării și a micii industrii și ne păstrează intacte pentru viitor toate posibilitățile unui progres economic și social mai înalt.

Această cale nu ne duce, în ce privește marea industrie, la *socializarea ei*, după rețeta social-democratică,—ci numai la *naționalizarea ei*, prin monopolizare de către stat.

Socializarea industriei are în vedere înainte de toate *interesul muncitorului, emanciparea lui*, pe cind într'o industrie naționalizată situațiunea muncitorului, deși mai bună și mai sigură, nu se deosebește, *în fond*, de aceea pe care o au lucrătorii în întreprinderile private, naționalizarea industriei urmărind în primul rind o organizare industrială conformă cu interesele corpului național întreg.

Dar după toate dezvoltările din cuprinsul acestui studiu, socot că n'am nevoie să mai insist asupra ineptiei năzuințelor de a *socializa* producțiunea în România cită vreme lumea întreagă trăește încă sub egida capitalismului.

În orice caz, toate îmbunătățirile în soarta muncitorimii nu pot rezulta decit din dezvoltarea producțiunii,—și în afară de naționalizarea mării industrii, proletariatul nostru nu poate găsi, de fapt, decit o soluție foarte simplă: să *dispară* odată cu neîn-

1) *Adaos la corectură*: După ce acest articol a fost dat la tipar, ziarele ne-au adus vestea, că Ministrul de finanțe a depus un proiect de lege „pentru împărțirea consumului petrolului între distileriile din țară“... Unde e *libertatea comercială*? Nu critic proiectul, fiind-că în momentul de față nici nu-l cunosc în detaliu. Dar dacă sintem *siliți la ast-fel de măsuri*, cari vor avea de consecință scumpirea petrolului,—nu e mai simplu de a naționaliza toată industria petrolului, prin monopolizarea de către stat?

lătuabila desființare a „marii industrii“ ineseși, în cazul dacă nu voește să trăiască ca un organism parazitar pe corpul „avanzatelor“ și al „incurajărilor“ budgetare, în regimul actual...

* * *

O țărănime liberă și stăpină pe pământul ei; dezvoltarea meseriilor și a industriilor mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și în orașe; monopolizarea de cătră stat, în principiu, a industriei mari (afară de cazuri excepționale, unde ea s'ar putea dezvolta de la sine, fără prejudiciu pentru viața economică); aceasta este formula progresului nostru economic și social, ce ni-o impun condițiunile ineseși ale vieții noastre naționale.

Pentru vremurile pe cari le poate străbate gândul nostru, în împrejurările concrete ale dezvoltării noastre istorice,—nu avem înaintea noastră altă cale.

Bine înțeles, acest ideal—ca orice *ideal* de altfel—nu poate fi realizat dintr'o zi într'alta; multă muncă, lupte îndelungate, în cari fiecărei biruinți parțiale îi vor premerge atâtea înfringeri, cu tot cortegiul lor de crude dezamăgiri și suferinți, —ne pot asigura numai o înaintare treptată și, poate, prea înceată pentru inima și mintea nerăbdătoare a celuiia ce întrezărește perspectivele nesfârșite ale viitorului; dar fiecare pas va însemna triumful idealului asupra puterilor întunericului.

Ar fi copilărească încercarea de a preciza mai lămurit fazele distincte ale acestei evoluțiuni; chiar numai față de progresele vertiginoase ale tehnicii, cine mai poate prevedea astăzi *condițiunile materiale*, în cari va trăi societatea peste câteva decenii, peste o sută, două sau trei sute de ani? Chiar socialismul apusean, de mult nu ne mai servește descrițiuni amănunțite și concretizate ale „societății viitoare“, precum nici ale fazelor intermediare.

„Ajunge pentru fiecare zi răutatea ei“...

Dar idealul nostru ne poate da—și acesta e rostul unui ideal—in învălmășagul inextricabil al luptelor de fiecare zi, firul conducător, călăuza statornică și credincioasă.

Și mai mult, chiar pentru socialistul din Apus, nu poate da nici marxismul cel mai „ortodox“ și neprihănit...

Imi dau bine seama, că e departe încă momentul, cind politica economică a statului nostru se va putea afirma cu toată francheța în sensul indicat aici.

Inerția și ignoranța țărănimii, lipsa de conștiință și de educație politică a micii burghezimi orașenești, lipsa de cunoștinți economice și de simț politic la intelectuali, lipsa de energie și debilitatea morală a unora, precum și prejudecățile și interesele nemărturisite ale altora, cari, sub cuvint de a sprijini „industria națională“, crează situații budgetare excepționale pentru o mină

de privilegiați, — toate acestea pot intirzia încă multă vreme acest moment.

Știu de asemenea că, pe de o parte, social-democrații noștri nu vor găsi destule cuvinte de inlierare pentru reacționarismul meu, vor reproduce împotriva mea toate tiradele confrăților din Germania împotriva „socialismului de stat“, și toate filipicile de cari altădată a avut parte acolo politica economică a unui Bismark; că, pe de altă parte, voi fi zugrăvit de către campionii oligarhiei noastre reacționare ca cel mai zvăpăiat și primejdios „anarhist“ (cuvîntul e la modă), „tovarăș cu Bebel“ și nu mai știu cine.

Dar am curajul să afirm, că aceasta va fi politica economică a generațiunii ce va veni după noi.

Ea va fi impusă și de necesitatea economică, și de dezvoltarea noastră democratică, în măsură în care se vor deștepta și vor lua o parte tot mai activă la viața publică masele populare :

Fiindcă interesele tuturor elementelor noastre sociale *pozitive*, — ale țăranimii, ale claselor mijlocii și ale intelectualilor, — convergează toate în direcția acestei evoluții.

VII

Incheiere

„Nu e omul pentru Simbătă, ci Simbăta pentru om...“

Construcțiunile teoretice, formulele abstracte și programele practice, au singurul rost de a servi trebuințelor și aspirațiunilor unui popor.

Dar omul e adesea stăpînit de pornirea metafizică de a-și *antropomorfiza* creațiunile minții sale, de a le privi ca ființi de sine stătătoare, de a rupe legătura lor cu faptele materiale, cu trebuințele și aspirațiunile ce le-au dat naștere.

Și atunci, în loc să servească aceste trebuinți și aspirațiuni, construcțiunile teoretice, diversele formule și programe, — ca ființi închipuite, — ajung să le încătușeze, să le subjuge!...

Împotriva acestei străvechi rătăcirii e îndreptat cuvîntul scriiturii, de această rătăcire s'a făcut vinovat socialdemocratismul nostru, și această rătăcire am căutat să o desvăluim în șirul studiilor de față.

În vederea acestui scop, n'am avut nevoie — cum am lămurit chiar în capitolul introductiv — să critic doctrina marxistă în sine, intrucit, — bazîndu-mă pe premisele înseși ale acestei doctrine, invocînd chiar autoritatea marilor ei dascăli, aplicînd cu rigurozitate metoda ei în analiza problemelor vieții noastre sociale, — am putut scoate la iveală, și cu mai mult relief, toată lipsa de consecvență și de spirit științific în împrumutarea oarbă a formulilor izvorite din complexul împrejurărilor altei vieți; am arătat că această copiere a lozincilor, a programelor și a prac-

ticilor, menite de a rezolvi, — după cuvîntul chiar al magistrului, — problemele născute în sinul unei societăți ce trece cu totul altă fază a evoluțiunii sociale, e o culme de absurditate....“

Cu atît mai pușin intra în gîndul meu să critic aici însăși concepția *socialistă* în ce privește progresul omenirii.

Și pentru un motiv foarte simplu.

* * *

Socialismul poate avea două interpretări contrarii.

După una, — cea marxistă, — socialismul e un produs specific și exclusiv al societății capitaliste moderne; el nu este — după vorba lui Fr. Engels — decît „expresiunea teoretică a mișcării proletariatului *industrial* din sinul societății *burgheze*“; aci *socialismul* e identificat cu *socialdemocratismul*, cu toate formulele și practicele lui, iar toate curentele de idei ce se îndepărtează de acest din urmă, sînt considerate ca *reacționare* și *anti-socialiste*.

Această interpretare, îngustă și unilaterală, nu numai n'a ajuns, de pildă, nici o dată să predomină în Anglia (țară ce merge totuși în fruntea *evoluțiunii capitaliste* și, deci, după formula lui Engels, ar fi trebuit să stea și în fruntea *mișcării social-democratice*), dar ea este astăzi săpată din temelie chiar în țările ei de baștină, unde peste tot mișcarea social-democratică trece printr'o criză acută.

Astfel, cu drept cuvînt, se poate discuta dacă chiar pentru proletariatul socialist din Apus socialdemocratismul nu este acum „ein ueberwundener Standpunkt“. (Dacă îmi va îngădui vremea, poate altădată voi întreprinde și un studiu de critică în fond a acestei doctrine).

După cealaltă interpretare, socialismul e vechiu ca lumea; în toată desvoltarea istorică a societății omenești, se poate constata lupta neîncetată între două principii opuse, — a solidarității sociale și a liberei concurențe; dela desființarea comunismului preistoric al triburilor primitive, în fiecare fază a evoluțiunii sociale găsim o nouă formă de echilibru nestabil între aceste principii antagoniste; și în desființarea robiei, a iobagiei, în luptele breslelor și ale țaranilor din evul mediu, în prăbușirea societății feudale, și chiar în acea aspră afirmare a individualismului ce i-a urmat, se poate vedea la fiecare pas triumful unei forme superioare a acestui echilibru, în care se degajează și se afirmă, pe o bază tot mai largă și mai înaltă, principiul solidarității sociale.

Din acest punct de vedere, socialismul, deci, departe de a fi un produs exclusiv al vieții economice moderne, în fiecare din aceste faze istorice e reprezentat de acele curente de idei și de acele clase sociale, cari afirmă principiul *solidarității sociale*; socialdemocratismul și mișcarea proletariatului nu sînt ele înseși decît o fază trecătoare, mărginită în timp și în spațiu, în evoluția ideii de solidaritate socială; și odată cu mersul omenirii spre formele tot mai superioare ale vieții sociale, gîndirea se ridică

la o concepțiune tot mai largă și mai pătrunzătoare a solidarității, a *socialismului*,—luminindu-ne astfel calea spre o nouă biruință a idealului de dreptate socială.

Dacă socialdemocratismul, cum am spus, e „un punct de vedere invins” pentru cugetarea modernă,—socialismul însă, în ciocnirea-i violentă cu apoteoza exasperată a liberii concurențe, întreprinsă un moment, sub imboldul împrejurărilor istorice, de către școala clasică a liberalismului, dimpotrivă *a eșit el învingător din luptă*.

(Trebue să recunoaștem, că la acest rezultat a contribuit mult și socialdemocratismul apusean, și prin mișcarea de idei ce a provocat-o, și mai ales prin acțiunea maselor populare, pe cari a știut să le organizeze. În aceasta chiar a constatat, putem spune, misiunea lui istorică).

Spre a invedera biruința *socialismului* în cugetarea modernă, voiu cita pe un adversar hotărît al socialdemocratismului, și chiar al socialismului revoluționar în genere, pe celebrul critic literar francez, *Emile Faguet*.

Dacă ideile acestui gânditor,—care nu e economist, nici sociolog,—au în această privință puțină autoritate din punctul de vedere strict științific, ele sînt cu atît mai interesante, cu cît reflectează numai *păreră mijlocie* a claselor culte din Apus, și deci ne pot arăta măsura în care socialismul a pătruns în psihica societății europene.

Emile Faguet își încheie cartea, îndreptată împotriva socialismului revoluționar, cu următoarele cuvinte:

„În orice caz, socialismul în sine, *în fondul său*, e o *doctrină morală*, care e *îreproșabilă* și *salutară*, și care, ca doctrină morală, trebuie răspîndită între toate popoarele, ca o religiune, fără să părăsim pentru dînsa ideea de patrie...”

Și ilustrul om de litere, foarte sceptic prin firea lui, nu numai acceptă „socialismul de stat”, dar chiar și „socialismul asociaționist”, pe care îl recunoaște „demn de toată considerațiunea și de tot respectul”, fiindcă „nu este decît o trebuință ce știe să-și creeze organul, în perfectă conformitate cu legile naturale și cu legile sociologice cele mai sigure și mai bine întemeiate...”

Și iată cum e definit acest „socialism asociaționist”:

„Socialismul, care constă în aceea că proletarii se organizează ei înșiși; fie spre a se hrăni mai ieftin; fie spre a înlocui capitalul capitalist prin capitalul colectiv și a crea ei înșiși o întreprindere industrială, ca stăpîni nu ca servitori; fie pentru a se apăra metodic împotriva exigențelor injuste sau excesive ale patronilor; fie pentru a avea accesul la proprietate; fie pentru a constitui proletariatul într-o clasă considerabilă și importantă cu o mare parte în destinele națiunii și în răspunderile națiunii...”¹⁾

1) *Emile Faguet*,—„Le Socialisme en 1907”, p. 370—372, *passim*.

Cum vedeți, în cadrul acesta poate intra și sindicalismul și socialismul parlamentar....

Cînd un cugetător atît de sceptic și chiar timid, ca Faguet—o încarnare a „bunului simț“,—atît de moderat și conservator în ideile lui, vorbește astfel, liberalismul clasic a trăit, și triumful concepțiunii socialiste nu se mai poate contesta, și, vădit, în viitorul apropiat ne putem aștepta numai la lupta între diferitele curente în cadrul *acestei* concepții.

În cadrul lucrării de față însă, nu intră încercarea, foarte legitimă de altfel, de a lămuri mai de aproape această concepție asupra progresului social, de a o preciza, sau de a înlătura din ea toate ingredientele străine, ce prejudecățile, patimele sau greșelile le-au îngrămădit înjurul ei.

Cu atît mai puțin, intră—repeț—in intențiunile mele de a ataca o concepție pe care o găsesc, în fond, conformă științii și gândirii moderne.

* * *

Dar socialismul, ca și orice formulă teoretică a progresului social, nu se poate justifica decît în măsura în care poate servi pentru ridicarea și propășirea unui popor, pentru orientarea lui în împrejurările istorice concrete ale vieții naționale.

Cu alte cuvinte, socialismul nu poate fi considerat ca un scop, ci numai ca un mijloc: un mijloc pentru realizarea,—nu a unui progres social *in abstracto*,—ci a propășirii *poporului din care facem parte*, pentru înlăturarea în viața lui a maximului de dreptate socială și de prosperitate, pentru asigurarea dezvoltării neimpiedecate a tuturor forțelor lui materiale și morale.

Activitatea unui om își are, mai întăiu, o limită firească, în spațiu și în timp, în mediul în care ea se desfășoară și care îi formează sfera de acțiune.

„Progresul omenirii“, ca și „omenirea“ însăși, nu e decît o noțiune abstractă; și precum „omenirea“ nu se alcătuește decît dintr'o sumă de grupări etnice concrete, tot așa și „progresul omenirii“ nu poate fi decît rezultanta tuturor acțiunilor de propășire *din sinul* grupărilor naționale ce formează „omenirea“.

Nimene, deci, nu poate contribui la „progresul omenirii“, decît prin și în măsura prinosului său la propășirea grupării din care face parte.

E adevărat că creațiunile geniale trec peste toate hotarele și îmbogățesc tezaurul comun al civilizațiunii omenesti, dar, pe lingă faptul că genii adevărate sînt atît de rare, și că nimănui nu i se poate cere să fie genial,—excepțiunea aci e numai aparentă: și creațiunile geniale nu pot servi civilizațiunii universale, decît în măsura în care intră ca un element integral în cultura diferitelor popoare, sînt însușite, asimilate de diferitele culturi *naționale* (fără să mai vorbesc că pecetea geniului nu o pot avea

decit acele creațiuni ce în acelaș timp au și un pronunțat *caracter național*).

În principiu dar, acțiunea unui om nu se poate desfășura decit în cadrul vieții naționale, el nu poate avea acțiune utilă, decit în sinul poporului și pentru poporul în care s'a născut.

Și aceasta e mai adevărat pentru *acțiunea politică*, decit pentru oricare alta.

Și dacă, prin urmare, actele sale sint indiferente pentru propășirea acestui popor, în economia forțelor progresive ale istoriei universale, toată acțiunea lui e nulă, sau chiar negativă, toată viața lui zadarnică.

În cazul acesta poate socialismul să triumfe pentru „omenire”, —adică pentru *celelalte* popoare, —dar cei ce n'au știut, prin activitatea lor, să asigure propășirea *neamului lor*, nu numai n'au contribuit cu nimica la acest triumf, oricâtă dovadă de eroism ar fi dat, nu numai nu reprezintă forțe progresive în mersul istoric al omenirii întregi, ci constituie elemente de *regres*, în toată puterea cuvintului.

Dacă dar concepția socialistă a progresului universal e adevărată, cei ce s'au pătruns de acest adevăr, cei ce și-au însușit-o, mai mult decit ori-cine altul au datorita să lupte pentru dezvoltarea politică, pentru ridicarea economică și culturală a poporului lor, în condițiunile reale ale vieții naționale.

Un cugetător de puterea lui K. Marx, bine-înțeles, își da bine seamă de aceste condițiuni materiale ce necesar delimitează sfera activității politice. Aceasta rezultă chiar din „Manifestul comunist”, unde găsim rîndurile atît de sugestive, ce le-am mai citat odată :

„Toate mișcările istorice au fost până acum mișcările unor minorități în favoarea minorităților. Mișcarea proletariatului e o mișcare spontană a majorității imense în *profitul majorității imense...* De la sine se înțelege, că proletariatul fie-cării țări trebuie să sfîrșească înainte de toate cu *burghezia țării sale...*”¹⁾

Pentru K. Marx dar, lupta proletariatului este *înainte de toate* lupta în sinul unei țări determinate, pentru interesele *majorității imense*, împotriva opresiunii unei minorități exploataoare.

Cu alte cuvinte, și pentru Marx socialismul nu se justifică decit în condițiunile concrete ale țărilor din Apus, unde proletariatul poate vorbi în *numele poporului întreg*.²⁾

Cum ar judeca el un program politic, ce nu e întemeiat pe lupta politică directă pentru realizarea progresului, în *sinul țării*, ci pe așteptarea.... „intransigentă”, în numele unei *infime minorități*, a darului din afară ?...

* * *

Dar sfera noastră de acțiune este ast-fel delimitată nu numai de aceste considerațiuni de ordine, cum am spus, materială,

1) „Manifeste du parti communiste”, p. 30,

2) Cf. K. Kautsky, — „Das Erfurter Programm”, 1907. p. 252 urm.

ci și de un înalt postulat moral, cristalizat și în cuvintele amintite ale scripturii, și căruia un mare gânditor i-a dat o expresiune atît de adincă :

„Legea morală e sfîntă,—spune Kant. În creațiunea întreagă, tot ce dorim, sau tot ce se află sub puterea noastră, poate fi întrebuițat ca un simplu mijloc ; omul singur, și cu el ori-ce ființă rațională, este un scop în sine,—pentru că, prin autonomia libertății sale, el este subiectul legii morale, care e sfîntă... El nici odată nu poate fi tratat ca un simplu mijloc, ci întotdeauna ca un scop...“¹⁾

Dacă acest postulat moral ne impune de a trata întotdeauna ori-ce ființă omenească ca un scop, și nu ca un simplu mijloc, cu atît mai mult un popor întreg de oameni vii sîntem dator să-l considerăm ca un „scop în sine“, ce nu poate fi subordonat vre-unui alt scop.

Idealuri sociale ori-cît de înalte, formule de progres, programul politic, pentru un popor nu au valoare decît întrucît îi servesc lui.

Celebrul profesor de filosofie din Copenhaga, H. Höffding, pune chiar toată problema socială în legătură directă cu postulatul formulat de Kant,—ceea ce e adevărat mai ales pentru noi, cei favorizați de soartă, pentru cari această problemă nu poate fi redusă la o simplă chestiune de interes :

„Chestiunea socială—spune el,—este o chestiune morală.... Suprimați în gînd criteriul moral, care este noțiunea morală a unei societăți ideale, și toată chestiunea cade deodată, sau mai bine ea se reduce la o simplă chestiune de forță.... Noțiunea societății ideale, a unui regat al umanității (acest criteriu de morală), cere dimpotrivă ca ori-ce ființă omenească să fie mai mult decît un mijloc (pentru alții), ca ea să-și ocupe un loc propriu și personal în vastul regat al umanității. E în contradicere cu idealul unei societăți omenești, ca un număr mai mult sau mai puțin mare de ființe omenești să fie considerat numai ca o masă pasivă, ca o sumă de mijloace și instrumente inferioare, ale căror bucurii și suferinți nu intră în socoteală.... Principiul personalității libere (autonomia libertății, după Kant), corolarul cel mai însemnat al principiului binelui, se află ast-fel violat, fiindcă ființele personale sînt înjosite pînă la rolul de simple mijloace, fără să fie considerate în același timp ca scopuri...“²⁾

Ast-fel, încercarea de a se subordona interesele vitale ale unui neam cerințelor unei formule, degenerată astăzi într'o dogmă mistică,—în disprețul caracterului social al majorității lui imense, în disprețul nevoilor urgente și neînălăturabile ale momentului istoric,—este nu numai absurdă, dar și adinc imorală,—și împotriva acestei încercări am afirmat cu tărie punctul de vedere poporanist.

1) Em. Kant,—„Kritik der practischen Vernunft“ (ed. Kehrbach) p. 106,

2) H. Höffding,—„Morale“, Paris, 1906, p. 337—338

* * *

În ce constă, dar, în rezumat „concepția poporanistă“ (Bine înțeles aici nu-i pot da întemeierea teoretică mai largă, căreia am de gând să-i pot consacrez o lucrare mai vastă) ?

Cuvîntul „popor“ are trei înțelesuri deosebite, cuprinzînd, dacă pot spune astfel, trei noțiuni concentrice :

1) În sensul cel mai larg al cuvîntului, „popor“ înseamnă o grupare etnică, cu un tip cultural determinat și o comună viață sufletească.

Am înaintea mea minunatul tratat asupra eticei al profesorului Höffding ; nu mă pot opri de a reproduce aici cuvintele, prin care el arată însemnătatea legăturii de popor în toată viața morală a omului :

„Amintiri comune și o tradiție stabilită e o condițiune pentru nașterea unui popor. Ori-ce sentiment de comunitate, împreună cu sentimentul național, naște din *comunitatea soartei și a muncii*... Esențialul este să se producă o împreună-viețuire care, sub înriurirea destinului și a acțiunilor comune, se desvoltă într'o *viață intelectuală și afectivă comună*...”

„Progresele culturii măresc, fără îndoială, unitatea și solidaritatea genului omenesc, dar ele deschid deasemenea ochii asupra nuanțelor și a diversităților particulare. Fie-care popor își duce viața în felul lui deosebit, și viața, prin aceasta chiar, prezintă, celui ce o privește cu o pătrundere simpatică, mai multă bogăție și varietate... Progresele culturii scot la lumină particularitățile diverselor popoare și dau în același timp fiecărui popor în parte un prilej mai bun *de a aduce prinosul său desvoltării comune*...”

„...Diversele naționalități apar ca *intermediari naturali* între indivizii izolați și genul omenesc întreg. Elementul universal omenesc nu este împiedicat prin aceasta în desvoltarea sa : el ajunge dimpotrivă mai bogat și mai variat...”

„Statul este un *popor organizat*... Fără organizație, un popor duce o viață cu totul vegetativă. E cu puțință oare-care cultură ; activitatea materială, viața intelectuală și afectivă se pot desfășura până la un oare-care grad ; dar totul poartă un caracter de întimplare și de incoherență. *O desvoltare mai înaintată are de condițiune necesară concentrarea și solida cohesiune a tot ce face parte dintr'un popor*...”¹⁾

Dacă însemnătatea caracterului național poate fi neglijată sau întunecată la acele popoare fericite, la cari ea nu prezintă un interes de dureroasă actualitate, pentru cari demult însăși ființa lor națională nu e în primejdie, și pentru cari desvoltarea normală e asigurată,—ea, dimpotrivă, capătă o greutate deosebită pentru toate acele neamuri urgisite de istorie, cari încă trebuie

1) H. Höffding.—Op. cit., p. 475—480. *passim*.

să se lupte pentru dreptul cel mai elementar al omului: de a fi și de a se desvolta liber, potrivit cu firea-i sufletească.

2) În al doilea rind, cuvîntul „popor“ înseamnă toate acele elemente sociale *pozitive*, cari într'un moment dat au a îndeplini o anume menire istorică în desvoltarea socială și politică, și—in opoziție cu elementele sociale *negative*—determină o nouă îndrumare în viața națională și socială.

În revoluția din veacul XVIII, de pildă, „poporul“ era reprezentat de toată burghezimea franceză, împreună cu clerul inferior și toate clasele muncitoare,—împotriva clerului înalt și a nobilimii, ce formau elementele sociale negative. Iar la 1848, în Franța, din „popor“ fac parte numai mica burghezime și muncitorimea,—marea burghezime trecând în lagărul claselor privilegiate.

Asupra însemnătății acestui înțeles istoric-social al cuvîntului „popor“, nu am nevoie să insist mai mult, fiindcă această denumire servește astfel numai pentru a trage o linie de demarcațiune, în fiecare moment istoric dat, între forțele progresive și cele reacționare din sinul unui corp politic și social.

3) În sfîrșit, sub denumirea de „popor“ se cuprinde totalitatea *claselor muncitoare* din sinul unei societăți.

În această categorie socială de obicei se cuprinde (mai ales de către socialiști) numai munca productivă în sensul strict al cuvîntului, munca fizică, munca de brațe, excluzîndu-se munca intelectuală, deși aceasta e tot atît de utilă și de necesară societății.

Nu găsesc, din punctul de vedere al idealului social, această distincțiune rațională, dar și ea poate avea rostul ei, mai ales că ast-fel se subliniază îndatoririle morale ce leagă pe intelectuali de clasa cea mai numeroasă a societății, de temelie ei, pe care se sprijină toată viața noastră materială și sufletească.

Din punctul de vedere pe care l'am numit *poporanist*, această accepțiune a cuvîntului „popor“ are mai ales însemnătatea caracteristică.

Și această însemnătate nu se datorește numai faptului, că muncitorimea e clasa cea mai numeroasă, care e, în același timp, izvorul sănătății fizice și morale a neamului întreg; sau că ea este singura forță productivă în societate și, creînd toate mijloacele existenței materiale, crează, putem spune, viața însăși, o îmbogățește și o înalță, asigurîndu-i desvoltarea desăvîrșită până la plenitudinea idealului vieții omenești; dar, cum a spus odată L. Tolstoi, în concordanță cu *legea morală* Kantiană: poporul muncitor „*are întotdeauna dreptate*“ în fața istoriei.

Filozoful danez citat mai sus dă următoarea desvoltare legii Kantiene:

„Din punctul de vedere al moralei omenești, cuprinsul *legii morale* nu-l poate forma decît acest principiu: acțiunile noastre „*trebuie să tindă spre cel mai mare bine și spre cel mai mare progres cu putință al celui mai mare număr posibil de ființe ratiionale*... Cînd sentimentul moral se desvoltă, pe baza sim-

„patiei, în sentiment de datorie și de dreptate, principiul exprimat în această lege e criteriul ultim al judecăților morale“...¹⁾

„Poporul muncitor are întotdeauna dreptate,“ fiindcă numai interesele lui nu pot fi nici odată contrarii intereselor societății, considerată ca un tot întreg, numai interesele lui nu pot fi nici odată în contradicere cu idealul moral și idealul social, și numai propășirea lui, înălțarea lui cade întotdeauna în direcția progresului societății întregi.

Dacă însă e adevărat acest „criteriu ultim al judecăților morale“, dacă „poporul muncitor are întotdeauna dreptate,“ — sentimentul de recunoștință pentru toate rezultatele progresului, pentru toate bunurile vieții, sentimentul adinc de solidaritate socială, ce ne leagă pe toți de acest ziditor al vieții noastre materiale și morale, ne face în acelaș timp, pe noi toți, vinovați față de el, chiar fără de vină, datornici veșnic răi de plată...

De acest sentiment se leagă în chip atit de firesc și revoluțiunea din timpurile noastre în aprecierea valorii morale și sociale a muncii.

După ideile vechi, munca e incompatibilă cu demnitatea omenească, cu nobleța morală a vieții, ea nu poate fi decit blăstemul, destinul robilor sau al „gloatei de rind“, pe cînd în conștiința modernă numai munca poate da adevăratul caracter de noblețe și demnitate vieții omenești.

Din toate aceste considerațiuni rezultă, că muncitorimea, considerată ca *purs pro toto*, se identifică cu societatea întreagă, cu neamul întreg; și progresul social și național se identifică, deci, cu înălțarea și propășirea ei.

Dar această afirmare nu are, vădit, nici un înțeles în ce privește categoria economică abstractă a „muncii“, ci numai pentru „oameni de muncă“ în carne și oase, pentru mulțimea muncitoare din sinul fie-cării societăți determinate, în formele ei concrete de existență.

Dacă K. Marx, de pildă, a putut identifica interesele *proletariatului* cu interesele progresului social în genere, — aceasta nu pentru că proletariatul apare ca încarnarea „muncii pure“, liberată de ori-ce ingredient străin (fără amestecul categoriilor economice de „capital“ și de „rentă a pămîntului“, ca la țărani, de pildă), — ci pentru că el avea dreptul să afirme că proletariatul în Apus reprezintă „majoritatea imensă“, — adică mulțimea muncitoare concretă.

Dar dacă într'o țară dată clasa muncitoare reală, clasa producătoare, „majoritatea imensă“ nu are acest caracter de „muncă pură“, dacă în acea țară nu există *proletariat* în sensul apusean (sau reprezintă o cantitate abia apreciabilă), atunci o categorie fictivă și interese neexistente nu pot substitui — nici în judecata morală, nici în concepția socială — pe oamenii vii ce muncesc și

1) H. Höfding, — Op. cit., p. 38 — 39.

formează „majoritatea imensă“, pentru identificarea lor cu interesele societății întregi și cu ale progresului social.

La acest *fetishism* de formulă a ajuns însă socialdemocratismul nostru, violînd ast-feliu „criteriul ultim al judecăților morale“...

Concepția *poporanistă* se reazimă ast-fel, cum am spus, mai cu deosebire pe noțiunea de „popor“, ca masă muncitoare concretă. Dar din acest punct de vedere nu poate fi nici o contradicție cu celelalte două accepțiuni ale cuvîntului.

În ce privește noțiunea de „popor“, ca elemente sociale pozitive, nici nu e nevoie de multă stăruință, pentru că, vădit, aceste elemente nu sînt *pozitive*, decît prin menirea lor istorică față de progresul social, care se confundă cu interesele muncitorimii; și nu sînt pozitive, decît în măsură în care ele se identifică cu aceste interese.

Dar nu poate fi nici o contradicție și între „popor—muncitorime“ și „popor—națiune“:

Dacă există o clasă socială, care, cum se exprimă Höfding, nu poate „lua parte la dezvoltarea elementului universal omenesc“, decît în formele naționale și pentru care „orice progres nu e cu putință decît sub condițiunea concentrării și a solidei coeziunii naționale“,—apoi aceasta e tocmai muncitorimea (cf. Cap. IV).

Clasele privilegiate, pretutindeni și întotdeauna, se înstrăinează, relativ, foarte ușor, și în orice caz *numai lor* le este accesibilă cultura în forme străine.

Așa dar, punct de sprijin în toate construcțiunile noastre teoretice asupra progresului social, precum și punct de plecare pentru orice program politic, ca și pentru orice activitate publică, nu poate fi decît—*poporul* din care facem parte, în toate cele trei accepțiuni ale cuvîntului.

Toată concepția poporanistă se rezumă în norma de conduită, ce ne impune datoria de a subordona orice acțiune de renovare, și chiar orice activitate, intereselor reale și concrete ale poporului *nostru*, în formațiunea lui istorică, în împrejurările de fapt ale vieții lui naționale, sociale și politice.

Sînt acum exact patrusprezece ani, de cînd am scris în această privință următoarele rînduri:

„În ordinea politică poporanismul se manifestă prin aplicarea vechiului adevăr că *nu omul e făcut pentru sîmbătă, ci sîmbăta pentru om*; factorul determinant devin ast-fel masele concrete ale muncitorimii, cu toate interesele ei culturale, economice și sociale,—de cari trebuie să țină seamă toate programele politice,—și nici într'un caz aceste mase nu se pot considera ca un simplu material de experimentație pentru aplicarea formulelor abstracte ale vre unui program, oricare ar fi el: *program pentru popor și nu popor pentru program.*“¹⁾

1). „Poporul în artă și literatură“, *Evenimentul literar*, No. 49 din 25 April 1894.

Din acest punct de vedere, și socialismul însuși nu poate fi legitimat decât *ca un moment al poporanismului*.

Noțiunea poporanismului, vădit, e mai largă decât a socialismului.

Orice socialist, și *de ori unde*, trebuie să fie poporanist, și nici *nu* poate fi socialist, decât *pentru că* e poporanist,—dacă socialismul lui nu se reduce la fetișism de formulă, la un dogmatism sterp, lipsit de viață, la o simplă jonglerie de clișee sacramentale.

Dar nu orice poporanist e și socialist.

Imprejurările sociale concrete unei țări, faza de dezvoltare prin care ea trece, pot impune un program de acțiune fără caracter socialist propriu zis.

Concepția socialistă nu poate împiedeca aderarea la un program impus astfel de nevoile reale ale țării, iar pe de altă parte, practicește, speculațiunile asupra viitorului îndepărtat, sau asupra „scopului final“ în politică sînt adesea indiferente (dacă nu și mai rău):

„Nimic din ceia ce trebuie să vină într'un viitor îndepărtat, — spune un *social-democrat* ca Ed. Bernstein, — nu mă interesează, ci numai ceia ce trebuie și poate să fie făcut în momentul de față, pentru prezent și pentru un viitor apropiat...

„Scopul final? Ei bine, el va continua să fie scop *final*....
„Acest scop final pentru mine nu e nimic, totul e *mișcarea*....
„Inșă tot ce, sub forma teoriilor preconceptuate asupra rezultatului mișcării, trece peste scopul general ce determină *direcția principală și caracterul mișcării*, ajunge, totdeauna și fatal, la *utopism* și formează la un moment dat o *pedică pentru mersul ascendent al teoriei și pentru practica mișcării*“¹⁾.

Pe baza acestor principii dar,—fiind dat că Romînia sînt un popor ce este încă departe de acea concentrațiune și coeziune națională,—conștiințe necesară a oricărui progres, după Höfding; —și un popor de *țărani* foarte înapoiat economic și politic; fiind dată situațiunea de fapt a statului, în care abia de ieri a reușit să se organizeze o parte relativ neînsemnată a acestui popor:—ni se impune acea formulă a progresului social și acele norme de acțiune politică, pe care le-am schițat în capitolele anterioare, cu destule dezvoltări pentru a lămuri concepțiunea poporanistă,—„scopul general“ și „caracterul mișcării“ sociale, cum sînt ele cu puțință în Romînia....

Iar „scopul *final*“,—il putem lăsa în grija viitorului.

De aici concluzia finală în două cuvinte:

Socialiști, și chiar social-democrați—adică oameni cu o anumită concepție asupra „scopului final“ al mișcării sociale, precum și cu o anumită filosofie a procesului istoric,—pot fi în Romînia, dar *partid* social-democratic, *nî*.

Ideile trec peste toate hotarele, dar partide nu se înființează

1). Ed. Bernstein,—„Socialisme théorique“, p. 234 și 278—279, *passim*.

decît sub presiunea nevoilor reale, și nu pentru speculațiuni filozofice sau sociologice (precum nici pentru admirația mutuală),—ci numai pentru *acțiune*, și numai pentru o acțiune ce poate avea rezultate *pozitive*: *teoria* ce duce la neputință și sterilitate nu poate fi adevărată.

Și acesta este singurul criteriu al adevărului în filosofia politică.

* * *

Am ajuns la sfîrșitul lucrării mele.

Am trăit prea mult, și am trăit *prea multe*, ca să pot avea prezumțiunea naivă, că mi s'a deschis tot adevărul și că mi-a fost dat să spun ultimul cuvînt în această privință.

Cu vremea, desigur, se va da pe față că mi s'au strecurat constatări de fapt gresite, aprecieri nejustificate, generalizări pripite.

Adevărul nu ni-l pot da decît cercetările laborioase, căutările stăruitoare și nepregetate, adesea, ale multor generații.

Dar,—în mijlocul acestei confuziuni intelectuale și morale, cînd unii nu privesc viața decît prin prisma formulelor împrumutate, și-și risipesc forțele în goana după năluciri, iar alții, miopii propovăduitori ai „bunului simț” și ai disprețului pentru „doctrine”, socot că în somnolența vegetării dintr'o zi în alta e toată taina înțelepciunii politice; în mijlocul exploziunii de uri atavistice, de porniri canibalice, cînd, pe deoparte, se înalță la valoarea de dogmă obscurantismul și prejudecățile de castă, iar, pe de altă parte, idealul național se confundă cu xenofobia sau iudofagia vulgară și crudă:—ori-cine, al cărui cuget e frămîntat de căutarea unui fir conducător, de trebuința morală de orientare în haosul nimicurilor și grozăviilor vieții, e dator să-și spună cuvîntul.

„Bunul simț” e un dar neprețuit, singurul ce ne poate feri de toate poticnirile în drum, dar idealul, care ca o stea să ne îndrepte în lunga cărare a vieții, ca să nu ne rătăcim în mlăștini și în desişuri (ce veche e comparația !...), nu ni-l poate da decît o doctrină întemeiată pe fapte, coordonate în lumina științei și a gândirii sistematice.

Mi-am făcut datoria.

Și piatră cu piatră se va clădi corpul doctrinal, potrivit trebuințelor și aspirațiunilor neamului, dar fără să ne îngrădească calea largă și luminoasă a progresului universal.

C. Stere

Expoziția VII a „Tinerimii artistice“

„Tinerimea artistică“ ne chiamă pentru a VII-a oară la expoziția ei anuală, la care, pe lângă membrii ei în frunte cu augustă patroană a acestei societăți, au luat parte, ca și în alte rânduri, un număr însemnat de artiști pămînteni (printre cari s'au strecurat întîmplător și două nume străine). Nivelul lucrurilor expuse se susține binîșor față de trecut. Pe lângă lucruri mediocre, mai mult sau mai puțin suportabile de-ale începătorilor, observăm opere bune, care ar figura cu cinste și în alte părți, nu numai la noi. Sunt printre artiștii noștri tehnicieni vrednici de toată stima, dar ceia ce lipsește îndeobște e avîntul, îndrăzneala în concepție și execuție, lucrul inedit și caracteristic al nostru. Dar de cîte ori se întîlnește aceasta chiar în expozițiile din străinătate? La noi cel puțin apasă prea mult trecutul sau mai bine zis lipsa de trecut, insuficiența culturii și împrejurările externe (sărăcia de pasiuni mari în viața noastră publică), pentru ca să avem ceva prea neobișnuit în această direcție. Evoluția aici, ca și în literatură, își urmează cursul firesc. Date fiind aptitudinile unora din artiștii noștri, cred însă că producția artistică la noi ar fi putut să fie și mai îmbelșugată și mai de preț, dacă numărul mecenatilor mai generosi și mai pricepuți ar fi mai mare și dacă Statul, din lipsă de control serios, nu și-ar slei dărnicia ajutînd și susținînd persoanele mai mult în paguba decît în interesul și spre binele artei adevărate. Mediocritatea e o plantă netrebnică și răufăcătoare, și ar trebui stirpită, nu cultivată dinadîns sau de milă. Ea a fost intronată dela început în școală, și acum suferim urmările păcatului originar. Un patriotism miop a crezut de cuviință să apeleze la puterile noastre slabe și nu la bune elemente străine, capabile să dea valoarea tehnică necesară instituțiilor naționale. Era dar fatal ca slăbiciunile începuturilor să se resimtă până astăzi în cea mai mare parte din ceia ce se produce pe acest teren în țară. Impotriva cîmpitocării mediocrității s-a grupat și și-a ridicat steagul «Tinerimea», și 'i o datorie a publicului ales ca s-o sprijine din răsuputeri pe calea îndrumării sănătoase a mișcării artistice. O parte din membrii ei și-au cîștigat vaza lor în străinătate, și-i un cu-

vint și acesta, care cîntărește ceva în cumpăna cauzei lor. Veți obiecta că nici ei nu sunt artiști de mina întâi. Că nu sunt, e drept și se înțelege din tot ce am spus mai sus; dar că nu pot fi—iată ce nu se poate prevedea cu toată siguranța. Cît de cutezat ar fi răspunsul categoric în această privință, se poate deduce din o mulțime de desmințiri ce ne procură istoria artelor. Chiar în zilele noastre trăesc artiști celebri, cari nu și-au găsit calea proprie și nu s-au ridicat la înălțimea dorită decît după muncă trudnică și îndelungată.

În primul rînd e vorba de o artă sinceră, adevărată, și subț acest raport «Tinerimea» e hotărit pe calea cea bună. Exceptînd pe Grigorescu și Mirea, niciodată nu s'a ivit la noi un grup de artiști mai bine dăruiti, mai harnici și mai devotați în lupta pentru întruparea frumosului. De bună samă, veți dori ca acest frumos să fie ceva mai național sau chiar cu totul național. Dar—there's the rub. Nici celelalte neamuri nu caută altceva; și uneori cu ce risipă de puteri și jertfe! Și cu toate acestea, cîte din ele se pot lăuda că au izbutit să aibă o artă proprie, dacă n'au avut tradiții cu rădăcini adinci în trecutul lor?

Negreșit, caracterul național cu greu poate fi rostit numai și numai prin procedee tehnice. Se știe că din acest punct de vedere școala franceză ține astăzi hangul mai pretutindenî. Nici Germanii, mulți și puternici și vestiți de îndărătnci în felul lor de a fi, n'au fost scutiți de înrîurirea de peste Rin.

Cînd Romanii au vrut să aibă o literatură și o artă proprie, n'au găsit alt mijloc mai nemerit pentru aceasta decît adoptarea directă a formulilor tehnice eline și aplicarea lor la motive naționale. E mijlocul cel mai simplu pentru a naționaliza produsele spiritului unui neam, mai ales cînd acesta e la început sau nu e înzestrat din fire cu daruri extraordinare spre ași putea deschide căi cu totul ale sale. Acest adevăr l'a înțeles și, în chipul cel mai competent, l'a realizat întîia dată la noi Grigorescu, a cărui manieră e împrumutată direct dela școala din Barbizon; adaoșele sunt achiziții provenite din preferințele proprii sau din condițiile speciale ale țării. Nu trebuie să se creadă că acesta e un rol modest, căci nu e vorba de o simplă localizare, cum și-ar închipui cineva, ci de o adevărată creație, care nu e dată decît unui talent înrudit cu geniul. Izbînda lui Grigorescu pe această cale ne arată dreptatea acestei procedări. Deci nu atît prin originalitate și virtuozitate tehnică vom bate noi pe Apuseni, cît mai virtos prin noutatea și alegerea pricepută a motivelor. Și acestea vor fi mai puțin probleme de lumină și de aer sau peisaje obișnuite și mărunte scene de mahala sau de interior ș. a. decît subiecte cît se poate de caracteristice din țara noastră, din istoria și prezentul poporului romin precum și de artă decorativă spre care ne mîină în chip firesc legăturile noastre seculare cu civilizația bizantină. Ca probă plină de învățămînt ne poate sluji aici cu deosebire procedarea Suedeșilor. E drept că aceștia aveau încă din timpul lui Gustav al 3-lea o

Academie de arte, dar gustul lor pentru imitarea străinilor s'asămăna foarte mult cu mania păturii noastre de sus pentru limba franceză și pentru toate produsele culturii franceze. De această boală ei n'au scăpat decît abia din cel din urmă deceniu al veacului trecut, cînd tinerimea lor artistică, energică și conștientă de adevărata ei menire, a rupt-o cu străinismul și a statornicit punctul cel mai însemnat al programului național: *izvoarele artistice ale țării proprii cu toată libertatea, poezia și frumuseța ei*. Prin evocarea lor ei vorbiră de munții, și de căderile de ape, de văile și de lacurile ei cu minunata lor culoare, de casele roșii care se înalță pe un pămînt acoperit de zăpadă, și de țărani cu carele lor, de Laponul care străbate marile întinderi întroenite, sub cerul instelat cu o noapte de iarnă. Și astăzi nu-i altă țară, în care arta să fie mai națională, mai vie, mai adevărată ca în Suedia.

Dar cum natura țării noastre nu-i atît de interesantă și originală ca a Suediei, va rămînea ca privirea artiștilor să fie îndreptată mai mult spre celelalte izvoare de inspirație indicate de noi mai sus. Aici e teren bogat și neexplorat încă.

Acestea fiind spuse spre îndrumarea noastră generală, să trecem acum în revizie lucrările expuse în sălile Ateneului.

A. S. R. Principesa Maria ne îmbie ochilor două obiecte de artă decorativă executate în piragravură: E o *masă* scundă și rotundă din care reies patru colțuri în formă de cruce, rezemată pe patru picioare largi cu spațiu destul pentru împodobirea lor cu reliefuri de crini stilizați. Pe masă e o fericită aplicare a motivului cunoscut din biserici: radiarea soarelui. Al doilea obiect e un *dulap*, pe ale cărui canaturi vedem reliefate două cruci (din care una încîrligată, ca și crinii, e un motiv de predilecție a Principesei) și coroane de mărăcini. Amîndouă aceste lucrări confirmă fineța și originalitatea artistică. E aici un simțimînt de stil, o inspirație proprie cu caracter bizantin modern, dela care nu lipsește calitatea și puritatea. Ceva masiv și sobru ne izbește din primă aruncătură de ochiu și tradează lucrul unei mini iscusite pătimaș pornită spre căutarea de mijloace nouă și simple.

Aceasta e o indicație pentru unii de-ai noștrii cari se mulțumesc a transcrie ori a măslui rețete importate.

Un pictor care în legătură cu arta noastră decorativă bisericească ne-a dat vădite semne de pricepere, e *Stefan Popescu*. D-sa ne trimite astăzi din Paris 13 pinze, mai toate peisaje: e continuarea operei unui talent care nu mai are nevoie de reclamă, căci a fost relevat în cîtevă rînduri și în străinătate. Chiar dacă ar fi să judecăm ceea ce el vrea și poate după lucrările de față, tot trebuie să-i acordăm un loc de onoare în mișcarea noastră artistică. E aici calcul, e conștiință netăgăduită de artist susțî-

nută printr-o rafinărie de gust ce se hrănește din cele mai bune școli apusene. Peste pinzele sale plutește un ritm moale, gingaș, ceva catifelat care topește asprimile și inobilează apariția reală. E aplicarea principiului neoimpresionistic pornit dela Whistler și Manet: nu redarea crudă a formelor și culorilor după natură, ci aranjarea lor în vederea unui acord al întregimii.

În acest chip Popescu, cu marea-i istețiuine tehnică și cu innăscutul său simț decorativ, izbutește să ne dea un șir de icoane frumoase, limpezi și depline, dintre care cităm ca mai caracteristice „Zi întunecoasă” și „Toamnă”.

Un alt pictor, care tratează natura iarăș subiectiv e G. Pătrașcu. D-sa expune 11 bucăți, care dau îndeajuns măsura talentului său sumbru și sugestiv ca o balada nordică. Pătrașcu e opusul lui Grigorescu: pe cît de idilic și luminos e acesta, pe atît de trist și întunecat e cel dintâi. Dacă Grigorescu e un Alexandri al penelului, Pătrașcu e un Nicoleanu. Deci nu orice timp și orice moment al zilei îl interesează pe el; de obicei preferă toamnele, amurgurile și nopțile, căci ele 'i procură elemente necesare pentru a'și rosti emoția. Dar și atunci el nu se mulțumește a transcrie ceia ce vede, ci, cu o paletă alcătuită din puține colori neutre, ne dă în tușuri largi scene neisprăvite, mai mult schițate după natură, un fel de instantanee, pe care, ca artist plin de temperament, nu le prelucrează de teamă ca să nu strice unitatea impresiei. E o inimă cu atît mai simpatică pentru noi cu cît în expresia ei sumbră pare a fi mai bine răsirintă starea morală a țării. De aceia și arta aceasta de siluete capătă uneori o însemnătate oarecum simbolică. Compară, bunăoară, fata care șede plecată „Pe prispă”, impietrită parcă de o durere, durerea ce apasă de veacuri copila din popor—o caritidă cu capul încovăiat de greul ce poartă. Acelaș graiu de pustiire și jale ne vorbește fiecare pînză a lui Patrașcu. Armonia dintre fond și mijloacele de expresie e uneori desăvîrșită. („Peisaj de toamnă”, „Casă în Cimpulung”). Poezia acestei concepții nu trebuie însă s'o cauți prea de aproape, cu ochii indiscreți, căci atunci ai înaintea ta «turnată o oală de colori.» Pune-te la o depărtare potrivită, și vei vedea cum, încetul cu încetul, realitatea se desprinde cu fireasca ei scară de culori. Dar dacă artistul păstrează unitatea inspirațiilor sale și înșfacă un mulțumitor efect de ansamblu, terenul său din nerericire e incapabil de desvoltare; îți face impresia că se găsește ca într'un impas. Lucruri mari nu pot eși dintr'o asemenea concepție. Ar trebui să'și lărgească cîmpul de activitate, să adîncească natura, să'și clarifice viziunea.

Contrastul acestei picturi ni-l dă talentul sănătos, flegmatic, punctual, aș putea zice *burghez*, al lui *Artachino*, care se continuă aici intr'o interesantă serie de vederi din strălele și mahalalele Sofiei, unde pictorul lucrează de mai multă vreme la frescurile bisericii romînești. Sint motive predilecte tratate cu o-

paletă cam uscată, dar cu un realism și cu o exactitate care-l compensează îndeajuns. Iluzia aici se confundă aproape cu adevărul—atît de bine sînt prinse efectele din natură: cărămiziiul olanelor, albul zăpezii, galbenul sau pămîntiul zidurilor, lemniiul zaplazurilor și stîlpilor. Apoi o mare calitate a penelului său e desenul: aici Artachino se distinge ca puțini între ai noștri. Probă bună e între altele un portret de femeie, desenat în sanguină.

Mult meșteșug, mult simțimînt de adevăr și scrupul în tălmăcirea realității ne arată și *I. Strîmbu* în cele cîteva lucrări expuse și cu deosebire în „Fata cosind“. E un luminist îndemănat, dar nu și atît de rafinat (bunăoară în felul lui Besnard) ca să fi putut izbuti pe deplin în problema ce și-a pus prin compoziția sa mai mare „În fața oglinzii“. Mijloacele sale de expresie, cum se vede, nu sînt deajuns pentru redarea bogăției și rafinării nuanțelor de stofe luxoase. Căsnindu-se a ne da efectul natural, a căzut în exagerare. Nu numai coloritul, ci și liniile și orinduirea maselor—o mare chestiune și aceasta—nu sînt la înălțimea altor creații ale aceluiaș artist. Se pare că Strîmbu nu și cunoaște încă bine mijloacele și puterea. Dacă i meșter desenător, penelul său relativ simplu are o asprime firească, ceia ce-l face impropriu pentru probleme de virtuozitate de felul celei amintite. Date fiind însușirile sale coloristice precum și adincile cunoștinți ce are despre lumea dela țară, se poate socoti ca și sigur, că Strîmbu, care ne-a dat lucruri frumoase până acum, ar putea fi un minunat interpret al temelor țărănești; pentru asta însă trebuie să fie sincer, să se ferească de contactul cu Grigorescu și să și aleagă tipurile și momentele din natură. D-sa are destule daruri pentru a ne da icoana măestrită a unei lumi atît de puțin complicate și pretențioase în apariția i externă.

Desen, tonuri plăcute și calde, sinceritate și natural găsim în lucrările de manieră renaissansistică—coloristică ale harnicului pictor *Vermont*. Schițele sale de față—căci așa ni se prezintă ele în mare parte—sînt surprinzătoare reflexe din natură (mai caracteristice „În fața bisericii“, „La arat“, „La circiumă“). Tot odată Vermont e la noi între rarii care îndrăznesc și isbutesc a ne da compoziții în pictură. Cea mai mare din acestea, „Christus consolator“, e născută mai mult din reminiscențe decît dintr'o nouă concepție a motivului; dar ea dovedește aceleași însemnate însușiri compoziționale, care asigură artistului un loc aparte în pictura noastră. Pentru o mai deaproape caracterizare a operei sale, ca și a lui Strîmbu, așteptăm un prilej mai bun.

Aceeași dragoste de adevăr, și mai ales de lumină, de aer, de colori distinse găsim în drăguțele acuarele ale meșterului *N. Grant*. El nu se mulțumește însă cu redarea impresiei generale, ci în chipul unui miniaturist stăruiește la amănunte, le prelucrează fără teamă și dă elementelor ce compun un peisagiu aceeași valoare ca și statagiului cu care-l însoțește. Una din lucrările sale poartă titlul «Lenevia»: o fată de țaran se razimă de zaplazul

din fața pridvorului unei case țărănești. Donițele ei sînt lăsate jos și brațele'i sînt duse pe după git: ea ar fi sufletul, iar scena rurală ce se desfășură la spatele ei ar fi numai fondul tabloului. De fapt însă figura are aceeași însemnătate ca și florile, ca și celelalte accesorii ale tabloului, așa că titlul dat acestuia ar fi tot așa de îndreptățit ca și oricare altul sugerat de prezența detaliilor. Figura deci e numai un prilej care îngăduie pictorului să desvăluiească ochilor noștri acel miraj de colori primăvăratesce, care-i tot farmecul plăzmuirilor lui Grant. In tempo mai repede sau mai incet continuă el rulatele sale hromatice în restul acuarelelor expuse, printre care se disting „In pridvor“ și „Răul Tîrgului“.

Panoul lui *Kimon Loghi*, cu splendoarea și solemnitatea decorativă a colorilor, face impresia unui iconostas datorit unui maestru păgîn îndrăgit de roadele țărîinii și bucuros de viață. Este aici un puternic simț artistic cu totul propriu și personal, care răspunde mai bine condiției esențiale a frumosului ce urmărește arta și pe care atît de des o uită în aprecierile lor criticii moderni. Ni-i destul un moment de luare-aminte pentru a descoperi în cele două pînze noi ale artistului, în «Primăvară» și «Adieri de Primăvară», nu amănuntele banale ale acestui anotimp, ci aceea ce am putea-o numi esența lui. Prin elemente caracteristice, reduse la minimul lor, dar rostite cu o frăgezime și o grație aproape feminină, penelul său, ca și lira unui poet liric cu imaginile sale repezi și abia conturate, deșteaptă și acordează în noi tot acel complex de simțiri nedesluite și dulci, care s'ar putea numi simfonia eternei primăverii.

În afară de Luchian, care și cîntă cîntecul fără nici o variație (dar despre care am vorbit altă dată pentru a mai stăruia acum cu dinadinsul), expoziția cuprinde o mină de pictori, un mănunchiu de vîstare tinere cu mai multe sau mai puține semne de viață și trîncie. Între dinșii am putea cita, ca mai promițători sau cunoscuți prin lucrări anterioare, pe *Mărculescu*, pe *Mütznier*, pe *Căpidan*, pe A. Baltazar și mai ales pe *Steriadi* care însă, de data asta, nu ne atrage nici prin nobleța și adevărul coloritului și nici prin alegerea fericită a motivelor. Vrednici de amintit, spre complectarea tabloului de pictori, mai sînt doi desenatori, *A. Murnu* și *A. Popini*, reprezentați amîndoi prin cîteva lucrări, care ca ilustrații nu pot fi trecute cu vederea.

Imi mai rămîne să vorbesc despre sculptură. Dar puținătater pieselor expuse și îndeosebi lipsa lor de noutate mă scutesc de o apreciere mai amănunțită.

Cîteva lucrări mărunte (statuete, medalioane) curățel modelate de *Storck*; apoi cîteva specimene interesante de D. Mircea și D. Paciurea, care dă tot mai multe dovezi de tărie, și în sfîrșit cîteva bronzuri de *Constantin Brîncuș* și de *O. Spaethe* — iată tot ce avem înaintea noastră ca producție plastică. Insușiri neobișnuite de concepție și tehnică din școala lui Rodin ne anunță dalta lui Brîncuș prin cele două studii de co-

pil ce ne trimite din Paris: Aici nu mai e dibuit, migăleală, ticluire după tipicuri învățate, ci o privire liberă, îndrăzneță a modelului, o tratare largă și pitorească a formelor și ca rezultat o rostire intensă a vieții sufletești și corporale—constatări prețioase, care ne fac să punem nădejdi multe în tinărul artist.

«Portretul lui T. Frumușanu» de Spaethe e o lucrare solidă, dar pare a fixa mai mult un moment trecător din viața lăuntrică a celui reprezentat decât cuprinsul deplin al acestei vieți (cum e bunăoară în portretul lui Luchian făcut de acelaș artist). Splendid modelat e «Dor», figură femeiască datorită tot lui Spaethe. Dar nu dor blajin, tinjitor, potolit umezesc ochii mari și liniștiți ai acestui tip de sirenă; sub părelnică-i liniște se simte ca un prepus de furtună, de patimi ce colcăe și cari nu așteaptă decât un prilej pentru a izbucni cu toată furiă lor mistuitoare. Amîndouă aceste busturi sunt dovezi strălucite nu numai de stăpînire a formelor anatomice, ci și de adîncire psihologică—semnul cel mai bun al fazei noi prin care trece talentul viguros al lui Spaethe.

George Murnu

Cronica Artistică

Rolul Societăților de arte la noi

Avem în Capitală în momentul de față 7 societăți de arte și anume: două societăți de protejare (soc. „Domnița Maria” și soc. „Arta Românească”), trei societăți de pictură, sculptură și arhitectură, („Cercul Artistic”, „Tinerimea Artistică” și soc. „Generală a artiștilor din România”), precum și două societăți de arhitectură. În afară de aceste șapte, care sînt privitoare la artele plastice mai sînt încă vre-o trei patru societăți de muzică și de literatură și artă; adică în total cam vre-o 10—11 societăți de arte.

Acest număr este și îmbucurător, dă însă și de gîndit: îmbucurător, fiindcă dovedește o adevărată mișcare artistică; dă de gîndit, fiindcă sînt prea multe societăți față de producțiunea și numărul restrîns al artiștilor și prin aceasta se micșorează acțiunea lor socială.

Ar trebui, dar, ca studiîndu-se cauza înmulțirii societăților să se caute mijlocul de a împedece tendința aceasta de divizare a forțelor noastre artistice.

* * *

Cauza principală a divizării artiștilor pictori și sculptori în mai multe societăți este, între altele, și insuficiența încurajării ce li se dă.

În adevăr din lipsa de îndemn material către lucrările *de muncă intensivă*, și din cauza lipsei unui local spațios, unde să poată expune toți deodată tot ce produc, artiștii sînt nevoiți să se divizeze spre a expune pe rînd lucrările lor multe și mărunte în sala puțin încăpătoare a Ateneului. Cu măsura aceasta ei își agonisesc adeseori existența lor de azi pe mîine, pe cită vreme, dacă ar fi nevoiți să expue deodată toți la un loc în aceeași sală a Ateneului,—cite o lucrare două cit le-ar permite locul,—mulți n'ar vinde nimic, iar cei care ar vinde nu și-ar acoperi nici cheltuelile făcute într'un an pe vâpsele și rame.

Este suficientă cred, această constatare spre a nu mai fi nevoie să căutăm mai departe și alte cauze de despărțire între artiști.

* * *

Lipsa de încurajare însă își are și ea cauzele ei care de asemenea trebuie știute. Printre cele dintâi pricini ale indiferenței publicului, trebuie socotită fără îndoială lipsa lui de pregătire pentru înțelegerea lucrărilor de artă plastică. La noi în țară sînt foarte puțini cunoscătorii și adoratorii pasionați ai acestui gen de producțiune: dintr'acei care să nu poată dormi, cînd au văzut o lucrare frumoasă, până cînd nu o posedă. Și aceasta din pricină că ne-a lipsit mijloacele de educațiune artistică. N'am avut și nu avem galerii bogate de artă, n'avem încă reviste de artă, conferințe interesante de artă foarte puține s'au ținut, iar expozițiile, care sînt cel mai puternic mijloc de educațiune artistică, au fost cele mai de multe ori încărcate cu lucrări slabe, care mai curînd scoboară decît ridică sentimentul estetic.

Fără îndoială că o parte din vina acestor lipsuri cade și în sarcina Statului și anume acea privitoare la sărăcia pinacotecilor noastre. De celelalte lipsuri însă vinovați sînt înseși artiștii, care n'au știut să se organizeze din vreme în societăți cu scopul de a face *educațiunea artistică* a publicului.

Prin societățile lor de pînă acum artiștii și-au căutat mai mult de ei, de nevoile lor imediate: să-și vîndă lucrările produse ca să poată trăi, să se pue în vază, pentru acelaș scop, și să aspire la clădirea unui local propriu pentru expoziții; care toate nu sînt decît mijloace de traiu, de existență pentru ei, străine aproape cu totul de intenția pură de a face educațiunea artistică a publicului.

Deși este foarte explicabilă și scuzabilă această vină a artiștilor, pînă acum, fiindcă era natural să se îngrijască mai întîi de ei să aibă cu ce trăi și apoi să se îngrijască de alții, deși va fi explicabilă și de aici încolo atîta vreme cît va dura situația lor de pînă acum, totuși aceasta nu ne împiedecă de a dori o schimbare în atmosfera vieții lor și a publicului.

* * *

Din cele arătate pînă aci rezultă că, lipsa de încurajare și lipsa de educațiune artistică, își datoresc una alteia izvorul lor; și amîndurora se datorește piedeca înaintării artelor la noi.

Și fiindcă prin lipsa de încurajare n'am înțeles că nu se fac sacrificii, dar că nu se fac sacrificii pornite din dragostea nestăpînită pentru lucrările de artă, cea ce ne rămîne de făcut este să ne mulțumim a ne folosi de acele sacrificii din buna-voință și să căutăm ca buna-voința și rațiunea să o punem acolo unde ar fi trebuit să fie entuziasmul involuntar.

Așa de pildă: în lipsa unei porniri spontanee în public de a strînge

bani necesari pentru clădirea unui local de expoziție, pentru atelierelor artiștilor, pentru crearea de burse, pentru subvenționarea unei reviste de artă, pentru cumpărarea lucrărilor celor mai de samă spre a le dăruia galeriilor statului etc., să căutăm a face acestea prin *stăruință* pe lângă persoanele bogate și bine-voitoare.

Un mijloc și mai bun ar fi organizind o societate de încurajare pentru artele plastice, așa cum este „Societatea Domnița Maria” pentru artele industriale-naționale. Și aceasta e cu atât mai ușor acum de îndeplinit, când fără un motiv bine definit avem două societăți de arte cu acelaș scop, puse sub acelaș patronagiu al A. S. R. Principesei Maria, și sub protecția acelorași membri de onoare. Una dintre aceste două societăți de arte ar putea fi transformată în *Societate de încurajare* a artelor, rămânind numai cealaltă ca societate de arte plastice. Atunci amîndouă ar avea un rost bine hotărît și bine-cuvîntat, deoarece, fiind amîndouă sub acelaș patronagiu una venind în ajutorul celeilalte, amîndouă ar veni în folosul dezvoltării artelor în țară.

În cazul acesta comitetul, precum și membrii principali ai societății de încurajare, ar trebui să fie fruntașii iubitorilor și încurajatorilor de artă din țară, iar artiștii profesioniști să ocupe un rol secundar, mai mult consultativ decît activ în această societate.—Și mai nimerit ar fi poate, ca pușinii artiști din comitetul societății de încurajare să nu fie alții decît artiștii din comitetul societății de arte, sau aleși dintre membrii principali ai acestei societăți.

Măsura aceasta ar fi bună din două puncte de vedere: întăi că nu s'ar strecura în societatea de încurajare decît artiștii de merit, deci cu care s'ar putea consulta societatea în chestiunile de artă, și al doilea că prin aceasta s'ar putea stabili o unitate de vederi și o perfectă armonie în acțiunile ambelor societăți de sub acelaș patronagiu.

Atunci productivitatea selectă a artiștilor din societatea de arte, fiind încurajată de dragostea bogașilor și luminașilor membri din societatea de încurajare, această productivitate va deveni dîn ce în ce mai selectă și mai spornică.

Să sperăm că nu va trece mult timp până cînd se va realiza acest bine pentru arte.

Ip. Strîmbulescu

pictor

27 Martie 1908.

Profesor la școala de arte-frumoase din București

Expozițiunile dela Ateneu

D-nii Eugène Carrière, Aman Jean, Grandhomme, Henri Martin, Voinescu Eugen, Gropeanu Nicolae, Angelescu Niculae, Serafim Demetru; și d-nii: Kimon Loghi, Lukian, Grant, Ioanid I., Patrașcu N., Artachino C., Aricescu Al., Mihailescu Al., Hîrlescu D., A. Baltazar, Al. Steriade,

N. Bassarab, St. Popescu, N. Vermont, Murnu Ary. Müntzner, Ipolit Strîmbulescu, Fay, d-na Cunțescu, P. Capidan, Al. Poitevin, Papini, Stork, Späethe, Paciurea, Mirea, Brîncuși, A. Iliescu de la *Tinerimea Artistică*.

Eugène Carrière. Maestrul francez expune la noi două pinze îndestul de cunoscute publicului, care face un eveniment din apariția oricărei opere inedite a acestui profund artist. D. Carrière, ca toți artiștii mari, a izbutit să impue operei sale acel ceva nou, această însușire esențială pot zice a unei opere de artă, fie că e vorba de concepția operei, fie că se critică tehnica sau că amîndouă laolaltă, concepție și execuție, s'au ajutat una pe alta la înfăptuirea operei. Prin procedeul așa numit *grisaille*—pictură în două tonuri, la Carrière sepia și alb—artistul execută o compoziție unde, dacă se silește să gîndească cit mai mult, totdeodată însă mănuește tehnica cu acel *brio*, care, orice s'ar zice, imprimă operei acea strălucire totdeauna prezentă în opera marilor maștri. La noi Grigorescu, scumpa noastră glorie, și-a făcut aproape o unică preocupare din a se îngriji ca tabloul său să fie executat cu *brio*. Mulți care l-au cunoscut, știu că Grigorescu foarte rar revenea la un tablou. În *Cap de femeie* maestrul francez, redă cu prisosință din personalitatea sa, izbutind să facă din această pînză, nu un portret ci un tablou, căruia i-ai putea da în voe un titlu cu totul impersonal. E o mamă care gîndește, o gîndire care abia se cerne de sub pleoapele acelea aburite; o soție tandră sau o gospodină așezată, a cărei singură preocupare încape numai în cadrul grijelor casnice. E multă umbră la Carrière, ca și cum artistul ține să ascundă cit mai mult aceia ce înseamnă realitatea pipăită, aspectul de toate zilele al lucrurilor. Avem în viață momente în care simțem altfel de cum ne prezentăm sub aspectul nostru obișnuit; tot astfel nu odată figura noastră ia o expresiune, un aspect particular, *interesant*, cum foarte bine se exprimă artiștii-pictori în argoul lor. Sub acest aspect caracteristic maestrul Carrière prinde pe pînză silueta modelelor sale, aceasta e aspectul, expresiunea interesantă a modelului. Iată de ce zicem că e ceva particular, ceva nou în opera lui Carrière, și iarăși că în pînzele sale e ceva care gîndește. În *Femeie cu corset* se întîlnește un sentiment de intimitate îndestul de bine exprimat prin mijloacele tehnice de care dispune maestrul, și care abundă aci însemnînd acelaș caracter de superioritate ce-l are și *Christ* al său și energica sa operă *Paul Verlaine*.

E o mîngiere pentru noi că revedem, deși rar—să sperăm că aceasta nu va fi pentru ultima oară—operele în original ale iubitului nostru.

Aman Jean. O foarte frumoasă pînză, de un colorit suav, intitulat, *Confidență* expune d. Aman Jean, o distinsă personalitate artistică, îndestul de apreciată de publicul parizian. Potrivit unor adînci observațiuni, cum și consecvent unui principiu că opera de artă atunci s'a apro-

piat de înfăptuire cînd ea s'a filtrat în deajuns prin simțirea artistului, d. Aman Jean colorează compozițiunea sa într'o gamă violacee foarte atenuată și ale cărei tonuri topite cade căldura ce animă opera, se potrivesc de minune cu motivul pînzei: două femei de o eleganță aleasă care se spovedesc una alteia.—Că-și spun aceste două femei cu umerii aceia goi și alunecoși, care va fi înțelesul acelor șoapte a căror discuțiune e păzită de însăși piepturile lor—două sinuri care ar face din orice aschet un nou sfînt Antoniu—o spune dela început artistul prin acea discretă armonizare brumărie. În interesul acestei armonizări, artistul se folosește de contur cu destulă sobrietate, ascunzînd aproape peste tot, întocmai ca și Carrière, această linie îndestul de acuzată la academiciani. Lipsesc deasemenea asperitățile rămase din minuirea pensulei foarte utile în unele compozițiuni energice, în plin aer și în soare, foarte păgubitoare însă în pînze ale căror subiect reprezintă în esență un sentiment potolit, o acalmie.

În rezumat d. Aman Jean e un artist care vorbește deadreptul sufletului, posedînd pentru aceasta destule calități de artist bine ajutate de o știință a culoarei, și toate la un loc cum nu se poate mai bine întrunite printr'un gust particular firilor alese.

Henri Martin. Mi-e în minte încă acea *Sérénité* a subtilului maestru, care acum cîțiva ani, cam de mult, mă încînta prin acel vag al poeziei, o însușire care caracterizează întreaga operă a lui Henri Martin. În Ateneul nostru, maestrul parizian expune două pînze: *Case vechi* și *Tricoteuse*. Cea dintii, într'o gamă galben-roșcată, e o operă de *pointilliste*, redată cu știința particulară acestei manieri pe care maestrul o stăpînește îndeajuns în „Tricoteuse” înțilnim asemenea aceleași calități superioare care au consfințit în Henri Martin pe maestru, alături de marile ilustrațiuni artistice indicate de lumea întreagă, să-și împartă un renume cu atît mai greu de căpătat cu cit, pentru a-l avea, trebuie să trăești o viață de om, cum e cazul și cu marele Puvis, care nu odată a fost respins în debuturile sale.

Nu mai puțin interesante sînt lucrările „Hébé” și „Madona de Solario”, două pînze ale d-lui Grandhomme, precum și tablourile d-lui Scott și Madame Grandhomme, alte două temperamente care complectează numărul artiștilor franceji care au trimis cîte ceva din operele lor pentru a fi admirate de publicul românesc. Cum aceasta e a treia oară cînd ne vine ceva artă din Franța, ținem să o spunem că de data asta am fost mai fericiți decît sub *impressa* Simon Toudouze, cînd s'a avut mai puțin în vedere aceia ce domniile lor, impresarii, numiau „răspîndirea artelor în România” (foarte mulțumim!).

Nicolae Gropeanu. Nu sînt rele unele pasteluri ale acestui artist, ale cărui merite de pictor rămîn încă să fie afirmate, și aceasta prin cel mai sigur mijloc: acela de a se produce cu cîteva pînze bine studiate.

Pastelul un gen ușurel și profesat mai mult de domnișoarele din pensi-oane decît de artiști cu unele pretenții, nu poate da niciodată consistența corpurilor, ceia ce face ca el să fie folosit într'o slabă măsură și mai totdeauna de unele temperamente puțin obișnuite cu greul meșteșugului pictural. Pastel a făcut și un Besnard, dar nu „pastelurile“ au făcut faima acestui artist.

E în pastelurile d-lui Gropeanu, chiar și în cele cîteva mai bune, o perseverență atenționare de a face ceva băător la ochi, tot așa după cum e și o nemărginită prudență de a evita forma. Toți copiii aceia n'au capete ca lumea, n'au ochi, n'au nasuri, minile, dacă cîteodată sînt redade în întregime, nu au degete. Nu e lipsită de unele calități de armonie „Înșiră-te mărgărite“, care, așa cum e, reprezintă abea o schiță pentru adevărata compoziție pe care o așteptăm încă dela d. Gropeanu; efectul acela de lumină din jurul copilului care povestește, e obținut cu pricepere.

Eugen Voinescu. Un cuvînt spus cu asprime ar atinge poate susceptibilitatea unui om, care, la vîrsta cînd alții culeg laurii, s'ar vedea contestat pînă și în așa numitele „succese“ ale trecutului. De aceia nu voi mai critica opera d-lui Voinescu, octogenarul pictor, ale cărui pînze nu mi-au încălzit niciodată inima; mă voi mărgini să spun numai că e timpul ca d. Voinescu, pentru prestigiul numelui d-sale, să refuze a mai semna sau expune pînze de felul celor expuse anul acesta, ca „Pe prispă la Rucăr“, o scarbădă vedere de interior, fără perspectivă și desen, sau „Călugărițe“, lucrări care nu se trec nici atunci cînd cel care le expune e un debutant. Oricît de *practic* ar fi un artist, el nu trebuie să se despartă de ceia ce, într'un elan al mîndriei de sine, se numește ambițiune, și ambițiunea în anumite împrejurări e o patimă înălțătoare.

Serafim Demetru. E sigur că iubitorii de o artă originală au fost mai puțin impresionați de pînzele d-lui Serafim, toate concepute, nu din dorința de a exprima cu sinceritate o impresiune sufletească, nici din imboldul de a se apropia încă cu puțin de acel renume pe care îl ambiționează orice artist. Dar d. Serafim va răspunde că d-sa nu e dintre aceia care în tot momentul cată cu ochi lacomi cătră acel disc fosforescent atribut al gloriei, acea aureolă, care șede atît de bine în jurul ațitor frunți gînditoare. Consecvent acestei lipse de ambițiune,—o vanitate ca orișicare, un fel de struguri acri pentru cei ce nu o pot dobîndi (vorbim se înțelege de renume), d. Serafim se lasă dus de curentul cel mai nenorocit, acela care ventilează o artă viciată de tot felul de elemente primejdioase și pentru gustul public și pentru bunul renume al picturii noastre. O manieră academică în subiecte banale, ca „Șigănci cu flori“, „Șigănci care se caută în cap“(!) „Șigănci care dă în cărți“, apoi un Hennerianism rău întrebuițat în Hristoși-deșirați, în Magdaiene cu părul veșnic roșu, înșfîrșit o pastişare după pictori franceji obscuri, într'o reeditare a clișeeilor clasice. Într'aceasta din urmă catego-

rie se poate socoti și acea *Drayadă* (oamenii cu carte zic: *Driadă*), care vădit nu e o *driadă*, deoarece această divinitate însemna la Greci o zeiță a pădurilor care își avea și ea cultul ei, iar nu o simplă muritoare care venerează cultul unui zeu oarecare. Subiectul, o femeie nudă care, potrivit felului de închinăciune antică, oferă un mănunchiu de flori unui satir—ce rânjește pe un pedestal—e acelaș dintr'o pînză a unui obscur autor francez intitulată „*Offrande*“, și care se poate vedea într'un număr vechiu din publicațiunea *Panorama Salon*. Dar și fără această pas-tișare—ca să nu-i zicem pe numele adevărat—d. Serafim nu iese din cadrul producțiunilor hibride, pentru care nu se cere o simțire deosebită, ci simple aptitudini de a colora și relativ de a desemna. Nici o pînză deosebită unde să întilnești tresărirea unui temperament sau măcar intențiunea de a te arăta că prețuești aceia ce se chiamă originalitate. Aceasta e și cauza pentru care opera d-lui Serafim nu poartă semnul unui caracter oarecare; ea e un cîntec vechiu și anost repetat din gură în gură, și care după un șir de ani răsună mult mai nesuferit, pe care îl uiți oridecîteori întîmplarea ți-l aduce la ureche. De aceia poate am simțit o jenă particulară, o teamă de a nu mă indispuie, atunci cînd am vizitat expoziția d-lui Serafim, care, pentru a fi apreciată, ar trebui ca și artist și public să fi trăit cu zeci de ani în urmă.

D. Angelescu Nicolae. Alături de d. Serafim expune, pentru a doua oară în acelaș sezon, d. Angelescu, un bun pictor printre numeroșii noștri amatori, care se dedau la pictatul florilor, pe care le redau potrivit mijloacelor de care dispun. În artă, însă, se cere și puțin talent și totdeauna puțină școală; altfel nu izbutești să faci opera. Dacă totuși o faci, atunci... faci negustorie.

*

Innaintea de a trece la artiștii „*Tinerimii*“, ne înclinăm cu tot respectul în fața acelor admirabile decorațiuni ale *A. S. R. Principesa Maria*, o valoroasă artistă, cea dintâi care a făcut să înflorească și la noi genul decorativ. Am urmărit acele compozițiuni de pe „*dulapuri*“ și „*mese*“, și din ele mi-am căpătat convingerea că *A. S. R. Principesa noastră* posedă frumoase calități de stilist, cum și multa precizie pentru un desen destul de anevoios.

Kimon Loghi. Cu d. Loghi a apărut la noi un fel de pictură pe care nu' mai întilnești nicăiri la ceilalți artiști. Și e poate un bine aceasta; întâi pentru că d. Loghi rămîne singur într'un gen în care nu s'a mai încercat nimeni la noi, și în al doilea rînd pentru că am rămas—pîn' acum, scutiți de pasișe în genul *Kimon*. Pentru a înțelege pe *Loghi* trebuie din capul locului să vezi în artist un tovarăș de gînduri, să fi trecut prin aceleași emoțiuni ca și dînsul și mai cu samă să ții ca în-

tegritatea inspirațiunii tale să nu fie cotropită de unele curente de moda cea mai nouă. Dar tocmai pentru aceasta, vor spune unii, Loghi nu e original; ceia ce vezi la dînsul vezi și la Boecklin. Nu este așa. Din faptul că Loghi zugrăvește castele vechi, cu chiparoși încovoiați de furtună, sau balade trăite în aceeași atmosferă, în acelaș decor ca și la Boecklin, nu se poate trage concluzia că Loghi calcă pe urmele maestrului neamț. Credem că e permis orișicui să guste subiectele medievale, baladele sau orice alte motive *nereale*, fie că ele se întîlnesc prin legende străvechi și la alte popoare, fie că sînt plămuite de mintea artistului, un temperament, o fire vizionară. Atît numai că ceia ce zugrăvești să fie prefăcut prin temperamentul tău, întocmai cum o oglindă cu o suprafață convexă schimbă, pocește imaginea care s'a proiectat într'însa. Aceasta e partea care interesează într'o operă, și în această privință d. Loghi nu datorește nimic lui Boecklin, deoarece în opera artistului nostru se răsfrînge temperamentul său. Dacă, însă, voiți să cîntăriți opera de artă cu măsura naționalismului, atunci nu numai Loghi dar și un Patrașcu, cu acel colorit care nu e al țării aceștiea, un Ștefan Popescu, cîntărețul român al Bretaniei, vor trebui să fie lăsați deoparte, căci și acești doi artiști au ceva neromînesc în opera lor. Astăzi preocupările de școală, rafinările tehnice, ca și manierismul unora, sînt atîta de răspîndite, atîta de întrebuițate de orișicine, în acelaș fel și în orișice colț de țară, încît nu se mai poate zice că există o școală franceză sau o școală germană, engleză sau alta, și ca consecință că cutare artist lucrează în felul școlii franceze, germane, etc. Ceia ce într'o vreme se înțelegea prin *școală*, cum de pildă: școala normandă (Rubens), școala florentină (Michel-Angelo), școala boloneză, etc., nu mai poate avea senz astăzi cînd peste tot există o singură școală, aceia a *realității*, aceia care uzează pretutîndeni de aceleași mijloace tehnice pentru a reprezenta realitatea lucrului, chiar cînd realitatea aceasta însemnă traducerea adevărului plastic dintr'o operă cu inspirație idealistă. Un Hans von Bartels e același ca și un Besnard, tot așa după cum un Sargent e un Segantini și un John Lavery, un Jacques Emile Blanche, amîndoi portrețiști de valoare. S'ar părea că orice artist nou care apare pe arena artei, nu are în vedere decît un singur scop: să redea cît mai bine și cît mai *personal* aceia ce gîndește. Pentru aceasta el nu ține socoteală că mijloacele pe care le întrebuițază pentru a-și ajunge țelul au mai fost întrebuițate și de alții. Un Von Verner, cu acel tablou care reprezintă „un țîrg de pește”, mînuiește pensula în acelaș fel ca și un Stevens în „l'Accouchée”, o frumoasă pînză ce reprezenta o femeie culcată, o le huză avînd alături pe noul născut.

Din cele spuse se poate vedea că aci nu mai e vorba de școală, care să deosebească doi artiști din două țări deosebite, sau care să atașeze pe unul la școala celuiialt. Ștefan Popescu al nostru lucrează în acelaș fel ca și maestrul francez Lucien Simon. Nimeni însă nu s'a gîn-

dit să spue că artistul nostru calcă pe urmele maestrului francez. Este altceva însă care caracterizază opera artistului, este acea personalitate care trăește în compoziția pictorului în fiecare nuanță sau linie din tablou. Dacă Stevens samănă oarecum cu Whitsler sau un Puvis cu Levy-Durmer, și iarăși, dacă un Gustav Moreau rămîne un Gustave Moreau, e că un Puvis sau un Moreau au gîndit și au arătat cum au gîndit în opera lor, fiecare după modul său de a vedea. La unul o profunzime de cugetare vecină cu filozofia, la celălalt o percepțiune a operei prin prizma simbolului. Dacă ești un observator fin, nu poți confunda pe unul cu celălalt; acolo unde se face această confuzie, a lipsit, negreșit, o personalitate; acolo e vorba de pastişă. Un exemplu izbitor, pentru a nu merge mai departe, îl avem în d. Serafim Demetru, pictor bucureștean care samănă ca două picături de apă cu Henner, pe care-l pastişază fără pic de rezervă.

Pentru a reveni la d. Kîmon Loghi, vom spune încheind că, dacă Loghi are acelaș fond de inspirație cași Boecklin, aceasta nu-l rînduște printre imitatorii acestui mare artist. Dealtfel opera lui Loghi e foarte *variata*. Ea nu reprezintă, cum nu a reprezentat niciodată, o *unitate* de gîndire, cum e cazul cu maestrul neamț. Dacă Loghi a făcut „castele cu chiparoși“, a făcut însă și pe: „Post mortem laureatus“ și „Gavroche“ (unde numai de Boecklin nu poate fi vorba) și *PrinCESSA bizantină*, expusă în expoziția de care ne ocupăm, o pînză cu reale calități de armonie. Tot la „Tinerimea“ a expus d. Loghi și un frumos peisaj, reprezentînd orașul *Cavalla* întrezărit prin crenourile unui zid de o culoare roșcată. Mult studiu și mult sentiment în această pînză, o merituoașă lucrare cum puține se găsesc în expoziție.

Lukian. Multă simțire în toate acele „Flori“ din panoul d-lui Lukian. Am admirat „Garoafe“ de o admirabilă frăgezime și de un colorit încîntător. Nu știu cum, cînd privești opera lui Lukian, ai perfect aceeași senzație ca dinaintea pînzelor lui Grigorescu. Simți că ești în fața unui artist care nu te minte cu idei împrumutate, cu culori înflînite și la alții și mai cu samă cu subiecte pentru care vezi bine că nu i-a tresărit o clipă firea. E numai natura, în simplitatea și măreția ei, pe care o prinde un artist ce o înțelege și mai cu samă o iubește.

N. Patrașcu. E un artist Patrașcu, cum puțini sînt la noi, adecă unul care nu prea se sinchisește de aceia ce-i place publicului. De aceia nici nu prea se silește artistul să intre în voia publicului, care nu odată a întors capul nedumerit dinaintea pînzelor sale întunecate, puțin conforme cu aceia ce ne-am obișnuit a numi realitate. Spuneam mai sus că, tocmai aceia ce ne interesează într'o operă, este această prefacere, această falșificare. Dacă mă pot exprima astfel—a motivului prin intervenția eului nostru. Și comparăm opera de arta trecută prin sufletul artistului cu o imagine oarecare resîrîntă de o oglindă cu o suprafață convexă, care, pri-

mind imaginea, o denaturează, o pocește, încît mai că nu o cunoști. E sigur, că Patrașcu a perceput la fel imaginea oricărui peisaj din pînzele sale, ca și oricare din noi, căci pe fundul retinei fiecăruia din noi, se desenează exact aceeași imagine; această imagine a întîlnit însă în artist pe un visător, pe un colorist iubitor de armonii sumbre, și atunci întreaga imagine, oricum ar fi fost ea, a căpătat acea culoare, care e cea preferită de artistul nostru. Nouă ne place acest artist mai ales că, printre puținii care se îngrijesc ca ceia ce fac să fie făcut dintr'o convingere proprie, iar nu din cea ce vezi că face altul; de aceia Patrașcu se poate numi și original.

În „Peisagiu de toamnă“, acea priveștițe sombră, neînțeleasă, d. Patrașcu abuzează de unele tonuri și mai ales de o factură care îngreuiază în totul înțelegerea operei, dacă nu chiar nimicește *senzul* pe care trebuie să-l aibă orice operă. Este acolo... dar ce este? ce-ar putea fi? Un teren cultivat, o arătură, un alunış. Ce va fi vrut să spună d. Patrașcu? Odată d. Maiorescu vorbea de scopul final pe care trebuie să-l ajungă opera de artă pentru a merita acest nume. Și compara, fermecătorul nostru magistru, opera de artă înfăptuită cu o rachetă care se ridică, sue, sue, și acolo sus pocnește, împrăștiind scînteii, lumină, stele.... Așa și în poezie, tot așa și în pictură. Aduni vers cu vers, strofă cu strofă, pui linie lîngă linie, ton lîngă ton, dar... până cînd?

„Interior de curte“ e o admirabilă pînză care strălucește de frăgezime și transparență; e un abil pictor d. Patrașcu care știe să redea dintr'odată o imagine, crușînd curățenia aceia a tonurilor neretușate.

Artachino. D. Artachino se prezintă cu cîteva peisage serioase, toate vederi din Bulgaria. Privind lucrările sale din anul acesta, mai că nu regăsim pe d. Artachino de altădată, cînd, cu o timiditate ce nu mai stă bine artiștilor formați ca d-sa, zugăvea „felii de pepene“ sau „crizanteme“. De data asta d-sa se prezintă cu studii complete, cu unele peisage eboșate cu destulă siguranță și în care se oglindește mult sentiment. Am gustat fără excepțiune toate pînzele d-lui Artachino. În deosebi acel *Călugăr în repaus* într'acel interior bulgăresc, de o intimitate îmbietoare pentru drumeții oboșiți care conăcesc pe la hanuri identice cu cel din tabloul d-lui Artachino.

Aricescu. Nu m'am pasionat niciodată de pînzele acestui amator—căci e operă de amator aceia ce face d. Aricescu—care n'a înțeles niciodată *senzul* adevăratei arte cătră care d-sa nu va putea să se îndrumeze niciodată, deoarece nu are cu dînsul nici unul din mijloacele indispensabile pentru a face opera de artă. Cu un alt public, d. Aricescu și-ar fi înmormîntat demult aspirațiunile sale de pictor—dacă le va fi avut. Ne miră chiar cum de asemenea pînze de un aspect supărător de naiv, o tonalitate dulceagă obținută ca de mîna unei cucoane senzibile,

oh! prea senzibile—pot sta alături de „Crist Consolator“ a d-lui Vermont sau „In fața oglinzii“ a d-lui Strîmbu.

Alături de d. Artachino expune și un tânăr începător d. *Mihailescu*, care posedă unele însușiri ce îndreptățesc bune speranțe pentru viitorul acestui tânăr. Nu e lipsită de calități lucrarea d-sale „Studii grup“, unde, într'un desen aproape corect, se înjghebează o compoziție oarecum echilibrată și cu o bună distribuție a valorilor. Ce păcat însă că asemenea calități sînt puse în serviciul unei școale nenorocite, aceia care falsifică aparența lucrurilor, nu pentru că așa ceva poruncește simțul tău intern, ci pentru a maimuțări pe cutare maestru neamț sau nemțit. Unde va fi văzut d. *Mihailescu* ochii aceia nălbiți de acel fum albăstriu, care se ridică din fieștece nuanță și care împiedecă ca obiectele să aibă consistența lor reală; de unde iarăși obrazul acela trandafiriu la bătrîna aceia care stă cu mîna în poală? Sîntem siguri însă că cu vremea d. *Mihailescu* se va dezbăra de unele apucături nesincere pentru un talent care ia ființă și care trebuie ferit de primejdia imitațiunii, tocmai pentru a se putea intitula și original.

Tot ca debutat întilnim în dreapta d-lui *Mihailescu* și pe d. *Hirlescu*, care, în portretul d-lui A. I., dovedește că posedă însușirea a ceea ce numim: talent, dar un talent care nu va putea evolua, din pricina acelei lipse de orientare care încurcă orice tendință de a eși la un bun sfîrșit. Cauza e că d. *Hirlescu* nu se mulțumește, cum s'ar zice, „să meargă la pas, pe drumul cel bătut“, ci se grăbește, crezînd că dacă va merge mai repede va ajunge mai curînd acolo unde vrea. Privînd opera d-lui *Hirlescu* mi-am făcut convingerea că d-sa a înțeles că, pentru a te intitula pictor mare, trebuie neapărat ca tot ceea ce faci să fie: *larg*, *îndrăzneț* și *original*. Asta se vede din toată acea construcție „largă“ și manierată. Decît acest fel de a picta șede bine numai maeștrilor mari, cu un trecut de experiență și care, cînd pun un ton, îl pun sigur și la locul lui. Tehnica picturii are și ea o disciplină, o regulă; nu e un joc oarecare, o anarhie.

* * *

Despre ceilalți expozanți în numărul apropiat.

Spiridon Antonescu

Cronica Științifică

Căldura pământului și Radium

Descoperirea Radiumului și a substanțelor radioactive a zdruncinat din temelii edificiul științific clădit cu atita trudă și care părea veșnic; ea a atins principiile fundamentale ale științei, a permis să se rezolve un mare număr de probleme și a pus în discuție altele nouă. Consecințele teoriei radioactivității se resimt în domenii îndepărtate, stabilind legături între fenomene, care păreau cu totul străine unele de altele. Așa o teorie, propusă în timpurile din urmă de cătră *Ch. Ed. Guillaume*, caută să explice căldura interioară a pământului prin descompunerea radiului conținut într'insul. Se știe în adevăr, că radiul, discompunându-se, pune în libertate căldură; ar trebui să existe în pământ cantități însemnate de radium, pentruca toată căldura din interiorul pământului să poată fi atribuită descompunerii lui. Vom trece în revistă principalele constatări făcute până acum, pentru a vedea întrucît ele sprijină ideia aceasta a lui *Guillaume*. Se înțelege că va trebui să vedem înainte de toate dacă radiul e răspîdit peste tot locul în pământ și dacă e în cantitate așa de mare, încît să poată explica formarea căldurii interne a pământului. Un mare număr de fapte arată că radiul e răspîdit peste tot locul în scoarța globului. O bucată de argilă roșă, luată din fundul oceanului Atlantic dela o adîncime de 5000 m., era de 16 ori mai radioactivă decît rocele ignee, cunoscute ca radifere. După cercetările lui *Joly*, rocile din Simplon conțin radium în cantități cu mult mai mari decît rocele ignee. Radiumul e deci pretutindeni răspîdit: în rocile care formează munții, ca și în fundul Oceanului. Poate acest radium să dea prin descompunerea lui căldura constatată în pământ, ori de cîte ori s'au făcut săpături? La această întrebare se va putea da un răspuns, numai dacă se va calcula cîtă căldură dezvoltă radiul aflător în pământ, și se vor compara rezultatele calculului cu faptele observate. Un asemenea calcul a fost făcut întăiu de *Strutt*. Pe baza calculului lui *Strutt* a găsit *Fischer* că, în special pentru rocile din Alpi, temperatura ar trebui să crească cu 1° pentru fiecare 23 m. adîncime. E un fapt cunoscut că, cu cît ne adîncim în pământ, temperatura se ridică; în special pentru Alpi este știut, că între greutățile cu care a avut să lupte omul la facerea diferitelor tuneluri pe sub munții aceștia, era și e norma temperatură ce domnea acolo. Cătră partea Nord la eșirea din tunelul Simplonului temperatura era de 56° și în părțile celelalte s'au întîlnit des 55° . Existența izvoarelor ferbinți întîlnite cu prilejul acestor săpături dovedesc că în interiorul rocilor domnește o temperatură des-

tul de ridicată. S'a constatat la muntele *Cenis* că temperatura crește cu 1° , când ne scoborim cu 43 m. în interiorul pământului, în *Saint-Gothard* cu 1° pentru 46 m. către mijlocul tunelului și 1° pentru 21 m. la eșirea spre nord. Din acest punct de vedere se vede deci că calculele lui *Fischer* sînt pe deplin confirmate. Pare așa de naturală legătura între rادیu și temperatura din lăuntru pământului, încît profesorul *Joly* din *Dublin*, odată cu studiul radioactivității rocilor din Alpi, a emis părerea că temperaturile constatate în acești munți pot fi datorite radiului. După cum se vede, *Guillaume* caută să generalizeze această ipoteză și să explice toată căldura pământului prin distrugerea radiului răspîndit în scoarța globului.

Permit oare proprietățile cunoscute ale radiului să se susție o asemenea ipoteză? Căldura pământului durează de multă vreme, pe cînd viața radiului e limitată. Din studiul acestui corp s'a constatat că, din o cantitate anumită de rادیu, ar rămînea peste 1300 de ani numai $\frac{1}{2}$ în urma distrugerii celeilalte jumătăți, și după 26000 ar mai rămînea din ea numai a milioana parte. Dacă tot pământul ar fi din rادیu, el ar fi redus la 1 kgr. peste 1000 de secole. Dar vrîsta pământului e mai mare decît 1000 de secole. Cum se face deci că a mai rămas rادیu în el și nu s'a distrus tot? De unde provine rادیul din pămînt? Se vede că ipoteza lui *Guillaume* e în strînsă legătură cu chestiunea originii radiului. *Boltwood* a constatat că, din minerale de *uran*, care nu au *thorium*, se poate obține un product radioactiv, analog radiului. Cu modul acesta se găsește confirmată ipoteza lui *Soddy* și *Mackenzie*, că rادیul ar rezulta din distrugerea uraniului. Această distrugere de uraniu dă însă de-adeptul naștere la rادیu, ci unui alt product, *actinium*, care la rîndul lui trece în un corp necunoscut încă pe pămînt și numai din acesta se formează rادیul. După cercetările lui *Soddy*, *Rutherford* și *Boltwood* pare deci lucru sigur că rادیul ce se găsește pe pămînt se datorește uraniului, provine din distrugerea uraniului. *Boltwood* a constatat mai departe că în toate mineralele de uran, proporția între uran și rادیu e constantă. Ne explicăm acum de ce mai există rادیu, pe pămînt, cu toate că se distruge neconținut: el se reformează neconținut din uraniu. Cercetările au arătat că numai după 600 milioane de ani o cantitate dată de uraniu este distrusă pe jumătate. Această constatare arată că și rادیul va continua să existe multă vreme în scoarța pământului.

Uraniul se găsește pe pămînt în terenurile eruptive. Unele din acestea vin de la o adîncime foarte mare, unde desigur domnesc alte condiții decît cele de pe pămînt. În adevăr corpurile din interior sînt din ce în ce mai puțin atrase spre centrul pământului cu cît ne apropiem de acest centru *); pe de altă parte ele trebuie să fie supuse acolo

*) Mecanica dovedește că un corp aflat în interiorul pământului la distanța r de centru e atras numai de materia ce se găsește în interiorul

la presiuni enorme. *Ch. Ed. Guillaume* completează ipoteza lui admițând că această presiune enormă a dat naștere la cantități mari de uran în interiorul pământului. Acest uran poate ajunge mai la suprafață, pe toate căile, pe care un corp din interiorul pământului se apropie de suprafață: uneori, contracțiunea scoarței apropie unele minerale de uran din interiorul pământului de păturile superficiale; alte ori se pot forma curenți ascendenți datorite atracțiilor celorlalte astre—fiindcă atracția spre centrul pământului e mică, asemenea curenți nu sînt imposibile—; alteori cristalizări produse în interiorul pământului schimbă volumele și fac dizlocări de roci către suprafața erupției vulcanice etc. De sigur, dacă n'ar fi asemenea cauze care să aducă la suprafață corpurile dense din interiorul pământului, metalele grele ca aurul, platina, iridiul n'ar trebui să se găsească în păturile apropiate de suprafața pământului. uraniul format deci în interior, ar străbate și el către exterior, unde ar da naștere prin dezagregare la radium. În ce privește condițiunile de căldură, pământul ar fi supus unui echilibru, care va domni multă vreme. Prin trimetere de căldură către corpurile cerești, pământul se tot răcește; scoarța i se tot contractează, supunînd la presiuni din ce în ce mai mari interiorul lui. În păturile adînci această stare de lucruri ar da naștere uraniului, care venind către suprafață suferă distrugerii și se transformă în radium. Distrugerea mai departe a acestuia dă naștere la căldură, care înlocuește pe cea pierdută prin radiare. Cum se vede totul e ipotetic, ba numărul ipotezelor crește neconținut. În special ipoteza aceasta asupra originii uraniului e destul de îndrăzneată, căci dovezile experimentale directe par a o contrazice. Această ipoteză admite că se poate crea uraniul, o substanță radioactivă, din roci care pot să nu fie radioactive și aceasta prin efectul presiunii. Dar *Schuster, Eve și Adams* au arătat că, supunînd radiul la presiuni de 3000 atmosfere, radioactivitatea lui nu suferă nici o schimbare, nici nu crește nici nu descrește. Dacă în acest caz presiunea enormă n'a influențat radiul, nu-i o dovadă că ea n'ar putea influența alte substanțe, cum sînt corpurile din interiorul pământului și aceasta cu atît mai mult cu cît presiunile ce domnesc acolo sînt enorme față cu presiunea de 3000 de atm. produsă de om. Din alte domenii avem dovada, că presiunile exercitează o influență considerabilă asupra stării corpurilor și deci n'ar fi de mirare ca ipoteza asupra originii uraniului să conție în ea mult adevăr.

Dr. P. Bogdan

unei sferă de rază r . Această atracție se calculează, închipuindu-ne toată materia din sfera de rază r concentrată în centrul pământului, și aplicînd legea lui *Newton*: atracția e proporțională masei care atrage și invers proporțională cu patratul distanței. Pentru cazul unui corp de 1 gr., aflat la distanța r de centrul pământului, masa atrăgătoare e materia cuprinsă în sfera de rază r ; volumul sferei e $4,18 r^3$ și masa materială cuprinsă în ea e $4,18 r^3 d$, dacă d reprezintă densitatea pământului. Forța atractivă e

$$\frac{4,18 r^3 d}{r^2} = 4,18 r d, \text{ ea scade deci cu } r.$$

Cronica Medicală

Citeva cuvinte asupra creșterii, dezvoltării și involuțiunii organismului la animalele superioare și în special la om.

Printre multiplele și importante fenomene ce se prezintă observațiunii biologiștilor, puține au darul de a deștepta un interes așa de viu ca acelea ale edificării, dezvoltării, modelării și involuțiunii organismului.

Puține spectacole sînt așa de grandioase ca acela al vieții care construiește mărindu-și astfel propriul său domeniu, iar studiul bătrîneții nu are un interes mai puțin însemnat.

Importanța acestui studiu e datorit faptului că bătrîneța, cu lungul ei lanț de mizerii, e soarta comună a ființilor viețuitoare, care au putut rezista până la această fază. Studiul acestei stări, ca și acela al boalelor, reprezintă o manifestare a dorinței de conservare a existenței și a sănătății alt de adînc înrădăcinată în om.

Voi încerca în acest articol să schițez, în linii generale și în limitele cunoștințelor actuale, mijloacele pe care natura le pune în acțiune în procesul creșterii și modelării organismelor, spunînd în urmă citeva cuvinte asupra mecanismului bătrîneții.

Amintesc mai întăi că oul fecundat se poate considera ca punctul de plecare al dezvoltării organismelor ce le avem aci în vedere. Inceputul lor se găsește în definitiv într'o celulă rezultată din contopirea altor două și expulzarea unor părți ce ar fi fost de prisos sau ar fi împiedecat chiar dezvoltarea normală.

În constituțiunea fizico-chimică a oului, prea puțin cunoscută de altfel, trebuie căutat substratul eredității. Cînd condițiunile sînt favorabile, oul ajunge prin dezvoltarea sa treptată la un organism mai mult sau mai puțin asemănător cu acela al părinților. În el rezidă un mecanism, în virtutea căruia anumite substanțe din mediul intern al mamei sînt atrase și elaborate, edificînd noul organism cu diferitele tipuri de celule, țesuturi, organe etc.

S'a zis—și faptul mi se pare sigur—că fiecare organism se naște cu un coeficient de vitalitate și de evoluție ulterioară. Ar fi însă inexact dacă s'ar induce de aci că, organismul odată născut, fiecare țesut sau organ evoluează în urmă numai pe contul lui propriu și independent de celelalte organe sau țesuturi din organism, în virtutea impulsului primit dela părinții săi și care se găsește în stare latentă în ou.

Studiile din ultimele decenii au arătat că fenomenele sînt mai complicate și în acelaș timp au început să ne dezvăluie mijloacele întrebunătate de natură în dezvoltarea, în creșterea organismelor, dîndu-ne chiar într'o anumită măsură posibilitatea să ajutăm această dezvoltare cînd e împiedecată, și să modelăm întru citva pasta organismului cînd aceasta evoluează într'un mod anormal.

Creșterea la om, ca și la animalele superioare, se face prin intermediul unei porțiuni cartilaginoase situată între corpul și extremitatea oaselor lungi și care, printr'o înmulțire a celulelor sale și printr'un proces în amănuntele căruia nu e locul să intrăm, produce la ambele sale capete o nouă zonă osoasă, pe câtă vreme partea mijlocie continuă a persista în stare cartilaginoasă. Celulele sale se multiplică din nou, formînd în urmă o altă zonă osoasă, și așa mai departe. Cînd și această porțiune mijlocie se osifică, creșterea se oprește, ceia ce se întîmplă în starea normală la o anumită vîrstă.

Dar această evoluțiune nu se face numai pe sama cartilagiului, precum s'ar putea crede, ci ea e strict condiționată de integritatea unor alte organe, precum vom vedea.

În regiunea anterioară a gîtului, sub cartilagele laringelui, se află o glandă numită tiroidă, a cărei greutate la omul adult e cam de 25—30 grame.

Dacă această glandă se atrofiază sau se extirpă—precum se făcea altă dată pentru gușă, care nu e decît o dezvoltare exagerată și patologică a acestui organ—la un copil spre exemplu în vîrstă de 2 sau 3 ani, creșterea încetează și talia rămîne indefinit ceia ce era în momentul operațiunii sau atrofiei organului.

Osificarea la cele 2 capete ale cartilagiului nu mai are loc. Cartilagiul persistă, dar vitalitatea lui e scăzută în mod foarte însemnat, înmulțirea celulelor sale și tot mecanismul formațiunii osoase se oprește.

Iată deci creșterea strîns legată de activitatea unei glande.

Ceia ce e încă mai interesant e faptul că administrînd pe cale bucală la un asemenea copil și mai mult timp a unei anumite cantități din glanda respectivă a unor animale (ca miei, viței etc.), și nu numai proaspătă dar chiar uscată, pulverizată, creșterea își reia mersul normal în timpul cît acest tratament e continuat.

S'a putut chiar extrage, din această glandă, o substanță chimică destul de bine definită, o combinațiune albuminoidă a iodului—care are proprietăți asemănătoare cu acelea ale glandei normale și funcționînd în locul ei sau administrată pe cale digestivă precum am văzut.

Putem conchide că acesta e principiul, sau, mai exact, unul din principii activi, ai acestui organ.

Și cu chipul acesta am ajuns să cunoaștem o substanță chimică definită, al cărui rol în creștere și în dezvoltarea generală a organismului e considerabil. Aci nu mai e vorba de o misterioasă materie viuitoare, ci de o substanță chimică definită ce poate sta luni de zile în borcanul unei farmacii și care totuși, introdusă după atîta timp într'un organism, exercită asupra acestuia o acțiune vitalizantă din cele mai însemnate.

Celulele cartilagiului de care am vorbit es din amorțeală, capătă o nouă viață, puterea lor de asimilare crește, încep a se înmulți, mecanismul formațiunii osoase e pus în mișcare și creșterea reîncepe pentru

a continua în mod normal atita timp cît procurăm organismului această substanță.

Am zis mai sus că aceasta are un rol considerabil, nu numai în creștere, ci și în dezvoltarea generală a organismului. Astfel cînd glanda lipsește, evoluția întreagă a acestuia se oprește. Din punctul de vedere intelectual acești copii rămîn niște idioși sau au o stare intelectuală înăpoiată, cînd funcțiunea glandei, deși mult redusă, nu e cu totul pierdută.

Pubertatea nu apare la acești copii, care, oricare ar fi numărul anilor (20—30 etc.), rămîn totuși în această stare.

De altfel, într'o formă atenuată a insuficienței funcțiunii tiroidiene, avem ceia ce s'a numit *infantilismul*, în care, fără ca să existe turburări profunde ale inteligenței, nici o stare bolnavă evidentă a viscerelor, indivizii, în vîrstă spre exemplu de 20—30, ani păstrează aspectul fizic și starea mentală a unui copil spre exemplu de 10—12 ani.

Dar glanda tiroidă nu e singura care să influențeze creșterea și evoluția generală a organismului. Alte organe intervin de asemenea în aceste procese interesante.

Influența glandelor sexuale spre exemplu e bine cunoscută.

Astfel castrația la om sau la animale, înainte de terminarea osificației, aduce cu sine o persistență prelungită a cartilagiului de conjugație, a cărui vitalitate e de astă dată exagerată sau cel puțin prelungită, așa încît creșterea se continuă peste durata normală a ei. De aceia castrații au talia superioară celei mijlocii. Membrele lor au o lungime exagerată etc. E o formă specială de *gigantism*.

Dar în acelaș timp, în aceste condițiuni pubertatea nu apare, caracterele sexuale ale sexului nu se diferențiază, mușchii rămîn moi la bărbat, corpul fără peri, barba, mustețile lipsesc, vocea nu se îngroașă, iar la femeie nu găsim rotunjirea formelor, dezvoltarea mamelelor etc. Din acest punct de vedere castrații, care în privința creșterii sînt niște giganți, rămîn totuși niște copii sau mai exact niște infanți.

Anumite organe ce dispar la omul adult, cum e timusul, continuă a persista la castrați. E un caracter mai mult din acelea ce aparțin copilăriei.

Deci apariția caracterelor sexuale masculine sau feminine sînt produsul activității glandelor sexuale respective.

Și această activitate e în mare parte cel puțin tot de ordine chimică, secretorie.

Deși proba terapeutică n'a fost dată aci în mod complet pînă acum, s'a văzut totuși creșterea exagerată oprindu-se sub influența tratamentului cu preparate din testicule sau ovare și menstruația care încețază la femeile castrate reapărînd sub influența tratamentului cu ovare.

Avem din acest punct de vedere și fapte opuse, care pun în evidență în mod indiscutabil rolul glandelor sexuale în apariția pubertății. Astfel un autor italian, Sacchi, a publicat cazul unui copil ce a prezentat o hipertrofie patologică și de natură parazitară a unui testicul. Ori, la 9 ani copilul acesta avea talia de 1 metru și 43 centimetri (ce corespunde

vrstei de 13—14 ani), musculatura era puternică, vocea groasă, corpul acoperit de peri, o barbă și musteți îi apăruseră, în fine acest adult precoce manifesta înclinațiuni sexuale. Se ridică acestui bolnav testiculul atins de tumora parazită (coccidioză), și evoluțiunea aceasta prematură încetează, ba chiar o bună parte din fenomenele apărute regresează. Astfel perii corpului cad, starea psihică se modifică și bolnavul redevine iar un copil din acest punct de vedere.

În alte cazuri pubertatea precoce apare în urma unei afecțiuni intracraniene, și în aceste cazuri trebuie să ne gândim la intrarea în acțiune a unei alte glande—ipofiza—situată în interiorul craniului și aceasta cu atât mai mult cu cât s'au văzut unele cazuri de întârziere a pubertății sau de nedezvoltare complectă, cu alte cuvinte de infantilism, legate de o alterațiune a acestei glande, și că în alte cazuri în care aceeași glandă e bolnavă, putem întâlni o creștere exagerată în lungime—gigantismul—sau, când aceasta nu mai e posibilă, o îngroșare însemnată a extremităților, mai cu samă pe contul oaselor acestor regiuni—*acromegalia*.

Alte glande situate în abdomen deasupra rinichilor, și numite din această cauză capsule suprarenale, intervin de asemenea în dezvoltarea generală a organismului, și s'au observat cazuri de oprire în dezvoltare—infantilism—sau de dezvoltare precoce legate de unele alterațiuni ale acestor organe.

Bogația mai mult sau mai puțin abondentă a țesutului grăos e de asemenea strâns condiționată de funcționarea regulată a acestor diferite glande, zise cu secrețiune internă, pentru că produsul elaborat de ele nu se varsă în afară sau într'o anumită cavitate ca acela al altor glande—cele salivare spre exemplu, zise cu secrețiune externă—ci se absoarbe în sânge influențând, precum am văzut, vitalitatea întregului organism.

Glandele cu secrețiune externă pot de altfel să aibă și o secrețiune internă și aceasta pare chiar regula.

Dacă însă secrețiunile interne au un rol așa de însemnat în creștere, pubertate, în modelarea organismului, e natural să ne gândim că alterațiunile lor nu trebuie să fie străine involuțiunii organismului, cu alte cuvinte că bătrîneța poate recunoaște drept cauze imediate modificări în funcțiunile unora din aceste glande.

De fapt această opiniune a fost susținută de mai mulți autori și s'au notat modificări ale acestor glande la bătrâni, iar unele din caracterele acestora amintesc turburările ce apar în alterațiunile glandelor de care am vorbit.

Aceasta nu înseamnă că și alți factori nu pot să intervină în producerea bătrîneței, nici nu prejudecă nimic asupra mecanismului ei intern, spre exemplu a posibilității unei rupei de echilibru între elementele nobile ale organelor și alte elemente—așa zisii macrofagi—conform teoriei lui Metschnikoff, ale cărui idei au fost expuse de colegul și amicul meu Dr. Slătineanu într'un precedent număr al revistei.

Dr. C. Parhon

Cronica Externă

Situația în Franța

Au trecut mai bine de doi ani, decînd Ministerul Clémenceau conduce destinele Franței. Astă iarnă s'a putut observa oarecare enervare a majorității, împotriva lui. S'au dat chiar mai multe asalturi pentru a-l răsturna, dar ele au fost respinse, și astăzi, în ajunul alegerilor municipale, el se înfățișează țării mai puternic decît oricînd.

Cărui fapt se datorește această situație atît de bună? Reformelor cu care Ministerul Clémenceau a înzestrat democrația franceză? Desigur că nu. Ministerul Clémenceau la constituirea lui s'a înfățișat cu un bogat program de reforme, printre care cele mai însemnate erau: reforma administrativă, impozitul pe venit, asigurarea lucrătorilor, reforma consiliilor de războiu, răscumpărarea căilor ferate, naționalizarea minelor și separațiunea bisericilor de stat. Unele, ca separațiunea bisericii de stat, a fost moștenită de d. Clémenceau, așa că el a trebuit, mai ales sub presiunea evenimentelor, s'o realizeze. Ce e drept, a realizat-o cu foarte mult tact și cu o mare pricepere, ajutat fiind, de d. Briand. Dar în sfîrșit n-a avut meritul de a fi fost inițiatorul, ci numai unul din continuatorii ei abili. Altele, ca reforma administrativă, au fost pur și simplu înmormîntată în cartoanele ministerului de interne; iar altele, ca impozitul pe venit, ca răscumpărarea căilor ferate și ca asigurarea lucrătorilor, întîrzie prin secțiunile Camerii sau ale Senatului, fără să reușească a se transforma în legi. Atunci care să fie cauza menținerii la putere a guvernului Clémenceau? Dacă n'a avut succese înăuntru, să fie oare izbînzile lui din afară, care i-au dat autoritatea de care el se bucură astăzi? Nici măcar atîta. De doi ani decînd d. Pichon conduce politica externă a republicii franceze, situația Franței, în lume, a rămas aceeași. Alianțele și amicițiile ei nu s'au schimbat și nici nu s'au înmulțit. Dacă pe ici pe colo, cu unele puteri, legăturile de intimitate au slăbit puțin, cu altele s'au restrîns. Dar, în schimb, Franța a avut să lupte în Maroc cu greutățile din zi în zi crescînde ale unei situațiuni foarte delicate, care i-a pricinuit pînă acum pierderea multor vieți și numeroase sacrificii bănești. Prin urmare nici de aci ministerul d-lui Clémenceau nu a putut să împrumute puterea pe care o are.

Cauzele trebuiesc căutate în afară de guvern. Ele se găesc, pe deoparte, în atitudinea majorității parlamentare și pe de altă parte în starea de spirit a opiniei publice franceze.

În precedentul parlament, la sfârșitul legislaturii, în urma politicii d-lui Combes, majoritatea ajunsese să fie condusă de extrema stângă. D. Jaurès era arbitrul suprem al parlamentului. D. Clémenceau n-a înțeles însă să ocîrmuiască în aceste condițiuni și încă din primele zile el a rupt legăturile cu socialiștii. Cea dintăiu luptă pe care a dat-o în Cameră a fost faimosul său duel oratoric cu d. Jaurès, în care el a tras o linie de despărțire foarte lămurită între partidele din stînga și între fracțiunile socialiste. Această atitudine n-a putut împedeca pe socialiști ca, în toate reformele cu caracter înaintat, să voteze alături cu d. Clémenceau, dar ea a avut darul de a-i asigura sprijinul progresiștilor de citeori d. Clémenceau a voit să ferească politica lui de unele exagerări sau să-i imprime un caracter mai moderat. Și astfel d. Clémenceau a găsit formula unui echilibru parlamentar foarte prețios mai cu samă într-o țară care a cunoscut prea mult vicesitudinile variațiunilor parlamentare. Nu e vorba, mulți radicali învinuesc pe d. Clémenceau pentru aceasta. Ei susțin că sprijinul progresiștilor a compromis adevăratele interese ale democrației, că a introdus în politica guvernului o notă reacționară, pe cînd tocmai datoria d-lui Clémenceau era să ferească cauza democrației de orice amestec, de orice apropiere cu reacționarismul. D. Combes la Senat și d. Camille Pelletan la Cameră sint în fruntea acestui curent de nemulțumiri, care a provocat astă iarnă mai multe plăceri d-lui Clémenceau și colegilor săi din minister, dară care nu le au putut zdruncina situația lor, fiindcă d. Clémenceau putea să spue oricînd Camerei și Senatului, precum a și spus-o în ultimul său răspuns cătră d. Jaurès, că desfide să i se arăte o lege care să nu fi fost însuflețită de cel mai sincer și de cel mai curat democratism, și că în definitiv nici el nici nimeni altul nu poate împedeca pe progresiști ca, între două formule democratice, una mai puțin înaintată a lui, și alta mai înaintată a socialiștilor, ei să prefere pe a lui. Acest lucru, nu e numai firesc, el este chiar de dorit, în situația actuală a Franței, fiindcă silește pe progresiștii, care au avut privirile lor atîta vreme întoarse spre dreapta, să se apropie iarăși de stînga, și să se convertească astfel, încetul cu încetul, la o politică, pe care până eri o combăteau cu înverșunare. În sfârșit majoritatea înțelege prea bine, că, precum d. Clémenceau o spunea tot în ultimul său discurs, situația parlamentară e astfel încît numai trei feluri de guverne sint azi posibile în Franța: sau un guvern care ar urma identic politica d-lui Clémenceau, și atunci, de ce să-l răstorni, căci nimeni nu poate reprezenta mai bine o stare politică decît el; sau un guvern, mai puțin înaintat decît al d-lui Clémenceau, ori Camera aceasta e prea democratică, pentru a dori vreodată un guvern, care ar căuta să reîntoarcă Franța de pe calea radicalismului; sau un guvern mai înaintat, un guvern „de bons garçons”, cum l'a numit d. Clémenceau cu atîta

spirit, al cărui șef nominal ar fi un d. Combes sau Pellelan, dar al cărui conducător efectiv ar fi iarăși d. Jaurès. Ori de un asemenea guvern parlamentul se teme, fiindcă știe că Franța nu-l vrea, și că n'ar putea decît, prin mișcarea de reacțiune ce ar provoca de pretutindeni, să întîrzie realizarea adevăratului ideal democratic.

Dacă din cauza situațiunii de azi, majoritatea sprijină guvernul Clémenceau ca fiind singurul ce poate conduce republica franceză, acest guvern este sprijinit și mai puternic încă de cătră opinia publică. După sforțările mari, vin întotdeauna epocile de stagnațiune; după avînturile prea îndrăznețe, e firesc să urmeze oarecare șovăeli și oarecare sfială. Aceasta se întîmplă în momentul de față și cu mentalitatea franceză. După politica înaintată și reformele îndrăznețe săvîrșite de Franceji dela ministerul Waldeck Rousseau încoace, trebuia să vie o fază de lîncezeală, care singură ar fi putut să explice îndeajuns tendința Franței de a reintra într'o epocă de activitate mai restrînsă și mai adevărată. Dar s'a întîmplat ceva care a mărit încă această firească tendință. Politica înaintată a luat în Franța, în domeniul economic și în cel politic, două forme noi, necunoscute în trecut, două forme care depășeau chiar limitele socialismului clasic: sindicalismul și antimilitarismul.

Sindicalismul, reprezentînd cea mai puternică tentativă de organizare a maselor lucrătorilor cunoscută pînă azi, a rupt cadrul restrîns al organizațiunii socialiste de partid și s'a ridicat ca o forță adeseaori protivnică socialismului și în orice caz ca o forță mai periculoasă decît socialismul pentru organizarea socială modernă, fiindcă este de o aplicațiune imediată. Iar antimilitarismul este o formulă extremă a internaționalismului, deasemenea mai îngrijitoare decît dînsul, fiindcă e mai concretă, și fiindcă seduce masele făgăduindu-le dezlegarea de o datorie grea, datoria serviciului militar.

Aceste două teorii extreme au speriat chiar spiritele înaintate, care s'au temut ca nu cumva urmîndu-le să nu alunece într'o lume cu totul străină, de aceia pe care o făuriseră în visurile lor. Socialiștii însă în parte, dacă nu în întregime, au alunecat pe acest povîrniș, au împărtășit și sindicalismul și antimilitarismul, și au pierdut astfel încrederea opiniei publice, care, cuprinsă de oarecare spaimă, a alergat în jurul d-lui Clémenceau, care știuse dela început să combată cu înverșunare aceste teorii.

Așa fiind, ce mai putea să zdruncine situația ministerului Clémenceau și să legitimizeze înlocuirea sa printr'o altă combinațiune radicală? Numai două lucruri, și anume: întăi, ca d. Clémenceau să nu fi știut să pătrundă cu destul tact linia de purtare ce și-a tras-o în parlament, și să nu se fi priceput a evolua printre greutățile, ce la un moment dat diferitele grupuri parlamentare ar fi putut să i le provoace, și al doilea ca el să nu fi știut să solidarizeze în destul ministerul său, cu lupta în potriva formelor celor mai exagerate ale politicii democratice de azi.

Aceste daruri însă nu îi lipseau d-lui Clémenceau, din potrivă el

le stăpînea într'o măsură, în care nici un alt om politic din Franța nu le stăpînea. Nimănui nu îi era mai ușor decît d-lui Clémenceau să păstreze linia de purtare ce și-a tras-o în parlament, fiindcă el a fost toată viața lui pe linia de despărțire dintre radicalism și socialism. El a fost în totdeauna democratul cel mai înaintat, și în totdeauna vrăjmașul cei mai hotărît al socialismului. Pentru oameni politici, ca d. Combes de pildă, care au plecat dela clericalism și au evoluat spre ideile înaintate, e greu să nu treacă peste această linie de despărțire. În focul entuziasmului, li se întimplă adesea să calce pragul socialismului. Este de asemenea greu pentru oamenii care au fost în totdeauna democrați, dar care n'au fost niciodată prea înaintați, ca pentru d. Poincaré de pildă, ca reacționarismul să nu exercite cîteodată asupra spiritului lor seducțiuni neașteptate. Cu d. Clémenceau, care a stat pe loc toată viața lui, asemeni fluctuațiuni înainte sau înapoi nu sînt însă posibile. Afară de aceasta nu trebuie uitat că d. Clémenceau nu este numai un politician, el este și un teoretician politic. Multă vreme el n'a fost chiar decît un teoretician, și atît de mult un teoretician, încît, în ziua în care i s'a încredințat conducerea unui minister, aproape toată lumea se îndoia că va putea fi un om de guvernămînt, și a fost desigur pentru toți o surprindere de a constata că în d. Clémenceau omul de guvernămînt e tot atît de distins pe cît teoreticianul era de strălucit. Bine-înțeles că fiind un teoretician, nimeni nu putea mai bine decît el lămurî opiniei publice care sînt marginile pînă la care democrația nesocialistă înțelege să se întindă, sau să explice cauzele doctrinare ale slăbiciunii socialiștilor. În acest rol un om cu cunoștinți mai puțin întinse nu ar fi putut să se menție cu ușurința cu care d. Clémenceau se menține într'o situație care, orice s'ar zice, este prin însăși natura ei o situație foarte delicată. Tot astfel, pentru a evolua cu succes printre toate grupurile din majoritate și din afară de majoritate și a înlătura loviturile lor, se cereau trei calități: o mare autoritate politică, o mare experiență parlamentară și un mare talent oratoric.

O mare autoritate—afară de d. Brisson—nici un alt republican nu avea, dela moartea lui Waldeck Rousseau, autoritatea d-lui Clémenceau. D. Clémenceau e unul din cei mai vechi, și din cei mai statornici republicani, e unul din pușinii republicani astăzi în viață, care au contribuit la întronarea regimului republican în Franța și la organizarea lui.

O mare experiență parlamentară.—Dacă în privința autorității d. Brisson se mai putea măsura cu d. Clémenceau și poate îl întrecea în privința experienței parlamentare, nimeni desigur nu i se poate asemui. El nu are numai o viață parlamentară de mai multe decenii, dar el e și vestitul răsturnător de ministere, singurul om din vremurile moderne care prin puterea cuvîntului a răsturnat guvernele unui mare popor, de cîte ori i-a plăcut.

Un mare talent oratoric. Cine nu știe cu ce dar admirabil de vorbă natura a în zestrat pe d. Clémenceau, și cine îndoindu-se nu ar fi găsit în discursurile ce le a rostit, de cînd e președinte al consiliului de miniștri, dovada neîndoelnică a acestui talent fără seamăn.

Iar ca să se solidarizeze cu lupta în potruva antimilitarismului și antisindicalismului, iarăși nimeni nu era mai indicat decît d. Clémenceau. În lupta în potruva sindicalismului, nimeni nu putea mai bine decît d. Clémenceau să fie la largul său, pentru a scoate la iveală greșelile socialismului, și a pune pe socialiști în contradicție cu ei însăși. Lupta în potruva militarismului se descompunea în lupta în potruva concepției și în proslăvirea ideii de patrie. Pentru a combate concepția, teoreticianul Clémenceau trebuia să fie neîntrecut prin cunoștințele sale. Pentru proslăvirea ideii de patrie, oratorul Clémenceau trebuia să fie strălucit. Și de fapt el a și găsit în vasta sa cultură, în cutele variate ale nemărginitului său talent, tot ce trebuia și teoreticianului și oratorului.

Totuși poate că situația ministerului Clémenceau ar fi fost mai puțin bună, dacă d. Clémenceau n'ar fi știut să prindă o altă caracteristică a evoluțiunii prin care Franța trece. Franța a ajuns în faza evoluțiunii sale, în care a rupt ultimele legături cu trecutul, și în care s'a avîntat pe deplin pe marea necunoscută încă a democrației moderne. Ce va fi această democrație, cum se va cristaliza noianul de idei ce o frămîntă, în forma căror organizațiuni sociale se va întrupa, nu se poate ști. Timpul singur va desăvîrși această operă. Mulți, lipsiți de simțul realității, așteaptă dela fapta omului îndeplinirea visurilor ce îi călăuzesc și n'au înțelepciunea se înțeleagă, că vremea singură poate clădi ceia ce mintea lor abea întrezărește. D. Clémenceau din scepticism are mai mare încredere în acțiunea lentă a timpului decît în puterile lui, și preferă să lase vremii să săvîrșască cu fărîe ceia ce slabele sale mîni n'ar putea ridica decît vremelnice.

Masele, care percep transformările sociale mai mult decît le pricep, care au intuiția lor nelămurită dar sigură, simt că d. Clémenceau are dreptate și sînt atrase fără să vree cătră scepticismul său, fiindcă recunosc într'nsul începutul adevăratei înțelepciuni.

Azi democrația franceză se poate statornici mai puțin prin acte precise de guvernămînt decît prin mentalitatea cu care se rezolvă incidente zilnice și prin pătrunderea cu care se știe să se extragă din diversitatea manifestațiunilor de organizare democratică, principiile fundamentale ale lumii de mîne. Orice politică de precipitare sau de neastîmpăr, ar fi o politică care ar întîrzia izbînda marelui organizațiuni democratice, și care ar fi osîndită peirii, ca tot ce izvorăște din credința omului în atotputernicia lui.

I. G. Duca

Cronica Veselă

FĂRÎMĂTURI

Epitalam

Cu o deosebită solemnitate s'a să-
virșit la „Vatra Luminoasă“ căsătoria
unui bărbat și a unei femei internați
în acest azil de orbi.

Ziarele

Doi orbi s'au cununat
La „Vatra Luminoasă“.
Nevasta e frumoasă?
Frumos al ei bărbat?

Sînt bruni ca negrul corb?
Sînt blonzi cum este luna?
Nu vreau să știu l... Știu una:
Ș'Amorul e tot orb!

Mihă-Tache Drago-maiorescu

Toți, în critica romînă,
Chendi chiar, scriu cu o mină.
Numai Mișu scriitorul
Parcă scrie cu piciorul!

În umbra stranei

Pe cînd un popă din scriptură
Cîntă cucernic, dar pe nas,
În umbra stranei, gură 'n gură,
Doi tinerei stau la taifas.

Dar sfînta slujbă-i pe sfîrșite....
 — „Cînd, unde ne mai întîlnim ?“
 Intreabă el. Ea, pe șoptite,
 Cu glas suav de heruvim :

— „La douăspre'ce evanghelii !“

....Ș'așa firesc e tonul său,
 Incît gurița demoazelii
 Parc' ar fi spus : „La Herăstrău !“

Nenoroc

Nu! Nu e clip să mă găsească!
 De șease zile 's căutat
 De un poștaș c'un mic mandat
 Trimes de „Viața Romînească“.

Cînd stau acasă, amploiatul
 Zelos mă caută 'n oraș;
 Pe străzi eu caut pe poștaș,
 Cînd vine-acasă cu mandatul.

Și am de bani nevoie mare,
 Dar n'am noroc.... O, sînt convins
 Că într'o clipă m'ar fi prins
 Cu un mandat... de arestare !

O crimă din dragoste

Imi pare c'am ucis o ființă vie,
 Cînd zmulș-am floarea ce mi-ai spus să-ți rup....
 Parfumu-i, suflet ce-a zburat din trup,
 Ca o muștrare-amară mă sfișie.

Văd parcă din al fluturilor grup
 Că se desprinde unul... soț să-i fie?...
 Și, ca să uite neagra-i văduvie,
 Bea la mirezmă păn' se 'mbată Krupp.

Și fug!... Și 'n urma mea un roi d'albine
 Vor acele să 'nfigă 'n ucigaș!....
 Vor să-l linșeze!...

Dragă, pentru tine

Comis-am groaznica nelegiuire.
 Ia floarea ș'o sărută drăgălaș:
 Va renviea!—și scap de ispășire.

Tarascon

CALEIDOSCOP

„Americanism literar“.—Controversă.—„Prin viscocele
 Bucegilor“.—Vremea premiilor.

25 Martie

Eu sint Americanul literar
 Și 's înzestrat cu 32 dinți...
 Așa-i, stimate domn S. Mehedinți:
 Tot omul cu modestul lui salar!

Talentul meu e 'ntocmai ca un bar:
 Pui banul ici, și versul a picat...
 Sint, prin urmare, un automat
 Ca orice dascăl universitar!

Cum, pentru bani, la ceasul anumit
 Se duce bietul om să-și țină cursul:
 Eu, pentru bani, îmi joc la poartă ursul...
 Atîta tot—și cred că sintem chit.

* * *

30 Martie

D-lui M. Dragomirescu și altor cu-
 getători iluștri contemporani și viitori.

Garafa este plină
 Și fila ne 'ncepută...
 Au care e de vină?

E o 'nrudire mută
 Între pahar și vers?
 Ce au, de se 'mprumută?

E vre-un raport invers?
 Cum poate să se 'ntîmple
 Atare controvers?

Cu minile la tîmple
 Stau ca un alt Esop:
 Cînd fila mi se împle,

De ce, cu orice trop,
 Garafa se deșartă
 Și scade strop cu strop?...

O, artă pentru artă!...

* * *

7 Aprilie

In zilele de 24 Martie, patru excursioniști, și cu d. Becescu Gh. Silvan cinci, „și-au luat inimile 'n dinți—după cum spune „Adevărul“ dela 7 Aprilie c.—„și-au dispărut în Valea Cerbului, spre *Omul*“ etc. etc. etc.

Cu inimele 'n dinți porniră
 Cinci Tartarini dela Ploești—
 O, muză, vino și mă 'nspiră,
 C'ășa subiect nu mai găsești.

Cu sky-uri, blănuri, scări și funii,
 Cu tîrnăcoape, alpenstockuri,
 Cei cinci porniră ca nebunii
 Să urce falnicele blocuri.

Pe vremea ast' așa ursuză
 Să-i însoțească prin zăpezi,
 Nu s'a găsit o călăuză—
 Dar ei sînt curajoși, ce crezi!

Porniră dar, avînd în frunte
 Pe marele turist Silvan
 Ce însuși el e cît un munte...
 Ce zic, un munte!—un Caraiman!

Cercau troenii să-l îngroape,
 Dar el c'un gest îi da 'ntr'o parte,
 Și cînd vedea un steiu aproape
 Că năvălea,—el, de departe

Sufla cu focul său cel sacru
Și-atuncea steiul de zăpadă,
Schimbat în rîu de lapte acru,
Curgea la vale în cascadă...

Urcau din nou, săpînd tuneluri,
Surpau la brazi să facă punți
Și-aveau năstrușnice dueluri
Cu urși mai mari și... mai mărunți.

Scrutau terenul pe 'ndelete,
Natura solului și clima—
Și-umplură citeva carnete
Cu constatări de toată stima.

Gustau în treacăt mineraluri
Și ciocăneau conglomerate,
Și pe supt albele portaluri
Ieșeau din peșteri dărîmate.

Îi prefăcea în statui gerul,
Oricit de gros li-era costumul—
Păn' se 'ndura la urmă cerul
Și soarele le da iar drumul...

Dar iată-i sus, pe culme 'n fine,
Stăpîni acuma peste blocuri,
Măreți, cu fețele senine,
Cum stau proptiți în alpenstockuri !

Și cum pe piscurile ninse
Nu mai puteai acum să vezi,
Al bandei fotograf aprinse
Cinci kilograme de magnez.

Stau neclintiți în fața plăcii
Cei cinci eroi și marii munți
Și tot imperiul vast al păcii
Și urșii mari și mai mărunți.

Stăpîni apoi pe nemurire
Se gratulează călduros—
Silvan atuncea c'o zimbire,
Nainte de-a porni în jos :

„La anul, Omule, revanșă !“
Și 'n urmă banda, cit clipești,
A înhămat o avalanșă
Și s'a trezit... iar la Ploești !

* * *

8 Aprilie

Fumez mereu și-am insomnie...
Odaia-i împinzită 'n fum...
E vremea premiilor—vai mie !
Gîndesc la bietul meu volum...

Iar luna care mă privește,
La vremea asta 'n orice an,
Nu știu de ce îmi amintește
Un craniu de-academician...

A. Mirea

Viața Românească în Bucovina

Catedra de istorie română la universitatea din Cernăuț

O față a mult discutatei chestiuni naționale din Austria, care amănință ca sabia lui Damocles capul ministeriilor este și *chestiunea universitară*. În Austria—fără Ungaria—există 8 universități, dintre care 7 complete cu câte 4 facultăți și una necompletă fără facultatea de medicină. Numărul studenților e 20000, dintre care cei mai mulți și anume 7700 sînt la Viena și cei mai puțini sînt la Cernăuț, unde lipsește facultatea de medicină. Din cele 8 universități din Austria 5 sînt nemțești și anume la Viena, Praga, Graz, Innsbruck, Cernăuț, una e cehă la Praga și două polone la Krakau și Lemberg.

De mulți ani cer deja Cehii o a doua universitate și anume în Moravia, și, ceia ce provoacă împotrivirea cea mai mare a Nemților și îngreuiază soluțiunea, e că Cehii pretind ca universitatea să fie în Brünn, capitala Moraviei, oraș cu caracter nemțesc. O cerere tot atît de veche pe terenul acesta este și cererea Italianilor, care cer crearea unei universități italiene în Triest. Guvernul pare a fi aplicat ca să împlinească Italianilor această dorință, dar nu la Triest, ci în Viena. Slovenii cer o facultate de drept la Laibach; iar Rutenii, care sînt în Galiția cel puțin tot atît de numeroși ca Polonii, cer o universitate ruteană în Lemberg, iară pînă la crearea acesteia mai multe catedre cu limba de propunere ruteană. Cu agitările în jurul chestiunii acesteia stă în legătură și ultimul omor politic, care a produs atîta senzație, fiind primul de felul acesta în Austria, și arătînd în ce stare disperată au fost aduși Rutenii prin domnia neomenoasă a Polonilor. Guvernul central a căutat de multe ori să mulțamească pe Ruteni la universitatea din Cernăuț, fiind dispus a le acorda aici cît de multe favoruri, ceia ce ar fi fost egal cu nimicirea Romînilor pe terenul cultural. Pentru fericirea noastră, Rutenii n'au primit pînă acuma. Ca ultimii în șirul popoarelor austriace care cer concesiuni naționale în învățămîntul superior se prezintă Romîni. Cererea lor e foarte modestă. *Ei cer înființarea unei catedre pentru istoria Romînilor pe lângă universitatea din Cernăuț*. Un capitol trist al învățămîntului nostru din țară este tratarea istoriei naționale. Poate nică-

ieri în altă parte a lumii nu-i posibil ca istoria țării respective, istoria poporului care locuiește într-însa, care a ridicat pe pământul ei instituții culturale, a apărat-o prin secolii de năvălirile popoarelor barbare, să nu fie cunoscută de generațiile tinere. Nici în școala primară *) nici în cea secundară **) istoria Românilor nu este deloc considerată la predarea învățămîntului istoric. Se înțelege că cu atât mai puțin a fost considerată ca o disciplină a parte la Universitate. Cererea Românilor bucovineni pentru crearea unei catedre de istoria romină la universitatea din Cernăuț e veche, dar ea n'a fost considerată. Pe vremuri deputații romini au cerut prin rezoluțiuni votate unanim în dieta provincială crearea catedrei de istorie, dar aceste rezoluții au rămas în cartoanele dietei. Acum în urmă chestiunea a luat o întorsătură nouă, și din ținuta guvernului se poate prognostica ceva favorabil rezolvării definitive a acestei cereri atât de modeste și atât de întemeiate. Acțiunea a pornit dela studențimea universitară romină din Viena. Într'o mare adunare studențească, la care au fost de față și studenți slavoni, italieni, ș. a., studențimea a cerut din nou realizarea acestui postulat. Studențimea romină de pe la celelalte universități, ca Graz, Cernăuț a aderat la mișcarea aceasta. Deputatul *Aurel Onciul* a ridicat chestiunea aceasta în comisia bugetară la discuția învățămîntului superior și a fost sprijinit de reprezentanții tuturor partidelor. Ministrul de instrucție publică, *Marchet*, răspunzînd lui *Onciul* a recunoscut că cererea Românilor e justă, nu se poate însă încă realiza, deoarece nu i s'a făcut nici o propunere din partea universității. Aceiași bunăvoință a arătat-o ministrul și unei deputații studențești care s'a prezentat la dînsul, rugîndu-l să accelereze realizarea creării acestei catedre. Și primarul Vienei, *Dr. Lueger*, a asigurat deputația că va sprijini din toată inima această cerere îndreptățită a Românilor bucovineni. Dară tocmai cînd s'ar părea că ne-am apropiat mai mult de realizarea acestei dorințe atât de modeste a unui popor loial, care se mulțumește cu atât de puțin pe terenul cultural și care și așa capătă numai din cînd în cînd dela masa guvernamentală cîteva fărîmături, tocmai atunci dăm peste o piedică neașteptată—peste rezistența pe care se pare că va face-o universitatea din Cernăuț.

Puține cuvinte despre universitatea din Cernăuț. Universitatea din Cernăuț *Francisco-Iosefina* a fost înființată în anul 1875 cu ocaziunea jubileului de 100 de ani dela încorporarea Bucovinei la Austria. Ea e o universitate cu caracter german și a fost înființată ca un punct de atragere pentru popoarele din Ostul Europei și mai ales pentru Romîni din regat. Merite mari pentru înființarea ei și-a cîștigat Romînul bucovinean *Tomașciuc*, care, ca deputat liberal în parlament, se bucura de mare trecere. El a fost și primul rector.

*) Vezi articolul d. *Mitric-Brujă* în „Școala“ Nr. 8-11.

**) Vezi articolul d. *Iancu Nistor* în „Școala“ Nr. 6-7.

Universitatea aceasta niciodată nu s'a bucurat de dragostea guvernului central și s'ar putea spune că ea a funcționat mai mult ca o fabrică pentru trebuințele practice ale țării decît ca un focar de lumină și cultură.

Profesorii trimiși la Cernăuț priveau această stagiune ca o nenorocire și e cunoscut că mulți au susținut că universitatea din Cernăuț e un fel de *Strufkolonie*. Dacă și în prezent nu s'ar putea susține aceasta pe dea'ntregul, mult în bine nu s'au schimbat referințele. Prietini între profesorii de universitate am avut puțini, dușmani declarați mulți. Profesorii dela această universitate n'au avut legături cu țara și cu poporul din ea, și de aceea a fost posibil ca într'un moment dat un profesor să facă propunerea ca universitatea din Cernăuț să fie mutată în altă parte. Ubițațiunile în care e instalată universitatea, institutele și lipsa mai multor catedre de prima necesitate pentru învățămîntul universitar, ca catedra de estetică și altele, arată că universitatea din Cernăuț nu numai că e unica incompletă din Austria, dar și cea mai neglijată. Sumele alocate în budget pentru trebuințele acestei universități nu stau în nici o proporție cu cele ale celorlalte universități. Foloasele ce le-au tras Romîinii din această universitate constau în înlesnirea ce o au tinerii romîni, dealmintrelea săraci pentru ași putea face studiile superioare în țară, pe cînd înainte vreme trebuiau să urmeze la Viena. Pe lîngă facultățile laice la universitatea din Cernăuț este și o facultate teologică susținută din fondul religios, la care corpul profesoral, înainte vreme exclusiv romîn, este în majoritate romîn. Multe cursuri se fac însă în limba nemțască. La facultățile laice există o singură catedră pentru limba și istoria literaturii romîne. Slavii însă au trei catedre: una pentru limba și literatura ruteană, una pentru limba slavă, și una pentru istoria europeană ostică. Și dealmintrelea pînă acum doi ani n'a fost posibil ca să pătrundă vre-un Romîn bucovinean, în învățămîntul superior. Acuma avem deja doi docenți romîni pe *Dr. Constantin Isopescul-Grecu*, la facultatea juridică, pentru dreptul penal și pe *Dr. Eugen Botezat*, la facultatea de științi, pentru zoologia comparată.

Cererea Romînilor bucovineni pentru crearea unei catedre de istorie nu s'a bucurat nicicînd de simpatiile profesorilor universitari străini. Ei nici nu s'au prea interesat de chestiune cîtă vreme nu s'au interesat nici cei dela centru. De cînd cu declarațiunea favorabilă a ministrului de instrucție chestiunea a luat însă altă față și la universitate. La catedra pentru istoria popoarelor din ostul Europei este un Rutean, dr. Milkowicz. De 24 de semestre, de cînd face cursuri la această catedră, nu i-a trecut prin cap că există Romîni în istorie și pe lume, fie că i-a trecut simplu cu vederea, fie că i-a considerat ca neaparținînd cercului său de activitate, ci a făcut cursuri de istoria Ucrаниеi, Bizanțului etc. Cum s'a ivit chestiunea creării catedrei pentru istoria Romînilor, sprijinită în comisia bugetară de toate partidele și aprobată de ministru, dr. Mil-

kowicz a descoperit pe Romîni și a anunțat un curs de Istoria Romînilor pentru semestrul de iarnă viitor.

Romîni nu sînt și nu pot fi mulțămiiți cu acest curs al d. Milkowicz. Romîni cer o catedră separată pentru istoria Romînilor, la care cursurile să fie făcute în limba romînească de un Romîn care poate consulta toate izvoarele, căci Milkowicz e Rutean și nici nu cunoaște limba noastră, iar istoria noastră o cunoaște numai din izvoare străne de mîna a doua. Decît așa un curs de istorie mai bine deloc. O adunare a studenților romîni dela universitatea din Cernăuț a și cerut în două rezoluțiuni crearea acestei catedre și anume cu limba de propunere romînă. Pentru rezoluțiunea întăia, prin care se cere crearea catedrei, sînt și cîțiva profesori nemți, și e probabil că va fi aprobată de corpul profesoral al facultății filosofice și de senatul universitar. Contra cererii a doua, ca la această catedră cursurile să se facă în limba romînă, se ridică toți ca un om, căci prin această dispozițiune s'ar nimici *characterul german* al universității. Se pare că, după mulți ani de trudă, ne apropiem de realizarea acestei dorinți, dar mă tem să nu ne lovim de altă piedică: lipsa de candidați pregătiți pentru a putea ocupa catedra. Nostim e că Milkowicz—se înțelege fără semnătură—încearcă într'un jurnal nemțesc să dovedească că nicăieri în Austria nu există catedre speciale pentru istoria diferitelor popoare, și că Romîni s'ar putea mulțami cu catedra pentru istoria popoarelor Europei ostice. Adevărul e că la universitatea din Praga există o catedră pentru istoria Cehilor, că la Cracovia și Lemberg există catedre pentru istoria poporului polon, ba, ce-i și mai mult, la Lemberg există chiar o catedră pentru istoria poporului ucrain (rutean) la care cursurile se fac în limba ruteană, lucru pe care Milkowicz l'a știut desigur.

Cu crearea catedrei pentru istoria romînă la universitate, cred că se va putea introduce această disciplină într'o măsură suficientă și în programele școalelor secundare și primare.

Un Romîn Bucovinean

*

P. S.—Vizita Bucovinenilor.—În cursul săptămîinii luminate, Iașul a avut cîteva zile de însuflețire, mulțumită sosirii unui grup de 500 Bucovineni, în frunte cu p. C. Morariu, d-nii G. Tofan, S. Pușcariu și Popișor.

Frații Bucovineni au vizitat expoziția istorică, organizată de d. N. Iorga, Universitatea, Frumoasele noastre biserici vechi, etc.

Ar fi de dorit ca astfel de excursiuni culturale, care ne apropie, și ne fac să ne cunoaștem mai bine, să fie organizate cît mai des și pentru Romîni din celelalte provincii.

„V. R.“

Scrisoare din Ardeal

Lovitura dela Caransebeș.—Congresul presei.—Alte știri.

S'a vorbit și am avut adesea tristul prilej să înregistrăm cite o lovitură pe care guvernul unguresc o dă așezămintelor noastre școlare și bisericești. Așa zisa congruă ne-a robit preoțimea, iar legea școlară a lui Apponyi tinde să acapareze școalele noastre confesionale.

Ceia ce s'a întâmplat însă de curînd la *Caransebeș*, în Banat, este fără îndoială cea mai simțitoare lovitură dată autonomiei noastre bisericești și școlare. Pentru unele abuzuri ale cîtorva profesori neglijenți și certați cu morala publică, guvernul s'a amestecat și a dispus direct în afaceri care nu-s de competența sa, ci consistorul și sinodul trebuie să se rostească. Pe baza unui raport făcut de un comisar guvernial, ministrul destitue pe directorul preparandiei (școala normală) din Caransebeș, precum și pe mai mulți profesori și funcționari consistoriali. Nici măcar atîta condescendență n'a arătat octogenarului episcop N. Popea și consistorului, să ceară ca și *acesta să ancheteze* iregularitățile, ci pe baza unui raport scris la porunca, destitue vinovați și nevinovați, în loc să se mulțumească cu pedepse mai mici. Iar de obiecțiunile și apărarea consistorului nu ține samă, ci a procedat—ungurește!

Indignarea e mare, printre toți Românii, căci s'a creat astfel un precedent care repezîndu-se nimicește toate drepturile noastre autonome școlare și bisericești.

Sinodul, care se întrunește în sesiune ordinară la Duminica Tomii, nici nu va întîrzia să protesteze împotriva acestor fără-de-legi. Din parte-i Consistorul a făcut remonstrare la minister.

Pe de altă parte, pentru ca să se asigure o mai promptă administrație și controlă în cele bisericești și școlare, episcopul Popea și-a păstrat sieși numai afacerile canonice, celelalte le-a încredințat arhimandritului vicar Filaret Musta.

Trbuie să recunoaștem anume, că într'adevăr, între profesorii din Caransebeș sînt cîțiva nevrednici și dacă ei ar fi fost controlați și pedepsiți mai de mult, poate că guvernul tot nu găsea pretext să se ingereze atît de agresiv în afacerile interne disciplinare ale institutelor noastre autonome.

Este, de asemeni, știut, că în Caransebeș guvernul are în persoana faimosului Burdea un element de distrugere, o coadă de topor. Cu banii guvernului, Burdea scoate acolo un ziar, care nu face decît să calomnieze și să denunțe așezămintele noastre culturale și pe slujitorii naționali.

Faptul că unul dintre profesori își crește copiii la o rudenie din Turnu-Severin este considerat drept „daco-rominism“, și presa maghiară strigă unisono ca guvernul să spargă „cuibul primejdios“, cetatea tare de odinioară a grănicerilor, care de altfel este în stăpînirea guvernului și caracter de centru românesc îi mai dă doar episcopia și cele două școli: preparandia și seminarul. Guvernul și-a înfipt acum tîrnăcopul și într'aceste ! Vrea să prepare astfel terenul pentru complecta maghiarizare, al cărei prime etape sînt gimnaziul maghiar înființat cu bani romînești și internatul din care limba romînească este izgonită.

*

În presa romînă de aici se agită chestia convocării unui congres al presei. Ar fi vorba nu să se întemeeze o societate ori sindicat al presei, căci aceasta am încercat-o, dar guvernul nu vrea să aprobe statutele,—ci să se discute și să se ajungă la o înțelegere în ceia ce privește activitatea publică a ziariștilor, concursul ce ei să dea fruntașilor politici și apostolilor culturali. Ca loc de întîlnire s'a indicat Aradul ori Brașovul. Cel dintîi se impune ca centru al organizării politice, iar Brașovul tocmai acum serbează jubileul de 70 ani de existență a „Gazetei Transilvaniei“. În cîteva zile se vor decide unde și cînd să se țină primul congres al presei de aici.

— Prin Ardeal, dar mai ales prin centrele din Banat, care au toate coruri bine organizate, se fac pregătiri de a comemora amintirea lui Ciprian Porumbescu, compozitorul bucovinean care a murit ca profesor în Brașov și ale cărui compoziții se cîntă cu multă predilecție pe la noi.

— Adunarea generală a Asociațiunii se va ține anul acesta la Șimleul-Silvaniei, iar adunarea Fondului de teatru la Oravița. În ambele locuri se fac mari pregătiri pentru primirea și sărbătorirea apostolilor culturii romînești.

— Drept pildă despre regimul polițial sub care trăim dau următorul fapt: în ziua de 8 Aprilie poliția din Arad a confiscat toate exemplarele din cartea „Romîni din statul ungar“ (de I. Russu-Șirianu) cîte a găsit la redacția „Tribunii“ și la Librăria Weiss și Klein, măcar că în procesul ce i se intentase autorului, Tabla regească (curtea de apel) achitase pe autor și decretase că în carte nu se cuprinde agitațiune, așa că au fost eliberate exemplarele confiscate pe acea vreme, în 1904. Poliția, se vede, vrea să corecteze sentința înaltului for de justiție.

I. Russu-Șirianu

Dr. Ion Radovici

În ziua de Paști ne-a sosit vestea sfârșitului tragic al D-rului Ion Radovici.

Ne e greu să materializăm memoria scumpului nostru prieten prin niște cuvinte, cărora nu le-am putea insufla tot ce simțim.... Și nu ne putem îngădui convenționalitatea rece a necroloagelor banale.

Căci a trăit ca o incarnare curată a ideei, ca o nesfînsă năzuință spre ideal :

Atît de tînăr încă, și deși nu i-a fost dat să păsească la înfăptuirea credințelor sale, el a știut să simbolizeze, în persoana lui, tot avîntul idealist și generos al tineretului nostru.

Și a murit cum a trăit : mîndru, eroic, nesupus chiar în fața destinului crud și gelos, cum spuneau cei vechi....

A voit parcă anume să ferească lăcașul trupesc al acestui mare suflet de materialitatea adesea jignitoare a înmormîntării ; să-l confunde într'o clipă în eternitatea impersonală a naturii fără să ne lese vre-o rămășiță materială a ființei sale ; să rămînă pentru noi în veci numai ca o amintire, neprihănită de vre-o legătură pămîntească, a *ideii pure*, a credinței în ideal și a jertfirii de sine,—nematerializată măcar printr'o cruce mormîntală....

Și astfel ne-a făcut pe toți să simțim mai viu, din tot adîncul inimii noastre, *ceia ce nici odată nu moare* :

Pentru ca în clipele de îndoială și de șovăire, această icoană, în curăția ei de eter, să ne dea țaria de a învinge necredința și desnădejdea....

Să doarmă în pace ?

O, nu !.... În sbuciumarea eternă a mării,—ca și neastîmpărul acestei inimi nebiruite,—să se înnalțe tot mai sus, spre cer valurile-i mărețe, nerobite ; și fiecare adiere de vînt dinspre întunecata nemărginire a mării să ne aducă pururea roua amintirii, ca o picătură din sufletul ce a fost odată legat de atomii de lut, mistuiți în nesfîrșitul ei cuprins....

„Viața Romînească“

Miscellanea

O SCRIERE POSTUMĂ A DOCTORULUI ION RADOVICI.

În N-rul viitor al „Vieții Românești” vom publica un studiu al dispărutului nostru prieten, Dr. Ion Radovici, asupra chestiei agrare, scris la San-Remo, în momentele de răgaz ce-i dădeau crudele-i suferinți și când nu se mai putea înșela asupra viitorului.

Ca documentare și argumentație, lucrarea e completă. Dar în expunere se simte graba unui om ce știa că nu mai este stăpîn pe vremea lui.

În scrisoarea către d. Al. Radovici, acest suflet ales, care și ultimele zvicniri ale inimii sale îndurerate le aducea ast-fel prinos poporului său, spune, cu o resemnare sfișietoare în nobleța ei, că dacă n'a trimis această lucrare mai înainte, deși de mult nu mai avea iluzii asupra sfîrșitului ce-l aștepta, este din cauză că nădăjduia, totuși, că o îmbunătățire vremelnică în starea lui îi va putea da încă, pentru două trei zile măcar, puterea de a veni la Cameră pentru a-și spune ultimul cuvînt.

A trebuit să renunțe și la această nădejde...

Socotim ca o datorie de pietate să publicăm acest studiu fără nici o retușare, chiar acolo unde sînt aruncate două trei cuvinte, cu intenția vădită de a reveni pentru dezvoltarea ideii, — păstrîndu-i ast-fel intact caracterul de ultimă voință, ce ne face impresiunea tragică a unei lupte supreme între un cuget senin și destinul orb, a ultimelor gîndiri smulse fatumului spre a ne transmite din partea unuia din cei mai aleși fii ai neamului nostru, nădejdiile-i și urările-i de înălțare și propășire.

ÎN JURUL UNEI GREȘELI DE TIPAR.

În N-rul trecut al revistei noastre am arătat la ce se reduce „nepotrivirea” în citația făcută de d. C. Stere, relevată în „Convorbirile literare” de către d. C. Hiotu.

În primul moment am crezut, că se poate imputa d-lui C. Stere cel puțin neglijența în utilizarea „fișelor” sale, și am arătat că aceasta în ori-ce caz nu schimbă fondul ideilor autorului citat.

În urmă, ne-am convins că nu este vorba decît de o *greșală de tipar*, mulțumită căreia, prin omisiunea *semnului de parenteză*, lămurirea d-lui C. Stere dezvoltată mai jos în același articol, mai pe larg, cum că tendința latifundiilor de a absorbi mica proprietate duce fatal „și la fărâmarea ei,” — s'a găsit atribuită direct profesorului Vienez, conform cu ideile sale de alt-fel.

Cu toate lămuririle date, „Convorbirile literare”, direct sau prin canalul „Epocei” (doar nu fac politică... vezi „revista revistelor” din acest No.) nu încetează să trîmbițeze prăbușirea „reputațiunii literare” a d-lui C. Stere.

Nu putem eterniza această discuție, pentru două motive :

1) În ce privește buna credință, în genere, nu se discută. Pe cei ce sînt porniți, sau afectează neîncrederea în buna noastră credință, nici nu putem, nici nu voim să-i convingem.

2) În ce privește *fondul* chestiunii, — efectele economice ale latifundiilor, — discuțiunea este încă deschisă, și chiar în N-rul viitor al „V. R.” va apare un articol asupra naturii latifundiului, datorit d-lui C. Stere, pe care numai împrejurări independente de voința sa l'au împiedicat în ultimul moment să scrie acest articol pentru N-rul de față.

Cu atât mai puțin putem intra în discuție asupra valorii intrinseci a lucrărilor d-lui C. Stere, sau asupra utilității colaborării sale întense, cu toate „multele” sale scăpări de condeiu și neadevăruri, pe care „Convorbirile literare”, direct sau prin canalul „Epocei”, le deduc dintr’o greșală de tipar.

Desigur noi nu apreciam aceste lucrări la fel cu „Convorbirile literare” sau „Epoca”, căci atunci nu le-am publica.

Nu ne putem deci pierde timpul cu ast-fel de „polemici”.

De alt-fel avem și un criteriu destul de sigur și lămurit,—succesul revistei noastre.

Dacă „Convorbirile literare” au motive de a nu se încrede în acest criteriu al utilității unei colaborări, noi, în cazul de față, ne mulțumim și cu atita.

O SCRISOARE A D-LUI LOVINESCU :

Domnule Redactor,

În numărul de 15 Martie al „Convorbirilor critice”, d. Dragomirescu, vorbind de „Însemnările lui Neculai Manea”, crede că prin publicarea unui „adaos” la aceste însemnări, ași fi voit să arăt indirect „ușurința și ușurătatea cu care d. Sadoveanu își strânge materialul unora din povestirile d-sale”.

Vă rog să bine voiți a insera că nu aceasta a fost intenția mea. Am voit numai să dau cîteva amintiri personale asupra lui Radianu, pe care l’am cunoscut destul de bine. D. Sadoveanu însă era în drept să prelucraze realitatea cum a voit; modificînd-o, istorisirea sa a cîștigat în patetic și în poezie. Tocmai în prelucrarea realității stă talentul scriitorului; departe de a-i face deci o vină, îi găsesc un merit și o mărturie mai mult de talent.

Primiți salutările mele distinse.

E. Lovinescu

Paris 2 Aprilie 1908

IN AMINTIREA D-RULUI ION RADOVICI.

În N-rul de Mai al „Vieții românești”, d. Dr. I. Cantacuzino, directorul nostru științific, va publica un articol dedicat memoriei d-rului Ion Radovici.

ERATA

Pagina 21, rîndul 5 de jos în sus, în „Cometa”, a se ceti :

Am *zăbovit* prin spațiu etc.

în loc de :

Am *vorbit* prin spațiu, etc.

Pagina 46, rîndul 13 de sus în jos, „În Munții Neamțului”, a se ceti :

pe luciul metalic și înalt al *turnului* etc.

în loc de :

pe luciul metalic și înalt al *țărmlui* etc.

... Cit pentru celelalte greșeli, să ne erte și colaboratorii și cetitorii noștri, precum... ertăm și noi greșiții noștri : culegătorilor și corectorilor...

P. Nicanor & Co.

Recenzii

N. Iorga. *Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor.*

Întăiul cuvint din titlul acestei broșuri de 91 pagini ar trebui, spre a-l face să corespundă conținutului, înlocuit prin acel de *Presupuneri*. Autorul nu constată nimic în tot cursul broșurii, ci se mărginește să emită presupuneri, în sprijinul cărora nu aduce nici umbră de dovadă.

Astfel, la începutul întâiului paragraf (pag. 5), ni afirmă că *dreptul românesc* „nu e decit un străvechiu obicei cu îndoite rădăcini tracice—cele mai puternice și mai adânci—și slave...” Ar fi fost foarte interesant să știm cum dovedește d. Iorga această precumpănire a elementelor tracice asupra celor slave în *dreptul* sau *obiceiul românesc*, și mai ales să aflăm izvoarele care l'au luminat asupra amănunțelor obiceiurilor agrare ale Tracilor. Din nenorocire aceste izvoare nu ni sint divulgate și învățatul istoric nu găsește cu cale să ne lămurească temeiurile pe care își sprijină această afirmațiune.

În paragraful al III-lea autorul ne primblă pe la Muntele Atos, Patras și insula Cipru, spre a ni arăta că, în evul mediu, o parte din populațiunea acelor localități era alcătuită din oameni cu libertate limitată, șerbi numiți *pareci*, și asemănându-se întru-citva cu vecinii dela noi, și face să reiasă deosebirea „între siste-

mul bizantin și dreptul românesc (pag. 12). Păcat numai că, după cit știu, instituțiunile din Patras și din Cipru, departe de a fi bizantine, fusese introduse de cruciați din apus, și că așa-zămintele din Cipru, ca și obiceiurile din Ierusalim (*Contumus de Jerusalem*), erau privite ca cea mai desăvârșită formă a instituțiunilor feudale.

Paragrafele VI și VII, privitoare mai cu samă la sistemul agrar în vigoare în Moldova înainte și după descălcarea, sint cu desăvârșire confuze. Din cele spuse de autor este cu neputință să-ți faci o concepție lămurită despre starea de lucruri descrisă, concepție care de altminteri se vede a lipsi și autorului.

Mi se pare totuși că, din cuprinsul acestor paragrafe, reiesă :

1. Că, după d. Iorga, în fruntea satelor, în Moldova, înainte de descălcarea nu se găseau *ceneji* ereditari, ci juzi aleși.

2. Că învățatul istoric stăruie a susține că răzășii și moșnenii de astăzi sint urmașii unor țărani proprietari hotarului care atirna de satul lor.

Dovezi în sprijinul acestor păreri nu ni se dau deloc. D. Iorga nu voeste deloc să țină samă de faptele următoare :

1. De mulțimea *întăririlor* de judeciii făcute de Domni vechi ca Alexandru cel Bun, în care judeciile întărite poartă numele de *ocini* (*patrimonii*). Înăl-

riri neasămănat mai numeroase decât *daniile* aceluiași Domni.

2 De împrejurarea că, dacă județii de dinainte de descălecarea ar fi fost diregători rurali aleși, despoierea obștiei poporului, de către întemeetor și urmașii lui, de un drept atit de prețios ca alegerea acestor diregători, ar fi stîrnit în mulțime o nemulțămire, care ar fi făcut cu neputință opunerea biruitoare a Moldovenilor la năzuințele cuceritoare ale Ungariei.

4 De faptul că șirul documentelor oricărui sat de răzăși și de moșneni ne arată în chip invariabil cum ei se trag dintr'un strămoș unic sau din frați, care, la origine, au stăpînit judecia întreagă, *luînd de a zecea* dela sătenii așezați pe hotarul acelei judicii, — pe care îi judecau și care săteni, cu vremea, au fost siliți să părăsească satul spre a lăsa pămînturile de hrană în folosința urmașilor sărăciți ai județului primitiv.

5 În fine d. Iorga nu vrea să lînă nici o samă de faptul că moșnenii din țara romînească și-au zis *eneji* până în veacul XVIII, conștienți că se scoborau din *eneazul* care *enezise* odinioară pe întreg hotarul ce și-l împărțiau acuma.

Afirmările nedovedite și greșelile nu lipsesc din paragrafele următoare, dar semnalarea lor ar cere un spațiu întrecînd cu mult cadrul unei simple recenzii. Le voi lăsa pentru alt prilej spre a mă ocupa cu ultima parte a broșurii, care dă măsura gradului de pregătire și a temeiniciei cu care a fost scrisă.

D. Iorga pretinde (pag. 50) că Regulamentul organic cuprinde că „voia la păduri va fi și de aici înainte cum a fost până acuma”.

Dar nici Regulamentul Moldovei nici acel al Țării romînești nu cuprinde o asemenea dispoziție. Dreptul săteanului de a lua din pădure lemne pentru trebuința sa, fără vre-o plată, și che-

restrea sau alt lemn de spēculă în schimbul dijmei (lemnului luat), drept recunoscut de hrisoavele Fanarioților din ultimul deceniu al veacului XVIII, este ridicat cu desăvîrșire în Moldova, unde art. 129 al noiei legiuri hotărăște că proprietarul singur are drept la folosurile „din mori, iazuri, păduri și alte asemenea”.

Iar Regulamentul Organic al Țării romînești în paragraful 4 al art. 140 hotărăște că, pe moșiile pe care sînt păduri, proprietarul va învoi pe săteni să ia lemne de încălzit, pentru trebuința lor, în păduri și tușuri, din locurile desemnate de el.

Vorbînd în paragraful XVI de *măsurile administrative luate pentru ajutorarea țaranilor*, d. Iorga afirmă că „în domeniul Giurgiului, Statul hotărăște arendașului în ce condiții va da sătenilor pămînturile de prisos (pag. 55), citînd și pagina din I-ul volum de *Acte și Legiuri* în care se găsește textul actului doveditor.

D. Iorga face aici o deplorabilă confuzie. Condițiile de care vorbește sînt acele din 1845, relative la arendarea moșiilor mănăstirești și chiriabicești, după cum rezultă din chiar titlul actului ce să găsește la pagina din *Acte și Legiuri* citată de d. Iorga. În cît privește domeniul Giurgiului, lucrul stă cu totul altfel. Domnitorul, Alexandru Ghika, a făcut într'adevăr să se prezinte Adunării, la 1841, un proiect de condițiuni pentru arendarea domeniului Giurgiu, în care se mărginea într'adevăr plata prisoaselor de arătură la legiuita dijma din roade, dar, cu toate stăruințele Domnului, Adunarea a rîspins această mărginire.

D. Iorga ne mai zice că legea dela 1851 a lui Știrbei impunea săteanului o clacă de 20 zile „destul de încărcate și data aceasta, însă el e scutit de multe pocloane”. (Pag. 61).

Această singură frază conține trei greșeli. Numărul zilelor de clacă im-

pus săteanului de paragraful 1 al art. 141 al Regulamentului Organic modificat de Știrbei era de 22 și nu de 20. Aceste zile nu sînt încărcate; *nartul* regulamentar dela 1832 este menținut în noua legiuire și acest *nart* este, în Țara rominească, foarte ușor pentru toate muncile, afară de secere. Iar „multele pocloane“, despre care vorbește învățatul profesor, nu s'au suprimat, pentru minunatul temeiu că aceste pocloane nu existau nici în Regulamentul Organic, nici în legiuirea dela 1851 nu se face mențiune de înființare sau suprimare de pocloane. Ceva mai mult: nici un așazămint scris, vechiu sau nou, nu vorbește de asemenea lucruri.

D. Iorga mai afirmă (pag. 62) că „statul își ia sarcina de a fixa cît se vor plăti loturile luate din prisosul proprietarului“ și că aceste prețuri se fixau pe un period întreg de recensement.

Această afirmare alcătuiește o nouă și regretabilă confuziune, căci nu există o asemenea dispoziție în legiuirea lui Știrbei. Paragraful 8 al articolului 140 prevede că se va fixa, pe un period catagraficesc întreg, prețurile cu care se vor achita de țărani zilele de clacă nelucrate de ei. Aceste prețuri deosebindu-se, după cum locuitorii erau așezați pe locuri de cîmp sau pe locuri de munte, d. Iorga și-a închipuit că legiuirea dela 1851 stabilește un maximum de preț pentru locurile închiriate țaranilor.

Reforma săvîrșită la aceeași vreme în Moldova dă d-lui Iorga prilej să facă o confuziune și mai regretabilă decît cele de mai sus.

După ce repetă și aici afirmarea neîntemeiată că această legiuire ar fi desființat toate pocloanele (care nu existau), dislinșul istoric adaugă; „Legea lui Ghyka dă voie să se ia dela pădure, din cazături, lemne și chiar să taie lemne pentru clăditul caselor,

rămînînd a se face înveeli numai pentru lemnul de cherestea destinat vinzării, negoțului“.

Din textul de mai sus rezultă că autorul crede că legiuirea din 1851 a lui Grigorie Ghyka a dat țaranilor din Moldova dreptul să ia, pentru uzul lor, lemn de foc și de trebuință din pădurile proprietarilor. Această părere este cu desăvîrșire greșită.

Dacă cetim în *Acte și Legiuiri* I, p. 536, textul oficial al acelei legiuiri, găsim dispoziția despre care vorbește d. Iorga în articolul 44 sub un subtitlu special intitulat: *Regularea îmbinatelor drepturi și îndatoriri ale locuitorilor din satele de prin munți*. Iată și textul în chestiune:

„Locuitorii de munte sînt slobozi a lua din cazături lemne de foc pentru trebuința caselor lor, precum și lemnul pentru clădire de casă, de bejuri și ueltele gospodărești, la care trebuind lemne verzi din picioare, li se va da cînd vor avea trebuință, orîndîndu-se de proprietar locurile unde ar fi mai de îndămănat pentru locuitori, care vor plăti de gospodar cite șese lei, precum mai jos în tablă se arată pe fiecare an“.

Vrea să zică d. Iorga, necetînd textele cu bagare de samă, a întins asupra întregii țări un drept de care se bucurau numai locuitorii satelor dela munte din ținuturile Putna, Bacău, Neamț și Suceava.

Dar greșala d-lui Iorga nu este mărginită în generalizarea unei măsuri parțiale, ea se complică cu o greșală istorică. Articolele figurînd în legiuirea dela 1851 sub numerile dela 40 inclusiv înainte nu sînt cituș de puțin opera lui Grigore Ghyke, ci alcătuiesc *Legea asupra îmbinatelor drepturi și îndatoriri ale proprietarilor și ale sătenilor din satele de prin munți*, propusă de Mihail Sturza Adunării Onștești și votată de aceasta la Martie 1844, al cărui text întreg a fost

adăogit fără modificare la acel al legăturii dela 1851.

Hotărât lucru, d. Iorga nu era pregătit pentru a face istoricul chestiunii țărănești.

R. Rosetti.

**

N. Iorga. *Inscripții din Bisericiile României.* Vol. II, cuprinzind 1079 N-re, 380 p.p. pr. 6 lei. Socec, București, 1908.

Micile însemnări rătăcite prin îndoiturile filelor vrăunei vechi cărți bisericicești sau aruncate sub cine știe ce margini de icoane, pomelnicele, inscripțiile crucilor și bisericilor, toate își găsesc loc și sînt rinduite în colecția d-lui N. Iorga. O serie de „inscripții amestecate“, alta de „inscripții felurite“, inscripții dela bisericile din Roman, Piatra, Bacău, Cimpulung, Caracal. Au fost cercetate apoi 20 de biserici din Craiova, aproape 50 de biserici din Iași; din celelalte județe, Dimbovița ocupă loc cu mai multe inscripții în acest volum comunicate în cea mai mare parte de d. V. Drăghiceanu. Multe lucruri noi și de o deosebită însemnătate se vor afla din acest nou volum, d.p. pentru cine nu va fi o mare satisfacție știrea că la mănăstirea Dobrovățul a lui Ștefan cel Mare au rămas până acum cărțile de slujbă pe care le dăruise Ștefan cel Mare [p. 211]?

Publicarea „Inscripțiilor“ înseamnă deschiderea unei noi căi de cercetări și, deși unele din lecturile d-lui Iorga vor fi rectificate în parte, căci e firesc ca cel ce cercetează într-o cale deschisă larg să meargă mai sigur, doar cine vede după, va vedea mai bine, prin însuși acest fapt, întregul însă nu va suferi.—Despre adnotările și însemnările istorice genealogice care întovărășesc publicația, socot că nu mai e necesar să vorbesc, căci oricine a avut în mână o publicație similară a d-lui Iorga a rămas uimit de modul

înalt științific cu care știe d-sa să dea la lumină rămășițele trecutului.

*

Sublocotenentul Zagoriț Constantin. *Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai-Viteazul* (7—20 Octombrie 1600), *Luptele cu Polonii*, cu 5 hărți, București, Carol Göbl, 1908.

După infringerea dela Mirislău Mihai Viteazul a fost silit să treacă în țară și să lupte împotriva Hatmanului Zamoyski, care trecuse prin Moldova și o dăduse lui Ieremia Movilă și acum venea nu numai ca să intre pe Simion Movilă în Țara Românească, ci să-l piardă și pe Mihai, ca să dispară cu el și zvonorile amenințătoare ale unei cuceriri a tronului Poloniei din partea lui Mihai.

Operațiunile militare și cele mai interesante din întreaga viață a eroului (p. 14), care s'au săvîrșit între 7—20 Octombrie 1600, în valea cuprinsă între Buzău și Ploești, spre a opri în calea spre Tirgoviște pe Zamoyski, erau până acum foarte puțin cunoscute.

Urmărirea situațiilor strategice, a locurilor unde Mihai și-a așezat tabăra în timpul luptelor, a cîmpurilor de bătăie; caracterizarile armatelor de care dispuneau adversarii,—e lucru aproape sigur că pe cită vreme Mihai își punea nădejdea în pedestrime, Zamoyski dispunea de multă cavalerie (p. 55),—rolul căpitanilor lui Mihai (li se dau și scurte biografii p. 39—53), toate acestea sunt lucruri noi pe care le pune în lumină pentru întâia dată d. Zagoriț.

D. Zagoriț stabilește două perioade de lupte. Prima perioadă sunt luptele de hartă între Buzău și Cricov, „lupte de întirziere, de slăbire și de demoralizare a inamicului“ și în a doua perioadă sunt „luptele desnădăjduite“ din cîmpul de bătăie din jurul Ploeștilor (p. 62).

Darea aceasta de samă ceva mai întinsă își are rostul, deoarece lucră.

rea d-lui Zagariț e cea dintâi lucrare serioasă de istorie militară din trecutul nostru întemeiată pe cercetarea critică a izvoarelor.

Sunt însă și afirmări cari nu cred că se pot susține. E lămurit că Mihai Viteazul își avea planurile lui în fața luptelor, dar aceste planuri nu plecau dela o cunoștință și studiere întinsă, ci dela intuiția superioară pe care o avea Mihai și o au toate spiritele mari în fața situațiilor, și dela necesitățile terenului și a împrejurărilor. Chiar despre luptele cu Polonii însuși Mihai, după ce arată împrejurările în care se afla, spune: „*mă văzui constrîns a mă retrage dealungul munților*” (p. 61).

E o părere unilaterală, pornită dintr'un exces de zel pentru profesiune, acea exprimată în prefață (p. 4-5), că, pentru „luminarea întregului nostru trecut, istoricul trebuie să caute alianța militarului”. Fiecare disciplină științifică adoptă de la disciplinele cu care vine în atingere atît cit are nevoie pentru lămurirea liniei pe care o urmărește, și ar fi o mare confuzie dacă s'ar petrece altfel.

Pe lângă unele neobișnuinți de tehnică, și hărțile pe care le dă d. Zagariț nu pot fi satisfăcătoare, sunt schițe cari lasă de dorit și ca execuție tipografică.

Un merit deosebit are însă cartea de față. Multe cărți științifice nu se pot citi, între acestea se pune chiar o monografie a lui Mihai Viteazul datorită unui istoric cu reputație. Cartea d-lui Zagariț se poate citi.

M. T.

I. Otescu. *Credințele țaranului român despre cer și stele.* Extras din Analele Academiei Române, seria II, tomul XXIX. Memoriile secțiunii literare. București, Göbl-Rasidescu, 1907, 1 vol. în 4° de 88 p.+2 stampe, prețul 1 leu.

Una din cele mai interesante cărți folclorice publicate de Academie în ultimul timp. Pentru alcătuirea ei auto-

rul a întocmit o hartă a constelațiilor pe care a trimes-o, însoțită de un chestionar explicativ, la mai mulți învățători, cu rugămîntea de a-i trimite informații respective luate chiar din gura țaranului.

La apelul d-lui Otescu au răspuns 39 de învățători, dintre care 3 din Oltenia, 17 din Muntenia, 1 din Dobrogea și 18 din Moldova (dintre acești din urmă 13 numai din județul Neamț). La informațiile căpătate dela învățători, autorul a adăugat și pe cele cunoscute personal încă din copilărie, pe care s'a petrecut-o la țară, în județele Ilfov, Vlașca și Buzău. Din acest material d. Otescu, profesor liceal de matematici, a alcătuit o monografie pentru care merită toate laudele.

Țaranul român cunoaște bine cerul, ori cel puțin îl cunoștea (vom vedea de ce). Toate constelațiile îi sînt cunoscute, dintre care cele mai multe chiar cu numele pe care ele-l au în astronomie: ursul mare și ursul mic (ursa mare, ursa mică), balaurul (dragonul), crucea, vulturul, vizitiul, răcarul, șerpele (șerpele și Ophiuchus), peștii, herbecul, taurul, gemenii, racul, leul, fecioara (virgina), balauța sau cîntarul, scorpiu (scorpionul), săgetătorul (arcașul), țapul ori cornul caprei (capri-cornul), vîrsătorul, cînele sau dulăul și cățelul (cînele mare și cînele mic), chitul (balena), porumbița.

Dacă pentru aceste constelații Romînul păstrează chiar numirile clasice, pentru două el păstrează numai amintirea lor. Acestea sînt: *Hercule*, căruia îi zice *Omul*, închipuit ca un voinic, ca „un Hercule, și *Perseu*, căreia îi zice *Căpățîna*, luîndu-se după steaua numită *Algol*, care în antichitate reprezenta *capul Meduzei*. Pentru celelalte constelații Romînul a făurit numiri cu totul sugestive: *Lira* este numită *Ciobanul* cu oile, *Delșiul-Crucea* (mică), *Cefeu-Coasa*, *Cassiope-Scau-*

anul lui Dumnezeu, Andromeda-Jghia-bul pufului, Pegasul-Toaca ori Puțul ori Gavădul mic, Corona boreală-Horă, Pleiadele-Cloșca cu pui (găinușa), Hiadele-Seroafa cu purcei. Ocionul a dat mai mult de furcă. Gruparea stelelor din această constelație s-a făcut și altfel decât este ea în astronomie. De aici diverse numiri: Treisfetitele sau Cei trei Crai, Craii dela răsărit, Toiegele, Cingătoarea regelui (aceste din urmă numiri amintind Toiașul lui Aron și Centura lui Orion, cum încă se mai numesc în astronomie cele trei stele); Rarița sau Rarițele. Plugul, Grebla; Secerea; Sfădelul mare. Spițelnicul sau Spițelnicul mare. Unele din constelațiile numite cu numele lor clasic mai au încă și alte numiri: Ursa mare și Ursa mică se numesc încă, și mai ales, Carul mare și Carul mic, Șerpele se mai numește încă Calea rălăcișilor, Leul-Calul, Gavădul mare, Perseu-Carul dracului, Barda, Toporul, Vizitiul-Carul lui Dumnezeu, Vulturul-Fata de împărat cu cobilița.

În Carul mare și Carul mic Românul a văzut Roatele carului și Oiștea (proștapul, tinjala).—Odată cu numirile de constelații. Românul a păstrat și grupările lor. Mici modificări s-au făcut totuși la unele ca d.p. la Gemenii și Taurul, care s-au răsădit la părțile lor esențiale. Ceva mai mare modificarea a fost la Orion, care a fost subîmpărțit și chiar altfel grupat. Afară de numiri pentru constelații Românul are numiri și pentru anumite stele. Astfel steaua polară este numită *Impăratul, Candela cerului, Stilpul sau Steajărul dela arie, Steaua Ciobanului, Tigra*. Steaua numită Alcor, o stea mică lângă steaua a doua din proștapul carului mare, stea care abia se vede, e numită *Cărăușul, Paloschița, Ucigă-l-toaca, Ucigă-l-crucea* sau *Văcarul*. Venus e numită *Steaua Ciobanului, Luceafărul de Sară*.—Legendele clasice legate de constelații s-au

pierdut firește. În schimb Românul a creat altele inspirate mai ales din creștinism.

Urmează apoi o ingenioasă legendă populară a cerului, credinți cu privire la calea laptelui, pământ, cer, stele căzătoare, soare, lună, eclipse, comete, meteore atmosferice (vintul, vârtejul, ploaia, tunetul, fulgerul și trăsnetul). Partea aceasta este mai slab tratată, autorul mărginindu-se numai la informațiile sale particulare, deși se mai găsesc de acestea și prin alte ivoare, ceea ce nu era cazul și pentru partea întâia.

La sfârșit autorul dă lista învățătorilor care i-au trimis informații. Învățătorii din Moldova dau mai toți și numele și vrsta țăranilor la care s-au adresat. Mai toți erau între 60 și 90 de ani, unul singur era de 45 de ani, în schimb un altul era de 105 ani. Aceasta însemnează că tineretul dela țară nu mai cunoaște astăzi cerul după cum îl cunoșteau bătrînii. Aceasta însemnează apoi că trebuie să facem toate chipurile de a culege folklorul nostru cât mai e vreme, căci, altfel, peste cîtiva ani, riscăm a nu mai avea ce culege.

D. Otescu n-a putut scăpa de naivități. Un învățător din Argeș i-a comunicat că „Gemenii sînt *Romul și Rem*“, că „în Carul mare și Carul mic punea *Trăian pe robii ce-i ducea din Dacia la Roma*“, că *Arcașul* este „un războinic *roman*“. Ademenit de aceste comunicări suspecte, la pg. 44 d-sa face pe baza lor comentarii cu privire la originea noastră în *Dacia*. Nu vede d-sa că aceste legende, chiar dacă or fi existind în popor, sînt cu totul recente? La pg. 62 scrie: „De altfel carul și caii de foc ai acestui car, luați dela soare, [Romînul] i-a dat Sfîntului Ilie: chestie de asemănare de *nume* între *Helios* și *Ilie*!“

* * *

Eugeniu Dinescu. Euripide.

Ecuba. Traducere în versuri, Biblioteca pentru toți. București. Prețul 30 bani.

Dintre tragicii atenieni Euripide e poate cel mai inegal în operele sale: alături cu piese de o incontestabilă valoare artistică se grupează tragedii lipsite de viață, cu personaje palide și șterse. Dacă poetul simte profund mizeria omenească, dacă înțelege și descrie în colori fermecătoare tinereța, iubirea naivă, instinctele nobile și curate, eroismul, tot ce înalță și impodobeste pe om, este însă din firea lui un distrugător de iluzii, un spirit satiric și ochiul său nu poate cuprinde ansamblul complex al sufletului, nu-și poate sintetiza observațiile de detaliu, creînd ființi vii.

Hecuba, cu prilejul traducerii căreia spunem acestea, e mai puțin o tragedie decît o serie de scene patetice grupate în jurul personajului principal. Rău compusă, fără o unitate profundă și reală, e totuși una din cele mai frumoase piese ale lui Euripide prin scenele ei mișcătoare. Limba lui Euripide, cași a tuturor tragicilor de altfel, este limba epicii și liricii corale, dar mai concentrată, mai plină de savoare, cu nuanțe fine și variate, cu metafore îndrăznețe.

Trebue să recunoaștem deci greutatea, cu care a avut de luptat traducătorul în versuri al acestei tragedii, și pe care regretăm că nu a învins-o. D. D., de cele mai multe ori, a urmărit fidel textul; dar l-a urmărit cu dicționarul, și toată poezia, toată nuanțarea fină și delicată, toată eleganța expresiilor a pierit. Cînd Ecuba se aruncă la picioarele lui Odiseu implorînd grația Polixenei, în efuzia chiar a durerii și în umilința rugămintilor sale ea păstrează demnitatea, ce ne arată pe regina detronată; e o mamă înainte de toate, iar nu o mamă oarecare.

„O nu-mi răpi copila din brațe, nu

o ucide; destul sînge. Ea e singura-mi bucurie, numai cu dînsa mai pot uita; cu dînsa mă mîngîiu de multe, ea e sprînjul bătrîneții, toiagul, călăuză mea. Nu, învingătorul nu trebue să depășească drepturile victoriei, norocoșii să nu creadă că veșnic vor fi. Și eu fost-am odată fericită și nu mai sînt: o singură zi mi-a luat cu dînsa tot norocul meu. O! pe această bărbie pe care o ating, respectă-mă, aibi milă! Du-te în armata arhaică, spune-le că e urcios să ucideți femeile crutate de sabia voastră, cînd le-ați smuls dela altare și pe care mila voastră le-a apărut. Legea, la voi, apără viața robului cași pe a omului liber. Respectul ce-l au pentru tine îi va convinge, chiar dacă glasul tău va slăbi; căci nu aceeași putere are vorba unui om de rînd și a unui rege” (Versul 276—295). Iată ce devine acest pasaj în traducerea versificată a d-lui D.:

„Te rog plîngînd cu lacrimi să nu-mi
răpești din brațe
Copila și nici viața să nu i-o luați
dintr'însa.
Curmați la alții firul. Prin ea numai
mă bucur
Și-mi uit de rele. Dînsa mă mîngie
de multe.
Ea mi-i oraș, mi-i hrană, toiag și
călăuză.
Cei care au puterea nu trebui s'abuzeze,
Nici cei ce suride norocul să nu
creadă
Că 'n veci vor duce-o bine. Și eu fui
bine odată
Și acum nu sînt nimica. O zi doar
sfărîmat-a
Intreaga-mi fericire. Dar, o scumpă
bărbie!
Respectă-mă, ai milă. Sosînd în oastea
greacă
Arată-le oroarea d'a omori femeia
Pe care n-ați ucis-o dela'nceput, cînd
sîlnic
Ați smuls-o din altare, ci mile vă
cuprinse.
La noi este o lege egală pentru liberi
Și pentru sclavi, cînd vorba-i de-a
singelui vărsare.
Apoi a ta plăcere, chiar dacă n-ai
dreptate.

Convinge; căci aceeași vorbire dacă
Din gură de om mare sau din ^{iese} vr'un
Nu are-aceeași vază." p. 16.

D. D. traduce *πολιά* prin *πόλις*,
ἔρχομαι prin *ἄφικνοῦμαι*, *ὕμεις* cu
ἡμεῖς, *τεθνήνη* prin *τροπή*, *τῶν τεθ-*
νηκότων ἄλις prin: „Curmați la alții
firul“, ca să relevez numai inexactită-
țile de text.

Din nefericire astfel de neexactități
și greșeli de traducere se găsesc în
multe locuri. Versul 457 din cîntul co-
rului: *οἰκτρὰν βιοτὰν ἔχουσιν οἴκοις*
il redă prin: „eu ce duc o viață curat
de plins în casă“, sensul fiind tocmai
contrar: să duc jalnicul traiu al ro-
bului în casele stăpînilor mei. Versu-
rile 479—483:

....ἐγὼ δ'
ἐν ξείνῳ Χθονὶ δὴ κέκλημαι
δοῦλα, λιποῦσ' Ἀσίαν
Συρώπας θέρραπνα
ἀλλάξασ', "Αἶδα θαλάμους

le traduce prin:

„Intr'alt pămînt acuma
Port nume chiar de slavă
Iar țara mi-am lăsat-o
Robită Europei,
Schimbat-am doar locașul
Lui Hades pe unirea
Cu un stăpîn de-acuma.“ p. 26.

Sensul e următorul: Iar eu [de-acum
înainte] sînt o roabă în țară străină,
căci am părăsit Asia și am primit în
schimb locuința Europei, casă a lui
Hades [pentru mine] etc...

Personajele piesei apoi, în traduce-
rea rominească, ori vorbesc într-un
stil încărcat cu neologisme și cons-
trucții contrare limbii noastre, ori de-
vin frivole luînd tonul și atitudinea
unui mahalagiu:

„Pe ducă-s' vai de mine! Și membrele-mi
se 'mmoae.

Apropie-te, fată, de mine, 'ntinde-mi
Nu mă lăsa lipsită de copilași.—Mor,
fete!

Ce n'aș da să văd astfel pe Lacede-
moneanca
Cu Dioscurii soră. Doi ochi frumoși
distrus-au
Cu prea mare rușine pe fericita Troe!“

Așa vorbește, în traducerea d-lui D.,
Hecuba, în paroxismul durerii, cînd
Polixena pleacă cu Odiseu să fie in-
junghiată pe mormintul lui Achile.—
Sau, Hecuba stă trîntită cu fața la
pămînt și-și plinge copila; Taltibius,
crainicul lui Agamemnon, vine să-i
anunțe că sacrificiul s'a făcut, că-și
poate lua cadavrul fiicei. Cînd vede pe
bătrîna regină, îl copleșește mila și o
atinge încet; dînsa-i răspunde:

„Vai! Cine ești tu care
Nu-mi lași corpul să zacă? Oricît ai
fi de mare,
De ce mă zgîlții oare, cînd vezi ce
intristată-s' pg. 28.

Sînt pe ici pe colo expresii fericite
și se găsesc versuri binișor redade,
totuși ele nu pot răscumpăra proza, în
care d. D. a transformat poezia ori-
ginalului.—Dacă traducătorul este un
admirator al anticității, ori a simțit
frumusețele piesei poetului atenian,
sîntem siguri că regretă și el acum
gestul grăbit, pe care l'a făcut, dînd
această traducere publicului român.

*

Raymund Netzhammer. *Dem
Schwarzen Meer entlang.* Eine Som-
merfahrt durch alte Kurlturstätten.
Bukarest. Buchdruckerei Gustav Al-
brecht.

Dela Caramurat pînă la Mangalia
dealungul Mării Negre, aceasta e noua
călătorie făcută în vara anului trecut
de d. N. La Caramurat găsește o po-
pulație germană religioasă, muncitoare,
econoamă, cu case bune și curate, cu

plantații de salcîm; în deobște acesta e caracterul tuturor Germanilor din coloniile dobrogene. Lipsa de pămînt însă, unită cu dificultățile făcute de autorități, silesc să emigreze, fie în Argentina, fie în Dakota, pe acești muncitori aduși să servească de pildă elementului român. — Din Caramurat, prin Tașaul, sat turcesc, prin Caracoin, un curățel sat lipovenesc, pe lângă anticul Istropolis, pe lângă lacul Sint-Ghiol, cu minunata lui insuliță, insula lui Ovidiu, ajunge în Constanța.

Iubitor al anticității, regretă că din cauza prefacerii violente, ce a suferit-o acest port, urmele vechiului Tomi, cetate cu străveche cultură, locul de exil a lui Ovidiu, reședința atitor episcopi, ce de aici răspindeau creștinismul și aveau să se lupte cu ereticii asiatici, nu se mai pot cunoaște. Trecutul cu enigmaticele lui ilispitește și îl pasionează; și pentru a le descifra cercetează colecții de monete, muzee etc. Aici citeva cuvinte despre muzeul nostru istoric din București: „La început m-am izbit fără indoială de faptul că în acest foarte interesant lapidarium nu dormește nici o ordine, că pietre cu prețioase inscripții, fragmente arhitectonice stau aruncate de-a valma prin coridoarele universității și în vestibulul senatului”¹⁾. Muzeul nostru cuprinde un bogat material arheologic relativ la Tomi, și totuși istoria acestui oraș încă nu a găsit nici un specialist. Material bogat în colecții numismatice e și în muzeul din Sofia: „Mi s'a atras atenția asupra bogatei colecții de monete relativ la Tomi în Sofia, unde alături cu muzeul național *frumos orînduit*, este un cabinet numismatic cu monete vechi din Moesia inferioară și superioară, din Macedo-

nia, din nordul Greciei.” Tomi, fundat în al VII-lea veac a. Hr. de Milisieni, reprezintă de preferință pe monetele sale pe Dioscuri, cu caii lor albi, cu căciulele de călătorie ascuțite, cu cele două stele. Se găsesc însă reprezentate și frontoane de temple, și sînt și monete cu trofeul dela Adam-Klissi; cu Filip Arabul însă, 249 d. Hr., se sfirșește și baterea de monete la Tomi.

Din Constanța continuă drumul prin Techir-Ghiol, cu baile, cu plantația lui săracă, prin Tuzla, prin Mängea-Punar, unde țărani germani îi fac o frumoasă primire. Excelența sa e foarte iubit de supușii săi religioși și chiar de Romîni; amintește cu plăcere primirea ce i-a făcut-o un învățător cu școala sa. La Mangalia, după indicațiile hărții lui Castorius, trebuie să fi fost vechea colonie greacă, Kallatis, ce se credea fundată de Heracles, a cărui măciucă și tolbă e reprezentată pe monedele lor. Kallatis, port de frunte altădată, a putut înfrunta pe Lysimachos, generalul lui Alexandru cel Mare, și a ocupat citva timp locul întâi printre porturile din această parte; monetele bătute de dînsa arată o îndelungă și frumoasă strălucire timp de multe veacuri. Aici vizitează un interesant și bine păstrat mormînt din vechiul cimitir al coloniei.

Trebuie să fim recunoscători d-lui N., că, împărtășindu-ne continuu impresiile și reflexiile sale totdeauna interesante de prin excursiile în Dobrogea, ne deșteaptă și întretine interesul ce trebuie să-l avem pentru această provincie a noastră.

M. J

Leonida Bodnărescul. *Cîteva datini de Paști la Romîni.* Cernăuț, 1901, 1 broș de 1 leu.

Profesorul Leonida Bodnărescul, unul din puținii bărbați activi la Romîni bucovineni, a tipărit o broșură cu titlul de mai sus, în care cu o te-

1) Vezi V. R. II 102 sqq. articolul d-lui Samurcaș, în care se cercetează cauzele acestei neorîndueli.

meinică cunoștință de cauză se ocupă de datorțiile Românilor dela „Iasatul secului“ și până la Paști. Arată pe larg cum se roșesc sau „inchistresc“ ouăle la țară. Broșura, care va fi binevenită tuturor celor ce se ocupă cu folklorul, are 4 tabele, care arată diferitele felii de desemnuri întrebuițate la „inchistrirea“ ouălor și o tablă colorată, pe care sînt reproduse 6 ouă din bogata colecție a autorului pe care a dăruit-o muzeului național din București. Broșura costă 1 cor. (1 leu) și se poate comanda dela autor.

A. B.

* * *

Emile Faguet. *Le Pacifisme.* Société Française d'imprimerie et de librairie. Paris, lei 3.50.

Una din problemele cele mai discutate ale vremii noastre e desigur aceea a războiului. Opere importante au fost consacrate acestei probleme în ultimul timp, atît de partizani ai păcii ca Richel, Lagorgette, cît și de apologeti ai războiului ca sociologul Steinmetz. Pătruns de importanța problemei, Faguet o tratează și el într-o operă destul de întinsă și plină de interes.

După ce face pe scurt istoricul teoriilor pacifiste, expune apoi foarte imparțial ideile principale ale partizanilor războiului și ale pacifștilor. Discutîndule apoi pe larg, nu se arată deplin convins nici de argumentele unora, nici de ale altora.

Argumentul cel mai puternic al pacifștilor e dreptul celui mai slab. Dar pentru bunul simț ceea ce constituie dreptul e numai slăbiciunea însoțită de oarecare merit. Dar dacă, cînd e vorba de indivizi, meritul, deci dreptul, celui mai slab e atît de greu de determinat, cu cît e mai greu cînd e vorba de popoare. Dacă se poate susține că dreptul individului are ca fundament interesul statului, nu se poate susține că dreptul unui po-

por are ca fundament interesul omenirii. Intre popoare nu există, ca între indivizi, o societate, ele trăesc unele față de altele în stare de anarhie. Dreptul popoarelor nu va putea fi proclamat decît cînd toată omenirea nu va forma decît un singur popor, și pînă atunci dreptul unui popor slab nu poate fi bazat pe nimic. Dar oblecția cea mai gravă pe care Faguet o face pacifștinului e că, deși se dă ca apărător al dreptului celui mai slab, consacră în realitate cele mai mari nedreptăți. Realizînd la un moment dat pacea între popoare, el previne toate nedreptățile viitorului, dar declară cîștigate și intangibile toate cele ale trecutului. Inchizînd istoria în beneficiul celor ce se folosesc de dreptul forței, interzice revanșele și revendicările cele mai legitime. Războiul e fecund în nedreptăți, dar și în reparații. În starea de război dreptul celui mai tare e totdeauna deschis, dar și al celui mai slab. În stare de pace eternă și dreptul celui mai tare și al celui mai slab rămîn închise pentru totdeauna. Combătînd și pe partizanii războiului, Faguet arată confuzia pe care o fac aceștia între cel mai tare și cel mai bun. Pe cîmpul de bătălie un popor nu dă dovadă decît de virtuțile lui militare: curaj, prevedere, activitate, abnegație. Dar sînt în viața unui popor și alte activități demne de laudă care n'au nici o utilitate militară nici prin cele mai depărtate din rezultatele lor. Partizanii războiului mărturisesc singuri că de obicei poporul cel mai puțin înaintat în civilizație învinge pe cel mai înaintat, care din cauza aceasta e mai puțin războinic. Aceasta e istoria Romanilor față de Greci și a barbarilor față de Romani.

E adevărat, recunosc ei, că după fiecare din aceste mari victorii urmate de risipirea unui imperiu, civilizația dă îndărăt pentru un timp uneori lung,

dar cu vremea ea se ridică iarăși, căci poporul învingător combinând civilizația lui elementară cu cea rafinată a poporului învins, crează o nouă civilizație cu un nou caracter. Regresiunea mai mult aparentă decit reală e urmată de o reîntegrare a civilizației. Dar, obiectează Faguet, faptul nu se confirmă întotdeauna. Nu se poate spune că Turcii au clădit o civilizație strălucită pe ruinele celei bizantine. Și apoi e oare necesar ca aceste palingenezii să se opereze prin transfuziune precedată de o mare efuziune de sânge? Pentru mersul progresului regenerările violente nu sînt desigur nici legitime, nici necesare. Mișcări ca stoicismul, creștinismul, reforma, dovedesc că regenerările pacifice sînt posibile. Există totdeauna în sinul decadentelor elemente regeneratoare care se pot raspindi și dezvolta printr'o invazie pașnică. Păstrînd sau perzînd caracterul său etnic, un popor se poate modifica fără ca războiul, acest teribil accident, să intervină. Dar dacă nu se poate dovedi că omenirea s'a dezvoltat numai prin războaie și jocuri de forțe, e totuși ceva însemnat, și care nu poate fi trecut cu vederea, faptul că de cele mai multe ori evoluția omenirii s'a făcut prin acest mijloc. Acest fapt ne face să ne punem întrebarea, dacă războiul nu e un mijloc de selecție fericit sau nefericit, dar natural, necesar, mijloc prin care omenirea, dacă nu se ameliorează dar înaintează în mersul ei veșnic.

Faguet lasă această întrebare fără de răspuns, căci cel mai puternic argument împotriva pacifizmului nu sînt pentru dînsul teoriile care legitimează războiul, ci existența patriotismului. Acesta, e după el, marele obstacol care se opune pacificării generale, o pace durabilă ne putînd coexista cu patriotisme energice și pasionate. Și dacă patriotismul e recunoscut ca ce-

va salutar, războiul e aproape justificat.

Analizînd cu multă fineță patriotizmul, Faguet îl considera ca fiind la origine o extenziune a sentimentului familial, care se transformă apoi într'o concepție de utilitate și într'o concepție estetică. Elementele care au contribuit la întărirea sa, sînt în primul rînd: limba comună, apoi religia (deși religiile sînt cosmopolite, bisericile sînt naționale), moravurile strămoșești, dragostea trecutului întreținută mai ales de studiul istoriei propriu zise apoi de acel al istoriei artistice și literare, aversiunea împotriva străinului, alcătuită din multe sentimente diverse, dintre care cel mai puternic e amintirea injuriilor primite. Războiul contribuie într'un grad însemnat la întărirea patriotismului, țări ca Italia și Germania au fost create prin război. Caracterul esențial al patriotismului e abnegația, renunțarea în folosul comunității, sacrificiul existenței individuale celei naționale. E un idealism înalt, o formă a instinctului care împinge pe om să-și pună în joc viața pentru a putea să trăiască, instinct care e poate, cum spunea Nietzsche, una din condițiile esențiale ale vieții omeneste. Patriotismul e ceva instabil și poate ușor scădea ca forță, fie pentru un timp, fie pentru totdeauna. Dacă elementele lui esențiale, sentimentul de familie lărgit, solidaritatea în muncă și eforturi, limba comună nu pot dispărea niciodată, cele auxiliare se pot schimba sau atenua. Religia poate fi părăsită, moravurile se pot schimba, studiul istoriei poate fi neglijat din cauze politice. Dar factorii care contribuie mai mult la decăderea sentimentului național sînt slăbirea caracterelor, prea narea grijă pentru interesele materiale, descărujarea lesne contagioasă. Pentru teoreticienii antipatriotizmului, patriotismul

e un sentiment contra naturii ome-
nești. Sociabilitatea naturală a omu-
lui nu-i naționalitatea ci solidarita-
tea liberă. Patriile sînt obstacolul
principal la realizarea egalității, care
nu poate fi stabilită decît odată cu
distrugerea lor. Unii socialiști cred că
patriile pot fi mai degrabă distruse de-
cît socialismul stabilit pretutindeni,
că popoarele pot deveni mai ușor an-
tipatriotice decît socialiste. Faguet cre-
de că această teorie, e nouă. Filozofii
din veacul al XVIII erau indiferenți
pentru ideia de patrie, dar nu ridică-
se antipatriotismul la rangul de teo-
rie. Prima manifestare a acestei ten-
dinți o găsește într'o poezie a lui La-
martine din 1841, Marsilieza păcii. Azi,
doctrinile antipatriotice sînt răspin-
dite în Rusia de admiratorii lui Tol-
stoi, și foarte răspindite în Franța de
discipolii lui Hervé, pentru care nu
există patrii ci numai clase. El o au
pătruns în păturile de sus, în burghe-
zia care urăște serviciul militar, între
muncitori, ale căror syndicate fac pe
față profesie de antipatriotism, între
institutori și, cea ce e mai grav, după
mărturisirea oficială a lui Clémenceau,
chiar în armată. Dar pe cînd în Franța
patriotismul scade, în celelalte țări se
afirmă și se întărește tot mai mult.
Partidele cele mai înaintate se arată
tot atît de patriote ca celelalte. Fa-
guet vorbește de Bebel, care în con-
gresul dela Stuttgart, combătînd pe
Hervé, Vaillant, Jaurès a spus că con-
diția primordială a dezvoltării socializ-
mului rămîne în fiecare țară indepen-
dența și autonomia națiunii. Antipa-
triotismul e pentru un popor un semn
de decadentă. Civilizația, cași dezvoltă-
rea generală a omenirii, se face prin
patrii distincte și nu se va putea face
niciodată altfel. Sforțarea pentru a
desființa patriile nu poate reuși decît
la distrugerea citorva, a acelor care
sînt deja epuizate, fără a face să ina-
nteze cu un pas lumea spre unitatea

dorită, care nu poate să rămînă decît
o iluzie. Între patriotism și antipatrio-
tism există, după Faguet, un sistem
mixt, combinație de patriotism cu u-
manitarism, în proporții diverse și
greu de determinat. Această teorie o
numește el patriotismul internațional,
un patriotism temperat de iubirea u-
manității, și o găsește susținută cu di-
ferite nuanțe de Jaurès. Aulard, La-
visse, Naquet.

Introducerea umanitarizmului și a
internaționalizmului în patriotism e,
după dînsul, un dizolvant subtil și pe-
riculos. Patriotismul adevărat nu poa-
te fi ca cel internaționalist condițio-
nat, subordonat, provizoriu. Ca și al-
truismul, el are un caracter absolut.
Cercetînd mijloacele practice de pa-
cificare, Faguet nu găsește decît două:
dezarmarea simultană și înlocuirea răz-
boiului prin arbitraj. Dezarmarea pre-
zintă enorme dificultăți. Hotărîrile lu-
ate de tribunalul de arbitraj nu pot fi
respectate decît dacă el dispune de o
forță de constringere mai mare decît
acea a țărilor reunite. Altfel tribuna-
lul de arbitraj e inutil ca pacificator
și nu poate fi decît cel mult un mo-
derator. De un folos mai mare ar fi
poate o ligă a celor slabi, dar azi în
Europa statele mici sînt puțin nume-
roase și destul de răspindite. Pacifis-
mul, închee Faguet, e ceva himeric, ilu-
zia unor spirite care n'au simțul rea-
lității. El n'ar putea să triumfe decît
dacă patriotismul, acest sentiment et-
tern, ar dispărea în același timp și la
toate popoarele. Asupra popoarelor e-
nergice această teorie nu poate avea
nici o influență, dar poate desigur grăbi
peirea celor în decadentă. E de dorit
ca toate să fie patriote fără de mega-
lomanie și să nu se lase ademenite
de teorii pacifice. „Adevăratul paci-
fizism e încă patriotismul. Căci cea ce
menține pacea, în chip relativ, dar în
singurul chip în care poate fi menți-
nută, e defensivă energetică care nu in-

vită cucerirea să înainteze prin indiferență sau nepăsare”.

În această operă importantă Faguet a arătat, c'o incontestabilă forță, marile obstacole opuse de starea de fapt a popoarelor realizării păcii universale. Cu un mare talent a demonstrat legitimitatea patriotismului și denunțat cu multă dreptate pericolul antimilitarismului și al dezarmării. Războiul nu e însă justificat prin aceasta. Manifestare inferioară a impulsivității omenestii, oricât de nobilă i-ar fi cauza, războiul rămâne desigur un mijloc primitiv de rezolvire a conflictelor internaționale, un mijloc care revoltă mai mult decît oricînd conștiința morală a omenirii culte. Și din acest punct de vedere mai înalt, propaganda pacifiștilor nu e poate atît de inutilă, cum crede Faguet. Luptînd pentru un nobil ideal, adresîndu-se senzibilității omenestii, ea o poate schimba cu vremea și, avînd un răsunset asupra manifestărilor externe ale omenirii, poate deveni rodnică, cel puțin într'un îndepărtat viitor.

O. B.

* * *

Félix Le Dantec. *Science et Conscience.* Paris, Flammarion.

A. *Teoria conștiinței epifenomen.*

În acest volum filozoful francez dezvoltă teoria conștiinței epifenomen și sub lumina acestei teorii încearcă analiza conștiinței omenestii.

Cum trebuie înțeleasă această teorie?

Dezvoltarea științelor pozitive întemeiază afirmarea că orice fenomen natural s'ar putea prevedea, deoarece e posibilă cunoașterea științifică a condițiilor, în care ia naștere acel fenomen. S'ar putea prevedea, atunci, orice act al unui animal și, în deducțiile ce le-aș face spre acest sfîrșit, n'aș ține samă de cunoștința sau voința animalului. Principiul conservării energiei e satisfăcut, cașicum n'ar exista

conștiință: conștiința, prin urmare, n'are echivalent mecanic.

Cu alte cuvinte, nu există nici un studiu obiectiv ce ar permite să constatăm dacă un corp e conștient sau nu. „Dar, eu sint conștient; dece n'ar fi conștienți și semenii mei”. „Admițînd în ceilalți oameni o conștiință analoagă cu a mea, în mod logic trebuie să admit ceva analog în corpurile brute. Și ceia ce întărește această deducție e și faptul, că în dezvoltarea embriologică a ființelor nu se constată nici o modificare bruscă, ce ar denota apariția unei conștiinți... „Sînt condus a crede că există în lumea brută „elemente de conștiință”, despre care știu numai atît, că, prin mijlocul acestor elemente necunoscute, se poate constitui o conștiință asemănătoare cu a mea”.

„Dar nu toate fenomenele ce se petrec în organismul meu sint întovărășite de conștiință”. Se pune atunci întrebarea: Prin ce mijloc obiectiv s'ar putea constata, care sint fenomenele însoțite de conștiință?

Chestiunea pare paradoxală, odată ce s'a recunoscut mai sus efectiva neputință a „elementelor de conștiință”. Totuși, grație comparației ce putem face între noi înșine și semenii noștri, chestia prezintă o soluție obiectivă. Și acel mijloc obiectiv îl dă legea deprinderii (habitude), al cărei enunț din punct de vedere științific este: Funcția crează organul, cînd aceea funcție se repetă adeseori identică cu ea însăși. Vom zice dar: Numai fenomenele, ce-s întovărășite de o variație, trezesc conștiința. Odată construit definitiv organul unei funcțiuni, această funcție e îndeplinită inconștient. În alt limbaj, acelaș lucru s'ar exprima: Disonanța, care contrariază *legăturile* e un fenomen conștient; stabilirea definitivă a unei consonanțe face să dispară conștiința.

B. *Știință și conștiință.*

f. Cazul unei protozoar.

Odată stabilit acest criteriu, Félix Le Dantec trece la studiul paralelismului între subiectiv și obiectiv, luind ca punct de plecare o ființă unicelulară.

Din punct de vedere obiectiv, unitatea acestei ființe se traduce prin legăturile particulare din masa protoplazmică, legături ce asigură continuitatea protoplazmei în timp și spațiu. Din continuitatea în timp a legăturilor, ce determină asimilația, rezultă din punct de vedere subiectiv particularitatea numită *memorie elementară*. Obiectiv, individul protoplazmic păstrează urma luptelor ce a susținut contra vibrațiilor disonante. Iar memoria e epifenomenul subiectiv corelativ acestei urme obiective.

Mai departe. Un protozoar poate fi influențat de o anumită radiație. Vom putea atunci clasa radiațiile în două categorii: acele active pentru protozoarul considerat și cele ce nu-l influențează în funcționarea lui. Aceste două categorii vor forma respectiv spectrul vizibil și invizibil al speciei studiate. Același lucru s'ar putea spune în cazul unui agent chimic.

Să venim acum la reacțiunea din partea protozoarului provocată de radiații sau de substanțe chimice. *Aceste reacțiuni din punct de vedere obiectiv sînt supuse determinismului celui mai riguros*. Subiectiv, ele dau o senzație de voință și iluzia libertății absolute. Întocmai ca un rezonator, care vibrînd sub influența unui agent exterior n'ar avea conștiința decît de el însuși; rezonatorul va avea atunci conștiința de un fenomen ce ar începe într'insul. Cea ce e extrem de interesant în această ordine de idei, e constatarea că epifenomenul de voință nu e niciodată în contradicere cu determinismul obiectiv. Se întimplă, adică, că animalul vrea totdeauna să facă tocmai ce ar trebui să facă după legile determinismului.

II. Să trecem la ființele superioare.

Din punct de vedere obiectiv amintim că, în producerea manifestărilor conștiente, joacă rol de prima ordine suprafețele sensoriale, prin care simțem sensibili la mișcările exterioare și pe care ajungem să le cunoaștem, datorită legăturii destul de strînsă dintre activitățile exterioare și trezirea conștiinței.

Ce raport este atunci între cea ce cunoaștem astfel dintrun fenomen și fenomenul, care este obiectul cunoaștinții noastre? Iată o chestie ce pare foarte importantă și care în realitate n'are nici un senz, căci „forma exterioară a unui fenomen exterior nu există în afară de cunoașterea de către cineva a acelu fenomen“.

Aceste amintite, trecem la studiul imaginilor și imitației.

a. Imagini. Fiecare mișcare periodică exterioară crează, prin rezonanță, în protoplazma sensibilă o mișcare *corespondentă*. Să consider, d. p. o. frază muzicală. Ea se poate înscrie pe un fonograf sub formă de linie sinuoasă. Se prezintă urechii sub formă de presiuni, diferite de mișcarea înregistrată de fonograf. Această serie de presiuni determină în nervul auditiv o serie corespondentă de influxuri nervoase. Iată dar o serie de trei fenomene ce le putem descrie în trei moduri diferite (ca fenomen geometric, barometric și protoplasmic) numai cu o singură ecuație.

Senzația va fi dar citirea în langaj auditiv a ecuației seriei de influxuri nervoase. Același lucru putem spune de orice senzație.

Vom numi *imagini* transmisiunea sub formă de influxuri nervoase a unei serii de deformații susceptibile de a fi reprezentate prin o ecuație. Imagina subiectivă va fi seria de epifenomene de conștiință ce întovărășesc transmisiunea influxurilor nervoase. Vom numi

această imagine în timp imagine de întâia specie. Imagini de a doua specie sînt imaginile în spațiu: cunoștința spațială a lumii rezultă din sincronismul documentelor diverse so-site prin diferitele căi în centrele nervoase, rezultă dar din funcționarea simultană a mai multor organe de simțuri.

Organele vizuale sînt desigur, cel puțin la om, cele mai perfecte. Știința are chiar de scop a reduce totul la măsurări făcute cu ajutorul ochilor.

b. Imitație. Imitația propriu zisă consistă în producerea de către animal de acte sensibile la exterior și *sămănînd* cu alte acte, la care a fost martor. Ce însemnă *asemănare* între un act observat de animal și unul executat de dînsul? Imitație perfectă, aceea în care fenomenul reprodus e identic cu cel imitat, e un lucru extrem de rar. Se poate spune că există aproape numai imitații prin traducere. În adevăr, cînd executăm un act oarecare, simțim că-l executăm; adică se face în centrele noastre nervoase o reprezentare, despre care nu știm decît, că ea ne permite să știm ceia ce facem. Pierre Bonnier a dat acestui simț numele de *simțul atitudinilor segmentare*. Un exemplu pentru lămurire.

„Cine din noi nu s'a amuzat a imita vr'un tic ridicul al unuia din prieteni noștri? Acel ce execută această contrafacere n'are nevoie a se vedea în oglindă. Dacă s'ar vedea, desigur că în cele mai multe cazuri ar fi decepționat. Si cu toate acestea simțul său al atitudinilor îi trimete o impresie de gesturi, impresie care e de acord în centrele sale nervoase cu amintirea gestului observat de multe ori la amicul său. Vom putea acum defini imitația: Ea consistă în un acord între imagina percepută a unui fenomen exterior și imagina, ce ne-o dă simțul atitudinilor, a gestului ce

executăm. Acest acord poate fi cu totul subiectiv și să nu se manifeste pentru un observator străin. Imitația se reduce, așa dar, la o traducere ce n'are valoare imitativă decît pentru animalul ce execută traducerea. Simțul atitudinilor funcționează dela început, dela observarea fenomenului de imitat. De aceea animalul poate prevedea, cînd execută o mișcare, care va fi rezultatul acelei mișcări *considerată numai ca o variație* a atitudinilor segmentare.

Pe lingă imitația așa definită intervine o complicație, corecția actelor executate, datorită aprecierii prin organele simțurilor a rezultatului exteriorizat al activității noastre. A învăța un meșteșug însemnă a face educația simțului atitudinilor relativ la acel meșteșug. Așa că ajungem, pentru un act cu care sîntem obișnuți, să prevedem ceia ce avem să facem.

Rezultă din cele spuse asupra imitației că toate actele noastre sînt imitații.

Organul nostru de imitație cel mai perfect este organul vocal. Nu putem reproduce prin voce toate sunetele ce le auzim, din cauza diferenței dintre urechea noastră și laringe. Acest fapt arată că imitația obiectivă, cea mai perfectă ce-o putem realiza, e tot o traducere.

Organul nostru vocal e susceptibil de o funcționare intelectuală foarte prelungită; de aceea a fost utilizat pentru constituirea vorbirii. *A gândi* însemnă a povesti în imagini vocale tot ceia ce se petrece în noi.

c. Știință și morală.

Știința nu ne poate dicta datoria noastră, căci ideea unei datorii, la care te poți după voință supune sau nu, nu este o idee științifică. Dar, omul este ceia ce este și nu ceia ce ar fi fost, dacă știința ar fi existat în totdeauna; și așa cum este omul astăzi, el are dorința de a trăi și de a fi fericit.

„Și fiindcă știința nu m'a învățat ce reguli sociologice să urmez, urmează de aici să cer celor asupriți să aștepte până ce se vor găsi norme sigure, și să sufere în pace până atunci? Acolo unde știința tace, empirismul își reia drepturile, cel puțin previzor; și cred în „minciuna socială necesară ca să existe o societate“, de care vorbește Vigny.

„De altfel, coia ce e o minciună pentru mine, e un adevăr pentru aproape toți ceilalți oameni. Știința nu-i așa de periculoasă, după cum pare, fiindcă omul e legat prea mult de tradițiile sale; omul își iubește principiile și le atribuie o valoare absolută, și tocmai de aceea li se supune în mod efectiv; nu te poți supune, cu ușurință unor legi, ce le știi că-s alese prin simplă convenție.

„Omul are dar trebuință de principii pentru a acționa; îi trebuie o credință, fie în justiție, fie în patrie, fie în artă; această credință va avea utilitate, dacă ne va decide a acționa fără șovăire în diversele împrejurări ale vieții noastre.

„Din nenorocire, oamenii n'au toți aceeași credință; și, pentru credința lor, ei se luptă. E fără îndoială imposibil ca oamenii să se înțeleagă și să primească o credință unică. Și dacă știința, arătând zădărnicia credințelor, va decide pe oameni să trăiască în pace, nu le va lua în același timp singura lor rațiune de a trăi?

„Pentru a fi înțelept, ar trebui să te resemnezi la o minciună continuă; să crezi orbește în principiile tale conducătoare, când ar fi necesar pentru a acționa; și să faci apel la știință, când acele principii ar deveni prea tiranice“

A. Z.

Mermeix. *Le Syndicalisme con-*

tre le socialisme. Paris, Ollendorff, 1908.

Autorul vrea să trateze despre origina și dezvoltarea „Confederației generale a muncii“, însă cu toate că tratează despre una din formele cele mai uriașe de luptă ale proletariatului francez, și care are o importanță socială deosebită, autorul e destul de nepregătit în materie de teorie. Nu are multe idei generale și cunoștințele sale asupra socializmului nu sînt scoase din izvoarele de teorie fundamentale. Probabil că Mermeix cunoaște colectivismul mai mult din scrierile lui Jules Guesde, deoarece numele acestuia revine foarte des, cînd autorul acestei cărți se referă la unele puncte din teoria marxistă. Cu toate că e nedioară ca valoare teoretică, însă această operă e interesantă, prin faptele ce le expune, mai ales pentru acei, care nu-s în măsură de a cunoaște împrejurările din Franța.

Ca pilde tipice că autorul nu prea e mult familiarizat cu teoriile marxiste, sînt definițiile pe care le dă în ce privește *capitalul constant* și *capitalul variabil*, în accepțiunea lor în doctrinele socialiste. Mermeix crede că mijloacele de producție, ce poartă numele generic de *capital constant*, sînt desemnate sub acest nume în marxism, din pricină că acest capital constant „cumpărat de către exploatator rămîne același, fie că-i utilizat, ori nu“. Iar în ce privește înțelesul *capitalului variabil*, mina de lucru poartă acest nume, „deoarce nu-i cumpărată decît pe măsură ce este nevoie de ea“ (pag. 121).

În marxism însă mijloacele de producție poartă numele de capital constant, deoarce nu transmit produsului o valoare mai mare, decît aceea, pe care ele o pierd în procesul de producție, adică capitalul constant trece-

in produs fără nici o modificare de valoare, pe cind capitalul variabil,—munca—, produce o valoare mai mare decit e costul de intretinere, adică salarul.

Apoi Mermeix, cu toată buna voința, ce o are de a părea imparțial, lasă să se străvadă prin modul de a se exprima, tendințele lui de vrăjmășie pentru socialism. De-alminteri acest fapt nici nu poate fi socotit ca o vină, căci expunerea unor idei de organizare socială niciodată nu poate fi expusă cu o indiferență de înregistrator mecanic, căci lucrurile expuse se leagă cu nenumărate sentimente tainice, născute din cauza legăturilor sociale, în care trăește omul. In expunerea ideilor ce privesc legăturile între oameni, se oglindește în mod inconștient însuși sufletul expunătorului, cu toate năzuințele lui.

In sinul a numeroase sindicate franceze, care multă vreme stătuse sub tutela socialiștilor guesdiști, s-au infiltrat cu vremea, zice Mermeix, tendinți anarhiste. Anarhiștii s-au introdus și ei în sindicate invocind între altele chiar autoritatea cuvintelor lui K. Marx, că „emanciparea proletarilor trebuie să fie opera proletarilor însiși“... Inșă față de socialiști, care spun că trebuie să se pună mâna pe puterile statului, pentru emanciparea proletariatului, anarhiștii susțin că proletariatul trebuie să facă abstracție de stat, părăsind lupta politică și menținându-se numai pe terenul luptei economice. Anarhiștii, propovăduind între muncitori că statul în sine este o excrescență parazitară, cu care muncitorimea nu trebuie să aibă de-a face, devin o primejdie pentru acțiunea parlamentară socialistă, căci „...este o opoziție capitală între partidul socialist, care urmărește transformarea socială prin acțiunea parlamentară și cucerirea puterilor publice,

și între sindicaliștii libertari, anti-parlamentari hotărâți „dăciși să suprimă acest organism social, Statul“ (Discursul lui Keufer în congresul din Amiens 1906).

Mermeix dă la lumină fapte interesante asupra modului cum s-a ajuns la constituirea „Confederației generale a muncii“.

In prima jumătate a secolului XIX în perioada haotică a mării industrii, cind clasele muncitoare fuseseră aduse într-o mare nesiguranță a traiului de toate zilele, din cauza unei dezordonate anarhii în producere, această stare detestabilă a fost și mai mult înrăutățită prin faptul că muncitorii nu aveau dreptul să se coalizeze. Legea Le Chapelier din 1791 și unele dispoziții din codul penal opreau asociațiile, în special pe cele de muncitori. O lege din 1834 și multe dispoziții regulamentare înlăreau această pulverizare a puterilor proletariatului.

Cătră sfârșitul imperiului II-lea, prin măsuri diferite se primise alcătuirea asociațiilor muncitorești și în 1869 s-a creat chiar „Camera federală a societăților de muncitori din Paris“. Colectivismul începu să se introducă în aceste asociații abia pe la 1876 și mai puțin la Paris decit în Provincia. Legea lui Waldeck-Rousseau din 1884 asupra sindicatelor, recunoscându-le ființă legală, ele se înmulțiră cu repezeciune, însă, în sinul lor, socialismul marxist, Guesdismul, își cuceri mulți partizani. In intenția Guesdismului era de a se subordona mișcarea sindicală în folosul activității politice a partidului muncitoresc (parti ouvrier). Sub inspirația acestui partid s-a format o asociație de sindicate, adică „Federația sindicatelor și a grupărilor corporative muncitorești din Franța“, însă mișcarea propriu zisă de organizare economică fu părăsită de către socialiști, și lăsată pe planul al doi-

lea, încît menirea sindicatelor, sub tutela guesdistilor, fu stingherită.

Legea lui Waldeck-Rousseau din 1884 mai făcu însă cu puțință și crearea unor instituții, numite „Bursele muncii“, care servesc ca mijlocitoare între patronii care caută muncitori și muncitorii care caută de lucru,—regulînd oferta și cererea de brațe muncitoare. Bursa muncii din Paris, prima creată în Franța, căzu în mina diferitelor grupări socialiste, antiguesdiste însă, din cauză că marxismul era puțin răspîdit între proletarii Parisului. Diferitele burse create în toate părțile Franței au format „Federația bursei“.

Până în 1894 Guesdismul avea o influență destul de mare asupra sindicatelor, însă în acest an circumstanțe fatale au voit ca și Guesdistii și „Federația bursei“, compusă mai mult din elemente antiguesdiste, profund revoluționare, să țină congres la *Nantes*. În mai multe rînduri se agitase chiar în sinul sindicatelor guesdiste ideea grevei generale, însă fără mult răsunset, din cauză că socialiștii marxişti, conducătorii mișcării, o respingeau ca fiind utopică. Nu e vorbă, că dintre înșiși intelectualii partidului muncitorilor, unia erau apărători ai grevei generale, cum era Briand. (Acum, mutantur tempora, propovăduitor al ordinii la congresele institutorilor din Franța).

Ideea grevei generale, deși era latentă în sinul sindicatelor guesdiste, din cauză că era combătută de conducători,—există însă pe vremea, cînd s-a făcut congresul din *Nantes* în 1894, în același timp cu congresul federației bursei muncii.

Sub imboldul socialismului revoluționar, care admitea ca mijloc de luptă greva generală, și care stăpînea federația bursei, ideea latentă în sindicatele guesdiste izbucni și ea, focul as-

cuns sub cenușă se aprinse. Pe tema grevei generale, în congresul dela *Nantes*, s-a făcut ruptura între majoritatea sindicatelor, încorporate în partidul muncitorilor și fracțiunea politică, partidul parlamentar propriu zis. În 1895 aceste sindicate, care se desfacuseră de sub conducerea guesdistă, formară la *Limoges*, „Confederația generală a muncii“.

Sindicaliștii, reprezentați prin această confederație, și „Confederația bursei“ multă vreme stătura în izolare, și în acest răstimp influența asociațiilor proletariatului nu avu mare răsunset asupra vieții publice, din cauză că nu erau concentrate toate puterile într-o organizare generală. În 1902 din aceste două grupări se născu actuala „Confederație generală a muncii“, căci „confederația bursei“ se contopi în cealaltă grupare a sindicatelor. Însă noua grupare, sau mai bine zis comitetul ei executiv, a fost cucerită de către anarhiști, și prin disprețul pe care-l au aceștia pentru activitatea politică și pentru deciziunile majorităților, amenință cu ruina sprijinul pe care socialismul îl are în clasa muncitorilor, ca reprezentant al ei în viața politică.

Un exemplu tipic de modul cum pri-vese anarhiștii, care și-au încorporat „Confederația generală a muncii“, partidele politice, fără să cruțe nici măcar partidul socialist, ni-l oferă congresul din *Amiens* 1906:

„Considerînd că toate partidele politice, chiar partidul socialist unificat, nu sînt înainte de toate decît grupări de opinii avînd un scop primordial, acela de a alege membri în Parlament, că în aceste grupări de afinități, lupta de clasă, baza fundamentală a sindicalismului revoluționar, se găsește nimicită prin faptul că patronii milionari și proletarii infometaji se găsesc împreună ;...“

„Congresul, văzind articolele fundamentale ale confederațiunii generale a muncii și neutralitatea politică, pe care trebuie s-o conserve orice sindicat confederat, se pronunță categoric împotriva oricărei apropiieri sau raporturi, oricare ar fi ele între confederație și un partid politic oarecare“ (pag. 208—209).

Intr-o altă parte Mermeix arată care este organizarea confederației generale a muncii:

„Cum arată d. Pouget... organizația confederală este o serie de cercuri concentrice, suprapuse. La bază e marea conferență, unde mișună sindicatele. Ele se grupează într-o masă mai deasă, în conferența mai puțin dezvoltată a uniunilor sindicale sau „Federațiuni de industrie“. Deasupra, după ce s-a mai restrins încă cercul, apar Bursele muncii, pe lângă care federațiunile trebuie să se afilieze în mod obligatoriu.

„Mai sus încă, în centru, iată comitetul confederal, al cărui sediu e la Paris și care se reunește din trei în trei luni; în fine Biuroul confederal, condensează în sine puterile comitetului confederal“ (pag. 193).

Cu toată influența mare exercitată de „Confederația generală a muncii“, ea nu reprezintă decît o mică parte din muncitorimea Franței. Dintr-o sumă de 5,000,000 muncitori din Franța, numai 836,000 sînt sindicați în diferite organizații; iar din totalul lucrătorilor sindicați, sub egida confederației generale a muncii nu se adăpostesc decît 203.273, adică numai 5% din totalul muncitorilor franceji!

Pe lângă sindicalismul englez și german, confederația muncii din Franța e un pigmeu, însă... condus de anarhiști.

Mermeix are dreptate, cînd spune că anarhiștii au avut un rol la crearea sindicalismului; dar cînd confundă sindicalismul cu anarhismul, el dă dovadă de nepricepere, pentru că sindicalii nu se ridică în potrivă statului, ci pretind că ei fiind marea mulțime a poporului francez, organizarea lor, cînd va fi destul de puternică, va înlocui statul „burghez“... Cu alte cuvinte, ei crează pe 'ncetul alt *stat*, care să dea la o parte, la un moment, pe acel actual, al „clasei burgheze“

I. N.

Revista Revistelor

Indrumarea,—No. 1, Aprilie 1908,
Iași.

Încă o revistă la Iași!

Pentru a justifica apariția ei, direcția ne spune în articolul-program, „Scopul nostru“, din fruntea revistei:

„... Noi, pe lângă literatură și știință, vrem mai ales să facem politică. Sint la noi, ce-i drept, multe, poate, prea multe, reviste; dar care să facă politică, puține, și încă și acele fac politică mai mult în mod secundar...

„Așa dar pentru cuvântul de-a înălța politica ne manifestăm prin revistă; și ne manifestăm prin revistă a parte pentru cuvântul, că avem de expus și unele idei, care n'ar cadra, precum e lesne de înțeles, cu ale celorlalte reviste. *Cu membri ai partidului conservator-democrat, urmează firește să desfășurăm vederile directive ale acestui partid, cu deosebire acele care trebuie să-l caracterizeze și să-l întărească*“...

Așa dar: *revistă de partid!*... „Literatură și știință“ de partid!...

Noi, cei dela „Viața Românească“, cari din capul locului am declarat. că înțelegem a reprezenta în viața noastră intelectuală o anumă *concepție teoretică*, n'am avea, vădit, nimic de zis, dacă celelalte *curențe de idei* din lumea noastră intelectuală s'ar grupa

pentru a da o expresiune literară ideilor lor într'o anumită revistă.

Literatura și știința sint doar cimpul propriu de manifestare a tuturor concepțiunilor asupra lumii și vieții, a tuturor curențelor de idei și sentimente.

Și întrecit artiștii au întotdeauna o *personalitate* proprie, un fel de a fi, de a reacționa, prin care se manifestează ideile, sentimentele lor, toată concepția lor asupra lumii și a vieții, — ceea ce am numit *tendințele* lor, — toldeana am susținut, de pildă, că arta poate avea *tendinți poporaniste* sau *naționaliste*, precum poate avea *tendinți de conservățiune socială*, *tendinți revoluționare* sau *reacționare*, *tendinți optimiste*, *pesimiste*, *morale* sau *imorale*, etc. etc.

Gruparea dar a reprezentanților diferitelor *curențe* literare și științifice e nu numai firească și legitimă, dar chiar necesară.

Ast-fel numai ele vor putea servi la luminarea, la educațiunea intelectuală a unei societăți, prin opozițiunea vie și constantă a diferitelor puncte de vedere.

Dar *partidele* politice se întocmesc în vederea unui program *practic* de luptă și sint conduse de considerațiuni de *tactică*, de interesele momentului, presupun o ierarhie, o disciplină de partid, etc.

Cit de mult toate acestea mărginesc libertatea de acțiune și de apreciere, ușor se poate vedea din presa noastră de partid.

Ce rost poate dar avea o *revistă de partid*, dacă nu de a crea, în forma unei publicațiuni lunare, o altă varietate a *presei de partid*?

Am spus, de pildă, că arta poate avea tendinți de conservare socială,—dar poate ea avea tendinți... *takiste* sau *carpiste* ?...

Nu e ridicol ?

Reprezintă oare oamenii, ce au luptat o viață întreagă sub același steag, altă concepție asupra lumii, alt sistem de idei, prin faptul că din considerațiuni de tactică, sau sub presiunea împrejurărilor trecătoare, s'au despărțit în două fracțiuni ale partidului conservator, și cari, de sigur, cu vremea din nou vor „fuziona“ ?

Deși confrății dela „Indrumarea“ ne clasează și pe noi între revistele cari „tac politică“, sint siliți însă să recunoască că: „*Viața Românească* în politică reprezintă o anumită școală, *școala poporanistă*, odinioară risă până la un punct și social-democrată (? ! ?...), *neidentificată încă cu școala liberală*“...

Dar „școala poporanistă“ nu reprezintă un *partid* politic; în cadrul acestei largi concepțiuni, pot colabora, și colaborează de fapt, toți oamenii iubitori de țară și de neam, pătrunși de *spiritul modern și democratic*,—indiferent dacă fac sau nu politică, sau în ce partid o fac, după considerațiuni de tactică sau de conveniențe personale.

Nu ne-am identificat cu „școala“ liberală, fiindcă nu voim să ne identificăm, și credem, că o *revistă* nici nu are dreptul și nici nu poate să se „identifice“ cu vre-un partid politic, fără să cadă în păcatul politicianismului, spre marea pagubă a „literaturii și a științei“.

E destul să arunce cine-va ochii asupra listei colaboratorilor noștri, precum și să-și aducă aminte că pe aceste pagini, cu deplină libertate, am putut să luăm o atitudine și să ne spunem curvintul asupra scrierilor, datorite diferitelor personaje *din cele mai însemnate, chiar șefi de partide, fără distincție de partid*.

Deci nu înțelegem a „face politică“ în sensul *Indrumării*, și nu putem s-aluăm această încercare de a introduce politicianismul până și în publicațiunile literare.

Convorbiri literare, (Mart 1908).

Cele spuse mai sus relativ la „Indrumarea“, se pot ilustra de minune prin evoluția pe care o suferă sub ochii noștri bătrâna *revistă* „Convorbiri literare“. Nici o dată n'am luat în serios mimica ei disprețuitoare la adresa „amestecului politicii în literatură“. Prin urmare am putea numai să salutăm cu plăcere hotărârea direcțiunii acestei reviste de a arboră în sfârșit franc și deschis stoaagul *concepțiunii conservatoare*. Această nu poate decit folosi discuțiunii serioase și contribui la afirmarea adevărului, ce nu poate rezulta—nu-i așa ?—decit din „cicnirea ideilor“.

Din nenorocire „Convorbirile literare“ pășesc mai departe, și manifestează tendința de a se transforma într'un *organ de partid*, în stilul „Indrumării“, avintându-se în plin politicianism.

Concepțiunea conservatoare, pură, fără nuanță de politicianism, o reprezintă, de pildă, în No. din Martie, articolul „Demagogie eriminală“ al d-lui Aurel C. Popovici, a cărui însemnată operă „Gross-Oesterreich“ o apreciam foarte mult:

Asupra concepțiunii conservatoare, în forma specifică pe care ea o îmbracă la d. Aurel Popovici, vom reveni mai jos, cind vom vorbi despre

„Sămănătorul“, ce apare acum sub direcția politică a d-sale.

Desigur, nu împărtășim această concepțiune, dar acum vom să relevăm unele particularități de publicist ale d-lui Aurel C. Popovici, care ne-au surprins la aural senin și obiectiv din „Gross-Oesterreich“.

Articolul „Demagogie criminală“ e un atac vehement împotriva d-lui Oct. Tăzlăuanu, pe care d-sa ni-l zugrăvește ca „anarhist“, „socialist“, „revoluționar“, „partizan al lui K. Marx și ceilalți tovarăși“ (d. Oct. Tăzlăuanu!... Mă gîndesc ce a trebuit să simtă bietul director al „Luceafărului“, care odineoară ne denunța pe noi ca „socialiști“, și „revoluționari“...)

Articolul „Donă cultură“, care a provocat aceste atacuri, cuprinde, desigur, multe naivități și afirmări nenorocite, și d. Tăzlăuanu ajunge la concluzii greșite, nejustificate chiar de premisele d-sale, cum am arătat la vreme, dar d-sa, în ori-ce caz, dă dovadă de curaj și de sinceritate, care ar merita alt tratament, și spune, cite-odată, chiar unele adevăruri ce trebuiesc spuse.

Că între țărani și cărturari sînt deosebiri de cultură și divergențe de interese (la armonizarea cărora ori-ce patriot, în vederea succesului luptei naționale din Ungaria, e dator să tindă, și deci e dator să-și dea seamă de el), e un fapt material, pe care cele mai brutale vehemențe de limbaj nu-l pot înlătura.

Insuși d. Aurel C. Popovici e silit să recunoască: „E perfect adevărat că cultura noastră dela oraș a pierdut multe puncte de contact cu viața lui (a țaranului). Că ea trebuie dezvoltată în armonie cu tot ce e frumos și bun și caracteristic în viața țaranilor. Căci numai păstrînd tot ce se poate păstra din ea, cultura noastră poate deveni națională (deci trebuie încă să devină!). Și ea va fi națională sau nu vom

fi noi. Noi ca națiune“... („C. L.“, No. 3, 1908, p. 306).

Spune alt-ceva în fond d. Tăzlăuanu, dacă vom lăsa la o parte incongruențele și excursiunile sale în „sferele înalte“, unde d-sa nu prea se simte acasă?

Inceputurile de gîndire critică trebuiesc încurajate, luminate, îndreptate, nu reprimare cu brutalitate (mai ales cînd sinceritatea e mai presus de orice indoială). Așa înțelegem noi rostul unei polemici adevărate. Fără critică nu e cu puțință doar nici o propășire!

Și în ori-ce caz, ce cauză în toate acestea „K. Marx cu tovarășii“? Sint convins, că d. Tăzlăuanu nu are pe conștiință nici măcar cetirea vre-unei scrieri de Marx...

Apropos de K. Marx.

Pentru procedurile polemice ale d-lui Aurel C. Popovici e foarte caracteristic, cum d-sa tratează, sau mai bine zis maltratează, pe acest puternic eugetător (de alt-fel mort de mult, și chiar de ar fi trăit, i-ar fi indiferente toate vehemențele revistelor românești).

Sintem atît de obosiți de toate brutalitățile și lipsa de orice jenă a presei noastre zilnice (a celei de partid, ca și a celei „independente“), încît nu putem trece cu vederea această încercare de a transporta aceleași practice învechite și în sfera, în orice caz mai senină până acum, a publicității din revistele noastre literare.

Lui K. Marx distinsul redactor politic al „Sămănătorului“ nu-i recunoaște nici o valoare, și-i aruncă cu cea mai mare dezinvoltură epitefele de plagiat sau de șarlatan, etc.

Scriitorul acestor riuduri nu este și n'a fost nici odată „marxist“, chiar în acele vremuri, cînd doctrina marxistă nu trecea în Apus prin criza ei de astăzi.

Prin urmare, dacă d. Popovici s'ar

fi mărginit să afirme, că un partid social-democratic n'are nici un rost în România, am fi perfect de acord. Acest lucru l'a afirmat de altfel și d. C. Stere pe paginile revistei noastre.

Că astăzi doctrina social-democratică, chiar în Apus, nu mai corespunde stării științei și a gândirii moderne? De acord.

Că nu ne putem permite luxul unei *politice revoluționare*; că *orice Român* trebuie să țină seamă de misiunea ce o are statul nostru în împrejurările actuale ale vieții noastre naționale, și deci orice acțiune revoluționară, ce sapă acest stat din temelie, și-i micșurează puterile, trebuie cu energie reprobată? Iarăși, de acord!

Toate acestea deasemenea au fost spuse și de d. C. Stere.

Dar ce nevoie este, pentru aceasta, de a nega valoarea științifică a lui K. Marx, cu toate greșelile lui, pe care nu noi le vom tăgădui?

Voiu reproduce aici în această privință un pasagiu din același W. Sombart, pe care, cu drept cuvânt, îl citează și d. Popovici, spre a dovedi „ultragiile” ce a adus vremea doctrinei marxiste:

„Ceea ce a îndreptățit pe K. Marx, — spune profesorul din Berlin, — să se urce până la *primul rang* între sociologii veacului XIX (den *ersten Rang* unter den Socialphilosophen des neunzehnten Jahrhunderts zu erklimmen; — în conferința sa editată de către „societatea etică” pentru prima oară în Berna în 1897, din care s'a dezvoltat scrierea citată, Sombart îl numește pe K. Marx și mai categoric: *cel mai mare social-filosof al vremii noastre*, și *alături de Hegel și Darwin* să aibă *cea mai mare înrîurire asupra ideilor timpului nostru*, a fost faptul, că el a unit împreună cunoștința celei mai înalte forme a filosofiei istoriei din vremea lui cu cunoștința celei

mai înalte forme a vieții sociale din acea epocă”, etc. (W. Sombart, — „Sozialismus und soziale Bewegung”, 1908, p. 59).

Dar profesorul Sombart, deși în nici un caz nu poate fi socotit ca „marxist”, poate fi bănuț pentru „simpatii socialiste”.

Iată însă părerea unui savant ca *Gustav Schmoller* (citez după ediția franceză: „Principes d'économie politique”, 5 vols. 1905—1908), care nu numai e un *conservator*, dar are și o tinctoră de antisemism (cf. Op. cit., vol. I, p. 370), și, deci, nu poate avea nici o simpatie personală pentru K. Marx, — dar să vedeți cit de obiectiv îl judecă:

„K. Marx întrece pe toți din partidul său prin impetuozitate, prin forța de voință în serviciul revoluțiunii, prin seriozitate și prin adâncimea gândirii, prin sentimentele de ură împotriva tuturor puterilor stabilite... Tabloul dezvoltării tehnice și sociale a marii industrie engleze dela 1750—1850, scris într'un stil lapidar de acuzator plin de ură, rămîne totuși un cap de operă, cu toată parțialitatea lui. Intemeierea *materialismului economic*... a fost o protestațiune legitimă împotriva concepțiunii idealiste a istoriei, și deci un merit; cu toate că Marx, și mai ales succesorii săi, prea au exagerat ceea ce este just în aceste idei... Chiar *sistemul său de economie politică*, doctrina lui de *plus-valoare*, expunerea sa a producțiunii capitaliste sînt prinsoasă unui mare cugetător abstract, plin de pătrundere și de inteligență bogată. E ușur de a despărți de acest sistem imprecățiunile socialiste” etc. (Op. cit. vol. I, p. 234—235, *passim*).

Și în altă parte, vorbind de mișcarea muncitorilor, Schmoller spune, că ea ar fi putut avea o altă îndrumare:

„dacă doi oameni în adevăr mari (vraiment grands), Lassalle și Marx, n'ar fi împins-o cu pasiune pe calea ce a apucat-o“... (Op. cit. vol. V, p. 176).

Și mai departe, înșirînd pe urmașii lui Marx, între cari și pe K. Kautsky și Ed. Bernstein, Schmoller afirmă :

„Toți aceștia, lăsînd la o parte pasiunea lor de partid, dovedesc un *talent științific real*: ca și în revista lor (*Neue Zeit*, dela 1882), se găsește la ei multe lucruri excelente din punctul de vedere științific“... (ibid., vol. I, p. 237).

Ca un adevărat om de știință, cu multă obiectivitate, Schmoller ne arată, că multe din greșelile lui Marx se datoresc stării științei din vremea lui (Cf. vol. I, p. 101, 102, 106, vol. V, p. 180, 348, 466, etc. etc.)

Că Marx a utilizat teoriile lui Ricardo? Dar cine nu are predecesori, a căror muncă e o condițiune a ori-cărei înaintări?

Că astăzi vremea a dărâmat multe din teoriile lui?

Dar mult rămîne astăzi și din darwinismul *primitiv*, cum se datorește lui Darwin personal, și mai ales ce rămîne din filosofia istoriei lui Hegel?

Totuși, Sombart, cu drept cuvînt, a putut să afirmе că Darwin și Hegel (alături de Marx) au avut cea mai mare înțuirе asupra gîndirii moderne. Și desigur, oricite „ultrații“ le-ar aduce vremea, ei, ca și K. Marx, vor ocupa un loc de onoare în istoria culturii noastre, ca și în istoria vieții sociale.

Înțeleg dar să *criticăm* doctrina lui Marx, și *sîntem* chiar datori să o criticăm, să-i elucidăm greșelile, și să le înlăturăm.

Dar pentru aceasta nu e nevoie să-l tratăm pe K. Marx „gazetărește“ și să ne umflăm în pene spre a micșura pe... „adversar“...

Adevărul nu poate rezulta decît din

studii și din *gîndirea cinstită*, și *gîndirea cinstită* presupune respectul gîndirii altora, ori-cît ne-ar fi ea de contrară.

Invectivele violente, în publicistică, ca și în literatură și în știință, sînt prin ele înșile probe de inferioritate.

Și de la un om de seamă ca Aurel C. Popovici avem dreptul să cerem să nu ne dea aceste probe.

Dar dacă d. Aurel Popovici se menține, cum am spus, în limitele legitime ale unei concepțiuni conservatoare. „Convorbirile literare“, cu „Cronicile“ d-lui C. Hiotu, sau mai ales cu articolul d-lui N. Teohari, intră e iar în sfera *presei de partid*, cu toată îngustimea, unilateralitatea, și chiar cu „trucurile“ obișnuite spre a *abîmba* pe „adversar“, nedespărțite la noi de acest gen.

Vom cita, de pildă, articolul d-lui N. E. Teohari („profesor la liceul din Pitești“, cum crede d-*sa* necesar să-și singularizeze iscălitura), intitulat „Răscocalele și intelectualiții noștri“, — în care autorul atribuе răscoalele mai ales faptului că țărănul nu e „religios“ și în care reproduce toate clișeele presei de partid.

Următorul pasagiu, prin care d-*sa* caracterizează „noul curent așa poreclit *poporanist*“, e semnificativ :

„S'a ivit o mare mulțime de *neche-mați* cari, în dorința de a parveni, croesc opere de porunceală, mediocre, pline de *declamațiuni ușoare*, sub care se ascunde un *patriotism prefăcut*. Așa s'a dezvoltat acea *retorică unflată și pătimașă*, care inundă astăzi salele noastre. Din toate aceste lucruri s'a desprins o doctrină, un fel de *socialism agrar cu caracter revoluționar*, care se răspîndește liber prin presă, reviste, și broșuri, fără cea mică împotrivire sau control din partea celor în drept“... („C. L.“, No. 3, p. 336).

Înțelegeți, cine e „nechemat“, care în „dorința de a parveni“, „croștele opere de porunca“, etc, și pentru cari se crede dator să tragă la răspundere pe „cei în drept“, d. N. E. Teohari, „profesor la liceul din Pitești“, și deci un „chemat“, care neputând avea „dorința de a parveni“ (e doar „profesor la liceul din Pitești“, pofta de a parveni o pot avea numai pirlitii de directori ai „revistelor poporaniste“, niște „nechemati“, ca de pildă, d-nii N. Iorga, C. Stere și Dr. I. Cantacuzino, simpli profesori universitari, fără nici un nume sau situație, decît doar deputați, directori ai serviciului sanitar, prefecti, etc.),—ne polind, spun, avea „dorința de a parveni“, „croște“ la „Convorbiri literare“. opere neperitoare, de profunzime nespūsă, de un patriotism sincer și luminat, fără retorică și patimă....

Nu mai insistăm. Am consacrat aici prea mult spațiu, pentru cadrul acestei rubrici, „Convorbirilor literare“.

Dar vom reveni, fiind-că, dacă e de dorit, pentru educația noastră intelectuală, ca toate curentele de idei și de sentimente să-și găsească expresiune literară, în cadrul unei concepțiuni teoretice asupra lumii și vieții, (deci, și a celei conservatoare), dezvoltată cu toată sinceritatea și amplitudinea ce ne poate da știința sau filosofia modernă, — transformarea revistelor noastre în *organe de partid*, pălîmășe și aservite scopurilor politice curente, ar fi un dezastru pentru tinăra noastră literatură.

Cunosc, de pildă, confrății de la „Convorbiri literare“ acel caz extraordinar, ce ne arată unde poate duce aservirea unei reviste considerațiilor de partid? Cazul unei reviste importante care a refuzat, nu de mult, unui colaborator constant o *Cronică*, fiind-că ea privea pe „un membru marcant“, ce abia pe atunci se „fuzionase“? (Știm lucrul, fiind-că, în urmă, această Cronică

a fost publicată de noi, după chiar corecturile cenzurate).. Acum după „ruptură“, confrății de la venerabila revistă n'ar mai refuza, desigur, publicarea..

Frumos e să se încetățenească astfel de moravuri în periodicele noastre „literare și științifice“?..

Sămănătorul, (No. 13—16; Martie—Aprilie 1908).

În „Convorbiri literare“, cum am văzut mai sus, d. Aurel C. Popovici, sub titlul de „Demagogie criminală“, atacă mai ales un articol al d-lui Oel. Tazlăuanu, și intruceit în multe privinți, față de acest articol, d-sa are dreptate (în ce privește atît unele afirmări prea.. riscate, cit și concluziunile la cari ajunge, în aparență, d. Tazlăuanu), poate n'am fi relevat chiar vehemența nejustificată de realitatea lucrurilor, dacă din scrierile d-lui Aurel C. Popovici din „Sămănătorul“, n'ar fi rezultat că „demagogia“ are pentru d-sa un înțeles mult mai vast.

D. Aurel C. Popovici e o figură în viața noastră publică, atît prin trecutul său, prin felul său de a fi, prin lucrările sale (un adevărat arsenal pentru lupta noastră națională din Ungaria), cit și prin rolul însemnat ce, de sigur, e merit să-l aibă în viața noastră națională, dacă neamul acesta va avea în curînd parte de împrejurări mai fericite.

Nu odată ne-am manifestat simpatjiile noastre pentru acest luptător viguros și bărbat politic de mare valoare, publicist de talent și cu o vastă cultură.

Dar decînd d. Aurel C. Popovici a luat asupra-și direcția politică a „Sămănătorului“, ni s'a lămurit pe deplin, că d-sa și-a format o concepțiune politică conservatoare, și chiar—pentru ce să nu spunem cuvîntul?—reacționară, nu fără înclinații spre obscurantism, și de o aspră netoleranță.

Socotim această concepție greșită din temelie.

În asemenea împrejurări ni se impune datoria de a lupta împotriva *ideilor* d-sale, fiind-că numai de excese de democratism și liberă gândire nu suferă țara noastră.

D-l Aurel C. Popovici neagă, pur și simplu, ori-ce rost *democrației*.

Așa de pildă în articolul „Doctrină și Realitate” („Sămănătorul”, No. 13) d-sa ne spune :

„«Democrația» (ghilimelele de ironie și cursivele în toată această citație sunt ale autorului),—„Democrația” e o simplă abstracție mintală ce n'a existat și nu poate exista decît în eterne fagădueli și eterne traguri pe sfoară, în continue muștrări și lupte fratricide. „Democrația” e o vorbă. Pentru că așa e firea popoarelor, că de fapt numai un singur om sau o mină de oameni le pot governa. Nici o dată, și pentru o mie de cuvinte, un popor nu se poate governa el pe sine însuși... Că noi, marea mulțime, credem ușor în democrație, nu însemnează nimic. Faptul pozitiv este că în ori-ce „democrație”, tot numai o mină de oameni, o oligocrație, stăpînește, *nici odată poporul*. Fapt pozitiv este că în „democrație” noi, poporul, nici măcar o indicație politică nu putem da... Cu toate astea, noi mulțimea, ne credem atomi suverani, ne place grozav să ni se vorbească de „democrație” și ne credem „adevărată” putere de Stat. O amăgire ca multe altele în viață. De existat n'a existat de fapt, și nu există decît *demagogia*... (p. 251.

Foarte categoric.

Cu toate acestea, *democrația* în știință are un înțeles precis, atît *teoreticește*, ca *bază juridică* a puterilor publice („emanațiunile”, de cari își bato joc în altă parte d. Aurel C. Po-

popovici, joacă, de pildă, un mare rol în Dreptul Constituțional pentru delimitarea sferii de acțiune a organelor puterii publice, pentru determinarea raporturilor între puterea centrală și organizațiunile administrative autonome, pentru interpretarea juridică a drepturilor cetățenești, și deci pentru mărginirea lor legală, etc.); cit și din punctul de vedere al *urmărilor practice*, în ce privește participarea opinii publice organizate, ca factor *legal*, la guvernarea unui popor, până la realizarea idealului de guvernare a poporului prin sine însuși, de care ideal s'au apropiat foarte mult unele țări, cum vom arăta îndată.

D-l Popovici nu vede oare nici o deosebire *de fond*, de pildă, între „variantele de oligocrație”, cum se exprimă d-sa, în Rusia „constituțională” de astăzi, și Elveția ?

Pentru lămurirea d-sale voiu cita pe un savant *englez*—d. Aurel Popovici are mult respect pentru „bunul simț” și „spiritul pozitiv” al poporului englez,—și un savant *celebru*—d. Popovici are slăbiciune pentru celebrități,—un *specialist*—d-sa desprețuește foarte mult pe cei „fără competență”,—și anume: pe profesorul de Drept Constituțional de la glorioasa universitate din Oxford, A. V. Dicey, care, pe deasupra, e membru statornic al partidului liberal, legitimitatea căruia o recunoaște și d. Popovici, și care nu e nici „socialist”, nici „anarhist”, nici „demagog”, pe cari d-sa îi detestă atît de mult.

Și acest spirit pozitiv și cumpătat, acest *moderat*, afirmă în cursul său că guvernarea poporului prin sine însuși, și *directă*, e realizată pe deplin în Elveția!...

În adevăr, în Elveția poporul, *masele populare*, aprobă prin sufragiu universal și direct toate legile și actele mai însemnate de guvernământ (dreptul de *referendum*); poate opri,

prin același sufragiu ori-ce dispozițiune a „gubernului” său (dreptul de „veto popular”); poate chiar impune reprezentanților săi, tot prin sufragiul direct al poporului întreg, orice măsură ar crede de cuviință (dreptul de „inițiativă populară”).

Încît A. V. Dicey, cu drept cuvînt, compară situația legală, și *de fapt*, a poporului elvețian, cu a monarhilor constituționali (fiind-că poporul se manifestează în *forme constituționale*), dar nu din Anglia actuală, ci din acele vremuri cînd, ca în timpurile Elizabetei, regii erau de fapt atotputernici, *gubernau*, nu numai „domneau”.

Dar să reproduc cuvintele proprii ale învățatului englez :

Ideea fundamentală a instituțiilor Elveției moderne, spune el, este—

„necontestata și directă suveranitate a națiunii:

„În Elveția voința poporului, exprimată în chipul stabilit de constituție, este desigur supremă... Vechea idee a deosebirii între guvern și popor a dispărut cu totul (has vanished). Toate organele de guvernămînt, cuprinzînd în acest termin nu numai puterea executivă, ci și corpurile legislative, sînt agenți recunoscuți ai națiunii, și poporul intervine direct în toate actele importante ale legislațiunii. Scurt : în Elveția națiunea este suverană în sensul în care un puternic rege sau regină au fost suverani în acele vremuri, cînd monarhia a fost o putere predominantă în țările europene. Și vom înțelege mai bine raporturile între națiunea elvețiană și reprezentanții săi, fie cei ce formează organele executive, fie cei ce fac parte din Parlament, dacă vom considera că poporul elvețian posedă aceeași situație pe care o avea, de pildă, regina Elisabeta în Anglia. Ori-cît de mare a fost puterea acestei regine, ea n'a fost un tiran, însă ea

„realmente, în ultimul resort, *guberna* țara, și miniștrii au fost slujitorii ei și aduceau la îndeplinire politica ei. Regina nu legifera direct, însă prin veto și alte mijloace diriguia orice act legislativ mai însemnat. Aceiași este, în genere vorbind, situația poporului elvețian (Dar prin *referendum*, prin dreptul de veto și prin cel de *inițiativă*, poporul elvețian astăzi *legiferează chiar direct*)... Ideea ce dominează instituțiile elvețiene e vădită : *națiunea e un monarh*, organele executive și membrii corpurilor legislative sînt numai agenții și miniștrii poporului...” (A. V. Dicey, — „The Law of the Constitution”, 1897, ed. 5-a, p. 450—451).

Dacă adăogim la aceasta că în cantoanele mici puterea legislativă aparține adunării plene a cetățenilor, că aceiași adunare, de regulă, are dreptul de dispozițiune în comunele rurale și alte circumscripții administrative, alături de o largă *autonomie locală*,—icoana unei „gubernări a poporului prin sine însuși” va fi completă.

Așa dar, „fapt pozitiv este, că *democrația*... există” !... Si există nu numai în Elveția, ci, mai mult sau mai puțin, în toate statele civilizate, și a-nume : *în drept*, în măsura în care națiunea e recunoscută ca *izvorul legal* al puterii statului, în măsura în care acest principiu e aplicat în toate instituțiile politice și administrative (față de organele centrale și locale), în măsura adică, în care opinia publică are *mijloace legale, constituționale* (și nu numai *morale*), de a înfrîna guvernarea unei țări; *democrația* există și *de fapt*, în măsura în care cultura generală a poporului, educația lui politică, conștiința drepturilor sale, îl fac capabil în adevăr de a participa, pe această cale, la guvernarea țării.

De aici rezultă că „democrații”, alt

de urzi de energicul director al „Sămănătorului“, au o indoită datorie: de a lupta pentru introducerea principiilor democratice în instituții, în măsură tot mai largă; și, în al doilea rând, de a lucra pentru educația politică a poporului, a opiniei publice, pentru ca poporul să poată și *de fapt* lua tot mai mult parte la guvernare,

Și în această direcție e toată propășirea politică a vremurilor noastre, în ea constă cea „revoluție irezistibilă“, pe care o privea cu „respect religios“ încă Tocqueville.

Mai mult. Numai intruparea în viață a democratismului poate da unei națiuni toată vigoarea și puterea de expansiune; prin instituțiile ei democratice explică un Tocqueville, un James Brice, etc. expansiunea viitoare a rasei anglo-saxone.

Din cele două partide, pe cari le recunoaște indispensabile chiar și d. A. C. Popovici,—cel liberal, deci, trebuie să fie și democratic; iar în măsura în care democratismul biruiește, se intrupează definitiv în instituții și se înrădăcinează în moravuri, e silit să fie democrație și partidul conservator. (În cazul citat mai sus al Elveției, de la sine se înțelege că nici un partid nu mai poate fi *anti-democratic*!)

Bine înțeles, formele democratismului pot, și trebuie să varieze de la un popor la altul, de la o epocă la alta. Nici un om întreg la minte n'are să ceară, de pildă, să se copieze în România instituțiile unei republici federale ca ale Elveției. Dl. C. Stere susține, de pildă, că *monarhia constituțională* e forma cea mai practică de rezolvire a problemei de guvernare democratică, iar în România, chiar sigură cu putință (v. „Introducerea în Dr. Constituțional“, 1903, p. 126 urm.), pe o bază cit mai largă de instituțiuni democratice, bine înțeles.

Dacă însă „fapt pozitiv este, că de-

mocrația există“,—tot așa de cert este, că ea, pur și simplu, *nu-i place* d-lui Aurel C. Popovici.

Și nu-i place, fiindcă d-sa, cu toate că e sincer când vorbește cu dragoste despre popor, și e sincer când îi laudă înțelepciunea (sinceritatea și adinca convingere vibrează în fiecare cuvânt la d-sa), totuși, în fond, ca toate firile conservatoare, toate inteligențele pornite spre reacționarism, *nu are încredere în judecata poporului*; d-sale i se pare că e de ajuns ca „băștândri, liceieni și studenți, suflete avintate tinerești“ să țină poporului un discurs incendiar, pentru ca „un lung și prelung consentiment să răsună: *Așa e, Domnule! Las pe noi, Măria Ta*...“ Si „în zarea îndepărtată se înalță plastic coarnele furcilor și uitezorile roșii ale războiului civil“...

Nu, *vorbele* nici odată n'au răzvrătit nici un popor,—dacă nu sint cauze *adânci și reale* pentru răzvrătire. Să se năpustească mii de „băștândri“ incendiarî într-o țară ca Danemarca sau Elveția,—nu vor răzvrăți masele. (De cite decenii lucrează acolo fără nici un rezultat partidele revoluționare! Și aici d. Popovici nu poate explica acest fapt prin „militarism“, cu toate, că până și în Anglia a descoperit „militarismul“...) Un patriot, deci, nu trebuie să lupte numai împotriva discursurilor incendiare, ci mai ales împotriva acelor cauze adânci și reale ce pot duce nu popor la războiu civil. Atunci, discursurile incendiare vor rămânea, în adevăr, niște exerciții inofensive de oratorie catilinară.

Și numai fiindcă acestui aprig publicist *nu-i place* democrația, d-sa o și identifice cu „anarhia“, „demagogia“ și alte prăpăstii.

În realitate d. Aurel C. Popovici,—deși nu găsește cuvinte destul de aspre împotriva „doctrinelor“ și a „doctrinarilor“, e un *doctrinar* conservator foarte rigid, cum vom arăta altă da-

tă,—și în virtutea *doctrinei sale*, nu a „bunului simț“, cum i se pare, combate democrația.

E una din contradicțiile caracteristice pentru felul de a gândi al d-lui A. C. Popovici.

D-sa e grozav, de pildă, împotriva „simetriei“ și a „abstracțiunilor“, dar el însuși e foarte „simetric“ (numai două partide: unul „menține“, celalalt „schimbă“; și numai două, nu după împrejurările *de fapt* ale unei țări, ca a noastră, ci ca formulă universală) și „abstract“ (*Statul* pentru d-sa parcă e o ființă *în afară* de oamenii vii ce-l alcătuiesc, etc.).

Sau, altă pildă, serie: „un ziarist inteligent cu cultură, nu se dedă nici odată la acest fel de polemică-revolver: sau ești ca mine, sau te impușc“.

Și iată cum își tratează pe „adversari“:

„Mai toți demagogii doctrinari, democrații, socialiștii, anarhiștii, sint dogmatici, încăpăținați, plini de trufie. Compilatori, copii ori papagali recitatori ai silogismelor franțuzești, marxiste, ateiste, amoraliste și imoraliste, ei azi sint secondați de o mulțime de deraiiați „intelectuali“, declasați și fanfaroni. Și iarăși de o altă categorie de „intelectuali“ propriu ziși, mai toți sentimentali scribiți de politicianismul francez d.p.—de hidoasa prezență a neamului șoricesc și guz-gănesc ce mișună și roade prin imensul cașcaval, fabricat de „marea“ (ghilemetele sint ale autorului) revoluție din secolul al XVIII. Intreg acest stat major de minori politici este urmat orbește de năprasnice oștiri de muncitori“...

„...Așa numitele „științe sociale“ cad din înalțimile utopiștilor sentimentali, pe minile calfelor de tăbăcari, de frizeri, tinichigii, de advocăței limbuți, fără clienți, dar cu ambiții, de „intelectuali“ cu intelectul în plețe, de ga-

zetari fără talent, fără obraz, fără cultură“... (No. 15).

„Nici o indulgență însă nu e admisibilă față cu demagogia fie „științifică“, fie ideologică, vanitoasă sau șarlatană, dacă ea persistă în lucrarea ei disolvantă. Căci ea combate credința în D-zeu, în tradiții și moravuri, dragostea de țară și de neam. E republicană și feministă, pacifistă și antimilitaristă, „combativă“ și stupidă... Cu Rousseau și La Mettrie, cu Marx și Büchner, cu Jaurès, Clémenceau, Bourgeois și toată ilustra companie, dimpreună cu „marele“ Alfred Fouillée și mulți alții“... (No. 14).

Lui Renan aproape i se aruncă cunoscutul clișeu de *jidovit* sau *vîndut jidanilor* (și d. A. Popovici are multă considerație pentru *E. Faguet*, „unul din oamenii cu adevărat mari ai Franței“, zice d-sa. Să citească ce spune *acesta* despre Renan: „*Politiques et Moralistes*“, vol. III.)

Ați văzut cum e „bruftuită“ Revoluțiunea franceză, cu toate că ei i se datoresc principiile de guvernămînt ale lumii de azi, că ea, mai ales, a afirmat pentru prima oară principiul *naționalității*, atît de scump acestui aprig luptător.

Și d-sa are mult respect pentru Kant, aproape cit și pentru... Houston Stewart Chamberlain!...

Dar Kant admira pe Rousseau, admira Revoluțiunea franceză în ideile aruncate de ea omenirii, visa „pacea universală“,—era dintre „democrații“ cei cu „simetrie“ și „abstracții“, pe cari îi disprețuește atîta directorul „Sămănătorului“...

În dorința-i pătimașă de a nimici pe „democrați“, d. A. Popovici,—nu-i pot pune la îndoială sinceritatea,—ia, de pildă, cuvintele lui Fr. Engels, prin cari el caracterizează starea deplorabilă a *manuscriselor*, a *brulioanelor lucrărilor neisprăvite* de K. Marx, drept caracterizarea valorii *operei sale* însăși,

a ideilor sale, ca fiind „confuze“ !..

Fr. Engels, care a creat *cultul* lui K. Marx !.. Fr. Engels, care ocupă primul rang în acea falangă de „discipoli“, ce prin exces de zel au compromis doctrina Marxistă, au *osificat-o*, au adus-o în starea de dogmă, neaplicabilă cerințelor timpului, împrejurărilor reale, pe cari nici nu le-a putut prevedea K. Marx !..

„Discipolii“ doar, pe cari, cum a spus cineva, îi secretează chiar fără voe un „magistru“, întotdeauna îl compromit pe acesta prin cadelnuire, sau prin critică.

D. Aurel Popovici se poate convinge de aceasta, de pildă, din apucăturile acelor „discipoli“, cu cari a venit acum în contact, și cari, jurind în numele „magistrului“—un om care cugețea *prin sine însuși*, acesta !—socol că-i reprezintă „școala“, numai imitându-i—vorba crudă a lui Hasdeu—„gimnastica barbișonului“, fără să poată invoca marile lui însușiri de gânditor, și fără talentul lui..

Și credem că facem un serviciu d-lui Aurel Popovici, că nu reproducem aici bucată clasică de polemică din „Sămănătorul“, de sub direcția d-sale, la adresa „Omului Ioină, individ marxist“ și „planetar“ !..

Pentru d. Aurel Popovici deosebirea între d-sa și toți „eterodoxii“, ce văd lucrurile alt-fel, sau cred alt-fel, e foarte simplă :

„Cu un cuvânt, totul se reduce la distincția între *știință și neștiință*, între *cumpăt și pripeală*, *modestie și aroganță*, după vechea experiență a poporului nostru, că unde-i „*învățătura multă*“ e de obicei și *multă sminteală*“... (No. 14).

Dar vedeți, prea multă lume e în lagărul „cellalt“..

Aceasta nu mai e „polemică-revolver“ : sau ești ca mine, sau te împușc“.

—nu e nici macar „polemică-mil-ralieză“, ci polemică-uragan, polemică-vulcan, polemică-razzia de mare, care tinde să dărime totul în jurul d-sale, aproape tot ce se „aplică de 100 ani în politică“, să rămină un pustiu—*ad majorem gloriam...* a „anti-doctrinarismului“ și a... „bunului simț“ !..

Demagogia e un fenomen foarte urit,—dar cind declari „demagog“ pe ori-cine are alte idei („Cu Rousseau și La Mettrie, cu Marx și Büchner, Jaurès, Clémenceau, Bourgeois și toată *ilustra companie*. dimpreună cu „marele“ Alfred Fouillée“...!), și ataci cu atita furie, cu atita netoleranță, cu atita lipsă de ori-ce friu, pe ori-cine nu se închină lui... Houston Stewart Chamberlain, cind faci apel la prejudecățile mulțimii și zugrăvești pe orice democrat ca pe un monstru, fără D-zeu, fără patrie, un smintit,—nu e și aceasta o adevărată demagogie,—demagogie reacționară, care e tot atit de detestabilă ca și demagogia revoluționară ?...

Dar dacă am dori, în interesul unei discuțiuni mai omenoase, ca din stilul d-lui Aurel Popovici să dispară aceste trăsnete și erupțiuni vulcanice imptriva necredincioșilor,—pentru bunul motiv, că credința nu ți-o poți impune cu ciomagul, nici chiar cu rugurile închișițiunii,—totuși sintem mulțumiți, că „Sămănătorul“ îi dă d-sale prilejul să-și desvolte ideile sistematic, într-un corp de *doctrină* (ori-cit nu i-ar plăcea acest cuvânt) armonios, fără să cadă în politicianism vulgar.

Desigur pe această cale—prin discuțiune serioasă—poate numai câștiga educația noastră intelectuală și politică. Cu atit mai mult, că d. Aurel Popovici are și multe vederi juste și salutare (le vom releva cu altă ocaziune), și chiar greșelile d-sale pot servi descoperirii adevărului, fiind-că înseși greșelile unui om de o cultură serioasă și de o inteligență superioară ne

indică cu siguranță dificultățile, pe cari mintea noastră trebuie să le învingă în calea-i spre adevăr, prin studii nepregetate și gândire stăruitoare.

În aceste numere, mult talentații poeți D. Anghel, St. O. Iosif și A. Mișu publică admirabile versuri.

Luceafărul (April). O frumoasă poezie, — *Cîntecele mele*, — de Goga. — Versuri de Maria Cuntan, Ecaterina Pitiș, Elena Farago, etc. — *Faceri de bine*, o puternică năvelă de Sadoveanu, etc.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (Anul I, No. 1).

Publicație trimestrială, de cea mai mare însemnătate, căci are de scop „să contribuie la progresul studiilor istorice, arhitectonice și artistice, cu specială privire la monumentele noastre istorice și să rămie, pentru cei viitori, o arhivă de icoane cit mai credincioase, sub toate raporturile, a stării în care se găsesc azi monumentele noastre străbune“. În acest număr, — pe lângă „Cuvinte începătoare“, „Raport general cu privire la lucrările Comisiunii monumentelor istorice în 1907“ și o „Cronică“, — ni se dau importante „Note istorice și arhitectonice“, însoțite de admirabile ilustrații, relativ la Mănăstirea Comana.

Arhiva (Martie). Urmarea și sfârșitul hătriveștilor și în. resantelor *Aminții de călătorie* ale Voruicului Teodor Burada „în câteva locuri ale Imperiei Austriece“, — și „înturnarea din Austria în Valahia-mică“. Încolo, colaboratorii ordinari ai revistei.

Revista celor Patți (No. 1, 2, 3). — „Ceilalți“ sînt simboliztii romini, grupați în jurul d-lui Minulescu, care, — *d-sa* — nu e lipsit de oarecare talent. Despre chipul cum ceilalți „Ceilalți“ înțeleg, sau mai bine realizează, simbolismul, vom vorbi, probabil, altădată. În ultimul Nr. d. Anghel oferă d-lui Mișu o prețioasă-i colaborare la traducerea, ceușila, a unor frumoase poezii din opera „maeștrilor“.

Săptămîntna (Aprilie). — D. Panu vorbește despre *Învierea lui Isus Hristos*, după evaugheliști, și arată că, din chipul cum vorbesc evaugheliștii, ea nu poate fi considerată ca un fapt sigur, fiindcă Isus le apare sau ca spiri, sau, ciud le apare în carne și oase, evaugheliștii presupun că e Isus, după oarecare semne.

Junimea literară (Cernăuț, April-Mai 1908). Într'un articol intitulat „O pretensiune culturală“ se discută chestiunea creerii unei catedre de Istoria Romînilor la Universitatea din Cernăuț. O conferință despre poetul D. Anghel; d. Vica Țurcan analizează câteva din poeziile distinsului poet, scoțînd în relief duioșia, gingășia și fineța ce caracterizează scrierile acestui autor. — Colaboratorul nostru d. G. Tofan termină studiul său *Agata Bîrsescu în Bucovina* și d. D. Olinescu strîșește de înșirat rămășițele traco-dacice. Poezii și nuvele de d-nii: Loichiță, Tr. Brailean, Rotică, Huțan, Iorgu G. Toma și alții.

Revista Generală a Invățămîntului. (Aprilie, 1908. București).

Numărul acesta, în deosebi, cuprinde articole de interes didactic. Contribuțiile d-lor G. Iuga (Cum s-ar putea îmbunătăți metoda de predare a aritmeticii în școalele comerciale), Gh. Gr. Gheorghiu (Concursurile pentru internatele statului), I. Tulcea (Matematicile în școalele secundare) dovedesc hărnicia cu care membrii corpului nostru didactic studiază chestiunile referitoare la școală. Interesant și caracteristic e articolul d-lui T. Alesseanu: *Gramatica în învățămîntul limbii moderne*. Autorul e un partizan al *directismului* în predarea limbilor moderne; cu toate acestea nu e partizan al formulei: „*a-fără cu gramatica*“. Credem că părerile d-lui Alesseanu nu vor găsi protivnici între profesorii de limbă moderne: azi toți profesorii de limbă moderne s-au convins din experiență,

ea eliminarea gramaticii din învățămîntul limbilor e tot așa de dăunătoare cași vechiul exclusivism gramatical. Și în metodică calea mijlorie e mai aproape de adevăr decît extremele.

Șezătoarea (vol. X, No. 3—4).

Șezătoarea apare foarte neregulat. Astfel chiar No. acesta, care trebuia să apară în Ianuar, apare abia acum, la finele lui Martie. Știu foarte bine greutățile prin care Șezătoarea trece, dar nu e mai puțin adevărat că neregularitatea de apariție a unei reviste este una din cauzele principale pentru care publicul nu o mai urmărește cu interes. Dacă ar apărea regulat, Șezătoarea și-ar asigura fără îndoială cititori și colaboratori *statornici* din toate părțile romîniunii. Ar fi într-adevăr de cel mai mare merit, dacă d. Gorovei ar reuși să facă din revista sa *singura* revista folklorică romînească, căci astăzi se publică, mai ales în Ardeal, o cantitate considerabilă de material folkloric, care însă, din cauză că apare în reviste și ziare obscure ori vremelnice, este cași pierdut.

No. acesta cuprinde, pe lângă obișnuitul material folositor, și un prețios articol în care d. Gh. T. Kirileanu descrie Un vechiu cîlindar manuscris, copie făcută în 1798 după un calendar tipărit în Iași la 1785, și care a aparținut familiei Tabără din Bucovina.

Mercure de France (1 și 15 Aprilie 1908).

Într'un articol, Bovarismul istoric, *Jules de Gaultier* analizează ideile exprimate de Nietzsche în „Considerațiile lui inactuale” asupra utilității și inconveniențelor istoriei. În acest studiu Nietzsche căuta să arăte în ce măsură cunoștința trecutului e utilă oamenilor din timpul prezent și în ce măsură e periculoasă, fiind un obstacol la dezvoltarea personalității lor. După filosoful german, realitatea so-

cială e un compromis între două forțe, una de schimbare alta de cristalizare și de conservare. Măsura în care aceste două forțe trebuie asociate în sinul aceleiași realități variază după împrejurări, e o chestie care a preocupat mult pe Nietzsche.

Cunoștința trecutului și a străinătății nu poate folosi, după el, decît popoarelor care posedă deja acel mod fiziologic de a fi, acea putere de reacțiune esențială și originală pe care Nietzsche o numește cultura proprie, un product al acțiunii aceluiaș sol asupra unui grup etnic izolat și obișnuit și tradiții comune, un product care nu se realizează decît cînd anumite condiții filozofice sînt îndeplinite.

Numai prezența acestei culturi în grupul social, numai existența acestui punct fix poate fi condiția unor schimbări rodnice.

Puținele popoare, cum au fost Grecii cari au posedat-o, au avut acel simț critic cu ajutorul căruia au știut să aleagă, printre produsele trecutului și cele ale străinătății, acele care erau în armonie cu ele înșile și le puteau în adevăr învața. Această cultură și putere de reacție, care formează personalitatea unui popor, Nietzsche o nega Germaniei. De aceea el socotea simțul istoric ca pericolos pentru ea, căci, după credința lui, istoria nu poate fi suportată decît de personalitățile puternice, pe cele slabe ea sfirșește prin a le șterge. Acestea să continue mai bine a se dezvolta în chip liber, spontan. Să învețe întâi a trăi și să nu utilizeze decît mai târziu istoria, în serviciul celor învățate în școala vieții.

La Revue Latine, (Martie).--Emile Faguet vorbește, cu ocazia unei cărți a lui Zyrowski, asupra lui Sully Prudhomme. După Faguet, Sully Prudhomme a fost un romantic, un „elixir de romantism”, și se poate urmări, în poezia sa, influențele lui Lamartine,

Musset, Vigny și chiar Victor Hugo. Parnasul a influențat, și el, dându-i măsura, alegerea, finitul, „scurtul și forțele”... dacă nu cumva aceste calități le avea dela natură, chiar fără influența Parnasului.—În deosebire de Parnasieni însă, Sully Prudhomme a fost individualist, personalist, „confidențial”. — Sully Prudhomme a fost un stoic.—A fost *solicitat*, muncit de Pascal, dar Pascal n'a avut asupra sa decît rolul de a-l „excita”: Pascal a intrupat în sine negația științei, negația spiritului științific; pe cînd Sully Prudhomme a fost apostolul științei, cerîndu-i adevărul și liniștea sufletească cu speranța de a le căpăta. — Urmează o pătrunzătoare analiză a filozofiei ce se degajează din *Justice*.—Într-o „prefață a unei ediții engleze” a celebrei scrieri a lui Montesquieu: *Lettres Persanes*, Faguet arată importanța acestei scrieri: o zugrăvire vioae a moravurilor dela 1720 (în genul *caracterelor* lui Labruyère) și, în același timp, prin concepția socială ce se degajază din ea, o prefață spirituală și îndrăzneată a mării opere *L'Esprit des Loix*.

Rivista d'Italia (Martie 1908). *Emma Castelbolognesi* „Ludwig Uhland, ca poet caracteristic al baladei germane. — Balada germană, cullă. s-a născut supt influența baladelor populare engleze și secțiene, care au făcut pe Herder să atragă atenția Germanilor asupra propriei lor poezii populare. Influenței lui Herder se datorește celebra baladă „Lenore” a lui Iohann Gottfried Bürger, și aceleiași influențe se datorese și baladele scrise de Goethe și Schiller. Școala romantică a cultivat mai departe acest gen literar; cultul pentru evul mediu și deșteptarea spiritului național german erau cu deosebire favorabile baladei. Colecția de poezii populare a lui Arnim și Brentano „Des Knaben Wunderhorn” avu o tot așa

de mare influență asupra grupeii a doua de romantici: frații Schlegel, Tieck, Novalis și tinerii poeți din Tübingen și Stuttgart, printre care Gassim și pe Uhland, după cum avusesse colecția lui Herder „*Stimmen der Völker*” asupra primei grupe din Göttingen. Uhland, deși mai tîrziu negă cu tărie orice legatură cu școala romantică, avu totuși în tinereță și el epoca sa de romantism, după cum o probează și scrierile sale din anii tineri și legăturile sale cu I. Kerner, Fouqué, Chamisso. Născut la Tübingen în anul 1787 și-a făcut studiile în orașul său natal, dedicîndu-se jurisprudenței și ocupîndu-se mai tîrziu cu avocătura. Dragostea sa însă pentru filologie și literatură, îl făcu să se ocupe cu studiul limbilor franceză, spaniolă și engleză și să înceapă de timpuriu a scrie versuri. La 1810 făcu o călătorie la Paris, cu scopul de a studia codul lui Napoleon, dar în realitate se ocupă mai mult cu studiul vechei poezii franceze și stabili el cel dintăiu diferența între ciclul de poezii epice al lui Carol cel mare și ciclul breton. Pentru scurta vreme, ocupă la 1813 postul de subsecretar la ministerul de justiție din Stuttgart și după ce în 1819 fu ales deputat, el părăsi cu totul avocătura și se ocupă numai cu literatura și filologia, în special cu mitologia germană, până ce în anul 1829 fu numit profesor de literatura germană la univ. din Tübingen, unde profesă până la 1833, cînd fiind ales iarăși deputat, trebui să-și dea demisia. Politica i-a mai tulburat încă odată viața la 1848, cînd îl vedem deputat în adunarea generală dela Frankfurt, apoi a trăit retras pînă la moartea sa, împlătită în 1862.

Ca învățat filolog el a lăsat o operă însemnată „*Mitul lui Thor*”, zeul tunetului, și o colecție de poezii populare vechi, publicată la 1844. Ca poet el a dus genul baladei la cea mai înaltă

perfectie și a avut cea mai mare influență asupra poetilor următori.

Nuova Antologia (1 April 1908).
Roberto Michels, „Werner Sombart”.
 W. Sombart este una din cele mai însemnate personalități ale Germaniei științifice de astăzi. Impreună cu triada Schmoller, Wagner și Brentano, numele lui W. Sombart este cel mai cunoscut între savanții economiști ai Germaniei. Ca o dovadă, care în acelaș timp ne arată și mișcarea intelectuală din Rusia, poate servi faptul că numai în șes luni din anul 1905 s-au vândut în imperiul Țarului 24,500 exemplare din operele lui Sombart. Născut în anul 1863 la Ernesleben dintr-o familie de pastori protestanți din Westfalia, de origine franceză—strămoșii au fost niște ughenoți emigranți pela finele sec. XV în Olanda—Sombart, zice autorul, prezintă caracteristicile raselor încrucișate: francez prin vioiciunea spiritului, eleganța stilului, fineța simțului artistic; german prin precisiunea metodei sale științifice. După sfârșirea studiilor liceale în Berlin, motive de sănătate îl făcură să se ducă în Italia, unde a petrecut mai multă vreme. La Pisa a urmat întâiul an de universitate; la Roma a studiat mai mult de un an statistica. Acestui fapt se datoresc studiile economice asupra Italiei, din care cele mai însemnate: *Studien zur Entwicklungsgeschichte des italienischen Proletariats* (în *Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*, VI, 177—258, Berlin 1893) constituie întâia încercare de a explica legile dezvoltării societății omenеști, studiind tipurile mai înapoiate din societățile actuale. După aceste studii monografice Sombart intră în o fază nouă, aceea a marilor sinteze. În rindul întâiu vine acel ciclu de conferințe ținute la Zürich, publicate sub titlul „Socialismul și Mișcarea Socială”, operă care a fost tradusă în 17 limbi (franceză, italiană, spaniolă, flamandă, olandă,

dezd, engleză, suedeză, daneză, rusă, polonă, celă, croată, slovenă, bulgară, maghiară, armană, japoneză). În 1905 a apărut a 5^a ed. germană a acestei opere (mă a 33^a) și acurza apare a 6^a ed., care față cu prima ed., e o carte cu desăvîrșire nouă. Punctul său de vedere nu e marxist, deși admite principiul istoric și filozofic al luptei de clase ca lege a transformării sociale. Dintre operele care i-au consacrat fama de mare economist, cele mai importante sînt: „Der moderne Kapitalismus (2 vol. Leipzig 1902) și „Economia politică în Germania în sec. XIX” (Berlin 1903).

Cu tot renumele său în întreaga lume cultă, cariera sa unversitară a fost departe de a fi strălucită. Numit în 1890—cînd se găsea secretar al Camerei de Comerț din Brema,—profesor extraordinar la Breslau, n-a mai fost înaintat deloc, până cînd în 1906 și-a dat demisia prîvind catedra de economie politică la școala superioară de comerț din Berlin, o fundație nouă a municipalității. Acel lucru se explică prîu aceia că în Germania oficială libertatea științei și a doctrinelor încă nu există.

Deutsche Rundschau (April 1908). *A. Bossert* „Hippolyte Taine în scrisorile sale”. Cu al patrulea volum s-a încheiat publicarea corespondenței lui H. Taine (H. Taine, Sa vie et sa correspondance, 4 vol. Paris, Hachette 1903—1907). Publicarea corespondenței unui scriitor, zice autorul, nu servește în totdeauna gloria sa, cum s-a văzut de pildă prin publicarea scrisorilor lui Sainte-Beuve ori V. Hugo. Pentru Taine însă, corespondența sa nu micșorează întru nimic ideea pe care cei care îi cunosc opera, și-au făcut-o despre el. Rezumăm biografia.

Taine s-a născut în Vouziers, departamentul Ardennes, în anul 1828. Tatăl său era avocat și om cult care

se-ncearca nu fără succes și în poezie; el a învățat pe fiul său elementele limbii franceze și latine. Un unchiu al lui Taine, care făcuse o călătorie în America, i-a dat lecții de limba engleză. Murind în anul 1840 tatăl, Hippolyte fu trimis la Paris într-un institut ce stătea în legătură cu colegiul Bourbon; constituția sa delicată însă neimpăcându-se cu viața de internat, mama sa fu nevoită să se mute și ea la Paris spre a-și ținea fiu' arasă. În colegiul Taine legă strinsă prietenie cu Prévost-Paradol, vestitul scriitor politic de mai târziu. După isprăvirea liceului, Taine, în urma unui concurs strălucit, intră în școala Normală superioară. După trei ani de studii strălucite, el se prezintă la examenul de agregat pentru filosofie, dar fu respins de comisiune pentru ideile sale înaintate, și fu numit profesor într-un mic oraș de provincie: Nevers și de aici, mai târziu, permutat la Poitiers. În acest timp el își pregăti o teză de doctorat „Asupra percepției senzuale”, dar facultatea o respinse dela început, fără să-l admită a o susține și, în anul următor, fu permutat la Besançon. Atunci Taine își luă concediu și veni la Paris, hotărât să trăiască din lecții private și să-și treacă doctoratul în litere. Teza aleasă „Asupra fabulelor lui Lafontaine” fu primită și la 1855 Taine era doctor. De aici înainte Taine s-aplecă tot mai mult spre cariera de scriitor și la 1855 apărură opera sa premiată „Încercare asupra lui T. Liviu”. Intră apoi în relații cu editura Hachette, și devine colaborator la „Revue de l'Instruction publique”, la „Journal des Débats” și în curând la „Revue des deux Mondes”. Prescriindu-i-se de medicii o cură în Pirenei. Hachette îl însăreținează să scrie un „guide”. Taine, care avea nevoie de bani, primește propunerea, dar cînd editorul primește manuscrisul, găsește că titlul de „guide” ar fi

prea modest și publică opera sub titlul „Călătorii în Pirenei”. În anul 1863 apar 3 vol. din „Istoria literaturii engleze” și în acelaș an Taine e numit membru în comisiunea examinatoare pentru școala militară din Saint-Cyr, funcție în care rămase până în 1866. În 1864 își începu la École des Beaux-Arts prelegerile sale asupra istoriei artei, din care au eșit acele 2 volume de „Filosofia Artei”. Însurindu-se în anul 1868 cu fiica arhitectului Denuelle, Taine trăește de aici înainte mai mult îla moșia soarelui său în Chatenay, nu departe de Paris. Închis în odaia sa de studiu, el trăi ca un pustnic, fără să bînuiască nenorocirea ce amenința Franța. Războiul și înfrîngerea patriei sale îi tulbură viața și îl făcu să privească cu groază viitorul. În această stare sufletească începu el opera sa cea mai întinsă „Originile Franței contemporane”, care apărură în 10 vol. și în care crezu că a arătat izvoarele relelor ce zbuciumau societatea. La 1893 el muri și fu înmormîntat aproape de casa sa, în groapa pregătită de mai înainte. Inscriptia funerară: „Veritatem unice dilexit” exprimă conținutul întregii sale vieți.

Deutsche Revue, (April 1908).—Baroul *De Pourville*, fost, timp de 8 ani, atașat pe lângă guvernămîntul Indochinei franceze, într-un articol intitulat „Prefacerea în China”, se ocupă cu mișcarea revoluționară chineză. Mișcarea aceasta se întinde mai cu samă între Chinezii din sudul imperiului și are o indoită țintă: răsturnarea actualei dinastii străine și reformarea radicală a actualei organizații învechite și dușmane progresului. Rezultatul cel mai însemnat pe care l-a ajuns până acuma propaganda reformatorilor, este că a făcut pe locuitorii diferitelor provincii să priceapă că există interese care privesc de o potrivă pe toți locuitorii impe-

riului în aceeași măsură. Și acest lucru este capital. Pană acum diferitele provincii erau despărțite printr-o gelozie și chiar ură și revoltele izolate puteau fi ușor înadușite. Această unitate spirituală a poporului chinez este opera unei publicații revoluționare, care a fost răspândită în toată China în nenumărate exemplare. În același timp, odată cu propaganda, se fac și pregătirile de luptă necesare: arme și muniții se introduc cu toată paza funcționarilor imperiali. Șeful și organizatorul acestei mișcări revoluționare este Sun-ya-tsen, care nu de mult s-a întors din Singapore iarăși în China. Mișcarea revoluționară a început în Kwangtung și în insula Hainan și începe și în Sz'tschwan. Guvernul a numit ca vicerege a amândorou provincilor Kwang și acesta a și anunțat că va începe o luptă fără cruțare întru rebelilor. Care partidă va învinge? În China nimeni nu are curajul să facă prognosticuri, dar întreaga opinie publică e de părere că acea partidă va fi învinsă, care va face apel la ajutorul puterilor străine. Această nouă atitudine a opiniei publice este rezultatul propagandei lui Sun-ya-tsen. El știe bine că fără ajutorul Englezilor dinastia actuală ar fi încetat să domnească de acum șezeci de ani și nu vrea ca același lucru să se întâmple și acum. Toată propaganda sa și a partizanilor săi a tins tocmai de aceea ca să forneze în poporul chinez convingerea că trebuie să se sprijine numai pe sine însuși și nu trebuie să mai lase pe străini să se amestice în chestiunile ce-l privesc. Pe de altă parte și el și toți partizanii reformelor nu arată nici o dușmănie Europeanilor, ei din contra, în cazuri de tulburări, formează garde dintre dînșii care să-i protejeze, lucru pe care guvernul chinez nu l-a făcut niciodată.

Sozialistische Monats-Hefte
(April 1908). Roman Strellzow „Situa-

ția politică și socialdemocrația în Rusia.—Reacțiunea în Rusia s-a întărit din nou și odată cu aceasta a început și emigrarea elementelor înaintate. Presa socialistă nu mai poate exista în țară și a trebuit și ea să o părăsească; ziarele socialiste au început iarăși a se tipări în străinătate. Care sînt părerile acestei prese? Organul fracțiunii numite a Bolschewikilor, ziarul *Proletarij*, e de părere că reacțiunea nu are niciun sprijin în popor, că puterea ei stă numai în baionetele armatei; revoluția e stăpînată pe întreaga țară și pe întregul proletariat; reacțiunea din poartă nu are ca sprijinitori decît micul cerc al lumii oficiale, marii proprietari și marii capitaliști. Cum se vede, redacția ziarului *Proletarij*, nu e deloc pesimistă. Dar, zice autorul, cum se face—dacă lucrurile sînt așa—că Reacțiunea a fost totuși destul de puternică ca să schimbe dreptul de vot în dezavantajul țărănimii și a proletariatului? Cum a fost posibil ca micul număr al reacționarilor să înădușe orice mișcare a proletariatului?

Organul *Menschewikilor*, *Golos Sozialdemokrata*, vede situația cu totul altminteritea. Ne spune: „Revoluția rusească a fost slăbită; partidul revoluționar este dezorganizat și demoralizat“. Adevărul, zice Strellzow, e din partea acestor din urmă și afirmarea lui e de mai mult tolos pentru mișcarea socialistă din Rusia decît iluziile Leninianilor. Fracțiunea *Menschewikilor* este singura care-și da deplină socoteală de situația reală din Rusia; ea știe că multe lupte vor trebui, pînă cînd partidul se va întra din nou, dar se poate mîngia că eforturile sale vor aduce succesul. O regenerare a mișcării socialiste în Rusia, conchide autorul, e posibilă numai pe calea pe care merge *Menschewismul*.

Zeitschrift für romanische Philologie (1907, No. 6).
Sextil Pușcariu (p. 718) derivă pe

amefesc din **ammattire* — *mattus* bat (Georges), în legătură cu ital. *ammattire* a înnebuni, a-și pierde mintea, engad. *ammattir* a deveni furios, nebun, fr. *amatir*.—Meyer-Lübke (p. 716) derivă pe macedorom. *alinesc* a prinde, a se prinde (d. p. în horă) din latin. *adnanciscor*.

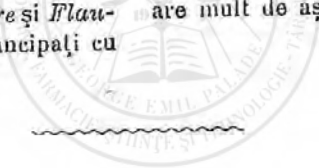
North American Review. (April, 908, New-York).—*D. Reginald de Koven*— „Declinul și Căderea lui Wagner”—ne dă un studiu foarte interesant asupra operei wagneriene. Autorul pleacă dela observarea unui fapt. În New-York sînt două *Casa de Operă*, care au reușit să alcătuiască cele mai mari și mai complete trupe din lume. Azi, necontestat că orașul New-York este centrul muzical al lumii întregi, în ce privește muzica de operă. Autorul a urmărit, de aproape, succesul diferiților autori interpretați de aceste trupe neintrecute și a constatat că *Wagner*, care cu cîțiva ani mai înainte era cel mai apreciat de public, astăzi, deși interpretarea lui e superioară, nu mai poate ține scena; pe cînd *Puccini* și *Verdi* au aceleași succese. După constatarea faptului, autorul, foarte metodic caută să aflu cauzele:—1) în caracterul intrinsec al operei;—2) în artiști;—3) în public. 1) În ce privește valoarea intrinsecă artistică a operelor lui Wagner, autorul observă că teoria artistică a lui Wagner nu se conformează deloc unui adevăr prea cunoscut în materie de artă: *trăinicia unei opere de artă este în raport direct cu nobleța concepției ei și cu adevărul, în ce privește natura omenească, cuprins în ea.* Din acest punct de vedere, opera lui Wagner, care își are izvorul exclusiv în *legendă* și *mit*, e lipsită cu desăvîrșire de înălțime și universalitate. Azi ne place viața reală, nu romantismul. Personajele lui Wagner nu sînt reale, nu ne inspiră simpatie; atmosfera mistică și legendară ne încâlzează emoția

sincera.—2) În privința artiștilor d. *Reginald de Koven*, cu drept cuvînt impută lui *Wagner* faptul că el nu dă locul în *voci omenești*, care e mai aptă decît orice instrument să trezească emoții în auditor. În *Wagner* aproape toată puterea operei e concentrată în orchestră și chiar partitura vocii e scrisă ca pentru muzica instrumentală; vocile sînt tratate ca instrumente de orchestră; de aici distrugerea vocii artiștilor și repulzia lor pentru muzica wagneriană.—3) Auditorul muzicii wagneriene e împărțit—după autor—in patru categorii: a). *excluziviștii*, care sînt fanatici ignoranți produși de modă și de farmecul geniului, și care azi sînt în descreștere; b). *raționali*, apreciatori conștienți și măsurați ai lui *Wagner* cari, azi, nu mai vîd în el pe „reprezentantul muzicii viitoare,” ci numai pe urmașul lui *Beethoven*, pe un om de geniu care a făcut un pas înainte, dar care începe deja să fie întrecut. Ei nu mai sînt idolatorii marelui maestru; c). *intuitivii*, care apreciază pe *Wagner* nu pentru muzică, ci pentru excitația violentă a senzațiilor produsă de elemente secundare. Aceștia găsesc această excitație în furtunile orchestrale din maestrul modern, așa că pentru plăcerile lor muzicale *Wagner* nu le mai este indispensabil; d). *părtinitorii*, admiratori produși de influența personală a marelui maestru, care dela moartea lui *Wagner* au scăzut considerabil.—Se vede dar că niciuna din cele patru categorii ale auditorului wagnerian nu mai e în stare azi să susție curentul wagnerian la nivelul la care se ridicase acum cîțiva ani. Toate considerațiile expuse mai sus fac pe autor să creadă că wagnerianismul va ceda locul unei muzici superioare.

Contemporary Review (April, 1908. London).—*Edouard Rod*—„Tendințele Actuale ale Literaturii Fran-

ceze" -- analizează de aproape producția literară din Franța, din ultimul timp, și caută să caracterizeze deosebitele curente literare care se desprind din această supraîmbelșugată producție. Cu toată silința de a desemna curente bine distincte, autorul conchide că acum, în Franța, nu e o școală dominantă de scriitori, nu-i o direcție comună; că întreaga producție literară are caracterul heterogenității. Cu toate acestea, din imensa diversitate, un caracter al literaturii contemporane se impune în mod neîndoelnic: *dorința de adevăr în zugrăvirea vieții și descrierea sentimentelor*. Acest caracter apare ca o reacțiune împotriva romantismului care a dus prea departe falsificarea realității și hiperbola. Reacțiunea împotriva romantismului începe în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, și cei mai autorizați adversari ai lui, încă îi sînt, în parte, victime: *Baudelaire* și *Flaubert* sînt departe de a fi emancipați cu

totul de influența vechii școli, iar *Zola* se plinge singur că fără voința lui e romantic. Necontestat însă că acești scriitori, deși sacrifică încă idolului Romantismului contribuie mult la intronarea Naturalismului. După ei veniră alții, care au servit cauza Naturalismului mai mult prin sfortșarea lor colectivă decit prin prestigiul literar al vreunei sfere celebre. Toți acești scriitori, fie clasici, realiști, umaniști, impresionisti ori neclasificați, scriitori care n-au atins înălțimea celebrității lui *Hugo* ori *Zola*, toți, fără excepție, luptă pentru adevăr în artă. Cel mai artist dintre ei: *Henri Ręgnier* crede că exactitatea termenilor ce întrebuintează nu e separată de calitatea lor estetică. Noua direcție, fără îndoială, va străbate prin toate școalele sau începuturi de școale și ultimele rămășiți romantice vor fi spulberate din literatură de vigoarea naturalismului, care are mult de așteptat dela viitor.

Varietăți

Adormirea prin curenți electrici. Invățătul francez *Leduc* a imaginat un aparat pentru adormirea bolnavilor ce urmează a fi supuși operațiilor.

Adormirea se face cu ajutorul curenților electrici, imaginați de dînsul și numiți curenți *Leduc*.

Acești curenți, de potențial mic, lucrează în aceeași direcție și în mod intermitent. O casă germană a construit un aparat care să dea astfel de curenți și de curînd *Carpentier* în Paris a construit un aparat, care permite întrebuințarea adormirii electrice ori a unei anestezii parțiale, în practica curentă a doctorilor. *Leduc* s'a supus el, cel dintîi, experiențelor cu curenții producători de somn electric și descrie impresiile căpătate: viața sufletească dispăre aproape; el aude vorbele celor dimprejur ca în vis, ar vrea să comunice cu dinșii, dar nu poate.

Invierea animalelor ucise de electricitate. Aceiași curenți *Leduc* fură întrebuințați de o doctoresă din *New-York*, *Luisa Rabinovici*, în o serie de experiențe cu animalele. Cu un curent de 5—6 volți animalul e adormit, respirația și pulsul sînt cu totul regulate. Dacă curentul e de 55 volți și lucrează cîteva secunde, imediat după facem ca el să înceteze, se observă la animal convulsii ca în cazurile de epilepsie. Cu un curent de 12—15 volți, care ar lucra 1 minută asupra unui iepure, animalul e ucis. Dîndu-i însă curenți la intervale regulate, i se provoacă res-

pirația artificială și pulsul și mișcările respiratorii reîncep. Aceste fapte sînt relatate de *Alfred Gradenwitz* în *Revue générale des Sciences* No. 5 din 15 Martie 1908 și el declară că d-ra *Rabinovici* i-a prezentat un iepure „care fusese de mai multe ori ucis și înviat” și care totuși era sănătos. Această respirație artificială electrică dă bune speranțe în ce privește readucerea la viață a oamenilor uciși prin descărcările electrice de cel mult 2000 volți; e nevoie să fie însă aplicată imediat. Tot așa ea ar putea fi întrebuințată cu succes în cazul accidentelor mortale ce au loc uneori, cînd se întrebuințază ca narcotic cloroformul ori eterul.

Fotografiile reproducînd relieful corpurilor. Cunoscutul fizician francez *Lippmann* a reușit să pregătească niște plăci sensibile, cu ajutorul cărora fotografiile ni redau relieful corpurilor; ca și corpurile din natură, aceste fotografii presintă aspecte diferite după poziția observatorului. *Lippmann* le numește fotografiile integrale.

Imprăștierea norilor de grindină cu ajutorul tunurilor. O sumă de experiențe făcute în Italia de *Blaserna* la *Castelfranco Veneta* păreau să dovedească că zguduirile aerului, datorite tragerilor cu tunul, nu au nici un efect asupra norilor. Fizicianul francez *Violle* arată că e nevoie ca exploziile să se facă chiar în mijlocul norilor. El s'a servit în mai multe rînduri de *baloane captive*. În

August 1907 el a reușit să rupă un nou în două părți și să-l împărștie. Pentru a putea ajunge la rezultate practice, e nevoie încă de numeroase experiențe.

Apa în atmosfera planetei Marte. Făcându-se între 15 și 25 Februar 1908 mai multe fotografii a spectrului luminii ce o primim de la planeta Mart, s'a putut dovedi existența apei în atmosfera acestei planete. Observațiile s'au făcut la *Lowell* în Statele-Unite, unde se află un observator astronomic.

Pompele de incendiu la New-York. În New-York se execută lucrări în valoare de vr'o 20,000,000 lei pentru apărarea părții centrale a orașelor contra incendiilor. Pentru a avea la îndămină apă sub presiune, s'au pus 80 km. de conducte de apă, s'au așezat două stații de pompe în afară de zona primejdieasă și s'a întrebuințat la construirea lor material care nu arde. Cu ajutorul sistemului de distribuire a apei adoptat, se poate ușor concentra asupra unei clădiri incendiate 60 de guri de apă, dînd fiecare cite 2200 litruri de apă pe minută. Pompele sînt mișcate electric.

Case înalte în New-York. După o statistică de curînd apărută se găsesc în *New-York* 558 de case, care au înai mult de zece rînduri și anume:

164	cu 10 rînduri
161	" 11 "
169	" 12 "
91	" 13 pînă la 20 de rînduri
11	" 22 " " 26 " "
1	" 41 de rînduri
1	" 48 " "

Și casa cu 48 de rînduri are o înălțime de 200 m.

Industria blănii de Astrahan în Europa. Oile numite *Karakul* din Turchestan sînt singurele care dau cunoscuta blană de Astrahan. Incurcișînd aceste oi cu cele din Europa centrală s'a reușit a se crea o rasă

a cărei blană e foarte căutată. S'a reușit apoi să se crească oile *Karakul* în Europa. Aceste încercări au reușit în Rusia, în Bosnia și Herțegovina și în Germania, acum de curînd, la Lindehen.

Legiferarea întrebuințării razelor X în Austria. Întrebuințarea acestor raze în scopuri medicale e așa de răspîndită și neajunsurile întrebuințării lor de cătră oamenii necunoscători atît de mari încît s'a simțit nevoia de a o legifera. Doctorii o vor întrebuința pe răspunderea lor, șefii diferitelor institute particulare trebuie să presînte certificate, că au făcut studiile trebuitoare. În afară de institute și școli, expunerea corpului la razele X, în scop de demonstrare rodioscopică și în expoziții, se poate face numai în urma permisiunii autorităților.

Electrizarea curelelor de transmis_iune. Pentru ca să nu lunece curelele de roți se zvîrle de obicei pe aceste din urmă rîșină pulverizată. În *Chemiker Zeitung* din Decembrie 1907 se găsesc redade observațiile lui *Richter*, care a constatat, în urma a numeroase experiențe, că pielea se încarcă cu electricitate pozitivă, iar roțile cu electricitatea negativă. Potențialul curelei poate deveni așa de mare (13000 volți), încît pot ușor să se formeze scînteii de 2—3 cm. *Richter* vede în aceste scînteii cauza unui mare număr de accidente, neexplicate pînă acum, căci o asemenea scîntee poate foarte ușor aprinde un amestic explozibil. Pentru a se evita formarea lor, *Richter* recomandă să se ungă roțile cu glicerină și apă.

Smochine și blastofagi. Un cetitor ne cere o lămurire complementară asupra celor spuse în cronică științifică din „Viața Romînească” No. 2 An. III.

D-sa dorește să știe ce se ntmplă cu smochinele de Smirna, în care n-ar fi putut intra blastofagi ca să aducă pomeul fecundator. Autorul

cronicei răspunde că aceste smochine tinere, ce n-au avut norocul să fie vizitate de blastofag, *se usucă repede și cad de pe copac.*

În această privință s'ar putea istorisi pe scurt o păcăleală ce-au suferit-o Americanii din California.

Se pare că Californienii savurează mult smochinele de Smirna. De aceea în 1880 ei au trimis o comisiune la Smirna, cu însărcinarea să caute smochinii cei mai aleși, să-i cumpere și să-i transporte, cu toate îngrijirile trebuitoare, până'n California unde trebuiau să fie replantați. I-a costat mulți bani această întreprindere, dar în fine au reușit să răsașească în patria lor o sumedenie de smochini de Smirna. Când colo, ce să vezi! Arborii mergeau de minune, însă fructe coapte n-au putut gusta bieții Americani nici după 15 ani de așteptare. În fiecare vară apăreau pe copaci o infinitate de smochine tinere, dar nici una nu ajungea să se coacă; toate se uscau și cădeau. Bieții oameni începuse să creadă că Smirnejii i-au păcălit, vânzându-le cele mai rele soiuri de smochini. Pe la 1894, ei au trimis un delegat în Asia mică, să observe mai de aproape ce se petrece cu smochinii. Deabea atunci au aflat ei că blastofagul este indispensabil pentru ca smochinul de Smirna să dea roade.

Smirnejii cunoșteau importanța blastofagului, încă din timpuri foarte vechi, deoarece și Aristot pomeneste de dînsa, dar ei n-au vrut să spună la început nimic Americanilor, de frica concurenței.

Mecanismul intim al fecundării și legătura de viață între smochin și blastofag s-au cunoscut însă mult mai târziu.

Convinși că nu-i de ajuns să ai smochini ca să măninci fructe coapte, și că mai trebuie și blastofagi, Cali-

fornienii au început să importe din Algeria smochini sălbatici cu blastofagii lor. De atunci a început în California cultivarea și exportul de smochine, care e azi așa de înfloritor.

Schimbări produse la animale și transmise prin ereditate. În volumul 25, fasc. 1, 2 a revistei germane *Archiv für Entwicklungsmechanik* se găsește un articol al lui *Kammerer*, în care acesta descrie experiențele ce le-a făcut în laboratorul profesorului *Przibram* de la Universitatea din Viena cu Salamandra patată și Salamandra neagră. Între altele aceste animale se deosebesc prin modul de reproducere, căci cea dintâi dă naștere la larve prevăzute cu branchii și o membrană înotoătoare, pe cînd Salamandra neagră (trăește în munții Germaniei meridionale, Franței și Svțierei) dă naștere la doi puișori care respiră prin plămîi și afară de talie samănă cu o salamandă neagră adultă. Larvele Salamandrei patate sînt silite să trăească în apă cîtăva vreme și numai mai tîrziu trec în Salamandre terestre. *Kammerer* a arătat că, dacă ținem Salamandra patată la un loc uscat și la temperatura joasă, ea dă naștere la doi pui, de culoare închisă, care samănă cu Salamandra neagră. Pe de altă parte ținînd pe această din urmă la temperatura mai înaltă, în aer umed, în vecinătatea apei, ea dă larve, care vor trebui să trăească întăi în apă, întocmai ca Salamandra patată; larvele par patate chiar. Schimbările produse astfel se moștenesc, căci Salamandrele negre, obținute din cea patată după chipul arătat, se înmulțesc ca Salamandrele negre, chiar dacă le punem în condițiile de viață obișnuite ale Salamandrei patate. Transformarea speciilor se poate face deci brusc și teoria transformărilor lente capătă deci o lovitură puternică.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Francesco de Sarlo e Giovanni Calò. *Principii di Scienza etica*. Palermo, Remo Sandron editore.

Prima parte a operei cuprinde tratarea fenomenologiei conștiinței etice; a doua, tratează evoluția principiilor de morală în cursul veacurilor.

Erminio Troilo. *La filosofia di Giordano Bruno*, Torino, Bocca, 1907.

Un studiu asupra filosofiei lui G. B., în care autorul vrea să dovedească că Bruno nu s-a preocupat de metafizică.

CHESTIUNI MORALE ȘI RELIGIOASE

Edmond Thiandière. *La conquête de l'Infini*. Paris. Fischbacher. Operă interesantă și serioasă de filosofie religioasă.

Frédéric Charpin. *La question religieuse*. Paris. Société de Mercure de France.

În această lucrare sînt reunite răspunsurile la ancheta internațională deschisă de Mercure de France în privința sentimentului religios.

Lucien Roure. *En face du fait religieux*. Paris. Perrin.

Analiză fină a sentimentului religios.

Bossuet. *Pensées chrétiennes et morales*, édition nouvelle avec introduction et notes par Victor Giraud. Paris, Blond.

Culegere de cugetări religioase și morale cuprinse în opera marelui scriitor.

ISTORIE

Von Lignitz, *Deutschlands Interessen in Ostasien und die gelbe Gefahr*. Berlin, Voss, 1907

Autorul povestește dezvoltarea istorică a Chinei și Japoniei, precum și luptele din 1894—905 din răsăritul Asiei; deasemenea arată relațiile comerciale dintre Germania și China-Japonia.

Prof. Dr. Marian Zdziechowski. *Die Grundprobleme Russlands*. Wien und Leipzig, Akademische Verlag 1907.

Este o traducere făcută de prof. Stylo din Cracovia. Autorul vrea să explice curentele din Rusia, prin analiza psihologică a celor mai distinse personalități.

SOCIOLOGIE

Ettore Zoccoli. *L'Anarchia: gli agitatori, le idee; fatti, saggio di una revisione sistematica e critica e di una valutazione etica*. Torino, Bocca, 1907.

Autorul bazat pe o adunare cit se poate mai complectă a diferitelor lucrări anarhiste, a căutat să expue ideile doctrinarilor și propagandiștilor anarhiști.

CRITICA. STUDII LITERARE

Guillaume Huszar. *Etudes critiques de Littérature comparée. Molière et L'Espagne*. 1 vol. 5 fr. Champion.

Studiu interesant despre influența

literaturii spaniole asupra literaturii clasice franceze.

Michel Salomon. *Charles Nodier et le groupe romantique.* 3 fr. 50 Perrin.

Lucrare interesantă pentru originile romantizmului.

Léon de Séché. *Muses romantiques: Hortense Allart de Mériteus, dans ses rapports avec Chateaubriand, Béranger, Lamennais, Sainte Beuve, G. Sand, M-me d'Agoult.* Mercure de France, 7.50.

Operă care luminează unele părți necunoscute din viața citorva din marii scriitori ai secolului al XIX.

Carl Albert Bernoulli. *Franz Overbek und Friedrich Nietzsche, eine Freundschaft.* Vol. I. Iena. Eugen Diederichs. 7.50.

Opera care conține detalii interesante asupra vieții lui Nietzsche ca profesor la universitatea din Băle.

Paul Goldmann, *Vom Rückgang der deutschen Bühne. Polemische Aufsätze über Berliner Theater-Auführungen.* Frankfurt a. M. Literarische Anstalt Rütten und Loening. 1908.

E o colecție de critici teatrale asupra operelor dramatice ale dramaturgilor germani contemporani, în a căror nouă direcție literară, autorul vede un regres.

Antonio Fusco. *La filosofia dell' arte in Gustavo Flaubert.* Napoli, R. Ricciardi ed. 1907.

Autorul a adunat toate ideile lui Flaubert asupra artei, culegându-le mai cu samă din scrisorile sale.

Dr. D. August Vünsche. *Die Bildersprache des Alten Testaments.* Leipzig, Ed. Pfeiffer pr. 4.65 mk.

O analiză stilistică din punct de vedere al metaforilor și comparațiilor, a scrierilor vechiului testament.

LITERATURA

Alexander Kielland. *Breve* (Lettres) 2 vol. Gyldendal. Kristiania et Copenhagen.

Această colecție de scrisori e foarte însemnată pentru cunoașterea vieții și caracterului cunoscutului scriitor norvegian.

Salvatore Farina. *Il tesoro di Donnina.* Torino-Roma. Soc. Tip. Ed. Nazionale 1907.

Este o nouă ediție a unuia din cele dintâi romane ale cunoscutului scriitor italian.

Th. Pantenius. *Aus meinen Jugendjahren.* Leipzig, R. Voigtländer Verlag, 1907.

E un roman istoric în care autorul își povestește propriile sale amintiri din copilărie.

ȘTIINȚA

Dr. Et. Burnet. *La lutte contre les microbes,* 3 fr 50. A. Colin.

O serie de studii asupra bolilor infecțioase: cancerul, tuberculoza, tetanosul, variola, etc. Expunere pătrunsă de spirit filosofic a principalelor probleme și metode ale medicinei experimentale.

Graf. Zeppelin. *Die Eroberung der Luft.* Stuttgart 1908, Deutsche Verlags-Anstalt. pr. 75 pf.

Este o conferință pe care cunoscutul aeronaut a ținut-o în Berlin în care explică posibilele întrebunări practice ale invenției sale.

A. Faustoni. *Le terre polari.* Istituto di Arti grafiche, Bergamo.

Prima parte a volumului, cuprinde istoria explorărilor polare; a doua, geografia descriptivă a regiunilor arctice și antarctice. Are și vre-o 150 ilustrații în text.

ETNOGRAFIE, FOLKLOR

Oskar Münsterberg. *Japanische Kunstgeschichte.* Vol. III. Brunswick Verterman. Operă interesantă, aduce date noi asupra vechei culturi asiatice.

Compiler

Haia Sanis

I.

În mahalalele dela miază-zi locuiesc Ovreii, grămădiți în căsuțe leproase, pe uliți întortochiate și înguste. Partea aceasta cuprinde mai puțin de un șfert de tirg; dar în ea sălășluiesc cu mult mai multe suflete decît în celelalte trei șferturi, ale creștinilor, unde inverzesc copaci și crește liniștea cu cit grădinile se măresc. În desimea aceasta a lui Israel, doar în *Brosărie* s'au pripășit cițiva Romîni, funcționari mici, odagii, și puținii Nemți: un cîrnătar, cițiva dubălarî. Incolo, pe ulița mică, pe ulița jidovimii, pe ulița școalelor, pe ulița strîmbă,—se înmulțește, crește și furnică în lumina soarelui un popor sărac, care-și duce încovoiat năcazurile, își vorbește neturburat jargonul și se închină Dumnezeului lor.

Sînt acolo căsuțe vechi și joase: din ulița trebuie să coborî două trepte ca să dai într'un miros greu de îngrămădire și să te lovești cu capul de tavan. Ferestrele abia se ridică de-o palmă de-asupra noroiului din drum. Dintr'o locuință ies dimineața și două familii, și trei. Bărbații își încep goana după pine, femeile oflitate încep a se purta de colo-colo cu sugacii în brațe, pe cînd copii nenumărați, cu ochi frumoși și cu părul creț, cu obrazul plin de murdării, îmbrăcați în zdrențe, își pornesc traiul pe insulele mai uscate ale uliței.

De-acolo pornesc cotiugarii cu straele ninse de faină, cu lemnăria hodorogită pe cele patru roate. Și triștii cai șchilozi abia înaintează în hamurile rupte și innodate cu capete de frînghie, se poticnesc, se opresc din cînd în cînd cu capetele plecate în pămînt și privesc cu ochii umbriți de trudă înainte-le. Stăpînii grăesc repede, se întrebă, se ceartă,—apoi biciul cade, și cotiuga se urnește, clămpănind din încheeturi.—De-acolo și niște omuleți mărunți și unsuroși pornesc, ducînd cu greu tinichelele cu gaz. Intră girbovi în ulițele mai deschise, privesc în pămînt și înaintează încet cu un strigăt prelung și tremurător, care găsește răsunet în toți ștrengarii mahalalelor: gaz gaz!—De-acolo pornesc iute calfele spre meșterii din alte părți mai bogate ale

tîrgului: subțiri, palizi, flăcăiașii aceștia deapănă mărunt din pîcioare, tremurînd în diminețile răcoroase și molfăind încă cea din urmă îmbucătură de pine.—Iar spre bariere, «spre porțile cetății», se îndreaptă babe cu ochi ascuțiți și șireți, cu șaluri grele în spate. Așteaptă pe sătenii din împrejurimi și dezbat crîncen prețurile, din cinci în cinci bani, cu supărări, cu jurăminte, cu ochii bulbucăți, cu gurile care nu-și mai conțin melițatul. Acolo însfirșit, în jurul sinagogilor, cresc și pier acele vlăstare ale neamului care niciodată nu ies în ulițele largi, ologii și rătăciții la minte cu fețele pururea triste, ori pururea neclintite și zîmbitoare.

În furnicarea zilnică, în zarva obișnuită, răzbat corurile monotone ale școlarilor, cari silabisesc litera legii după glasul dascalului. Din cînd în cînd un ceauș trece grăbit spre sinagogă; altul colindă casele cu oala nouă în care fiecare lasă să cadă banul morților.—Iar drumul spre fundul mahalalelor acestora e totdeauna plin de mizgă și anevoie te scoate în cimpul acoperit de ciulină, unde într-o pustietate întristătoare se arată *heighesul*, fără o floare, fără un arbor, cu lespezile albe de piatră de-asupra lăcașurilor veșniciei.

Spre *sabăș* deodată toată viața aceasta se oprește. Se aprind luminările; stăpînul familiei, la masa curată, își începe ruga. După o săptămînă de năcaz și de hrană proastă, pe apucate,—Dumnezeu poroncește poporului lui să minince *collici*, carne și pește. Mai poroncește bărbatului să se liniștească și, în divanul cel mare, sub chilotele de puf de gîscă, să-și cerceteze nevasta. Și 'n ziua de odihnă havrele răsună de vaete și de cîntări; bătrînii intră în papuci în școală, în laibăre negre și cu cușmă blănită. Și cel din urmă, cel mai sarac și mai umilit, se grăbește spre rugăciune, cu cărțile în coșteul alb de pinză.

În îngrămădirea aceasta și în sărăcia aceasta a neamului său a crescut Haia, fata lui Leiba Sanis. Până la șapte ani n'a cunoscut altă lume. Mahalalele rominești erau tot așa de departe, ca și America. La șapte ani tată-său Sanis, om sarac, și Rifca, cu toți copiii lor, saū strămutat la Bărgăoani la țară. Acolo aveau o rudă, Meer Avramovici, care făcuse o leacă de avere cu crișma și avea nevoie de-un credincios. S'a dus Leiba Sanis la Bărgăoani în sat și a început să facă negustorie în crișmă, iar Meer, om gînditor, cu barba neagră, a prins a face alte speculații.

Din acea vreme, Haia își aduce aminte de multe lucruri. Acolo era un sat mare; și veneau flăcăii la crișmă, flăcăi frumoși îmbrăcați și voinici, și petreceau. Ei îi era frică de dinșăi, și stătea într'un ungher privindu-i. Cîte-unul o apuca de șuvița de păr de pe frunte, îi zimbea, și-î dădea o bucățică de covrig. Atunci îi trecea un fior prin vine și răminea cu ochii ațintiți la chimirul sclipitor, plin de alămuri, care se mișca înaintea ei.

Din cînd în cînd intra în casa lui Meer. Se uita la lucrurile curate, la alăturile sclipitoare. *Madama Ernestina* umbla îmbrăcată bine prin casă și avea două slugi cărora le dădea porunci. Iar fata lui Avramovici era acū o domnișoară de doispre-

zece ani, care citea rominește dintr'o carte.—Isi aduce aminte Haia de o zi cind a poposit in sat un regiment de soldați. Cîntaî cornurile frumos in aerul limpede al amurgului și flacăi in uniforme începura a furnica in toate părțile. Un ofiter tînăr și frumos, cu mustăcioara neagră, a intrat in casă la Meer.—Haia îl privea uimită dintr'un colț și l-a auzit spunind : «Vă rog să nu vă supărați... am fost trimis aici in gazdă...»

Meer Avramovicî s'a ridicat dela masa lui și a dat mina cu ofiterul. Ernestina a zîmbit cu prietenie și l-a poftit in salon. S'acolo aî aprins lampa cea mare și aî început să stee de vorbă. Și a intrat și domnișoara Beti și a dat mina cu ofiterul, și s'a pus și ea pe scaun și a început a vorbi veselă cu el. Asta-i plăcea tare Haei; și dintr'un colț, dintr'o odae de-alături, privea și asculta.—Domnul Meer se uita gînditor intr'o parte și spunea :

«Pân'acû, slavă Domnului, nu mi-a mers rău ; da'am de gînd să mă lăs de toate celelalte afaceri și să rămîn cu pămînt... Am să mă mai iaû in arendă... Acuma numai cu pămînt se cîștigă parale...»

Și ofiterul tînăr da din cap ; pe cînd Beti suspina cu dragoste :

«Are să dea Dumnezeu, tată, să izbutești...»

Și cum sta pe scaun și-a ridicat ochii mari, negri și sprincenați spre oaspete, și parcă avea flacări in priviri ; iar zimbe-tu-i era de o dulceată nespusă.

Mai tîrziu a început Haia a pricepe mai bine lucrurile. Acû crescuse, umbla mai curat imbrăcată și se ducea mai des pela domnișoara Beti. Îi era dragă domnișoara Beti. Era frumoasă și deșteaptă și citea multe cărți. Și-si aducea foarte bine aminte Haia că fata aceea cuminte și bogată avea o suferință mare și de multe ori plîngea. Și i-a spus ei odată : «Haie, eu sint foarte mihnită... Eu nu vreau să mă mărit cu un Evreu... Eu am o dragoste... Și de multe ori plîng...» Pe vremea aceea a venit de multe ori la Bărgăoani un domnișor subțirel, care era subprefect, —și Avramovicî îl primea bine... Iar Beti umbla atuncea veselă și ridea cu ochii umezi. Pricepea Beti dragostea aceasta și-i era milă de fata stăpînilor... Și asculta ca intr'un vis un glas melodios care spunea : «E tînăr deștept și vorbește frumos...» Și madama Ernestina suspina : «Și are legături cu lume bună...» Iar Meer Avramovicî stătea la o masă ca totdeauna, și se gîndea adînc, palid, cu tîmpla sprijinită in mina stîngă.

Ceva s'a intimplat pe urmă. Ce anume, nu-si dă seamă fata lui Sanis. Poate a plecat domnișoara ; poate aî plecat cu toți. Dela crișma din Bărgăoani Leiba Sanis și cu ai lui s'aî intors iar in țig ; și de-atuncea staû in căsuța cu două odăiți din Broscarie. Aû trecut șapte ani și nici-un spor n'a intrat in gospodărie. Săraci aû rămas ; doi băeți mari aû fugit la America, îndată ce-aû tras sortiî ; ceilalți doi creșteaî, slabi și năcăjiți, ucenicî la un tînichigiû și se gîndeaû și ei, in odihna Simbetei, citeodată, se gîndeu și visaû la țara

aceaia îndepărtată, la pământul făgăduinții, unde banul se câștigă ușor și unde te poți îmbogăți.

Haiia era fată mare, cu ochi verzi, plini de lumină; în mahalaua aceasta avea câteva prietene de neam străin, și trăia bine cu dinsele; din vreme în vreme își aducea aminte de vinerile și de suterințele dedemult ale fetei lui Avramovici și căsădea pe gânduri... O mișcău deseori amintirile acestea din vremea când cu toții trăiau mai bine. — O clipă însemnată în viața ei era și plecarea fraților mai mari cu pribegii. Ii numărăse: patruzeci și cinci de tineri porneau pe jos spre pământuri străine, spre Hamburgul de unde se întinde oceanul nemărginit. Erau gătiți de drum, cu tot calabalicul în spate, și colindați mahalalele neamului, cîntind cu durere, luîndu-și pentru totdeauna rămas bun dela pământul pe care se născuseră. Ați cîntat și la casa rabinului, și rabinul nu s'a arătat; și au pornit mai departe, întovărășiți de o mare mulțime; și pe lângă cimitir le-au scăzut glasurile, și cotind drumul cel mare abia se auzeau ca o adiere mihoită cîntările lor, — și 'n curînd au murit sunetele; pe cînd plîngeau mamele și surorile. Iar Haiia nu plîngea. Ea se gîndea că frații ei se vor întoarce; că ea niciodată n'ar pleca în țări străine, niciodată, pentru nimic în lume, acum, în vrista cînd dorurile încep a crește și dragostele a tremura și 'n sufletele celor mai umiliți...

Acuma Haiia era o fată nălțuță 'n boii; și 'n plimbările de Vineri-seara, cu celelalte fete, se avintase chiar și până la grădina publică, și până 'n ulițele rominești, unde era liniște, răcoare, și livezile risipeau adieri parfumate. La vîrsta ei găsea puțină plăcere numai în aceste clipe de răgaz; iar în ceasurile cînd sta acasă lucrînd la o cusătură ori la un călțun, icoanele văzute i se deșteptau în lumina umedă a ochilor. Viața care fierbea în juru-i, săracă și necăjită, figurile palide și flămînde, săptămînilor și lunile de răbdare, toate, fără ca să-și deie seamă, cîteodată o făceau să rivnească la altă viață, să invidieze soarta altor femei din alt neam, mai libere, mai respectate și mai scutite de griji.

Astfel intra în sufletul ei mai multe năcazuri decît bucurii; și astfel trăia în mijlocul neamului ei. Bătea drumul părinților, până la școală, până la feredeu; până la săracele croitorii și magazii din apropiere; trecea printre pruncii nenumărați cari umpleau ulițele; ieșea și intra între femeile care se purtau domol de colo colo, vorbeau moale și trăgănat, se certați ori se tinguiați fără intrerupere. Plîngea pentru o rochie, pentru o bluză, pentru o păreche de botine, se certa cu maică-sa Rifca și amîndouă porneau tinguirii nesfirșite cînd Leiba Sanis intra în casă, tăcut, bocănînd rar cu cizmele-i uriașe. La anul nou, la Hamăn, la sărbătorile de toamnă, se veselea cu tot tineretul din jurul ei. Erau uitate năcazurile; glumele, piciliturile, cîntecele, chefurile aveau o putere neobișnuită; petreceau ca într'o înfrigurare, cu grabă, cu teama ascunsă că toate se vor sfîrși prea curînd.

Uneori cădea pe gânduri, cu inima grea. Dela școala statului se întorceau alungați și bătuti cu pietre copiii Ovreilor. Veneau în goană, speriați; se opreau și se întorceau în loc înjurând; apoi se răspindeau prin casele scunde, cu lacrimi și tânguirii. Și femeile și bătrânii se adunau, vorbeau despre întâmplare, blăstămau pe străini, pe *goi*, și-și amintea de toate chinurile din urmă, de cele pe care le apucaseră și de cele pe care uneori seara, la focurile iernii, cărturarilor le murmurau depe cărți, cu glasuri trăgănate: istorii triste din pribegii fără sfârșit.—I se impetrea și ei inima și nu i se părea nefiresc că, din întunericul și tristețea vieții lor, copiii neamului fiind ies la lumină, privesc pieziș în juru-le și scuipe cu un blestem murmurat spre biserica creștinului. In clipele acelea i se părea departe tare de la ea până la altă lume, de la ea și până la puținii străini curați și veseli ai mahalalei. I se părea departe. Căci ei treceau nepăsători privind în altă parte, fără griji. Și ea avea într-o clipă o privire de ură spre ei, iar alte ori, în colțul ei de fe-reastră, avea o strângere de inimă.

II.

Intr'o vreme, primăvara, Haia a prins a umbla prin casa părinților ei cu o deosebită bucurie. In fiecare ceas își lua din ocnita mare a sobei călțunul început și da fuga în uliță.

Rifca, maică-sa, își ridica ochii negri, fără să-și clirtească trupul gras din locul ei, din cerdacul dărăpănat. Intreba cu voce ostenită:

«Haie, unde te duci, Haie?

— Mă duc pînă la Tudorița!» striga repede fata și apuca la vale, pe cărarea zbicită.

Tudorița era fata picherului Ion Rusu, un om cărunt, negru la obraz, fornăit și lăudăros. Acest Ion Rusu, cu un cortel mare de doc, cu straietele-î ponosite, cu o pălărie cenușie de plislă în cap, bătea drumuri lungi, de la canton la canton, de la crîșmă la crîșmă,—și-și lăsa gospodăria în plata Domnului. Nevasta de multă vreme-î murise; umblase cu trei copii din mahala în mahala, prin case cu chirie. Pe doi copii îi pusese în pămînt, morți de anghină; iar fata cea mai mare, Tudorița, deodată se prefăcuse într'o domnișoară bălaie și voinică.

«Mină, poimînă o mărit! grăia pe nas, cu mîndrie, Ion Rusu. Zestre n'am,—dar chiar să am avere, n'ași da zestre fetei mele... Cui îi place, așa s'o ieie!...» Și pleca, mîndru, cu cortelu-î uriaș și cu pălăria-î cenușie.

Ca totdeauna și aicea în Broscărie, decind se mutase, fata mai mult singură stătea acasă. Cosea o bluză pentru nevasta unui funcționar din cînd în cînd, făcea cite-o leacă de horbotă, și isbutea să-și cumpere o panglică nouă, o bluză, ori o pălărie de paie.

Ion Rusu zicea:

«Eü, pe Tudorița mea, o port modest... Nu-mi place luxul... Chiar să am avere, tot așa ași purta-o...»

Și el colinda pe drumurile lui iar fata se năcăjea singură să se îmbrace. Singură își plivea și-și prășea o grădinuță de zarzavat din dosul casei, și hrănea vre-o cinsprezece găini care-î dădeaü ouă. Avea o odăiță curățică, cu lăvicere de petici colorate pe jos, cu «tablouri» pe păreți,—Otelu intinzind un braț spre depărtări și povestind Desdemonei isprăvile lui, Romeo sărutind pe Julieta, și altele.

Haia intra și se așeza pe un scăunaș în dreptul ferestrelor deschise, pe care infloreau flori în oale de lut. Tudorița, așezată în fundul unui divan, o privea zimbînd; și amîndouă tăceaü o vreme, apoi începeau să vorbească.

«De unde ai mată așa de frumoase portrete? a întrebat într'un rînd fata lui Sanis.

— Le-am cumpărat dela iarmaroc, răspuse Tudorița. Tablourile acestea aü și povești... Eü le-am citit acü doi ani... Aici arată cum istorisește Maurul, Desdemonei, vitejiile lui... Pe urmă ei s'aü iubit și aü fugit amîndoi departe... Iar la urmă, el a omorit-o...

— De ce-a omorit-o?

— A omorit-o pentrucă o temea... A pirit-o un om ticălos... Ș'atuncea Maurul a omorit-o... Scrie foarte frumos...

— Da' era vinovată?...

— Nu, nu era vinovată...» răspuse zimbînd Tudorița.

Iar Haia se uita cu luare-aminte pe păreți, gînditoare, turburată.

«Dar dincolo, ce arată?

— Acolo-i Romeo și Julieta... amantii nenorociți... Și cartea asta o am... Spune cum erau dușmane familiile lor, și cum ei s'aü văzut și s'aü iubit... Amîndoi erau frumoși... Și pe urmă n'aü avut noroc, și amîndoi aü murit... Eü cînd am cetit, plîngeam...»

Haia tăcea, mișcată. Deodată întrebă:

«Domnișoară Tudorița, vrei să-mi citești și mie?...

— Ce să-ți citesc?

— Cărțile de care spui... Eü îți fac ce vrei... Viü să-ți arăt cum să te piepteni ca mine, cu valuri, ca să nu se mai strice pieptănătura, îți ajut la horbotă, la bluză... Dacă-i așa de frumos, tare te rog să-mi citești și mie...»

Citirea aceasta a început s'o facă Tudorița în zilele lui Mai, cînd și în îngrămădirea aceia de case ajungeau mirezmele pămîntului umed. Soarele avea o lumină deosebită și intra și pe ușă și pe ferestre în odăița strîmtă în care Romîncea cetea rar, monoton, și fata lui Sanis asculta neclintită, mișcîndu-și numai minile deasupra lucrului pe care-l avea pe brațe. Din cînd în cînd se oprea și ținea asupra cărții pe care o ținea Tudorița doi ochi arzători, pe care îndată și-i pleca, umeziți, și-i ștergea încet, pe furis, cu dosul palmei.

«Tare-î frumos!» zicea ea la urmă, în amurg; și pleca cu părere de rău spre casă. Multă vreme, înainte de a adormi, prin cap îi vijiaau vorbe și-î tremurau în ochii închiși icoane nelămurite.

Tudorița era singură în partea aceia de târg, și zilele-î trecea mai ușor cu fata lui Sanis. Vorbeau despre întâmplările târgului și mai ales despre ale mahalalei: despre o lehză, despre o moarte, despre o bătaie. Simbătă, Haia venea gătită și veselă, după o mincare bună, la care nici vinul nu lipsise. Ieșeau pe o rohatcă, se plimau până sub dealul Ulmilor, și se întorceau cu un buchet de flori, vesele și ațitate. Tineri palizi, stingaci în hainele lor nouă, treceau pe lângă dinsele murmurând frinturi de cîntece; și Haia, alătura cu Tudorița, nici nu se uita la ei.

Apoi prietinia între cele două fete se strinse și mai tare. Intr'un rînd, în amurg, Haia intrind fuga în casa picherului, se opri uimită în prag. Indarătul oalelor de flori, la fereastră, Tudorița sta de vorbă c'un băiat nalt, negricios, c'o umbră de musteață de-asupra buzelor.—Stătu la îndoială. Dar Tudorița începu să ridă:

«Intră, Haie, intră, nu te teme, că nu te mincă...»

Ea intră și se așeză pe o margine de divan, tăcută și mirată. Prietina ei spunea ceva tainic, cu mult foc, băiatului; iar el o asculta cînd c'un zîmbet, cînd c'o încruntare de sprincene; și din vreme în vreme își oprea ochii ca de păcură asupra Ovrei-cei. Haia își pleca genele, privea în pămînt; apoi iar cerca să vadă obrazul celui din fața ei, și ridica pleoapele cu sfială.

Tudorița se ridică și-și petrecu prietinel pe din dos, până în hudiță; apoi îndată se întoarse rizînd, vorbind:

«Ce stai, dragă, așa? Până acū nu l-ai văzut niciodată?

— Nu, nu-l cunosc... Cum îl cheamă?

— Ștefan Bucșan...

— Aista-î Ștefan Bucșan, băiatul lui Vartolomei? Eu l-am cunoscut, cînd învăța la școală... Băieții noștri se temeau tare de el... Îi alunga până 'n ulița noastră... Pe urmă s'a dus de aici... Acū nu-l mai cunoaștem... El e?...

— Da, el e...» răspunse rizînd Tudorița. Și așezîndu-se alătura, pe divan, deodată își schimbă glasul și începu să spue o taină mare.

Vartolomei tatăl lui Ștefan era un vîntură-țară și a colindat multe târguri și sate, ba ca notar, ba ca vechil, până ce, la urmă, căzînd tot mai tare în patima beției, a ajuns să nu-l mai primească nimeni; și s'a întors iar în târg aici... Cu un singur băiat a rămas, cu Ștefan, și pe acesta l-a bătut, l-a horopsit, ca un tiran; l-a purtat desculț și flămînd; și el umbla din crîsmă în crîsmă... Și după aceia a murit. Iar băiatul a mai răsuflet, s'a dezgheat, și pentrucă n'avea mai mult de patru clase primare a intrat practicant la judecătorie. «Da-î un băet frumos... șoptea Tudorița; și deștept... și nu se teme de nimeni... Totdea-

una are parale in buzunar... Și umblă bine îmbrăcat... Toate fețele se uită după dînsul... Dar el nu se uită la nimeni...»

Fata lui Sanis asculta cum se înmăldie în inserarea caldă glasul Tudoriței, — apoi, după ce fata picherului tăcu, ea ridică ochii, o privi drept și parcă îi ceru mărturisirea :

«Nu se uită la nimeni?...»

Tudorița se apropie până la urechea ei. Incepu a vorbi cu foc :

«Haie! să nu spuî la nimeni... Auzi? Numai tu să știi... Mie mi-î drag Ștefan... Vinela mine sara; și tata nu știe... Numai ție îmi spun, căci tu îmi ești prietină... Să vezi cum îmi spune că i-s dragă, ș'are să mă ieie... Ție nu ți-a fost drag nimeni?...»

— Nu! șopti Haia, — și dintr'odată simți o mîhnire mare în suflet.

Amîndouă tăcură o vreme. Odaia se întuneca pe nesimțite.

«Cînd are să mai vie să te vadă? șopti domol fata lui Sanis.

— Nu știu, poate mine-sară...»

Maî vorbiră un timp, cu grei, despre altceva, apoi Haia se sculă să se ducă acasă. Tudorița o apucă de mîna :

«Da'să nu spuî la nimeni. Auzi?...»

— Nu. Nu te teme. Nu spun la nimeni...»

Ș'acasă, pe cînd tată-său slab, cu pielea obrazului roșie și tăbăcită, sta tăcut în colțu-î obișnuit, lingă sobă, pe cînd Rifca scărmana pene de gîscă în mijlocul casei, — Haia se gindea la descoperirea pe care o făcuse. Căuta să-și aducă aminte de înfățișarea lui Ștefan Bucșan, de șaptele Tudoriții, de mărturisirea primită, — și se gindea, tot așa de turburată ca și'n vremea cînd prietina ei îi cetea istoriile cele jalnice de dragoste. «Trebuie să fie fericită Tudorița...» se gindea ea inchizînd ochii pe jumătate.

«Ce dai așa din cap?» întrebă deodată Sanis, cu glas gros.

Fata tresări, speriată.

«Ce ai cu fata? strigă dela locul ei, Rifca. Poate se gindește la ceva...»

— Cum se gindește? Trebuie să facă treabă... Eă cum muncesc toată ziua de dimineață până în sară? Și de cu noapte mă scol, ca să mă duc să jupec vitele la tăetor... Nicî pe haham nu-l așteaptă cum mă așteaptă pe mine... Trebuie să muncească. Gîndurile ei, ce folos mi-aduc mie?...»

Mama și fata îl priveau uimite. De mulți ani nu rostise Leiba Sanis atîtea cuvinte. El știa atîta : cînd se înturna acasă dela abator, scotea de prin buzunări și de prin turelci bucăți de carne și le arunca pe leasa care aștepta sub tingirile de aramă, — pe urmă tropăia cu cizmele-î pline de sînge, se așeza la loc, și nu zicea nimic, până ce nu-l chema nevastă-sa la mîncare. Atunci își indesa în cap palaria spartă și începea să înghită cu lăcomie. Apoi își ștergea cu dosul mînilor mustățile

roșii, zbrilite, — se invirtea de două ori prin colțuri căutînd ceva și negăsînd nimic, — își răsucea o țigară cit degetul, ieșea cu pași rari, și se ducea să-și bea litra de vin în colț la crîșma lui Zeilic Ornștain, poreclit Făluță Lapedulce.

«Ce ai în ia-sară? zice Rifca prelung, privindu-l cu mirare.

— Cineva mi-a făgăduit un mire pentru Haia... grăi Sanis ridicîndu-și privirile șterse.

— Un mire pentru Haia?... strigă femeia uimită. Și cine ți-a făgăduit un mire pentru Haia?

— Hahamul, pe cînd își ștergea cuțitul de sînge...»

Rifca întorsese fața spre Sanis, dar se uita în altă parte, căzută deodată pe gînduri.

Glasul Haiei porni deodată:

«Mie nu-mi trebuie nuntă încă... Logodnicul meu a murit...

Nici măcar nu l-am cunoscut... ș'a murit!»

Părinții nu răspunseră. Cea ce ar putea spune fata n'avea nici-o însemnătate pentru ei.

Rifca întrebă offînd:

«Și cine-i mirele acela? Știe hahamul că dăm zestre numai cînci sute de lei?

— Știe. Dar el mi-a spus numai așa: Am un mire pentru fata ta...

— Și nu l-ai întrebat de nume?

— Nu l-am întrebat...

— Leiba! tu totdeauna faci așa!...» strigă cu nemulțămire nevasta. — Iar jupitorul își aduse aminte că mîncase o jumătate de scrumbie cu ceapă; și 'ndată începu să se invirtă căutînd ceva; apoi își răsuci țigara și ieși tropăind ca să se ducă la ștertul lui de vin.

După ce plecă el, fata începu să se frămînte în locul ei.

«Mie încă nu-mi trebuie nuntă! zise ea, întunecată.

— Haie! strigă maică-sa holbind ochii. Ți-a spus ție cineva ceva? Ce treabă ai tu? Ce te privește pe tine?... Mai bine vină aici și scarmăna și tu pene de gîscă... Leiba-i mînios. Dacă nu tacî din gură, are să te dea cu capul de pîrete. Tu mai bine să tacî din gură!...»

Haiei nu-i era frică de părinții ei; ar fi putut să strige și să plîngă. Dar mai bine tăcu. Avea ea o turburare în suflet și stăpînea o taină: și iarăși începu să se gîndească, alegînd în neștire lingă maică-sa fulgii ușori, ca de zăpadă.

Adoua-zi o neliniște ciudată o cerca din vreme în vreme. N'avea astîmpăr. Lăsa lucrul și cădea pe gînduri, ieșea în uliță, privea la deal și la vale, pe urmă intra în casă și iar se suia pe divan.

«Ce ai tu, Haie? o întrebă maică-sa. Ce te frămîntă așa?

— N'am nimic...» răspundea fata întunecată.

Pe după toacă, se cercetă innaintea oglinzii, își mîngîie cu mina, ușor, părul în unde, își legă la gît o panglică roșie, și ieși grăbită. Intră la Tudorița, găfînd.

«Ce este? ce-ai fugit așa?»

— Imi era dor să te văd!...» zise repede Haia. Apoi se așeză lângă fereastră. Așteptă o clipă; se întoarse după aceea repede spre Tudorița.

«Astăzi a fost pe-aici?»

— Cine?...»

Fata lui Sanis nu răspunse. O roșată ușoară îi năvăli în obraji.

«Cine? întrebă adoua oară Tudorița. Ștefan? N'a fost. Poate să vie mai pe urmă...»

Haia se alătură de prietina ei. Rosti cu glas moale.

«Tare te rog, spune-mi și mie...»

— Ce să-ți spun?...»

— Spune-mi ce vorbești cu dînsul... Cum te dezmiardă?...»

Spune-mi tot... tot...»

Tudorița ridea. Haia îi luase o mînă și i-o mîngia.

«Tare te rog să-mi spui...»

— Ce să-ți spun, dragă? N'am ce să-ți spun... Ți-am spus tot, că mi-î drag... că ne vedem cîteodată, că tata nu știe nimic... Altceva ce să-ți mai spun?...»

Totuși, în fînturi de fraze, începu să-i facă iarăși mărturisiri: de cînd îl cunoaște pe Ștefan Bucșan, cum s'au întîlnit întăiu, care a fost cea dintăiu vorbă a lui, cum a zîmbit el și ea a înțeles iubirea lui;—și Haia asculta cu ochii pe jumătate închiși, strecurînd printre gene o lumină de dorinți deșteptate, ori de păreri de rău. Iarăși creștea amurgul, și ele de mult tăceau, așteptînd parcă ceva. Fiecare se gîndea, cu privirile ațintite.

Ovreica se ridică în picioare și ieși încet. Dar nu intră acasă. Începu să se plimbe lin pe ulița îngustă, apoi pe hudîța umedă, prin umbra zăplazurilor și a zidurilor. Din cînd în cînd trecea pe lângă ea, prin umbră, cite-un locuitor tăcut al mahalalei. Nici n'o băga în seamă; își căta de drum. Ea se oprea, asculta răsunetul innăbușit al pașilor, apoi pornea iarăși. Un vînt cald cu mirosuri de pe bălțile stătute dela răscruți sufla în răstimpuri; noaptea era fără lună, și stelele erau așa de multe, ca boabe nenumărate de aur și ca o nesfîrșită pleavă a boabelor, risipită în toată întinderea albastră a văzduhului.

Lumină ardea în casele scunde, dar glasurile erau ogoiate pretutîndeni. Fata cerca să înțeleagă jocul umbrelor prin ferestrele aburite; zărea un profil de bătrînă cu nasul coroiat, ori un moșneag neclintit cu barba răscolită în jurul buzelor.—Deodată tresări. Cineva se apropiase repede de dînsa, ocolind colțul hudîței, o privise plecîndu-se, apoi trecuse mai departe.

«El e...» se gîndi ea, și încremeni în loc. Îi bătea inima. Ascultă pașii cum se depărtează, apoi porni și ea după ei, se lăsa la vale, spre casa lui Ion Rusu. Se opri în drum întăiu. Ferestrele erau luminate, perdelele lăsate. Se apropiă de cerdac.

cercă să strecoare o privire prin vre-o crăpătură, pe la colțurile geamurilor. Apoi ocoli casa și se apropiă de părete. Cercă să tragă cu urechea. N'auzi nimic. Se întoarse iar în drum, stătu o vreme în cumpănă,—după aceia porni încet, cu părere de rău parcă, spre casă. Dar nu intră. Se lăsă încet pe prag,—ca să n'o audă cei din casă, își lăsă fruntea pe genunchi, închise ochii și începu să se gindească. Din vreme în vreme ridica fruntea; aștepta parcă să treacă cineva. Dar tăcerea uliței se prelungea. Se strecură într'un tîrziu în casă. Frații mai mici veniseră de la lucru și dormeau; Sanis încă nu-și părăsise pe prietinel său din colț, iar maică-sa tot cu penele se năcăjea în mijlocul odăii, clipocind de somn.

O întrebă cu glas obosit :

«Unde-ai fost Haie? Da' ce? azi e zi de sărbătoare?...»

Haia nu răspunse, începu să se dezbrace încet; apoi se ghemui într'un colț.

III.

Ștefan Bucșan, băiatul vestitului Vartolomei, avea în ochii lui negri grămădite parcă focuri de patimi. Cu greutate mare, ca într'o cușcă, își făcea munca de practicant la judecătoria țirgului. Privea pieziș spre țărani cari intrau sfioși în grefă, lăsindu-și căciula lângă ușă; privea în dreapta și 'n stînga la tovarășii de masă, apoi își țintea ochii asupra grefierului, care se răsturna pe speteza scaunului cu minile în buzunări, cu țigara în gură, și întreba de sus, cu nepăsare :

«Ce vreți, bade?...»

Omul începea o tînguire incilcită, și «băeții» își puneau penele după urechi și ascultați. Apoi începeau dăscălirile grefierului, cite timbre trebuiesc, cită muncă este de făcut; omul se scarpina în cap, iar Bucșan sta cu ochii la pîndă.

«Pentru scris, iaca, înțelege-te cu dumnealui...» rostea domnul Ionescu arătînd cu degetul.

Și Ștefan sărea de la locul lui, ieșea cu omul în sală, îl grămădea într'un colț și prindea să-l descînte și să-l cerceteze. Il făcea să-și scoată punga,—rupea gologan după gologan, supărîndu-se, rizînd, vorbindu-i de domnul grefier și de domnul judecător. Și omul rămînea amețit, se scarpina în cap, își căuta căciula, iar Bucșan strecura gologanii în buzunar și se întorcea în virful degetelor la locul lui. Toată grija, toată luarea-aminte erau îndreptate asupra ușii. Cum zăreau cu toții sumanul ori cojocul, își încetau scrisul, și Bucșan scotea un oftat de ușurare și de nădejde,—cînd era rîndul lui «să dea asaltul». Căci tot meșteșugul era să știi cum să aduci vorba, unde să vorbești de judecător, unde de grefier, cum să faci pe om să scoată punga, cum să te ridici în virful degetelor și să-ți cufunzi privirea spre francii și spre gologanii cu amar adunați, cum să știi să scoți pară după pară... Era o luptă în adevăr, pe care Ștefan Bucșan

știa s'o ducă totdeauna la bun sfârșit cu grabă și cu cruzime. Acolo în grefă își făcuse tinărul toată învățătura innaltă a vieții. Acolo învățase să rabde o privire de batjocură dela unul mai tare decit el, să strecoare o vorbă ascuțită ș'o privire de ură spre cel umilit. Și ieșind spre seară, își punea puțin pe-o ureche pălăria rotundă, își aprindea o țigară și se îndrepta spre cafenea. Acolo, după obiceiul tovarășilor, juca un *domino*, o *spaniolă*, citea o gazetă,—și cind nu se ducea undeva la o crismă, se îndrepta spre mahalalele lui iubite,—căci un tinăr ca el totdeauna trebuia să aibă o dragoste. Dar in viața aceasta în care se ridicase cu asprime și prin care din greu răzbătea, el nu știa să umble decit pentru puținele și săracele lui plăceri: o beție cu prietini, un rind de straie nouă... Iar vorbele schimbate îndelung la un colț de porțiță, în fundul unei grădini,—le rostea tot pentru plăcerile lui visate cu cutremur în ceasurile-i goale și singuratiche.

Cu gindul ațintit numai asupra unei plăceri se strecura totdeauna repede, cu ochii lui mari și negri lucind prin fumul inserării, spre căsuța joasă, cu flori în ferestre, unde îl aștepta Tudorița lui Rusu. Intra încet, cu zimbetu-i plin de lumină; nu spunea o vorbă; închidea repede ușa în urma lui și nările-i tremurau și închidea ochii cind fata, întinzînd spre el minile, se alătura, i se lăsa pe piept și-l întreba de ce-a întîrziat.

«Am stat tirziu la cancelarie... șoptea el, lăsîndu-se pe marginea patului. Pe urmă m'am mai plimbat cu prietini...»

— De ce te duci la cafenea?... întreba fata privindul cu teamă.

El răspundea îndată ațintindu-și asupra ei ochii mari, negri:

«N'am fost la cafenea... Ce să fac acolo?... Indată ce am scăpat de ei—am așteptat oleacă să se facă sară, și întins la tine am venit...»

— Nu te-a văzut nimeni?...

— Nu m'a văzut...»

Tudorița îl mingiia încet cu mina stingă pe obrajii brunii, fără strălucire.

«Uite ce obraz moale ai, zicea ea. Parcă-s niște obraji de fată... De ce te uiți așa la mine?...»

Și el ridea arătîndu-și dinții albi și ascuțiți, și se pleca domol spre ea, cu o sărutare pătimașă.

Tudorița lui Rusu, orfană de mamă, crescuse singură prin străini, fără dragostea tatălui, fără dragostea nimănu. Singură cum se pricepea și cum încet-încet învățase, ducea cu amar, cu ceia ce mai rămînea din puțina leafă a picherului, casa. Răbdase de foame și de frig, plînsese pe la porțile străinilor,—și abia acum, după optsprezece ani împliniți, izbutea să o ducă mai lesne de azi pe mîni, cu împletituri și cusuturi, c'o leacă de gospodărie orînduită. Și abia acum, după optsprezece ani împliniți, începu să fie mingiata de un vis de fericire. Căci de ani, trăind singuratică între femeile mahalalelor, rănită și batjocorită de

priviri, rar auzind o vorbă bună, de ani se mingia gîndindu-se că vor veni și pentru ea zile de fericire și de noroc. De ani se mingia nădăjduind.

Iar acumă deodată intrase în împărăția visului. Ascultase cu sufletul plin, în tăcerea căsuței ei, vorbele incet strecurate, care-i pipăiau parcă urechile și intrau în mintea ei ca ademenitori, vorbele care-i pipăiau și urechile și gura, și-i învăluiau mintea.

«Mult n'avem s'așteptăm... zicea Bucșan, privind-o stăruitor cu ochii lui mari. Mi-a făgăduit domnu' grefier că are să vorbească cu judecătorul... Are să-l roage, are să-i spue... Grefierul ține la mine, Și dela April viitor mă innaintează copist... Și pe urmă puțin ne pasă...»

Și rămînea singură după îmbrățișările lui Ștefan, visînd la o căsuță în marginea tîrgului, la o grădină, și la gospodăria curată în care va munci ca o roabă, căci a ei va fi. Și cu amar se gindea apoi că aceasta va fi singura ei răzbunare împotriva fetelor care i-au batjocorit sărăcia cu privirea și cu vorba,—cînd va fi și ea în rînd cu lumea, cu copilul ei, cu toate ale ei, fără grija nimănuși, inchizîndu-se în puținul ei și căutînd să fie fericită cu cit de puțin!

Își amintea de copilul ei,—și i se strîngea deodată inima, în visurile-i de noroc. O indoială totuși răzbătea. De-aceia încă n'a spus lui tatu-său, căci cine știe... cine știe... Pruncul crește incet-incet în sinul ei, și-i bine întăiți să fie pe deplin incredințată de innaintarea lui Ștefan, și pe urmă să spue picherului: «Da, am greșit, dar în luna lui Maiu facem nunta...» Dar întăiū trebuie să aibă făgăduială în toată puterea cuvîntului. Altfel, dacă ar spune un cuvînt, Ion Rusu și-ar lepăda cortelul și pălăria și ar începe să urle căutînd undeva un par ca să-i rupă spinarea.

Își făcea visuri în singurătatea căsuței ei și aștepta. Iar Ion Rusu venea din cînd în cînd, prăfuit și negru la obraz, ars de soare și de vînturi, umbla prin casă împiedicîndu-se de lăvicere și întrebînd rar, pe nas, cu gîndul aiurea:

«Ce mai faci tu, Tudoriță?..»

— Bine, tată... cu năcazurile...

Ei, lasă. Tudoriță, lasă... Iaca, ține... cițiva lei... mi-au mai rămas... Caută și fă economie...»

Pe urmă începea să rîdă, pe cînd fata îi punea un ștergar curat pe masă.

«Tot îmi spune unul și altul: de ce nu-ți măriți, *cucoane* Ioane, fata?... Și eū de colō: Apoi fata mea... hapoi fata mea... Eū fetiū mele nu-i dau zestre... Cui îi place, așa s'o ieie...»

— Cam greu tată...»

Picherul își sorbea incet păharul de vin și se întorcea holbat la dînsa:

«Ce-ai spus? zestre? parale? Da' ce? eū cu lux te-am învățat? Să nu-mi spuī fleacuri, că eū nu știū multe... Cui îi plă:

ce, așa să te ieie... Ai înțeles? Eū umblu prin ploī, eū umblu pe vreme rea, val de capul meū... și încă să-ți fac zestre?... Tu să fii cuminte, atita... Ti avea noroc, bine; nu, cum a vrea Dumnezeu, scurt l... Numai să nu fii proastă... Să nu cumva s'aud eū ceva, c'apoi atita ți-i leacul...»

Ion Rusu mormăia multă vreme, pe nas, amenințind. Tudorița se știa străină de inima lui, de și el într'una striga: fata mea așa, fata mea pe dincolo; știa că el o singură dragoste are: pentru *considerația* ce i se cuvenea, și pentru vorba *cucoane*. De-aceia chiar ar fi fost în stare s'o calce în picioare «dacă ar afla ceva,» dacă ar afla că «fata lui l-a făcut de rușine...»

Alteva nu grăia acasă; stătea o zi, mult două, până ce-și dădea raportul, după aceia iar pleca din canton în canton, din crismă în crismă, și nu se întorcea câte-o săptămână, une-orī și mai mult.

Dar vorbe despre dragostea Tudoriței cu feciorul lui Vartolomeiū începură să răzbată în mahala. În fundul uliței, sub salcīiī ceī bătrīnī, sub singurī copaci din partea locului, la casele aprozilor, citeva cumetre se strīngeau în fiecare seară și stăteau la pīndă. Așteptau până ce se întuneca de-al binelea, și vorbeau despre una, despre alta, apoi își aduceau aminte de «fata ceia a lui Rusu.» Iar Ovreicele din preajmă își tīrīau papucī pe talpă prin pulberea drumului până la ele, se alăturau de zăplazurī, și începeau toate odată să spue. Mai ales Reiza, care ținea dughenița, și era în orice clipă a zilei în prag, știa o mulțime de lucrurī, și grăia dīnd din mīnī și trăgīnd în fiecare clipă vīnt în foile pieptului.

«Eū n'am știut... De unde să știū?... eū imī caut de treburile mele... de sărăcia mea... Bărbatu-meū cu gaz toată ziua, eū cu dughenița... Da' pe urmă mi-a spus cineva... Reiză, zice, eū știū un secret... Reiză, zice, fata picherului trăește cu Ștefan a lui Vartolomeiū... Și m'am pus eū sara la pīndă și m'am uitat și n'am văzut nimica... Unde-i feciorul lui Vartolomeiū? zic. Reiză, zice, uită-te bine... Uită-te bine, Reiză... vine pe dincolo, pe hudiță, și intră pe din dos... Și m'am uitat pe hudiță, și așa a fost, l-am văzut cum vine pe hudiță, și intră pe dīndos...»

Și Reiza dădea repede din cap, cu tufele de păr fluturīnd pe dinaintea ochilor, și arata cum a văzut ea, cum s'a uitat în toate serile, și dădea amănunte cumetrelor, care ascultaū cu ochī lucitorī, în serile acelea calde de vară. Apoi Reiza, naltă, uscată, numai pielea și ciolanele, își întorcea spre maghernița ei obrazul prelung și uscat, și pornea, clămpānīndu-și papucī; iar celelalte vecine ale ei o urmaū, vorbīnd trăgānat, cu pruncī adormiți la sīn.

Vestea se răspīndise și 'n alte mahalale, în zilele cīnd feciorul cel mic al feredeuarului, cu șapca lui zoioasă și cu redingota flendurī, umbla pe ulițele strīnte sunīnd dintr'o talangă. În zilele acelea bolovanīi din cuptorul feredeuului erau încălzīți și fe-

meile se grămădeau spre casa uriașă, cu pereții totdeauna umezi, și în lăuntru, pe treptele de stejar, în aburul năbușitor, bătându-se peste trupurile mari cu măturile de frunze de stejar, puneau la cale și deosebitele întimplări din îngrămădirea aceia a tirgului.

Tudorița își dădu îndată samă că în jurul ei se petrece ceva neobișnuit și «se vorbește». Cind ieșea cu lucrul în cerdac, după ce se așeza pe scăunașul ei, vedea că se întind capete curioase spre ea de pe la colțurile caselor, prin ferestrele deschise. Cind trecea peste drum, la dughenița Reizei, ca să cumpere ceva, privirile ascuțite ale Ovreiceii, de și erau însoțite de ris și vorbe multe, parcă o cercetau, parcă o spionaau până în toate cutele îmbrăcăminteii. Și toate vecinele încete, cind ieșeau ca să-și cu-leagă de prin pulbere ori din marginea băltoagelor, odraslele tîritoare, aveau și'n spre dînsa o privire de înțeles, o privire ascuțită care deștepta parcă o clipă obrazurile oflitate.

Haia lui Sanis venea acuma mai rar în odăița curată, în care ascultase povestirile triste de dragoste. Și cind venea, avea o însuflețire ciudată, aducind vești de prin alte părți ale tirgului, despre greșala unei fete, despre despărțenia unei cucoane. Vorbea cu amănunte, se interesa de intrigile de dragoste cu sete, parcă o viață nouă și chinuită se deșteptase întrînsa.

Vorbi de cîteva ori, cu teamă însă, și despre Ștefan Bucșan.

«Am aflat și despre domnu' Bucșan ceva...»

— Ce-ai aflat?

— Am aflat că aci un an fata lui Gavrilaş îi scria bilete de dragoste...

— Bine, putea să-î scrie...»

Și Haia rîdea, cu ochii lucitori; apoi pleca, și Tudorița rămînea pe gînduri, cu inima rănită.

Intr'o seară, Ștefan îi spuse rîzînd:

«Cum îi zice fetei celeia pe care am văzut-o aici într'o zi?...»

— Aceia-i Haia lui Sanis... da' de ce mă 'ntrebî?

— Așa... Tot o văd sara pe uliță, cind trec și vin la tine...

— O vezi pe uliță? Și ce face?

— Eă știu ce face? răspunse Bucșan rîzînd. Parcă mă spi-onează... Am s'o întreb eă odată.

— Ba nu, Ștefane, să n'o întrebî... Las' că am să vorbesc eă cu dînsa...»

Tudorița avea de cîteva zile bănuelii. De ce nu mai este fata lui Sanis ca nainte vreme? De ce a început să vorbească așa, înfrigurată, despre atitea? De ce spionează? De ce dă tot mai rar prin casa ei, și'n schimb, una-două, dă năvală ziua în maghernița roșie a Reizei?

Începu să pîndească dughenița din față. Căuta să înțeleagă ce se spune acolo, între cele cîteva rafturi sărace. De auzit nu auzea vorbele; dar minile Reizei ș'ale Haiei se zbăteau, se încilcea, parcă erau purtate de un vînt năprasnic. Și li se alăturau capetele, și le luncau ochii în aceiași parte...

Intr'o zi Haia sosi gîndind, gîtită, cu părul luciu, mirosind ușor a gaz ca totdeauna. Era cu funtă roșie la gît și cu bluză nouă, trandafirie. Tudorița cosea la o bluză, cu luare-aminte, — și își ridică domol ochii spre prietina ei.

«De ce te-ai gîtit așa? zise ea încet.

— Așa, ca să fiu frumoasă... zise tare, rîzînd, Haia. Și se așeză pe pat, alătura.

— Hm. Ți-i drag poate cineva...»

Fata lui Sanis simți două priviri, care dintr'odată aveau o lucire aprigă, și se înroși. Nu răspunse.

Tudorița se sculă încet. Apoi se așeză într'un colț pe un scaun, cu un gemăt ușor. Era galbănă ca ceara, și-i ardeau ochii.

«Ce este? ce ai? întrebă Haia țintind-o.

— N'am nimic, dragă; mi-i rău... Mi-a venit așa, o amețeală...»

Fata lui Sanis tăcu iar și rămase privind cu luare-aminte, cu curiozitate, la fața bolnavei, pătată ușor în umerii obrazilor și pe frunte.

«Ce te uiți așa la mine?» zise deodată Tudorița, ridicîndu-se în picioare. În glas i se deșteptase un fior de minie.

«Poate te superi?—întrebă Haia, arătîndu-și dinții.

— Haie! strigă deodată Tudorița, privind-o țintă. Tu nu-mi mai ești prietenă... Văd eu bine că nu-mi mai ești prietenă... Vii să mă spionezi... Pe urmă umbli cu poșta prin toată mahalaua... Stăi, stăi, nu vorbi, că te-am înțeles... Acu văd și din ochii tăi... Tu ai spus la toată lumea! Tu ai răspîndit vorba, ș'acu, toate femeile se uită la mine, mă pîndesc și mă cercețează... Să-ți fie rușine, Haie! Eu am avut credință în tine și tu te-ai purtat ca o mizerabilă. Așa prietenă mi-ai fost?...»

Fata lui Sanis privi întâiu în pămînt. Cercă pe urmă să zîmbească cu stînjnire, apoi își ridică hotărîtă fruntea, și întro ochii lucitori i se încreți o dungă ușoară.

«Și ce vrei dela mine?» strigă ea deodată.

Tudorița rămase încremenită.

«Cum ce vrei? Să te duci vrea, să nu te mai văd!... Crezi că eu nu știu de toate ale tale? Crezi că nu știu că ții calea lui Ștefan? De asta te gătești, ca să-i ieși înaintea!...»

Simți o amețeală, o sfîrșire. Fata lui Sanis se ridicase, cu ochii plini de minie; voia să spue ceva și-i tremurau buzele. Apoi izbucni, șuerîndu-și cuvintele:

«Crezi c'are să te ieie? N'are să te ieie!... Ai să rămîi cu copilul tău în sărăcie... Da, poate mi-i drag mie,—ce nevoie ai?... Îi ies înaintea în toată seara, ce nevoie ai?...»

O fulgera cu privirile, și i se adîncea dunga de umbră de deasupra nasului. Tudorița simți în toate mădularele o putere cumplită; se repezi; apoi căzu sfîrșită la marginea patului. Haia se strecurase sprintenă pe ușă și fugea înfricoșată spre casă.

Dintr'odată, într'o izbucnire de citeva clipe, se sfîrșise prietenia, ș'acuma nu-i mai părea rău nici de vorbele purtate la

Reiza și la salcîmii din fundul uliței; nici de pîndele ei din fiecare seară. Acu dintr'odată își simțea sufletul lămurit și înțelegea că de multă vreme nu mai avea nimic cu fata picherului. Ba, după vorbele Tudoriței, cașicum i s'ar fi luat o greutate de pe inimă, simți o zvicnire de sînge care-i bătea la tîmple și o orbea, cum sta încruntată, cu ochii ațintiți în colțul ei de divan. Simțea un tremur în toată ființa, o dorință întunecată a tuturor simțurilor,—simțea însăfîșit cu toată puterea că jubeste pe feciorul lui Vartolomei de mult, din seara cînd a trecut pe lîngă ea, la colțul huditei.

De-o săptămînă în jurul ei, în casă, iar se vorbea despre logodnă. Sanis iar se avînta să rostească douăzeci de cuvinte; ea toată vremea tăcuse. Sufletul ei parcă aștepta izbucnirea. Ș'acuma era hotărîtă să se zbată, să se lupte; acuma începea să se simtă tare. Iar pînă ce va fi nevoie de zbatere și de luptă, trebuia să se închidă în sufletul ei, să nu-i știe nimeni taina; singură în întuneric să sufere, pînă ce se va bucura!—Sta întunecată în colțul ei de pat; nici pe jupitor nu-l vedea cum se mișcă bocănind și mormăie amintindu-și de ceia ce-i spusese hahamul; nici glasul trăgănat al maică-sa nu-l auzea; nu-i trebuia să audă nici să vadă! Voiă să fie singură.

Iar după două zile domnul Ion Rusu, picherul, se întorcea turburat de la treburile lui, de la cancelaria inginerului, cu cotelu-i uriaș și cu pălăria-i cenușie, pleoștită. Citea mergînd spre casă citeva vorbe șgiriute cu o peniță rea pe un petec de hirtie; citea, și-și ștergea fruntea de sudoare cu hasmaua-i mare, roșie, și nu-i venea a crede!—Un băiat de Ovreiî îi ieșise înainte în capătul uliței și-i pusese în mînă hirtia,—pe urmă se dusesese în treaba lui, la fugă, desculț și cu capul gol.

Domnul Rusu citea cam greu, abia putea citi, dar izbutise să înțeleagă:

«Domnu' picheri! află că domnișoara Tudorița trăește cu un funcționar și se întilnește cu dînsul cînd nu ești dumneata acasă... ș'acuma-i însărcinată...»

Domnu' picher citise pînă la sfîrșit hirtia, și simțise că i se ridică în cap sîngele. Acuma, aproape de casă, iar o citea, o citea pînă la sfîrșit, frază încurcată după frază încurcată, și își ștergea de sudoare obrazul întunecat. Se uita în juru-i. Băiatul desculț și cu capul gol nu era nicăeri. De la ferestre îl priveau cum trece nevestele mahalalei. Zări și capul fetei lui Leiba Sanis, dar numai o clipă,—mai curînd doi ochi infocați și iscoditori... El se grăbea la vale spre casă, și se gîndea la rușinea pe care o va avea în fața tuturor cunoscuților, cînd se va afla că fata lui, fata lui cea crescută fără zestre, fără lux, fata lui cea harnică, l-a făcut de ris, i-a pătat onoarea lui! La altceva nu se gîndea decît la asta și-i venea ameteală.

«Adevărat să fie?...» Și privea spre hirtia pe care o păstra boțită în mînă.

Pe nesimțite grăbea pașii, pe nesimțite îi creștea minia.
 «Mă miram eu de ce-î ea așa de mihnită de-o bucată de vreme, de ce umblă așa în jurul meu... parcă vrea să-mi spue ceva...»

Tudorița nici mihnită nu se arătase umblînd pe lingă din-sul, nici nu voise să-î spue ceva; dar domnu' Ion Rusu tot mai multe dovezi de vinovăție găsea în cugetul lui de tată rușinat în fața lumii.

Cînd intră în casă, trînti ușa ș'o încuiă cu cheia. Puse cheia în buzunar; trînti pălăria pe un pat și cortelul pe altul, puse minile în șolduri și ridică o privire alburie, întăritată, spre Tudorița, care sta ghemuită într'un colț, în fundul patului.

«Ce ai? de ce gemi?»

— Mă doare capul... șopti fata. Și privindu-l, simți un fior prin inimă.

Domnul Rusu începu să rîdă cumplit.

«Te doare capul? Așa? te doare capul? Crezi că eu nu știu de urmările tale, madamo? Crezi că dacă eu umblu prin coclauri muncînd și asudînd, nu știu nimica? De ce te doare capul? Ce ai?...»

Fata privea țîntă hirtia botită pe care tată-său o ținea în mîna stîngă.

«Ce hirtie e-aceia? zise ea deodată, amețită.

— Mă mai întrebî? strigă cu minie picherul. Mă întrebî ce hirtie? Să-ți spun ce hirtie? Dar tu pînă acuma mi-ai spus mie? Mi-ai spus de ticăloșile tale? Mi-ai spus că-ți făceai de cap cu nu știu cine, pe cînd eu lipseam de acasă? Mă făceai de ris și de ocară! N'am să mai pot ieși în lume de răul tău!... Vină 'ncoace! Spune-mi ce-a fost!»

Tudorița se ridicase de la locul ei și se zvîrlise spre ușă ca să fugă.

«Unde te duci? urlă cu minie Ion Rusu. Stăi colea! Vină și-ți dă seamă!»

O apucă de mină și o azvirli la loc, în fundul divanului.

Fata slobozi un țîpăt, apoi întoarse capul, cu privirile arzătoare:

«Ce vraî? ce să-ți spun? De ce să-ți spun? Ti-a fost vre-odată milă de mine? M'ai îngrijit? Mi-ai dat ce-mi trebuie? Ai căutat să mă gospodărești? Ce mi-ai făcut? M'ai lăsat așa să trăesc în lume ca o orfană!»

Se opri dintr'o dată, izbită; greutatea cumplită a pumnului îi zgudui oasele capului; ochii i se umplură de singe.

«Aista-î răspunsul tău, ticăloaso? Așa? Vra să zică-î adevărat? E adevărat?...»

Și cu ochii sperioși, crescuți pe fața întunecoasă, Ion Rusu se prăbuși asupra copilei. Începu să o trîntească cu capul de pîrete, odată, de două ori, de zece ori; apoi o izbea cu palma peste obraji și peste ochi urlînd. Fata dădu drumul la trei țîpete prelungi, sfîșietoare, apoi amuți,—pe cînd singele îi năbuși

pe urechi și pe gură. Glasuri și tropote porniră dintr'odată pe afară, capete de femei se arătară la geamuri, cineva zgâlții clampa ușii.

Rusu întreba:

«Cine-i acela? Știe el de copil? Spune-mi cine-i?...»

Dar Tudorița nu putea răspunde. Gemea înfiorător și abia se zbătea.

«Domnu' picher! domn' picher! se auzeau glasuri afară. N'o omori, domnule Ioane!...»

— Ce este? răcni el întorcându-se cu minie. Ce vă boldiți pe ferești? Porniți și vă căutați de treabă...»

Se repezi la ușă și o deschise. Ieși în prag cu ochii încruntați. Izbucni iar.

«Da' ce-i aici? iarmaroc?...»

Femeile se trăgeau înapoi; Haia Sanis intră în maghernița roșie a Reizei; și de-acolo și ea, și Ovreica lungă și osoasă, pîn-deaș cotînd în fiecare clipă capetele și cercetînd casa de peste drum...

IV.

Seara, după o zi înăbușitoare, începu a bate un vînt răsunător, șuerînd prin podurile goale ale caselor, bubuînd în tablele acoperișurilor: parcă umbla cineva cu cizme grele pe de-asupra lor. Haia lui Sanis de cum căzuse amurgul și văzduhul prinsese a suna, sta toropită într'un ungher, grămădită în perinile de puf. Parcă nu vedea pe nimeni; ochii îi incremeniseră ațintiți cu dunga de umbră săpată între ei; din vreme în vreme un fior îi alerga prin trup și buzele ei pline și roșii aveau un tremur ușurel.

Maică-sa umbla prin casă după treabă; din cînd în cînd se oprea și o privea cu grijă.

«Ce ai tu, Haie? Spune, poate te doare ceva? poate-ți trebuie ceva...»

— Nu-mi trebuie nimic!... striga fata cu hotărîre. Să mă lăsați în pace...»

Și Rifca dădea din cap, ori strîngea din umeri și mormura singură prin colțuri:

«Numai dracu poate să știe... Așa fată cu toane și cu mof-turi încă n'am văzut...»

După ce se întunecă bine, fata se sculă și se găti repede la oglindă; apoi ieși, ca într'o izbire de vînt.

«Unde te duci, Haie?»

Dar fata nu răspundea. Se hotărîse. Cu pași iuți se îndreptă la vale, spre colțul hudiței. Apucă la dreapta, prin umbra de cărbune a zidurilor; se întoarse; apoi începu a umbla încet. În jurul ei zgomotele ciudate ale nopții tremurau pretutindeni; secerea lunei printre nouri alburii se purta ca împinsă de o apă năprasnică, undeva, spre asfințit. Haia se oprea de cîte

ori un om se arăta în capătul uliței, venind din inima târgului. Apoi iar începea să umble domol; pe cînd necunoscutul înainta încet și umbra îl urmărea pe părății caselor scunde, dispărînd în bolți și iar apărînd, ca un dușman nesimțit.

Fata umbla neliniștită; citeodată se scutura, ajunsă de răcoarea nopții; se indosea în unghiul unui zid, ieșea iar în lumina slabă. Deodată încrămeni locul. Cunoscuse pe Ștefan Bucșan care venea domol la vale drept prin mijlocul uliței. Venea fluierînd încet un cîntec, și din cînd în cînd focul țigării pe care o ducea în răsîmpuri la buze, îi arunca o lucire fugară pe obraji. Înainte de a ocoli colțul, în hudiță, zvirli țigara. Apoi se opri, plecîndu-și capul cercetător. Haia făcuse doi pași spre el.

«Cine-i? întrebă el cu glas înăbușit.

— Domnule Ștefan... Domnule Bucșan.. eu sînt... nu mă cunoști?... Haia Sanis!...

— Aha!... vorbi tînărul. Te cunosc... și începu a ride încet, cu prietinie.

La risul lui, fata simți cum îi tremură o căldură dulce în piept. Sopti prîpit:

«Nu ne vede nimeni? Ași vrea să-ți spun ceva... Dar nu trebuie să ne vadă, nici să ne audă nimeni...»

— Ce vrei să-mi spui?

— Indată... Hai puțin mai încoace... pe hudiță... pe aici nu trece nimeni... Domnu' Bucșan, nu te duce... tatăl ei s'a întors azi acasă... Domnu' Ion s'a întors acasă... Voiam să-ți spun nu mădeci... Chiar de aceia te-am așteptat...

— Te-a trimes Tudorița?...

— Nu, nu m'a trimes Tudorița. Azi a venit domnu' Ion miniat... I-a arătat o scrisoare... Nu știu cine a făcut un denunț... Vai! șasa de cumplit a bătut-o, a lăsat-o mai mult moartă...

Și tot o întreba: cu cine, cu cine? A cui e copilul?... Ș'o bătea...

— Care copil? întrebă Bucșan întorcîndu-se spre Haia.

— Nu ști? ce? dumitale nu ți-a spus niciodată?

— Nu!

— Cine știe! poate acî e în primejdie... A bătut o tatu-său și o întreba... Dar ea n'a spus nimic...»

Bucșan își plecă capu 'n piept, turburat, și începu să se gîndească. Apoi se întoarse spre Haia și începu să se uite la ea cu luare-aminte:

«Acî ce să fac?» întrebă el încet.

Fata nu răspunse; numai îi luceau ochii prin umbră.

«Ce pot să fac? întrebă el iar. Nu pot să-i fac nimic... Eu încă n'am slujbă... Dela April era vorba să mă înainteze, dar de unde pot ști sigur că voi izbuti să fiu numit?... La asta nu m'am așteptat niciodată... Și niciodată nu m'am gîndit că va putea să afe tatu-său... De-acî nu mă mai pot duce pe la dînsa... Ce pot eu să fac? Nu pot să fac nimic.. Eu n'am cu ce s'o țin..»

Poate chiar să vie tată-său să-mi ceară socoteală, că nu pot face nimic... Nicî nu pot sta de vorbă cu el... Ea nu ți-a spus nimic? Ce face?...

— Nu știu ce face! șopti repede Haia. Nu mi-a spus nimic...»

Apoi se apropie cu taină de Bucșan:

«Eū nu mă mai duc pe-acolo... Eū, cu dinsa, m'am sfădit!...

— Atuncea de unde știi toate acestea?...

Ștefan se opri și se întoarse spre fată. Se opri și ea. Erau singuri, într'un colț depărtat de toloacă, în capătul mahalalei, impresurați de impletituri fantastice de spinii și buruene, supt pulberea nelămurită, fugară, schimbătoare, a lunii. Vîntul fugea slobod împrejurul lor, îi impresura în vârtejuri călduțe. — Ea îl privea deodată în față cu ochi arzători țintiți parcă cu două ace de argint. Și deodată prin pieptul lui Bucșan trecu o adiere, prin mintea lui o lumină de înțelegere, și începu să ridă incet, arătîndu-și dinții ascuțiți.

«De ce v'ați sfădit?...

— Așa, ne-am sfădit într'o zi, săptămîna trecută... Parcă eu pot să-ți spun?... Vraî numaidecît să știi? Eū credeam c'ai să te oprești odată măcar într'o seară, să mă întreb... Totdeauna mă vedeai, și treceai înnainte... Nu ți-a păsat niciodată de mine... Acuma știi...»

Bucșan întinse mîna. Fata se întoarse în loc, și porni în fugă, cu fustele filțiind în vînt. El se repezi pe urma ei, o ajunse la șanțul tîrgului, aproape de ingrămădirea neagră de case, o cuprinse strîns de braț, o opri ș'o întoarse în loc.

Fata se apăra gîfînd:

«Ce vraî? lasă-mă! Ți-am spus! acū ce mai vraî dela mine? Ți-am spus tot... ce mai vrei? Dumitale alta ți-i dragă și dela mine n'ai ce cere...»

— Nu mi-i dragă nimeni.. cine ți-a spus asta?... Ce am eū acuma cu Tudorița? Eū cu dinsa de mult ași fi sfirșit-o dacă ași fi știut... Ea a făcut o prostie; a aflat tatu-său... A făcut o prostie, de-acū să se descurce... Și lui tatu-său pot să-i spun dacă vine la mine... Ce am eū cu fata dumitale? Nicî nu mi-i dragă, nicî nimic, acū toate s'aū sfirșit între noi... Stăi, de ce te zbați? Stăi să-ți spun numaî o vorbă...»

Fata lui Sanis tremura infrigurată; parcă se grămădeau în sufletul ei lacrimi, spaime și bucurii. Iar Ștefan Bucșan simțea tremurul brațelor sub degetele lui; o năvală de singe i se suu în ochi; cerca să tragă la piept pe fată; se lupta tăcut prin întuneric, cu dinții strînși.

«Lasă-mă! gema innăbușit fata. Lasă-mă că mă așteaptă acasă. Ah! lasă-mă! Acuma ți-am spus tot, ți-am spus că-mi ești drag, lasă-mă! Vin să ne întîlnim minî; acuma lasă-mă! Vin aici mine-sară, merg unde vrei, acuma lasă-mă!...»

Apoi deodată tăcu. Simți aproape luciarea ochilor lui, aproape de ochii ei. Și parcă avu un gemăt de durere, cînd simți o săgeată fierbinte pe buzele întredeschise. Brațele și picioarele i se

destinseră din încordare, și începu a merge repede, dusă fără voință.

Soptea încet din cind în cind :

«Unde mă duci?... unde mă duci?...»

Și el se opri într'un timp și ea îi simți iar apropierea ; și-l privea ca printr'un abur ; și deodată îi cuprinse templele cu palmele și se ridica în vârful degetelor spre dinsul.

Și pipăindu-l, urmărindu-l aproape, pierdută și fericită, gifia :
«Unde mă duci ? spune-mi unde mă duci!...»

V.

Pentru Haia lui Sanis, acuma, viața care se mișca în jurul ei nu mai avea nici o însemnătate. Puțin îi păsa de privirile întunecate ale lui tatu-său, de oftările lungi ale maică-sa ; puțin îi păsa de planurile de logodnă care se țeseau în jurul ei, în auzul ei. În anul acela nu s'a bucurat ca altădată de sărbătorile mari ale neamului.—În începutul palid de toamnă, de anul nou, privea pe gânduri fără să vadă și fără caldură în suflet la mișcarea din ulița îngustă. Toate fețele erau vesele ; stratele murdare dispăruseră ; copiii vioi, cu pălării adevărate în cap, făceau zarvă și se jucau cu nuci în tocurile scobite la marginea șanțurilor ; daruri de turtă dulce treceau de la prietin la prietin. O tineretă bucuroasă izvora, furnica în toate părțile pe uliți. Până acuma flăcăiașii aceștia palizi linceziseră în odăi umede și murdare, plecați asupra acului, bătînd încordați cu ciocanul, trîndu-se în toate meseriile, săraci și umiliți ; iar acuma umblau încet, se odihneau parcă în soarele auriu de toamnă, care frîngea raze și 'n ochii lor neliniștiți.

Haia Sanis îi privea nepăsătoare dela geamul ei. Înstrăinată a fost în anul acela și de marile zile ale toamnei, de sărbătoarea împăcării și a cuștilor. Nu-î mai aduceau lacrimi în ochi povestirile vechi pe care Sanis, în odihna zilelor acelora, întors dela școală, în cușca acoperită cu papură, le citea cu glas trăgănat în cărțile cu scoarte lustruite de piele. Taina trecutului, tragediile vremurilor întunecate, băteau zădarnic la urechile ei. Nici zîmbea slujbașilor templului care intrau purtînd într'omîină simbolul legii. Se uita numai la cutia lor de tinichea în care sunau banii,—și i se părea că perciunii din proaspăt încirionțați li se scutură prea cu grabă, și că prea din fugă atingeau tablele sfinte bătute în ușorul ușii...

Parcă o jale o cuprindea văzîndu-se așa de înstrăinată între ai săi. Apoi uita totul, rămînea cu ochii ațintiți în necunoscut, și se înfiora gîndindu-se la dragostea ei, la patima iute care năvălise în ea ca un vînt de nebunie. Abia aștepta seara, nu-și găsea astîmpăr ; n'asculta nici glasurile care o întrebau, nici nimic, intra în întuneric, se ducea ; și tîrziu se întorcea. se furișa pe ușă.

Maică-sa ridică un cap mare, cu părul zbirlit, prin semi-întinericul împrăștiat de lampa cu fitilul micșurat. Cu glas mustător, cu neliniște, îngina :

«Ce ți-î de cap, fată? Unde te duci? Am să te spun lui tatu-tău și are să fie rău de tine...»

Fata încrunta sprâncenele fără să răspundă, se dezbrăcă repede și se ghemuia într'un colț, cu ochii ațintiți în tavan. Iar maică-sa murmura somnoroasă :

«Mi se pare mie că umbli pe drumuri rele!... Spune măcar unde-ai fost... Tu ai să dai de dracu...»

— Ce-aveți cu mine? dați-mi pace! Am fost și m'am plimbat...» răspundea cu o tresărire de minie în glas Haia; apoi într'un tîrziu suspina încet, tot trează, cu ochii mari umpluți de visul dragostelor ei.

Iar în vremea asta Tudorița gogea singură prin colțuri, în odăița-i săracă și curată. Se simțea uneori slabă; avea învăluiri de amărăciune și-i venea leșin. Abia se putea țiri până în cerdac și de-acolo chema pe Reiza, ca să-i aducă ceva din dughenița ei de mărunțișuri. Incolo, tăcea cufundată în gânduri dureroase. Ion Rusu venea din cînd în cînd pe acasă, trîntea într'un colț cortelul de doc și pe-un pat pălăria-i cenușie și începea să umble morocănos, mormăind, prin odae.

«Asta-i casă? bombănea el pe nas. Vin eū flămînd și năcăjit de pe toate drumurile, vai de capul meu, și găsesc pustiū... Nici tu o bucățică de pine, nici tu oleacă de mîncare caldă... Imi vine să las tot și să măduc dracului! Acu nici capu nu-l pot scoate-afară, în lume, cu cinste; știe toată lumea de patarania mea; și copiii m'arată cu degetul... De ce n'ai făcut oleacă de mîncare?...»

— «De unde să fac?» întrebă într'un rînd, încet, Tudorița. Sta palidă și tristă, într'un colț.

El se întoarse spre dînsa și o privi lung; îl privea și ea țîntă, cu ochii plini de văpaia suferinții.

«Ce fel de vorbă-i asta? Ce? în casa mea să nu găsesc eū o bucată de pine? Nu-ți las parale?»

— Cite parale-mi lași?»

Ion Rusu se întoarse domol, cu minie și mirare; și boldi spre fică-sa ochii lui alburii, fioroși pe obrazul întunecat.

«Da' dacă te-oi zvîrli pe drumuri, ha? Dacă oiū lua un par și-oiū începe? dacă ți-oiū spune: Eși! Să nu te mai vād, soiū rău! Du-te și-ți fă plodu 'n sărăcie, în țigănime... Ha?»

— Lasă-mă, ori bate-mă, ori alungă-mă... Ai să răspunzi odată înaintea lui Dumnezeu de toate... Staū eū și mă gîndesc că am făcut o greșală, dar destulă pedeapsă îndur ș'am să mai îndur... De ce să mă dai afară?... Puțina chirie la casa asta eū o plătesc, o bucățică de pine pe care o mînc eū o plătesc, că muncesc cu acul, mă chinuesc și muncesc, și trei-patru franci pe care mi-i lași tot dumitale ți-i daū, cînd vii: ba o friptură

ș-o supă, ba vinul de care nu te poți lipsi... Și tot ce-î în casă eu am ținut, eu am făcut... Am să fiu eu vrednică, de-oî trăi, să muncesc și pentru cel ce-a veni... Cum a vra Dumnezeuî și Maica Domnului!»

Ion Rusu prinse a mormăi cu nemulțămire prin casă, se întoarse în loc cu o privire de minie spre fică-sa, dar Tudorița închisese ochii și, pe obrazu-i palid, ca niște dungă albastre, se cunoșteau semnele bății trecute.

În ziua aceea n'a mai spus nici un cuvint; a plecat întunecat, fără să lese un ban pe colțul mesei. S'a dus cu straele-i prăfuite și cu cortelu-i mare spre cantoanele și spre crișmele lui. În urmă-i, în amurg, Tudorița ceru dela Reiza untdelemn de zece bani și, pregăti candela la iconița veche, afumată, rămasă de la maică-sa.

Începu după aceea să se miște trudnic prin casă, cu mădularele amortite. Se opri într'un tîrziu sub candelă, în întunericul de amurg al odăii, și începu să se gîndească. Își aduse, ca prin vis, aminte de maică-sa, o femeie voinică și veselă, harnică foc, care ținea o gură cînd intra bărbatul în casă, și-și îngrijea copiii cu dragoste; o văzu, ca prin vis, lucrînd plecată asupra cusăturii de pe genunchi: apoi o văzu tîrziu, în noapte, îndreptată spre iconița afumată, slab luminată de candelă... Ca prin vis își aducea aminte cum povestea maică-sa că a crescut la o călugărită, la mănăstirea Varaticului; și dintr'o carte veche prindea să citească istorii lungi, în legănarea cărora copiii adormeau... «Mama poate a fost horopsită, poate a fost bătută, poate s'a chinuit crincen ca să ne poată hrăni... se gîndea Tudorița, cu ochii pe jumătate închiși. Eu îmi aduc aminte că o vedeam împăcată și tare, cercetîndu-ne somnul și plecîndu-se asupra noastră cu dragoste...» Și deodată o vedea pe maică-sa limpede în lumina ochiului închis, slăbită, tristă, trecînd nemiștat spre negurile veșnice...

Și un val de foc i se iezea la inimă; apoi lacrimile i se urcau spre pleoape. Așa visînd în singurătatea ceasurilor ei, fata aprindea lampa și-și căuta lucrul. Sta neclintită, și acul fugea harnic. Și ea se gîndea iar, lucrînd, la zilele ce aveau să vie, la pruncul care i se mișca în sin, la cel care a lăsat-o... Cite-o dată o cerca o adiere veninoasă de ură; apoi i se limpezea sufletul. Acuma era hotărîtă; acuma aburii dragostelor trecuseră bătută de un vînt năprasnic; și-l vedea limpede înaintea ei pe feciorul lui Vartolomei, cu rîsu-i de animal de pradă, cu ochii plini de poftă... Nici nu-i trebuia să-l mai vadă, nici nu-i trebuia să-și mai aducă aminte de el. Ce putea să nădăjduiască de la dînsul? Acuma vedea limpede. Ce-ar fi putut face ei în viață alături? Pe lingă tată-său, ar mai fi avut o sarcină. Și prin mîntea ațîțată i se pîrîndau toate căsniciile nefericite din mahalalele prin care trecuse, unde învățase să sufere, dar nu începuse indestul viața. Acuma înțelegea ceva cu strășnicie, cu încapătinare, și nimic nu-i mai trebuia!—Lucra și se gîndea, că

va găsi ea sub soare un loc pentru dinsa și pentru cel nevinovat, care va veni plângînd în lume. Va găsi ea atîta putere în sufletul ei să îndure toate și să răzbata!—Și tîrziu, tîrziu, se ridica de la lumina neclintită a lampii și se întorcea spre icoana rămasă de la maică-sa. De undeva, din necunoscut, poate din umbra cea nețărnută unde plutea sufletul dus, îi venise un dram de mîngiere pentru rîni. La icoane, aici, se simțise ușurată, cu sufletul hotărît să meargă înainte. I se aprinsese deodată ceva în minte, veniseră amintirile totdeauna dragi din trecut,—și într'o seară de gemete, de amar și de disperare, amintirile acestea căzuseră ca mîngieri line peste inima chinuită. Se ruga multă vreme; din sufletul ei izvora talmăcirea tuturor năcazurilor și a rîvnirilor ei; buzele murmurau încet, și ochii priveau neclintitî mari, înnecați într'un vâl de suferință, de iertare și de nădejde. Și tîrziu, în așternut ghemuindu-se, după ce stînsese lampa,—asculta cum trec pe-afară învăluirile, suspinele și glasurile nelămurite ale vîntului de început de toamnă; privea un timp la simburile de lumină al candeliei și la rumeneala de vis și de zori a icoanei; apoi adormea.

Iar pe la începutul lui Octomvrie, într'o seară, Reiza, de peste drum, auzi țipete sfîșietoare. Cu papucii clămpănind dădu năvală, lungă și osoasă, și deschise ușa. Acuma țipetele se schimbaseră în gemete lungi, dureroase. Ovreica închise ușa în urma ei, se apropie de pat, unde Tudorița ghemuită, zvirliată ca de un vînt de spaimă, tremura.

«Ce este? ce ai?» întrebă Reiza, apucînd mina rece a fetei.

Tudorița începu să plîngă încet, cu jale, și-și aținti ochii asupra vecinei.

«Vai, madamă Reiză, am să mor... am să mor!...»

O clipă se liniști; apoi se strînse cu genunchii la gură; și ca supt o lovitură de fulger se întinse și iar izbucni într'un țipăt de groază.

Vecina de peste drum înțelese, și dădu năvală afară. Glasul i se auzi prelung, trăgănat, în uliță, chemînd. Femei ieșiră din casele scunde și o impresurară; sosi și Haia cu maică-sa; dar nu stătu mult; numai maică-sa rămase cu păru-i zbirlit, întrebînd într'una, cu milă și cu curiozitate.

Etel, baba harabagiului din colțul huditei, își lăsă gisca nejumulită lângă coștelele de pene, și veni repede cu colțurile șalului tîrîindu-se pe lângă papuci.

«Moasă! moasă! vină repede!...» striga Reiza bălăbăniindu-și brațele în toate părțile. Și pe cînd capete curioase se grămădeau la ferestă, moașa deschise ușa dînd drumul gemetelor, și intră înăuntru. Indată făcu lampa mare; căută în dulap cafeaua și zaharul, și împinse în focul atîțat ibricul cu apă; își pregăti într'o ceșcuță untdelemnul; grămădi pe bolnavă într'un colț, răscoli repede patul; trînti în curmeziș o perină de perete și așază pe fată cu șelele de-asupra. Apoi își lăsă șalul pe-ua

scaun, se puse și ea pe marginea patului, plecată spre fața chiușă a bolnavei, așteptînd.

Reiza fugea, ducîndu-și prin întuneric fantoma subțire, fugea spre salcimiî din fundul uliței. Ș'acolo o impresurără femeile aprozilor și Ovreica le povesteă repede cum s'au întimplat lucrurile. Gîriia, da din mîni:

«Am adus pe moașa Etel... Ar fi bine... trebuie să mergeți și dumneavoastră... că-î de legea dumneavoastră... nu trebuie să se zbată așa... poate să moară... Dumnezeu știe...»

Și porniră toate spre casa unde gema fata lui Ion Rusu. Ca o noapte se coborî în simțurile și'n sufletul bolnavei; blestema gemînd, scrișnînd, țîpînd cu înflorare; apoi într'un tîrziu nu-și mai aduse aminte de nimic; văzu ca prin vis pe moașa Etel cum îi ridea în doi dinți și-î întindea ceva, în scutece sărace.

«A dat Dumnezeu să fie băiat...» zise bătrîna. Și Tudorița primi alătorea pe oaspetele acesta necunoscut, slab, care scheuna tremurat.

«Nu-î de toate lunile... șopti iar moașa. Dar are să trăiască... Bine că-î băiat...»

Lehuza nu zicea nimic. Simți cum umblă pași împrejurul ei, căci toate simțurile i se deșteptaseră, ațîțate; dar nu se întorcea să vadă ce se petrece în casă; simtea ceva cald lingă piept și începu să se gîndească cu ochii ațîțîți în tavan la tovarășul năcazurilor ei, pe care avea să-l crească lingă dînsa, să-l ridice, să-l facă om, în lumea aceasta a suferinții. Nu văzu nici una din figurile vecinilor, Romince ori Ovreice, n'auzi nici glasurile lor tînguitoare, șoptite:

«Eü, drăguță, să fii ca tine, m'ași duce și i-ași lăsa plodul la ușă...»

Ea își ațîntea mintea la duioase icoane dintr'un trecut depărtat; apoi ca'ntr'un painjenis de lacrimi vedea înaintea candelă, și iconița afumată, și toate hotărîrile, indoelile și mingierile nădejdiî o cercau...

VI.

În vremea asta Haia Sanis nu voia să știe de nimic în lume, decît de dragostea ei. Toamna își aduse înștiințările cu frile lungi de argint ale fungeilor plutitori, cu buciumarile vînturilor; iar mahalaua prinse a clocoti. Iar se adunau sara cîmetrele, în cațaveici, sub salcimiî desfrunziți, iar șopteau năvestele în cete, urmărindu-și prunciî și ridicînd la înălțimea năsurilor andrelele neliniștite. Dragostea Haiei era de poveste. Se știa strecurările ei sara, se știa întristările ei ziua, și mîniile ei cumplite cînd maică-sa punea o întrebare și cerca s'o mustre.

«Bine, fată hăi, tu ai nebunit! Ce ai tu cu feciorul lui Vartolomeiü? Nici nu te poate lua de nevastă, că el e de altă

lege, nici n'af nimic a aştepta dela dinsul... E un calic ş'un tiriebriu... Ce ţi-i de cap?... Ai văzut cum a lăsat pe fata picherului, după ce i-a făcut un copil!

— Lasă-mă 'n pace! începea să urle Haia. Lasă-mă 'n pace! Ce treabă ai tu! Mi-i drag, şi ce treabă ai?... Nu vreau să ştiu de nimeni, nu mă tem de nimeni!.. Aşa vreau, aşa fac!.. Azi mi-i drag, mină n'are să-mă mai fie drag, ce treabă aveţi?...

— Tu ai nebunit! striga Rifca. Tu eşti bună de legat şi de dus la balamuc... Vină-ţi în fire şi caută-ţi de treabă... Mină-pot-mină trebuie să te logodim c'un băiat cinstit din legea ta... Are să te-apuice tata-tău de cozi şi are să te tării prin casă...»

Şi Haia, ducind minile la temple, isî creştea gemetele:

«Of! lasă-mă! lasă-mă! lasă-mă! Nu vreau să ştiu de nimic!... Nu l-am văzut de două zile! Şi poate nici în astă-sară n'am să-l văd... Puteţi să mă bateţi, puteţi să mă omoriţi, nu mă tem de voi!»

Şi privea cu sălbătăcie la maică-sa, cu dunga de cărbune între ochii arzători.

Femeile cercau să o urmărească, să vadă unde se duce sara, unde se întâlneşte cu Ştefan Bucşan; dar la colţul huditei, Haia se înturna cu ură spre ele:

«Ce-i? ce-aveţi cu mine?...» Şi ele să trăgeau cu spaimă înapoi, căci fata era voinică şi rea, şi era în stare să le rupă cu ghiarele şi să le muşte cu dinţii.

«E nebună, ziceau femeile dind din cap. E adevărat nebună! Îi trebuie frînghie şi sapon, altceva nimic nu-i trebuie...»

Sanis, sara, asculta tinguirile nevastei şi da tăcut din cap. Aştepta o vreme, se uita pe sub sprincene într'o parte, şi se ducea tropăind la prietînul lui, Făluţă.

«Haie! tatu-tău să supără! strigă într'un rind Rifca.

— Poate să se supere.

— Toată lumea vorbeşte şi te-arată cu degetul. Rău ai s'ajungi!

— Poate să m'arâte. Ce? am tăiat punga cuiva? Am omorît pe cineva? Mi-i drag un băet! Cui stric eū? Lasa-ţi-mă 'n pace!...»

Totdeauna ajungea la vorba asta: lasaţi-mă 'n pace! Şi toată ziua, încruntată, se gindea la cel care-i era drag, la cel care trecea din cînd în cînd cu pălăria pe-o sprinceană pe dinnaintea casei ei. Ea-l înţelegea din ochi. Atunci îi trecea pe faţă singura lumină de bucurie şi se gătea, aşteptînd cu fior, întîlnirea. Tatu-său nu era niciodată acasă, s'o oprească; iar maică-sa se trăgea de cap, ieşea după dinsa în uliţă; apoi se întorcea spre vecine, tînguindu-se în gura mare.

«Un blăstăm a căzut peste noi... Asta-i blăstăm şi pe-deapsă...»

Iar Bucşan aştepta în capătul mahalalei pe Haia, fluerînd uşurel. O primea fără nici-un cuvînt, şi ea se lipea de dinsul cu strecurări de uncrop prin vine. Apoi stringîndu-se lingă el

răcită de vîntul nopții, îi vorbea cu dragoste, supusă, se înălța spre ochii lui frumoși, îi apuca tîmplele între palme; și i se tînguia repede despre năcazurile ei, despre ce s'a spus în jurul ei, despre ceasul cînd tătăl, Sanis, se va minia.

«Dar eu nu mă tem de nimeni! Numai de tine mă tem!...»

Despre zilele viitoare nu vorbea; nu îndrăznea să se avînte, alătura de cel ce-i era drag, în planurile de viitor. Planurile acestea și le făcea singură, ziua, cu ochii deschiși, ori noaptea, trează, cînd toți ai casei dormeau în odăița strîmtă. Atunci se gîndea: Intr'o zi are să-mi spue el: Hai cu mine în lume! Atunci am să las totul ș'am să mă duc... Aū mai făcut așa și alte, înaintea mea!

Iar Rifca, într'o seară, după ce dădu de mîncare bărbatului, se lăsă pe un colț de pat și începu să plîngă:

«Sanis! ce să facem noi cu fata asta? De două, de trei ori pe săptămînă fugе sara de-acasă... Se duce și se întilnește c'un străin... E nebună; nu știu cum nu se gîndește că eu am să mor de scirbă... Sanis! ar trebui să te gîndești ce-i de făcut... Eu stau cu mîinile încrucisate și nu știu ce să mai fac. Degeaba am vorbit; degeaba i-am bătut capul! Strigă la mine și nici nu vrea să știe. Tu te chinuești Sanis, ca să pregătești logodnă și ea se întilnește c'un străin... Nu te-ai gîndit în gîndul tău ce să faci?...»

Jupiterul tuși încet în colțul lui. Apoi își ridică ochii spre nevastă-sa.

«M'am gîndit, vorbi el domol. Am vorbit și cu hahamul... După ce a ales ieri carnea cușer, l-am luat deoparte și i-am spus despre năcazul nostru...»

— Și ce ți-a răspuns el? Ce te-a sfătuit?

— Mi-a' spus așa: poate nu s'a întimplat nimic între ei... De-acū vine vreme rea, ș'ai să poți stăpîni pe fată acasă... Și după ce s'a mai domoli, poți face și logodnă cu băiatul lui Malamet...

— Cu băiatul lui Malamet Căprar?

— Da, cu băiatul lui Malamet Căprar. Acesta-î logodnicul...»

Nevasta suspină cu năduh,—apoi șopti:

«Dacă s'ar putea, Sanis, numai dacă s'ar putea!... Mă gîndesc că poate ne pedepsește Dumnezeu cel de sus... Ar trebui poate să te duci și la rabinul cel mare, la Pașcani, sa vezi ce ți-a spune și el...»

Sanis dădu din cap:

«Am să mă duc și la el...» Apoi tuși și rămase la locul lui, cu capu'n piept.

«Acū unde-î fata? întrebă el într'un tirziū.

— S'a dus iar. Îi spun eu să nu se ducă. Dar ei nici de tine nu-î pasă... Mare pedeapsă!»

Sanis rămase gînditor în locul lui.

«In ia-sară nu te duci la Faluța?

— Nu mă duc...»

Femeia avu o înfiorare; apoi își luă andrelele și călțunul și începu să lucreze pe gânduri în colțul ei de umbră.

Bărbatul așteptă pînă ce auzi pașii repezi ai fetei pe podețul de dinnaintea casei. Atunci se sculă în picioare; și cînd fata deschise ușa, el o apucă de-o mină, o trase în casă—cu dreapta, și cu stînga răsuci cheia, de două ori în broască.

«Ce faci, Sanis! strigă nevasta tresărînd dela locul ei.

— Tu să taci din gură...» vorbi cu liniște omul.

Haia se trăsese la o parte, cu ochii scăpărători, cu buzele strînse. Sanis se întoarse spre ea.

«Unde te duci, sara?»

Haia nu răspunse.

— Tu nu știi că-î păcat să te întilnești cu om de lege străină?... Pin'acū am tăcut, dar acuma vreaū să-ți cer socoteală.»

Și ochii lui ardeaū, și gura, impresurată de părul roș, zbirlit, avea o încrețitură de răutate.

«Ce vrei tu să faci? Să te duci în lume cu un ticălos care-și bate joc de Dumnezeu! nostru? Ce? Ești de capul tău? Aici ai să stai, ai să ascuți de mine, ai să te logodești cu feciorul lui Malamet, ori te omor!»

— Nu mă logodesc cu feciorul lui Malamet!» strigă deodată Haia, ridicîndu-și ca 'ntr'un fulger ochii spre tatăl său. Privirile lui Sanis scăparară. Bocăni de două ori, cu cizmele-î pline de sînge, pînă la sobă, și apucă de lingă pialuța din ocnița, pilugul greū de alamă.

«Eū nu vreaū să te alung, nu te blestem! izbucni el, și crescū, 'nalt, lingă Haia, cu bucata de alamă innălțată. Ne bună ce ești! Iți sfarm capul!»

Rifca dădu un țipet și se repezi. Haia căzu cu fața 'n jos pe divan; și prinse a răcni innăbușit:

«Omoară-mă! omoară-mă! Nu mă tem! Nu vreau să știū de nimica! Omoară-mă! Am să mă duc în lume! Lăsați-mă 'n pace!... Nu-mi trebuie nici pinea voastră, nici nimica! Am să mininc pine neagră, am să car apă, am să slujesc, am să-l hrănesc și-am să mă duc după dînsul!...»

Se zbătea urlînd, și Sanis rămase incremenit, cu gura cascătă; mina cu pilugul i se lăsă în jos, se întoarse spre nevastă-sa privind-o lung.

«Vezi? vorbi încet femeia. Ai văzut? Ce să facem noi acuma?... Cu ce-am păcătuit, ca să cadă asupra casei noastre așa nenorocire?...»

Sanis nu mai zise nimic; dar în ochii lui era grămădită o adîncă mîhnire. Stătu mult într'un colț, privind spre fată-sa, care plîngea cu fața în jos, la marginea divanului.

VII.

Veni vremea rea: o săptămînă de ploaie mocnită. Pe urmă ploaia se schimbă în lapoviță, și un vînt aspru porni la începu-

...tul lui Noemvrie. Zile mohorite, zile lungi. Fata lui Sanis, în ceasuri chinute, nu-și mai găsea astimpăr. Pe mică pe ceas se scula de la locul ei, de lângă fereastră, și ieșea afară. Se uita la deal, se uita la vale, zgreburindu-se în polcuța-i subțire. Aștepta să vadă pe feciorul lui Vartolomei; aștepta de la el măcar un semn, o veste. Dar pe ulița îngustă schimbată într'un pirău de noroiu, nu vedea nimic din ce aștepta ea. Tre-cătorii își cufundați și-și scoteau cizmele greū, năcăjiți, că prin-tr'o hrubă de chinuri. Triste fumeau prin hornuri casele ne-gre, și rar cite-un cap de femeie ieșea între aburi, prin ușile scunde. Dudi Bulgarul, bărbatul Reizei de la dugheniță, pornea la ceasuri regulate cu tinichelele-i de gaz, și Zeilic harabagiul, bătrînul moașei Etel, cu straele-i ninse de faină, albe ca și barba lui mare, duruia printre ferestre cu cotiuga-i hîrbuită, trasă de calu-i nalt, slab, cu pielea roasă sub ștreanguri. Toată ziua Haia se tinguia încet și ofta. Iar noaptea n'avea liniște în somn; se întorcea gemînd în culcuș și parcă-și șoptea cîteodată vorbe tainice.

Maică-sa era bucuroasă. Nu se veselea, nu făcea gură. Numai sub tufele crețe de păr ochii îi luceau împăcați și andre-lele săltău mai vioaie, înlăntuind firul albastru în călțun.

Sanis, într'o seară, și-a descleștat falcile :

«Vezi? a spus el c'un rinjet bucuros. Vezi? Așa a trebuit să se întimple... Hahamul nostru-i om cu multă știință în cap... Noi n'avem minte; dar a trebuit să ne gîndim la asta... Iaca, a venit și vremea care trebuie...»

Rifca dădu din cap, și-și iuți jocul andrelelor. Sanis se întoarse domol spre fată :

«Haie... Haie!... ți-a mai trecut nebuneala?...»

Haia se uită la tată-său cu ochii rătăciți, arși de plins. Păru că-l înțelege; îl văzu rizînd; și o tresărire de răutate îi trecu pe obrazul chinuit.

«Acuși avem să facem logodna... zise Sanis cu liniște, închizînd încet un ochi. De mult n'am băut eū, de mult nu m'am veselit... Da' la nunta fetii mele am s'aduc talgere, și clarinet... ș'am să zvîrl sticlele goale peste case... Am să mă uit la tine, Haie, cum umbli legată la ochi... Atuncea se cade să umbli legată la ochi... așa-i legea... Ș'are să cînte muzica, și toți prietînii aū să bată din palme... Iar tu ai să te așezi sub cort de mătasă cu feciorul Căprarului...»

Fata se ghemuise în fundul patului; parcă nu-l asculta; dar ațîntea asupra lui priviri veninoase care luceau în umbră.

Sanis porni apoi cu cizmele-i uriașe prin noroiul uliței; porni înșingînd moale pe nas cîntecul nunții. În urmă-i Haia își lăsă capul pe genunchii ridicați și începu să plîngă.

Rifca zvîrli pe-un scaun călțunul. Porni și ea cu voce tînguitoare :

«Iar începi, Haie? Liniștește-te... Nu mai plînge degeaba!... Ce fel de suflet ai tu, Haie?... Cum vrei tu să fugi în lume și

să ne lași pe noi?... Nu ți-î frică de blăstăm?... Dacă nu ți-î frică să gemi și să fugi alungată de blăstăm, măcar gîndește-te la rușinea noastră!... Cum are să se mai ducă Sanis la școală? Ce are să spue el? Fata lui Sanis trăește în ticăloșie!... A fugit de părinții ei, de legea ei, și are să moară ticăloasă! Ce vrei să faci tu, Haie? N'am plîns eu destul? Nu m'am tras de cap?... Acu trebuie să-ți vii și tu în fire, Haie!... Cit ai să te zbuțim așa? Ce ai tu cu străinul? El acuma nu se mai gîndește la tine...»

Fata își innăbuși glasul răgușit între palme: «Am să mă duc după dînsul! am să mă duc să-l caut!... Mini mă duc să-l caut... Fără el nu pot să trăesc...»

Și maică-sa își urmă și ea tînguirea, căutîndu-și iar căl-tunul:

«...Așa om ticălos să deie Dumnezeu să crăpe!... Ce are el cu noi? Ce are cu fata noastră?... Haie, tu ai să ne vii în mormînt!... Mai bine fugeam de-aici!... Mai bine ne duceam acu șase ani la America... America-î altfel de tîrg... acolo-î altfel de lume.. Acolo poate aveam parte de mai mult noroc!...»

În noaptea aceia Haia multă vreme nu s'a putut alina.

Iar de ce s'a întîmplat a-doua-zi în casa lui Sanis și azi își mai aduc amînte femeile din Broscărie... Mai întăiu un zvon lin a pornit dezdedimineață, apoi a crescut ca un vînt neliniștit. Era cătră mijlocul lui Noemvrie și femei jalnice călcau prin rîurile de noroi, lăcrimînd și clătînînd din cap, petrecîndu-și la gară feciorii palizi. Se duceau la oaste feciorii lor; se duceau în alte tîrguri; se duceau spre întunericul acela, spre ocna aceea, la care se gîndeau de multe zile, de multe luni, cu carnea încrîncenată pe ei. Ș'o femeie, o prietină, întoarsă c'o lumină de bucurie, chemă pe Rifca la cerdac și-î vorbi lămurit, cu ochii mari, dînd încet dintr'o mină:

«Rifcă! de-acu ai scapat, de-acu toate s'a sfîrșit... S'a dus feciorul lui Vartolomei!... Il ia cu trenul și-l duce tocmai la Focșani!... Trebuie să vie și el la gară... Trei ani are să facă oaste!...»

Rifca se innălță, cu ochi bucuroși și neîncrezători asupra vecinei. Nu-î venea să creadă.

Dar altă prietină aduse vestea în gura mare; și nevasta lui Sanis bătu din palme și-și dădu ochii peste cap.

«Se duce? Știți voi că se duce?... Știți voi că se duce?...»

Și-și întoarse rizînd capul spre Haia, care izbucni pe ușă.

«Ce este, Haie?... Ai auzit? Se duce!...»

— Cine se duce? strigă fata privind-o țîntă, cu ochi umpluți de minie.

— Haie! nu fii nebună! nu te uita la mine așa! strigă Ovreica. Se duce! Parcă ce-î pasă lui? El e feciorul lui Vartolomei!... Parcă ce-î pasă lui de tine? El se duce; el are altele în cap... Se duce în treaba lui!... Parcă numai o fată este pe lume? Mai are el fete pe care să le înșele, n'ai grijă! Are să

mai înșele multe de-acuma înainte, n'ai grijă! El se duce! tu rămii cu noi!...»

Dar Haia avea o privire cumplită. Fără nici-un cuvint intră în casă. Se auzea trintiturile capacelor dela sipete, bubuiată pârșii, pe cînd femeii de-ale mahalalei se grămădea la cerdac cu aceeași veste. Și ușa se deschise zmuncită. Rifca își holbă privirile, iar fata cu șalu'n cap, ținîndu-și fustele cu stînga, se zvirli în uliță, prin noroiu, și porni repede ca minată de o vîntoasă.

Nevasta lui Sanis își pocni palmele una de alta și inceptu a se frămînta. Scăpa vîltării scurte, se intorcea spre femeile care o impresurau în fiecare clipă, fugea în casă, ieșea îndată și trîntea ușa și întreba aiurită :

«Unde se duce? unde se duce! Ce-are să zică Sanis?... Ce să fac!... Vai! vai!»

Și porni și ea dintr'odată prin noroiul uliței, după Haia, urmata de ceata vecinelor. Vestea ca un fulger se întinsese, femeii din alte mahalale o impresurau. Și ea se vîlta încet, își frîngea minile.

Și la gară, prin ziua leșietică, trenul plecase. Invăluiri de fum negru izvorau în depărtare. Lumea se împrăștia; mamele, surorile, logodnicile suspinau. Și deodată Rifca văzu pe fiică-sa venind încet, cu trudă, privind în neștire înnainte-î. Îi ardeau ochii ca de friguri. Nici nu băga de seamă că femeile o impresurau. Rifca o apuca de mină. O trăgea repede spre fundul mahalalei, spre întunericul căsuței din Broscărie. Și Haia tăcea, umbla ca o nebună.

Așa ajunseră acasă. Fata se opri în cerdac.

«Ha! intră în casă...» vorbi cu sfială Rifca.

Haia o privi cu spaimă.

«L-am văzut... zise ea încet. L-am văzut. S'a dus... Nici nu s'a uitat la mine... A trecut la doi pași... S'a suit în tren și s'a dus...»

Maică-sa o trăgea de mină :

«Așa-ți trebuia... dacă ai fost o proastă. Ce mai aștepti de la el?...»

Deodată Haia se zmunci, își viri capu 'ntre umeri și inceptu să tremure. Își zmulse șalul cu care-și înfășurase capul și strigă cu disperare :

«Mă'nnađuș! Mă'nnađuș! Unde s'a dus? de ce s'a dus? Lasă-mă, dă-mi pace! ce ai cu mine? Dă drumul!»

Zvirli mîna maică-sa; și deodată prinse a-și întinde hainele de pe dînsa. Năvăli în casă cu capu'nainte, izbindu-se cu fruntea de ușă, își scoase gemind repede, răgușit, o grimea albă, curată, o udă cu apă, trînti pe fundul de lemn cana de aramă, și-și înfășură fruntea și tîmplele cu pinza umedă.

«Nu mai pot! nu mai pot!...» Și năvăli afară, la aer curat. Prin ziua mohorită, prin vîntul rece al toamnei, plîngerile ei deodată inceptură să tremure, umplînd mahalaua. Răcnea cu

minile în creștet, cumpănindu-se încet la dreapta și la stînga, rîcnea cu jale umblind dintr' un capăt în altul al cerdacului dărăpanat.

«Nu mai pot! striga în neștire. Mă doare! mă doare inima! Mai bine m'ar înghiți mormîntul! Vai de inima mea!»

Și capete ieșeau pe uși; ochi o priveau din toate părțile; urechile vecinilor ascultau cu luare-aminte bocetele de jale. Rifca întindea minile, chemînd:

«Vină, draga mea, în casă! nu mai boci pe-afară.. Parcă ce folos ai acuma! S'a răscolit toată ulița din pricina ta! S'aude și pîn' la fata picherului!

— Nu vin! nu vin! Am să mă duc după dînsul în lume!»

Și se văeta cu obrazul bugezit de lacrimi, cu ochii roșii și umflați. O umpleau valuri de minie, îi venea să sfărme tot din juru-i; se zbătea ca o fiară în lanțuri. Abia într'un tîrziu s'a liniștit, a intrat în casă și s'a ghemuit într'un colț, privind fix înaintea ei cu ochii arși de durere.

Și curînd după aceasta, în casa lui Sanis, în jurul fetei toropite, începură a se face pregătiri de logodnă. De două ori, în două Simbete, feciorul nalt și slab al lui Malamet intră în casă și se așeză zîmbind pe-un scaun. Schimbă cîteva cuvinte cu tatăl, apoi cu Rifca gătita ca pentru sărbătoare și zîmbitoare, apoi așteptă o vorbă de la Haia. Dar fata umbla slabă prin casă, ofta și gema ca'n friguri, nici nu se uita la dînsul.

Veniră rudeni bătrîne și impresurară pe Haia. Se tinguiau încet, impresurînd-o, și porneau sfaturi lungi, în care era vorba de bucuriile vieții și de păcatele de moarte, peste care nimenea nu poate trece. Fata simțea ca o legănare, parcă plutea într'un gol, și asculta ca din depărtări glasurile lor. Ca din depărtări, lin, parcă-i venea ogoierea unui cîntec. O pătrundeau domol, în suferința ei amară, eresurile vechi, pluteau în juru-i nelămurite, izvorite ca dintr'un trecut de negură. Cite-un răstîmp, o cucerea din nou lunga domnie a trecutului; rămînea cu ochii țintă, măriți, ascultînd o șoaptă tainică, din lăuntru-i.

Murmurînd cu creșteri și scăderi de voce, une-ori Sanis se închina umblind pe lîngă patul ei de zăcere. Intunecat, cu cornul din frunte plecat spre cartea deschisă, c'o mină înfășurată în curele, cu pînza vristată în spate, șoptea rugăciunile vechi, și izbucnea une-ori într'o plîngere scurtă tremurată, bătîndu-se cu pumnul în piept. Une-ori se oprea. Întreba cu liniște:

«Haie...de ce gemi? Din pricina ta nu pot să-mi fac rugăciunea... Tu ai uitat de Dumnezeu, ai uitat de toate...»

Ea voia să strige, să-și deșerte sufletul de toată durerea. Dar maică-sa umbla pe-afară după treabă, și Sanis, întorcîndu-și privirile reci spre cartea veche, își pornea iar murmurările tremurate. Și fata își innăbușea chinul lăuntric și se îngropa ca într'un mormînt în deznădejdea ei.

Intr'o seară, nevasta lui Sanis tresări speriată din locul ei. Din amortirea-i grea de peste zi, din gindurile-i nesfârșite, Haia deodată zvicnise în plingeri de jale.

«Ce-î, Haie? strigă femeia cu frică. Ce s'a întâmplat, Haie? Ce te zbați așa?...»

Fata o privi țintă, cu spaimă, o vreme, apoi începu să geamă :

«Ah! mamă! n'am vrut să cred! n'am vrut să cred! M'a lăsat așa și s'a dus! Nu se poate să mă lese așa! Trebuie să mă duc până la dînsul! In genunchi am să mă duc pîn' la el! De ce m'a lăsat așa? S'ajung și eu ca fata picherului?... Nu vreau s'ajung și eu ca fata picherului! Mamă! mamă! spune-mi ce să fac,—căci am păcătuit! Mi-a fost astăzi rău... Parcă eram plină de venin... Ș'am simțit... Vai! ce să fac! ce să fac! Mă omor! mă dau cu capu'ntr'o fîtină!...»

In glasul ei creștea o durere infricoșată. Se simțea acuma mică și neputincioasă. Dintr'odată, după lungile sfaturi ale bătrinelor la căpătăiul ei, își vedea zdrobirea, își vedea înstrăinarea. Căci acuma, singură, fără altă urmă din dragostea celui ce-o părăsise, se găsea iar ticăloasă, numai ca o prelungire a tuturor celor ce-o impresurau. Cu păcatul ei, era ca o nemernică rimă în pulberea drumului. Frigurile nopților de vară pieriră; ca într'un vînt de groază își simți inima.

«Acuma poate să vie... acuma poate să vie tata să măucidă!» și-și ațîntea ca o nebulă ochii spre măciuca de alamă din frida sobei.

Iar maică-sa, înlemnită, nici nu putea să plîngă. Asta era spaima ei cea mare. De asta se temuse chiar din cea dintăi clipă; spaima asta îi înclăstase de multe ori inima; ș'acuma de-aceasta n'avea să scape.

«Ce să fac? ce să fac? se tînguia și ea apucîndu-se cu minele de tîmple... Ce să fac? Unde să mă duc?... Are să afle Sanis ș'o omoară... Îmi trebuie un ajutor, îmi trebuie un sfat!...»

Ș'asa cum era, numai în papuci și'n polcuța subțire, năvăli afară, în răceala iernii. Gemînd și gîfîind bătut la ușa moașei Etel, apoi în maghernița roșie, de scindurii, a Reizei. Pe amîndouă femeile le trăgea după dînsa, tînguindu-se, cu glas întrerupt, chinuit. Și ele o întrebau speriate, o urmau cu grabă; și tustrele năvăliră în odaia în care Haia rămăsese plîngînd cu capul cufundat în perine. Femeia tremura :

«Ce pot să fac! Eu is un cap slab de femeie... Invățați-mă și voi cum să fac... Așa păcat, așa păcat cumplit cum să cadă peste noi... Nici din neamul nostru n'a fost, și și-a făcut ris de noi... Să-i dea Dumnezeu junghi și spinzurătoare! Să n'aibă parte de pine și de apă! să moară ca un cîine la marginea drumului!...»

Până într'un tîrziu se boci femeia, blăstămînd, apoi se li-niști, căci bătrîna Etel și Reiza știau multe lucruri și o sfătuiău

de bine ; iar murmururile lor umpleau odăița ca bombăniri de bondari.

«Ascultă, dragă, șopti baba Etel, într'o vreme, așa ceva se întâmplă rar, dar tot se întâmplă... Așa a vrut Dumnezeu... Avem să încercăm noi, ș'are să fie bine... N'are să mai știe nici Sanis nimic, n'are să știe decît Cel-de-Sus. Iaca ce să faci. Trimete-l pe Sanis la Pașcani, la rabin... Să ceară și sfatul rabinului... Să spue așa că fata a avut o patimă după un creștin — ș'acuma tinjește...Să-i ceară sfat pentru logodnă... El n'are să fie acasă, și noi avem să facem cum e bine... Nicî să nu te temi, nici să nu știe nimeni... Mai ales la străini, la *goi*, să n'ajungă vestea...»

Bătrina se sculă tirîndu-și în urma papucilor colțurile șalului. Se apropië de fata care tot cu fața în jos sta, toropită. O atinse cu degetele, o ținti cu priviri ascuțite :

«Haie, zise ea, încet, Haie...»

Haia întoarse obrazul răvășit.

«Haie, mare păcat !.. grăi șuerat baba, privind-o cu ochi rotunzi. Ce-ai făcut tu ? Cum ai putut tu să greșești așa... Ce-ai făcut tu, Haie !...»

Fata întoarse capul fără putere, cu ochii aiuriți, c'o spaimă sălbatică năvălită în față.

A-doua-zi Sanis, alungat de tinguirile și lacrimile femeii, porni la Pașcani, la rabin, amărit, fără să știe nimic. Se duse tropăind, spre gară, molfăindu-și bucațica de pine, și în sufletu-i întunecat abia acum să lămurea o durere și creștea o nădejde.

Iar în jurul fetei se adunară cele trei femei, cu vorba plină de spaima și blesteme. Mormăind întunecată, moașa Etel ceru zaharnița și cafeaua. Apoi desfăcu o legătură murdară, plecîndu-și nasul coroiat și ochii mici spre ea.

Haia o urmărea cu privirile priu casă, fără de nici-un cuvînt. Înțelegea că i se pregătește ceva, avea nădejdi, avea tameri de moarte. Pleoapele-i căzură deodată peste lumină și începu să plîngă cu amar.

«Poate-am să mor... șopti ea ca într'o aiurare... Ce voiți să faceți?...» Apoi șopti abia auzit : «Tot mi-i drag... mie tot mi-i drag...»

Se liniști încet-încet, și icoane din singurile-i zile fericite îi năvăliră în puțină lumină a minții.

Moașa Etel se așeză pe marginea divanului. Haia închise ochii.

«Moașă, de ce te uiți așa la mine ?

— Dragă fată, zise bătrina, așa ți-a fost norocul. .»

Haia dădu încet din cap. Așa i-a fost norocul ! Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ?

«Așa ți-a fost norocul ! șopti moașa. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ? De ce să mori în rușine și ticăloșie ? Mai bine să scapi... Ascultă-mă pe mine și fă cum îți spun eu... Eu am scăpat și pe altele, și pe femeii de creștin, de la năcaz... Dar

la noi e altceva... Acuma, tu trebuie să lepezi păcatul tău... Trebuie să nu știe nimeni, să rămii curată înaintea lui Dumnezeu...»

Haia deschise ochii și simți privirile ascuțite ale bătrânei asupra-i. Maică-sa venea de la sobă, aducând cu luare aminte o ceșcuță din care isvorau aburi, împrăștiind un miros tare de cafea. Reiza îi zimbă, un zimbet de prietinie și de indemn.

«Hai! vorbi moașa. Are să deie Dumnezeu să scâpi... Am adus gândaci de frasin... Maică-ta i-a zdrobit și ia amestecat în cafea... Nu te speria... Bea! dintr'odată... Scâpi de mare păcat... Pentru ceia ce-ai făcut tu, Haie, legea cere pietre și foc... Și o cătea, Haie, acuma-î mai curată de cât tine!...»

Fata să ridică deodată în cot, c'o privire stranie, puse tremurând mina pe ceșcuță și o sorbi din trei înghițituri. Apoi își lăsă capu'n perini, oftă și închise pleoapele.

Seara, târziu, cind se întoarse Sanis acasă, toată mahalaua era strinsă în drum, înaintea casei lui. Și'n lăuntru, în odaia răscolită, gemea Haia în sudorile morții. Gemea cu unghiile înfpte în chilote :

«Nu mai pot! mă arde! mă arde, nu mai pot! Ce ați făcut cu mine... Am se mor!...» Și-î creștea plingerile lugubre, subțiri și chinute. Și se zbătea că supt împunsături vrăjmașe, cu mii de ace, pe cind lingă căpătaul ei moașa sta privind-o țintă, cu ochii licăritori.

«Ce este? strigă Sanis căscind gura cu uimire. Ce s'a mai întâmplat?... E bolnavă?... De ce n'ați adus doctor?..

— Nu trebuie doctor, Sanis! nu trebuie nici un doctor, nu trebuie nimic!» vorbi Rîfca galbenă, clănțanind cu groază. Lasă-ne aici pe noi. Avem treabă. Știm noi ce are fata... Du-te la Făluță... Ai fost la rabin? Ce răspuns ți-a dat el?... De ce-ai sfinșit așa degrabă? Credeam că vii mîni...

— Ce ai tu de tremuri și-ți clănțanesc măselele? vorbi jupiterul—ș'o clipă o privi cu grijă.

Apoi își aduse aminte de întimplările lui și zimbă, cu ochii ațintiți asupra unei icoane ce i se așezase numai lui înaintea.

«Ce răspuns mi-a dat rabinul? întrebă el, și se așeză pe un scaun, cu gust de vorbă. Mai întâiu și mai întâiu a venit la mine un credincios, unul mititel, cu picioarele scurte... Se legăna așa, ca o rață.... M'a întrebat el ce necaz am, și eu i-am spus îndată tot... Zice el: Bine, așteaptă aici, rabinul are să te cheme... Aștept eu, aștept, pe urmă vine credinciosul și spune: Intră pe ușa asta... dar încet... Dar în urma mea așteptați și alții... Pe mine m'a chemat întâiu.... Cind intru, văd cărți, cărți în toate părțile, numai cărți...»

Moașa întinse delă locul ei mina spre gura Haiei. O clipă gemetele se stinseră. Și fata, auzind glasul domol al tatălui său se încordă, și parcă avu un răstimp de alinare. Asculta și ea, cu ochii închiși, din cari se prelingeau pe temple lacrimi.

«...Și văd pe rabin... grai încet Sanis. Era într'o haină nea-

gră de mătăsa... Și m'am gândit eu că așa om învățat trebuie să știe multe... Sta cu o mină la timplă și se uita la mine... — Ce vrei tu, Sanis? zice. — De unde a știut că eu sint Sanis?...»

Jupitorul se uita cu uimire în jurul lui; ș'avea parca un zimbet de biruință.

«De unde a știut că eu sint Sanis? Și mai zice: Ai un mare necaz cu copila ta... — Atuncea mi s'au umplut ochii de lacrimi... Invățătorule, zic, pentru copilul meu am venit... Și mă întrebă: Ai urmat legea cu credință, totdeauna? — Zic: Totdeauna, cu credință! Și mi-a spus așa, venind către mine: Du-te, Sanis, și-ți logodește fata... și silește-o să urmeze legea Dumnezeului nostru! Așa mi-a spus rabinul... sfirși cu pătrundere Sanis. Trebuie să facem logodna cu feciorul Căprarului...»

Dar peste cele din urmă cuvinte ale lui, se revărsară ca dintr'un zăgaz furtunos plingerile înteteite ale bolnavei. Țipete aspre, fără sfirșit, ca în ghiarele unor fiare fantastice. Femeile, cu vorbe repezi, grămădiră pe bărbat spre ușă. Și Sanis, cu gândul la minunata lui poveste, ieși grăbit s'o spue și altora la un păhar de vin. De pe podeț totuși mai întrebă odată:

«Bine, da de ce țipă așa?... Poate trebuie doctor...»

— Nu trebuie nimic! nu trebuie nimic!...» țipă cu spaimă, cu ochii învăpăiați. Rifca.

Lumea din uliță se imprăștiase incet-incet. Femeile vegheau turburate la căpătaii bolnavei. Urletele răgușite, urletele sălbatice care nu mai aveau nimic omenesc umpleau odaia, și zbaterile neconținute ale cărnii arse de focul din kuntu nu mai conteneau. Toată noaptea s'a cutremurat Haia, izbită, frământată, mușcată cu cruzime de otravă. Și prin gura arsă ca de fier roș abia pătrundeau răsufări răgușite, pe cind ochii aveau o sticlire fixă de nebunie.

A-doua-zi dimineța, Sanis, speriat în cele din urmă, a dat fuga la doctor. Tinărul, vlăstar al neamului, subțirel, tras la obraz, cu privirile cercetătoare, intră zimbând și începu a pune întrebări cu glas moale. Femeile răspundeau trudite, cu fețele ca de piatră. Iar Jupitorul, în clipe de reculegere, înaintea de a porni la crunta muncă a zilei, se trăsese într'un colț cu cele trebuitoare pentru rugăciune, și-și murmură în neștire silabele tremurate, bătându-se incet cu pumnul în dreptul inimei... Și Haia zăcea în perine, albă ca varul, cu ochii căzuți în orbite și pierduți în negura sfirșitului. Răceala morții o cucerea clipă cu clipă.

Mihail Sadoveanu.

In chestia agrară*

I

Repartitiia proprietății rurale în România

(*Valoarea socială și economică a diferitelor tipuri de proprietate: Proprietate latifundiară, mare, mijlocie, mică și parcelară*).

În țara noastră, în lipsa unor date precise, așa cum ni le-ar putea da numai un cadastru, dispunem astăzi de materialul statistic, adunat cu prilejul recensământului fiscal din 1896, 1902, 1905. Pe baza acestor date, au fost alcătuite: lucrarea d-lui Creangă asupra proprietății rurale în România, precum și Raportul oficial prin care d. Căpităneanu, pe atunci secretar general al ministerului de Finanțe, rezumă științele dobândite prin recensământul din 1905.

Cu deosebiri de minimă importanță, găsim în ambele lucrări același tablou general al repartizării proprietății după întindere. Dar cele două publicații nu au avut de loc aceeași soartă. S'ar zice că acei ce urmau să-și însușească răspunderea constatărilor făcute în Raportul oficial din 1906, au preferit să le dea uitării. În schimb, d. Creangă are până acum onorurile celor mai variate și întinse atacuri. D. Creangă este acuzat c'ar fi alterat cu bună știință limbajul cifrelor, atribuind proprietății mari întinderi de pământ, pe care nu le posedă și împuținând citimea de pământ aflată în stăpînirea micilor proprietari. Din fericire, cei ce fac d-lui Creangă această gravă acuzație au fost incapabili s'o dovedească, iar pe de altă parte au neglijat să recunoască că, dacă invinuirile lor ar fi întemeiate, ele s'ar răsrînge de o potrivă asupra Raportului d-lui Căpităneanu.

Lucrul însă se prezintă și mai ciudat. Oricine va citi cu atenția cuvenită ambele lucrări se va convinge din comparația lor că d. Creangă atribuie proprietății mari o întindere mai restrinsă decît o arată d. Căpităneanu. Și într'adevăr (controlați la pag. V), pe cînd după d. Creangă, proprietatea mare cuprinde—in pământ

*) Am socotit de datoria noastră să publicăm acest interesant studiu,—ultima lucrare a doctorului I. Radovici pentru țara lui,—fără nici o schimbare. Atragem însă atențiunea cititorilor, că autorul n'a putut cunoaște legea Casei rurale, în forma ei definitivă. Unele din dezideratele sale au fost realizate de Camera (d. p. mărirea lotului minim pînă la 5 ha.), dar în alte privinți, nu numai nu s'a putut, d. p., unifica administrația Casei Rurale cu a Casei centrale a Băncilor populare, ci chiar, cum era și necesar în acest caz, i s'au luat Casei Rurale toate atribuțiunile relative la arendarea moșiilor, cari rămînu pe seama Casei Băncilor Populare, cu totul deosebită. Ideia fecundă a dispărutului nostru prieten,—de a crea în Casa Rurală un „organism regulator al întregii vieți economice a țării”, intruînd în minile ei toate operațiunile relative la mutațiunea proprietății țărănești, la arendări, la împrumuturi ipotecare și personale, etc.,—a rămas în sarcina viitorului...

cultivabil—3.810,315 hectare, fiind socotite in această cifră proprietatea Statului și Domeniile Coroanei, d. Căpităneanu afirmă că proprietatea mare stăpînește 3.787,192 hect., fără a socoti domeniile Statului și ale Coroanei. La 1902, Statul și Coroana pose-dau ca domeniu 297,790 hect. De atunci însă s'au mai distribuit la locuitori, din moșiile Statului, vre-o 80.000 hectare, ceia ce înscamnă că la cifrele d-lui Căpităneanu, adăogînd ce-i rămîne astăzi Statului, am găsi că proprietatea mare se întinde pe 4 milioane și 5 mii hectare.

Această lămurire trebuie pusă alături de celelalte, pe care d. Creangă are grijă să ni le dea, ca să explice deosebiriile, de altfel minime, ce există între rezultatele sale și rezultatele consem-nate în Raportul oficial, supus ministrului d. T. Ionescu. Deci, cu siguranța de a ne apropia foarte mult de realitate, ne putem folosi de tabloul general al repartiției proprietății așa cum ni-l înfățișează recensămîntul din 1905, servindu-ne apoi, spre a-l înțelege și complecta, de științele, datele și amănuntele conținute în lucrarea d-lui Creangă. Să nu uităm că, înaintea apariției acestor lucrări, nu aveam la îndămină decît date cu totul fragmentare, sau cu desăvirșire greșite.

Și nu e unul din lucrurile cele mai puțin extraordinare că zeci de ani s'a putut discuta în Parlament și presă chestiunea de a ști, dacă țara noastră este o țară de mare sau mică proprie-tate,—predominătoare,—fără să se cerceteze exactitatea cifrelor improvizate. Pe temeiul unor rezultate pripite și complet eronate, la care ajunsese d. Nenișescu,—în urma unui început de anchetă economică întreprinsă de Ministerul de Domenii,—s'a discutat ani de zile. Și la 1906 încă, d. Ioan Lahovary, a cărui bună credință nimeni nu o poate trage la îndoială, își însușea aceste ci-fre, le reproducea în Parlament, ca să ajungă la concluzia: „că țaranul român are un patrimoniu de $2\frac{1}{2}$ ori mai mare decît marii proprietari“. Presupunem că d. Lahovary e astăzi recunoscător d-lor Căpităneanu și Creangă, fiindcă i-au permis să rectifice o eroare de 250%.

În realitate, statistica ne arată că din 8 milioane hectare cultivabile ale solului național,—fără a socoti pădurile și viile,—

Proprietatea mică, până la 10 hectare,	deține	$41\frac{1}{2}\%$
Proprietatea mijlocie, dela 10 h.—100	„	$10\frac{1}{2}\%$
Proprietatea mare	„	48%

sau, în cifre absolute cuprind :

Mica proprietate	3,319,695 hect.
Proprietatea mijlocie	861,409 „
Proprietatea mare	3,810,351 „

Dar dacă n'am cunoaște decît aceste cifre globale, n'am a-vea decît o foarte incompletă imagină a realității.

Cifrele nu pot servi, înțelesul lor nu ne apare lămurit, decît dacă vom ținea seamă că în economia rurală repartiția pro-prietății, adică raporturile de întindere ce există între bunurile

fonciare, nu trebuiesc apreciate din punct de vedere geometric, cit mai ales din punct de vedere economic și social. După un astfel de criteriu, proprietatea mică până la 10 hectare, ca și proprietatea mare ce trece de 100 hectare, trebuiesc în statistica noastră subîmpărțite în cîte altele două categorii deosebite ca valoare economică și ca semnificare socială. Și în adevăr, economiștii sînt de acord să deosebească proprietatea mică țărănească (sau proprietatea economică țărănească) de proprietatea parcelară, și proprietatea mare de proprietatea latifundiară.

După cea mai rațională definiție adoptată, înseamnă *proprietate mică* țărănească întinderea de pămînt ce se poate lucra de un țaran și familia sa, ajungătoare ca din valoarea produselor ei să îndeusteleze gospodăria proprietarului țaran. Cînd acest minimum de productivitate nu se poate atinge într'o exploatație normală, sau cînd întinderea de pămînt nu ajunge să ocupe toată capacitatea de muncă a proprietarului ei, atunci *proprietatea* se chiamă *parcelară*.

Care este în țara noastră limita ce separă aceste două categorii de proprietate țărănească, sau, cu alte cuvinte, care e suprafața necesară minimă spre a constitui o „posesie țărănească economică“? S'ar putea crede că la noi, unde proprietatea țărănească este în cea mai mare parte creată prin legiuiri succesive, chestiunea aceasta a fost și ea îndelung desbătută. Lucrurile însă s'au petrecut altmîntrelea. La 1864 s'a atribuit clăcașilor, ca proprietate, întinderile de pămînt ce li se acordau în folosință în schimbul dijmei și al clăcii,—după legiuirea în vigoare. La 1889 se fixează întinderea lotului de pămînt, pe care țăranul îl poate dobindi, la 5 hectare, dar mai nici o discuție asupra valorii economice ce ar reprezenta o astfel de proprietate. De fapt se întimplă că o întindere de 5 hectare, după cele mai optimiste calcule, rămîne sub limita inferioară a unei proprietăți țărănești economice.

Socoteala poate fi făcută în mai multe moduri: așa bunăoară d. Creangă s'a întrebat care e cantitatea de nutriment uscat ce trebuie unei familii țărănești și apoi a calculat productivitatea medie a unui hectar în porumb,—sau nutriment uscat,—ca să vadă cîte hectare sînt necesare spre a îndeustula cea mai esențială dintre cerințele vieții. Metoda e riguroasă numai în aparență, și nu mi se pare cea mai demonstrativă. Chiar țăranul, nu trăește numai din nutriment uscat, și poate cultiva și altceva decît porumb. Ne vom apropria mai mult de realitate, calculînd pe de o parte budgetul normal de cheltueli al unei familii de țăran mijlocăș,—compusă din cinci suflete,—și pe de altă parte întinderea de pămînt, pe care un atare țăran ar trebui s'o muncească cu hărnicie și pricepere, ca să-și creeze un egal budget de venituri. Evident, ambele budgete nu pot reprezenta decît o mijlocie, un budget-tip. Norma cheltuelilor unui budget țărănesc mijlociu am stabilit-o după datele găsite în șapte monografii de comune rurale (Ilfov, Prahova, Vlașca, Vaslui, Gorj, Tecuci), după

științele culese în ancheta condusă de Dr. Proca, asupra alimentației țăranului (Comunicație la congresul științelor sociale).

Și se poate calcula un budget-tip, de oarece costul traiului țărănesc e mai în toată țara același, (produsele ce intră în alimentație: mălai, făină de grâu, leguma, pește, sarea, oțetul; apoi tutunul, alcoolul, petrolul, săpunul, ustensilele de casă; mai pentru toate prețuri aproape uniforme). După aceste norme se poate stabili că un țăran mijlocăș, având 5 suflete de hrănit,—pentru un traiu strict omenesc cu nevoile lui de azi,—cheltuește în medie între 500—600 lei pe an.

Ce întindere de proprietate trebuie să cultive țăranul acesta spre a-și procura un venit echivalent? Cunoaștem productivitatea hectarului cultivat cu grâu, cu orz, ovăz, porumb, fasole. Am presupus un țăran harnic, priceput, având două vite de plug și o vacă, am admis că introduce în cultura lui asolamentul trienal ameliorat, ce se poate aplica azi într-o proprietate țărănească, mai presupunem că are proprietatea astfel configurată și păzită, ca să-și poată rezerva și loc de pășune artificială. Cu aceste elemente de judecată, și luând mai ales părerea autorizată a unor agricultori de mare experiență ca d-nii D. Seceleanu, George Radovici, C. Garoflid, am socotit la 120 lei venitul mediu al unui hectar lucrat în bună cultură țărănească. (După datele minist. de Domenii, d. Creangă calculează mult mai jos). Ceia ce înseamnă că o proprietate de 5 hectare ar reprezenta minima proprietate necesară spre a procura țăranului care o muncește strictul trebuitor gospodăriei lui. Aceasta pentru țăranul bun și deplin proprietar pe pământul lui. Calculând însă budgetul țăranului improprietar, se cade să nu uităm că el mai are de plătit rata către stat. (La 1889 s'a socotit în mijlociu pământul ce s'a dat țăranilor 364 lei hect., ceia ce cu 6% dobândă și amortisment face 21,60 de hectar pe an; adăogind 3 lei foncieră, avem 24 lei 60 de hectar, sau o plată anuală de 123 lei pentru cele cinci hectare).

Să admitem însă deocamdată că legiuitorul romin, care a creat tipul proprietății de 5 hectare, a calculat exact limita inferioară a unei proprietăți țărănești de sine stătătoare. Cîți țărani se mai găsesc astăzi în această situație? Cîți mai posedă încă o proprietate de cinci hectare? După matricolele contribuțiilor directe, unde fiecare contribuabil țăran cap de familie e trecut cu întinderea de pământ ce posedă, se constată că din 920,939 de contribuabili funciari sînt abia 176,375 care ar stăpîni o proprietate între 5—10 hectare, pe cînd masa cea mare de 744.563 de contribuabili posedă numai o proprietate parcelară, ce pentru 31% dintre ei cade sub două hectare. În realitate proprietatea e și mai îmbucătățită de cit o arată această cifră. În roluri se trece numai numele unui singur proprietar, chiar pentru acele numeroase parcele ce sînt posedate în indivizie de mai mulți copărtași. În chip aproximativ D. Creangă evaluează numărul copărtașilor între 200—250 mii. Tot pe cale indirectă d-sa socotește că rămîne un număr de 250—300,000 țărani adulți lipsiți cu desăvîrșire de pământ.

Intr'o formulă simplă și foarte apropiată de adevăr, se poate spune că din 100 țărani români 14 au o proprietate economică, adică avînd o întindere între 5—10 hectare; 70% au o proprietate parcelară ce variază între ½ hect.—4 hectare; și 16% n'au nici un petec de pămînt.

Sub altă formă, aflăm că din cele 3,319,000 hectare, cite sînt în patrimoniul țărănimii, abia 1,200,000 hect. ar forma proprietatea țărănească economică, pe cînd 2 milioane și mai bine de hectare sînt îmbucătățite în parcele. De unde rezultă că, din punct de vedere agronomic, 25% din întinderea cultivabilă a solului național sînt condamnate astăzi la cea mai deplorabilă formă de exploatație agricolă. E bine înțeles că vorbim de parcelele cultivate actualmente cu cereale, și nu ne ocupăm de posibilitățile de cultură ale acelor proprietăți, cit de mărunte, ce s'ar găsi în apropierea orașelor, beneficiînd de culturi și venituri speciale.

* * *

Caracterele proprietății parcelare. De fapt proprietatea țărănească parcelară, prin însăși distribuția și configurația ei, se găsește astăzi supusă la un asolament primitiv și obligatoriu, ce înlătură, exclude foarte multe din îmbunătățirile de cultură recomandate țaranului. De pildă, pe cîți n'auzim îmiînd țaranul să-și semene plante de nutreț... Agricultorii practici ne vor explica însă că, de cele mai multe ori, țaranul, care a semănat lucerna pe peticul lui de pămînt, vîrit între peticele celorlalți, n'are mijlocul să și-o păzească. De îndată ce se ridică recoltele, se lasă vitele în miriște, și e ușor de înțeles ce s'ar alege de lucerna semănată la kilometri de casa omului. Dar sînt și alte culturi ce nu se pot face pe sfiorile de pămînt, la care sînt reduse parcelele țărănești.

Din punct de vedere social, situația țaranului proprietar pe o parcelă de pămînt poate fi mai bună, dar poate fi și mai rea de cît a țaranului proletar. Alternativa asta nu atîrnă numai de întinderea mai mare sau mai mică a parcelei, ci în primul rînd de raporturile de muncă, de invoiala ce i se dictează de proprietar sau arendaș. Prin însăși definiția proprietății parcelare, am văzut că posesorul ei, vrînd nevrînd, trebuie să muncească și la altul. Atît timp cît la marele proprietar sau arendașul vecin poate găsi o invoială ușoară sau omenoasă, el își va complecta propriile sale pogoane cu pogoanele ce va lua în dijmă sau în bani și-și va indestula mai bine ca un proletar nevoile gospodăriei. Pe măsură însă ce i se ridică prețul pămîntului de arătură sau imaș, și mai ales în măsură ce i se sporește munca cerută ca rușfet, situația acestui proprietar parcelar se înrăutățește până ce cade sub condiția lucrătorului agricol proletar, neavînd de cît brațele. Țaranul proletar sau simplu lucrător cu brațele poate merge oricînd oriunde în piața muncii, suferînd numai legea cererii și a ofertei. La noi legea aceasta n'ar fi încă prea aspră pentru lucrător. În perioada muncilor agricole nu se cunoaște *somajul*.

Departate de a avea prisos de brațe, sintem nevoiți să deschidem fruntariile pentru zeci de mii de muncitori străini. Alta e însă situația proprietarului parcelar. Legat de bucățica lui de pământ, pe care nu se îndură și nu o poate părăsi, nevoia-l silește să-și vindă munca din iarnă, cu preț redus, une-ori cu preț de batjocură, proprietarului sau arendașului de care atiră. Și fiindcă țăranul are vite, funia ce-l leagă de proprietarul sau arendașul vecin e și mai strinsă. Ori cit de grele ar fi invoelile ce i se dictează, silit e țăranul să le primească. In distribuția proprietății parcelare pe toată suprafața țării, in nevoia țăranului legat de bucățica lui de pământ de a primi condițiile ce i se impun stă, in cea mai mare parte, explicația urcării precipitate a arenzilor și deci a creșterii nemăsurate a rentei pământului.

*
**

Proprietatea mijlocie. Alături de mica proprietate economică sau parcelară, avem in țara noastră și o proprietate mijlocie. Teoreticește, proprietatea de mijloc se caracteriză printr'o întindere ce depășește puterile de muncă fizică ale proprietarului și familiei lui, nefiind însă ca valoare economică nici atit de mare ca să-și scutească proprietarul de a participa efectiv in exploatarea ei. Moralmente, proprietarul de mijloc e destinat să fie educatorul social și conducătorul politic al populației rurale in mijlocul căreia trăește. In casa lui vor pătrunde primele noțiuni de igienă, in alimentația lui intră carnea și zaharul, cafeaua și ceaiul, in îmbrăcămintea lui și a familiei lui—produsele industriei orășenești; și tot el va căpăta, cel dintăiu, gustul citirii gazetei, nevoia de a ști ce se petrece dincolo de orizontul satului, va simți superioritatea stării lui sociale și se va ridica până la înțelegerea intereselor generale și naționale.

Cum se prezintă proprietatea mijlocie in țara noastră?

Foarte slabă. Incepând măsurătoarea ei foarte jos, la 10 hectare, și mergând până la 100 hect., abia cuprinde un total de 861,409 hectare, sau 10¼% din întinderea cultivabilă a țării.

Această suprafață e posedată de 38,699 de proprietari de mijloc. Din nenorocire, nici aceștia nu-s toți Romini. Pe o treime din ei (13,134) trebuie să-i căutăm in populația străină a Dobrogei. Analizând mai tirziu pricinile ce au determinat in țara noastră actuala repartiție a proprietății funciare, vom lămuri și obstacolele ce au stat in calea acestei forme de proprietate.

*
**

Ne rămîne să cercetăm *întinderea proprietății mari* și însușirile ce pot s'o caracterizeze.

Am văzut că din întinderea cultivabilă a solului național marea proprietate cuprinde 48½%, adică 3,810,351 hect., împăr-

Ńite in 5,385 proprietăŃi. 4,436 din aceste proprietăŃi mari au o intindere intre 100—1000 hect., insumind 1,619,469 hect., pe cind proprietăŃile mai mari de 1000 hect. sint abia 949 Ńi acopăr 2,190,802 h. (adică o intindere egală cu cea posedată de un milion de țărani proprietari de parcele).

Numărul proprietarilor mari e evident Ńi mai restrins decit numărul proprietăŃilor trecute in statistică, de oarece sint proprietari latifundiani care posedă numeroase proprietăŃi in acelaŃu județ sau județe deosebite. Care sint caracterele distinctive ale proprietăŃei mari? Cum se afirmă ea din punct de vedere economic Ńi social? In ce măsură, după ce norme putem deosebi proprietatea, moŃia mare propriu zisă de proprietatea latifundiară? Profesorul Philippovich, in cartea sa asupra Politicii agrare, defineŃte proprietatea mare ca „o proprietate ce reclamă, numai pentru a dirige exploatarea ei, întreaga activitate a unui om din clasa cultivată”. „Cind proprietatea mare—zice economistul vienez—ajunge să înăbușe mica Ńi mijlocia proprietate Ńi să facă din țărani Ńi proprietarii de mijloc o clasă fără nici o însemnătate politică Ńi socială, atunci proprietatea mare se chiamă latifundiară”.

DefiniŃiile acestea sint, desigur, vage Ńi incomplete, dar nu avem altele mai bune, Ńi apoi ele au meritul de a evoca cel puțin unul din caracterele esențiale ale proprietăŃii mari Ńi latifundiare.

Să încercăm să le precizăm înțelesul, ca să vedem apoi dacă ne-ar putea servi pentru clasificarea proprietăŃii noastre intr'una din cele două categorii, ce s'ar putea numi, una—proprietatea mare utilă, cealaltă—latifundiul, socotit dăunător Ńi in economia rurală Ńi pentru echilibrul social al claselor producătoare.

Odinioară proprietatea mare se putea defini prin funcția ei socială. Atita timp cit constituția proprietăŃii funciare a fost feudală Ńi deci atita timp cit a fost apanagiul unei singure clase conducătoare, exercițiul acestui drept de proprietate confera drepturi mari, dar Ńi mari indatoriri sociale. Pe atunci funcția economică a marii proprietăŃi nu era diferențiată, mai tot pămîntul se lucra de țaran, colon, embaticar, iobag,—se lucra adică cu mijloacele, tehnica Ńi pricepera țărănească. Agricultura producea pentru indestularea nevoilor locale. Mai trziu a sporit populația orașelor, s'au deschis Ńi s'au asigurat căile de comunicație, s'au ridicat capitaluri comerciale Ńi industriale, s'a cerut agriculturii schimbul produselor. Valoarea pămîntului a crescut, proprietarul mare avea tot mai mult interes să exproprieze pe micul cultivator Ńi să-i robească munca. De la o vreme însă, intensificarea producției nu se mai împăca cu o muncă aservită. A trebuit deci să evolueze constituția juridică a proprietăŃii funciare Ńi regimul muncii țărănești. Proprietatea mare in laza-i modernă se rezimă pe un titlu juridic tot așa de valabil ca ori ce alt titlu de proprietate. Insemnătatea funcțiunii ei sociale se măsoară după utilitatea ei economică.

Proprietatea mare a avut și are pe alocurea o vădită superioritate economică asupra micii și mijlociei proprietăți. Ea a avut misiunea de a introduce în exploatarea agricolă o direcție inteligentă, spirit de inovație, tehnică perfecționată, capital abundent, și în genere a favorizat toți acei factori care pot spori producția solului.

Dar superioritatea aceasta nu e nici absolută, nici generală, nici definitivă.

Nu-i absolută, fiindcă dincolo de o anumită întindere, — variabilă după regiuni, după densitatea populației și economia generală a țării, — proprietatea mare nu se poate exploata de cât foarte imperfect. În Anglterra rămân proprietăți imense, dar nici o *exploatare intensivă* nu cuprinde o întindere mai mare de 1000 hectare.

Nu-i generală, fiindcă sînt țări de mică proprietate, ca Danemarca, Elveția, Olanda, unde progresele agriculturii întrec în unele privinți pe cele realizate în marea exploatare.

În Italia, regiunea Nordului, cu deosebire în Emilia, cultura făcută de micii cultivatori e ajunsă la un grad de perfecție ce nu se poate atinge în marea proprietate, cu atît mai puțin i se poate asemui agricultura făcută pe latifundiile din Sicilia.

Nu-i definitivă superioritatea mării exploatarei, chiar acolo unde s'a menținut până acum, fiindcă astăzi e dovedit că economicește toate elementele de superioritate ale mării culturi pot fi asigurate micilor cultivatori prin virtutea și forța asociației. Micii cultivatori asociați pot avea la dispoziție capital, instrumente și pricepere tehnică, piețe de desfacere și cunoștința necesităților comerciale, în condiții superioare marilor proprietari.

Din punct de vedere social, organizarea tot mai conștientă a muncitorilor va îngreua tot mai mult exploatarea mare în regim pur capitalist. Producția se va organiza în cooperare, și în tot cazul pretutindeni se precipită procesul de desmembrare a mării proprietăți în mica și mijlocia proprietate ¹⁾.

Sînt însă țări, unde superioritatea de producție a mării exploatarei se traduce în fond printr'o pagubă a economiei naționale. Afirmarea aceasta e paradoxală, dar adevărată. Și cazul se poate ilustra cu țara noastră. E neîndoios că la noi marea proprietate, exploatată direct sau în arendă, a dat și dă o producție superioară în cantitate și calitate producției obținute în exploatarea țăranelui. Dar dacă privim lucrurile mai deaproape, ni e ușor să recunoaștem că numai o restrînsă parte a moșiei mari beneficiază de o cultură mai îngrijită. Și în ce condiții? Noi nu avem o clasă numeroasă de simpli muncitori agricoli. Trei pătrimi din marea proprietate se lucrează de micii proprietari, cu vitele, cu instrumentele lor de muncă și, pe alocurea, cu semințele puse de ei. Pe de altă parte constringerea învoelilor silește pe țaran să

1) Vezi politica agrară engleză — progresele sindicalismului agrar francez, italian, belgian, danez, „Les syndicats agricoles et leur oeuvre” — Comte de Rocquigny.

are, să samene, să culeagă mai întâiu la proprietar, muncind tirziu și prost propriul său pământ. Iată deci pe micul proprietar sacrificind fără voe propria sa producție, și iată cum cea ce economia națională ar trebui să cîștige din prisosul de producție al exploatației mari, se pierde din toate exploatațiile țărănești mici și parcelare.

Și cu toate acestea, e evident că în actuala stare de cultură a țărănimii, economia noastră națională are un vădit interes, ca o parte a solului să rămână în domeniul acelei proprietăți ce se exploatează direct de proprietarul ei, c'un capital suficient și cu o tehnică modernă. În ce mod se poate deosebi această parte de proprietate mare, viabilă, utilă, sănătoasă, de proprietatea latifundiară? Deosebirea nu trebuie să fie arbitrară și totuși o atare încercare, inconsecventă poate, dictată de împrejurări de sigur, s'a făcut de către Parlamentul conservator, în ziua cînd se vota legea contra trustului. Care era principiul acestei legi? Că proprietatea arendată, dacă trece ca întindere dincolo de anumite margini, constituie un rău social și economic, *fiindcă pune pe țaran la discreția marelui exploatator, pricinuind adică, prin greutatea învoelilor, ruina gospodăriilor țărănești*. Cine nu vede însă că raționamentul ar fi tot așa de logic și legitim aplicat proprietății exploatare de către însuși proprietarul ei? Așa dar, după legiuitorul conservator, 4000 hectare ar fi limita proprietății mari ce se poate cultiva de acelaș exploatator, fără a strivi pe micii cultivatori. În realitate avem mijlocul să hotărîm nu în mod arbitrar, ci în mod firesc, limita ce desparte proprietatea mare simplă de cea latifundiară. Pentru aceasta e de ajuns să lăsăm proprietatea mare să trăiască din propriile sale resurse. Actualminte latifundiile se pot menține și prospera, fiindcă trei pătrimi din întinderea lor se lucrează cu vitele, instrumentele și munca țaranului proprietar și parcelar, rămas la discreția proprietarului sau arendașului vecin. În ziua cînd legea tocmelelor agricole va institui o protecție eficace a muncii țărănești, adică în ziua cînd proprietarul sau arendașul va trebui să-și lucreze moșia altmintrelea, de cit cu muncile de rușet sau cu brațele prinse din iarnă, bună parte din exploatațiile prea întinse vor înceta de a fi rentabile și proprietatea latifundiară se va desmembra de la sine. Pe de altă parte, incapacitatea economică și socială a mării proprietăți se judecă și din practica sistemului de arendare. Moșiile între 100—1000 hectare sînt arendate în proporție de 54,15%, iar moșiile între 1000—5000 și peste, în proporție de 64,61% din întinderea lor. Prin serioase măsuri fiscale împotriva absentismului se vor atinge în primul rînd latifundiile, fiindcă puțini sînt proprietarii care ar păstra în exploatare directă întreaga întindere a domeniului. Și în tot cazul ar fi numai acei proprietari care ar avea capitalul și destoinicia necesară pentru o atare exploatare.

* * *

În rezumat, avem în economia noastră rurală proprietatea parcelară, mică, mijlocie, mare și latifundiară. Raportul de întin-

dere între aceste proprietăți se dovedește a fi, și din indoitul punct de vedere economic și social, cit se poate de rău. Din întinderea cultivabilă a solului național o pătrime aparține proprietății parcelare, altă pătrime proprietății latifundiare, și numai jumătate din suprafața cultivabilă rămâne pe seama proprietății mici, mijlocii și mari, adică a acelor tipuri de exploatare agricolă ce pot și trebuie să coexiste spre folosul bogăției naționale și al propășirii sociale.

II

Pricinile care au hotărât actuala repartitie a proprietății funciare.

Evoluția proprietății la noi, ca și aiurea, a fost determinată de pricini economice, sociale, politice și istorice. Noi ne vom ocupa numai de crearea proprietății țărănești prin legile successive de împroprietărire începând dela 1864. Fără îndoială însă, nici originile chestiunii țărănești, nici viața noastră națională nu va fi pătrunsă de cel ce nu cunoaște aprigul și durerosul proces social prin care țăranul și-a pierdut libertatea și ocina, dar nici odată dreptul de folosință în largul pământului pe care sălășuia. Pe temeiul de mii de documente autentice, scoase la lumină în ultimii ani, s'a putut scrie istoria socială a poporului nostru și reconstitui fazele proprietății în România¹⁾.

Să reținem doar alții: în primele timpuri ale înjghebării principatelor, înainte chiar, țara era ocupată de așezări sătești în care oamenii sînt liberi și proprietari ohavnici. Fiecare posedă individual fășia sau jirebia lui, iar pădurile și imășurile rămîn în indivizie. În capul satului un jude sau kneaz, judecător și șef militar, percepend dijmă, avînd drept de a ținea moară și circiumă, — jus Valachorum. Proprietatea mare se încheagă mai tirziu. Pe moșiile deșarte, luate în stăpînire de Domni se croesc moșii pentru a recompensa isprăvile de războiu, sau alte servicii, dar mai ales proprietatea mare se ridică prin violenție și silnicie. Pentru biruri sau cisle aruncate în vremuri de războiu, pentru a se rescumpăra de o amendă, de un omor etc., sate întregi își înstrăinează libertatea, închinîndu-se prin legături personale către boerul vecin: altă dată, prin acte prefăcute de danie, spre a ocoli dreptul de protimisis al moșnenilor, boerul cumpără partea unuia dintre moșneni, și repede ajunge să deposedeze prin procese și pe ceilalți. Procesul acesta se înteește din ce în ce, dar proprietățile latifundiare s'au constituit abia în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, adică în cea mai tristă epocă a vieții noastre naționale. Ori cit de jos

1) Radu Rosetti, — „Pământul, stăpînii și sătenii în Moldova“; I, *Nădejde*, — studii în revista lui Gherea „Literatură și știință“; *Sturdza-Șcheiam*, — „Acte și legiuri“.

căzuse săteanul, chiar atunci cînd condiția lui de vecin îl puneă sub servitute și-l apropria de rob, de fapt el a păstrat totdeauna un drept de folosință în pămîntul pe care sălășluia. Așezămintele, uricile, ofisele, ponturile domnilor măsoară în realitate nu pămîntul ce se cuvine săteanului, ci libertatea lui,—partea de muncă ce trebuie s'o dea stăpinului de moșie. Tocmai tirziu, la începutul veacului XIX, Moruzi mărginește la $\frac{2}{3}$ dreptul țaranului în moșia boerească,—zădarnic legiuirile Caragea și Știrbey au încercat în-tîia oară să considere pe sătean de simplu chiriaș al pămîntului.

În ajunul reformei din 1864, starea de lucruri e aceasta. Proprietatea mică țărănească nu mai rămînea de cit restrînsă. Moșie a moșnenilor și răzășilor, adică a acelor coborîtori din juzi și knezi care au izbutit să reziste împotriva nevoii și silniciei seculare. Proprietatea mare avea o constituție feudală, țaranul posedă dreptul asupra a două treimi din moșie, și boerul avea obligația să dea fiecărui țaran la căsătorie un număr legiuit de pogoane de muncă, de îmaș, de fineță; în schimb țaranul datorea anumite prestații în natură și muncă, adică dijma și claca.

La 1864, prin lovitura de stat a Domnitorului Cuza, proprietatea e așezată pe noi baze juridice. S'a decretat rîscumpărarea clăcii, s'a recunoscut dreptul istoric al țărănimii asupra a două treimi din moșia boerească, s'a liberat în acelaș timp proprietatea mare de servituțiile trecutului, recunoscîndu-se pentru întîia oară partea de proprietate absolută.

Și reforma nu se oprea aci; pentru viitor se decreta libertatea muncii, adică a contractului de învoeli, și se înscrie în lege art. 5 și 6, adică facultatea pentru țaranul neimproprietar de a se strămuta pe moșiile statului.

Doi ani mai tirziu, constituția sancționa această legiuire ca o transacție definitivă între ceia ce fusese trecutul și ceia ce avea să fie viitorul proprietății funciare.

Multora dintre noi actul impropietaririi clăcașilor ne apare pînă acum ca un act liberator, curagios și necesar; cunosc azi buni liberali cari încep să aibă îndoeli asupra eficacității sociale a reformei și, în fine, sînt alții care, deși în rîndurile liberale, judecă și condamnă reforma cu severitate. Ba ei merg așa de departe, că în numele intereselor țărănimii ne propun astăzi, ca soluții democratice, măsuri ce ar lînde să restabilească regimul proprietății anterior anului 1864.

În realitate reforma, decretată în 1864, a fost îndelung pregătită și justificată de pricini economice, sociale și politice. La noi, ca pretulîndenii aiurea, pentru intensificarea producției agricole, regimul pur feudal al muncii nu mai era ajungător. După tratatul de Adrianopol și deschiderea gurilor Dunării comerțului internațional, agricultura putea să producă mărfuri de schimb și să capete o rentabilitate tot mai mare pentru pămînt. Din punct de ve-

dere social năzuințele unei clase negustorești în formație, programul partidului liberal care proclamă principiul suveranității naționale, egalitatea cetățenilor înaintea legii civile și politice se isbeau de puterea feudală a boerimii. De la 48 partidul roșu înscris în programul revendicărilor sale răscumpărarea clăcii și improprietărea clăcașilor. După mărturia lui M. Kogăniceanu (vezi admirabilul discurs pronunțat cu prilejul aniversării celor 25 ani de la fundarea Academiei), diferențierea partidelor politice în Moldova s'a făcut în divanul adhoc pe chestiunea țărănească.

Dar e tot așa de adevărat că în economia legii de improprietărie din 1864 au fost greșeli, mărite mai ales prin modul ei de aplicare.

În Franța, Revoluția cea mare emancipa pe țăran, suprimind fără nici o indemnizație toate drepturile feudale. În Austria jumătate din capitalul ce urma să fie plătit de țăran, ca rescumpărare a clăcii și a dijmei, fu luată pe seama domeniului Coroanei. La noi Statul n'a participat cu nimic la răscumpărarea clăcii, și tocmai mai târziu se iartă țăranului nevoiaș plata ratelor întîrziate.

De la binefacerile improprietării legea excludea pe toți cîți s'au găsit nefăcînd claca,—și în prevederea legii mulți proprietari se grăbise să scutească de clacă pe țăranii de pe moșia lor, impunîndu-le alte forme de învoeli; aplicația legii a fost apoi lăsată în grija unor oameni necompetenți și dese ori de rea credință. Pămînturile noilor improprietăriți le-au fost alese unde a voit și cum i-a plăcut proprietarului; proprietățile țărănești au rămas nehotărnicite între ele sau îmbucătăfite în parcele răzlețe.

Toate criticele acestea se pot cu drept cuvînt formula împotriva unei improprietăriți ce 15 ani mai târziu pune pe clăcași într'o situație mai rea decît condiția lor anterioară (vezi T. Protopopescu, — „*Casa rurală*”).

Dar nici una din aceste critice nu scoate în lumină marea greșală de a se fi decretat proprietăți țărănești, ce din capul locului erau osîndite să nu rămînă independente.

În Muntenia, frunțașii au primit 11 pogoane, mijlocașii 7 pog. și 29 prăjini, palmașii 4 pog. și 15 prăj. În Moldova întînderile acordate au fost mai mari (frunțașii 5 fălci și 40 prăjini; mijloc. 4 fălci, codașii 2,40), dar totuși departe de a fi indestulătoare ca țăranul să-și poată întocmi o gospodărie de sine stătătoare. Legea din 1864 pune astfel bazele actualei repartiții a proprietății, creînd dela început nu o mică proprietate țărănească economică, ci o proprietate parcelară. Să fim însă drepți. Autorii improprietării își făceau iluzii, și pe atunci ele păreau perfect îndreptățite. Populația era rară și întinderea pămîntului neogorît foarte mare. Contractul învoelilor avînd să fie pe viitor liber, nu le rămînea nici o îndoială că țăranul improprietărit va găsi, pe moșia vecină a proprietății mari, condiții ușoare de muncă și prisosul de pămînt de care ar mai avea nevoie. Acestor iluzii corespundea teama boerilor că vor rămînea cu moșiile nelucrate. Și

abia un an după punerea în aplicare a legii de improprietărire, partidul boeresc obținea nefasta lege a tocmelilor agricole ce de fapt a restabilit claca, introducând în regimul muncii execuția silită. În realitate, mai puternică chiar decît intervenția dorobanțului, nevoia avea să silească pe țăranul, proprietar pe o parcelă, să primească învoelile dictate de proprietar sau arendaș; se întimplă astfel ceia ce nu prevăzuse autorii reformei agrare. Impotriva intențiilor lor democratice, țăranii, improprietăriți pe întinderi neajungătoare de pămînt, cădeau foarte răpede sub dependența proprietarului sau arendașului vecin. Și afirmarea a mers crescînd pe măsură ce populația se înmulțea și se fărîmîtea pămîntul dat ca proprietate țăranului.

Proprietatea mică și parcelară n'au fost create în țara noastră numai prin reforma din 1864. Atît timp cît statul a posedat un întins domeniu public, politica agrară a partidelor noastre de guvernămînt a fost dominată de principiul, că statul are datoria să distribue pămînt spre a îndestula lipsurile țăranimii și a împiedeca formarea unui proletariat agricol. Din nenorocire, toate legiuirile de improprietărire, ce s'au succedat timp de 30 ani, reproduc greșelile și neajunsurile improprietării de la 1864.

Selecția improprietăriților e considerată ca o injustiție și întinderea loturilor se măsoară că să ajungă la un număr cît mai mare din cîți se înscriu pentru pămînt. La 1879 improprietărirea insurăteilor, motivată în aparență pe art. 5 și 6 din legea dela 1864, are mai mult caracterul unei recompense acordată acelor ce se luptase în cîmpiile Bulgariei. Pămîntul acordat insurăteilor avea întindere de 6—5—4—3 și 2 hectare, după cum se potrivea, după cum se întimpla să fie moșia împărțită și numărul celor ce trebuia să fie împăcat.

La 1881, Ioan Brăteanu afirma necesitatea socială de a se înființa în țara noastră o proprietate mijlocie, dar legea de improprietărire ce se votează nu sancționa această intenție. Se prevedea, ce e drept, întăia oară dispoziția de a se vinde moșii în corpuri întregi asociațiilor de țărani, răspunzînd solidar de plata integrală a vînzării și anticipînd o parte din preț. Dar vînzarea se făcea prin licitație publică, ceia ce în practică avu de rezultat că, în virtutea acestei legi, țăranii asociați au putut cumpăra 8,000 hectare, pe cînd alte 63,000 hectare din domeniul public treceau în domeniul marii proprietăți private.

La 1889, sub imboldul revoltei agrare, isbucnită în trei județe ale Munteniei, Parlamentul conservator votă „Legea de vînzare în loturi mici a bunurilor statului“. În ciuda etichetei nepotrivite și a intențiilor foarte bune ale d-lui Carp, legea decretă o nouă improprietărire a țărarimii în condiții mai rele decît toate improprietărirea anterioare. Caracteristica legii stă în acele trei articole, prin care se dispune: 1) că loturile vor măsura 5 hectare, 2) că nimeni nu poate dobîndi mai mult de un lot și, 3), punct capital, că nici un țăran, posedînd peste un pogon de pămînt propriu, nu-și va putea întregi proprietatea cu un astfel de

lot. Și totuși d. Carp dorea crearea, dacă nu a unei proprietăți mijlocii, dar cel puțin a unei proprietăți mai cuprinse, de 10 și 25 hectare. Legea însă prevedea că proprietăți de 10 și 25 hect. nu se pot cumpăra decît la licitație publică, și rezultatul se cunoaște: timp de 7 ani, cît legea a rămas în vigoare nemodificată, abia 1549 de săteni au ajuns ca pe socoteata lor proprie, sau asociați cu alții, să cumpere loturi de 10 și 25 hectare. La 1896 s'a uniformizat cu desăvîrșire loturile și, peste tot socotind de la 1889 până astăzi, în puterea legii s'a distribuit la 105,165 de săteni 526,233 hectare, adică o întindere de pămînt, ce a propie pămîntul cedat de stat clăcașilor la 1864.

Și se poate spune că aplicația practică a acestei legi s'a făcut cu aceeași nechibzuință ca pentru legiurile anterioare de improprietărire. La configurația și distribuția loturilor pe teren, la așezarea noilor sate, n'a prezidat un serios plan economic; printre improprietăriți s'au chemat iarăși oameni, care nu trăiau din agricultură, și numeroși sînt țărani care nu și-au luat nici odată loturile în posesie, sau care s'au grăbit să le abandoneze cămătarului, intrupat în circuiar, perceptor etc.

Dar proprietatea mică, creată prin legile succesive de improprietărire, n'a fost numai insuficientă ca întindere, rău configurată și rău exploatată, din lipsa de capital și pricepere. Proprietatea aceasta a mai fost și este inalienabilă.

Fără indoială, inalienabilitatea s'a înscris în constituție ca o prețioasă garanție a micului proprietar, împotriva rapacității, a speculei celor ce ar fi voit să-l deposedeze, profitînd de sărăcia, neprevederea și ignoranța lui. Decretarea inalienabilității a fost în practică una din principalele cauze, ce s'au opus la formarea unei proprietăți țărănești economice. Țăranul nevoiaș a fost menținut ca proprietar fictiv, fiindcă, pe căi piezișe, el s'a grăbit să-și instrăineze pămîntul, arendindu-l pe nimica toată cămătarilor din sat; iar țăranul vrednic și econom a fost împiedecat să cumpere și să-și rotunjească proprietatea. Vom vedea însă că leacul ar fi mai rău decît boala, dacă ne-am mulțumi să ridicăm pur și simplu inalienabilitatea. Mutația proprietății țărănești trebuie înlesnită, dar totuși îngrădită cu anumite cheazăii pentru interesul țărănimii, pentru interesul ce-l avem de a favoriza nu reconstituirea unor mari proprietăți, dar a unei sănătoase clase de mici și mijlocii proprietari.

* * *

Ca rezumat al acestui capitol, putem spune:

Repartiția proprietății mici în forma ei actuală a fost hotărită de intervențiile succesive ale Statului. S'a creat astfel, începînd de la 1864, alături de proprietatea mare și latifundiară, o proprietate mică, devenită foarte răpede parcelară. Improprietaririle, așa cum au fost făcute, s'au dovedit ineficace spre a îmbunătăți temei-

nic starea țărănimii și n'au împiedicat ca problema agrară să se pună societății noastre tot mai gravă și mai acută.

III

Casa Rurală

Și totuși am face o mare nedreptate, dacă am spune că bărbaților noștri de stat le-a lipsit prevederea viitorului. Cu o perfectă claritate de vederi, ei și-au dat seamă că, în ziua cînd Domeniul Statului va fi pe sfîrșite, problema agrară va înfățișa greutăți și mai mari de cît în trecut.

La 1887, Ioan Brătianu propunea ca statul să fie autorizat să se prezinte la licitațiile publice, spre a cumpăra din moșiile particulare scoase în vânzare.

În textul primitiv al legii agrare din 1889, d-l Carp prevăzuse ca o treime din venitul provenit din achitarea loturilor vîndute să fie rezervată unui fond, din care avea să se cumpere la licitație publică moșiile mari, destinate să reintregească domeniul Statului. În programul pe care partidul național-liberal și-l da la Iași în 1891, se formula clar ideea unei instituțiuni menite să îlesnească țăranilor creditul necesar pentru cumpărarea proprietăților mari ce s'ar fi ivit de vânzare.

Trebue însă să ajungem la 1897, ca din inițiativa guvernului liberal, prezidat de d-l Aurelian, să ia naștere proiectul Casei Rurale. Instituția era concepută ca un organism de Stat, menit „să îlesnească cultivatorilor romini cumpărarea de moși de la particulari“. De fapt, Statul ar fi cumpărat direct, spre a vinde țăranilor.

În cuvîntarea remarcabilă, — din toate punctele de vedere, — pe care d-l Aurelian a ținut-o, pentru a sprijini proiectul, d-sa zicea : „Am căutat, curat și simplu, ca pămîntul românesc să treacă, cît se poate, în minile cultivatorilor, ca proprietatea noastră să nu se deprecieze și să îlesnim ca cu creditul statului, care este creditul general, să îlesnim achiziția proprietății acelor oameni, care nu au alte mijloace de traiu de cît munca pămîntului“. Și mai departe : „Noi voim ca fiecare țăran să aibă o bucată de pămînt în această țară, urmînd astfel tradițiunea fondatorilor partidului național-liberal (Aplauze)“.

Iar raportorul legii, regretatul Stolojan, exprima exact aceeași idee : „Idealul posibil este acesta : să nu rămînă nici un țăran fără o bucățică de pămînt și o casuță, pentru ca toți să fie lipiți, și cu interesul și cu iubirea, de pămîntul patriei sale (Aplauze)“. Astăzi concepția ce ne-o facem despre Casa Rurală e poate, în această privință, mai puțin ambițioasă. Intrevedem un ideal mai practic și mai sigur de atins. Am vrea să ne ferim de a cădea în greșala legilor de împrumut care se s'au perindat de la 1864 încoace. Nu ne e de loc indiferent să știm ce întindere și valoa-

te economică va avea bucăţica de pământ dobândită de ţărani şi vom fi foarte fericiţi ca, prin mijlocirea Casei Rurale, să se ridice o clasă sănătoasă şi rezistentă de ţărani proprietari. Casa Rurală nu se va dezinteresa de soarta celorlalţi. O funcţie tot aşa de mare a Casei Rurale, — pe care nu o prevăzuse proiectul primitiv, — va fi să înlesnească asociaţiilor ţărăneşti creditul necesar, spre a putea a-renda de la stat sau particulari moşii în corpuri întregi. Dar azi, cit de mari ar fi deosebiri de concepţie şi alcătuire între proiectul din 1896 şi cel actual, un lucru e sigur, că atunci, ca şi acum, Casa Rurală se inspira din acelaşi principiu just fecund: dreptul statului de a interveni în repartitia proprietăţii funciare, favorizînd procesul binefăcător de transformare normală a marii proprietăţi în mică proprietate ţărănească.

Nici un proiect de lege n'a întimpinat mai multă ostilitate din partea adversarilor partidului liberal. Casa Rurală a fost denunţată ca un atentat împotriva proprietăţii mari. „D-voastră vo-iţi, — zicea d-l Take Ionescu, — să lucraţi fără vreme, să vă substituiţi operei cuminte a vremii, vroiţi, prin o simplă măsură arbitrară, să decapitaţi o naţiune, să o împingeţi cu o sută de ani înapoi, să scobiţi idealul său naţional şi social, să o transformaţi aşa cum n'aţi mai recunoaşte-o“. Şi aşa îşi termina cuvîntarea cea mai pasionată din cite s'au pronunţat împotriva Casei Rurale: — „După urma Casei Rurale nu văd de cit un dezas-tru financiar, un dezastru economic şi un dezastru social şi na-ţional“.

Din rîndurile partidului liberal chiar, se ridicau obiecţii. Se aducea întimpinarea că finanţele Statului ar putea fi periclitare printr'o abundentă şi precipitată emisiune de rentă. Mulţi se teme-au de lipsa de destoinicie şi imparţialitate a unei administra-ţii de stat avînd rolul de a cumpăra şi a vinde moşii. Adevărul e, că mai ales criza internă, pe care o străbătea organismul par-tidului liberal, a împiedicat proiectul Casei Rurale, votat de Ca-meră, să devină lege. Şi cine ştie dacă, pusă în aplicare de a-cum 12 ani... 1)

De atunci ideia Casei Rurale a fost îndelung desbătută în Parlament, în întruniri, în presă, în publicaţii speciale, şi astăzi ea nu mai sperie pe nimeni. Ba s'ar zice că ea s'a impus tuturor ca vădită necesitate economică şi socială.

Partidul conservator, silit să recunoască, dacă nu gravitatea, dar cel puţin existenţa unei probleme agrare, tîrît, pe de altă parte, de curentul de opinie ce-l stîrnise partidul liberal, a încercat să-şi apropie ideia Casei Rurale. Dar n'a reuşit de cit s'o reducă, s'o deformeze şi s'o facă infecundă. În programul ultimului guvern conservator a figurat promisiunea că se vor cumpăra proprietăţi

1) De sigur, aci autorul avea intenţiunea să revină, pentru a dovedi că, în acel caz, n'am fi avut, poate, să suferim grozăviile din primăvara anu-lui 1907... *Nota Redacţiei.*

particulare, scoase în licitație publică,—pentru a spori domeniul Statului.

Proiectul preconizat de generalul Manu, adoptat de guvern, era ca în buget să se înscrie anual, pentru acest scop, o sumă de trei milioane de lei. Cu alte cuvinte, o sumă ce ar fi ajuns să se cumpere un maximum de 5,000 hectare și să se improprietească pe loturi insuficiente 1,000 de săteni pe an.

Soluția aceasta, a unei poreclite „Casele Rurale”, nu mulțumea pe toți conservatorii. Cel dintâiu d-l Take Ionescu s'a lepădat de ea, spre a adopta soluția acelor ce-și reprezentau Casa Rurală ca o instituție de credit privat. D-l T. Ionescu,—într'un discurs la Craiova,—era de părere că țărâimea și-ar putea mări patrimoniul în ziua când se va face pentru ea cea ce Banca Națională a făcut pentru negustori, Creditul Funciar pentru proprietatea mare, Banca Agricolă pentru Arendași (spune expres și d. Stolojan în 1896). Și d-sa era convins că creditul privat ar fi bucuros să înființeze pentru țărâime o astfel de instituție, dacă statul i-ar da siguranța operațiilor, punindu-i la dispoziție aparatul său de percepere și urmărire. D-l T. Ionescu mai avea grija să spună, că nu s'ar opune ca statul să fie partaș la capitalul de fundație al instituției; ne lăsa însă în nedumerire asupra rolului ce d-sa conceda capitalului străin într'o instituție menită să prezide la mutația proprietății noastre funciare și la înălțarea economică a țărâimii rominești.

Proiectul acesta, foarte eclectic în principiu și vag schișat ca mecanism, nedeslușit în consecințele lui, are numai meritul să ne arate drumul, pe care ideia Casei Rurale l'a străbătut în spiritele ce-i arătase odinioară cea mai mare ostilitate.

Dar pe când partidul conservator ceda asupra principiului Casei Rurale, oprindu-se la proiecte menite să-i zădărnicească aplicația, în convingerile partidului liberal concepția Casei Rurale se lărgea, se purifica și se preciza ca cea mai temeinică soluție a problemei agrare.

D-l Take Protopopescu, în studiul său asupra Casei Rurale, observă că, în interval de 10 ani de la alcătuirea primului proiect de Casă Rurală, o îndoită experiență socială a venit să ne arate ce poate și ce trebuie să fie această instituție.

Pe de o parte criza financiară a anului 1900—1901 ne desvălea un adânc dezechilibru al economiei noastre naționale; nu erau atunci primejduite numai finanțele statului, ci toate acele instituțiuni în care se resfringe situația proprietății urbane și rurale. Pe de altă parte tocmai în perioada acea critică țărâimea, răspunzând la inițiativa conducătorilor ei firești, dovedea un spirit de asociație și o putere de organizare de care până atunci foarte puțini ne dasem seamă. Succesul crescând al băncilor populare și soliditatea obștiilor satești, care cumpărase sau arendase moșii mari, nu puteau fi nesocotite de legiuitorul liberal. Spre marea cinste a partidului liberal, Parlamentului din 1900—904 i se datorește, pe lângă o liberatoare politică financiară, două intervenții

de cea mai mare însemnătate economică și socială: Legea de organizare a Băncilor Populare și legea privitoare la obștiile satești, pornită din inițiativa D-lui T. Protopopescu.

În discuțiunea răspunsului la mesajiu în sesiunea 1903—04, adversarii partidului liberal au încercat să prezinte legea obștilor ca o renunțare la însăși principiul Casei Rurale.

Participând la desbateri, am ținut din potrivă să afirm că, de oarece obștiile satești vor grăbi procesul de transformare a proprietății mari în proprietate țărănească, e cu atât mai necesar ca statul să intervină în acest proces prin mijlocirea Casei Rurale. Susțineam că statul nu se poate dezinteresa nici de soarta noilor proprietăți create, nici de repercuzia ce modul lor de exploatare poate să-l aibă asupra bogăției naționale. Casa Rurală urma, deci, să aibă atribuțiuni mult mai largi, de cit acelea ce pot fi îndeplinite de o simplă instituție de credit.

Și vorbind astfel, nu exprimam decit păreri pe care le știam împărtășite de cei mai numeroși membri ai majorității liberale.

De la aceeași convingere pornește și Banca țărănească propusă de d-l Haret și dezideratele formulate în luminosul studiu pe care dl. Protopopescu l'a consacrat Casei Rurale.

Evenimentele din Martie au venit însă să arate, mai mult decit orice discurs sau studiu, cită înțeleaptă prevedere era în inițiativa acelor care, acum 12 ani, au încercat să înfăptuiască o instituție pe care ne-o împune azi o dureroasă experiență.

În proiectul ce ni se înfățișează de guvern, Casa Rurală e definită ca o instituție ce are de scop să procure asociațiilor țărănești creditul necesar spre a cumpăra sau arenda moșii (vezi definiția proiectului).

Care sint caracterele esențiale ale instituției? Mai întâiu, în ceia ce privește organizarea ei, Casa Rurală va fi o instituție mixtă, adică formată cu capital procurat parte de stat, parte prin subscripție publică. În afară de capitalul în acțiuni, Casa va mai avea dreptul să emită obligații garantate cu fondul proprietăților împrumutate, se va bucura pe deasupra de garanția creditului public.

În această organizare, Casa Rurală e scutită de neajunsurile ce ar putea să aibă un așezămint exclusiv de stat sau o bancă privată și intrunește deopotrivă foloasele ambelor sisteme. (v. Take Protopopescu).

Statul nu mai apare țărănimii ca un atotputernic distribuitor de pământ. Influențele politice, lăcomia proprietarilor doritori de a vinde sau de a arenda cu prețuri exagerate, graba țărănilor de a cumpăra o proprietate dincolo de puterile sale, se vor isbi de rezistența acționarilor interesați. La rîndul său, statul va păstra misiunea de a îngriji tocmai de interesele generale, el va țărături dorința de cîștig a acționarilor și va asigura institu-

ției conlucrarea obligatorie a organelor sale administrative și financiare. (v. broșura Protopopescu).

Al doilea caracter esențial îl găsim în mecanismul instituției. Casa Rurală nu mai tratează nici cu proprietarul doritor să vîndă, nici cu țărănul izolat, ahtiat să cumpere. (*Ante-proiectul cunoscut de mine*). Clientela ei exclusivă va fi formată din asociațiile țărănești, constituite după anumite forme legale, adică prezintă garanția răspunderii solidare și putînd să depună o parte din prețul convenit pentru cumpărarea (sau arendarea) moșiei.

Al treilea caracter, de sigur tot atît de important, rezidă în noua funcție atribuită Casei Rurale. Toate moșiile nu sînt de vînzare, și toți țărănii nu pot să cumpere, dar ei au dovedit de mult că, asociîndu-se, pot avea priceperea, hărnicia și cîntea celui mai bun și solid arendaș. Le lipsea creditul față de proprietar. Casa Rurală își va lua sarcina să procure tovărășiilor de săteni creditul necesar exploatației și mai ales creditul față de proprietarul care va consimți să le dea moșia în arendă.

Care sînt criticele ce se pot aduce Casei Rurale, astfel constituită ?

Înlăturînd din discuție obiecțiile ce ar privi însăși principiul Casei Rurale, ca fiind un punct dobîndit, ași avea de făcut următoarele observații de ordin practic.

O primă observație relativă la administrația ei complet independentă de organismul băncilor populare. Casa Rurală e chemată să îndeplinească operațiuni foarte însemnate, dese ori grele și în tot cazul rîspîndite în tot cuprînsul țării. Funcționarea ei ar reclama un mecanism complet și costisitor, dacă nu se va putea rezema pe organisme existente ale băncilor populare. Proiectul nu stabilește legătura necesară între aceste două instituții, menite să funcționeze paralel.

Minimul de întindere al lotului, ce se poate dobîndi de un țărăn fără pămînt, s'a socotit la 3 hectare. Vezi demonstrația mai sus, învederînd insuficiența unui astfel de lot, spre a forma o proprietate țărănească economică, și neajunsul de a înmulți numărul proprietarilor parcelari. S'ar putea totuși menține această limită inferioară, pentru loturile așezate în apropierea orașelor (posibilitatea de a face grădinării etc).

Alături de mica proprietate, stă în puțința Casei Rurale să încurajeze crearea proprietății mijlocii. Utilitatea ei economică și socială nimeni nu o poate pune la îndoială. Ea va utiliza munca țărănului proletar și va servi de model de cultură a micului cultivator. Casa Rurală ar putea rezerva o zecime din întinderea moșiilor cumpărate, prin mijlocirea ei, spre a înființa proprietăți de 50—100 hectare, pe care le-ar vinde exact în aceleași condiții ca loturile țărănești. Se va pune însă condiția ca acei ce vor să dobîndească atare proprietăți să aibă anumite garanții profesionale. Se va da preferința absolvenților școalelor de agricultură superioară și apoi celor inferioare.

Intervenția și autoritatea Casei Rurale trebuie să se exercite

și asupra modului de cultură în proprietățile dobândite prin creditul ei, bine înțeles atât cât țăranul îi va rămânea debitor. Se invocă dese ori rutina țăranului. Avem în țara noastră o experiență foarte instructivă, avem cultura tutunului foarte reușită, — cât o permite clima și solul, — și rentabilă, dar făcută după norme impuse de administrația monopolului. În 5—6 județe (sînt cite-va mii de țărani care solicită de la R. M. S. favoarea de a cultiva tutunul) mai bine de 7000 hectare se cultivă după anumite reguli hotărîte de șefii de cultură ai Regiei, și cînd țăranul a văzut că-i raportă mai mult de cit altă cultură, s'a supus tuturor regulilor prescrise.

E datoria Casei Rurale să se ocupe tot atât de aproape de contractul de arendare pe care-l girează, ca și de proprietatea ce se va înființa prin creditul ei. Nu-i de loc indiferent numărul țărănilor asociați, întinderea loturilor ce va cădea în partea fiecărui, relațiile convenite între membrii obștiei și situația ce se crează sătenilor rămași în afară de tovărășie.

Obștia nu va beneficia de creditul Casei Rurale, dacă nu intrunește cel puțin o treime din numărul plugarilor așezați pe moșia ce se ia în arendă. E neîndoios că acolo unde numai 3—4 țărani ar înlocui arendașul, exploatarea poate să continue mai nemiloasă chiar ca în trecut. Cunoaștem cu toții pilde. În cit privește întinderea loturilor ce va reveni fiecărui asociat, e bine să se stabilească un maximum de întindere, ca și pentru lotul căpătat în proprietate, nu e însă acelaș lucru pentru întinderea minimă pe care țăranul s'a învoit s'o țină în arendă. Aci nu mai e vorba de valoarea economică a unei proprietăți, ci de nevoile individuale ale fiecărui. Țăranul lipsit de pămînt și vite se va mulțumi cu parcele mult mai mici de cit consăteanul lui instărit; și dacă e un interes al economiei naționale ca printre țărăni proprietari să se facă o selecție, e din potrivă necesar ca în asociația de arendare să găsească loc cit mai mulți săteni. Se va mai prevedea iarăși situația celor rămași în afară de obștia de arendare, atunci cînd întinderea moșiei luată în arendă întrece suma loturilor maxime ce și-ar putea atribui fiecare asociat. Presupunem o moșie de 1000 hectare, luată în arendă de 25 de săteni. Dacă în mijlociu fiecare asociat și-a atribuit cite 20 hectare, mai rămîn încă 500 hectare disponibile. Cum vor fi ele exploatate? Evident prin subarendare. Mai nici odată obștia nu organizează exploatarea colectivă. Trebuie deci prevăzute condițiile în care se vor subarenda la alți consăteni. E poate necesar să nu se permită altă formă de învoială, de cit subarendare în bani. S'ar acorda asociațiilor un profit de 10%, bunăoară, peste prețul plătit de ei ca primă arendă, constituindu-se un fond de rezervă al asociației...

Impotriva Casei Rurale se exprimase odinioară temerea că va provoca o prea răpede desmembrare a marii proprietăți spre paguba economiei naționale și a finanțelor publice. Temerea aceasta ar fi astăzi lipsită de orice temei. Pe de o parte carac-

terul mixt al instituției,—unde capitalul privat e deadreptul interesat,—pe de altă parte îngrădirile prevăzute pentru cumpărare, sînt de natură să nîrzie chiar un proces recunoscut necesar. De altmintealea, cine poate să judece mai departe de cit strîmtul lui interes de moment își dă seamă că proprietatea mare va cîștiga în valoare ceea ce va pierde (pe bani) în întindere.

Acțiunea Casei Rurale se poate exercita, mai repede dacă nu mai eficace, cu ajutorarea obștilor ce se vor constitui spre a arenda moșii. Asociația solidară a sătenilor, exploatînd pămîntul după raționale norme de cultură, oferind proprietarului pentru plata arenzii garanția creditului public, ne apare ca cea mai fericită soluție posibilă: pentru țaran, pentru proprietar, și pentru economia noastră națională. De fapt experiența e făcută de ani de zile (Vezi Anuarul băncilor populare pe 1906).

E vorba de a generaliza o experiență reușită și privită actualmente cu simpatie de ambele noastre partide. Parlamentul conservator, spre a șterge impresia recensămîntului și desigur spre a dovedi interesul ce-l poartă țărănimii, a votat legea prin care se acordă obștilor înlesniri la arendarea bunurilor statului *). Asociațiile sînt ținute să depună numai $\frac{1}{3}$ din garanția cerută de legea Contabilității publice pentru a licita și sînt preferite chiar, dacă oferta lor rămîne cu 5% mai jos de oferta concurenților particulari. În practică avantajii erau minime, de oarece se menținea principiul licitației. Chestiunea va primi o soluție definitivă, cînd prin lege se va hotărî că moșiile statului și ale instituțiilor publice de binefacere nu pot fi arendate decît obștilor de săteni.

Rămîne însă să ne întrebăm ce s'ar putea face spre a favoriza obștile ce vor trata cu proprietarii particulari.

Dl. Haret (vezi Banca Țărănească), prevăzînd obstacolele ce vor sta în calea obștilor de arendare,—neîncrederea proprietarilor, interesele opuse ale arendașilor eliminați,—a propus ca legea să isbească, cu taxe fiscale sporite, proprietățile arendate particularilor și să scoabă fonciera cerută obștilor.

Principiul diferențierii impozitului fonciar, după natura exploatațiunii la care e supus pămîntul, e consacrat de legislația noastră fiscală.

Pentru combaterea absenteismului, s'a impus proprietarului trăind peste graniță cu o foncieră doborîcită decît a celor ce-și cultivă de-adreptul moșia. Fonciera e mai ridicată pentru moșia arendată, decît pentru moșia exploatată direct de proprietarul ei. De ce n'am face un pas înainte, se întrebă dl. Haret? Am convingerea că pasul acesta ar trebui să-l facem hotărît, și sigur că vom călca în teren sănătos de dreptate.

Exploatația în sistemul de arendașie nu mai poate invoca în prezent nici o justificare economică sau socială. Aiurea arendașul intervine în exploatația agricolă ca reprezentant al capitalului. La noi multă vreme (și astăzi în bună parte) arendașul a

*) Proiectul a rămas înmormîntat în secțiunile senatului.

fost un colector de dijmă. El indeplinea o funcție, pe care o abandona proprietarul leneș, incapabil sau avînd alte ocupații. Dar se poate spune, cu drept cuvînt, că prin arendașie s'a ridicat singura burghezie ce o avem astăzi mai instărită. Dar cu ce preț?... În ultimii 15 ani arendașilor le-a trebuit mai mult capital ca să se poată mîntîni, și biruința a rămas tot mai mult trusturilor organizate de străini. Exploatarea nevoilor țărănimii a fost împinsă până dincolo de marginile răbdării;— până... la răscoalele din primăvara trecută. Arendașia este astăzi cea mai primejdioasă formă de cucerire străină a solului național și a destinelor poporului nostru.

Din 3180 arendași sînt 915 străini, care în Moldova posedă mai mult de jumătatea întinderilor cultivate.

Trebue să tindem la suprimarea sistemului de arendare,—și ne stă în putere s'o facem prin măsuri fiscale, adică ridicînd fonciera proprietăților arendate la particulari și sporînd patenta arendașului cu taxe progresive. Se cuvine să fim drepți; să nu facem cumva pe arendașii de astăzi să ispășească vina unui regim. Pentru cruțarea intereselor lor legitime, ar fi potrivit ca măsurile fiscale ce s'ar vota să nu fie puse în aplicare decît peste 2—3 ani. Am da în chipul asta arendașilor răgazul necesar, ca să-și poată desface vitele, instrumentele de muncă și să-și regeleze compturile în bănci, etc. Pe de altă parte, acest interval ar folosi și acelor proprietari, care ar voi să-și întemeze o gospodărie proprie.

Fi-va considerată o atare măsură ca o atingere a dreptului de proprietate? Se poate. Dar ea reprezintă cel mai ușor sacrificiu ce se poate cere proprietarilor, care atît de mult au păcătuit, lăsînd pămîntul și sufletele românești în stăpînirea celui dintăiu pripășit din Galiția sau din insulele grecești. De altfel proprietarului îi rămîne, cu întreaga libertate de a-și exploata moșia, puțința de a o arenda obștiilor țărănești, sau facultatea de a-și vinde proprietatea prin mijlocirea Casei Rurale. Cunoșc însă o altă obiecție: sînt minori, interziși, văduve ce nu au puțința să-și exploateze moșia. Răspund, că e un cuvînt mai mult ca aceste moșii să treacă cele dintăi în exploatarea,—prin arendă,— a obștiilor ce prezintă chezașia Casei Rurale.

Prin înlăturarea arendașilor se va combate absenteismul proprietarului, se va asigura propășirea obștiilor și se va obține în mod indirect cea mai eficace îmbunătățire a învoelilor agricole..

* * *

Peste atribuțiile ce i se recunosc în proiectul guvernului, Casa Rurală ar putea să aibă și alte atribuțiuni, justificate de principiul instituției și în perfectă concordanță cu scopul ce urmărește.

Am văzut că în materie de improprietărire Casa Rurală nu va ajuta pe țaran să dobîndească o proprietate întimplătoare, ci numai proprietăți avînd o valoare economică. Aceste proprietăți

se vor crea prin desmembrarea latifundiilor și din alte proprietăți mari, ce prin libera și buna învoială vor fi cedate de proprietarii lor.

Dar proprietatea țărănească economică de sine stătătoare, s'ar mai putea crea și pe calea transacțiilor libere, spontanee între micii proprietari. La noi însă, proprietatea țărănească creată prin lege e îngrădită de bariere artificiale. Imposibilitatea sau greutatea,—pentru țaranul ce deține pământul de la legile agrare,—de a vinde acest pământ, chiar atunci când prin moșteniri s'a redus la citeva prăjini, s'a opus la reintregirea acestor parcele în minile celor harnici și economi.

Pe de altă parte protecția, ce legea a voit să acorde celor slabi sau neprevăzători, a fost în bună parte iluzoric.

La 1879, după intenția lui C. A. Rosetti, Camera votă legea prin care se anulau vânzările deghizate ale pământurilor date clăcașilor. Operațiile cămătarilor au continuat însă, și statistica arată că în unele județe 14.—30% (?) ¹⁾ din aceste pământuri nu se mai stăpinesc de proprietarii lor legali.

È neîndoios că inalienabilitatea loturilor țărănești, dintr'o măsură ocrotitoare, s'a înfors împotriva unei selecțiuni firești între muncitori și a contribuit să agraveze procesul de pulverizare a pământului, provocat de regimul nostru succesoral.

Din toate părțile, și pe bună dreptate, inalienabilitatea e denunțată ca o piedică la o mai bună repartitie a proprietății țărănești. Și totuși, ni se pare tot așa de evident că, dacă mine loturile țărănești ar fi declarate alienabile, s'ar petrece acelaș lucru ce s'ar fi petrecut și după 1864. În locul unei selecții cum am dori-o, s'ar întâmpla că în fiecare sat 2—3 cămătari și-ar crea adevărate proprietăți mari prin deposedarea consătenilor lor.

Adevărul e că, între menținerea actualei stări de lucruri și desființarea pur și simplu a inalienabilității, poate să intervină o soluție, ce va permite întregirea parcelelor în proprietăți țărănești înlăturind posibilitatea speculei. Pentru aceasta, ar fi necesar să încredințăm Casei Rurale o nouă atribuție.

Iată cum imi reprezintă lucrurile. Pământul țărănesc, fără deosebire de origină legală, va fi declarat alienabil, dar această instrăinare pentru proprietățile mai mici de 10 hectare nu se va putea face decit prin licitație publică, prezidată, condusă de Casa Rurală prin mijlocirea unui organism local, comunal, ce poate fi Banca populară. Casa Rurală va participa la licitație, spre a reține pe socoteala sa proprietatea țărănească ce nu va fi atins minimul de preț fixat pe fiecare regiune. Casa Rurală va mai avea dreptul exclusiv de a institui pentru aceste proprietăți țărănești operațiile unui credit hipotecar putînd să împrumute pînă la $\frac{2}{3}$ din valoarea proprietății. Hipoteca va fi realizabilă, și

1) Semaul de întrebare din manuscris se justifică. În adevăr, din statistica publicată de Ministerul de Interne, pe care autorul nu o putea cunoaște, rezultă că arendările pământurilor țărănești nu ajung la porțiunile ce se presupuneau înainte.

fondul vindut prin licitație publică, în caz de neplată a ratelor. Cumpărătorii loturilor nu vor putea fi decit sătenii ce nu posedă mai mult de 30—40 hectare.

În fine, tot în legătură cu această atribuție de credit rural țărănesc, Casa Rurală și-ar putea lua sarcina să răscumpere contractele de arendare ce grevează proprietatea țărănească, ca adevărate datorii uzurare.

În regiuni unde pogonul se ia în arendă de la proprietar cu 30 lei, țăranul își arendează propriul său pământ cu 8—10 lei pe cite 9 și 11 ani înainte: practică comună și generalizată (Vezi „Cămăta la sate”, de Take Protopopescu: pogonul cedat cu 5 lei și rearendat de cămătar cu 40).

Se va stabili mai întâiu, că pământurile țărănești nu se pot arenda, decit dacă aparțin minorilor, văduvelor, infirmilor. Casa Rurală nu va arenda pământurile țărănești luate în posesie, decit pe timp de trei ani, urmînd după acest interval să le scoată în vinzare.

Pentru anularea inchirierilor existente, s'ar putea proceda în chipul următor: Judecătorul de pace va cerceta toate contractele autentice de arendare. Cînd prețul de arendă stipulat reprezintă un preț normal pentru localitate, contractul va fi declarat valabil încă pe 2 ani, adică se va aplica acestor arendași măsura prevăzută de noi pentru arendașii moșiilor mari. Atunci cînd contractul prevede o arendă mai joasă de cit cea normală regiunii, contractul va fi declarat nul și neavenit. În ambele cazuri, dacă pământul a fost arendat ca plată pentru un capital împrumutat,—și datoria se poate proba,—Casa Rurală va achita pe creditor, constituind o ipotecă de valoare egală în fondul eliberat. Presupunem o datorie de 100 lei, pentru care țăranul, drept dobîndă, a dat creditorului în arendă cele trei pogoane ale sale, socotite în preț de zece lei pe an pogonul, pe timp de 5 ani, urmînd ca la termen să restituie integral suma împrumutată. Casa Rurală va achita suma de 100 lei creditorului, constituind o ipotecă egală în cele trei pogoane. Ceia ce va face că proprietarul acestor pogoane se va regăsi în stăpînirea lor, avînd să plătească Casei Rurale o anuitate (socotită cu 6%), de 18 lei. Prin această operație, țăranul care plătea o dobîndă aparentă de 30 lei (pogonul socotit 10 lei pe an, cînd în realitate arenda valora 20 lei), și reală de 60 lei, pentru o datorie de 100 lei, va plăti în viitor 18 lei pentru aceeași datorie (bine înțeles țăranul îndatorat va avea oricînd facultatea să-și ridice ipoteca). Casa Rurală va avea dreptul să arendeze loturile țărănești luate în posesie numai pe trei ani, urmînd apoi să le scoată obligatoriu în vinzare.

* * *

Casa Rurală va fi pentru țăranimea noastră organismul regulator al vieții sale economice. Casa Rurală ar putea cuprinde patru mari secțiuni sau subdiviziuni:

- 1) Secția improprietărilor.
- 2) Secția arendărilor.
- 3) Secția creditului hipotecar.
- 4) Secția creditului personal—(Banca populară).

Apare de o evidentă necesitate, ca aceste secțiuni să fie întrunite într-o direcție unitară, menită să asigure o strinsă legătură și un reciproc control între diversele operațiuni ce cad în atribuțiile Casei Rurale.

Casa Rurală va avea deci ca rezultat: 1) să modifice actuală repartiție a proprietății funciare, creind mici proprietăți economice, primitoare de o cultură intensivă (aceste proprietăți țărănești vor proveni din desmembrarea proprietății latifundiare și din întregirea proprietăților parcelare); 2) va permite să înlocuim actualul sistem de arendașie, substituind arendașului intermediar și spoliator—asociața țărănească; 3) va pune la dispoziția țărânimii creditul hipotecar și personal, menit să înlăture uzura din sate, să ajute și să ridice gospodăria țăranului proprietar, arendaș sau simplu muncitor cu brațele, să favorizeze numeroase inițiative pe teren de cooperatie țărănească.

Casa Rurală intrunește, pentru înălțarea economică și socială a țărânimii, cele două mari forțe ale societăților moderne: intervenția statului și virtutea asociației între muncitori. Casa Rurală înseamnă cea mai temeinică soluție a problemei agrare.

Dr. Ion Radovici

COMETA

Comedie in trei acte și in versuri

ACTUL AL II-lea

Serată dansantă la D-na Gubin. In fund se intreveade salonul in care lumea dansează pe-o arie de vals. Scena din față reprezintă un alt salon.

Scena I

TANȚA, TITY

TANȚA

(intră făcindu-și vint cu evantaiul)

Uf! Nu mai pot! Ce sară!

TITY

(aplecându-se pe speteaza fotoliului, cercind să-i sărute umărul)
Ce umeri! O Carară

Nu i-ar putea întrece! (In acest timp Roro intră cu poezul Colum*)

Scena II

TANȚA, TITY, RORO, COLUM

TANȚA

(amenințând peste umăr, cu eventaliul)

Galant ești astăseară!

TITY

(aplecându-se din nou)

Și brațul....

TANȚA

(retrăgînd brațul)

Nu... nici brațul...

*) Pe acest biet poet zețarul nostru, in No. trecut, l'a făcut preot.

TITY

(acelaș joe)

Nici mina ?....

TANȚA

Nici-o mină !

Doar degetele numai, dar... între noi rămână !

RORO

(din prag)

Discreție garantată !

TANȚA

(intorcându-se jenată)

A, bardul !

He ! Colum !...

Cind ai căzut din lună ? Parc' ai mai prins volum...

COLUM

Eu voi fi prins, se poate ; dar nu știu editorul...

RORO

(înclinând brațul lui Colum)

Continuați duetul... Revendic autorul !

(Se întoarce șagalnic, făcându-se că pleacă)

TANȚA

(cautând să fie amabilă, către Colum)

Dar unde-ați fost ?

COLUM

La țară.

TITY

Ei, asta-i ! In Olimp !

TANȚA

V'ați recules, desigur ; lipsiți de atita timp....

TITY

Poetii nu și dau samă de timp... Ei sint eterni...

COLUM

(cu o umbră de tristeță)

Sint paseri care pleacă de frigul asprei ierni
Și noi sintem ca ele, instinctul nu ne'nșală
Și pribegim îndată ce presimțim răceală...

TANȚA

Din partea cui răceală ?

TITY

Te'nșeli. Un dric, poete,
N'ar fi putut să ducă grămada de regrete
Ce le-ai lăsat în urmă...

COLUM

(eu un fior)

Funebru e amicul !

RORO

(cătră Tity)

Pe urma Dumitale cînd să trimetem dricul ?

TITY

Eu nu's grăbit ca domnul, și-orice temperatură
În jurul meu veți face : răceală sau căldură,
Le-oiu îndura eroic...

RORO

De asta nu mă mir :

Te știm cum te sacrifici....

COLUM

(cătră Tanța)

Asemenea martir
Mî-ar fi plăcut și mie să fiu, și-aș fi rămas.
Eu, pentru o zimbire...

TITY

Cu zeii din Parnas

Te-ai fi luat de peplum ?

COLUM

(cu un ton glumeț)

Nu te lega de zei !
Că zeii se răzbună... Eu mi-i cinstesc pe-ai mei....

TITY

(eu o compătimire comică)

Sărmanul idolatru !

COLUM

Slujește fiecare

Un cult pe lumea asta și îi înalță altare,
Îi trebuie un idol la care să se'nchine
Și căruia el însuși îi dă puteri divine...

El e stăpîn și poate să-l darne cînd voește,
Căci el i-a dat viață... Un idol nu trăește
Decît atunci cînd jertfa pe-altarul lui mai arde...
De aceia nu-ți dau voe...

TITY

Așa ! Ei bravo, barde !

Revolta-i legitimă...

COLUM

Ei, domnule Rosnov,

În viață pentru unii e cald ca'ntrun alcov
În care îndulcită pătrunde-orice lumină ;
Covoarele'n odaie aștern ca o surdină
Pe zgomotele aspre ce vin până la dinsul...

TITY

Destul, maestre dragă, c'o să ne-apuce plinsul !

TANȚA

Tot elegiac, ca'n vremuri...

RORO

(cătră Colum)

Urmează pentru mine !

TITY

(scoate balista)

Să plingem mai departe !

TANȚA

Un *tour de vals* mai bine....

(Tity gata să accepte : în timpul acesta muzica încetează, D-na Gubin și invitații intră pe scenă).

Scena III

ACEIAȘI, D-NA GUBIN, D-NA MIREA, LUCICA, CLEO, NINETA, SCULPTORUL PRALEA, HALS, RUDI, INVITAȚI

PRALEA

Splendid arcuș !

HALS

Diabolic !

NINETA

Serafic !

RUDI

Sarasate !

HALS

Un *Wasserfall* armonic de triluri și stacate !

TITY

(cătră grupul din față)

Urcat e diapasonul !

D-NA GUBIN

Frumos !

D-NA MIREA

Aici stați voi ?

TITY

(arătând pe Colum)

A re'nviat poetul !

LUCICA

Să-l auzim și noi !

NINETA

Cînd ai sosit, divine ?

CLEO

Visez ?...

D-NA GUBIN

Ce vă mirați ?

La noi întotdeauna artiștii consacrați
Sînt musafirii casei...

COLUM

(inclinîndu-se)

Prea multă cinste, Doamnă !

D-NA GUBIN

Nu... nu... noi știm prea bine talentul ce însemnă...
 Și sîntem foarte mindri !... Pe cînd trăia Gubin,
 Alexandri, sărmanul... Ce de-amintiri îmi vin...
 Colea-și trăgea fotoliul... și cite nostimade
 Nu ne spunea... Vai, Doamne, ce suflet cum se cadă !

TITY

Să-i trecem dar fotoliul... Nu te jena, Colum !

COLUM

Mi-ar prinde poate bine după atîta drum...

TITY

Așază-te atuncea...

RORO

(cătră D-na Mirea)

Ah! E incorigibil!

TITY

(cătră Colum)

Ia loc și te declară de-acum inamovibil!...

D-na MIREA

Pân' nu și-o spune Tity sentința lui, se poate?

Mă rog, ce 'nsamnă asta să rizi mereu, de toate?....

D-na GUBIN

Ei, lasă-l, că nu strică cu gluma nimănuui...

Gubin al meu, sârmanul, era la vîrsta lui,

Aidoma ca dinsul...

TITY

O, Doamnă, -s încintat

Că aducea cu mine ilustrul răposat!

RUDI

C'o mică diferență: era un om cuminte....

HALS

Ha! Ha!

PRALEA

Ai! A pășit-o jongleur-ul de cuvinte...

TANȚA

Lăsați Cometa 'n pace!

HALS

Mă rog, care cometă?

(folele rid cu înțelea)

PRALEA

(cu mirare)

Cum, n'ați văzut-o încă? Ciudat! Dar nu-i gazetă,
Să nu-i fi dat portretul...

PETELE

(cu mirare)

Care portret?

PRALEA

Ce fel ?

N'ați auzit de noua cometă Baladel ?

CLEO

Cum ? Baladel îi zice ?...

RORO

(cătra Tity)

Ce l ai un concurent ?

TITY

(grăv)

Un *interim* pe care îl las pe firmament
Cind mă cobor în lume...

D-na MIREA

(cătra Pralea)

Și cum e ?...

PRALEA

O splendoare !

Dar numai cătră ziuă, tirziu de tot, apare....
Cind e senin...

NINETA

Ei, asta-i ! Noi o vedem și-acum !

(Fetele rid)

PRALEA

(se uită, mirat, în toate părțile)

Unde-o vedeți ?

LUCICA

Aice !

(haz mare)

PRALEA

Tu o zărești, Colum ?

COLUM

(distrat)

Eu ?... nu....

PRALEA

(întrebător, cătră Hals)

HALS

Nici eu, firește....

PRALEA

(cătră Tity)

Atunci... dar D-ta ?

TITY

O văd și nu...

PRALEA

Dar unde ?...

LUCICA

Ei. Ias'. N'o mai căta...

CLEO

(cu mirare, luind traducerea *Iliadei* de pe masă)

Un nou volum ?...

NINETA

Al cui e ?..,

TITY

(luind volumul din mîna lui Cleo și uitîndu-se la copertă)

Cunoști pe delicvent ?

PRALEA

(uitîndu-se peste umărul lui Tity)

Recidivist...

LUCICA

Maestre, îl știi ?

TANȚA

Are talent ?

COLUM

Respins de-Academie în unanimitate ! (răsfoind volumul)

Sărmane hexametre așa pios lucrate !

Nemuritorii noștri adună pergamente,

Ei nu vor să trăiască în vremile prezente,

Țin să s'asimileze cu vechile carboave,

Le place atmosfera de mucedă hrisoave,

Și-au devenit chirilici ca Biblia Scheiană...

Fotoliul academic e pentru ei o strană

În care dorm în pace un somn metusalemic....

Sînt ingineri, istorici, cite-un poet anemic,

Ce-asistă la ședință, ca într'un sanatoriu...

Din cînd în cînd un doctor tușește un memoriu

Sporind cu un infoliu celebrele Anale...

Din cînd în cînd s'aude cite-un *aeternum vale*,

Spre-a da o desmințire, căci foarte-adeșori
 Mor și-academicianii, deși-s nemuritori!
 Tăcere 'n necropolă și alt postum ia strana
 Aceluia ce-și mută fololiu în Nirvana...
 Dar dacă mai există sau nu literatura,
 Și dacă arii nouă mai cîntă zeul Pan,
 Ei ce-au pierdut de-apururi contactul cu natura,
 Nici nu voesc să știe... stau după paravan,
 Se 'mbracă în giubele de pergamente vechi
 Și cu pecefi și-astupă augustele urechi,
 Spre-a nu-i lovi—oroare!—cumva curentul nou...

CLEO

Dar sint atitea premii ?....

COLUM

Da. Dar de-așa cadou
 Nu-s vrednici literații... Sint premii, un nămol...
 De pildă, anul ăsta, stațiunea Tekir-Ghiol
 A fost încoronată...

TITY

(compătimitor)

Aveți dreptate voi!
 Poftim! s'arunci un premiu într'un așa noroi!

RUDI

Se spune că e muncă în opul premiat...

COLUM

(ridicînd cartea)

O fi! Dar asta nu e? Homer reinviat
 Prin truda și voința unui Benedictin...
 Ce stăruință trebui și ce amarnic chin
 Spre a călca pe urma lăsată de-un gigant
 S'a întrebat el oare, maturul corp savant?....

PRALEA

De noi, sculptorii-i bine. Noi nici nu vrem să-i știm.
 Pe ei ori alți macabri clienți de țintirim
 Tot dintr'un lut îi facem... Păcat că mor cam rar...
 La mine plastilina stă gata 'n buzunar...

D-na GUBIN

Dar răi sint azi artiștii! Sărmanu-Alexandri...
 Ce suflet cum se cade....

PRALEA

(cătră Colum)

Ca noi, cînd om muri!

(Muzica reîncepe zgomotos)

HALS

(cătră Roro)

Intiul vals, *mein Fräulein* ?

RORO :

O nu... vă mulțamesc.

HALS

De ce ?...

TANȚA

Nu-i place valsul...

HALS

Se poate ?... Nu-i firesc.

La noi în dulcea țară cu Dunărea albastră,
So eine schöne Nixe, cum sînteți dumnevoastră,
 Tresare cînd aude acordul unui vals
 Și nu mai are astîmpăr...

RORO

O fi, domnule Hals !

HALS

Da, da... În viața noastră nici nu aveți idee
 Ce loc ocupă valsul... La noi toate se 'nchee
 C'un *tour* de vals... Da, valsul ! Eu îl ador, dудue !
 Atîta frenezie nici într'un cîntec nu e,
 Oricît de plin de viață și s'ar părea acela...
 La Capri, la Sorrento se joacă tarantella

(mimează)

În sunet de tambure... O manolă 'n Sevilla
 Bătînd din castagnete danțează seguidilla...

TITY

(imitîndu-l)

Ollè !

HALS

Cu-aprînsul ciardaș se laudă Maghiarii....
 Dar nici un danș nu curge în ritmul unei arii
 Mai legănat ca valsul... Nici valul mîndrei mări
 Pe dune nu descrie mai sprintene mișcări,
 Nici adierea serii n'alunecă mai lin
 Pe lanurile 'ntinse... Da, valsul e divin !
 Da, ori și ce mi-ați spune, nu-i nici o melodie
 Așa de fermecată...

CLEO

Destulă teorie !

La ce să pierdem vremea ? N'auzi ne chiamă Strauss...

HALS

Da, 'l recunosc, *mein Fräulein*, divinul *Fledermaus*!
(ti oferă brațul și deschide valsul).

LUCICA

Să mergem !

(pornește cu Rudi)

COLUM

(cătră Tau(a))

Domnișoară...

NINETA

(Cătră Roro)

Nu vii ?

RORO

Merci, Ninetă!

TITY

(in treacăt)

Ce-aștepți, domnule Pralea, iar cauți vre-o cometă ?...

(cătră Roro, oferindu-i brațul)

Pot fi mai în favoare ca Neamțul guraliv ?

Permiteți, domnișoară ?...

RORO

(respingindu-i cu un gest)

Merci, de portativ !

(Tity iese cu tot grupul, afară de Roro).

Scena IV

RORO, singură, apoi TITY

RORO

(se plimbă enervată prin salon)

Ce plictiseală !

(Se oprește în fața oglinzii căutând să-și potrivească o șuviță)

TITY

(intrind)

Pace șuvițelor rebele !

RORO

(fără să se 'ntoarcă)

Ați spus ?...

TITY

N'am spus, dar astfel sînt gîndurile mele !
Cu cît le-adun, cu-atîta îmi scapă mai nebune...

RORO

Cum văd, în astă sară nu ești în toane bune...
Te-a 'ntunecat vre-o umbră trecind prin infinit?...

TITY

O nu, dar mi-a fost teamă de vechiul satelit...

RORO

Escaladezi iar cerul?

TITY.

Ce-aș mai căta în cer

Când ești aici?...

RORO

Atunce?...

TITY

Nu... am venit să-ți cer...

RORO

Discreția mea?...

TITY

O glumă!

RORO

Ți-am spus că-i garantată!

TITY

O, cum nu lași în voe o inimă să bată...

RORO

Ești cardiac, pe semne... De ce-mi spui asta mie
Și nu i-ai spus-o Tanții?...

TITY

Aceiași ironie

Ce șfichiue și arde cu fiece cuvînt..

RORO

Imi pare c'adineători aveai mai mult avînt
Pe cînd steteai de vorbă cu blocul de Carara...
Și blocul re'nviase atunci ca legendara
Statue-a Galateei... Noroc de evantaliu
Că e și el o armă... Nici cel mai mic detaliu
Nu mi-a scăpat... De-o pildă :

(imitînd pe Tity)

Ce umeri! O Carară

Nu-i-ar putea întrece!

(imitînd pe Tanța)

Galant ești astă seară !

(imitînd pe Tity)

Și brațul...

(imitînd pe Tanța)

Nu nici brațul...

(imitînd pe Tity)

Nici mîna ?...

(imitînd pe Tanța)

Nici o mînă !...

(Tity vrea să-i apuce mîna, Roro o retrage)

Doar degetele numai, dar... între noi rămînă...
Așa era ? !... E bine ?...

TITY

Ah, pentr'un compliment

Atita 'nversunare...

RORO

O, ai atît talent

Să 'ntinzi ascunse mreje viclean ca păsării...

Un virtuos ce cîntă pe o strună-atîtea arii,

Ți-atragi în cursă prada ca șerpii sunători,

Ai orice îndrăzneală... De-o pildă, uneori

Te faci smerit ca pajii ce-abia ridică ochii,

Cînd duc din urmă trena bogat 'a unei rochii,

Ca Child Harold arare innăbuși un suspin,

Romanticul pe urmă devine-un Arlechin,

Și dacă nu se prinde, mai faci o piruetă

Și te arunci în spațiu supt forma de cometă...

TITY

Cometa, iar Cometa ! Ah, bietul meu simbol !

RORO

Simbolul e o mască...

TITY

Simbolul e-un ocol...

RORO

E deraiarea celor ce-au obosit pe drum...

TITY

Ba nu, e picătura subtilă de parfum
Ce-ți amintește floarea și toată primăvara....

RORO

(ironic)

E stătuia ce doarme în blocul de Carara ?
Nu ?... De ce taci ?... Răspunde ! Allô ! Rămii afon ?...
De ce-ai venit atunci ?... (intră Hals, grabit)

Scena V

Aceiași, HALS

HALS

(bătînd din palme din prag)

Poftim la cotilion !

RORO

Merci !...

HALS

(cu desperare)

Nici cotilionul ?...

(plecînd)

Ai, ai... în țara noastră...

(dispare)

Scena VI

Aceiași, fără HALS

TITY

(privind pe urma lui Hals)

Dar du-te și te-aruncă în Dunărea albastră !

RORO

(rîzînd)

Nu îl urmezi ?... Imi pare că 'n alte vremi erai
În frunte totdeauna la cotilion... Ce ai ?

TITY

Un cotilion e însăși viața mea întregă,
Un lanț de zile negre și albe ce se leagă
Și se preschimbă 'ntruna și iarăși se desfac...
Am ore pesimiste mai negre ca un frac
Și altele senine, albastre, violete,
Strălucitoare zile în roze toalete,
Ca niște flori învoalte cu splendide corole
Ce joacă 'ntr'un amestec nebun, de banderole,
De panglici, de volane,—ah, albe,—atît de albe
Ca perle prinse 'n hora unei bogate salbe,
Le văd cum se respiră... Sînt zilele de ieri...

Și iată, vin acuma ca negri cavaleri,
 Vin zilele funebre și-aruncă triste pete
 Întunecînd lumina atîtor toalete,
 Se 'ngeamănă cu ele și mi le iau pe rînd,
 Se duc în farandolă și mă trezesc oftînd,
 Cu două-trei cocarde la piept, și cu un gol
 Nemărginit în suflet,—vezi, asta-i un simbol!

RORO

Și ziua de-azi ce haină îmbracă?

TITY

Știu și eu!

Ah, sînt sătul de-atîtea luciri de curcubeu!
 Și-aș vrea să scap odată de veșnicul alaiu,
 De acest bizar amestec de caravanseraiu,
 De fantasmagoria aceasta de colori,
 Ce m'amăgește 'ntruna, de'mi vine uneori
 Să cred că am drept suflet o prismă de cristal....
 O, dac'ai vrea, tot fastul acest de carnaval
 S'ar stinge ca o lume răsfrîntă de oglinzi...

(punînd mina pe inimă)

Pe prisma asta vie dac'ai voi să 'ntinzi
 Cu mina ta o umbră, nebunele lumini
 S'ar stîmpăra, de sigur... de-ai vrea să te inclini
 Asupra ei o clipă și'n ea să te privești,
 Te-ar prinde 'n mii de fețe frumoas' așa cum ești..
 Și fiecare față te-ar oglindi întreagă,
 Purtînd întotdeauna culoarea ce ți-e dragă...
 Dac'ai voi o clipă...

RORO

(rîzînd)

Oprește-te, cascadă!

Cînd te ascult îmi pare c'aud o serenadă...
 Alt'dat'ai face bine s'aduci și o gîtară
 Și restul,—ca, de-o pildă, tradiționala scară,
 O mantă de hidalgo, o casă cu balcon,
 Și să comanzi și luna pe-al cerului plafon,
 De vrei cu dinadinsul să-mi pari un om serios...

TITY

Ah, risul, veșnic risul, ca un cuțit tăios...
 De ce tot rizi întruna?

RORO

Dar ce?.. Vocști să plîngi!...

TITY

De-ai ști de cită vreme și cu ce grijă string
 Eu gândurile-acestea de care rizi acuma,
 Ai înțelege poate ce crudă-ți este gluma,
 Și pentru ce 'n saloane cu zgomot uneori
 Rizind îmi sun crotalii ca șerpilor sunători,
 De ce devin multiplu și pentru-ce mă schimb,
 De ce melancolia s'așază ca un nimb
 Pe fruntea mea, de parcă sint sumbrul Child Harold,
 Și pentru-ce, pe urmă, supt tainicul imbold,
 Mă 'nalț ca o cometă și rătăcesc prin gol,
 De ce îmbrac într'una simbol după simbol,—
 N'ai mai glumi și-ai crede ce nu 'ndrăzneam să'ți spun
 Că te iubesc...

(Roro ride cu hohot. În vremea aceasta alaiul cotilionului trece pe-o ușă ca să iasă pe alta. Tanța care-a auzit ultimele cuvinte oprește grupul, ținându-se de mină cum se găsea fiecare).

Scena VII

ACEIAȘI, TANȚA, CLEO, LUCICA, COLUM, PRALEA,
 RUDI ȘI HALS

TANȚA

Ce face?...

TITY

(incureat)

Spuneam...

RORO

(tâindu-i vorba și rizind)

Că un nebun

Avea în loc de suflet o prismă de cristal,
 Ce nu-l lăsa să doarmă... Un caz puțin banal
 Precum vedeți...

LUCICA

Sărmanul!

COLUM

Interesant pacient!

RORO

(fixind pe Tity)

Vă 'nchipuiți tortură?! La ficce moment
 Să simți că-ți joacă 'n suflet, răsfrînt de șapte ori,
 Un spectru! Și ce spectru! Un spectru de colori!
 Să-ți fie bietul suflet pestriț ca o paletă...

S'o vezi așa, de pildă, pe Tanța violetă,
 Și indigo, și-albastră și verde, străvezie,
 Și galbenă pe urmă, —apoi portocalie
 Și roșie, în fine...

TANȚA

(roșie)

Din toată adunarea?!...

Și pentru-ce chiar eu

RORO

(cătră Tity)

Răspundeți, domnul meu!...

TANȚA

Tot eu?... De ce nu Cleo, Nineta sau Lucica?
 E-o veșnică manie... Nu mai pricep nimica...
 Ce legătură este între acel nebun
 Și mine? E vre una? Atunci?...

RORO

Tot eu să spun?...

TITY

Pardon, eu sînt nebunul...

RORO

(prinzindu-se în cotilion)

Hai să-l legăm atunci!

Degrabă, strîngeți lanțul!

TOȚI

(facîndu-se roată în jurul lui Tity)

Da, lanțul!

RORO

Mai arunci

De-acuma invective?

HALS

(conducînd, cu emfază)

La dreapta toți acum!

COLUM

La stînga! strîngeți cercul!

CLEO

Așa!

TITY

(cu brațele încrucișate)

Și tu, Colum ?!

COLUM

De sigur !

NINETA

Să nu fugă !

RORO

Să nu-l lăsăm, Ninetă !

CLEO

Rotiți acum !

PRALEA

Mai iute !

TANȚA

Sărmana mea Cometă !

RORO

(luând cocarde de la Hals)

Vrei două-trei cocarde ?

(i le-aruncă, Tity le prinde în zbor)

RORO

Sau poate-o banderolă ?

(i flutură o banderolă pe dinainte)

TITY

(umilit)

Destul de-acum ! Ertare...

HALS

(comandînd)

Atuncea, farandolă !

La dreapta ! Rupeți cercul !

(Cercul se desface și toți trec, înclinîndu-se, pe dinaintea lui Tity)

RUDI

Nainte ! Rămas bun !

RORO

Bromură de potasă, simpatice nebun...

CLEO

Păzește-ți bine prisma !

LUCICA

Albastre, violete ?... Acuma cum ne vezi ?

TANȚA

Rămii ?... Nu ne urmezi ?...

HALS

(comandind)

Coloană înainte !

RORO

(schitînd un gest de adio)

Cred că ne-am înțeles !

(Dispare farandola pe ușa din dreapta)

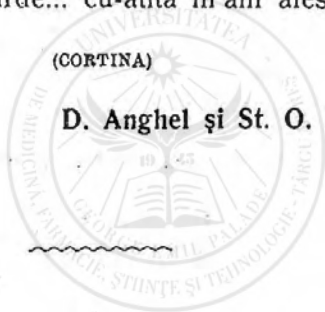
TITY

(rămas singur, privește melancolic la cocardele din mină
și aninindu-le la piept)

Da,—două trei cocarde... cu-atîta m'am ales !

(CORTINA)

D. Anghel și St. O. Iosif.

Evoluția spiritului critic

— Eminescu și Socialiștii ¹⁾ |

Pe la sfârșitul deceniului al optulea al veacului trecut, statul român modern e constituit: *Unirea* definitivă a principatelor e un fapt îndeplinit și Principatele-Unite au luat fizionomia unui stat „european“ ²⁾

Vremea *prevederilor* și a *așteptărilor*,—deci a examinării elementelor civilizației străine pentru a valida ceea ce e bun și a invalida ceea ce e rău, a trecut.—Acuma s'a *experimentat* deja și nu mai rămâne decît a *constata* rezultatele experienței, a face bilanțul binelui și al răului, izvorit din introducerea formelor de viață apusene.

Critica, deci, ia un nou aspect. Ea nu mai are de examinat spre a alege, ci de constatat rezultate.—Și, dacă problemele lingvistice și literare; atît de importante pentru vechea critică, tot mai sînt la ordinea zilei, ele nu se mai pun cu atîta putere, căci bunul simț aproape a învins.—La ordinea zilei, acuma, se pune tot mai mult problema socială,—și, firește, din punctul de vedere al claselor care, avînd să sufere de pe urma nouăi stări de lucruri, au avut motivul să *critice* această nouă stare.

Această nouă fază a criticii,—faza a treia, deci,—care începe pe la sfârșitul criticii Junimii, e reprezentată, la început, de Eminescu care, avînd în concepțiile sale lingvistice și literare multe puncte de contact cu Junimea, și în cele politice cîteva,—se alipește de această grupare, păstrînd însă o atitudine independentă și în mare parte deosebită de a Junimii, ba uncori chiar contrară.

Această a treia fază a criticii este, și ea, un produs al culturii moldovenești,—și Eminescu, cași criticii anteriori, un A. Russo sau un Alecsandri, își dă samă de rolul cultural al Moldovei, de rolul ei de învățătoare a Romînilor de pretutindeni :

1) Un capitol dintr'un volum ce va apare încurînd.

2) Vezi asupra acestei chestii „V. R.“, I. 1, p. 112 etc.

„Moldova joacă în dezvoltarea modernă a Românilor un rol însemnat. Aici, în mare depărtare de șarlatanismul intelectual, de suficiența și corupția centrului politic al țării, s'a făcut binefăcătoarea reacțiune în contra ignoranței și spiritului de neadevăr al „academicianilor“¹⁾

Eminescu e atît de incredințat de incapacitatea culturală a Munteniei, încît, cînd e nevoit să constate un fapt cultural pozitiv în București, se miră :

„C'o adevărată părere de bine am văzut însă pronunțîndu-se, spre marea noastră mirare tocmai în București, o mișcare pedagogică sănătoasă....“²⁾.

El se simte, însfirșit, atît de moldovan, în cit, în vremea războiului, e foarte susceptibil cînd e vorba de gloria ce se cuvine soldaților din Moldova. În articolul „Moldoveni și Munteni“, polemizînd cu un ziar din București, zice:

„Ziarele bucureștene, atît literare cît și *conservatoare* (subliniat de Em.) fără deosebire, ignorează acest adevăr și pare c'ar lua mai bine foc în gură, decît să spue anume că Moldovenii se poartă escelent pe cîmpul de războiu“³⁾,

În privința limbii, Eminescu n'a vorbit mult. Aceasta din două pricini. Mai întîiu, pentru că nu se simțea competent, sau mai bine specialist. O declară singur :

„Nefiînd filolog de competență, deciar eu însumi că opiniunile mele sînt cu totul personale, și nu merită de a turbura lucrările filologilor noștri“⁴⁾

În adevăr, *acuma*,—generația lui Eminescu,—oamenii încep să se specializeze. În epoca anterioară, numită, din acest punct de vedere numai, cu drept cuvînt, eroică,—în epoca lui Alecsandri,—pe atunci cînd era de făcut totul, și cînd cei ce puteau face ceva erau foarte puțini,—pe atunci era vremea (și nevoia) spiritelor universale : Alecsandri face politică, scoate reviste, culege literatura populară, e director de teatru, scrie în toate genurile literare, în versuri și în proză, face filologie, etc. etc. Iar la capătul evoluției, cită am făcut'o până acuma, găsim pe un Sadoveanu sau Brătescu-Voinești care, ca să vorbim numai de literatură, scriu într'un singur gen. (Și dacă Sadoveanu scrie un ziar pentru popor, apoi aceasta, cum o poate pricepe oricine, este

1) *Curierul de Iași*, 1877 (în M. Eminescu, *Scrieri Politice și Literare*, editate de Ion Scurtu, „Minerva“, p. 362).

2) *C. d. I.* 1876, (S. P. și L. p. 281).

3) *C. d. I.* 1877, (S. P. L. p. 388).

4) *Albina*, Pesta, 1870, (S. P. și L. p. 74).

pentru că se mai cere încă și azi oamenilor de elită o activitate străină de meseria lor, în folosul propășirii poporului. În Ardeal, unde condițiile de azi samănă și mai mult cu cele dela noi de acum 40 de ani, un Goga e nevoit să se consacreze mai mult, poate, activității culturale decît literaturii.) — Eminescu e printre cei dintăiu care, dîndu-și samă de seriozitatea lucrurilor, știe să se mărginească, să se specializeze, conștient de greutatea de a fi desăvîrșit măcar într'o specialitate, chiar cînd îți consacrezî ei toate puterile sufletesti... Eminescu a fost numai poet, căci proza sa este puțină și e poezie în proză... Afară de aceasta, a mai fost și un *cetățean*, care și-a spus părerile sale,—și atita tot... Că uneori s'a amestecat, incidental, și în alte ramuri, precum în filologie,—aceasta dovedește că el a trăit la slirșitul epocii oamenilor „universalî“...

Iar o altă pricină, pentru care n'a vorbit mult în privința limbii, este aceia arătată de mai multe ori până aici, și anume faptul că pe la 1880 încetase primejdia stricării limbii. Dela aceea dată încetează lupta, în această privință, și a d-lui Maiorescu și a lui Alecsandri. Eminescu e conștient de acest fapt și, constatîndu-l, mai recunoaște încă odată rolul Moldovei în lupta pentru ferirea limbii de atentatele novatorilor :

„Lupta Moldovei contra numiților munteni nu este îndreptată în contra elementelor istorice ale Țării-romînești, ci în contra celor neistorice. E o luptă comună, la care tot neamul romînesc ia parte instinctiv, *cucerind bucată cu bucată* bunurile lui naționale. *Azi e limba pe care aceste stîrpituri o prefăcuseră într'o păsărească neînțeleasă*, mîni va fi poate organizarea socială...“¹⁾.

Acum că cei care prefăcuseră limba „într'o păsărească neînțeleasă“ n'au fost tocmai „elemente neistorice“, e altă vorbă. Se va vedea mai jos ce însemnează în limba lui Eminescu aceste „elemente neistorice“. Dealtmîntrelea, acela care a contribuit mai mult în Muntenia la prefacerea limbii „într'o păsărească neînțeleasă“, a fost, cum se știe și cum o spune aiurea și însuși Eminescu, Eliade Rădulescu²⁾, care n'a făcut parte din „elementele neistorice“.

Cu toată „necompetența“ sa, Eminescu, cum am spus, atinge, de cîteva ori, și problemele lingvistice.—Ba are chiar și cîteva încercări de fonetică : studii asupra pronunției dialectale³⁾.

În privința limbii, observăm două faze în cugetarea lui Eminescu.

Eminescu dinnainte de 1874, cînd se afla în străinătate și în legături strînse cu Romînia din Ardeal și din Bucovina, *cînd în-*

1) *Timpul* (în *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu apărute în „Timpul“ în anul 1880—1891*, editate de Gr. Păucescu, p. 92).

2) *C. d. L.* 1877. (S. P. și L. p. 301).

3) *Manuscris de prin 1870*, S. P. și L. p. 409).

că nu căzuse cu totul sub influența Junimii, este un alt om decît Eminescu, de după 1874, cînd devine membru al Junimii. (Și vom vedea că, din alt punct de vedere, politic, Eminescu, pe lângă aceste două faze, mai trece și prin o a treia, aceea cînd e ziarist la *Timpul* în București). În această primă fază, de dinnainte de 1874, Eminescu, deși nu este etimologist ori analogist, nu simte aversiune împotriva reprezentanților acestor sisteme, ba încă e plin de pricepere pentru rolul binefăcător al acestor oameni,—după cum, și din punct de vedere al idealului social, deși nu e un „patruzeciopist“, face totuși concesii ideilor „înnaintate“, în orice caz are o atitudine binevoitoare față cu ele și, cum se știe, admiră, în *Epigonii*, pe aceia care au putut să viseze regenerarea țării.—S'ar dovedi, deci, și pe altă cale, că „Iondul prim“ al lui Eminescu a fost optimist, cum susține d. Gherea.

Dacă este împotriva purificării „absolute“ a limbii de elemente străine, Eminescu admite, și chiar propune, o purificare moderată :

„Celor care vor o purificare absolută a limbii, li vom răspunde că acele vorbe, pe care vor ei să le alunge, sînt așa de concrete, așa de încrustate în țesătura limbii, încît trebuie să rupi țesătura toată ca să le scoți!...“

„Celor care nu vor acea curățire de fel [care vor, ca A. Russo, ca „limba asta turcită, grecită...“ să rămîie așa], li vom răspunde că ei singuri sînt neconștienți, căci ei au lepădat o mulțime de vorbe grece și ruse, pe care le întrebuițau încă părinții lor,—și multe din vorbele pe care le scriu d-nii Florentin, Negruzzi ș. a.... s'or duce calea celor duse....“ 1).

Dar el pricepe și explică cu simpatie geneza tuturor sistemelor extreme :

„Mi se va spune, poate, că părerea lui Pumnul nu e bună. Dacă nu e bună, aceea însă stă, că *cronistice e dreaptă și scuzată*. După estremul latinității, a etimologismului absolut, inaugurat de bătrînul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în romînește (*extrem, ce pentru deșteptarea noastră din apatia lungă față cu latinismul, era neapărat trebuincios*), după ridicarea la potență a a-celuiasi extrem de cătră următori, *trebuia neapărat să vină* contra lui extremul *fonetismului* absolut, a iubirii nemărgenite a limbii romînești și eschizivitate față cu limba latină și surori. *Aceste extreme au fost condiționate de însăși natura lucrului*,—nu poți defige mijlocul unei linii, pînă ce nu vei fi aflat punctele ei cele extreme“. 2)

Eminescu, mai departe, apără pe istoricii ardeleni împotriva d-lui Maiorescu cu argumente decît care nici acuma nu se pot găsi mai bune. Se știe că d. Maiorescu a vorbit întotdeauna cu

1) Ms. de priu 1870 (S. P. și L. p. 14).

2) *Albina*, Peșta, 1870 (S. P. și L. p. 63).

dispreț despre istoricii ardeleni, mai întâiu pentru că falsificau adevărul istoric, și al doilea pentru că aceia au fost niște simpli cronologiști. Eminescu răspunde :

„Acei oameni, acei istorici, care au început istoria noastră cu o minciună, după cum zice d. Maiorescu,—de au scris tendențios și neadevărat, *scuza cea mare nu o găsești tocmai în tendința și neadevărul lor? Trebuie cineva să fie mai mult de cît clasic, pentru a pretinde dela cel persecutat... să fie în toate drept... Șincai—chiar dacă n'ar fi afit de mare, cum pretindem noi că este, totuși el a fost la înălțimea misiunii sale,—la o înălțare cronistice absolută; pentru că dacă criticul ce-l califică de mincinos, ar fi avut bunăvoința de a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de samă, că procesul între scrierea istoriei la orice națiune, se începe mai întâiu și constă din cronografie...“¹⁾*

Aceiași atitudine o are Eminescu și față cu redactorii ziarelor din Ardeal, care-și impestrău limba cu germanisme și pe care d. Maiorescu îi invinuia că corup naționalitatea rominească :

„Criticul [Petrino]rumeșă—o copie cam infidelă a d-lui Maiorescu—ceia ce a zis acesta în *Convorbirile literare* despre limba romină în ziarele din Austria... Eu din partea mea, *sint mai puțin lugubru* de cît d. critic, și deși țin la desființarea acelor greșeli, totuși nu văd în existența lor *desnaționalizarea noastră și corumperea poporului romin* [subliniat de Eminescu]“²⁾.

Și, cu această ocazie, Eminescu se ridică în principiu împotriva atitudinii luată de junimiști față cu fenomenele culturale ale Rominilor. Iată cum se exprimă el la începutul articolului din care am citat mai sus :

„După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu, trebuia neapărat să iasă la lumină o școală a sa de partizani, care, minus spiritul de o fineță feminină și minus stilul bun și limpede al d-sale, *să aibă și ea aceleași defecte, ce le are părintele, aceeași ridicare la nivelul secolului al 19-lea, același aer de civilizațiune și greutate, care din nenorocire sint numai o mască, ce ascunde adeseori numai foarte rău tendința cea adevărată și ambițiunea personală“³⁾.*

Această atitudine a lui Eminescu se explică și prin inteligența sa, dar ea se explică mai cu samă prin faptul că Eminescu, care învățase în Bucovina și în Ardeal, care cutreerese toate ținuturile locuite de Romini și care se bucurase de bucuriile lor și suferise de suferințele lor,—acum, cînd scrie, trăește în Viena, între tinerii studenți Ardeleni și Bucovineni, încălzindu-se de luptele lor și îmbrățișându-le, până la un punct, aspirațiile, în orice

1) *Loc. cit.* p. 72--73.

2) *Loc. cit.* p. 70—71.

3) *Loc. cit.* p. 63.

caz pricepindu-le. Această apropiere de Ardeleni și de Bucovineni, de ardelenism și de bucovinism, a avut și un alt rezultat: Limba sa este plină de expresii întrebuițate numai peste munți, ca, de pildă: „a reflecta“ (= a răspunde), „a murit înainte de atîția ani“, „vom *abstrage* dela unele deprinderi“, „în Ungaria *veră*“, „nu ni se pare *consult*“, „*dătorie*“, etc. expresii de care nu s'a dezbărat cu totul, în proză, nici mai tirziu, de pildă cînd scria ta *Timpu*l.

„Ardelenismul“ acesta, Eminescu nu-l va pierde cu totul nici în faza a doua, nici atunci cînd va face parte din Junimea, din școala care și-a bătut joc cu cea din urmă cruzime de ardelenism. Vorbînd de o piesă localizată (*Revizorul* lui Gogol), în care localizătorul, d. P. Grădișteanu, pune în gura unui tip graiul ardelean, *șarjat*, *ridiculizat*, Eminescu protestează, zicînd că:

„a face *ridicolă* o pronunție în lăuntru

Dar această „procedură a unui om care caută efect cu orice preț“ este procedura lui Alecsandri din atîtea comedii! Este procedura lui Caragiale din atîtea schițe! Este una din „procedurile“ prin care Junimea se deslăta! În *Amintirile* sale, d. Panu ne istorisește ce efecte comice scotea V. Pogor din această „procedură“...

În această a doua fază însă, cînd Eminescu e sub influența Junimii, atitudinea sa, în privința sistemelor lingvistice, dacă nu e desprețuitoare și pătimaș adversară, e totuși deosebită de atitudinea din faza întâia.

În faza întâia, cum am văzut, Eminescu ia condeii numai ca să *apere* „sistemele“; acum a il ia, — foarte rar, nu-i vorbă, — numai pentru ca să *le atace*.

Vorbînd de etimologiștii ardeleni, Eminescu zice că ei, urmărind „așa numita *puritate* a limbii“, „au crezut de cuviință a *prăda* *lexiconul* latinesc și acele ale limbilor romanice...“ Vedeți că Eminescu a schimbat tonul... Iar la argumentul că latinistii au făcut aceasta pentru a dovedi latinitatea limbii, argument la care Eminescu cel din faza întâia era senzibil, acum a răspunde că:

„Dar peste tot Romîni au dat prea mult pe părerea străinilor, pe cînd această părere ar fi trebuit să ne fie *cumplit de indiferentă și atunci poate mergeam mai bine*“²⁾.

Aiurea se ridică împotriva „plăsmuirii meșteșugite“ a limbii și cugetării „de cătră o anume academie“, parcă „poporul în două mii de ani n'a avut nici limbă nici cugetare...“³⁾.

1). C. d. I. 1876 (S. P. și L. p. 345).

2). *Conv. lit.*, 1877—1878 (S. P. și L. p. 310).

3). C. d. I. 1877 (S. P. și L. p. 308).

Dar acela împotriva căruia Eminescu este mai categoric e Eliade Rădulescu :

„Ruina frumoasei limbi vechi, care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut, o datorim în mare parte înfrîngerii stricăcioase a lui Eliade“¹⁾.

Am văzut mai sus că, mai tirziu, în focul luptei sale împotriva păturii grecești suprapuse, „ruina frumoasei limbi vechi“ Eminescu o pune în spinarea acelei pături suprapuse...

Dar preocuparea lui Eminescu în privința limbii n'are mare însemnătate și e cu totul incidentală în cariera sa de scriitor. Încă odată : trecuse vremea primejdiei și Eminescu nu era omul care să sfarme uși deschise...

Innaintea de a sfîrși cu această chestie, ni se pare interesant a releva o idee pe care Eminescu a spus-o în trecut, dar care este foarte adincă și care-l deosebește de junimiști. Este *popo-*
ranizarea limbii științifice de către intelectualii satelor :

„Învățător și preot coboară cultura în jos și traduc limba cosmopolită, neînsemnativă și abstractă a științei, care e domeniul lumii întregi, în formele vii, mlădioase și încântătoare prin originalitate a poporului“²⁾.

Dar acest lucru nu s'a întâmplat și pricinile sînt multe : Și faptul că cultura n'a străbătut, cum ar fi fost de dorit, la țară, și firea limbii rominești care, ca orice limbă romanică, este refractară la creațiuni, de cuvinte, voite—nu poate „da muguri“, ca să întrebuițăm o expresie chiar a lui Eminescu. Germanii, Rușii, Ungurii au *naționalizat* mult limba științifică, noi n'o putem face.—Oricum, dorința aceasta a lui Eminescu dă o notă caracteristică concepției lui și ne dovedește, și ea, ceea ce vom constata mai jos : că Eminescu a fost reprezentantul claselor de jos, vechi, rominești.

Să mai adăugăm aici și faptul că, cași Asaki, cași C. Ne-gruzzi,—care vorbeau de „conservativi“, „juste-milieu“ și „radicali“ în limbă,—și Eminescu și-a dat samă de legătura dintre tendințele politice și sistemele lingvistice : El constată că acei care au fost „unioniști“ în politică, au fost „unioniști“ și în limbă, adică partizani ai unei limbi literare făcută pe baza ambelor dialecte. Cu această ocazie, Eminescu citează *România literară*,—încă o dovadă că, și după dispariția ei, ea era cunoscută³⁾. (Nu-mai d. Maiorescu să n'o fi cunoscut ?)⁴⁾.

Despre literatură,—lucru curios,—a vorbit puțin cel mai

1) *C. d. I.*, 1877 (*S. P.* și *L.* p. 301).

2) *C. d. I.*, 1877 (*S. P.* și *L.* p. 307).

3) Ms. de prin 1870 (*S. P.* și *L.* p. 413).

4) Vezi discuția în „*V. R.*“ I, 1, p. 116.

mare poet al nostru. Nu-i vorbă, și primejdia înstrăinării literaturii nu mai era mare pe vremea lui Eminescu, dar totuși ea era destul de mare ca să inspire încă grijă, în orice caz era mult mai mare decît primejdia stricării limbii.

Și Eminescu poate nici n'ar fi vorbit de literatură, dacă n'ar fi fost oarecum silit, în calitatea sa de redactor al părții neoficiale a *Curierului de Iași*, să-și spună cuvîntul asupra activității teatrului Național din Iași, cu care ocazie el dă dovadă de o strălucită cultură și pricepere estetică, căci paginile sale asupra genurilor dramatice nu sînt deloc mai prejos decît paginile cele mai bune din d-nii Gherea ori Măiorescu. Dar discuția acestor lucruri nu intră în cadrul studiului nostru.

Și'n privința literaturii observăm două faze în ideile lui Eminescu: Înainte de a veni în Iași, Eminescu a mai avut ocazia să vorbească de teatru, ca colaborator al unor gazete din Ardeal, unde se agita ideea unui teatru românesc ardelean. Și ideile *literare* ale lui Eminescu din această epocă se deosebesc de cele din epoca următoare. Dacă nu poate, de pildă, gusta piesele lui Bolintineanu, el gustă pe ale lui V. A. Ureche! ¹⁾ Prin urmare el nu judecă încă literatura românească, ca junimiștii, „dela nivelul secolului al 19-lea“, cum am văzut că se exprimă însuși el despre atitudinea desprețuitoare a d-lui Măiorescu...

În această vreme, Eminescu, — reacționarul* de mai firziu, — recomandă cu entuziasm pe Victor Hugo, pe acel „adorator al poporului și al libertății“:

„Pe acel bard al libertății îl recomandăm cu multă seriozitate junimii, ce va vrea să se încerce în drame naționale-romîne“ ²⁾.

O altă idee esențială a lui Eminescu din această epocă e preocuparea, — anti-junimistă, — de valoarea *etică* a artei:

„Voim ca piesele, de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică însă să fie absolută... nu numai să placă, ci să și folosească, ba înainte de toate să folosească“,

și, din această cauză, se declară împotriva imitării autorilor de limbi oculte:

„Ca un post-scriptum voiu adauge un consiliu *esențial*, acela adică de a nu imita autori de limbi oculte, care n'au făcut calea în jurul lumii, d. e. ruși, maghiari, sîrbi, — din cauza simplă cum că aceștia au în adevăr cite ceva original care place, însă elementul etic din ei e infectat“ ³⁾.

1) *Familia*, Pesta, 1870 (S. P. și d. p. 57).

2) *Loc. cit.* p. 61.

3) *Loc. cit.* p. 62, 63.

Eminescu, cum se vede, in faza intăia e, cași in privința limbii, comprehensiv, conștient de nevoile momentului, el își apără

sărăcia și nevoile și neamul

și, încă odată, nu privește lucrurile, dela „nivelul secolului al 19-lea“...

In faza a doua, junimistă, nu că dezvoltă in cronicile teatrale, ce scrie, cine știe ce idei contrare celor din faza intăia, dar nu mai găsim nimic din acele idei și simțim bine că, dacă poate tot ar face caz de condiția etică a operei de artă, in orice caz nu ar mai recomanda pe Hugo, *penbrucă* este cintărețul *libertății*.

Acuma și Eminescu privește lucrurile „dela nivelul secolului al 19-lea“. Relativ la teatru, el declară că publicul e și mai prost decit prostul teatru din Iași¹⁾ și, generalizind, scrie:

„La noi in țară succesul mediocrității e foarte ușor și lupta tuturor elementelor mai bune peste măsura grea“²⁾.

In această fază, Eminescu se ridică cu putere impotriva teatrului francez modern. Eminescu este dintre aceia care, oridecateri pot găsi motivul, ocazia sau chiar pretextul de a arunca o săgeată impotriva culturii franceze, o aruncă cu bucurie. La noi, anti-franțuzismul, cu cit este mai pasionat, cu atita este o dovadă mai mult de reacționarism. „Noutățile“ ne-au venit din Franța, și mai cu samă „noutățile“ in ordinea politico-socială, și orice reacționar, odată cu Franța revoluționară, a urit și Franța literară,—și cu drept cuvint, căci, conștient sau inconștient, toți și-au dat samă, ori au simțit, că in literatura acestui popor, mai ales in perioadele lui de viață intensă, circulă spiritul lui critic ireverentios și *frondeur*, cum se zice,—atentator la toate formulele tradiționale și sacro-sancte, ne respectuos față cu „familia“, „religia“ și „proprietatea“...³⁾

Și față cu lipsa de cultură și de gust in lucrurile literare, in ce își pune Eminescu speranța? Natural că el, ca toți criticii dinaintea lui,—cași'n privința limbii, cași'n privința politicii,—își pune toată speranța in Moldova, care „joacă in dezvoltarea Romnilor un rol insemnat“.

Așa dar, in privința limbii și a literaturii, Eminescu face parte din curentul critic moldovenesc, dind criticismului o nuanță de eclecticism: dreptul tuturor dialectelor; și admitind, cel puțin in faza intăia, și oarecare inriurare a sistemelor lingvistice noi-toare.

1) C. d. I. 1876 (S. P. și L. p. 347).

2) C. d. I. 1877 (S. P. și L. p. 354).

3) Pentru Eminescu, revoluția franceză e datorită „instinctelor celtice“, iar mișcările revoluționare din Rusia „instinctelor tartare“! (*Culegere etc.* pp. 98, 99).

*

Dar dacă pe la 1880 problema lingvistică și literară nu mai este atât de însemnată, primejdia înstrăinării fiind în mare parte înlăturată, — problema socială se pune cu o mare putere.

Formele politico-sociale europene, introduse în țară, își dăduseră roadele. — Înainte de a fi introduse acele forme, toate clăsele sociale își puseseră mari speranțe într'însele. Chiar boerimea mai inteligentă, nevăzînd mare primejdie în ele, le îmbrățișase. Iar țărani, dacă ar fi știut de reformele ce se pregătesc, ar fi fost mulțumiți și ei. Se părea că acele schimbări vor aduce fericirea generală, buna stare a tuturor claselor, armonia socială.

Dar lucrurile au fost altfel : realitatea a desmințit așteptările.

Accea parte a boerimii, care a știut să se adapteze la noua stare de lucruri, e drept, n'a suferit nimica. Cel mult dacă libertățile și mai cu samă accesul mulțimii la trebile statului, acordate de constituție, au putut s'o nemulțumească, nu atât pentru prezent, ci ca o amenințare în viitor, cînd acele libertăți și acel acces s'ar fi putut realiza în dauna păturilor de sus. — De aici s'a născut, în această clasă, un curent împotriva „relelor“ *politice*, rezultate din noua stare de lucruri. — Să se observe bine : un curent împotriva relelor *politice* și nu *economice* ! — Teoretizarea cea mai conștientă a acestui curent s'a numit *junimism*. — La acest curent s'au alipit cîțiva mandarina ai păturii intelectuale, cîțiva aristocrați ai profesiunilor liberale, dintre pușinii care, cel mai însemnat, a fost d. Maiorescu.

Dacă d. Carp a fost reprezentantul boerimii conservatoare, d. Maiorescu, al doilea corifeu al Junimii, a fost reprezentantul mandarinatului intelectual.

Iar cînd aceștia n'au vorbit în numele intereselor claselor de sus, au vorbit în numele „Statului“, — și nu în numele mizeriei claselor de jos.

Clasa cea nouă, burghezimea comercială și financiară și arhi-infima burghezime industrială, ca și profesiunile liberale născute din noua organizare a țării, — aceste clase nouă, care-și datoreau existența nouăi stări de lucruri și a căror condiție de existență și înflorire era această nouă stare de lucruri, — au fost mulțumite, n'au criticat nimica, nici rezultatele *politice*, nici pe cele *economice* ale introducerii formelor europene...

Clasele însă care *au suferit* pe urma acestei nouă stări de lucruri, care au suferit *economicește*, căzînd în mizerie, și fără ca organizarea politică, care le-ar fi fost *favorabilă*, să le aducă vre-un folos, căci nu știau să se folosească de ea, — au fost : *țărănimea* cu *răzeșii* și *meseriașii*... Țărănimea, ne putîndu-se desființa, a căzut într'o mizerie din ce în ce mai mare ; răzeșii au fost ruinați și în parte desființați ; meseriașii au fost în mare parte distruși...

Pe la 1880 procesul de sărăcire a țărănimii, datorit acelor

împrejurări care au izvorit din comerțul de cereale, cași procesul de ruinare a răzeșilor, cași procesul distrugerii meseriașilor, datorit importului de fabricate străine,—este destul de înaintat, ca unii oameni, îndurerați de acest lucru, să dea alarma.

Și acei care dau alarma fac parte dintre *intelectualii* acelei vremi, oameni care, fie din pricina altruismului, fie din pricină că înșiși, prin naștere, făceau parte din clasele de jos, a căror durere, deci, o puteau simți în mod mai egoist, fie din pricina, mai intelectuală, a înaltelor interese de conservare a statului, amenințat prin ruina temeliei sale,—își însușesc nevoile acelor clase și fac, *în numele acelor nevoi*, procesul formelor sociale nouă și, deci, procesul acelei clase nouă,—a burghezimii,—care reprezintă aceste forme și care se folosește de ele în exploatarea claselor de jos.—Critica aceasta nu va fi, ca a junimiștilor, numai *politică*, ci și, și mai ales, o critică *economică*.. Acești intelectuali nu vor critica societatea din cauza lipsei unei cam metafizice necorespondențe între fond și formă, ci din cauza suferințelor celor mulți și mici.

Și acești critici vor găsi un sprijin puternic în pătura intelectualilor, și nu numai în altruismul acestei pături, ci și în interesele ei de clasă, căci acum, pe la 1880, clasa aceasta crescând din cauza multelor școli, începe concurența între membrii ei și deci deprecierea lor, ea nu mai este o clasă privilegiată ca mai înainte,—„*proletariatul* intelectual“ își face apariția...

Aceste interese, ale țărănimii, ale răzeșilor, ale meseriașilor și ale născindului proletariat intelectual, vorbesc în critica socială a lui Eminescu. „Reacționarismul“, cași „naționalismul“ lui Eminescu, la aceste interese se reduc ! Căutând *principiul* criticii lui, desbrăcând această critică de frazeologia filozofiei de stat germană, ajungem la concluzia, că Eminescu a făcut procesul nouăi organizații politico-sociale, în numele intereselor acelor clase, deși, la o privire superficială, s'ar părea că Eminescu este un junimist, care duce la extrem critica junimistă. În realitate junimiștii au criticat o organizare politică și critica lor a avut ca principiu, ca punct de plecare, interesele boerimii amenințate, în viitor, de cătră liberalism, pe cind critica lui Eminescu, pe lângă critica anomaliilor politice, făcută din punct de vedere reacționar (și într'aceasta el e junimist), a fost mai cu samă critica unei organizări sociale, din punct de vedere al intereselor claselor de jos, al claselor vechi, „pozitive“, cum le zice Eminescu (și aici nu e junimist).

Vom dovedi aceste lucruri.

În privința problemelor sociale, Eminescu a trecut, cași în privința limbii și a literaturii, prin mai multe faze, și anume prin trei.

Deosebirea între aceste faze, mai ales între întâia și a doua, nu stă atita în ceea ce spune nou în faza a doua, cât în ceea ce *nu mai spune* în această fază.

În faza întâia, deși,—*fenomenalist*,—concepe societatea ca un

organism¹),—concepție pe care, în afară de socialiști, n'au avut-o decit reacționarii, căci liberalii au fost raționaliști,—deși se declară pentru domnia absolută²),—totuși, politicește, nu este partizan al conservatorilor romini, declarind că ambele partide sînt egal de rele³) și spunind că „burghezia“ se dă cînd cu Albii, cînd cu Roșii⁴). Mai mult, în această fază, care ține pînă la intrarea lui în Junimea, el are afirmații care, cași cea de mai sus relativă la partide, nu se poate imagina că le-ar fi făcut în fața a doua și mai des în fața a treia. Într'un rînd laudă pe Dimitrie Brătianu⁵), pe care mai tirziu îl va ocări cu cruzime; altă dată declară că în Rusia s'ar face calăul tiranilor⁶), aiurea prevede cu bucurie că republica franceză (subliniez ambele cuvinte!) va bate pe Nemți după pace⁷), altă dată explică starea anormală a Austriei prin rămășițele trecutului⁸), etc. Într'un loc apostrofează clasele de sus că au făcut „din o parte din oraș tirana celorlalte cinci părți“ ca să aibă „alegători pe sprinceană“⁹). (Mai tirziu va fi pentru menținerea celor 4 colegii). Iar în privința influenței străine, în general, declară că educația străină e rea, căci „implică spirit străin“, cultura străină însă nu¹⁰).

Această primă fază se caracterizează, deci, prin poziția independentă a lui Eminescu față cu partidele politice, pe care le acuză la un loc, precum și prin oarecare *juvenilitate*, dacă se poate spune astfel, a sentimentelor, prin oarecare „idealism“ și concesii făcute „revoluționarismului“. Dacă la acestea adăogăm și atitudinea lui Eminescu tot din această fază, față cu d. Maiorescu, despre care am vorbit mai sus, atunci ni se va lămuri și mai bine fizionomia morală a lui Eminescu dintre 1870—1874.

În faza a doua, care începe cu stabilirea lui Eminescu la Iași și intrarea sa în Junimea și care se caracterizează mai ales prin ideile cuprinse în conferința sa, din 1876, despre „Influența Austriacă“, Eminescu nu mai face nici o concesie „revoluționarismului“. El desvoltă acuma pe larg teoria domniei absolute, singura formă bună de guvernămînt¹¹). Acuma el nu mai are o poziție independentă față cu cele două partide, se ridică cu putere împotriva „franțužiților“ (liberalilor)¹²) și începe, *deja*, să facă, incidental, teoria păturii grecești suprapuse din Muntenia (liberalii).

1) Ms. (S. P. și L. p. 1).

2) Ms. (S. P. și L. p. 10).

3) Ms. de prin 1870 (S. P. și L., p. 26).

4) Ms. de prin 1870 (S. P. și L. p. 393).

5) *Romanul*, 1871. (S. P. și L. p. 420).

6) Ms. de prin 1870, (S. P. și L. p. 33)

7) Ms. (S. P. și L. p. 35).

8) *Federațiunea*, Pesta, 1870, (S. P. și L. p. 37).

9) Ms. de prin 1870 (S. P. și L. p. 30).

10) Ms. de prin 1870, (S. P. și L. p. 31.)

11) *Influența austriacă*, 1876, (S. P. și L. pp. 84—88, 98—100, 102).

C. d. I. 1876, (S. P. și L. p. 201.) etc.

12) C. d. I. 1876. (S. P. și L. p. 223).

rasă străină¹⁾, de „baltă“²⁾, rasă căreia se datoresc toate relele țării, distrugerea în vreme de 50 de ani a claselor pozitive³⁾.

Faza a treia se caracterizează prin înregimentarea sa în partidul conservator, în care devine un militant, și prin faimoasa teorie a păturilor suprapuse. Caracteristic acestei faze e și faptul că Eminescu, fiind acum „gazetar“, nu mai poate vorbi ca până acuma, cu toată sinceritatea convingerii sale, ci caută să facă compromisuri de conștiință :

Am văzut că în faza a doua, înainte de a intra în redacția ziarului „Timpul“, Eminescu a fost dușman al constituționalismului și partizan al domniei absolute. Cînd vine la „Timpul“, ne-am aștepta să combată constituționalismul, acea formă nouă de organizare politico-socială introdusă din străinătate, fără ca țara să aibă nevoie de ea, acea formă care, după Eminescu, nu e bună nici pentru popoarele apusene, căci, cum zice el de atîtea ori (uitînd însă pe Anglia și făcînd anacronisme), țaria țărilor apusene se datorește absolutismului (...din veacurile trecute!). Dar nu! Eminescu, *acuma*, nu mai e împotriva constituționalismului, sau, vom vedea, nu mai e consecvent împotriva constituționalismului.

Deși, într'un loc, zice că ar trebui să ne „întoarcem parțial la trecut“⁴⁾; deși așteptarea ca formele nouă să dea un rezultat bun o compară cu așteptarea ca în citeva ceasuri să avem o grădină bătrînă din niște copăcei răsădiți fără rădăcină⁵⁾; deși formulează undeva lozincă, ce ar trebui să urmăim, în cuvintele: „*Forme vechi, dar spirit pururea nou*“⁶⁾; deși declară că acei care au introdus formele nouă sînt *străinii* din Muntenia⁷⁾; — totuși nu numai că, aiurea, declară că reîntoarcerea la trecut e imposibilă și utopică⁸⁾, dar face toate sforțările ca să dovedească cum că constituționalismul n'a fost introdus de liberali, ci de boeri, la 1859, și de conservatori la 1866⁹⁾, că reformele dela Unire încoace (adică *reformele cele „rele“*.... complectarea *formelor nouă*) au fost făcute de conservatori¹⁰⁾, însfirșit așa cum face, și azi, orice gazetar de partid, silit să dovedească că partidul *său* a făcut totul!....

Dar atunci pentruce teribila luptă a lui Eminescu împotriva „Roșilor“, dacă formele nouă nu *mai* sînt rele ca la 1876, ca... în unele articole chiar din Timpul (în care Eminescu își descopere fondul)? Eminescu, firește, găsește argumentul: Lupta con-

1) C. d. I. 1876, (S. P. și L. p. 127).

2) *Conv. Lit.* 1874, (S. P. și L. p. 297).

3) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 93).

4) *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu*, p. 5.

5) *Culegere etc.* p. 20.

6) *Culegere etc.* p. 79.

7) *Culegere etc.* p. 91.

8) *Culegere etc.* pp. 57, 78 etc.

9) *Culegere etc.* p. 15, 56, 62.

10) *Culegere etc.* p. 51.

servatorilor,—și deci a sa,—împotriva „Roșilor“ e de dragul... constituționalismului și al formelor nouă! Eminescu se simte chemat ca, împreună cu partidul său, să conserve *intactă* constituția¹⁾ (cum se repetă banala istorie!) și să dea un fond formelor nouă²⁾.

Iată-l dar, în „Timpul“, departe de reîntoarcerea totală la trecut din „Influența Austriacă“, departe chiar de acea reîntoarcere „parțială“ la trecut dintr'un articol de pe la începutul activității sale de ziarist la „Timpul“, departe de necesitatea „formelor vechi“ din alt articol din „Timpul“ etc.

Aceste contradicții se explică, de sigur, prin necesitățile de oportunitate ale partidului pe care-l servea Eminescu. În realitate marele nostru poet a fost, întotdeauna, împotriva formelor nouă, și dacă la „Timpul“, (unde de altmintelega nu s'a putut opri să nu arunce uneori fulgere împotriva acelor forme), le-a admis și le-a apărat, aceasta a făcut-o din motive de tactică ale partidului pe care-l reprezenta...

Fără a mai insista asupra altor contradicții, vom releva încă numai una. Eminescu, care în faza a doua acuză mișcarea dela 1848, acuma, pentru a combate pretenția „Roșilor“ că ei au făcut totul în această țară, citează, între semnele de vigoare și manifestările de independență națională, anterioare Roșilor, și această mișcare dela 1848!³⁾

Un alt caracter, decît contradicția, al activității lui Eminescu în faza a treia, este pasiunea și nedreptatea de care dă dovadă în scrierile sale. El merge așa de departe pe calea aceasta, încît injură pe liberali îngrozitor,... pentru că fac spitale la țară, căci... nicăeri, zice el, nu sînt spitale la țară și liberalii, care au pornit un fel de războiu de exterminare împotriva poporului, s'au simțit datori,—și nici pentru aceasta măcar Eminescu nu le 'e recunoscător!—să facă și ambulante!

*

Așa dar politicește, Eminescu a fost un reacționar cași junimiștii. Dar în Eminescu nu vorbea interesul vre-unei clase dirigitoare, ci al claselor mici, al meseriașilor, al răzeșilor și al țăranilor. Din acest punct de vedere a criticat Eminescu formele nouă, care sînt rele, *pentru că* sărăcesc și distrug *aceste* clase.

Ca să pricepem și mai bine deosebirea dintre Eminescu și junimiști, să ne gîndim la atitudinea citorva corifei junimiști. Pe cînd Eminescu, cum vom vedea, a criticat societatea rominească în numele claselor de jos, d. Maiorescu a criticat societatea rominească din punct de vedere al necorespondenței între fond și formă și a luptat pentru ideea de „stat“, în numele statului, și nu al

1) *Culegere etc.* p. 16.

2) *Culegere etc.* p. 50.

3) *Culegere etc.* p. 9.

claselor de jos, ba dimpotrivă, a fost pentru preponderența celor de sus, cași d. P. Carp care, însă, a reprezentat ideea de „stat“ încă și mai mult din punct de vedere al claselor de sus, decit d. Maiorescu. In privința d-lui P. Carp, față cu Eminescu, avem de făcut o observație esențială : Eminescu a fost cu putere un adversar al Evreilor, pe cind d. Carp le-a fost întotdeauna favorabil. Acum, *dacă* d. P. Carp ar fi fost un reprezentant al claselor mijlocii—*înlocuite* de Evrei la început, *distruse* de Evrei, cit mai rămăsese din ele, mai pe urmă,—ar fi putut d-sa avea atitudinea știută față cu dinșii? Ar fi putut privi cu liniște, ca la un proces firesc, la înlocuirea claselor de mijloc prin acest element străin? Și, dimpotrivă, un reprezentant al claselor mijlocii ca Eminescu, putea el privi liniștit la acest lucru? Nu era fatal ca, sub o formă sau alta, să protesteze indurerat?—De *civilizația* străină s'au folosit mai întâiu clasele de sus, boerimea. *Din introducerea* acestei civilizații, de cătră boerime, a urmat infiltrarea Evreilor (vezi mai jos explicația lui Eminescu însuși). Boerimea a avut nevoie de acești străini, care s'o servească. Ea n'avea de ce să-i urască.—Nu tot așa și clasele înlocuite și distruse de acești străini.—Și Eminescu reprezintă aceste clase:

„Istoria celor din urmă 50 de ani, zice el, pe care mulți o numesc a regenerării naționale, mai cu drept cuvînt s'ar putea numi istoria nimicirii razeșilor și breslașilor“.

Și adaogă imediat:

„Nimicindu-se însă talpa țării, era neapărat ca și stilpii să cadă. Au căzut și boerii“¹⁾.

Și Eminescu insistă pe larg asupra cauzelor ruinării claselor mijlocii.—Meseriașii, zice Eminescu, au fost distruși din cauza răpezii modificării a vieții, încit croitorii, de pildă, n'au putut să urmeze această răpede schimbare, și au fost înlocuiți

1) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 93).—Clasele mijlocii, fiind distruse, eași privilegiile boeremii și eași însăși acea parte a boeremii care nu s'a putut adapta formelor nouă (mai cu samă boerimea moldovenească) au simțit întotdeauna, în veacul al XIX-lea, simpatie pentru boerimea veche, cași aceea pentru acele clase. Este în simpatia reciprocă dintre aceste clase, care au coexistat în timp și care au fost lovite de acelaș dușman, un aspect curios de solidaritate în lupta pentru traiu. *De aici* simpatia reprezentanților acelor clase mijlocii pentru boerimea veche; *de aici*, deci, acel reacționism „boeresc“ al unor oameni eșiți din păturile de jos, pe care l'am observat, cu altă ocazie, și 'n literatura acestor reprezentanți ai claselor mijlocii. (Toate *iubițele* lor sînt fiice de boeri; Delavrancea, în *Odinioară și acum*, suspină după vremea cind căruțașii trăiau bine, căci încă nu erau eașile ferate, iar în *Ziua*, ca *pendant*, suspină după vechea boerime, arătindu-și tot dezgustul pentru burghezimea „parvenită“, etc. etc.) *De aici*, în sfîrșit, cauza socială (căci este și o altă psihică) a acelu „1400“!

de străini; din cauza concurenței fabricatelor străine; din cauza desființării breslelor; din cauza lipsei de măsuri de apărare a „desrobiților”; din cauza egalității sociale introduse pripit în România, care a dat naștere „boeririi” claselor mijlocii, cărora a început să le fie rușine de muncă și să se arunce în funcționarism¹⁾. De aici infiltrarea Evreilor așa de adinc în organismul românesc: ei au umplut golurile lăsate de Români. Formele nouă de viață, zice Eminescu, distrug clasa meseriașilor, ai cărei membri se ngrămădesc la slujbe și:

„prin această grămădire la porțile privilegiilor și ale slujbelor,—rămân goluri economice, pe care le umplu un element străin,—*Evreii*. Unde bacalul boerit și-a închis dugheana, și-a deschis-o Evreul, unde fiul blănarului s'a făcut cinovnic, blănarul evreu și-a deschis dugheană, unde ciubotarul român s'a făcut custode al urbei,—adică paznic de noapte,—acolo Evreul și-a deschis ciubotărie”²⁾.

În acelaș timp, sint sărăciți și răzășii, prin procese nedrepte³⁾ (dar Eminescu nu spune *cine* a sărăcit pe răzeși. O spune acum d. Radu Rosetti...).

Iar „desfacerea parțială a latifundiilor, înmulțind numărul clasei feudale, „apăsarea devenind atomistică, țărănul începe a sărăci și a da înapoi” zice Eminescu⁴⁾, cu drept cuvânt, căci în vremurile vechi, în formele vechi de viață, *înmăinte de comerțializarea agriculturii*, înmăinte ca produsele agricole să ia caracterul de marfă, cotată la bursă,—un boer, cu cit avea mai multe moșii, cu atîta putea să ia mai puțin dela țărani, căci nici nu prea avea ce face, pe atunci, cu ceea ce nu ar fi putut consuma.

La aceasta Eminescu mai adaogă și aparatul formidabil al formelor nouă, pe care acești țărani, singura clasă, după Eminescu, care produce într'o țară⁵⁾, au fost nevoiți să-l susțină din munca lor⁶⁾.

E clar, credem, ce interese,—ce dureri,—vorbesc în critica socială a lui Eminescu. Și, dacă ar mai răminea vre-o îndoială, programul său economic, expus în ultimul său articol din *Culegerea* din „Timpul”:

„Ținta noastră a fost totdeauna conservarea elementului național... Conservarea *mai cu samă* a proprietății *mici* în mîna proprietarului român, conservarea *meseriilor* în mîna meseriașilor români”⁷⁾,

nu mai poate lăsa nici o îndoială.

1) C. d. I. 1877. (S. P. și L. p. 226).

2) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 95 etc.)

3) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 97).

4) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 97).

5) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 86).

6) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 101).

7) *Culegere etc.* p. 132,

Pentru Eminescu, cum se vede, păstrarea claselor vechi și păstrarea naționalității sînt două fețe ale aceleiași probleme. Și ni se pune întrebarea: Fost-a Eminescu partizan al acelor clase vechi, *romînești*, *pentru*că a fost naționalist, ori a fost naționalist, *pentru*că a fost partizan al acelor clase? E greu de răs-puns. Un indiciu pentru ipoteza a doua ar fi faptul că Eminescu, în deosebire de toți ceilalți „naționaliști”, — Alecsandri de pildă, — nu vede în țaran un element pitoresc și arhaic, pe care să-l cinte ca pe un păstrător al rominismului, ne băgîndu-i în samă sărăcia, —ci, dimpotrivă, insistă întotdeauna asupra sărăciei lui. Și poate am avea dreptul să conchidem din aceasta, dar nu insistăm.

*

Acum, după ce am văzut mai ales atitudinea lui Eminescu față cu clasele sărăcite ori distruse de formele nouă, să vedem atitudinea sa față cu purtătorii formelor nouă, să vedem procesul pe care îl face acestora.

Eminescu, cum am văzut, bănuște, tuturor oamenilor politici în faza întâia, numai Roșilor mai pe urmă, că au copiat orbește Europa, aducînd formele nouă de viață. Această clasă a Roșilor, zice Eminescu, e alcătuită din oameni fără meserie, corupți și incapabili să aibă o convingere¹⁾. Această clasă este timpită și leneșă²⁾; ea n'a produs nici un scriitor³⁾ (ceea ce nu este adevărat; și intrucit este adevărat, lucrul se explică prin aceia că această clasă și-a cheltuit energia pentru transformarea țării: Am văzut că C. A. Rosetti, de pildă, făgăduia mult ca poet) — Această clasă timpită și leneșă, a pus totuși mina pe stat⁴⁾, pe o țară de oameni harnici și inteligenți, (cu toate că nici condițiile istorice nu explică acest lucru ne mai auzit. Eminescu dă dovadă, în aceasta, de o curioasă concepție în sociologie, căci este ne mai auzit, ca o clasă fără nici o însușire favorabilă în lupta pentru traiu, și *împotriva* necesităților istorice, să pună mina pe conducerea unui stat!). — Această clasă parazită trăește exploataînd munca claselor pozitive. Ea le exploatează prin frazeologie, — „export de grîne, import de fraze“⁵⁾, — și prin crearea a o sumedenie de funcții inutile⁶⁾. (Deși aiurea, pentru a combate guvernul care voia să desființeze unele funcții, zice că nu sînt mulți funcționari, ci răi⁷⁾). Acești Roși exploatează cu atita mai crud, cu cît au gusturi foarte multe și foarte costisitoare, contractate la Paris, — gusturi care se plătesc cu sărăcia și mortalitatea țărănimii. — În sfîrșit Eminescu prevede că, dacă domnia

1) *Culegere etc.* p. 52.

2) „ „ p. 124, 126.

3) „ „ p. 123.

4) „ „ p. 64.

5) - p. 64.

6) „ „ p. 15.

7) *C. d. I.* 1877, (S. P. și I. p. 225).

acestei clase mai durează, catastrofa, moartea țării, e de neînălțurată în cel mai scurt timp¹⁾. (Că într'un loc Eminescu constată în ultimii 50 de ani, de la introducerea formelor nouă, un progres, „mai cu samă pe terenul politic“, datorit „contactului cu civilizația, cu ideile apusului“²⁾),—aceasta este una din neconsecvențele lui Eminescu).

Dar la Eminescu, cum am văzut, chestia socială se confundă, ori, mai bine, ia aspectul de chestie națională, întotdeauna.

Clasa cea nouă dacă este rea, și dacă a adus forme străine, trebuie să fie și de neam străin. De aici teoria păturii grecești suprapuse: Iar Roșii sînt în Muntenia, și nu în Moldova,³⁾ pentru că în Muntenia clasa „de baltă“ (adică de cîmp) nu e românească, e bulgărească și grecească,—și mai ales grecească⁴⁾. Roșii și funcționarii sînt strănepoții acelor Greci, pe care i-a alungat și afurisit Mateiu-Basarab⁵⁾ (Căci pe vremea lui Eminescu istoria cunoștea un asemenea Mateiu-Basarab), sînt urmașii Fanarioșilor din veacul al 18-lea⁶⁾, sînt fiii grecilor de la 1821⁷⁾.—Că unii dintre Roși sau dintre funcționari or fi fost Greci ori Bulgari, e sigur, deoarece orașele noastre sînt împetrișate; dar că toți, sau cel puțin marea majoritate, erau străini, nu e adevărat, și o spune și Eminescu, în „Influența Austriacă“, cînd nu avea pasiunea xenofobiei și cînd explică funcționariismul ca product al declasării vechii clase românești: meseriașii⁸⁾.—În opera lui Caragiali, zugrăvirea burgheziei liberale, critica acelorăși lucruri ca și în proza lui Eminescu, proporția Grecilor față cu autohtonii cred că e justă—și această proporție o cunoaște oricine. De altmintelega, în partidul celălalt, pe care îl reprezintă Eminescu, erau de asemenea mulți Greci, lucru foarte natural, deoarece și boerimea și orașenii,—elementul politic al

1) C. d. I. 1876, (S. P. și L., p. 242).

2) *Culegere etc.* p. 20—21.

3) Am văzut de atîtea ori că în Moldova, care n'a avut o clasă revoluționară, „burghezia“ fiind compusă din Evrei fără drepturi, liberalismul („Roșii“) n'a prins ca în Muntenia. Eminescu, deci e plin de laude pentru Moldova, și din acest punct de vedere (*Culegere etc.* p. 46). Iar lupta Moldovei critice împotriva Munteniei novatoare Eminescu o consideră, conform cu teoria păturei suprapuse, ca lupta elementului autohton împotriva elementului străin (*Culegere etc.* pp. 79, 92). Eminescu, cu această ocazie, observă cu bucurie faptul că liberalii din Moldova,—„fracțiunea“,—nu sînt „Roșii“ au altă origină decît „Roșii“, cu care sînt în dușmănie, sînt produse ale curentului ardelean (*Culegere etc.* pp. 59, 74). Observație interesantă, căci, în adevăr, curentul ardelean care n'a avut în Moldova influență, căci, în adevăr, curentul ardelean care n'a avut în Moldova influență, entă asupra limbii și a literaturii, a avut în politică,—puțină, nu e vorba, dar însușit destul de apreciabilă, ca să formeze un partid, mai bine zis o școală, de doctrinari.—Pentru ce n'a izbutit în lingvistică și literatură, am văzut; pentru ce a izbutit mai mult în politică,—nu e locul să discutăm aci.

4) *Culegere etc.* p. 99.

5) „ p. 97.

6) „ p. 47.

7) „ p. 106.

8) S. P. și L. p. 96 etc.

celor două partide, — s'au amestecat, mai ales în veacul al XVIII-lea, cu elemente grecești.

Eminescu e așa de cu pasiune pornit împotriva formelor nouă, în cit, uitînd că vechiul regim a fost fanariot, îl laudă ¹⁾. Laudă pe boerii vechi ²⁾ (mulți fanarioți ori fanariotizați, etc.), laudă pe cei ce ajungeau în rîndul boerilor, — „prin muncă” ³⁾ — (mulți fanarioți ori fanariotizați) laudă pe subprefecții ⁴⁾ vechi ⁴⁾ (mulți fanarioți ori fanariotizați, etc.), laudă legiuirile vechi, ca Pravila împărătească ⁵⁾. (*importație străină*, tradusă din grecește). — El urăște atît de mult liberalismul, în cit acuză pe boerii Golești că s'au amestecat cu „Roșii” ⁶⁾ (Dar Russo, Ghica, Alecsandri, etc.?)

Ura sa împotriva liberalismului, pe care el îl traduce prin „fanariotism”, e așa de mare, încît Eminescu, — deși antisemit, — preferă pe Evrei Grecilor, cu alte cuvinte preferă pe Evrei liberalilor! Evreii, zice el, sînt de zece ori mai onești, mai morali, mai umani decît Roșii ⁷⁾, urmașii Grecilor dela 1821! ⁸⁾.

*

Așa dar, rezumînd, Eminescu, critic al curentelor lingvistice, literare și politico-sociale, a fost un reprezentant al claselor vechi, distruse de formele *străine*, apusene, introduse în veacul al XIX-lea. Cum acele clase au coexistat în timp cu boerimea, Eminescu are simpatie și pentru această clasă veche. — Din cauza urei sale împotriva formelor străine, el urăște nu numai pe acei care au introdus acele forme, ci și clasa care s'a născut de pe urma acestor forme nouă, — și, pentru a înfiera mai puternic pe acei care au introdus formele nouă, precum și pe acei care au fost creați de ele, Eminescu îi declară, și pe ei, de străini. De aici xenofobia lui Eminescu, mai puternică împotriva celorlalți străini, care ne-au dat și adus formele nouă, decît împotriva Evreilor, care s'au infiltrat grație acelor forme nouă. — Să observăm, întrea-cît, că la noi mai toate clasele sînt, mai mult ori mai puțin, an-

1) *Culegere etc.* p. 121.

2) „ ” p. 112.

3) „ ” p. 117.

4) „ ” p. 225.

5) „ ” p. 232.

6) „ ” p. 107.

7) *Culegere, etc.* p. 107.

8) Fiindcă a venit vorba de antisemitismul lui Eminescu, trebuie să spunem că acest antisemitism e și civilizat și e și lipsit de exclusivism. Vorbînd de o reprezentație a unei trupe evreiești, el o laudă, (S. P. și L. p. 363), vorbind, ca revizor școlar, de o școală evreiască, el o laudă (S. P. și L. p. 258). E împotriva violențelor față cu Evreii, (S. P. și L. p. 122). Să plece 99% în America, cu restul ne-am împăca ușor: Unii Evrei merită drepturi (S. P. și L. pp. 106—107, 109). Evreii s'ar putea asimila prin încrucigare. Îi pare rău de cei *spanioli*, care s buni, că trebuie să fie puși la olaltă cu ceilalți. (S. P. și L. p. 116). Intr'uu loc vorbește de niște Italiani de confesie „israelită”, care sînt cu totul altăceva decît „Itzig” „Șloim”, etc. (S. P. și L. p. 121).

tisemite; dar împotriva altor străini, nu se ridică decît reprezen-
tanții claselor de jos, distruse de formele nouă, venite din străi-
nătate. Xenofobia lui Eminescu este încă o însușire care-l deo-
sebește de junimiști, care au fost, uneori, invinuiți chiar de cos-
mopolitism, pe nedrept bine-înțeles....

Ideulul (și uneori și programul) politico-social al lui Emi-
nescu este reintoarcerea la trecut. El nu poate concepe o altă
stare decît cea trecută, în care categoriile sociale, în numele cărora
vorbește, să fie mai fericite, ori măcar să nu fie distruse. Eminescu,
spirit simplist în chestiile sociale, se oprește mai degrabă asu-
pra unei forme, reală odată, decî concretă, decît să conceapă
niște forme viitoare, alcătuite din dezvoltarea elementelor pre-
zente. La acest simplism a contribuit, desigur, și firea sa particu-
lară, acea poetizare a trecutului, acea tendință de a face abstrac-
ție de părțile rele și urite ale trecutului și de a exagera pe cele
bune și frumoase. La aceste două cauze ale *reacționarismului*
său, a mai contribuit, întărindu-le, o a treia, indeletnicirea sa
continuă cu *istoria* trecutului. Studiul istoriei e nu numai fo-
lositor, dar și indispensabil, nu numai pentru orice om de cultură,
dar mai ales pentru un om care se ocupă cu probleme politico-
sociale... Dar el poate să aducă și mari primejdii. Numai acela
care pricepe viața prezentă, numai acela care are destulă vigoare
de a trăi viața prezentă, numai acela care are destulă energie
vitală de a voi desfășurarea vie a vieții—„care este un
act de creațiune constantă, mișcare, dislocare și improviza-
ție de fiecare clipă”, — numai acela care are destulă putere
de inițiativă intrinsecă ca să nu se mulțumească a fi un simplu
urmaș, ci și un creator, numai acela care imitează pe stră-
moși creînd mai departe, cum au făcut și ei, în loc de a-i
copia,—numai acela se poate folosi cu adevărat de istorie, trans-
formînd-o în substanță vie, în factor de progres, căci „trecutul nu
poate fi interpretat decît prin cea mai mare putere a prezentului”.¹⁾
Observ, în treacăt, că la noi, unde studiile istorice sînt singurele,
poate, studii serioase, reacționarismul păturii culte se explică, în
parte, și prin preocuparea cu aceste studii, *necontrabalansate prin*
studii de altă natură, ca sociologia, economia politică, biologia,
filozofia biologică, etc.

Și Eminescu, din toate aceste cauze, a fost unul dintre
aceia care se mulțumesc a fi urmași. În „Sărmanul Dionis”,
cea mai caracteristică bucată pentru psihologia lui Eminescu,
el se complăce în visul că trăește pe vremea lui Alecsan-
dru cel Bun. El nu poate concepe viața decît ca o copie a
trecutului... La această stare sufletească a mai contribuit

1) A se vedea, în privința acestei chestii, studiul lui Nietzsche asupra
„Folosului și neajunsurilor studiilor istorice”, tratate din punct de vedere
al filozofiei sale energetice; și analizele lui Jules de Gaultier asupra aceluși
studiu, făcute din punct de vedere al „bovarismului” său, în *La Revue des*
Idées No. 52 și *Mercure de France*, vol. LXXII, No. 269.

și un alt fapt: firea sa, innăscută ori ciștigată mai tîrziu, lipsa sa de voință, neputința sa de a reacționa,—catehisată în *Glossa*,—care este și cauza *psihică* a pesimismului său, cum am arătat aiurea 1)

După Eminescu, vor veni alți reprezentanți ai aceluiași dureri, — care vor face societății rominești același proces, dar care vor căuta soluții în altă parte, decît în trecut, în combinarea a inesei elementelor prezente. Aceștia vor fi socialiștii de altă dată, care reprezintă a patra fază a criticii, și care sint o apariție tot moldovenească. Dar vom vedea că și aceștia, fiind nedrepti în multe puncte ale criticii lor, adică ne pricepînd nici ei realitatea, vor recomanda tot soluții utopice,— utopia revoluționară, în loc de utopia reacționară a lui Eminescu,— și ambele aceste faze critice se vor pierde în zădar, durerile celor mici așteptînd, mai departe, pe aceia care, pricepînd și nevoia criticii, dar și nevoia construcției pe baza formelor nouă și în marginile lor,— vor fi în stare să facă sinteza criticismului și a patruzecioptismului, cum a făcut-o altădată Russo ori Kogălniceanu.

II

După cum la o privire superficială s'ar părea că Eminescu a fost un ultra-junimist,—și am văzut că în realitate n'a fost așa— deasemenea, la o privire superficială, unora li s'ar părea că socialiștii ar fi fost reprezentanții proletarilor, iar altora că ei ar fi plecat dela niște *teorii* cetite în cărți și ar fi încercat să facă aici un partid, care să nu corespundă nici unui interes adevărat. În realitate, ei au plecat dela dureri și interese adevărate, dela aceleași dureri și interese, dela care a plecat și Eminescu.

În critica socialiștilor de altădată vorbesc interesele țărănimii, ale răzeșilor și ale meseriașilor, și aproape deloc ale născîndului proletariat.— „Proletarianismul“ și „internaționalismul“ socialiștilor de altă dată, cași „reacționarismul“ și „anti-străinismul“ lui Eminescu,—la aceste interese se reduc! Căutînd *principiul* criticii socialiste, dezbrăcînd această critică de frazeologia socialismului german,—după cum la Eminescu am dezbrăcat-o de acea a filozofiei de stat germane,—ajungem la concluzia că socialiștii, pe căi deosebite de ale lui Eminescu,—dar care de cele mai multe ori se'ntilnesc,—au făcut *acelaș* proces al *aceleiași* organizări sociale, în numele *aceluiași* interese ale *aceluiași* clase, cași Eminescu. Iar leacurile propuse, deși exprimate în frazeologia altor programe, au fost, în mare parte, inspirate de situația reală, făcîndu-se numai foarte puține concesii, cum vom vedea, programelor „proletariatului“...

1) *Curentul eminescian*, Noua Revistă Romină. vol. 3 No. 36. Voi arăta altădată cum cauzele sociale, studiate în acest articol, s'au grefat pe această cauză psihică, pentru a da naștere pesimismului lui Eminescu.

Evanghelia vechiului socialism a fost „Ce vor socialiștii Romîni“¹⁾. În acest studiu-program, se analizează clasele sociale din România, relele societății,—și se propun și soluții.

E foarte curios că în acest studiu se analizează *toate* clasele sociale pe larg,—afară de..... *proletariat!* Și proletariatul nu e analizat, pentru un motiv foarte simplu, pentru că nu există! Mai mult: Socialiștii dovedesc cu o serie întreagă de argumente că industria mare e imposibilă în România:

„Deci oricum vom învîrți și suci lucrurile, este văzut că burghezia noastră n'are cel mai mic teren pentru a întemeia o industrie națională, pentru organizarea producției industriale“²⁾.

Și, dacă nici *în viitor* socialiștii nu prevăd o industrie națională, e clar că ei nu pot spera, *nici în viitor*, în existența unui proletariat.

Socialiștii de pe atunci nu doresc *nici* proletarizarea țărănimii:

„Și ce vom avea în viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici? Vom avea o aristocrație bogată în ale cărei mini va fi adunat pămîntul țării rominești, o aristocrație dobitoacă, crudă, timpită, ca și cea din străinătate și vom avea proletariat agricol. *Frumos viitor!*... Griul produs de proletarii agricoli va trece în străinătate, și mai mult decît azi, pentru a aduce juvaere, pălării, mătăsuri, catifele, etc. Am putea descrie încă multe din relele... etc.“³⁾.

Și dacă nu există proletariat, dacă prevăd imposibilitatea proletariatului industrial și nu doresc proletariatul agricol,—atunci în numele căror interese se ridică socialiștii? În numele căror clase fac procesul societății rominești de pe vremea lor?

Socialiștii se ridică împotriva aceluiași „Roși“ ai lui Eminescu, cărora ei le zic „burghezi“.—Și, cași Eminescu, ei deplîng mizeria țărănimii și nimicirea meseriașilor, și în numele acestor clase se ridică împotriva formelor nouă:

„Meștera noastră burghezime, pentru a zidi clădirea netemeinică a întocmirii burgheze capitaliste [introducerea formelor nouă de cătră Roși, ar zice Eminescu] și-a luat totodată sarcina, cu știre ori ba, de a nimici, de a expropria pe proprietarii țărani, de a îngropa în zidul acestei întocmiri pe țaranul romîn; întocmai după cum Meșterul Manole a zidit pe soția sa în zidurile mănăstirii dela Argeș“⁴⁾.

Desvoltîndu-se gusturile de bun traiu ale acestei „burghezii“,

1) *Revista socială*, 1884.

2) *Rev. soc.* p. 437 etc.

3) *Rev. soc.* pp. 439—440.

4) *Rev. soc.* p. 428.

importul crește, și cu cât crește el, cu atita crește exportul de cereale, cu alte cuvinte exportul „hranei poporului“, încit

„producătorii mor de foame, în timp ce hrana lor se trimite peste nouă țări și nouă mări cu drumurile de fier făcute pe seama poporului“¹⁾.

Și zugrăvind această mizezie a țărănimii, pricinuită de formele nouă, socialiștii, cași Eminescu, constată că sub vechii boeri, înainte de formele nouă, țărani stăteau mai bine²⁾.

Aceiași burghezime aduce nu numai sărăcirea țărănimii, ci și distrugerea industriei mici, a *vechii* industriei casnice țărănești, cași a meseriașilor din orașe:

„Cu cât crește importul și mai ales cea parte a importului care face concurență producțiilor țării, cu atita aceste produse și ramurile de industrie ce le produc pier, se sting. La țară pier industriile casnice, la orașe industriile și meseriile vechi. Despre însemnătatea ruinii producției orașenești vom vorbi mai jos, cit despre ruina industriei casnice de pe la sate este ușor de văzut că lucru de samă nu poate fi“³⁾.

„Meseriașii noștri expropriați prin concurența unei fabrici din Austria, nu vor merge în acea fabrică să lucreze ca salariați, ci vor pieri de foame și de alte lipse aice, în patria lor“⁴⁾.

Dar socialiștii nu uită să suspine după nici o clasă *veche* („reacționară“).

Ei arată cum introducerea formelor nouă ruinează și o altă ocupație productivă, cărăușia:

„Drumul de fier ia țaranului cărăușia din mîni și-l leagă de oraș care îi sug toată vîaga ce i-a mai rămas după ce și-a luat proprietarul partea. Cu drumul de fier vine o exploatare care îi dă lovitura de moarte și *ne unim în totul cu poetul nostru cind zice...*“⁵⁾—

și se citează „Doina“ lui Eminescu:

Și cum vin cu drum de fier, etc...

Amintesc aci, încă odată, jalea lui Delavrancea după această clasă a căruțașilor și aversiunea lui pentru clasa nouă burgheză.

Unde sînt „proletarii“ în tot acest proces ce-l fac socialiștii de pe atunci formelor nouă?

Dar poate mai interesant încă de cit această analiză ce o

1) *Rev. soc.* p. 423.

2) *Rev. soc.* p. 407.

3) *Rev. soc.* p. 414.—Vedeți pe socialiști! îi doare inima de meseriile vechi!

4) *Rev. soc.* p. 424.

5) *Rev. soc.* p. 422.

fac socialiștii societății românești din vremea lor, este programul practic, pe care-l propun.

În acest program este numai o singură cerere pentru „lucrătorii de fabrici“ :

Cu totul în dezacord cu constatarea lipsei de industrie în România, deci cu lipsa de lucrători de fabrici, programul cere ajutorul statului pentru societățile de lucrători care ar voi să deschidă fabrici... 1). E, evident, un chip de a-și achita conștiința „...socialistă, căci de unde erau să se găsească lucrători de fabrică, dacă nu erau încă fabrici?...“

Incolo, tot programul „socialist“ e un program *țărănist*, cam utopic în idealul lui, dar foarte cuminte în concesiile pe care este dispus să le facă: „a lucra individual, pe pământ împărțit, în bucăți“ 2), program care ar putea fi însușit de orice democrat înaintat și cam utopic, fie el chiar dușman al socialismului.

Iar dacă la acestea vom adăoga munca practică, mai caracteristică decît programele, a vechilor socialiști, care se mărgineau aproape numai la organizarea petiționării țărănilor pentru a li se vinde dela stat, sau cu ajutorul statului, parcele de pământ necesare pentru traiul lor,—atunci vom înțelege și mai bine ce dureri concrete au dat naștere socialismului de altădată.

Socialiștii au criticat formele nouă, pentru că erau în dauna unor clase vechi, „reacționare“. În lupta lor practică, au luptat mai în special pentru una din aceste clase „reacționare“, pentru țărănime.

Să vedem acuma cum critică, în special, socialiștii pe aceia pe care Eminescu i-a numit „Roși“, și pe care ei îi numeau „burghezi“.—Vom vedea că și aici critica socialiștilor e la fel cu a lui Eminescu.

Socialiștii, dacă n'au ajuns la teoria păturii suprapuse străine (și nu aveau motive să ajungă: erau „internaționaliști“ !), apoi, în critica „burgheziei“ (a „Roșilor“ lui Eminescu) se întilnesc perfect cu dînsul.

Cași Eminescu,—și cași junimiștii,—socialiștii susțin că formele „burgheze“ au fost introduse fără ca condițiile sociale ale țării să necesiteze aceasta:

„Istoria va învinui cu drept cuvînt pe tinerimea dela 1848 cum că a copiat fără critică instituțiile burgheze, atunci cînd aceste instituții arătaseră ce frumuseți cuprind“ 3). [Prin această „critică“, socialiștii înțelegeau alegerea acelor lucruri care ar fi fost favorabile... *țărănimii și me-*

1) *Rev. soc.* pp. 445, 448.

2) *Rev. soc.* p. 441.

3) *Rev. soc.* p. 396.

seriașilor, de oarece procesul pe care-l fac „burghezimii“ e, cum am văzut, făcut în numele acestor clase !].

Această clasă,—zic socialiștii, cași Eminescu,—„burghezia“, venită din Paris, cu gusturile exigente și stricate, avind nevoie de un mare import de lucruri scumpe pentru satisfacerea acestor gusturi,—dă griul țăranului pe mătășurile franțuzești ¹⁾,—și, cu cît „sus cresc cererile“, cu atita „jos“, din cauza formelor nouă, „se mpuținează producția“ ²⁾.

Clasele de jos sînt sărăcite, zic socialiștii, cași Eminescu, prin „un număr nespuse de mare de slujbași“, „o droaie de prefecti, subprefecti, comisari, șpioni polițienești, controlori, controlori de controlori, copiiști... magistrați, portărei, avocați etc. etc.“, creați de formele nouă, „care iau mare parte din producțiune, consumind-o fără nici un folos“,—prin slujbașii care se recrutează din vechile clase pozitive, „îndepărtindu-se dela producțiune tot mai multe brațe“ ³⁾. Această stare socială e, apoi, caracterizată, cum constată și Eminescu, „prin desvălirea corupției, lipsei de rușine, de convingeri, de conștiință la partidele noastre politice“ ⁴⁾. Și, tot cași Eminescu iarăși, socialiștii văd catastrofa, „moartea chiar a existenței noastre naționale“, dacă programul lor nu se aplică imediat ⁵⁾.

Așa dar, socialiștii, *deși* profesau socialdemocratismul, în realitate vorbeau în numele și în favoarea claselor apăsate, „reacționare“, și cele mai rominești.—Ei profesau, ca social-democrați, „internaționalismul“... Vom vedea că, *în fond*, ei n'au fost internaționaliști.

Pentru aceasta, să vedem atitudinea lor față cu alte probleme,—acolo unde, nefiind vorba de politică, unde *programul* ne impunîndu-le nimic, putea să apară fondul lor adevărat.

Acești reprezentanți ai claselor *vechi* și mai cu samă ai țăranimii,—în privința limbii și a literaturii, au fost și în teorie, dar mai cu samă în practică, adevărați „țărăniști“, ba chiar „moldoveniști“, ducînd principiile și procedeele școalei critice moldovenești până la extrem. Socialiștii de pe atunci își fac un merit de a scrie cît mai aproape de limba poporului și întrebunțează cît pot expresiile moldovenești, considerînd oarecum expresiile muntenești ca deja mai „străine“. Un alt izvor din care ei scot cuvinte și forme ale cuvintelor, e literatura bisericească veche. (Ei scriu, de pildă, *beserecă*, etc.). Ei își fac un punct de onoare de a întrebunța cît mai puține neologisme, este o emulație între

- 1) *Rev. soc.* p. 414.
- 2) „ „ p. 434.
- 3) *Rev. soc.* p. 404, 426.
- 4) *Rev. soc.* p. 425.
- 5) *Rev. soc.* p. 434.

dinșii ca să găsească echivalentele românești ale neologismelor, și dorința lor supremă este a scrie o bucată întreagă fără nici un neologism... Acești reprezentanți ai... „proletarilor“, au fost cei mai „țărăniști“ și mai „moldoveniști“ oameni. Stilul lor mișună de „hăul“, de „jariștea“, de „pojarul“, etc... Inchipuiți-vă în Apus pe socialiști (=reprezentanți ai *proleturilor*) făcând școli lingvistice și literare *țărăniște*, făcând din țărănism un articol din cele două-trei ale crezului lor! Și culegînd expresii și forme din textele vechi religioase! Din acest punct de vedere, socialiștii sînt adevărații urmași ai lui Alecu Russo care,—mai mult decît oricare alt critic, decît chiar Kogălniceanu căruia Russo îi bănuște că întrebuițează prea multe neologisme în *Steaua Dunării*,—a fost împotriva oricărei schimbări și innoiri în limbă, rugîndu-se de novatori să lase Romînilor „limba asta așa greacă, turcită“, cum s'a format în cursul vremii¹⁾.

Acest arhi-naționalism lingvistic și literar al reprezentărilor... „proletariatului“ „internațional“, ne dă dreptul să spunem că, dacă doctrina nu ar fi *impus* acestor oameni internaționalismul, ei ar fi fost printre cei mai încărnați naționaliști²⁾.

1) Nu vom vorbi mai pe larg, aici, de rolul „Contemporanului“ în privința problemelor lingvistice și literare.—La aceasta, să se adauge și activitatea lui științifică, *introducerea* teoriilor științei moderne, precum lupta lui *impotriva* plagiatorilor, adică *pentru* asimilarea științei străine.—activitate despre care am vorbit aiurea („V. R.“, I, 2, p. 258—259, nota). Transcriu aici o parte din programul „Contemporanului“, publicat în No. 1, anul I (1883) al acestei reviste, pe care îl laudă, firește, *Convorbirile literare* și pe care „Contemporanul“ l'a îndeplinit cu sfințenie:

„Scopul nostru e a face cunoscut publicului romîn cum privește știința contemporană lumea. Vroim să aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus...“

„Scopul nostru mai e de a purta o luptă inverșunată în contra producțiunilor științifice greșite și mai ales contra cărților de școală, căci dacă acestea vor fi rele, atunci nu putem aștepta nemiță, nici de la generațiunea nouă... Cursurile profesorilor din toată țara încă vor fi criticate în revista noastră...“

„Pentru a mintui cultura noastră științifică de o decădere mai mare decît cea de acum, trebuie să luptăm fără milă în contra ignoranței și șarlatanismului și să rupem maștele...“

„Cauzele acestei stări ticăloase în care ne aflăm, cauza, că avem forme fără fond [acest stîgîat îl scosese demult d. Maiorescu], trebuie căutate în nesocotința cu care s'au împlut locurile de profesori cu tot felul de oameni. S'au fundat școli peste școli și profesorii au trebuit să fie improvizati.“

„În privința literară vom critica producțiunile... Vom fi foarte aspri în critica noastră, dar sperăm că și alții ne vor critica pe noi. Ar fi un bine necalculabil, cînd ar ști oricine, că ceea ce s'ar scrie și publica nu va trece neobservat și că ceea ce va fi bun se va deosebi și lauda.“

2) În 1889, un socialist trecînd în partidul radical, își justifică trecerea sa prin aceea că partidul radical are acelaș program cași socialiștii reînume („socialist“) rare sparie lumea și împiedecă răspîndirea promineusului.—Cineva, probabil tot autorul broșurii „Ce vor socialiștii romîni“, recunoscînd că d. Panu are acelaș program cași socialiștii, insistă însă asupra foloaselor etichetei de „socialist“, arătînd „însemnătatea psihologică a firmei, influența ei asupra spiritului“. Autorul scrie: „Se zice „no-

În arhi-naționalismul lor lingvistic și literar, care mergea *alături* de doctrinele lor împrumutate și care, în orice caz, nu izvorau din acele doctrine,—în acest arhi-naționalism, în care socialiștii își exprimau adevărata lor „fire“, vedem noi că fondul lor prim a fost naționalist. Poate că dacă ar fi simțit că „eticheta“ îi „obligă“ să nu fie naționaliști nici în limbă și literatură, ei ar fi fost și aci împotriva „firii“ lor, ar fi fost franțuziți, neologșiți, etc.

Democrat, aristocrat, naționalist, internaționalist, etc.,—omul se naște așa. Aceste lucruri sînt organice. Și naționalismul socialiștilor, manifestat, în vremea cînd erau robi ai *formulelor*, numai în limbă și literatură,—naționalism de care acei socialiști dau dovadă acuma, cînd au scăpat de jugul *formulei*, și pe care unii îl duc până la șovinism și xenofobism,—ne face să credem, încă odată, că fondul prim al socialiștilor, *reprezentanții și ei ai claselor mijlocii și ai celei țărănești, și protivnici ai acordării de drepturi la Evrei*, a fost un fond naționalist. Vechii socialiști, care au fost niște internaționaliști de formulă, în fond au fost niște naționaliști, dar căroră le-ar fi fost rușine să se declare naționaliști.

Acum, cînd am văzut că critica socialiștilor se asemănă cu cea a lui Eminescu,—că și ei și el se ridică împotriva formei sociale din vremea lor, în numele intereselor claselor de jos, oprite și sărace, că se ridică nu numai împotriva aspectului politic al formelor nouă, ca junimiștii, ci împotriva felului de împărțire a bogăției naționale, revendicînd o mai mare parte pentru categoriile sociale obișnuite,—acuma pricepem mai bine, ceea ce am mai relevat altădată¹⁾, că sufletul *reacționarului* Eminescu n'a fost așa de străin pentru socialiști, că, cu toată deosebirea de *soluții*, socialiștii au simțit în Eminescu un suflet tovarăș, de unde a urmat că mai toți socialiștii, dacă nu toți, au fost eminesciani, găsind în poezia maestrului răsunețul propriilor lor dureri. Desigur că poezia lui Eminescu e condiționată și de alți factori²⁾; dar factorul social e, fără îndoială, tristețea produsă de ruina claselor „pozitive“,—și această tristețea, care n'a găsit răsuneț în patruzeci-optiști, a găsit răsuneț în tinerimea îndurerată de mizeriile claselor *vechi*, care a îmbrățișat „socialismul“.

Din acestea se va înțelege, apoi, și alt fapt: acela că Eminescu a fost considerat, acum vre-o 20 de ani, de cătră speța lui Cuconu Leonida și Titircă Inimă rea, ca un *socialist*.—Chiar pentru aceia care nu cunoșteau proza sa.—nemulțumirea, revolta, atacul la formele sociale ce respiră poezia sa, erau deajuns pen-

blesse obligé“. adică faptul că ai un titlu de nobil te face să faci unele lucruri peste firea ta, ori să te oprești de la fapta la care natura te-ar împinge cu tărie. Așa putem zice și „Socialisme obligé“...“ (*Drepturile omului*, 16—19 Februarie, 1899, reproduc și în *Contemporanul*, Anul VI, No. 12).

1) *Noua Revistă română*, vol. 3, No. 36.

2) Am vorbit mai sus, în treacăt, de factorul pur psihic.

tru ca Eminescu să fie calificat, de către vulgarul care știa ceva despre dinsul, ca *socialist* !¹⁾.

Așa dar, în *critica* societății, Eminescu și socialiștii samănă perfect. Și, dacă tinerimea a fost atrasă de acești oameni, aceasta se datorește criticii, și nici de cum soluțiilor propuse. (Și tot critica, iar nu soluțiile junimiștilor, au atras mulți tineri de valoare în partidul junimist).

Acele soluții, la ideal, erau : pentru Eminescu, reîntoarcerea la trecut (la care trecut ?); pentru socialiști : societatea socialistă sau, mai bine zis, „viitoare“...

Dar nici Eminescu nu crede (în majoritatea afirmațiilor sale) realizabil idealul lui,—și nici socialiștii.

Și Eminescu și socialiștii se mărginesc la un program,—mai vag al lui Eminescu, mai precis al socialiștilor,—program favorabil claselor mijlocii și țărănimii.

Deosebirea dintre dinșii este numai politică. Eminescu este un conservator. Lui nu-i place liberalismul politic, dar se resemnează. Se resemnează însă cu greu, și ca să dăm un exemplu care ilustrează totul, el e împotriva reducerii celor patru colegii la trei. *Democratismul*, pentru Eminescu e sinonim cu *demagogismul*. Cînd înșiră formele posibile de guvernămînt, el scrie : *despotismul, oligurhia și... demagogismul*,—acolo unde altul ar scrie *democratismul*.²⁾—De aici ura lui cea mai mare împotriva celui mai înaintat democrat dintre patruzecioptiști, împotriva lui C. A. Rosetti.

Socialiștii, din potrivă, voesc democratizarea țării. Ei cer votul universal. De aceea, omul pe care-l vor stima mai mult dintre patruzecioptiști va fi C. A. Rosetti.

Cînd socialiști protestează împotriva asămănării lor cu junimiștii,³⁾ n'au dreptate în totul, căci în critica introducerii formelor nouă se asămănă; dar protestul lor e în mare parte îndreptățit, căci socialiștii, în deosebire de junimiști, au criticat aceste forme din punctul de vedere, al claselor de jos, și apoi, ca

1) Vezi *Culegere etc.* p. 127, unde spre a se apăra de socialism, formulează nota reacționară.—De altmîntrelea, Eminescu se pare că a avut momente de „socialism“, și aceasta rezultă nu din „Împărat și proletar“, cum au voit unii, căci „socialismul“ din prima parte a acestei poezii are acolo numai rolul de piesă de sprijin pentru partea a doua, care e teoretizarea pesimismului. *Socialismul* lui Eminescu, manifestat în poezii cel mult în „Viața“, apare în proza sa sporadic ca, de pildă, cînd, vorbind de suferințele lucrătoarelor dela Regie (în „Viața“ e vorba de lucrătoarele cusutoare) scrie că : „chestiunea socială, atît de ventilată în Europa, trebuie s'o revedem la noi în forma ei cea mai crudă“ („Diverse“ în C. d. L. 1876, S. P. și L. p. 236). Vedem de aici că Eminescu ar fi știut unde să aplice socialismul : în adevăr la proletari. Dar aceasta e absolut incidental la Eminescu. De socialismul său nu se poate vorbi.

2) *Culegere etc.* p. 81.

3) *Rev. soc.* p. 429.

soluție, au dat soluții economice și politice, favorabile acestor clase.

Cu Eminescu, asămănarea e și mai mare, cum am văzut: Singura deosebire stă în soluțiile politice.

*

Am expus faptele. Am putea să isprăvim și aici.—Dar se impun oarecare judecăți asupra atitudinii acestor critici.

Catastrofa, pe care au prezis-o și Eminescu și socialiștii,—dispariția țării,—nu s'a întâmplat. Oricît de rău ar fi în acest moment, privind lucrurile *in bloc*,—viața economică, politică, socială, culturală, etc,—vedem, de atunci pînă azi, un progres.

Aceasta e de ajuns ca să conchidem că acești critici n'au fost drepiți în critica lor socială, căci nimic nu poate dovedi dreptatea sau nedreptatea unei critice, de cît îndeplinirea ori neîndeplinirea prevederilor scoase din acea critică.

Iar în atacurile pătimașe aduse reprezentanților formelor nouă, ei n'au avut dreptate deplină, pentru că nu și-au dat samă de *fatalitatea* lucrurilor.—Ba nu! Uneori și-au dat samă. Așa Eminescu, își dă samă de o latură a lucrurilor, cînd scrie că în ultimii 50 de ani, lucrîndu-se pentru emanciparea națională, n'a fost vreme de studiat condițiile reale ale țării ¹⁾.

Această simplă afirmare răstoarnă toată critica lui Eminescu împotriva „Roșilor”. Căci, dacă a fost *fatal* să fie cum a fost, atunci clasa Roșilor n'a fost vinovată; relele criticate au fost, cum s'ar zice, datorite unui caz de „forță majoră”.

Dar Eminescu, în focul criticii, a uitat întotdeauna această considerație...

Socialiștii, care nu și-au dat samă de acest lucru, și-au dat samă, în schimb, de un altul de care nu și-a dat samă Eminescu. Ei au priceput că instituțiile nouă au fost, însele, *fatale*, căci ele au fost datorite presiunii Europei ²⁾.

Apoi, dacă forma politică și socială,—cu toate relele ei inerente,—a fost *impusă*, mai este vinovată cutare sau cutare categorie de oameni?

Dar socialiștii spun că patruzeciopiștii ar fi fost datori să facă o selecție, să aleagă și să importe numai părțile bune ale formelor nouă din Apus ³⁾. E serios acest lucru? Și mai ales în gura unui socialist, a unui determinist, chiar fatalist, în politică? Apoi dacă în Apus, într'o societate cultă, și unde păturile populare puteau opune o mai mare rezistență conștientă, formele nouă dăduseră atîtea rele,—de unde pretenția ca la noi *aceleași* forme să dea roade mai bune de cît în Apus?

Era *fatal* ca la noi formele acelea să dea roade și mai rele, din atîtea pricini, pe care nu e locul să le înșirăm aici.

1) *Culegere etc.* p. 131.

2) *Rev. soc.* p. 403.

3) *Rev. soc.* pp. 396. 432, etc.

pricini care, în mare parte, rezultă din însăși acea lipsă de „condiții istorice” și autohtone pentru formele nouă, „burgheze”, de care vorbesc și socialiștii și Eminescu.

*

Și dacă se putea ca formele nouă să dea un rezultat cu puțin mai bun,—și se putea, *dacă* între purtătorii, între reprezentanții acelor forme ar fi fost mai mulți oameni buni și inteligenți,—atunci vinovații cei mari au fost aceia care au făcut „eminescianism” politico-social și socialism.

Ne înțelegând *fatalitatea* lucrurilor, ne înțelegând că România trebuia să îmbrace *acele* forme nouă, dacă nu din alte cauze, cel puțin din cauza presiunii europene, eminescianii și socialiștii, în loc să ajute, prin colaborarea lor, la stoarcerea maximumului de bine ce puteau da aceste forme,—și-au cheltuit energia în chip steril, *criticînd*, luptînd împotriva purtătorilor acestor forme, în loc să se amestece între ei și să colaboreze la introducerea și adaptarea acestor forme.

Dacă toți acești critici s'ar fi alipit, de pildă, de C. A. Rosetti, *care voia ca aceste forme (fatale) să servească cît mai mult claselor de jos*, lucrurile ar fi mers cu totul altfel,—presupunînd că C. A. Rosetti ar fi avut stofa unui om de stat.

Acești critici, făcînd ca tot ce a fost mai bun în cîteva generații să critice, în orice caz să stea deoparte,—de unde a urmat că formele nouă au avut ca purtători tot ce a fost mai rău,—au făcut o operă dăunătoare pentru țară, au oprit progresul țării, au pus, deci, piedeci la îmbunătățirea soartei acelor tocmai, în numele intereselor cărora vorbeau... au făcut operă de reacționari.

G. Ibrăileanu.

Cronica artistică

— Monumentele noastre —

Să le zicem monumente publice sau istorice?

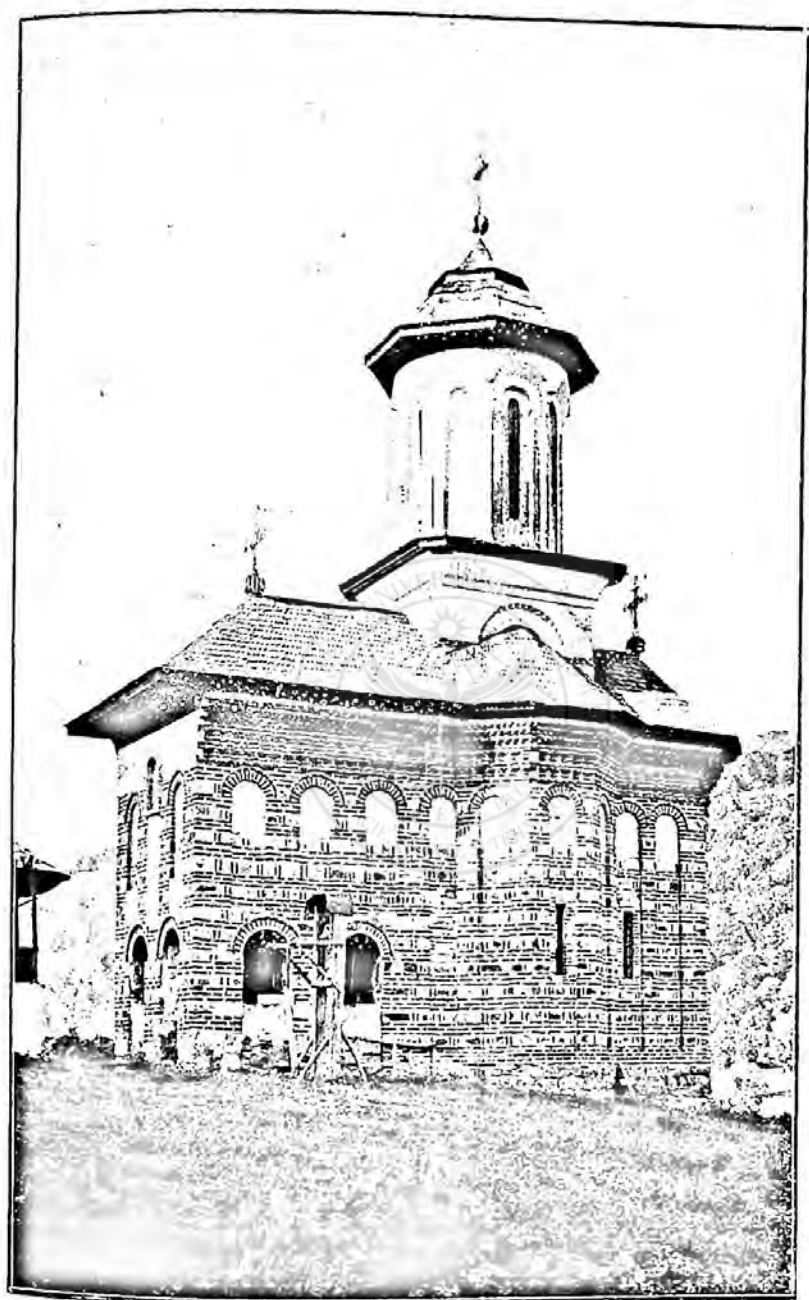
Legea le numește într'un fel, iar Buletinul oficial ¹⁾, acum apărut, într'altul. Oricum le-am boteza însă, ele aceleași rămân. Adăogînd unul sau altul din epitete, noțiunea nu se schimbă și nici nu se clarifică. Obținem din potrivă un pleonasm, inutil ca de obicei. Căci un monument e prin firea sa chiar istoric sau, în cel mai defavorabil caz, public. Este istoric, fie prin vîrsta sa, care îl trece în domeniul trecutului, al istoriei; fie prin faptele însemnate, deci istorice, pe care le amintește sau la care a slujit. De cele mai multe ori asemenea monumente sînt și de domeniul public, cum de pildă numeroasele biserici.

Denumirea legală de monumente *publice* este desigur cea mai puțin nimerită. Prin'rînsa se exclud toate monumentele cari nu intră în această categorie, deși multe din ele pot avea o însemnătate necontestată.

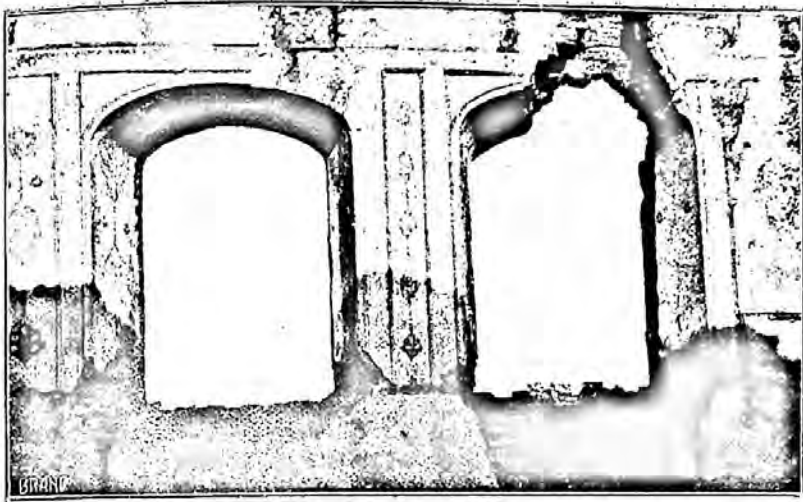
Oricare ar fi deci epitetele, ele nu schimbă întru nimic calitatea ce au avut monumentele. Nouă este numai grija ce li se acordă acum. Această preocupare numai, și mai ales legiferarea ei, e într'adevăr modernă. Căci au persistat monumente din vremurile cele mai depărtate și fără ca să li se fi dat o îngrijire specială, impusă prin legi și regulamente.

Conservarea monumentelor, așa cum se practică acum, este o consecință a deșteptării spiritului istoric a vremurilor noastre. Azi, un monument nu mai este considerat numai după valoarea sa artistică, ca altă dată. Orice rămășiță, care face parte din avutul nostru național sau servă la lămurirea trecutului nostru,—este azi tot atît de apreciată ca oricare operă de artă veche. Iar acestor din urmă, în special,—cercăm să le facem posibilă o viață cit mai lungă. Vrem să ajungem să asigurăm și operelor plastice sau arhitecturale nemurirea de care se bucură operele literare.

1) *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*. Publicație trimestrială sub auspiciile Ministerului de Culte și instrucțiune publică și în editura Administrației Casei Bisericești. 1908 Ianuarie-Martie; București, Göbl-Rusidescu. În 4° mare; 48 pag. cu numeroase ilustrații.

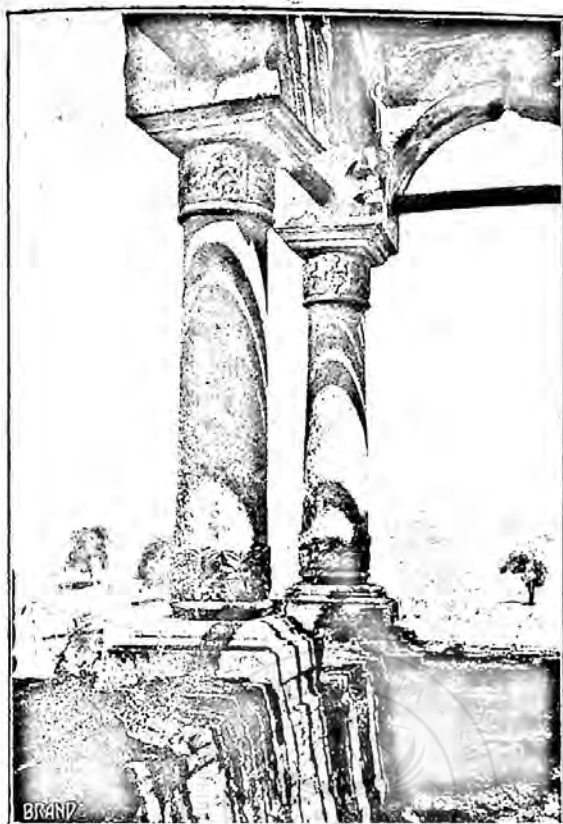
Bolnița M-rei Cozia
(înainte de restaurare)

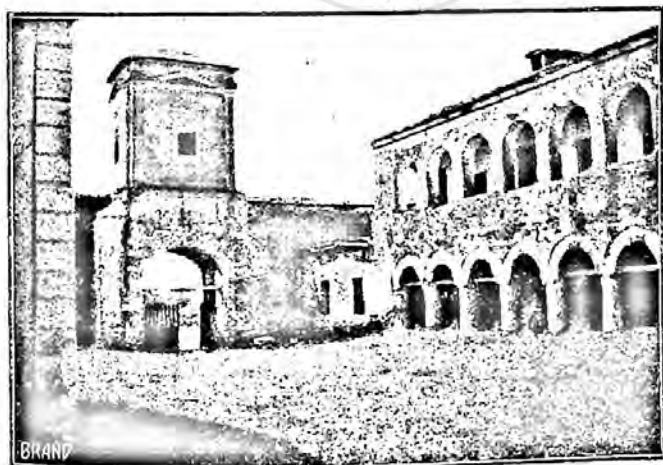
Din interiorul palatului Brâncovenesc dela Potlogi

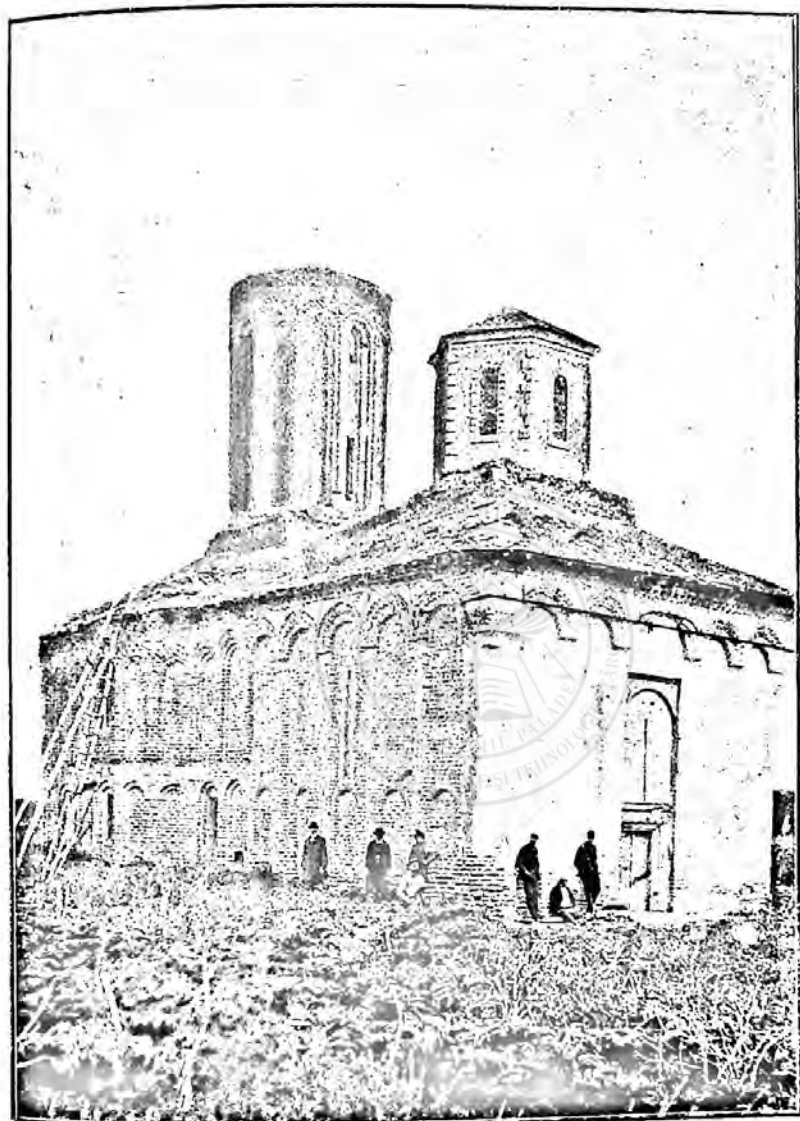
Palatul Brâncovenesc dela Potlogi

Stâlpii foișorului dela M-rea Comana

Clopotnița și chiliile M-rei Comana

Biserica Monăstirei Snagov

Asemenea sentimente și îndatoriri sînt cu totul noi. Nici chiar revoluția franceză, dela care am moștenit atîtea idei mari și generoase, nu cunoștea respectul monumentelor. În timpul ei, din potrivă, s'au distrus cele mai multe documente artistice ale predecesorilor. Caracteristic este, pentru psihologia vremii, procesul verbal al Consiliului comunal al orașului Strassburg din 1793, publicat în urmă. Cu o vădită mulțumire se înregistrează în acel act că, în scurtul timp de trei zile numai, municipalitatea, a reușit totuși să distrugă 235 statui dela vechiul și splendidul Dom al orașului! Se mai adaogă că sfărămăturile au servit la șose-luirea drumurilor.

Azi domnește cu totul altă mentalitate. În Veneția, de pildă, se reclădește cu mari cheltuieli și întocmai după modul cel vechiu campaniile dela San Marc, a cărui valoare curat artistică nu motivează singură o asemenea măsură. Respectul tradiției predomină însă azi. Din fericire s'au împămîntenit și la noi asemenea sentimente. După ce pînă mai deunăzi am nesocotit și dărîmat fără cruțare tot ce era vechiu, azi, în fine, începe reacțiunea. Și la noi, cași aiurea, vremurile cele mai dăunătoare monumentelor au fost cele mai apropiate de noi. Respectul firesc ce aveau bătrînii pentru clădirile vechi reiese și din frumoasa scrisoare a lui Vasile Lupu prin care oprește pe Logofătul său Racoviță să ia pentru o clădire nouă piatră dela ruinele curții lui Ștefan Vodă din Vaslui. „*Acesta lucru nu să cade să facem, că nu iaste cu cinste*“¹⁾ scria Vodă Vasile Lupu, acum 273 de ani. Iar noi am eternizat printr'o statuie de bronz pe primarul Capitalei Regatului, care, sînt numai 20 de ani de atunci, a incuviințat dărîmarea solidului și istoricului turn al Colței!

Din fericire însă putem înregistra și alte fapte îmbucurătoare în această privință. În primul rînd se cuvine să menționăm bine executatele restaurări ale celor mai de frunte biserici din țară, efectuate sub înalta ocrotire și în parte chiar cu fondurile personale ale M. S. Regelui. Astfel ni s'au redat în întreaga lor splendoare de odinioară Catedrala din Curtea de Argeș și Trei Erarhi din Iași, exemplare unice în lumea întreagă și cu care nu ne putem în deajuns făli. Deasemeni s'au asigurat generațiilor viitoare frumoasele biserici ale sfîntului Neculae din Iași, a Mitropoliei din Tîrgoviște și a sfîntului Dumitru din Craiova. Tustrele sînt pedeoparte demni reprezentanți ai năzuințelor artistice și evlaviei voevozilor noștri și totdeauna foarte interesante documente din punct de vedere al istoriei arhitecturii noastre.

În acelaș timp, cite alte biserici și monumente în genere nu s'au distrus și se nimicesc încă pînă azi. Și cu toate acestea și noi, ca toate popoarele civilizate, avem o „*Lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice*“. Constat în treacăt numai că și în această privință am fost codașii Europei: Bulgarii au o lege încă din 1889; a noastră e din Noembrie 1892. Mai trist este însă că această lege a noas-

1) Buletinul Com. Mon. istorice, p. 47.

tră, deși promulgată și întărită printr'un regulament de aplicare, a rămas totuși o ficțiune, pe cînd la Bulgari a avut rezultate excelente. Mai mult încă: autorul ei însuși, Directorul muzeului nostru de antichități, a nesocotit-o în modul cel mai rușinos.

Dealtfel și legea e defectuoasă. Alcătuită în pripă după alte legi străine ea nu corespunde condițiilor noastre speciale. Un prim mare defect este caracterul personal al acestei legi. Printr'însa și mai ales prin „Regulamentul pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice”, sancționat în Ianuarie 1893, Directorul Muzeului, pe atunci membru influent în Parlament, și-a rezervat monopolul exclusiv al antichităților. Efectul dezastros al acestei acaparări de putere se cunoaște: unele monumente au fost distruse cu banii statului chiar, iar alte antichități au trecut granița și împodobesc muzeele vecinilor noștri.

Legea nu a servit decît pentru a asigura monopolul Directorului, care astfel ocrotit a putut comite, fără a fi împiedicat, devastările ce cu toții cunoaștem. De aplicarea legii nu s'a mai ocupat nimeni. Membrii cei buni ai Comisiunii monumentelor fiind împiedicați de a lucra, s'au retras. Comisiunea de fapt n'a existat decît cu numele. Singurul ei semn de viață a fost „Inventarul monumentelor publice și istorice din România”. Deși prin Regulamentul legii se prevedea la art. 20 că „cel mult pînă la 20 Noembrie 1893, comisiunea monumentelor publice va întocmi, prin mijloacele ce i se vor pune la dispozițiune de cîtră Ministru, inventarul general al tuturor edificiilor și obiectelor vechi din țară”, totuși acest inventar nu a apărut decît peste zece ani, în 1903, fără însă să fie complet chiar atunci.

Devastarea monumentelor și nesocotirea legii ar fi continuat desigur, dacă, din fericire, nu s'ar fi ivit o mină binecuvîntată, care să dea o altă întorsătură acestor porniri periculoase.

În 1902 ivindu-se o vacanță în zisa comisiune, Academia propune numirea d-lui I. Kalinderu. D-sa însă, după cum se constată prin procesul verbal al ședinței din 3 Mai 1902 „consimte a fi recomandat spre a fi numit în comisiune, cu rezerva expresă ca, dacă nu-i va fi cu puțință a da viața necesară lucrărilor comisiunii, d-sa se va retrage”¹⁾. Precauții necesare și întru destul motivate, căci se cunoșteau prea bine reaua voință și intențiunile suspecte ale chiar promotorului acestei legi. I-a trebuit jertfa de sine și stăruința patriotică care caracteriză toate operele sale și la care se adaugă, în acest caz, întinsele cunoștinți artistice, pentruca dl. Kalinderu să reușească să reinvieze lucrările comisiunii. Căci, dupăcum afirmă „raportul comisiunii” apărut în Buletin și iscălit de însuși directorul muzeului, „Legea pe temeiul căreia fusese întocmită (Comisiunea), prin neobservare și neaplicare, căzuse în dezuetudine”.

Astfel se confirmă în mod oficial observația ce făceam mai sus asupra defectuoșității legii. De îndată ce a urmat să se pue de fapt în a-

1) Analele Academiei, Tom. XXV. Partea administrativă. p. 10.

plicare, s'au dovedit lipsurile și greșirile ei. Ar fi timp ca să se revadă această lege personală, acomodându-se intereselor și nevoilor generale. Să se dea cuvenita însemnatate și acestei ramuri de activitate a Ministerului Cultelor. Ar trebui ca Comisiunea Monumentelor să formeze, ca pretutindeni aiurea, un serviciu de sine stătător și să nu mai fie expus a depinde cind de serviciul construcțiilor, cum prevedea art. 14 al regulamentului încă în vigoare, cind de Casa Artelor—„de efemeră durată efectivă”—cind, în fine, de Casa Bisericii, cum e în prezent. Aceste schimbări aduc întrerupere în continuarea și unitatea lucrărilor. Excelentele măsuri provizorii luate de dl. Kälinderu, în lipsa unui regulament aplicabil, ar trebui statornicite printr'o modificare a legii actuale. Cu acest deziderat se încheie și raportul Comisiunii către Ministrul Cultelor, publicat în Buletin (p. 46). El e iscălit de însuși autorul și raportorul legii actuale, care e ast-fel constrîns să recunoască greșala sa. Reproducem în întreg acest pasaj, care sperăm în curînd va fi realizat; „Cîtă vreme comisiunea va sta sub regimul actualei legi pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, nu va putea lucra, după cum do-rește și după cum cer împrejurările. Căci, prin această lege, ea nu are decît un rol *consultativ*, astfel că atunci cind nenorocul face să nu aibă în juru-i bărbați mai zeloși și mai stăruitori, care să aducă la îndeplinire lucrurile recomandate, hotărîrile sale pot rămînea—cum s'a întîmplat—literă moartă în dosarul proceselor verbale. Se simte deci nevoia unei modificări sau refaceri a legii, în sensul de a se da comisiunii un rol efectiv în inițierea și conducerea lucrărilor sale, creindu-i și un serviciu special de arhitectură, în care să găsească loc și să se pregătească cei chemați a supraveghea și conduce lucrările de conservare și restaurare a monumentelor noastre istorice”.

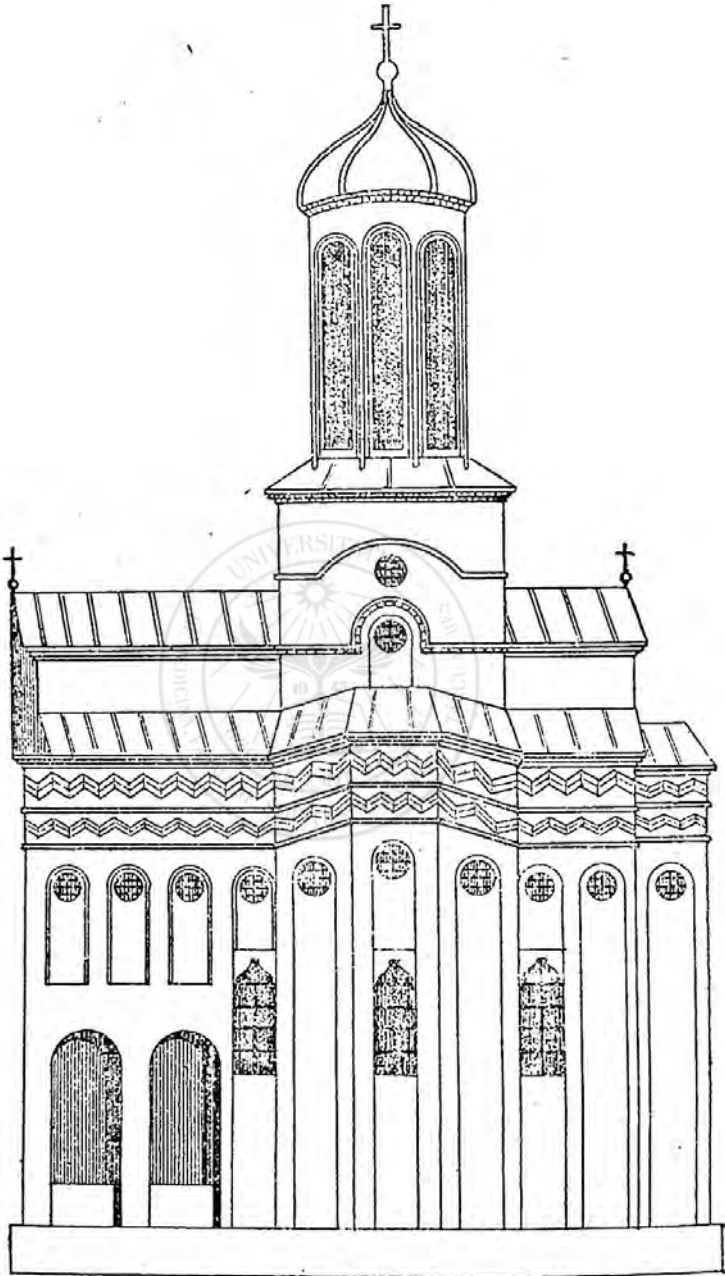
Avînd în vedere iubirea sinceră și grija necurmată ce domnul ministru Sp. Haret are pentru arta și monumentele străbunilor noștri, nădăjduim în o apropiată realizare a acestor legitime dorințe. Iar dl. I. Kälinderu, promotorul ei, va putea număra încă una din acele fapte mari, pentru care pe lingă noi îi vor fi recunoscătoare generațiile viitoare.

* * *

Primul număr al Buletinului cuprinde, în afară de raportul menționat, și un studiu complect asupra mănăstirii Comana.

Partea istorică, foarte interesantă și bine documentată, e datorită d-lui Al. Lepadatu, a cărui competență e atît de bine stabilită. Sub îngrijirea d-sale de alt-fel, în calitate de secretar al comisiunii, apare întreg buletinul, al cărui text e scris într'o frumoasă limbă cu tendințe arhaice, foarte potrivite cu conținutul.

Dl. N. Ghika-Budești, într'un studiu foarte substanțial, arată însemnătatea arhitectonică a Comanei și referă asupra lucrărilor de consolidare ce a executat. Vastele sale cunoștințe asupra arhitecturii romînești, pri-

ARCH. I. BUSUIOC

Planul bisericii Bolniței dela M-rea Cozia
după vechea pictură murală din interior.

ceperea și îngrijirea cu care execută lucrările de consolidare sau restaurare, au găsit întreaga aprobare a comisiunii, care i-a și încredințat cele mai grele și frumoase lucrări. Pe toate le-a îndeplinit în condițiile cele mai fericite, atât din punct de vedere al exactității documentare cit și al cerințelor estetice.

Nu tot atât de îmbucurătoare sînt rezultatele reparațiilor întreprinse direct de serviciul tehnic al Casei Bisericeii.

Astfel, pentru a preciza, voi aduce aci exemplul Bolniței dela M-rea Cozia, reparată de dl. N. Mihăescu. Refacerea din nou a învălitoarei nu corespunde cerințelor unor asemenea lucrări. Prin reproducerea celor două fotografii în Buletin, una reprezentînd biserica înainte și alta după lucrările de conservare, s'a căutat să se dovedească că acoperișul a fost refăcut *intocmai* după cum era. Și dovada este într'adevăr pe deplin făcută: s'a imitat aîdoma acoperișul anterior.

Mulțumitu-s-au printr'aceasta însă toate cerințele unei consolidări după principiile azi adoptate? Cred că nu. Căci nu e de ajuns a se copia în mod servil o stare de lucruri care, departe de a ne da aspectul original al clădirii, nu este decît o prefacere mai tîrzie. Astfel e cazul nostru special. Acoperișul de șindrilă, pe care l'a înlocuit dl. Mihăescu, nu era desigur acoperișul original, ci lucrarea vre-unui simplu cîrpaci de acum 20--30 ani. A reface întocmai acest acoperiș, fără altă critică, nu e operă de restaurator serios. Căci înainte de a reface acoperișul ar fi trebuit să se observe că el acoperea o parte din tamburul turlei, și anume partea în care se mai vede foarte clar o mică ferestruce închisă de o semiarcadă cu zîmții de cărămidă, după cum se vede clar și din fotografia alăturată. Această ocnică însă nu era desigur menită să fie ascunsă de acoperiș. În cazul de față, greșala e cu atât mai neiertată cu cît presupunerea noastră e întărită printr'un document a cărui veracitate e neîndoioasă. E desenul cel vechiu al Bolniței care se află pictat pe însuși peretele din interiorul ei. Se impunea dar ca reparatorul din zilele noastre să fie samă de o așa prețioasă dovadă și cu ocazia aceasta să înlocuiască acoperișul cel nepotrivit printr'altul conform originalului. Și dacă s'ar fi ținut samă de aceasta, s'ar mai fi evitat și alte nepotriveli. Nu s'ar mai fi îngreuiat turla cea sveltă și splendidă în proporții cu acel acoperiș comun și nepotrivit cu stilul ales al monumentului. Disarmonia e clară pentru cine compară aspectul actual al Bolniței cu planul ei cel vechiu. Acesta e reprodus aci după desenul ce încă din 1904 a binevoit a-mi face dl. Arhitect I. Busuioc, în vederea unui studiu ce întreprinsesem asupra acestui prea frumos monument al nostru. E păcat că atunci cînd se execută lucrări chiar la opere de așa mare însemnatate, nu se iau toate precauțiile necesare.

Asemenea greșeli, mici numai în aparență, mari însă în realitate, s'au mai repetat și la alte clădiri, cum de pildă la M-rea Snagov, despre care a fost vorba aiurea. Cu atât mai îmbucurătoare sînt lucrările d-lui

Ghika, care se distinge printr'o mare îngrijire, bazată pe un studiu pri-ceput și amănunțit.

Cele două fotografii aci alăturate, și mai ales cea a foișorului, ne dau o idee de importanța M-rei Comana, acum consolidată. Planul și numeroase fotografii însoțesc studiul d-lui Ghika din Buletin, asupra căruia nu mai revin aci.

În afară de monumentele religioase, Comisiunea'și propune să ia sub a sa ocrotire și celalalte clădiri de un interes istoric sau artistic. Astfel se anunță în Buletin lucrări viitoare la Palatul Brîncovinesc dela Potlogi, după care am dat aci două vederi executate mai demult ¹⁾. Ar fi de dorit ca fără întârziere să se salveze ce mai rămîne din acest palat, care mai păstrează urme așa de interesante de decorație interioară a camerilor. După cum se vede din fotografia alăturată, zidurile sînt îmbrăcate cu motive ornamentale cu caracter pur oriental (persan chiar) scoase în relief în tencuială. La Potlogi sînt încă mult mai bine conservate ca la palatul Cantacuzinesc dela Măgureni și la Filipești. Încă o dovadă a dependenței noastre artistice de străinătate, chiar în preajma veacului al 18-lea.

Ar fi de dorit ca toate lucrările executate de Comisiune să fie însoțite de fotografii și planuri, după modelul studiului d-lor Lepadatu și Ghika asupra Comanei. Numai astfel se va atinge scopul urmărit de Comisiune de a ni se da prin Buletin o arhivă de documente care se contribuie în mod serios la deșteptarea interesului publicului pentru comoarele noastre de artă și să serve totodată și la ușurarea studiului încă așa de incomplet al istoriei artei în România.

Pentru aceasta ar trebui cași execuția grafică a clișeeilor să fie ireproșabilă. Despre asemenea amănunte însă, 'mi propun să revin altă dată. Căci sper că apariția regulată a Buletinului 'mi va da în curînd prilej să mai reiau acest subiect, atît de interesant și încă puțin discutat la noi.

Deocamdată incheind se cuvine să aducem omagiul nostru de recunoștință d-lui I. Kalinderu și colaboratorilor săi efectivi, cari au isbutit să ne dea acest prim număr al Buletinului. Cu plăcere și încredere așteptăm pe cele următoare.

Al. Tzigara-Samurcaș

1) Toate fotografiile ce însoțesc acest articol, deși reprezintă aceleași monumente ca cele despre cari tratează Buletinul, nu sînt luate din publicația oficială.

Cronica Științifică

Relațiunile Chimiei fiziologice cu Chimia pură și cu Fiziologia

Chimia fiziologică este o parte integrantă a marii științi numită Fiziologia generală sau, dacă vreți mai larg, o ramură a *Biologiei*, înțelegînd sub acest nume pe toate științele ce studiază organismele viețuitoare. Ea se ocupă în primul loc cu cunoașterea amănunțită a substanțelor felurite ce alcătuiesc organismul, fie el animal ori vegetal. Cunoașterea compozițiunii chimice a substanțelor ce intră în constituirea organismului are o importanță deosebită, fiindcă ne arată de care anume materiale din mediu are nevoie ființa pentru a-și construi și întreține țesuturile sale.

Afară de asta, cunoștința alcătuirii chimice a unui organ ne poate da oarecare indicațiuni asupra modului său de funcționare.

Raporturile de natură chimică ce există între organism și mediu sînt de resortul chimiei fiziologice. În această ordine de idei, ea și-a propus, încă dela primele sale începuturi, să cunoască sub ce formă intră în organism substanțele alimentare și în ce stare sînt ele eliminate după ce și-au îndeplinit rolul.

Comparațiunea *ingestelor* cu *excretele* a arătat că unele substanțe, zise alimentare, nu sînt eliminate în aceeași stare, ci foarte transformate. Din transformarea lor organismul trage beneficii.

Multă vreme chimia fiziologică s'a mulțumit, cînd era vorba să studieze transformările unei substanțe în organism, să confrunteze *ingestele* cu *excretele*. Astăzi însă, ea se sforțează să pătrundă mai adînc în misterele organismului. Nu ne mai mulțumim să știm că cutare substanță alimentară intră sub cutare formă și ese sub cutare altă. Vrem să cunoaștem toate transformările intermediare între starea inițială și cea finală. Și în aceste stări intermediare, noi vrem să știm în ce stare ajunge ea la țesuturi și ce fac cu dînsa celulele organismului. Ținta chimiei fiziologice moderne este să ne arăte toate peripețiile prin care trec toate substanțele alimentare, dela intrarea în intestin până la eliminarea lor; să urmărească destinația și rolul lor pas cu pas, pentru a ne

putea prezenta un tablou general, un lanț neîntrerupt al tuturor transformărilor variate ce încearcă aceste substanțe. Vedeți, dar, că chimia fiziologică îmbrățișează și întreaga chestiune a schimburilor nutritive.

Dar cu toate progresele ce a făcut această ramură a fiziologiei generale, ea nu este încă în măsură să ne dea soluțiunea complexă a problemelor ce i se pun. De pildă, deseori ea nu ne răspunde, cînd o întrebăm cum și ce mijloace întrebuițează cutare celulă ca să sintetizeze, ori chiar să descompună, cutare substanță. Sînt în adevăr multe materii ale căror transformări le putem urmări dela intrarea în intestin pînă la contactul lor cu țesuturile. Acolo însă perdem firul. În aceste cazuri chimia fiziologică se izbește de marele necunoscut numit *celulă*. Celula opune o barieră rezistentă cunoștinților aprofundate ale mecanismelor sale intime. Dar această barieră nu va rezista multă vreme; avem chiar indicii recente că a început să slăbească pe unele locuri.

Deși departe de ținta la care privește, cu toate progresele făcute în ultimii ani, putem însă spune—și aceasta să n'o scăpăm din vedere—că chimia fiziologică, chiar dela primele sale începuturi, a adus servicii imense științii biologice în general. Ea ne-a dat posibilitatea să vedem, din ce în ce mai clar, ceia ce se petrece, sau ce se poate petrece, în organism. Ea a fost aceia care a dat cele mai mortale lovituri teoriilor vitaliste de tot felul, care urmăreau zugrumarea libertății de dezvoltare a științii biologice.

Mulțumită metodelor sale și rezultatelor satisfăcătoare ce ea obține, chimia fiziologică a început să-și întindă sfera sa de acțiune și în alte domenii, cu care se părea mai înainte că nu are nici o legătură. E vorba de patologie. Incursiunile chimiei fiziologice în domeniul patologiei nu sînt decît o confirmare mai mult a adevărului spus de *Cl. Bernard*, care zicea că „nu există decît o știință în medicină și această știință este fiziologia, aplicată la starea sănătoasă și morbidă“ a organismului. În această privință știm că sînt boale de acele în care leziunile anatomice sau nu există, sau au o întindere surprinzător de disproporționată cu turburările funcționale ale organismului întreg. Este evident că în atare cazuri, mai mult mersul normal al proceselor chimice din acel organism este deviat și cunoașterea exactă a acestor abateri nu poate fi dată decît de chimia fiziologică.

Chiar patologia infecțioasă face azi recurs, pe o scară destul de ntînsă, la chimia fiziologică și se feliicită de rezultatele luminoase pe care le capătă.

Afară de toate astea, chimia fiziologică e chemată să aducă lumină în unele chestiuni de ordin foarte general, care pînă acum sînt enigmatice. Prea cu toții ne îndeletnicim să studiem chimia organismelor superioare și neglijăm destul de mult organismele inferioare. Acest mod de a proceda are, după cum vom vedea, avantajele sale, dar nu e mai puțin adevărat că și studiul chimico-fiziologic al ființelor inferioare

are o importanță cît se poate de însemnată. După cît știm până acum, se pare că, la ele, fenomenele chimice nu se petrec exact în acelaș mod ca la cele superioare. E foarte drept că există fenomene chimice de ordin general ce se găsesc la toate ființele viețuitoare, de pildă: oxidări, hidrolizări, reducțiuni, etc., dar cîtă varietate în mijloacele de a ajunge la aceste sfîrșituri. Noi nu cunoaștem decît foarte puține din aceste mijloace. Avantajul ce am avea din cunoștințele întinse de chimie fiziologică comparată ar fi că ele ne-ar putea poate servi, între altele, ca să înțelegem din ce cauză *formele animale* diferă una de alta. Pe cîtă vreme ne vom ținea numai de studiul lor anatomic, de studii filogenetice și ontogenetice, nu vom putea înțelege mare lucru din secretul ce determină formele ființilor. De multe ori structura microscopică a unui organ dela o ființă inferioară nu ne poate spune nimic asupra funcțiunii sale; din contra determinarea proprietăților sale chimice este mai totdeauna decizivă. În această privință e foarte sugestiv faptul că fermenții digestivi ai multor nevertebrate diferă mult, ca proprietăți, de cei ai vertebratelor ce studiem de obicei în laborator. Ceia ce se petrece cu fermenții digestivi, s'ar putea petrece și cu alte procese chimice. Chimia fiziologică comparată e menită ca, într'un viitor mai mult ori mai puțin îndepărtat, să dea altă bază studiilor morfologice.

Din toate acestea reesă că studiile chimico-fiziologice au un rol din cele mai importante cu privire la toate ramurile științelor biologice.

Dar cînd e vorba să judecăm valoarea rezultatelor date de o știință și să-i putem întrevădea viitorul, este nevoie să examinăm *metodele* întrebuițate de dînsa, pentru că se știe că rezultatul prețuește tot alt cît metoda ce a servit spre a-l obține. Ei bine, cu toții știm că metodele întrebuițate de chimia fiziologică sînt aceleași ce servesc și chimiei pure. Mai mult, putem afirma că mai toate descoperirile mari în chimia pură au avut un răsunet puternic asupra chimiei fiziologice, făcînd'o să progreseze în mod simțitor. În foarte multe privinți chimia fiziologică e strîns legată de chimia pură.

Însă, cu toate că aceste două științi întrebuițează aceleași metode, există între dînsese o deosebire aproape fundamentală în ceia ce privește *sistemul de conducere a cercetărilor*, și iată în ce sens.

Chimia pură este o știință exactă, care pretinde celui ce se ocupă de dînsa ca să întrebuițeze totdeauna sistemul *dovezilor directe*, pentru ca să poată ajunge în mod cît se poate de obiectiv la stabilirea rezultatelor. I se prezintă chimistului un corp necunoscut, el trebuie să-i stabilească *individualitatea*. Pentru asta, el îl aduce în stare cristalizată, cînd lucrul e posibil, îi studiază forma și celelalte particularități ale cristalelor, apoi îi determină compoziția chimică, greutatea moleculară, temperatura de topire și alte proprietăți fizice. El poate apoi angaja în combinațiune cu alte corpuri, spre a-i studia derivatele, îl poate descompune în fragmente mai mici, pe care apoi se silește să le recombine

spre a obține din nou substanța dela care a plecat. În fine, cînd a mai reușit să-l sintetizeze, plecînd dela corpuri cît se poate de simple, chimistul poate să spună că a adus toate dovezile directe pentru stabilirea individualității chimice a substanței studiate și.... toată lumea e mulțumită.

Mult mai complicată și plină de greutate este sarcina chimistului-fiziologist. Am amintit mai înainte cît de complicate, și în mare parte necunoscute, sînt procesele chimice din organism. Ne este ușor să înțelegem că, dacă chimia fiziologică ar fi adoptat exact acelaș sistem de demonstrare ca chimia pură, ea nu ș'ar fi putut găsi un rost folositor decît analizînd ingesta și excreta, rol la care s'a mărginit în primele faze ale dezvoltării sale.

Nu rămîne însă nici o îndoială că, de cîte ori chimia fiziologică are de stabilit individualitatea chimică a unei substanțe căpătate din organism, ea întrebuițază exact acelaș sistem de cercetare cași chimia pură. Deosebirea de sistemă începe atunci cînd chimia fiziologică își propune să urmărească transformările suferite de o substanță, alimentară sau nu, în contactul țesuturilor. Aici întimpină ea dificultățile cele mai mari. Ca să înțelegem mai bine aceste dificultăți, să reamintim o noțiune întrebuițată în mod curent în fiziologie, cu toate că e foarte obscură. Noi zicem că o celulă își țea din mediu substanțele nutritive pe care le descompune, le recompune, își clădește cu dinsele substanța sa proprie, viețuitoare; ea mai elimină din interiorul său produsele așa zise de dezasimilație sau, cum mai zicem, produsele rezultate din schimburile materiale.—Dacă ați încerca să traduceți toate lucrurile astea într'un limbaj chimico-fizic, vă veți convinge ușor că toate cuvintele acestea nu au alt înțeles decît de a ascunde neștiința noastră asupra acestor fenomene, care, pe cît sînt de importante, pe alt sînt și de necunoscute. *Asimilare!* e un cuvînt frumos, dar ce înșamnă asta în limba fizico-chimică. Desigur că explicațiunile filozofice nu lipsesc; sînt chiar prea multe. Sînt filozofi care au pus un zel și o muncă, demnă de o cauză mai bună, în a explica fenomenele vieții, pentruca să ajungă la sfîrșit a ne spune că *viața nu e decît mișcare*. *Driesch* a zis cu multă dreptate că autorul acestei definiții ne-ar fi putut lumina tot așa de mult dacă, vroid să ne explice valoarea lui *Kant*, ne-ar fi spus pur și simplu că.... *Kant a fost un vertebrat*.—În loc de filozofie întortochiată, nouă ne trebuie fapte pipăite, căci numai cu ele ne găsim în lumea realității. Ei bine, cu studiul chimismului intracelular a început să se ocupe chimia fiziologică modernă, și veți conveni că problemele ce și le pune nu sînt ușor de rezolvit.

Chimia organismului este tot ce poate fi mai complicat; cine se ocupă de ea, e nevoit să se miște în mijlocul unei fenomenalități atît de întunecoase încît, pentru a putea să aducă cît de puțină lumină, trebuie să știe a mînu cu iscusință *ipoteza*. Și în adevăr chimistul-fizi-

ologist face larg apel la ipoteză, ca să studieze o problemă ce-l interesează. De multe ori chiar rezultatul unei cercetări de asemenea natură nu se poate exprima decît în mod ipotetic, provizoriu. De aceia filozofii spun că chimia fiziologică are păcatul de a da rezultate ipotetice. Se înțelege că dacă te pui din punct de vedere al *absolutului*, chimia fiziologică păcătuiește prin prea multe ipoteze. Dar, oricît de paradoxal s'ar părea unora lucrul, putem spune că progresele ce le-a făcut această știință până acum, precum și cele viitoare, sînt și vor fi datorite în mare parte ipotezelor și demonstrațiilor indirecte. Inchipuiți-vă că chimistul-fiziologist ar fi refuzat cu obstinație demonstrațiile indirecte și că n'ar fi vrut să se conducă decît de sistemul de cercetare al chimiei pure; ce-ar fi putut el demonstra riguros din această amestecătură de fenomene, care se provoacă și se condiționează unele pe altele? Nimic, sau aproape nimic. Nu zic că ipoteza și demonstrația indirectă pot fi de ajuns pentru a stabili adevărul; vreau să zic numai că ele sînt ajutoare prețioase pentru a te putea mișca în întuneric, dar cu o singură condiție: să nu uităm nici un moment că ele sînt *mijloace* și nu *scopuri*. Zic asta, fiindcă adese ori, mai ales la începători, se constată o confuziune regretabilă între fapte și ipoteze. Nimic mai dăunător pentru progresul chimiei fiziologice și a oricărei alte științe.

Chimistul-fiziologist trebuie să se servească de demonstrații indirecte; ele-i sînt impuse de natura însăși a fenomenelor cu care se ocupă, mai ales atunci cînd e vorba de prefacerile materiale din celulă. Asta nu înșamnă însă că trebuie să ne mulțumim cu concluziuni provizorii. Chimia fiziologică se servește de dovezi indirecte, nu pentru că ele îi sînt de ajuns, ci pentru că prin ajutorul lor, cînd le-a înmulțit în destul, ea se apropie de *dovada directă*. Aici țintește ea, întocmai ca și chimia pură.

Idealul urmărit de chimistul-biologist este tot *dovada directă*, însă, dată fiind complexitatea fenomenelor ce studiază, lui îi va trebui o muncă mult mai îndelungată pentru a ajunge la dînsa, decît îi trebuie chimiei pure pentru a căpăta pe ale sale. Ne puțînd ataca direct problemul ce-și pune, chimistul-fiziologist e nevoit să facă ocoliri îndelungate pentru ași da samă de împrejurimile cetății și a găsi locul cel mai potrivit de unde ar putea-o ataca cu mai mulți sorți de izbîndă.

Pentru înțelegerea celor spuse și mai ales pentru a arăta cît de multă atenție trebuie să avem cînd e să scoatem concluziuni din munca noastră de laborator, e bine să luăm un exemplu. Ați auzit cu toții de *diabetul pancreatic*. Unui cîine i se scoate pancreasul și constatăm că el începe să aibă urina foarte bogată în zahăr. Animalul pierde până la moarte zahăr prin urină. Experiența aceasta a servit ca mijloc pentru a rezolvi problema, dacă zahărul din organism mai poate avea ca origină, afară de hidrocarbonate, și alte substanțe organice, ca grăsimile sau substanțele proteice.

Prima experiență făcută în acest scop a fost că s'a suprimat, din hrana cinelui depancreatizat, alimentele hidrocarbonate, cu gândul de a se vedea dacă animalul va mai continua să elimineze zahăr prin urină ori nu.

S'a văzut că zahărul continua a se perde prin rinichi. Concluzia a fost că zahărul se poate forma în organism și pe socoteala grăsimilor ori a albuminoidelor. Dacă vă gândiți bine, veți vedea ușor că dovadă celor afirmate în concluzie nu este făcută prin această experiență, fiindcă se putea prea bine ca zahărul eliminat în timpul lipsei de hidrocarbonate alimentare să fi provenit din rezervele hidrocarbonate ale organismului.

S'a observat însă că dacă unui cîne depancreatizat i se dă o mare cantitate de alimente proteice, atunci cantitatea de zahăr din urină se mărește și merge aproape paralel cu sporirea cantității de azot eliminată. Constatarea aceasta a fost luată ca o *probă directă* de proveniența zahărului din proteice, căci s'a zis: în cazul acesta molecula proteică se desface, în organism, în zahăr pe de o parte și în produse azotate pe de alta, ambele produse fiind eliminate prin urină. Cantitatea de azot și de zahăr din urină nu pot să crească decît în mod paralel din moment ce provin din desfacerea aceleiași molecule.

Pflüger însă, căruia îi datorim cele mai multe cunoștinți asupra mutațiunii hidraților de carbon în organism, face o obiecțiune foarte rațională acestei dovezi așa zise directă.—Să amintim, zice el, că azotul și cu zahărul merg crescînd paralel în urina animalului depancreatizat și nutrit cu proteice; asta încă nu e o dovadă directă că zahărul în surplus provine din descompunerea proteicelor, și iată cum. Noi admitem în general că celulele din organismul cinelui depancreatizat, precum și cele ale oricărui diabetic, au pierdut proprietatea de a utiliza zahărul venit sau format în organism, lucru ce pare de altfel confirmat prin micșurarea coștientului respirator al diabeticilor. Însă această proprietate de a oxida zahărul se poate să nu fi fost pierdută în totalitate de celule. E foarte posibil, chiar admisibil, că ele să-l consume încă, cu greu și'n mică cantitate, dar totuși să-l consume, pentru a-și extrage din el măcar o parte din suma de calorii de care organismul are nevoie. Să presupunem acum că unui atare organism îi dăm proteice în mare cantitate. Celulele sale, nefiind atinse de infirmitate față de substanțele albuminoide și avîndu-le cu prisosință la dispoziție, ele le vor ataca pe acestea, ba chiar le vor preferi zahărului, față de care n'au destule mijloace de atac. În loc să caute a-și extrage toate caloriiile de mai înainte din zahăr, ele-și extrag acum o bună parte de căldură, descompunînd proteicele. Urmarea va fi că zahărul neconsumat se va aduna în sînge; și fiindcă orice mărire a cantității de zahăr în sînge, are de rezultat eliminarea lui prin urină, se explică ușor pentru ce cantitatea sa crește acum în acest lichid. Pe de altă parte, fiindcă celulele consumă mai multe proteice, e foarte natural ca azotul să sporească în urină. Am avea a

face aici cu un fel de economisire a zahărului, produsă de albuminoide.

Vedeți dar cum se prezintă și cum se rezolvă problemele în chimia fiziologică. Spiritul critic trebuie să țină locul de frunte. Trebuie să avem o pătrundere ascuțită și puterea de a vedea clar unde e vorba de fapte, unde de concluziuni provizorii și unde-s părțile slabe ale cîmpului nostru de cercetare. Cînd am descoperit partea slabă, datoria noastră e să nu ne oprim pînă cînd nu vom fi îndepărtat toate obiecțiunile, pentruca să ne putem apropia cît mai mult de concluziunea directă.

Așa bătae de cap nu intră în obiceiurile chimiei pure. Cîmpul ei e mult mai neted, n-are atîtea și atîtea tufișuri și ciuline ca chimia fiziologică. Iată pentruce se poate zice că un chimist sadea, forțamente nedepins cu obiceiul de a privi în organismul viu, nu poate face cu mult folos pe chimistul fiziologist. Aici trebuie o mentalitate științifică specială, formată printr'un îndelungat studiu al biologiei. Așa se face că cele mai importante probleme de chimie fiziologică au fost abordate și bine rezolvite,—pe cît se poate astăzi—, de către fiziologiști, nu de către chimiști. N'aș avea să citez decît pe *Cl. Bernard*, *E. Pflüger*, *Chauveau*, *Abderhalden*, *Kossel* etc.

Nu zic că chimiștii n-au adus servicii mari în domeniul biologiei. Zic numai că aproape toate descoperirile lor ce aveau relațiuni cu organismul au fost puse în valoare de fiziologiști, pentrucă ei au înțeles mai bine rostul acelor lucruri în lămurirea fenomenelor vieții.

Din toate astea ați priceput că, pentruca cineva să poată aduce foloase chimiei fiziologice, trebuie înainte de toate să fie fiziologist, să fie deprins cu mînuirea și disocierea fenomenelor complicate. De fapt, în cercetările lui chimice, el are nevoie să cunoască cu temeiul fiziologia și uneori chiar patologia. Căci închipuiți-vă un chimist foarte erudit, care e complect stăpîn pe știința de care se ocupă, dar ale cărui cunoștinți de biologie ar fi rămas cele din liceu, sau ar putea să fie și ceva mai ridicale, așa fel ca el să știe că există ființi superioare, a căror organizație e foarte complicată și altele inferioare, mult mai simple. Și stînd el acuma și gîndindu-se la atîtea și atîtea fenomene încurcate ce există în organismele superioare, îl va veni desigur, printre alte idei măgulitoare, și aceia că toate fenomenele acestea trebuie să fie mai simple și mai ușor de dezlegat la ființele unicelulare, cele mai simple ca morfologie precum, va zice el, și ca fiziologie. Dacă va persista pe această cale, aproape toată munca lui va fi inutilă, pentrucă noi știm că cu cît un organism are o morfologie mai simplă, cu atît el are un mecanism chimic celular mai complicat, deoarece aceiaș celulă cumulează într-însa toate funcțiunile vieții. Aceiaș protoplasmă cu nucleu servește de o potrivă și ca aparat digestiv și ca aparat circulator și ca sistem nervos și ca sistem muscular și ca sistem excretor etc.

Pentru chimistul-fiziologist organismele de tot inferioare ca morfologie sînt dezavantajoase în multe privinți ca subiecte de studiu.

Chimia fiziologică va preferi, spre a se lumina, să studieze organismele relativ superioare, unde funcțiunile sînt gata dissociate și localizate în anumite organe speciale. Aici poate ea mai cu înlesnire studia chimismul digestiunii, al secrețiunii, al sensibilității chiar etc. Din punct de vedere al *chimismului funcțiunilor*, organismele superioare reprezintă o simplificare, o ușurare a sistemelor de cercetare.

Aceasta nu va să zică însă că organismele inferioare nu trebuie studiate din acest punct de vedere. Din contra aceasta ar trebui făcută pe o scară cît mai întinsă. Singurul lucru ce nu trebuie să pierdem din vedere este acela că nu trebuie să ne așteptăm să găsim la ele exact aceleași fenomene chimice ca la cele superioare. Aproape tot chimismul lor este încă necunoscut și, cum spuneam mai înainte, studiul lor chimico-fiziologic ar fi extrem de prețios. Unul din rezultatele ce le-ar aduce încă, ar fi și acela de a încurca pe filozofii care disertează cu atîta ușurință asupra fenomenelor vieții și contribuie astfel a îndepărta pe mulți tineri dela munca de laborator, făcîndu-i să creadă că totul e explicat și că, în chestiuni de biologie, nu mai este nimic de făcut.

Viața se arată uniformă la toate ființele numai cînd o privim în mod superficial. În fond însă, totul pledează în favoarea ideii că ea are amănunte necunoscute, cu care stau în legătură cele mai importante chestiuni de biologie generală, ce se discută astăzi printr'o înlănțuire nesfîrșită de ipoteze, cum ar fi specificitatea organismelor, ereditatea, imunitatea naturală etc. Fiecare specie are, foarte probabil, un chimism deosebit în relațiune directă cu conservarea caracterelor sale. Chimiei fiziologice îi revine rolul de a da la iveală aceste variațiuni și de aceea chimismul ființelor inferioare are o nespusă importanță.

Fiindcă vorbim de filozofi, care explică fenomenele vieții, să mai amintesc o specie de filozofi, caracterizați prin aceea că se sîlesc din toate puterile să pună o limită cunoștințelor omenești. Printre ei se găsesc unii, *biologiști* de profesie, care afirmă cu cea din urmă energie că știința omenească nu va putea niciodată să facă în laborator o celulă veșuitoare.

Nu vă potrivii, Domnilor. Astea sînt vedenii destinate de a paraliza spiritul de inițiativă a cercetătorilor. Cînd știința va ajunge să cunoască toate fenomenele vieții, cu toate variațiunile și amănunțimile lor, pentruca să fie stăpînă pe ele spre a le modifica, împiedeca sau provoca după dorință, atunci ea nu va fi departe de a face și sinteza unei celule. Chimia fiziologică va avea și aici unul din rolurile capitale.

În prezent, cum vroiți D-v să construiască cineva o celulă vie, cînd noi nu știm mai nimic din chimismul intim al fenomenelor vieții unei amibe?

Oricum ar fi, D-v vedeți că chimia fiziologică se îndreptează spre alte orizonturi decît chimia pură. Evident, sarcina ce-și impune este foarte grea, însă aș putea spune, cel puțin pentru începutul acestor orientări, că ea nu ar putea păși cu folos dacă s'ar ținea strict de sistemul

de cercetare al chimiei pure. Chimia fiziologică trebuie să se alipească strâns de fiziologie, trebuie să se servească în abundență de experiența fiziologică, să întrebuițeze experiențele de control, e obligată să țină samă de variațiunile individuale, să recurgă pe cât se poate de des la organele izolate din corp și întreținute în viață; toate lucruri de care chimia pură nu are nevoie.

Ținând samă de aceste condițiuni de progres, veți înțelege pe deplin deosebirea dintre chimia pură și chimia fiziologică.

În urma celor spuse până aici, ați fi poate ispitiți să ziceți: bine, dacă chimia fiziologică e așa de legată de fiziologie, de ce s'a mai inventat numele? De ce la universitățile străine s'au mai înființat catedre speciale pentru ea? De ce să n'o lăsăm ca o parte esențială a fiziologiei?

Aflați că spunându-vă tot ce v'am spus, nu mi-a trecut nici o clipă prin gând că chimia fiziologică ar putea fi despărțită de fiziologie. Vă asigur chiar că, dacă această despărțire artificială s'ar produce, ea ar fi în detrimentul amindurora. Chimia fiziologică și cu fiziologia trebuie să meargă mină'n mină, dacă vor să propășească. Ele se luminează una pe alta și dacă într'un timp nu prea îndepărtat se ivise ideea despărțirii lor, ea a trebuit să cadă ca absurdă, știut fiind că un fenomen chimic din organism nu merge *alături* cu „fenomenul fiziologic“, ci *împreună* cu dînsul.

Pentru ce universitățile străine au cadrede speciale de chimie fiziologică? Tălmăcirea faptului e următoarea: Ca orice știință, fiziologia a făcut progrese considerabile. Metodele de studiu s'au înmulțit foarte simțitor. Unele chestiuni de fiziologie cer metode de fizică, altele de chimie. Fizica și chimia au învădat întreaga fiziologie și asta e în folosul ei cel mai mare. Cu chipul acesta, o mulțime de chestiuni de fiziologie generală au cîștigat o așa importanță, că nu se poate face un curs modern fără a nu se insista asupra lor. Pe de altă parte metodele de cercetare s'au înmulțit și complicat în așa grad, că este peste puțință unui singur cercetător să le stăpînească pe toate de o potrivă. De aci a rezultat în mod forțat o specializare în fiziologiei. Asta a dus pe unii la ideea greșită de a pune granițe între fiziologia pură și chimia fiziologică. Mie mi se pare că exprim adevărul cel mai riguros zicînd că chimia fiziologică și cu fiziologia sînt două organisme simbiotice a căror legătură este absolut indisolubilă. Nu se pot despărți una de alta fără pericol pentru ambele. Poate foarte bine cineva să se ocupe numai cu lucrări de chimie fiziologică în laboratorul său, însă trebuie să se țină la curent cu tot ce se face mai de samă în celelalte ramuri ale biologiei. Numai așa va putea fi de folos și sieși și științii.

Existența catedrelor speciale de chimie fiziologică în străinătate nu corespunde la altceva decît la *diviziunea muncii* pe cîmpul întins al fiziologiei generale.

Dr. D. Călugăreanu

Cronica internă

Latifundiile și fărâmițarea proprietății țărănești.

Politica de struț, politica ochilor închiși, în fața mizeriilor vieții, a fost întotdeauna refugiul suprem al tuturor voiențelor slabe și al inteligențelor timide, și mai ales — al intereselor egoiste, amenințate în folosința netulburată a avantajelor ilicite ale unei situațiuni nenormale.

Aceasta e și politica, în chestia agrară, a partizanilor actualei stări de lucruri în România.

Am văzut, cum ei se încercau să tăgăduiască mizeria țărănimii noastre, cum se sileau să ne dovedească că țăranul nostru are mai mult pământ „decît ori-care altul“, și că totul atîrnă de introducerea unor „sisteme mai raționale“ de cultură, etc.

Acum se tăgăduiește și existența lătifundiilor...

Să vedem cu cită dreptate.

După datele recensămîntului oficial din 1905, rezumate în raportul d-lui N. Căpităneanu,—avem 1500 de *proprietăți* mai mari de 500 ha, în întindere totală de peste 3,000,000 ha. de teren cultivabil, fără păduri,—adică în mijlociu cite 1920 ha. de *proprietate*.

Subliniez: de *proprietate*, nu de *proprietar*.

Am arătat în altă parte ¹⁾ că, întrucît un sigur proprietar poate avea mai multe proprietăți, în realitate toată această întindere aparține cel mult la 1000 de persoane (în afară de domeniile statului și ale instituțiunilor publice).

Mai mult. Am arătat, tot acolo că, dacă vom ținea samă și de întinderea pădurilor particulare, acești 1000 de proprietari stăpînesc aproximativ 4,200,000 ha. de terenuri cultivabile și forestiere, adică în mijlociu 4200 ha. de *proprietar*...

Introducerea în calcul a întinderii forestiere este indispensabilă pentru comparații cu alte țări, fără de care comparații nu ne putem da samă de adevăratul caracter al mării noastre proprietăți.

1) *Viața Romînească*, vol. III,—„Țară de latitudini“

Și aceste comparații ne duc la rezultate uimitoare.

În ori-ce manual de economie politică, veți găsi citindu-se pilda Marii Britanii, stat de *latifundii exorbitante*, ce primejduesc tot viitorul acestei țări.

Situația a fost recunoscută ca abnormă în însăși Marea Britanie, și în ultimii ani o serie de măsuri legislative, unele mai energice decât altele, până la expropriare și arendare silită, au căutat, cum voiu arăta cu altă ocazie, să remedieze răul, să reducă întinderea latifundiilor, și să creeze o proprietate țărănească cât mai întinsă.

Guvernul conservator al d-lui Balfour, ca și mai ales guvernul liberal actual, au fost silit să recurgă la aceste măsuri, cu toate că în Marea Britanie nici țărănimea nu are acea însemnătate socială, nici agricultura nu joacă acel rol economic, ca în țara noastră.

Și ce întindere au „latifundiile” Marii Britanii?

Bine înțeles n'am în vedere întinderile excepționale: ducele de Richmond, de pildă, stăpânește 90,000 ha., iar ducele de Argyle—peste 60,000 ha. Nu am la îndămină datele relative la moșiile celor 2-3 proprietari mai mari din România, și nu știu dacă domeniile lor cad cu mult sub această fantastică întindere. (Fiind și o țară cu mult mai mică, e chiar firesc să avem și mai puține averi excepționale).

Dar *economicește* nu au însemnătate cele două sau trei mari domenii excepționale, care pot contribui la strălucirea a două sau trei nume istorice, ci întinderea mijlocie a marilor proprietari, care determină *caracterul economic al întregii categorii* de mare proprietate fonciară.

Din acest punct de vedere, comparația cu România ne aduce în fața unei realități foarte triste.

Voiu cita datele dinainte de reformele agrare, care au schimbat radical situația în Irlanda, și foarte simțitor în Anglia și Scoția (și au schimbat, bine înțeles, încă mai mult în defavoarea noastră),—adică *tocmai acele date care au îngrozit pe economiștii și bărbații de stat englezi*:

În 1890 în Anglia, propriu zisă (cu Wales), erau în total 5207 proprietari, cu proprietăți mai mari de 400 ha. (1000 *acri*), în minile cărora se afla o întindere totală de 7,286,000 ha.,—adică în mijlociu *1400 ha. de proprietar*.

Iar în Irlanda, unde guvernul actual s'a crezut dator să recurgă la expropriări silită în favoarea fermerilor, la aceeași dată se numărau 3745 de proprietari, cu moși de peste 400 ha., care stăpâneau împreună 6,164,800 ha.,—adică în mijlociu cite *1700 ha. de proprietar*.

Cu alte cuvinte: în Anglia propriu zisă întinderea mijlocie e de *trei ori mai mică*, și chiar în Irlanda de *2½ ori mai mică* ca în România, unde ea este de 4200 ha!... Această mijlocie, deși cuprinde și pădurile, e chiar cu mult mai mică decât mijlocia de *proprietate*, dată de d. Căpităneanu pentru România *cu excluderea pădurilor* (1920 ha)...

Chiar dacă luăm datele numai relativ la Scoția, reputată ca avînd cele mai vaste latifundii din Europa (acolo se află, de pildă, vestitele domenii ale ducelui de Richmond, amintite mai sus), încă constatăm, că 1751 de mari proprietari scoțieni (cu moșii de peste 400 ha) posedă o întindere de 6,980,000 ha.,—adică cu o mijlocie de mai puțin de 4000 ha. de proprietar, ce abia se apropie de mijlocia noastră...

Vădit, dacă datele relative la România ar fi mai cunoscute învățașilor din Europa, ea ar întuneca faima Scoției, ca țară ideală de latifundii !...

Dacă considerăm cifrele globale pentru întreaga Marie Britanie (ceea ce e mai just, de vreme ce comparația se face cu cifrele globale din România, cu toate că în unele părți, ca în Dobrogea, lipsesc latifundiile), ajungem la următorul rezultat: 10.703 mari proprietari posedă o întindere de 20,430,800 ha.,—adică o mijlocie de 1800 ha. de proprietar,—mai puțin ca mijlocia de proprietate (fără păduri) după d. Căpităneanu, și mai bine de două ori mai mică decît mijlocia reală...')

Iar după reformele agrare din Scoția, Anglia, și mai ales Irlanda, situațiunea e și mai urîță pentru noi.

A tăgădui, în asemenea împrejurări, existența latifundiilor în România, înseamnă a o tăgădui ori-unde, a renunța la noțiunea însăși a latifundiului, de care fac atîta caz economiștii.

Dar aceasta nu e decît o *reductio ad absurdum*...

Și să nu uităm,—repet iarăși și iarăși,—că în Anglia sistemul dearendășie atenuiază, pe cînd la noi *agravează* încă situația ; și că în Anglia populația rurală formează abia 20%, față de 80% ale populației orașenești, pe cînd la noi raportul e invers :

Fiindcă pentru noțiunea de latifundiu nu are atîta însemnătate *întinderea absolută* a mării proprietăți, cît *caracterele economice* ce sînt legate de o întindere a ei *prea mare*, variabilă după timp și loc.

„Noțiunea (de latifundiu), — spune de pildă profesorul I. Conrad, —e *relativă*. Într'o regiune de stepe, chiar o proprietate de o milă pătrată (aproximativ 6000 ha., fiind vorba de o milă germană) nu poate fi considerată ca latifundiu, fiindcă valoarea ei e foarte neînsemnată și numai pușini oameni pot găsi ocupație pe o ast-fel de moșie. Despre *stîngerea țărănimii* (Verdrängung des Bauern) nu poate fi aici vorba. Cu totul alt-fel stau lucrurile în Germania, Anglia și alte țări cu o populație deasă și cu o cultură intensivă, și cu cît e mai mare valoarea *economică* (wirtschaftliche) a pămîntului, cu atît o mai mică întindere poate avea caracterul de latifundiu, atît prin valoarea proprietății, cît și prin puternicele-i mijloace de exploatațiune“...

Și în ce constă mai ales acest *caracter de latifundiu* ?

1) Datele sînt luate după Dr. A. Wirminghaus,—„Statistik des Grundbesitzes“, în *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, vol. IV, p. 167 (ed. 1892).

„In ori-ce caz, — cetim tot la profesorul Conrad, — acesta (latifundiu) presupune *stingerea* (*Verdrängung*) *micii și a mijlociei proprii-tății*, și într'aceasta trebuie să vedem o deosebită primejdie“...

Și mai jos :

„Prejudiciul ce aduc gospodăriile latifundiare constă în *stingerea* (sau *înăbușirea*) micilor gospodării“...¹⁾.

Tot ast-fel caracterizează latifundiile și profesorul din Viena Dr. Eug. v. Philippowich.

În studiul d-rului Radovici, chiar din No. de față, veți găsi o traducere a *definițiunii* latifundului, datorită acestui învățat, mai reușită decît cea dată de mine în Cronica din Ianuarie a.c.

Iată această traducere :

„Cînd proprietatea mare ajunge să *înăbușe mica și mijlocia proprie-tate* și să facă *din țărani și proprietarii de mijloc o clasă fără nici o însemnătate politică și socială*, atunci proprietatea mare se chiamă latifundiară“...²⁾

De aici d-rul Radovici, cu drept cuvînt, conchide că latifundiul se începe dela „*limita proprietății mari ce se poate cultiva de același „exploataitor fără a strivi pe micii cultivatori“...³⁾*”.

Așa dar, latifundiul,—după d-rul Radovici, cași după profesorii Conrad și Philippovich, citați mai sus,—se caracterizează nu atît prin întinderea lui, cît prin efectele lui economice, și anume prin faptul că *absoarbe*, sau *înăbușe, strivește, stinge* proprietatea mică și mijlocie, întinzindu-se tot mai mult.

În Argentina, unde alături de întinderea de 100 milioane ha. a terenurilor cultivabile nu sînt decît vr'o patru milioane de locuitori, nici chiar în măsura, despre care ne vorbește pentru „*stepe*“ profesorul Conrad, domeniile,—oricît de mari—nu pot avea totuși caracterul de latifundii,—și alta încă e măsura, în această privință, în Anglia, țară covârșitor industrială și cu o enormă întindere a terenurilor cultivabile față de populațiunea ei rurală, și iarăși alta pentru o țară mică ca România, dar cu o populație agricolă covârșitoare, etc.

Cu alte cuvinte : latifundiul îl constituie nu o întindere determinată *in sine*, ci *raportul* între această întindere a marilor proprietăți pe de o parte, și celelalte proprietăți, pe de altă parte⁴⁾.

1) Dr. I. Conrad.—„Latifundien“, (*Handw. d. Staatswissenschaften*, Vol. IV), p: 971—972, *passim*.

2) Dr. I. Radovici,—„In chestia agrară“, *V. R.*, No. de față. p. 212.

3) *Ibid.*, p. 214.

4) Dl. C. Hiotu, spre a dovedi contrariul, citează pe D. L. Paul-Dubois,—„L'Irlande contemporaine“, relativ la rezultatele politicii agrare a landlorzilor irlandezi, cari goneau pe fermieri spre a-și preface domeniile în pășuni : „*Latifundiile se întind cît ține zarea*“.

Și d-sa se întreabă : „Se schimbuse ceva în repartitia proprietății ? Nu“, etc...

Nu eunosc cartea citată, dar probabil dl. C. Hiotu face o confuziune : după cum spune și profesorul Conrad, cuvîntul „latifundiu“ are două înțele-

Am arătat în altă parte toată înrăurirea dezastroasă a sistemului latifundiar asupra economiei naționale, și asupra gospodăriei țărănești, mai ales în România,—precum și caracterul repartizării proprietății funciare la noi ¹⁾).

Aici voiu insista puțin, mai ales asupra unelor efecte ale latifundiilor, contestate de onorabilul cronicar al „Convorbirilor literare“, cunoscutul fruntaș al partidului conservator, d. C. Hiotu.

Vorbesc despre fărâmițarea proprietății țărănești, la care fatal duce regimul economic, în care predomină latifundiile.

Prin caracterul lor *absorbant, înăbușind, strivind* mica proprietate,—după ce fac să dispară și proprietatea mijlocie,—latifundiile nu numai fac cu neputință ca efectele diviziunii proprietăților mici, prin moșteniri, să fie îndreptate, dacă nu înlăturate, fiindcă *împiedică expansiunea economică normală a țăranilor*,—dar accentuează încă procesul, ruinând direct țăranimea (cum arată și d-rul Radovici), creînd imposibilitatea pentru ea de a se urca la sistemele superioare de cultură, sărăcind-o și a-servind-o (cf. Cronica din No. 3 al „V. R“).

Am citat în altă parte cuvintele profesorului G. Schmoller, că regimul actual „duce pe deoparte la *fărâmițarea excesivă*, iar pe de altă parte la *concentrațiunea* proprietății în citeva mâini“...

Dl. C. Hiotu mi-a răspuns, că din aceste cuvinte ar putea tot așa de bine reeși că „latifundiile duc la fărâmițare cît și că fărâmițarea duce la latifundii“, și că profesorul Schmoller afirmă aici, numai, că la aceste rezultate duce—*libertatea transacțiunilor*,—libertatea proprietarului de a înstrăina, ipoteca, împărți, sau de a-și rotunzi proprietățile, cum crede de cuviință, etc.

Bine înțeles, libertatea transacțiunilor.

Însă, cum am avut prilejul să arăt, nimene nu poate fi silit, *fără voia lui*, „să-și rotunjească proprietățile“, pecînd în fie-care zi vedem cum, fără voe, cineva e silit să-și vîndă, să-și ipotecheze, sau să-și împartă pro-

suri: 1) *proprietate* latifundiară și 2) *exploatațiune* latifundiară (Hlandw. vol. IV, loc. cit, p. 971).

În Irlanda, țara de *proprietate* latifundiară, predomină exploatațiunea mică; landlorzii, gonînd pe țărani, tindeau să introducă și *exploatațiunea latifundiară*. (Acest înțeles, probabil, au cuvintele citate din Paul-Dubois).

În România proprietatea latifundiară este îmbinată cu o exploatațiune latifundiară, care de altfel *nicăeri nici nu se poate naște, decît pe temelile unei proprietăți latifundiare*,—amîndouă însă se caracterizează *nu prin întînderea absolută, ci prin raporturile economice*, cum am lămurit în text.

1) Nu pot în această privință îndeajuns recomanda cetitorilor noștri lucrarea, în care și-a așternut gândirile sale înainte de a ne părăsi, D-rul I. Radovici, publicată mai sus. Pe lingă o inteligență superioară și o inimă nobilă, din ea ne răsare o adîncă cunoștință a chestiei și o analiză pătrunzătoare.

„prietatea moștenită, fără să mai fie în stare „să și-o rotunjească, cum ar crede de cuviință“.

Prin urmare, e clar *prin ce mecanism* libertatea economică poate duce la rezultatele semnalate, după profesorul din Berlin : cei mai tari economicește, latifundiarii, se folosesc de această libertate pentru a-și „rotunji, cum cred de cuviință“, domeniile pe seama celor slabi, reducându-i pe țărani la neputința de expansiune economică, și, deci, la fărâmițare.

Și, iarăși, prin urmare, cuvintele citate nu pot avea decît un singur înțeles : „latifundiile duc la fărâmițarea excesivă“ a proprietății țărănești...

De alt-fel, dacă d. C. Hiolu ar fi cunoscut cursul lui Schmoller nu numai din citația mea (sau dacă l'ar fi studiat mai cu băgare de seamă), numai peste cîte-va rînduri după cuvintele citate mai sus, și ca o concluzie firească din ele, ar fi găsit următorul deziderat, care ne lămurește pe deplin asupra raporturilor ce se nasc, după acest învățat, între latifundii și gospodăriile țărănești, sub regimul de libertate economică :

„Chestiunea ce se pune serios,—zice Schmoller,—mai ales în Irlanda, Sicilia, (fără de latifundii !), și în altă parte, este de a ști în ce măsură Statul și legislația trebuie să protejuiască pe micii fermieri (țărani) împotriva opresiunii și a exploatațiunii marilor proprietari“...

Și cîte-va rînduri mai jos :

„Trebuie să venim în ajutorul clasei țărănești prin o mare politică agrară, să transformăm o parte din proprietatea nobilă încărcată de datorii și ajunsă inutilă, în loturi țărănești inconjurate de garanții“, etc. 1)

De aici se poate ușor deduce, ce temei are presupunerea că, după Schmoller, nu latifundiile ar duce la fărâmițarea proprietății țărănești, ci această fărâmițare la latifundii...

Și mai explicit e lămurit mecanismul acestui proces de către profesorul I. Conrad :

„Țărănimea,—zice acesta, dîndu-ne cifre ce dovedesc reducerea proprietăților țărănești în Prusia,—e primejduită, după arătările de mai sus, de către marele proprietar funciar, ce dorește să-și rotunjească proprietățile, sau de către capitalistul, ce năzuește să-și alcătuiască prin cumpărături o moșie mai mare. Mai ales în vremuri de împrejurări neprielnice, cînd țărănimea se află la strîmtoare, ea astfel ușor pierde terenul. Iar cînd vremurile chiar se îmbunătățesc, pentru ea e foarte greu să-l cîștige din nou... Din aceleași motive e greu să fie reconstituită o proprietate țărănească din parcele... Fărâmițarea odată începută (eine eingetretene Parzellierung), numai foarte încet și cu jertfe însemnate, numai în împrejurări deosebit de prielnice, ea poate da îndărăt... Momentele amin-

1) G. Schmoller,—„Principes d'économie politique“, vol. II, p. 389.

„tite sint *Intărite* (unterstützt) prin principiul de egală împărțeaă a „moștenirilor“¹⁾.

În țara noastră, mulțumită inalienabilității loturilor țărănești, ele nu pot fi direct „absorbite“ (deși sub diferite forme deghizate, țăranul adesea își înstrăinează de fapt proprietatea). Dar tendința latifundiului de „absorbire“, de „înăbușire“, „strivire“, „slingere“, etc. a proprietății țărănești, despre care ne vorbesc toți economiștii, se manifestează mai cu deosebire prin *fărămițarea* acestei proprietăți, din cauză că regimul latifundiar împiedică și la noi, ca și pretutindeni, cum arată mai sus profesorul Conrad, expansiunea proprietății țărănești. Și astfel, *pe această cale*, și la noi țărănimea ajunge „o clasă fără nici o însemnătate politică și socială“,—situație în care, cum am văzut, profesorul Philippovich găsește *semnul caracteristic al latifundiului* (din acest motiv învățatul vienez tratează chestia dezavantajelor economice ale latifundiilor în legătură cu pulverizarea proprietății țărănești).

Pe temeiul acestor considerații, am tras numai o concluziune logică, rezumînd—*pentru a le aplica la situațiunea concretă a țării noastre*—părerile tuturor acestor economiști, în ce privește efectele caracteristice ale latifundiului, în următoarele rînduri :

„Latifundiul, prin puterea lui de atracțiune, prin puterea financiară, pe care o reprezintă, tinde în mod firesc să cuprindă cu timpul în corpul său toate proprietățile mijlocii vecine, și în acelaș timp lipsește și pe proprietarii țărani, cari ar fi pus la o parte micile lor economii, de pînța de a se rîdica în scara economică prin cumpărarea de loturi mici de pămînt, fiindcă, în aceste condiții, nici nu se pot găsi întinderi mici de pămînt de vînzare, și nici țărăniile nu pot ușor închipui mijloacele necesare, sau a se organiza pentru a cumpăra trupuri mari de moșie (cf. citația de mai sus din profesorul Conrad, a cărui argumentare se reproduce aici aproape textual). Ast-tel... țărănimea fiind restrînsă la cel mult acea întindere de pămînt în posesiunea căruia se află, e condamnată la o tot mai mare fărămițare cu timpul a pămînturilor ei...”²⁾

În această privință, d. Radu Rosetti, cel mai profund cunoscător al chestiunii țărănești și al istoriei noastre agrare,—poate afirma, că—

„Țăranul care s'a îmbogățit, care a strîns un capital de 15, 20, 30 mii de lei, nu găsește la noi pămînt de cumpărat pentru acești bani; proprietățile, cari au această valoare, sînt foarte puține și foarte scumpe, cu greu te poți apropia de ele...”³⁾

* * *

Mă rezum :

În România cei vr-o 1000 de mari proprietari stăpînesc peste

¹⁾ Dr. I. Conrad, — „Bauerngut und Bauernstand“ (Handw. d. Staatswissenschaften. vol. II. 1891), p. 269—270.

²⁾ *Viața romînească*, No. 1 1908, p. 106.

³⁾ R. Rosetti, — „Pentru ce s'au răscolat țărăniile ?“, p. 496.

4.000.000 ha,—cu o mijlocie de proprietar, care nu numai e de trei ori mai mare ca această mijlocie în Anglia și $2\frac{1}{2}$ ori mai mare ca în Irlanda, dar care întrece chiar și pe cea din Scoția,—țări vestite prin latifundiile lor.

Proprietatea mijlocie, în acelaș timp, e redusă la proporția jalnică de 2% din întinderea cultivabilă.

Iar proprietatea țărănească este atît de fărâmițată încît 85% din acel milion de gospodării țărănești stăpînesc petice ce nu ajung nici la 5 hectare, cea mai inferioară limită a unei „proprietăți economice”,—iar o treime din ele nu posedă nici cite 2 hectare... (cf. Dr. I. Radovici.—„În chestia agrară”).

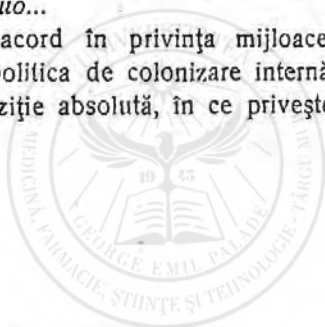
Dacă nici această situație nu e, pentru teoreticianii de la „Convorbiri literare”, îndestulătoare pentru a recunoaște caracterele unui regim latifundiar, atît de nefast după toți economiștii, și dacă ei pot găsi argumente în sprijinul ei,—le putem admira puterea de iluzie și seninătatea sufletească...

Sîntem însă mulțumiți, dacă am reușit să convingem pe cei mai puțin interesați în *statu quo*...

Economiștii sînt de acord în privința mijloacelor de îndreptare, față de această situație: politica de colonizare internă, Casa rurală, mărginirea dreptului de dispoziție absolută, în ce privește proprietatea funciară, etc...

Și n'am sîrșit.

C. Stere.

Cronica externă

Situația în Balcani

Chestia Balcanilor a intrat într'o nouă fază. Înțelegerea, care se stabilise la 1897 între Austria și Rusia cu privire la afacerile peninsulei balcanice, nu mai există decît cu numele. De cînd Baronul de Aerenthal a anunțat în delegațiuni că Austria e hotărîtă să construiască în peninsula balcanică un drum de fier care să înlesnească comerțului Austro-Ungar drumul spre Salonic, se poate spune că compromisul a încetat să mai existe. Intr'adevăr în ce a stat acest compromis ? : în asigurarea pe care Austria și Rusia și-o dădeau reciproc că nu vor urmări foloase proprii în orient și că vor mărgini activitatea lor în acea parte a lumii, luptînd, cu o egală dezinteresare, pentru ridicarea populațiunilor creștine supuse Imperiului Otoman. Cît timp Rusia era îngrijită de situația ei internă sau de războiul din Extremul Orient și nu putea să joace în Balcani rolul pe care și-l fărmurise prin compromisul dela 1897, ea nu putea să fie jîgnită nici de faptul că Austria i se substituise, nici că căuta să urmărească în Balcani mai multe foloase decît era îndreptățită să urmărească după litera și spiritul cuprinsului. Dar azi cînd, situația internă a Rusiei, fără a fi limpezită, e mai puțin îngrijitoare, cînd în Extremul Orient înfrîngerile au pus capăt pentru multă vreme ambițiunilor moscovite în acea parte a lumii, cînd prin urmare Rusia se găsește iarăși în măsură să ia în Balcani rolul ei de odinioară, ea nu poate tolera ca Austria să continue a o lăsa la o parte și a denatura astfel înțelegerea ce intervenise între ele. Mai puțin încă Rusia poate tolera acest lucru, cînd Austria vrea să afirme, în dauna ei, pretențiuni pe care nu îndrăznește să le formuleze nici în ziua în care gloria armelor rusești se prăcușca pe cîmpiile dela Liau-Yang sau cînd flotele rusești dispăreau în valurile roșite de sînge dela Tsu-Shima.

Totuși, poate că dacă acestea ar fi fost singurile cauze ale nemulțumirilor dintre Austria și Rusia, compromisul nu s'ar fi desfăcut cu totul. Diplomații din Petersburg ar fi intervenit pe lîngă cei din Viena ca să revie la sentimente mai prietenești. Cei din Viena ar fi ținut samă de

aceste demersuri și o înțelegere s'ar fi restabilit repede. Dar Rusia n'a făcut nimic ca să scape compromisul, fiindcă nu mai are nici un interes să păstreze în Orient atitudinea pe care și-a impus'o iscăind în 1897 înțelegerea cu Austria. Ea făcuse compromisul, atunci, numai ca să poată să se avanteze în Extremul Orient și să facă dintr'însul centrul de gravitate al întregii sale politici externe. Cum nu putea întreprinde o asemenea acțiune fără să lămurească situația ei în Orient, și fiindcă pe de altă parte nu voia nici să abdice cu totul la influența ei în Balcani, înțelegerea cu Austria, adică cu principala ei rivală, era formula cea mai înțeleaptă. De fapt compromisul dela 1897 nu era deci decît un armistițiu pe care diplomații din Petersburg se gîndeau să-l transforme într'o adevărată abdicare, dacă visurile lor se realizau în Extremul Orient, dar grație căruia să poată, fără a perde nimic, relua firul acțiunii lor în Balcani, dacă cumva în Extremul Orient lucrurile nu ar fi mers după placul și după prevederile lor. Ori tocmai așa s'a și întîmplat. Deci nimic nu e mai firesc decît ca Rușii să caute a relua în Orient rolul lor pe care au consimțit să-l reducă numai întru cît atenția și ambițiile lor erau concentrate asupra unei alte părți a lumii.

Afară de aceasta Rușii au putut să-și dea samă în ultiul timp de un lucru, și anume că compromisul, departe de a înlătura dela afacerile balcanice pe celelalte mari puteri, a sporit influența lor, care a devenit astăzi cu desăvîrșire covîrșitoare în deslegarea problemelor ce agita Orientul. Doi factori au contribuit mai ales la aceasta: în primul rînd evenimentele din Balcani, care au luat o astfel de întorsătură, încît marele puteri au fost constrînse să intervie pentru a găsi soluția și a asigura pacea, și în al doilea rînd neputința Rusiei de a mai juca rolul la care avea drept prin compromis și tendința puterilor de a i se substitui pentru a contrabalansa influența Austriei, și a o împedeca de a dobîndi o putere prea mare asupra naționalităților balcanice. Așa fiind, Rusia nu mai avea nici un interes să mărginească activitatea ei în Orient, din potrivă avea tot interesul să fie cît mai liberă în mișcările ei ca să poată juca rolul la care aspira printre toate puterile ce în lipsa ei, intraseră pe scena Orientului.

În fine Rusia mai avea un alt temei pentru care nu ținea să păstreze neatins compromisul ei cu Austria. Rusia e eșit prea știrbită în prestigiul și în influența ei din războiul cu Japonia și din revolta ei internă, pentruca să nu caute o reabilitare. E știut că puterile învinse nu se gîndesc decît la revanșă. Cu cît statele au formă de guvernămînt mai puțin democratică, cu atît dorul răzbunării e mai viu la ele. Democrațiile, care judecă mai practic, care au un spirit mai mult comercial decît cavaleresc, se pot deprinde cu ideia înfringerii. Monarhiile, și mai puțin încă autocrațiile, nu se împacă niciodată cu această idee, ele sînt obsedate de nevoia de a șterge umilinta suferită. Asupra Japoniei autocrația rusească nu-și poate lua revanșa. Singura scăpare a vanității sale rănite stă deci într'o izbîndă în altă parte a lumii, a cărei strălucire să arunce vălul uitării peste pierderile rușinoase încercate

în Extremul Orient. Din nefericire pentru autocrația rusească, trăim într-o vreme în care războaiele, izbînzile militare nu mai sînt la ordinea zilei, unde fără motive grave de tot, lumea nu mai consimte să-și verse sîngele, unde sînt întotdeauna oameni care intervin pentru a împedeca pe cei dornici de conflicte înarmate să-și satisfacă gusturile.

În asemenea condițiuni, diplomații lui Nicolae II au trebuit să renunțe la ideea unor succese militare; nu le-a mai rămas scăparea decît în succesele diplomatice. Și atunci au pornit în căutarea unor succese diplomatice. În apusul Europei asemenea succese, însă, nu se puteau dobîndi. Situația e prea limpede și dorul de pace prea adînc înrădăcinat, pentruca să poată prinde chiar intriga cea mai bine meșteșugită. În schimb peninsula balcanică era indicată. Cătră dînsa diplomații ruși erau atrași prin tradițiunile politicii lor externe. Nicăeri diplomația rusească nu a dat lupte mai crîncene și n'a cîștigat victorii mai renumite, decît în Orientul Europei. Tot cătră Peninsula Balcanică diplomații ruși erau atrași și prin situația actuală. Prin greutățile de tot felul ce naționalitățile, ca și marele puteri, au de învins acolo, Balcanii sînt terenul ideal al intrigilor internaționale. Cu oarecare pricepere, exploatănd nemulțumirile unora împotriva celorlalți, un stat poate orișicînd repurta acolo sbinzi ușoare.

Pentru toate aceste cuvinte, Rusia nu a făcut nimic, ca să menție compromisul și, deși nu l-a abrogat în mod formal, lucrează deja cașicum el nu ar mai avea ființă. De pe urma noei sale atitudini în Balcani, Impărăția moscovită nu poate, dealtminteri, decît să cîștige. Materialicește nu va cîștiga nimic, și nici nu umblă după asemenea cîștiguri. Dar din prestigiul ei, ea poate recîștiga mult și, aceasta-i trebuie astăzi. Ciocnindu-se zilnic cu toate marile puteri ce sînt amestecate în afacerile Orientului, fiind chemată să-și spue la fiecpe pas cuvîntul alături de celelalte, Rusia va reuși să impue pe ici pe colo punctul ei de vedere. Nu prea știu însă ce cîștig va avea Austria. În rolul acesta de intrigant Austria nu s'a distins niciodată și succese de intrigă, succese diplomatice platonice, nu pot aduce nici un folos monarhiei Habsburgilor, care n'are nici vreun prestigiu de redobîndit, nici de șters amintirea vre-unor înfrîngerii recente. Așa că, poate, Baronul de Aerenthal ar fi fost mai bine inspirat, dacă n'ar fi rupt cu propriile sale mîni compromisul.

Compromisul, odată desființat, naște întrebarea: va contribui oare aceasta la schimbarea situațiunii din Balcani, la îmbunătățirea soartei popoarelor ce locuesc în peninsula balcanică? Este netăgăduit că sub regimul compromisului austro-rus, soarta populațiunilor balcanice s'a îmbunătățit. Compromisului îi se datorește proectul dela Muerstegg, reformele, bune sau rele, cu care Macedonia a fost înzestrată. Nimeni nu pretinde că aceste reforme sînt strălucite. Macedonia e, încă, un focar de anarhie și populațiunile ei îndură încă multe suferinți. Dar nu e mai puțin adevărat că primul nucleu al emancipării lor a fost creat, și că Macedonia îl datorește marilor puteri și în deosebi inițiativei austro-rusești. Prin desființarea compromisului, oricît ar părea lucrul de para-

doxal, populațiunile din Balcani nu pot însă decît să cîștige, fiindcă progresele Balcanilor nu stau numai în reformele cu care marele puteri înzestrează naționalitățile balcanice; ele stau și în puțința ce acele naționalități au de a se întări și de a îndeplini ambițiunile lor naționale. Ori simțimintele și idealurile naționale se puteau dezvolta mult mai greu sub regimul unui compromis austro-rus, care tindea să rezolve chestia Orientului printr'o tutelă europeană, decît sub regimul unor competițiuni internaționale numeroase. Căci, din două lucruri una: sau puterile vor sfîrși prin a se înțelege între ele, și atunci din diversitatea tuturilor puterilor va eși pentru Balcani un program de reforme mai largi și mai însemnate, sau puterile nu vor putea să se înțeleagă, și atunci din certurile lor, în virtutea proverbului „cînd doi se ceartă al treilea cîștigă”— vor cîștiga naționalitățile.

Concluzia ar fi, deci, că trebuie să ne bucurăm de era nouă în care Balcanii au intrat, prin încetarea compromisului. Cu toate acestea să nu ne bucurăm, deoarece se va ajunge la țelul mai sus arătat în orice caz, dar calea pe care s'a luat spre a se ajunge la el, e o cale grea și plină de spini. Marile puteri, și în deosebi Rusia, nu vor cerceta numeroasele probleme ce se pun în peninsula balcanică nici cu dorul de a îmbunătăți soarta deosebitelor naționalități, nici cu dorul sincer de a găsi soluția cea mai bună, a acestui grav problem. Ele le vor cerceta cu gîndul de a-și asigura succese, și pentru asemenea succese vor recurge la intrigile cele mai periculoase pentru naționalități, se vor opri chiar la soluțiile cele mai puțin în măsură a dezlega greutățile balcanice. Unii se vor gîndi la ambițiile, alții la interesele lor, la visurile cuceritoare, de care nu toate au reușit încă să se dezbare, și cînd în această atmosferă, încărcată prin natura ei, Rusia, în căutarea unor succese efemere, va sfîrni fel de fel de intrigi, la care ceilalți se vor crede datori, desigur, să răspundă prin alte intrigi, Balcanii vor cunoaște zile grele și vor trece prin multe griji și prin multe zburciumări.

La rezolvarea chestiunii Orientului puterile ar putea contribui, dar urmînd o altă cale, o cale largă și desinteresată. Să se înțeleagă între ele, să întocmească un plan mare de reforme serioase, să-l impue împreună Sultanului și, împreună, fără reticențe și fără gînduri ascunse, să lupte pentru îndeplinirea lui. În ziua aceia—pe care însă nu vom trăi-o—naționalitățile balcanice vor putea fi recunoscătoare Europei. De dragoste ce ea le arată astăzi, ele s'ar lipsi, fiindcă această dragoste nu se manifestă, decît ca să împedice chestia Orientului să se deslege singură prin jocul normal al forțelor ce o compun.

Singura mîngiere ce le rămîne azi naționalităților e că marile puteri, care le întîrzie fericirea prin intervenția lor nepricepută și interesată, își pierd vremea în sforțări dela care speră să cîștige ceva, dar din care, la urma urmei, nu se vor alege cu nimic.

I. G. Duca.

Cronica Vesela

FĂRIMĂTURI

38 grade la umbră.

De ce, la noi, pe timp de vară,
Văzduhul parcă e defoc?
Pesemne că s'a strîns afară
Căldura toată 'n astă țară,
Și d'aia 'n inimi nu-i deloc!

Bilciul Moșilor

Trei cîrduri derbedei gălăgioși
Cu fel de fel de muzici,—cor temut
Chiar de timpanul unui surdo-mut...
Vrei liniște, poete? Du-te 'n Moși.

Din rînced untdelemn dela gogoși
Se 'mprăștie-un parfum nesuferit,
Și prafu-i gros să-l tai cu un cuțit...
Ce aer sănătos respiri la Moși!

De haină punga dacă n-o să-ți coși,
Și ceasu 'n ghete de nu ți-l pitești,
Eu nu puiu gir c'o să le mai găsești....
Doar lume bună vezi în bilciu la Moși!

Aceleași „panorame“ pe strămoși
I-au desfătat, iar azi tot alea sînt...
Ah, nu-i distracție p'acest pămînt
Cu haz ca panoramele din Moși!

Turcoaicele atrag pe curioși
 Cu danțuri autentice turcești....
 Ovreicile din Calea Văcărești
 Fac bine pe „turcoaicele“ la Moși!

La cârciumi cu vopsite vinuri roși,
 Consumi fripturi de stîrv ne'nbălsămat
 Și ciorbe 'n care muște vii se zbat....
 Da'n schimb, ce bine se petrece 'n Moși!

Sf. Petre în dilemă

Sus, în parcul Paradis,
 Sfîntul Petre bea o halbă,
 Cînd i se aduse-o jalbă.
 Iată ce în ea sta scris:

— „Sfînte Petre, eu sînt un
 „Antreprenor de grădină.
 „Dacă plouă, e ruină;
 „Cînd nu plouă, teatru-i tun.“

Sfîntul sorbea un mișmaș
 După ce halba băuse,
 Cînd factorul îi aduse
 Jalba unui arendaș:

— „Sfînte Petre, te implor,
 „Seceta mă prăpădește,
 „Norilor deci poruncește
 „Să stropeasc 'al meu ogor!“

Sus, în parcul Paradis,
 Sfîntul Petre, tot la masă,
 Tîmplele 'ntre palme 'și lasă,
 Gînditor și nedecis.

— „Ce să fac? Zău, ce să fac?
 „Lumea asta e nebună,
 „Rea e ploaia, ori e bună?....
 „Chelner, dă-mi un coniac!....“

CALEIDOSCOP

Sonete Indignate.

Proprietarului meu,

distins genealogist

23 April (Sf. Gheorghe)

M'am săturat de zarvă și bucluc,
M'am săturat să dau din puț în lac —
Ca Diogene, marele sărac,
Vreau să trăesc o viață de bursuc.

Apartamentul meu e un copac —
De cînd doream eu mobilă de nuc!
Drept ceas deșteptător îmi cînt'un cuc,
Iar patul meu e un splendid hamac!

Sînt fericit și nici o grijă n'am...
Dac'aș fi fost și eu un cap mai logic,
De mult din Capitală mă mutam...

Adio dar, proprietar infam!
Și du-te de te spînzură de un ram!
Al arborelui tău genealogic!

Contrast.

25 April.

Asemeni unui japonez lampion
Lucește luna pe un ram de tei —
La masă șade-un editor cu trei
Mari scriitori, și bea vin cu sifon.

E'n vervă azi simpaticul patron
Și-aprobă cele mai sanchii idei —
Entusiast pledează pentru ei
Privighetoarea 'ntr'un ascuns amvon.

Natura 'ntreagă 'n contra lui conspiră...
A doua zi, cînd însă-i înmînez
Ceremonios volumul meu cel nou,

Se uită lung la mine și se miră:
E altul editorul la birou —
S'a stins acum lampionul japonez!

Vis atavie.

30 April.

Visam că umblu prin păduri virgine,
Că mă hrănesc — nu cu iluzii vane —
Ci substanțial, cu *beafsteak*-uri umane
Și mă simțeam așa nespus de bine.

Nu mai scriam nici versuri, nici romane...
Sub baobabi dormeam... O, nopți divine!
Trăia în vis exoticul din mine
În mijlocul naturii suverane.

Ca un goril eram agil și tare,
Aveam stomac să 'nghită o antilopă
Și o dantură ca un mastodont...

Nu mă spălam pe dinți cu kalodont...
Cum nu te-aș renega cu indignare
Cînd mi-amintesc, stupidă Europă!

Bețivul solitar.

1 Mai.

Lipsit de viața binefăcătoare
A aerului sănătos de țară,
Visînd într'o tavernă solitară
Eu stau cu lăutarul și beau soare!

Căci orice bob de strugur e-o 'nchisoare,
În care fierbe chestia agrară,
Și'n orice sticlă arșița solară
A 'nchis puteri în veci renăscătoare.

Eu desrobesc un șir de raze moarte...
Așa sînt eu! sus ridicăți dar teascu!
Lăsați-mă stăpîn pe tot fantascu!...

Stimez capacitățile deșarte...
Cioroiule mai cîntă'mi un adagiu!
Așa... și după mine — naufragiu!

Premiul meu.

4 Mai.

Azi la Băneasa-i mare *handicap*
Și ori și cine-ai fi, de nu ești cal
Sau un jocheu, ori cel puțin muscal,
Ori o țesală, sau măcar valtrap,

Nu ești nimic... Dă *starterul* semnal...
 Pornesc celebritățile în trap
 Și *Straja* a bătut pe *Flirt* c'un cap
 În veritabil intelectual.

E-o zarvă și-o 'mbulzeală la tribune
 Și prosperează *turful* de minune :
 Au trecere mișoagele de azi...

De-aceia m'am decis și eu, A. Mirea,
 Să pun un premiu spre 'mbunătățirea
 Degeneratei rase-a lui Pegaz !

Portret.

5 Mai.

Un speculant de speța cea mai pură,
 Un purăț deci. Un antic anticar
 Evoluat cu vremea în librar —
 Căci toate-evoluiază în natură.

Din toată casa lui de editură
 El este cel mai cinic exemplar —
 Ca mine o să-l vezi milionar,
 Nefericita mea literatură !

Cincizeci de lei oferă pe-un volum,
 Făr' a-l ceti, căci— crudă ironie ! —
 El nici măcar nu știe să citească.

Așa e tipul meu.—Feriți, de-acum !
 Eu mi-am făcut o sfântă datorie :
 Am smuls de pe-un obraz încă o mască !

Excelstor!

6 Mai.

Cunosc atîți netrebnici care zic :
 „Să nu pui preț pe anii care zboară !“
 Ei nu pricep că viața-i o comoară
 Și nu prevăd în moarte-un inamic.

Lor li se pare natural să moară,
 Că după moarte nu mai e nimic :
 Nu știu că firea e un alambic,
 În care tot renaște-a doua oară.

Sub care formă viața-o să te cheme
 Ca s'o trăești din nou în altă vreme,
 Tu nici nu poți măcar să bănuiești...

De-aceia mergi și luptă înainte,
 Ca *dincolo*, de-ți vei aduce-aminte
 De viața ta de-acum să nu roșești.

Nostalgie.

8 Mai.

Ah, suflet vagabond de Robinson,
 De zece luni ești rob al Capitalii !
 Te-am îmbrăcat în fracul de salon,
 Ți-am arătat și flirtul mahalalii,

Te-am dus prin fel de fel de saturnalii,
 Prin locurile zise de *bon-ton*,
 În *kake-walk*, *matchich-uri* și *boston* —
 Dar mi-e rușine să mai dau detalii...

Ce mai voești ?... Eu ți-am făcut de toate,
 Ți-am dat ce-ai vrut: distracții de tot felu—
 Ai să-mi pretinzi acu ce nu se poate...

Devii bucolic ?... Inșă n'am ce-ți face
 Că fonduri n'am.—Vreau liniște și pace.
 — Ei lasă, că te-oiu duce și la Belu !

Preparative.

9 Mai.

E ajunul zilei celei mai mărețe
 Și de pe-acum bătrîna Capitală
 Se piaptănă cu grijă și se spală
 Ca prinsă de-un acces de tinerețe.

Ghirlânzi de flori și-atîrnă pe ostrețe
 Și tot cercîndu-și rochia-i de gală
 Ca o cochetă 'n marea zăpușală
 Iși face vînt cu mii de stegulețe.

Apoi se dă petrecerilor pradă...
 Iluminații, muzice sonore,
 Și toate celelalte ca 'n tot anul...

Mariță, 'nchide geamul dinspre stradă
Că simt că mi se sfărâmă timpanul
Și 'ncep să am vedenii tricolore...

Defilare

10 Mai.

Imi fac revista mea, de zece Mai.
Stau pe Pegaz și nu 'mi încap în piele,
Căci azi prin fața maiestății mele
Trec versuri după versuri în alai,

Dela Minerva, Socec, Alcalay
Sosesc troheii mei cu arme grele,
Iambi răsăriți din cește de cafele,
Dactili ușori în trap mărunț de cai.

Trec anapești, trec iambi, trec iar trohei,
Prezintă arma toți supt ochii mei,
Și iată iar dactilii cu duiumul...

Și iar trohei și iambi... Ho, mai sînteți?!
M'am plictisit de voi. Destul, băeți!
Cărați-vă și re 'ntegrați volumul!

A. Mirea

Scrisori din Ardeal

Sinoadele eparhiale.—Pentru școală.—Prigonirea învățătorilor.—
Procese de presă.—Noul regulament al dietei.

În săptămîna ce a urmat după Duminica Tomii, conform Statutului Organic, cele trei eparhii romîne gr. orientale și-au ținut Sinodul, forul lor suprem în afacerile bisericești și școlare. De astădată pe lîngă importanta chestie a menținerii și apărării școalelor confesionale, greu amenințate de legea lui Apponyi (1907), fiecare diecesă a mai avut o mulțime de afaceri grele de rezolvat.

La Arad, Sinodul a avut să se rostască, între altele, asupra regulamentului de administrație a Fondului preoțesc, menit să ajute pe văduvele și orfanii preoților, precum chiar și pe preoții care nu mai pot servi, ori din vre-o cauză oarecare n'au destul salariu. Fondul acesta s'a întemeiat la 1877, sub episcopul Ioan Meșianu (azi mitropolit în Sibiu) și a ajuns la suma de 1 milion 40.000 coroane. Regulamentul a fost întocmit astfel, ca din venit (dobînzii și cotizații) 40% să se capitalizeze.

S'a hotărît apoi, în urma propunerii vicarului V. Mangra, ca pe 1912, cînd se împlinesc 100 de ani dela întemeierea institutului pedagogic din Arad (azi pedagogic și teologic, școală normală și seminar), consistorul diecesan să se îngrijească a se scrie monografia acestui institut, de care se leagă de altfel întreaga mișcare culturală și politică a Romînilor din Ungaria și Bănat.

Subscrisul a propus ca prin consistor să se adune și materialul care să serve la scrierea monografiilor cel puțin a comunelor mai însemnate din diecesă, unele expuse să se maghiarizeze și foarte multe să li se schimbe numirile romînești. Administrația politică a comitatelor chiar acum lucrează pe capete să dea numiri ungurești comunelor neaoșe romînești.

Privitor la școale, s'a raportat că o parte însemnată a comunelor din diecesă a hotărît să susțină școalele și fără ajutor de stat. Sînt însă și sate care, plătind deja 70—80% dare pentru cult, nu mai pot de unde mări salariul învățătoresc, cum prescrie legea lui Apponyi. Sinodul a decis deci ca anul acesta, și de-aci încolo mereu, să se pună o stăruință deosebită din partea autorității noastre bisericești (Consistorul, care are la dispoziție pe toți protopopii și preoții), pentru a se mări așa zisul fond cultural, din care să se ajute comunele mai sărace, să-și facă școale corespunzătoare și să plătească pe învățători.

O idee foarte bună i-a venit, în privința asta, deputatului sinodal dr. Miron Cristea, protosincol în Sibiu, care în Sinodul de acolo a propus să se ia măsuri pentru înființarea unei *bănci culturale*. Banii bisericilor, care se urcă la mai multe milioane, apoi ai altor fonduri administrate de consistoarele noastre, să fie elocați în acțiuni de ale acestei

bănci, ori cel puțin să fie depuși la banca nouă ce s'ar întemeia nu cu scop să dea dividende mari, ca actualele bănci, ci ca din veniturile acestei bănci să fie ajutate școalele noastre. Particularii, frunțașii intelectuali și bogații, deasemeni și-ar considera drept înaltă datorie a se face acționari la banca aceasta, mulțumindu-se cu dividendă cât mai puțină, ca astfel să se poată jertfi cu atât mai mult pentru cultura națională.

Afacerea va fi studiată de consistor, care va veni apoi la viitorul Sinod cu propunere asupra modalității înființării acestei bănci.

La Caransebeș discuțiunile s'au învîrtit deasemeni în jurul chestiilor școlare, fiind acolo vorba nu numai de școalele primare, ci de școala normală din centru, în afacerile interne ale căreia guvernul și-a permis să se ingereze așa fel, încît pretinde destituirea aproape a tuturor profesorilor, pe baza unui raport făcut de un agent guvernial și nelăsînd ca autoritățile noastre bisericești să disciplineze pe cei vinovați, dacă într'adevăr sînt, ceea ce în nici un caz nu se poate constata numai pe baza anchetei făcute de agentul guvernului.

Sinodul a protestat împotriva acestei ingerinți a ministrului și a invitat pe consistor să nu cedeze, ci judecată să aducă numai pe baza anchetei făcute de comisar numit de autoritatea noastră bisericească autonomă.

La 11 Maiu n. s'a dezbătut înaintea comisiei disciplinare comitatense procesul pornit împotriva a doi bravi învățători romîni. Pe unul, D. Popovici din Cuvin, îl cunoaște și amicul Stere, care i-a lăudat mult școala. Amîndoi erau acuzați că au agitat împotriva naționalității maghiare.

Să vă spun însă întîi ce însemnează „comisia disciplinară comitatensă”. Foarte nimerit, „Tribuna” de-aici a numit-o *ghilotină politică*. Conform legii lui Apponyi, se institue adică în fiecare comitat (județ) o comisie compusă din fișpan (prefect), inspectorul școlar (revizor), secretarul județian și alți membri, să judece asupra învățătorilor noștri acuzați fie că n'ar face spor în școală (mai ales în ce privește limba maghiară), fie că n'ar avea o purtare morală bună ori că ar avea o atitudine politică „dușmănoasă statului”, adică guvernului. Un denunț, scris de oricine, poate să aducă pe cel mai brav învățător înaintea acestei comisii.

De astădată procesele acestea apăreau cu atât mai trase de păr, cu cît nu numai învinuirile erau ridicole (învățătorul din Cuvin era acuzat că ar fi îndemnat pe copii să le zică „Unguri” celor ce umblă la școala de stat maghiară, iar învățătorul Magier din Vidra era învinuit că ar fi zis, la chef cu doi unguni, un avocat și un notar, că România își va mări hotarele până la Crișul alb; însuși martorii de mai sus au spus că totul era zis în glumă), ci „crimele” s'au săvîrșit cu un an și cu doi înainte de a intra în vigoare legea lui Apponyi. Avocatul dr. I. Marșeu a dovedit că nici din acest punct de vedere comisia nu este în drept să judece, dupăcum a ridiculizat întreaga înscenare a procurorului, pus-

la cale, se înțelege, de administrația județiană, căreia îi este spina în ochi toți învățătorii români harnici și cinștiți.

A mai arătat avocatul român că învățătorul din Vidra a fost achitat de tribunal, unde i se intentase proces pentru aceeași „crimă”(?) pentru care vrea să-l judece acum comisia disciplinară. N'a folosit însă nimic splendida apărare: într'un nor de fum (căci membrii acestei comisii fumau ca la cafenea) s'a adus sentința: destituire pentru învățătorul din Vidra și 5 ani să nu aibă voie a concura să se aleagă în altă parte. Învățătorul din Cuvin a scăpat cu 100 coroane amendă. Recurs pot face la—ministru. Zadarnic ar face însă, căci doar din porunca ministrului au fost scoși amândoi cu puterea jandarmerească din școala românească, cărei cel grav pedepsit a servit 22 ani, iar celălalt 16 ani.

Este, desigur, îngrijitor faptul, că în felul acesta pentru învățătorii noștri sînt două feluri de justiție: dacă scapă la tribunal, îi apucă pe cale administrativă, unde se judecă nu după vreun paragraf al legii, ci după necesitățile politice șoviniste ori din răzbunare... Mai grav este însă că se pedepsește și școala și satul românesc. În școala al cărei învățător a fost pedepsit de comisia disciplinară, conform legii lui Apponyi obștea satului nu mai poate alege decît un învățător pe care să-l aprobe și ministrul, nu numai consistoarele noastre! Iar școala în care și al doilea învățător a fost pedepsit pe cale disciplinară, va fi închisă și guvernul face în locul ei una ungurească...

Cred că e de prisos să mai fac comentariu.

*

Pe ziua de 19 Maiu n. este chemat înaintea curții cu jurați din Oradia-Mare redactorul responsabil al „Tribunii”, d. Sever Bocu. Aceasta după ce alaltăeri același tribunal l'a mai pus sub acuză în alte două procese. Peste tot, „Tribuna” are nu mai puțin decît 9 procese de presă.

Sfîrșitul acestor procese se cam știe: condamnarea la ani de temniță și mii de coroane amendă și cheltueli.

*

De eri, în Camera ungară se aplică noul regulament, cu două ședințe pe zi, dela 10—2 și dela 4—8,—iar proiectul de buget care este la ordinea zilei a fost declarat urgent... S'au și învîrtit șuruburile astfel, încît discuția generală eri a și fost închisă și mare minune dacă azi ori mine nu se termină și „discuția” pe articole... Adică vorba vine, căci discuție nu-i, deoarece opoziția cit crîcnește, e amenințată cu—comisia de imunitate, gholotina parlamentară... Alaltăeri deputatul ungar Nagy György i-a și strigat prezidentului: „În loc de clopoșel mai potrivit ar fi să iei un revolver și să împuști asupra opozanților care întrepun!”... O stare ca în republicile din America de sud.

Arad, 2 | 15 Maiu.

I. Russu-Șirianu.

In amintirea lui Ion Radovici¹⁾

Gloriosul avânt de la 1848, plin de visuri de frație universală, insuflit de cel mai curat ideal de redeştere națională, avu drept consecinți practice unirea principatelor și organizarea unității noastre naționale. Mai în urmă apăru și se dezvoltă o nouă generație de politicieni, condusă de aspirațiuni mai materiale, aplicind, în scop de îmbogățire personală, cele mai cinice metode politice și administrative. Astfel se formă o plutocrație burghezească care, economiceste, se substituie vechei boerimi a țării.

Era momentul cind vastele încercări de sinteză științifică socială sau filozofică ale occidentului cult începeau să pătrundă și în tineretul nostru; cind, în contra capitalismului industrial, proletariatul apusean își organiza forțele sale conștiente; cind, față de autocratismul rusec, începeau să protesteze elementele liberale ale națiunii în numele demnității omenești.

Evoluționismul în biologie, în domeniul științelor fizice transformismul forțelor și identitatea între energie și materie; pe de altă parte panteismul Hegelian și puternicul criticism social al lui Karl Marx; strigătele de durere și de desnădăjduire aruncate, din profundul conștiinții lor, de poeți, de Beethoven și de Richard Wagner; acest formidabil uragan de idei și de sentimente care, spre mijlocul secolului trecut, zguduie Europa intelectuală, avu răsunetul său puternic în sufletele tinerei generațiuni de școlari români dintre 1880 și 1890. Față de materialismul ambiant se ridică, din centrele noastre universitare, un tineret vibrant, insetat de înaltă cultură și de criticism științific, insuflit de un nobil ideal de justiție socială. Acestei generațiuni aparținea Ion Radovici. El fu, de la început, unul dintre reprezentan-

1). Sosindu-ne manuserisul acestui articol prea târziu, regretăm că nu i-am putut da locul cuvenit, în fruntea revistei.

ții ei cei mai generoși, cei mai pasionați, cei mai profund devotați idealului ei.

Un curaj combativ și veșnic disprețuitor de moarte, o putere de indignare gata să reacționeze la orice nedreptate, un orgoliu discret și nesupus, asociat cu o extremă delicateță sufletească și cu o admirabilă facultate de induioșare față de cei obișduiți, constituiau lui I. Radovici o fizionomie din cele mai caracteristice și mai rare. Avea pasiunea copiilor și celor slabi. Un bun simț afinat și pătrunzător lăcea din el un ironist înțepător dar fără răutate, căci bunătatea sa sufletească era imensă. Inzestrat cu o comunicativă putere de convingere, el știa, uneori, să se rîdice până la o adevărată elocvență pornită din claritatea ideilor sale și din profunda-i sinceritate de sentimente. Adversarii săi politici (vorbesc de cei sinceri) în mod unanim admirau cavalerismul și lealitatea sa în discuțiunile cele mai violente. Cabotinajul, sub toate formele sale, îi provoca un sentiment de nespūsă scirbă; iar puterea sa de a domina manifestațiunile exterioare ale impresiunilor sale era așa de mare, încit această fire de elită a rămas necunoscută și nepricepută de mulțimea superficială, înțeleasă numai de câțiva prieteni care știau să citească în fizionomia sa energică și mobilă nuanțele fugitive ale sentimentelor sale intime.

I. Radovici studiase medicina în Paris, și a funcționat mai mulți ani ca șef de clinică la facultatea de medicină din București; calitățile sale de bun simț și de fizionomist pătrunzător îi asigurau o carieră de distins clinician. Inșă natura sa combativă și preocupările sale sociale îl depărtau de practica pur medicală. Avea sentimentul net că medicina modernă se va orienta din ce în ce mai exclusiv spre problemele de profilaxie generală; iar interesul lui, ca medic, se concentra mai ales asupra boalelor în care factorul economic și social joacă un rol hotărîtor, cum este de exemplu tuberculoza. Timp de 6 ani el fu sufletul vivifiant, deși ignorat de public, al societății pentru profilaxia tuberculoșilor săraci, iar amintirea lui va rămînea strîns legată de dezvoltarea acestei opere filantropice.

Temperamentul de luptător generos al lui Radovici îl împingea deci în mod irezistibil spre studiul problemelor economice și spre o acțiune politică concretă. Apărător conștient al social-democratismului și al doctrinelor marxiste, el evoluă, mai trîziu, împreună cu majoritatea prietenilor săi de idei, spre con-

cepțiunile poporaniste, condus și susținut, în toată evoluția sa, de cel mai pur, cel mai dezinteresat spirit democratic.

I. Radovici era un adânc iubitor de neam. Spre țăranul nostru desprețuit și apăsător; spre acest țăran fin, inteligent, însă fatalist, fără spirit de inițiativă, deabia desrobotit, incult și, economiceste, dezarmat, pornea tot avântul de dragoste al prietenului nostru. Expresiunea acestei vii simpatii era mărită la dînsul, prin senzațiuni estetice; iar amintirea luminoaselor orizonturi și a elegantelor siluete evocate de Grigorescu revenea mereu în con-vorbirile sale despre țară și țăranime.

I se părea, ca multor din generația sa, că într'o țară, unde clasa agricolă constituie imensa majoritate a populațiunii, chestiunea țăărănească constituie problema socială primordială, dacă nu unică; idealul liberator, spre care erau încordate toate aspirațiunile sale de socialist, era deci cultura intelectuală, morală și igienică a acestui țăran, liberarea sa economică prin stăpînirea capitalului agricol, liberarea sa politică prin introducerea votului universal.

Treceau însă zile și zile; partidele politice se succedau la guvern, încătușate prin egoismul lor de clasă, sfișiate prin veșnicul conflict al intereselor personale, nepăsătoare și oarbe. Deziluzionat, profund amărit de mizeria vieții noastre politice, Radovici era gata să o părăsească, precum odinioară părăsise medicina.

Dar iată! Din seninul înșelător al cerului deodată tună și fulgeră; o scintee cade, incendiul izbucnește; din Dorohoiu până în Mehedinți revoluția țăărănească se aprinde și se întinde; spaima deșteaptă pe cei adormiți; speranța se re-deșteaptă în sufletul acelor care desnădăjduiau: nu cumva va răsuna semnalul unei noi activități de reorganizare, fecundă și liberatoare?

Zilele revoluționare trăite anul trecut supuseră sensibilitatea vibrantă a lui Radovici unei teribile încercări. Eși-va din această furtună atmosfera purificată prevestitoare a unei ere de justiție mai mare? Sau poate cataclismul final în care este menită să dispară până și naționalitatea noastră? În acest interval de cîteva zile, Radovici trecu printr'o adevărată agonie morală, pe care n'au putut-o aprecia decît intimii săi. Palid, într'o stare de mută agitație, aștepta, torturat, rezultatul evenimentelor. Din această luptă interioară el a eșit sfișiat, lovit de moarte, fiziologiceste distrus. Tuberculoza, de care, ca student, suferise, se re-deșteaptă amenințătoare în organismul lui debilitat. Cu toate a-

cestea el primi fără ezitare să plece la Vaslui, ca prefect, convins că în acele momente decizive trădătorii sînt acei care se abțin.

Această hotărîre, așa de banală în aparență pentru acei care judecă superficial, fu din partea lui Radovici un sacrificiu sublim și numai rezultatul unei violente lupte interioare; căci, în luminata sa conștiință a realităților, îi apăruse ca posibilă necesitatea de a interveni prin forță în contra poporului său cel iubit. Pentru cine a cunoscut sufletul curat și plin de dragoste al lui Radovici, plecarea sa la Vaslui a fost pur și simplu un act de eroism. Cîți însă nu-l vor înțelege!

În puținele zile cit a durat activitatea sa de prefect, el cheltui tezaure de neobșită activitate, de tact, de fineță, de energie și de spirit de dreptate în aplanarea conflictelor. Toți acei cari l'au putut urmări în această scurtă perioadă au avut revelațiunea unei firi superioare.

Acum însă se produce peripeția tragică a acestei vieți, care nu-și dăduse încă roadele sale. Din acest dar complex, pe care Radovici îl făcuse de sine, organismul lui a eșit definitiv zdrobit; iar fantasma morții apropiate și ineluctabile se ridică dinaintea ochilor săi tocmai în momentul cînd i se părea că toate puterile sale de idealist activ își vor găsi, în fine, întrebuințarea lor.

Chiar de atunci, acestui spirit lucid, fără spaimă și disprețitor de viață, o singură soluțiune apăru ca logică și ca estetică, moartea voluntară. În leagănul etern al vieții și al frumosului, unde cîntecele sirenelor atrag pe nenorocitul rătăcit al vieții, în sinul mării auguste și nepăsătoare, departe de manifestațiunile barbare ale doliului omenesc, I. Radovici a vroit să scufunde zdreanța sa trupească, inutilă și odioasă din momentul ce nu mai putea servi la îndeplinirea idealului său.

Acest poet și acest orgolios a învins soarta mai înainte de a fi învins de ea.

Dr. I. Cantacuzino

Recenzii

Elena Farago. Șapte din Umbra. Edit. Revistei „Ramuri” Craiova 1908.

D-na Elena Farago nu e o necunoscută pentru publicul cititor. Muzica versului său e din acele ce nu se uită ușor. Adeseori această muzică dulce, melancolică, poate cam monotună, exprimă mai bine decât însuși versul simțimintele pe jumătate destăinuie ale autoarei. Mulțumită ei poți stăpini mai ușor nerăbdarea ce te cuprinde pentru unele versuri așa de puțin clare, încât poezia întreagă devine un rebus, cum e de pildă între altele „De vorbă cu trecutul”... Această lipsă de claritate, ce-o împotam autoarei și la primul ei volum, vine poate din acea delicatete intimă ce se împotrivesc unei confesiuni publice, fie ea și în versuri. Din teama de a comite o indiscrețiune vine poate acea tendință a poetei de a se exprima prin lungi circumlocuțiuni, de a căuta să redea pe departe și prin vorbe prea multe simțirea ce pierde astfel puterea de a se comunica cititorului și dă frazei acea cădere greoaie în desfășurarea ei din unele poezii, mai ales din „Scrișori”, care, pentru a avea interes, trebuiau tocmai să răsfrîngă simțirea în toată sinceritatea ei.

Dar tocmai alarma aceasta a simțirii intime ce pune stavilă sincerității trebuia să dea de știre d-nei Farago, că subiectivismul în oarecare măsură se opune artei. Desigur opera de artă ia naștere dintr'o simțire, din emoția intimă a artistului, dar voința de a o realiza în operă de artă vine din nevoia de a exterioriza, de a obiectiva această stare intimă. Această obiecti-

vare nu învoește însă revărsarea simțimintelor în forma lor primitivă, și poezia de dragoste, pentru a fi operă de artă, nu trebuie să fie un jurnal intim scris în versuri, ea trebuie să dea glas nu numai dragostei noastre, ci dragostei din sufletul tuturor.

Poezia aceasta personală poate ușor cădea într'o greșală de artă și primejdia o simte instinctiv și autoarea, care, silindu-se să nu depășească în expresie oarecare limită impusă de simțimintul intim al pudorii sufletești, devine obscură și emoția nu se comunică, versul e sters, câteodată banal.

Versul d-nei Farago apare din această cauză ca o mască pe care și-a pus-o autoarea din discrețiune și delicatete, de după care însă se arată uneori chipul ei adevărat în sinceritatea zimbetului și a lacrimilor fără pompă și podoabă literară în versuri draguțe ca aceste:

Stai singură 'n grădină
Și dragostea ți-o cîntî
Și-atîta ți-i de bine
Că parcă te 'nspăimîntî...

Lași cîntecul și iară
Pierdută'n giinduri cazi...
N'a fost nimicînd sub ceruri
Seninul care-i azi...

I-atîta primavară
În mugurii de tei.
Și-au înflorit ast noapte
Atîtea stînjenei...

Și iar începi un cîntec
Duios încetinel...
O! nu-ți întinde mîna
Spre bietul stînjenei!..

O nu-ți întinde mîna
Să rupi o floare, cînd
I-atîta duiosie
În farmecul din giind!..

.

Dar în aceste versuri nu mai e personalismul din celelalte.

Versurile în formă populară cer anumite daruri pentru ca sufletul artistului cultivat să se unească într-o armonie desăvârșită cu sufletul poporului, atât de plin de spontaneitate, și să dea acea impresie de firesc și de completă sinceritate din poezia populară. Genul nu mi se pare a fi tocmai acel mai potrivit cu talentul d-nei Farago, deși ne-a dat acea frumoasă poezie, destul de reușită: „Busuioac floare cu dar“...

Cit despre partea de la urmă, Martie-Deceembrie 1907, ar fi fost mai bine ca ea să lipsească din volum. Evenimentele la care se face aluzie sînt purtate în sufletul nostru de o altă de dureroasă amintire, încît numai glasul vre-unui vers ca acel al lui Goga ar putea să le atingă fără să ne jig-nească și să ne doară.

*

Elena Farago. Traduceri libere (versuri). Editura Revistei „Ramuri“, Craiova, 1908.

În aceste drăgălașe interpretări ale ciutăreților apusului se desfășoară toate calitățile versului d-nei Farago: muzicalitate, o limbă mlădioasă ce învoește redarea celor mai fine nuanțe a simțimentului și eugelării acestor măestri, ritmul variat și bine potrivit conținutului. Dar, deși gustul d-nei Farago a călăuzit-o, cum era de așteptat, în alegerea cîntecelor, sînt totuși unele care nu mi se pare că ar fi trebuit să fie alese, mai cu seamă cînd volumul e atât de mic și mîrgărilarele din poezia apusului atât de numeroase. Pe cînd altele, foarte frumoase în original, cum e „Stîlca“ lui Sully-Prudhomme, nu au fost cizelate cu îngrijirea cu s'ar fi cerut pentru asemenea juvaere, și de care d-na Farago a dat dovadă că e capabilă în alte traduceri.

M. Dunăreanu. Răsplata. Nuvele. Edit. Minerva, București.

În volumul acesta de povestiri d. Dunăreanu evocă scene din viața pescarilor din Dobrogea, un colț de lume pitoresc și interesant prin el însuși, prin felul lui de a fi, atât de osebit de al nostru.

„Răsplata“ e povestea suferințelor unui veteron, care plecat în Dobrogea după mirajul unui petec de pămînt, duce o viață de mizerii și chinuri amare în așteptarea îndeplinirii formalităților, îndepliniri însă ce se pierd din ce în ce în infinitul venurilor viitoare, din cauza necinstei funcționarilor. Mai bine însă rees sentimentele și părerile autorului exprimate direct decît concretizate în povestirea vie a faptelor, și autorul nu reușește decît să ne dea o slabă și palidă imagină a suferințelor acestui om atât de crud înșelat în nădejdea lui și atât de lipsit, de singur și străin, departe de vatra lui.

„Vania“, a doua nuvelă, cuprinde scene din viața pescarilor, pe care autorul le povestește cu destulă vioiciune, reușind destul de bine să redă culoarea locală, viața sufletească a acestor oameni simpli, în care cele câteva noțiuni despre viață și oameni, căpătate în lupta lor aprigă cu greutățile vieții și primejdiile elementelor, sînt simple și neschimbate, simțirile tari și violente, hotărîrile nestrămutate. Conflictetele între acești oameni ai mării au ceva din furia oarbă și fatalitatea elementelor dezlanțuite, în lupta cu care-și cîștigă ei, din cea mai fragedă copilărie, pînea de toate zilele. Caracterul acesta e foarte bine prins și redat în conflictul dintre fecior și tată, care sînt împinși spre drama și deznodămîntul fatal de aceeași puteri oarbe care-i mîină în largul mării, în primejdie de moarte, ca să-și apere cîrmașii! O trasatură de

caracter foarte bine prinsă e iarăși naivitatea copilăroasă a acestor suflete tari, ca în scena când Vania se duce la iubita lui cu ceas de nikel și baine de „domn”.

Autorul însă, cum am avut deja ocazia s'o spun, prinde și redă lucrurile cum prinde și redă țiganul cîntecul după ureche, nu are ceia ce se cheamă literatură și, atunci cînd se mărginește să aștearnă pe hîrtie aceia ce vorbește și place sufletului său, dă povestiri bune ca „Vania” sau plăcute ca cei „Doi slujbași”, „Intr'o noapte de pîndă” etc.

Cînd însă vrea să facă literatură, cu toate realele sale calități de observație și puterea sa de viziune, nu reușește decît să ne dea sarbede compoziții fără nici un relief, ca d. Davidescu, sau de un romantism fals, ce jignește gustul, ca „Maxim Ciacara” „Povestea unei iubiri”, etc.

Nu e destul ca povestirea să fie plăcută și să dea până la un punct iluzia că s'ar putea să fie adevărată. Ea trebuie să producă o impresie puternică, care să rămle. Dar pentru aceasta trebuie cași sufletul pe care o răsfrînge să fie puternic și să știe interpreta faptul brut, să se știe folosi de puternica-i viziune a realității pentru a concretiza în opera de artă o concepție despre viață și lume, căci aceasta dă operei de artă unitatea care se cere oricărui creațiunii care vrea să fie și vie și durabilă. I. S.

* * *

I. Kont. *La littérature hongroise d'aujourd'hui.* Paris, E. Sansot, 1908. În -18, 89 pag. prețul 2 fr.

Numele autorului acestei cărți este demult cunoscut în lumea științifică; stabilit de vre-o șaptesprezece ani la Paris, însărcinat cu un curs de limba și literatura maghiară la Sorbonne, de mulți ani, prin recensile sale din *Revue Critique*, de sub direcția lui Arthur Chuquet, el ține în curent lu-

mea filologică cu producțiunile de pe terenul filologiei maghiare. Pentru un public mai întins, a publicat mai multe lucrări asupra literaturii ungurești foarte bine apreciate, două chiar în-cununate de Academia franceză, și tot el a fost însărcinat să scrie istoria literaturii ungurești în colecția „Litteratures des Ostens”, care apare la Leipzig în editura lui C. F. Amelang: *Geschichte der ungarischen Litteratur*, von Dr. I. Kont, 1906. VIII+272 pg.

Lucrarea de față, apărută de curînd, are de scop de a face cunoscut cîntecul principal și tendințele care caracterizează literatura ungurească contemporană. Bazîndu-ne pe numele autorului și încrezîndu-ne în obiectivitatea sa, ușurată oarecum prin faptul că de atîția ani trăește departe de patrie, noi, care nu cunoaștem limba ungurească și nu-i putem controla afirmările și aprecierile, ne mărginim să împartășim celorlților cîteva din constatările făcute de autor asupra literaturii țării sale.

Data dela care pornește literatura nouă este anul 1867, anul compromișului Austro-Ungar, care însănuia oeră nouă în Ungaria, nu numai în literatură, ci pe toate terenurile. Dela această dată pornind I. K. scribează evoluția literaturii ungurești în toate genurile principale, pe care le studiază în patru capitole: I Poezia, II Teatrul, III Romanul și Novela, IV Critica și Istoria. La sfîrșit, în ultimele pagini (77—89), într-un mic appendix se dă o listă alfabetică a autorilor pomeniți, cu scurte detalii bio-și bibliografice.

Față de literatura mai veche, de înaintea dualismului, care se inspira numai din istoria națională și al căruui fond era numai patriotismul—cum se vede în operele celor trei corifei ai poeziei ungurești: Vörösmarty, Petöfi, Arany—literatura nouă a luat cu totul altă direcție. Parăsînd trecutul

ca izvor de inspirație, ea se ocupă de nevoile actuale ale societății, punând preocupările sociale pe planul întâi. În locul patriotismului, ca sentiment dominant, scriitorii sînt stăpîniți de idei largi, umanitare, citeodată chiar cosmopolite: „artistul nu-i mare decît atunci cînd are un suflet larg; cînd în mijlocul oamenilor, el își uită naționalitatea sa”, cită, într-o poezie, poetul Iuliu Reviczky. Tendința democratică, citeodată chiar cu o nuanță de socialism, caracterizează întreaga literatură nouă. Aproape toți scriitorii urmăresc prin operele lor schimbarea neajunsurilor de care suferă societatea. Mai toate operele literare urmăresc pe deoparte tendința de a discredită clasa nobililor, care, profitînd de un sistem nedrept de vot, trăsese din exploatarea mulțimii și singuri ajung la cirna afacerilor publice, iar pe de altă parte de a răspîndi iubirea pentru cei sărmani și nedreptăți, pentru muncitorii din orașe și pentru țărani din sate. Astfel Iuliu Reviczky, mort în floarea vrstei la 1888, Emil Abrányi „parnasianul tinerii generații”, Alexandru Endrödi „maestrul lied-ului unghuresc după Petöfi”, toți se inspiră din motive sociale, toți sînt plini de sarcasm pentru nobili și de milă și de iubire pentru cei de jos, pe cînd Francisk Kozma își păstrează toată dragostea pentru țaran și scrie în contra clasei diriguitoare satire despre care I. K. zice că „vor rămînea”, iar L. Palágy, Csizmadia și Ady cîntă revendicările proletariatului. Aceluș lucru și în literatura dramatică, care, ca protutintîndeni, e cea mai tinăra. Pe cînd primii scriitori dramatici erau discipuli ai romanticilor francezi, iar mai tirziu—după 1818—ai lui Scribe (cel mai talentat, în această epocă, a fost E. Szilgati), scriitorii tineri crează drama socială: Gr. Csiky, „cel mai mare dramaturg din tinăra generație”, ridi-

culizează pe scenă tipurile de nobili scăpați, micii funcționari, care vor să trăiască ca oamenii bogați; Herczeg scrie drame cu teză socială, Arpad Bercezik, „maestrul comediei”, bicește „la jeunesse dorée”, etc. etc. În proză, vechile și voluminoasele romane istorice, așa cum le scriea Mauriciu Jókai și Nicolai Jósika, dispar și sînt înlocuite cu romane scurte și nuvele realiste, caracterizate prin aceeași tendință: zugrăvirea societății, dragostea de cei slabi și mai ales zugrăvirea vieții țăranelor. Șeful e Coloman Mikszáth, de a cărui școală (în Stefan Petelei, Tömörkény, Alexius Benedek etc.

Un caracter principal al liricei unghurești mai nouă, este și importanța pe care poezii o acordă amorului, sentiment care în poezia mai veche—cu excepția lui Petöfi—avea un rol cu totul șters. Acest fapt, în unire cu preocuparea socială care dominează întreaga literatură, a făcut ca epopeia, așa de iubită înainte, să dispară cu totul. Acuma din genul epic, în versuri, înflorește numai balada—nu cea istorică, ci tot socială,—a cărui maestru este poetul I. Kiss, evreu de origine.

Ceia ce te surprinde cînd cetești volumașul lui I. K. e mai întâi numărul mare de scriitori, citați ca distinși pe diferite terenuri și în al doilea loc bogăția producției lor: Prozatorul Mikszáth are 20 volume—și numai operele alese—; Victor Rákosi, 16 vol., dramaturgul Eugen Rákosi, care de mult a încetat să producă, consacrin-du-se jurnalisticăi, are 20 vol. opere de teatru; Csiky a scris 31 de piese: tragedii și comedii, etc. etc. Nu mai puțin deimnă de admirat este rivna cu care se traduc capodoperele, literaturilor străine: mai toți scriitorii însemnați, poeți și prozatori, pe lângă operele lor originale, au tradus și cîteva opere străine. Astfel I. K. cl-

tează ca traduși de către generația nouă: Sophokle, AEschyl, Plaut, Shakespeare, Goethe, Molière, Schiller, Heine, Byron, Sully Prudhomme, Coppée, Rostand, Leconte de Lisle, Gauthier, Hérédia, Baudelaire, Verlaine, etc. etc., toate traduceri în versuri și în metrelor originale.

Romeo Lovera.—*La letteratura rumena con breve cressomazia e dizionarietto esplicativo.* Ultrico Hoepli, Milano, 1908. 199 pg., pr. 1.50 lire.

E un volumaș din cunoscuta colecție italiană a manualelor Hoepli. Literatura romină e tratată pe 124 pg., cressomazia se întinde până la pg. 186, restul îl ocupă un „vocabulary”, ca complement al cressomaziei.

În prefață autorul declară cu prudență că lucrarea nu are „nicio pretenție, nici științifică, nici estetică”, ci „ținutește numai a da o idee despre mișcarea literară” rominească.

Că nu poate fi vorba de nici-un fel de pretenții, te convingi pe dată ce răsfoești volumașul. D. L. ne vorbește în el despre „ultimele cercetări ale Rominiilor” care ar dovedi proveniența dacă a sunetelor *ă* și *î* (pg. 13); despre elementul „basso-lalino” al limbii noastre (pg. 12); despre diftongii *descendenți ea și oa* în cuvinte ca: *frumoașă, mireasă* (pg. 13); ne spune că G. Lazăr a tradus „operele lui Kant” (pg. 18); că D. Cantemir a scris între alte opere una intitulată *Descriptio Moldaviae și alta Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (pg. 22); că Milescu a fost profesor lui Petru cel Mare (pg. 24); că Cronica lui Șincai merge cu povestirea până în anul 1808 (pg. 30); lungește viața mai tuturor scriitorilor, punându-i să se nască mai de vreme și să moară mai târziu, etc., etc.

Toate cunoștințele autorului sînt parcă niște vagi reminiscențe din vreau manual elementar de literatură, tipărit acum cîteva decenii în urmă.

Astfel într'un loc vorbește de V. A. Ureche—pe care-l consideră drept cel mai mare istoric al nostru—așa fel încît parcă ar crede că și acuma ține lecții la universitatea din București. Aiurea ne pomenește despre teoria lui Roesler, pe care o combate d. Maiorescu și rupe o lance contra d-lui P. S. Aurelian. în chestia purității singelui nostru.

Din literatura recentă, pe care o tratează într'un capitol intitulat „Bollinteanu e i poeti minori”, așezat în urma capitolului consacrat lui Eminescu, nu cunoaște decît pe Cușbuc (sic), „poeziile critice de Nicolae Iorga” și pe „Vlahutza și Vojen pesimiști ca și Eminescu, de care se apropie și în formă”. (pg. 120).

Nici limba rominească nu o prea înțelege bine d. L., care a scris și o „Grammatica rumena” în aceeași colecție. Lucrul acesta se vede și din greșelile din vocabular și din felul cum traduce unele citații, ca de pildă: Cio-coiașul, boer mic, poartă șlic cît un mirtic; evghenistul oboroacă, unde șoarecii se joacă, tradus: „L'omuncolo rifatto, piccolo boiario, porta turbante come il mirto: il piccolo nobile s'innalza fin dove giuocano i sorci”. O mică confuzie între mirtic și oboroacă (ambele it. moggio) cu planta *mirt* și verbul „a aburca” desigur!

Vădit, directorul școlii comerciale din Palermo, fostul profesor la „Liceul real, „N. Bălcescu” din Brăila și aprijul luptător pentru metoda directă în învățarea limbilor moderne, nu era cel chemat să ne facă cunoscută literatura noastră publicului italian. Cu toată dragostea pe care o arată pentru poporul nostru, cu toate laudele pe care le-aduce scriitorilor ce nu i-a cetit, noi nu-i putem mulțumi pentru opera pe care a scris-o.

Și o asemenea lucrare nu ne trezește decît indoeli în privința seriozității colecției „Manualelor Hoepli”.

C. B.

Revista Revistelor

Sămănătorul, No. 18—20 (April-Maiu).

În momentul cînd dăm aceste rînduri la tipar, în No. 20 al „Sămănătorului” găsim, sub titlul de „Idei disolvante”, numai începutul răspunsului d-lui A. C. Popovici la observațiile noastre din N-rul trecut.

Dar și acest început e foarte caracteristic.

Firește, că „ideile disolvante”, pentru distinsul publicist, sînt ale noastre, fiindcă, după d-sa, toate ideile, ce nu le împărtășește, nu pot fi decît cel puțin „disolvante”.

Tot așa, de la sine se înțelege, că nici epitetul de „demagogie” nu a putut lipsi din acest răspuns, și pentru aceleași motive.

Și nici învinuirea de „șurubăria ghilemelelor”; cînd cineva se află în posesiunea adevărului absolut, toți eterodoxii sînt cel puțin niște „șurubari”.

De asemenea, e foarte natural ca d. Aurel C. Popovici să creadă de cuviință a ne pune o *notă rea la purtare*: „Rău face d. Stere ce face, foarte rău”...

Aceasta nu mai e decît un inofensiv tic profesoral...

Dar necruțătorul polemist al „Sămănătorului”, nu ne declară încă nici criminali, nici șarlatani, nici intelectuali cu intelectul în plețe, fără obraz, și nici măcar papagali recitatori ai aforismelor franțuzești, ateiste, amoră-

liste, imoraliste, feministe, pacifiste, etc. etc.—și nici măcar... indivizi planetari!..

E un progres, care ne dă nădejdea unui viitor mai bun: poate, cu timpul, va da D-zeu să putem sta de vorbă cu d-sa, fără a ne teme la fiecare moment de a fi striviți sub o avalanșă de imprecățiuni, — în „*illustra companie*” cu K. Marx, Büchner, Jaurès, Clémenceau, Bourgeois și cu *marcele* Alfred Fouillée”, pentru... ori-ce lipsă de reverență, oricît de ușoară, față de H. St. Chamberlain...

Cu o indoită plăcere dar, vom urma să discutăm cu D-sa.

Dar mai întăiu: două observații.

Dl. Aurel C. Popovici pare a se formaliza întru cîtva, că recenziile noastre asupra articolelor d-sale n'au fost iscălite, că îl critică un „anonim”.

Este o simplă chestie de obicei: am apucat să nu iscălim notițele din această rubrică, ca și cele din „Miscellanea”, cari adesea sînt rezultatul colaborării colective. Dar bine înțeles, direcția (C. Stere, afară de articole de știință pozitivă) își asumă toată răspunderea, înțit d. Popovici putea să nu mai releveze anonimatul.

Dar spre înlesuirea d-sale, declar că scriitorul acestor rînduri, ca și al recenziilor relative la „Convorbiri literare” și „Sămănătorul” din N-rul trecut, sînt chiar eu, C. Stere, și spre a

fixa mai bine ținta săgeților acerbului director al „Sămănătorului“, voui urma să scriu în persoana întâiu.

În al doilea rând, d. Popovici se miră pentru ce m'am „amestecat“ în polemicile d-sale, cu toate că nici d-sa, nici adversarii d-sale nu au cerut arbitrajul „Vieții românești“, etc., și mă întreabă, ce ași zice, dacă d. Popovici s'ar amesteca în polemicile mele cu d. Hiotu?

Cum?!

Orizontul cîmpiei monotone a literelor române e de o dată întunecat prin subita apariție a unui vulcan în erupțiune, ce aruncă spre cer stilpi de foc, acopere împrejurimile cu cenușă, scorii și lavă, amenințînd să schimbe tot relieful nostru literar,—și noi, cronicari conștiințioși ai acestei rubrici, ne-am putea face datoria, trecînd asupra acestui fenomen extraordinar, fără să căutăm a-l descrie, a-l caracteriza?

Căci de „amestecat“ propriu zis, nu ne-am amestecat în polemicile d-lui Popovici, ci numai le-am caracterizat (Deși aveam și multe motive pentru intervenție directă, fără să mai vorbesc de altă aluzii străvezii la adresa noastră).

Crede d. Popovici că, dacă n'ar fi datoria de cronicari, am găsi noi tot mai acest moment, cînd sint altele cheslii grave la ordinea zilei, potrivit pentru discuția asupra pretinselor „plagiate“ ale lui K. Marx sau asupra valorii-lui Ed. Bernstein?

Ce ași zice dacă ar interveni în polemica cu d. Hiotu?

Hm! Foarte subțire...

Iată ce, prietene:

Un om competent, dacă și-ar spune cuvîntul, de buna credință, într'o chestiune atît de arzătoare ca cea relativă la raporturile dintre latifundii și gospodăriile țărănești,—întoldeauna va fi bine-venit, ori-care ar fi părerea lui. Chiar dacă s'ar „amesteca“ în discuția patetică asupra greșelilor de tipar,

în legătură cu cheslia agrară, încă această intervenție ar fi mai instructivă, mai interesantă și mai utilă, privind o *problemă concretă* a vieții noastre publice,—decît războiul furibund, pornit locuina în *acest* moment, împotriva „ilustrei companii a marelui Alfred Fouillée“, cu prilejul nevinovatei lor exerciții literare ale unui novice nehibaciou...

„Apar pe dl. Tăzlăuanu“?...

Nu. Am spus destul de lămurit gîndul meu asupra încercărilor literare ale tinărului director al „Lucefărului“, și am scris, avînd în vedere numai acțiunea d-lui Popovici *în țară*.

Dar cînd d. Popovici, justificîndu-și apariția pe arena publicisticii noastre prin necesitatea de „înfrățire“ în viața noastră politică, își inaugurează acțiunea de „înfrățire“ prin această *campanie de exterminare* motivată de teoria conservatoare,—nu pot să nu-mi exprim nedumerirea. Mai cu deosebire, cînd pentru Ardeal, unde, lupta fiind dată înainte de toate pentru apărarea ființei noastre naționale ineseși, toate divergențele teoretice, oricît de adînci, au o însemnătate prea secundară. Și mai ales, că nici nu mi-ași putea măcar încărea conștiința, atribuind d-lui Tăzlăuanu vre-o teorie precisă...

Și atitudinea mea n'a fost dictată de considerații personale: cu d. Popovici aproape de 15 ani păstrez legături de prietenie, pe cînd în ce privește pe dl. Tăzlăuanu, însuși dl. Popovici citează cuvintele sale agresive la adresa „poporaniștilor“...

Dar dacă nici o dată n'am putut înțelege psihologia oamenilor porniți să trîgă cu tuoul în vrăbii, în cazul de față „acțiunea de înfrățire“, întreprinsă de dl. Popovici, amenința să ne ducă la rezultate neașteptate.

Directorul „Sămănătorului“ a și ajuns să impute revistei lui Octavian Goga,—„Țara noastră“,—„critici și batjocuri la adresa religiunii noastre creștine“... Și la „Țara noastră“ co-

laborează trei fruntași ai clerului de peste munți, cari au depus pentru ea și cautiunea necesară...

*Infrațire... și nu demagogie?... **

De aci puteți vedea nota în care e scris „răspunsul” d-lui Popovici.

În acest prim articol, d. Popovici nu intră în fondul chestiunii, ci numai „prepară atmosfera”. Și trebuie să spunem ca d-sale, cu toată atitudinea-i de Jupiter tonans, nu-i repugnă și oarecari „abilitați”.

Așa, d-sa știe să se folosească de cunoscuta zicătoare franceză: „declară turbat pe cine vrei să-l impuști”.

Și la acest rezultat d. Popovici încearcă să ajungă pe trei căi deosebite:

1) Caută să dovedească că „sint și rămân socialist cu profunde simpatii marxiste”;

2) Să arunce o bănuială asupra „scrupulozității mele științifice”;

3) Să stabilească că eu „în parte unei politici care caută a rupe rîndurile Romînilor de peste munți în mijlocul luptei”...

Să ne oprim puțin, pe rînd, asupra acestor trei puncte.

Față de faptul, că nu numai am declarat de atitea ori că n'am fost nici o dată marxist, dar am și scris împotriva marxistilor noștri o carte întregă (studiul meu în curînd va apărea în volum),—d. Popovici strecoară chiar un cuvînt, că eu numai „mă arat” poporanist...

Adică mă prefac, d-le Popovici?...

Cetitorii îmi vor îngădui să nu mă opresc asupra acestei ciudate concepțiuni, după care o convingere se asămaluește unei boli rușinoase, ce se ascunde, nici asupra reflecțiunilor de ordine morală ce ea îmi inspiră...

Să trecem mai bine la argumentația d-lui Popovici.

D-sa reproduce formula progresului economic dată de mine, în care—după

ce am consacrat un capitol întreg (cap. III.) de peste 30 pagini pentru a dovedi *imposibilitatea de fapt* a dezvoltării la noi a unor ramuri de industrie mare—vorbesc de necesitatea de a introduce monopolul de stat în acele ramuri ce *nu se pot dezvolta* în mod normal, sau fără a se instraina (și acesta e cazul normal, celelalte excepționale, cum am dovedit).

Imediat după această citație, și ca și cum s'ar referi la cuprinsul acestei formule, d. Popovici citează cuvintele: „mai mult, chiar pentru socialistul din Apus nu poate da nici marxismul cel mai „ortodox” și neprihănit”...

„Cred și eu!”,—adaogă d-sa.

Mai întâiu, monopolul de stat, care intră în practica zilnică a politicii noastre economice tradiționale (Sălinele!), n-are nimic comun cu marxismul,—cel mult el intră în sfera *societismului de stat*, practicat și de un Bismarck, predicat de așa numiții „socialiști de catedră” (din cari cei mai mulți sint conservatori. d-le Popovici; nu e o contrazicere aceasta, și în ori ce caz ei sint dușmani ai marxismului). Dacă pentru d. Popovici acestea sint „distincții subtilissime”(1),—il privește.

Dar ce este mai rău, cuvintele citate nu au nici o relațiune cu formula amintită, cum s'ar fi învederat pentru ori-cine, *dacă d. Popovici le-ar fi citat în legătura ce o au în text*.

Iată pasagiul în întregime:

„Dar idealul nostru ne poate da,—și acesta e rostul unui ideal,—în învălmășagul inextricabil al luptelor de fie-care zi, firul conducător, călăuză statornică și credincioasă. Și mai mult, chiar pentru socialistul din Apus, nu poate da nici marxismul cel mai „ortodox” și neprihănit”. („V. R”, No. 4, p. 68).

Adică, d-le Popovici, *chiar pentru socialistul din Apus, marxismul,—ca și*

* *Adaus la corectură*; Coala de față fusese culeasă, cînd ziarele ne-au adus vestea sfîrșitului lamentabil ce l'a avut conflictul între d-nii Popovici și Tazlananu. Nu pot schimba cele scrise în text. Dar, cred, consecințele „acțiunii de infrațire” au ajuns palpabile...

orice ideal. — nu poate da mai mult decit un fir conducător...

Cu alte cuvinte, nu numai nu rezultă din spusele mele, că eu aş considera formula dată progresului nostru economic ca un deziderat marxist, ci nu recunosc însuşi marxismul, *chiar pentru Apus*, ca un program de soluţii politice imediate, ci, cel mult, ca un ideal, ce poate da un fir conducător în lupta de toate zilele (de alt-fel în altă parte a studiului meu se poate găsi această idee dezvoltată mai pe larg)..

Şi de aici se deduce marxismul meu !

Nu e o „şurubărie de ghilemele“?...

Că citez pe Kautsky, Bernstein, etc. ? (Şi d. Popovici exclamă cu ironie: „ce-i Faguet faţă cu Kautsky, Bernstein şi Sombart!!“... Tot aşa de logică ar fi imputarea făcută unui om ce ar preferi să poarte ghetetele dela un ciobolar Ionescu oare-care decit dela marile Leon Tolstoi, căruia îi place a se lauda şi cu iscusinţa sa în arta ciobotăriei: „Ce-i Leon Tolstoi faţă cu Ionescu!“)

Dar pe cine să citezi în polemica împotriva marxiştilor, mai ales fiind ţii să întrebuintezi arme mai sensibile pentru ei?

Nu l-au putat face pe d. Popovici să mă înţeleagă acele cuvinte ale studiului meu, în cari afirm, că încercarea de a sădi socialdemocratismul în România „este nu numai absurdă dar „şi adînc imorală, şi împotriva acestor încercări am afirmat cu tărie „punctul de vedere *poporanist*“ ? („V. R.“ No. 4, 1908, p. 74).

Nu l'au deşteptat atacurile violente împotriva mea ale social-democraţilor ?

No ! Şi d. Popovici găseşte că pentru mine: „Fireşte, poporul (este) pus mereu în opoziţie cu toţi Romîii ce umblă în haine oraşeneşti, cu *albăstrimea*“ !...

Asta după ce consacru un întreg capitol (cap. V) pentru a preciza noţiu-

nea „elementelor sociale pozitive“, şi arăt că astăzi la noi nu pot avea un rol mai activ, decit „clasele mijlocii“, intelectuali etc.—adică, „surtucărima“; după ce chiar în capitolul de încheiere dezvolt pe larg *cele trei accepţiuni* ale cuvîntului „popor“;— şi după ce încheie acea analiză cu cuvintele: „punct de sprijin în toate construcţiunile noastre teoretice asupra progresului social, precum şi punct de plecare pentru orice program politic, ca şi pentru orice activitate publică, nu poate fi decit—poporul din care facem parte, în toate cele trei accepţiuni ale cuvîntului!“... („V. R.“ loc. cit., p. 78).

Ah, amice!...

Aşa polemizează în România, în anul 1908, chiar un om ca Aurel C. Popovici...

Şi mai delicată ajunge chestiunea, cînd d. Popovici atacă „scrupulozitatea mea ştiinţifică“.

D-sa vrea să arăte, că eu falsific ideile lui Faguet, şi caut prin „şurubăria ghilemelelor“, să-l prezint ca avînd simpatii pentru socialism, şi acceptînd socialismul de stat „*fără reserve*“ (!)

Judecaţi :

Eu fac o distincţie riguroasă şi categorică între socialismul revoluţionar, social-democratismul sau marxismul, pe de o parte, şi concepţia socialistă, ca o *concepţie de solidaritate socială*, în opoziţie cu apologia curentă a liberiei concurenţei, pe de altă parte.

Şi după ce fac această distincţie,— afirmînd că social-democratismul e învins, şi nu socialismul,— scriu textual

„Spre a învedera hiruinţa *socialismului* (în text anume e subliniat nu „mai acest cuvînt), voiu cita pe un „adversar hotărit al social-democratismului, şi chiar al socialismului revoluţionar în genere, pe cel lebrul critic literar francez, Emile Faguet“ („V. R.“, No. 4, 1908, p. 71).

Ce face d. Popovici ?

Mai întâiu, nu relevează distincția pe care o fac între socialismul revoluționar și concepția de solidaritate socială, sau socialistă pură, apoi din fraza de mai sus nu reproduce tocmai acele cuvinte în cari arăt că Faguet e *adversar hotărât* al socialismului revoluționar.

Ast-fel d-sa reușește (!) să mă invi-nuiască că atribuiu lui Faguet simpatii pentru „socialism“ (în alt sens), și citează în urmă, spre a mă doborî, pasajii împotriva colectivismului, etc!..

Ce-i asta ?

Mai departe. Eu spun anume că nu citez pe Faguet, ca pe un specialist, ca pe un om competent (acest gânditor, pentru care nu odată ne-am manifestat aici admirația, scrie întoldeauna ca *moralist*, ca psiholog individualist, nu ca economist și sociolog), și nu-l pot cita astfel, fiindcă ideile sale asupra socialismului, cum voiu arăta poate altă dată și cum rezultă chiar din citațiile d-lui Popovici, sînt foarte *confuze*, ci îl citez tocmai spre a arăta, prin exemplul unei mentalități *refractare socialismului*, „măsura în care socialismul [repet, ca concepție de solidaritate socială] a pătruns în psihica societății europene“ (cf. „V. R.“ loc. cit., p. 71).

În adevăr, poate fi o dovadă mai bună de triumful unui curent de idei, decît acea infiltrare a lor pe nesimțite în inteligențele cele mai refractare, încît ele ajung cu timpul să formeze „*păreră mijlocie*“,—cum m'am exprimat, luînd drept pildă pe Faguet,—a unei societăți ?

Spre a dovedi acest proces de infiltrare, am citat cuvintele proprii ale lui Faguet, pe cari d. A. Popovici le reproduce *trunchiat*, sau nu le reproduce de loc.

Așa, d. p., reproduce trunchiat fraza că socialismul „e o doctrină morală, care e ireproșabilă și salutară“, și „ca

doctrină morală trebuie rîspîndită între toate popoarele ca o religieune“, etc.

Cînd spun că Faguet *acceptă socialismul de stat* („fără rezervă“—d. Popovici adaogă de la sine), învederez de asemenea un alt moment de „infiltrațiune socialistă“, bazîndu-mă tot pe cuvintele sale proprii.

Dar mai ales, d. Popovici lasă la o parte din articolul meu (și din Faguet) întreg pasajul, relativ la „socialismul *asociaționist*“,—încă un caz de infiltrațiune.

Iată acest pasaj în întregime, în care pun în ghilemele și subliniez numai cuvintele proprii ale lui Faguet, omise de d. Popovici :

Ilustrul critic, spun eu,—recunoaște acest socialism *asociaționist* „*demn de toată considerațiunea și de tot respectul*“, fiindcă „*nu este decît o tre-buință ce știe să-și creeze organul, în perfectă conformitate cu legile naturale și cu legile sociologice cele mai sigure și mai bine întemeiate*“...

Și iată cum e definit acest „socialism *asociaționist*“:

„Socialismul, care constă în aceea că proletarii se organizează ei înșiși și; fie spre a se hrăni mai ieftin; fie spre a înlocui capitalul capitalist prin capitalul colectiv și a crea ei înșiși o întreprindere industrială, ca stăpîni nu ca servitori; fie pentru a se opăra împotriva exigențelor injuste sau excesive ale patronilor; fie pentru a avea acces la proprietate; fie pentru a constitui proletaariatul într'o clasă considerabilă și importantă, cu o mare parte în destinele națiunii și în răspunderile națiunii“...

Cum vedeți, în cadrul acesta poate intra și sindicalismul și socialismul parlamentar... („V. R“, No. 4, p. 71—72; Faguet, loc. cit. p. 371—72).

În socialismul sau „asociaționist“ Faguet nu mai rămîne în limitele unei doctrine pur morale, ale *ideii* de

caritate, ci formulează un *program de luptă, și de luptă a proletariatului*. Și pentru a se convinge că aceasta nu e pentru marele critic francez o simplă scăpare de condei, îl rog pe d. Popovici să citească ce spune el asupra *socialismului lui Lassalle* („*Propos littéraires*“, 2-me série, 1904, p. 296).

Las la o parte, că pentru mine, ca și pentru Höfding d. p., cum am arătat în studiul meu citat, toată chestiunea socială *nu este decît o față a problemei morale*.

Și cînd un *adversar hotărît* al socialismului, un scriitor cumpătat și sceptic (da, d-le Popovici!) face aceste concesiuni socialismului, socot că am dreptul să citoz această pildă „*pentru a învedera triumful concepțiunii socialiste*“, a concepțiunii de solidaritate socială, în opozițiune cu doctrina clasică a liberii concurențe, a tot salvatoare.

Cum să calific dar operațiunea, căreia d. Popovici supune cuvintele mele pentru a mă prezinta drept un „șurubar“ ?...

Aici nu mai e vorba de „*scrupulozitate științifică*“, ci de scrupulozitatea, pur și simplu, indispensabilă pentru orice discuție serioasă.

Vădit, dacă aș putea crede pe d. Popovici capabil de o falsificare conștientă, de rea credință intenționată, n'aș mai pierde timpul discutînd cu d-sa.

Dar îl cunosc prea demult pe acest om, prea m'am deprins să-l știuez, ca să pot da această explicație simplistă procedării sale.

Până la proba contrară, nu poate fi decît o sigură explicare: pasiunea oarbă, care-l face să-și peardă libertatea de judecată, să vadă în toate numai ce-i convine și cum îi convine.

E un caz analog cu ceea ce i s'a întimplat cu Fr. Engels.

(A propos.)

D. Popovici, iar revine asupra acestui caz și, deși recunoaște, că Fr.

Engels „*il consideră pe maestrul său aproape infailibil*“, dar adaogă că aceasta—„*il privește*“.

Nu, amice: dacă Engels crede pe Marx infailibil, *nu ai dreptul să citezi „chiar și pe Engels“*, pe baza cuvintelor sale asupra *brulioanelor maestrului*, pentru a dovedi *confuziunea în idei și lipsa de spirit științific* a acestui maestru. Și numai despre *aceasta* era vorba.)

Nădăduesc, iarăși, că celorlții imi vor da voie să nu mă opresc asupra ipotezei d-lui Popovici, că aș fi putut vorbi despre cartea lui Faguet fără să o cetesc...

Încă două cuvinte asupra acestei chestiuni, în fond.

N'am citat cazul lui Faguet, pentru a învedera triumful concepțiunii socialiste, decît din întimplare, fiindcă aveau înaintea mea această carte, pe care o cetisem de curînd, și avînd de gînd să revin asupra chestiunii, cu altă ocazie, mai pe larg.

Cu mult mai bine, de alt-fel, aș putea dovedi acest fapt, invocînd pildele de „*Socialism de stat*“, practicat de guvernele cele mai conservatoare, citînd declarațiile unor bărbați de stat, ca Gladstone, Harcourt, Morley, Salisbury, Clémenceau, etc, până la d. Stolypin,—precum și amintînd faptul, că astăzi e cu puțință participarea la guvern a unor oameni, ca J. Burns, Lloyd George în Anglia, Millerand, Viviani sau Briand în Franța; aș putea face paralele între vechile și noile programe economice ale diferitelor partide „*burgheze*“; precum m'ași putea sprijini pe curentele dominante în știința economică, a căror una din manifestări e și „*socialismul de catedră*“, în cadrul cărnăia intră frunțașii științii germane, etc.

Știu, că d. Popovici iese din incurcătură, cu multa eleganță în asemenea ocazii, declarînd pe toți cei ce nu se potrivesc calupului d-sale, ca oa-

meni de nemic, sau ca niște „zăpăciți“, ce „și-au perdut capul“, etc..

Asupra acestui procedeu, de a împărți toată lumea științifică și literară, în genere, în două tabere de „țapi și oițe“, întrebându-se numai două culori,—albă și neagră.—adică asupra catastofului d-lui Popovici, în care d-su clasifică geniile și „zăpăciții“,—una din armele de predilecție ale d-sale,—voiu reveni cu altă ocazie.

N'a ajuns d-sa d.p. până la a declara, pentru a ne dovedi nulitatea lui Lassalle, că acesta a reușit să „zăpăcească“ pe... Bismarck?..

Cit de simple sint toate lucrurile pentru d. Popovici, cind d-sa operează cu... „bunul simț“!..

Dar nu mă pot opri să nu-i servesc d-sale o pildă: cum explică, admiratul și de d-sa, Emile Faguet „zăpăceala“ lui Bismarck.

El spune că „jidanul“ de Lassalle în 1859 „se révéla homme politique à vue perçante et dont le regard va très loin“... El, cel dintâiu, a văzut consecințele îndepărtate ale campaniei italiene pentru unitatea germană: „il n'y avait peut-être que deux hommes „qui en eussent une idée nette en Allemagne: Lassalle, et je n'ai pas besoin de nommer l'autre“... („Propos littéraires“, 2me série, p. 288 și 289). Acest al doilea e Bismarck, „zăpăcit“ de Lassalle...

Aș putea să înmulțesc până la infinit ast-fel de aprecieri ale lui Faguet (și recomană d-lui Popovici, d.p., „Propos lit.“, 2me série, p. 286, și 4me série, p. 72—73 asupra lui Jaurès; sau asupra altui „jidan“ L. Blum, de ideile căruia Faguet spune totuși că are o adevărată oroare: în „Revue Latine“, No. 2, 1907, p. 66 urm.).

Dar mă tem, că cruntul director al „Sămănătorului“ va declara și pe Faguet „zăpăcit“, ce „și-ar fi perdut capul“, dacă nu și „papagal recitator“...

În ce privește al treilea punct de

acuzăție, că eu ași „ține partea“ unei acțiuni de desbinare a Românilor de peste muntii,—nu mai am nici loc, și la drept vorbind, mi-i și silă să vorbesc...

Cei ce n'au cetit din cite am scris, decit Cap. IV și VII din „Socialdemocratism sau poporanism?“, încă își pot da seama ei iușiși de tot temeiul unor ast-fel de acuzațiuni.

O discretă observație însă: se vede că guvernul unguresc judecă lucrurile din același punct de vedere al patriotismului românesc, ca și d. Popovici, încit pentru a feri, probabil, pe Românii din Ungaria de acțiunea „ideilor disolvante“ ale Vieții românești, ce sapă naționalismul lor românesc, din toate revistele ce apar în Regat,—dela „Viitorul social“ din stînga, prin „Neamul românesc“, până la „Convorbiri literare“ și „Sămănătorul“, în dreapta,—numai „Vieții românești“ i-a închis granițele...

Să nu roșiți, d-lor...

Dar până acum cel puțin, însă-și „politica de desbinare“ e o fantazie: incidentul, regretabil în sine, citat de d. Popovici, nu poate dovedi realitatea ei; ast-fel de incidente și „neisfeli“ se întînesc zilnic, ori-unde, în toate întrunirile publice, și ar fi copilăresc să ne alarmeze până într'atita.

Toate acestea sint mijloace mici, iubite amice,—și cu mijloace mici nu se poate susține nici o cauză,—teoretică, sau politică, indiferent,—cu șanse de reușită.

Adevărul adesea e alt de greu să fie dezvălil, problemele vieții sint atât de complicate și incurcate,—încit ori-ce încercare de lămurire teoretică e în totdeauna bine-venită: ori-cit de greșită ar fi ea, tot poate lumina cel puțin o față a problemei, sau cel puțin ne poate ajuta să înlăturăm definitiv unele greșeli.

De aceea, departe de a imita pe d. Aurel C. Popovici, spun hotărît: „bi-

ne, foarte bine face d-sa", intrucit incercă să ne dea o doctrină consequent conservatoare.

Și social-democratismul a fost mai cu ușurință înlăturat, cind și-a dezvoltat toate ideile până la ultima lor consecvență.

Tot acest serviciu ni-l pot face și eforturile d-lui Aurel C. Popovici, in ce privește concepția reacționară.

Voi urmări pe viitor acțiunea d-sale numai din acest punct de vedere,—lăsind la o parte artificiile de polemică. Si nimic n'aș regreta mai mult, decit dacă aceste artificii ar face discuția cu d-sa imposibilă,—inutilă și neinteresantă.

In ce privește observațiile critice ale directorului „Sămănătorului" asupra recentului meu studiu, în fond, voi reveni altă dată.

Până acum constat, că în urma acestui studiu, „Egalitatea" și „Cronica Izraelită" m'au clasat ca „antisemit", punindu-mă alături cu cei mai feroci „mîncători de jidani"; în „Neamul Românesc", și chiar de pe o catedră universitară, am fost numit „jidovit" și „plătît de jidani"; socialiștii m'au denunțat ca „burghez", șovinist și reacționar;—iar d. Aurel Popovici acum—ca marxist, cosmopolit, demagog, ce lucrează să rupă rîndurile Romînilor de peste munți...

E vădit că toate aceste acuzații contrazicătoare nu pot fi adevărate, în același timp,—dar se poate ca nici una să nu fie adevărată.

Și acesta este cazul: nu se potrivesc pentru speță etichetele obicinuite...

Pot avea o mîngiere: d. Titu Maiorescu de mult și foarte bine a arătat că această cale trebuie să o percurgă stabilirea ori-cărui adevăr.

Pot deci privi toate atacurile cu seninătatea omului convins, și cu credința că pentru aflarea adevărului sînt inutile vociferările, insultele și gesturile desordonate.

Voiu stărui deci să discut, cu toți cei ce merită discuția, cu aceeași obiectivitate și urbanitate ca și până acum:

e singurul scop vrednic de un publicist serios, acest scop nu se poate realiza fără o anumită cultură sufletească.

Intr-o țară, unde polemicele sînt alit de neînfrîdate,—nu numai în ziaristică, unde ori-ce sfetnic al tronului din „partidul advers" e cel puțin pușgaș, dacă nu trădător de neam, dar chiar și în literatură și știință (cești polemicele filologilor noștri, de pilda),—chiar numai stăruința în formele unei polemici civilizate e un act însemnat de cultură, de educație sufletească.

Și ceea ce regret, e că aceste reflecțiuni am fost silit să le scriu cu prielul ieșirii în arena publicisticii a unui fruntaș al politicii noastre naționale, ca Aurel C. Popovici.

D-nii Anghel și Iosif publică o frumoasă traducere a poemului dramatic „Camoens" de Fr. Halm.

Luceafărul (Maiu) ne aduce o poezie de mare inspirație a lui Octavian Goga: *Prăpastie*.—D. Sandu-Aldea începe o navelă, *Dora Prigoreanu*.

Școala. (Februarie-Martie, 1908).—D. N. Iorga.—Cu privire la universitățile de vacanță.—invită pe Bucovina la Universitatea de vacanță din *Vălenii-de-Munte*, „îngușorul de munte din Prahova, unde d-sa și-a întemeiat tipografia și unde se strămută statornic". Cursurile vor începe la 1 Iulie și vor fi „predare de un număr mic de oameni competenți și cu sentimente frumoase". „Din Bucovina s-a cerut întii, spune d. Iorga, ținerea într-o localitate potrivită din România a unor cursuri de vacanță, privitoare la neamul și țara noastră supt toate raporturile, cursuri la care să poată veni și Romîni de peste hotare".

Necesitatea înființării Universității de vacanță din Vălenii-de-Munte se impune pentru toți Romîni: „Cei care nu locuiesc în Regat nu se pot bucura de cultura romînească superioară; cit privește pe cei din România învățămîntul secundar e cu totul formalist și nu însoțit nimic decit dorința de a parveni prin orice mijloc. De națio-

min. reprezentat prin parlide exploatare. Universitățile... nu există, se poate zice pentru cultura națională modernă". Față de otrăvirea culturii oficiale din Regat de către Stat chiar, d. Iorga a hotărât să înființeze Universitatea din Vălenii-de-Munte. Cine va forma corpul didactic al acestei Universități? D. Iorga ne spune: „Un număr mic de oameni competenți și cu sentimente frumoase". Cine va forma auditorul universitar? Tot d. Iorga ne spune: „Vor veni puțini Români din România. Vor veni Ardeleani, se întreabă d. Iorga? Poate nu." Dar, speră d. Iorga că vor veni mulți Bucovineni? Deloc. D-sa, adresându-se către Bucovineni, cu neîncredere, le zice: „Să vă vedem! D-stră ați cerut; acum vi se dă. Dacă nu se va izbuti, nu va fi păcatul celor ce au dat." Cu tot scepticismul d-lui Iorga, noi îi apreciem încercarea și-i respectăm amărăciunea, fiind se plinge de „acea atmosferă de desconsiderare pe care o crează în jurul oamenilor de merit tăcerea meșteșugită sau calomniile josnice ale unei presei, politice și literare, imunde".

Ne facem datoria să nu tăcem.

Buletinul Societății Filologice (1907).

O publicație care a ajuns deja în anul III, și totuși noi abia acum ne-am putut-o procura. În cel mai lung articol d. Ovid Densusianu se ocupă de istoria migrațiilor păstorașilor ale Val-deilor, ceea ce-i permite a afirma că „între Carpați și Balcani deoparte, și Alpi de alta, a existat în trecut, prin mijlocirea păstorilor, o legătură care explică asemănările de limbă dintre o regiune și cealaltă".—D. Candrea stabilește origina dublă a sufixului *-tă* (din *-ivus* și *-ineus*).

Intr-o notă d. Densusianu spune câteva cuvinte juste cu privire la d. Gustav Weigand: „D. Weigand, care până acum n-a reușit să lămurească bine nici istoria unui singur cuvânt, critică cu toate acestea în diferite ocazii ce nu e de criticat să propune explicații".

colul din urmă din Kritischer Jahresbericht publicat de Vollmüller vedem pe d. Weigand susținând etimologii imposibile, așa la p. 99 admite că *pipotă* poate fi *hepată* + **școtum* + influența lui *pipă* și că aceasta e „so klar wie nur möglich" (de cât și nota dela p. 100 pe care te miri cum cineva o iscălește); despre *tirțiu*, cuvânt așa de interesant, pe care ne mirăm că d. Weigand nu l'a auzit, pentru că e foarte cunoscut în unele regiuni, ca Mehedinți, Prahova, Bapat, ș. a., d-sa spune (p. 92—93) că trebuie să fie disimilațiune din *firțiu*, pe cind *t* se explică foarte bine în derivatul din **tertius* prin faptul că nu se mai găsea dinaintea unui *e* deschis accentuat și nu putea deci trece la *ș*:... greșit spune d. Weigand că *zară* e necunoscut în aromina (p. 102), pentru că e citat chiar în articolul de care se ocupă d. Weigand". Insufișit d. Densusianu se ridică „în contra sistemului de a te exprima asupra unor lucruri care cer mai multă critică cu simple cuvinte ca möglich, unmöglich, einleuchtend". Observațiile d-lui Densusianu sînt foarte juste și ele ne arată cit de folositor ar fi ca noi Români să avem o revistă filologică periodică care, între altele, să cuprindă și un repertoriu bibliografic critic de tot ce se publică de către străini cu privire la limba română.

Șezătoarea (X, No. 5—6). Material folkloric publicat de d-nii Mateescu și Lupescu.—D. Gorovei publică statutele Societății folkloriștilor din România întemeiată de curind și careia noi îi dorim tot succesul.—La sfîrșit d. Gorovei reproduce cele „cîteva cuvinte pentru Șezătoarea", scrise de d. G. Pascu în Arhiva din Iași, „pentru că colaboratorii noștri—zice d-sa—să le albă în vedere, cunoscînd că d. Pascu are dreptate". Într-o notă finală acelaș autor se plinge cu multă amărăciune de neajunsurile produse de tipografia locală. Nici noi nu sîntem în această privință cu mult mai fericiți decît d-sa!

Revista din Iași (April 1908).

D. I. Teodorescu aduce probe de

finite după care „tălerul zis al principelui Holmski“ este în realitate moldovenesc și a fost bătut de Nicoară vel vornic de țara de sus pentru soția sa Todasia. În primele decenii ale secolului al XVII.—D. Ilie Bărbulescu atacă chipul cum d. Gh. Ghibănescu înțelege a publica documente.

La nouvelle Revue (Mai).—*Raqueni* scrie un articol elogios asupra lui De Amicis, relevând calitățile sale artistice și nobleța lui sufletească. Conversiunea lui la socialism îl făcuse popular în clasele muncitoare și la moartea lui socialiștii italieni au publicat un manifest care se termină astfel: Cași Zola în Franța. De Amicis în Italia a simțit că literatura trebuie să redevie militantă, că în conflictul dintre apăsători și apăsați trebuie să îmbrățișeze cauza celor din urmă, chiar dacă aceasta ar dispăcea zeilor, că a se înrola soldat al ideii care are contra ei prezentul și pentru ea viitorul e suprema datorie care nu se discută și că numai cu această condiție cineva poate să trăiască și să moară cu demnitate.

Mercure de France. (Mai).—Într'un art. Citeva cazuri de bovarism colectiv, *Van Gennep* discută în citeva cazuri concrete problema pusă de Nietzsche: în ce măsură convine unui popor să se conceapă, după imaginea propriului său trecut istoric sau după imaginea trecutului istoric a omenirii? Interesant e cazul republicii de Negri Liberia din Africa. Ea e formată din coloniști veniți din America pela 1829. La început rolul preponderent l'au avut cițiva albi. Odată cu pierderea preponderenței lor efective, regresivitatea mintală și culturală a locuitorilor negri din Liberia a urmat cu răpeziciune. Mindria lor a crescut însă, ei au un mare dispreț pentru albi ca și pentru negrii indigeni pe care-i numesc frați păgini. Un observator serios Delafosse explică această regresivitate prin părerea după care negrii în general și Liberienii în particular sînt capabili de perfecționare și de progres, dar perfecționarea și progresul

lor se opresc brusc, dacă căutăm să-i orientăm în senzul civilizației europene. *Van Gennep* conchide că colectivitățile cași indivizii nu se pot adapta decît la anumite medii mentale.

Revue des idées. (Aprilie-Mai).—*Th. Reinwich* scrie despre două descoperiri papirologice de cea mai mare importanță, aceea a analelor lui Kratippos și aceea a comediilor lui Menandru. Cele dintăi, scrise de un istoric conționator al lui Tucidide, ne dau detalii interesante asupra raporturilor dintre Atena și Persia în urma războiului pelopenezian. Cele din urmă ne dau posibilitatea să pătrundem mai bine personalitatea literară a lui Menandru și să apreciem intrucit elogiile pe care i le-a adus antichitatea sînt îndreptățite. Intrigile și situațiile în comediile lui nu sînt variate și se repetă dela o comedie la alta, dar în studiul caracterelor principale Menandru arată o facultate de pătrundere care nu a fost depășită. Acest epicurian luminat și delicat nu a putut vedea decît aspectele frumoase ale Atenei din secolul al III. așa cum era ea atunci, elegantă, sceptică, ușoară, incapabilă de a se pasiona pentru cauzele mari, gustînd numai subtilitatea filosofică și literară. Dar totuși, rămîind omul timpului său, Menandru a știut să nu se piarda în detalii și să degajeze ceia ce era general și etern în sufletul personajelor observate. Primul autor al comediei de caractere apare, prin fragmentele de curînd găsite din comediile lui, ca adevăratul fondator al comediei clasice.

Nuova Antologia. (Mai 1908).—*Pietro Carmine*. Binefacerea modernă. Autorul își propune să studieze una din cele mai moderne forme de asistență publică, anume aceea exercitată de institutele menite să învețe și să procure posibilitatea de a lucra și aceluora care, din pricina unor deformări fizice, nu pot să-și câștige prin ei înșiși existența. Meritul primei aplicări în Italia a acestei forme de asistență revine profesorului Riccardo Galleanzi, directorul Institutului de rachi-

tici, din Milano. Se-nțelege dela sine că metoda instrucției profesionale în asemenea institute trebuie să fie cu totul deosebită de aceea întrebuințată pentru indivizi normali. În cele mai multe cazuri, elevii trebuiesc—pe cât e posibil—viudecați și apoi puși la muncă și de aceea în Germania, multe din asemenea institute sînt anexate pe lângă spitale. Scopul acestor institute fiind ridicarea moralului celor ajuto-rați, dindu-le posibilitatea de a-și câștiga singuri existența, după părăsirea institutului, se-nțelege că nu pot fi primiți în ele decît numai acei care, cu toate diformitățile lor, pot, printr-o instrucție specială, să învețe un meșteșug care să le dea putința de a se întreține singuri. Primirea și acelor nenorociți, pe care diformitățile mai grave îi opresc a ajunge vreodată în stare să se întreție singuri, ar transforma școala într-un ospiciu și, prin cheltuielile provocate, ar împiedica să atingă adevăratul scop. Rezultatele date de diferitele institute existente sînt destul de încurajatoare. Astfel în institutul din Copenhaga—care dealtmîntrelea poate fi considerat ca model—din 47 de elevi care și-au terminat educația lor în anul 1901, 20—mai mult de două cincimi din total, prin urmare—și-au învățat meșteșugul așa fel ca pe viitor să poată ei singuri câștiga suficient pentru asigurarea existenței lor. Asemenea institute însă nu pot să trăiască numai prin ele înșile, fără ajutor fie dela stat, fie dela societăți de binefacere și pretutindenea, în Germania, Danemarca, Norvegia acest ajutor nu le este refuzat.

Rivista d'Italia (April 1908).

A. Faggi, Un poet al științei. Mulți au socotit, zice autorul, că domeniul poeziei ar sta în cel mai desăvîrșit antagonism cu acela al științei. Aceasta era și opinia lui Leopardi, pe care a și exprimat-o într-o foarte frumoasă poezie. Cu toate acestea n-au lipsit poeți, în timpurile moderne, care inspirându-se din triumfurile științei, au știut să se ridice la cele mai mari înălțimi ale poeziei. Nu e vorba,

se-nțelege, de poezia didactică care are de scop de a ne învăța, ci de poezia științifică, al cărei singur obiect e frumosul, pe care ea crede că îl poate extrage și din marile descoperiri ale științei. Între științi, acelea care au inspirat mai mult poezia, sînt geologia și astronomia, și se-nțelege ușor pentru ce: cea dintai ne sugerează infinitul în timp, cea de a doua, infinitul în spațiu. Dintre toți poeții științei însă, acel care s-a ridicat mai sus e, fără îndoială, Sully Prudhomme, poet și filosof, nu numai pentru că a scris opere filosofice, ci pentru caracterul intim al inșeși poeziei sale. El, prin exemplu, a probat că progresul științei nu restrînge întru nimic cîmpul poeziei, ci din potrivă îi deschide orizonturi nouă și nesfîrșite. Arta, după el, poate și trebuie să pună spiritul nostru în comunicație cu cele mai înalte adevăruri filosofice și științifice. Poezia lui Sully Prudhomme nu e numai filosofică, în înțelesul obișnuit al acestui cuvînt, ci adesea ea își scoate inspirația din descoperirile științelor pozitive. În al său Testament poétique el arată cum ipotezele moderne științifice sînt cu mult mai poetice decît vechile plămăziri ale mitologiei antice. Pentru el esența poeziei stă în a sugera un sentiment prin mijlocul unei imagini; această imagine însă poate la rîndul său să fie un simbol al unei idei științifice. Imagini poetul trebuie să găsească și pentru cele mai abstracte idei. Astfel Sully Prudhomme ajunge să stabilească—in opera sa *Expressions dans les beaux arts*—că abstracția, la urma urmei, este instrumentul poeziei ca și al științei, numai că poeții operează abstracția prin comparație, pe cînd oamenii de știință prin simplificare. Poeții au geniul comparației, prin care stabilesc legături între obiecte diferite, legături pe care nimeni altul nu le-a găsit. Aceasta însă presupune operația analizei mai întai, și de aceea el își definește singur poezia sa :

Le reflet vivant

D'une âme qui analyse un monde en l'éprouvant.

Deutsche Rundschau. (Mai 1908). *Wilhelm Lang, Eduard Zeller.* Amintiri. Suab din naștere, în orașul Tübingen din Suabia, și-a făcut Zeller studiile, și tot acolo s-a abilitat ca privat docent de teologie. Patria sa însă nu l-a distins și 13 semestre a profesat, avind sălile de curs pline de auditori, fără să obție nicio înaintare, așa că fără părere de rău, la 1847, a părăsit orașul Tübingen și a primit catedra de teologie oferită, în Berna. De aici înainte cariera sa academică ruerge din succes în succes. După doi ani el este chemat la Marburg și de acolo la 1862, la Heidelberg, unde este preferat rivalului său Kuno Fischer. Acuma Zeller lasă teologia și își îndreaptă cercetările spre domeniul filosofiei, anume spre teoria cunoștinții. În cuvintarea sa inaugurală, el, între cei dintâi, rupe cu logica lui Hegel și ridică lozinca: „Zurück zu Kant“. La 1872, Zeller primi chemarea la universitatea din Berlin și rămase una din gloriile acelei universități până ce se retrase, în virstă de peste 80 de ani, în anul 1894. Membru al academiei din Berlin, cavaler al ordinului pour le mérite, doctor al tuturor facultăților, consilier cu predicatul de Excelență, astfel se întoarse Zeller în patria sa, în Suabia, stabilindu-se în orașul Stuttgart, aproape de fiul său, un chirurg mult apreciat.

Activitatea sa ca scriitor este foarte variată și vastă. Teologia l-a preocupat întâiu, supt influența profesorului său Baur, din Tübingen, pe a cărei fiică, Emilia, mai tirziu a luat-o de soție. Această influență a fost atât de puternică, în perioada începătoare a lui Zeller, încât s-a răsfrînt și asupra stilului chiar.

În diferitele sale scrieri filosofice, destul de numeroase, între care cea mai vestită este istoria filosofiei grecești, Zeller n-a dezvoltat nicăiri un sistem propriu filosofic. După cum spune el însuși, într'un articol publicat la 1899 în „Deutsche Rundschau“, sis-

temele filosofice n-au decit o valoare relativă și veșnic sînt răsturnate de către știința care progresaază; de valoare prin urmare sînt numai cercetările serioase, pe teritorii marginite, care pot complecta și rectifica lacunele sistemelor de până acuma. În felul acesta a contribuit și Zeller prin numeroase cercetări asupra diferite puncte, cercetări în care se vede ușor că sînt părți ale unui tot, expuse fragmentar, dar gîndite unitar, astfel că fără multă greutate s-ar putea reconstrui un sistem filosofic, consecuent cu care Zeller a fost totdeauna.

Nici de viața politică a timpului său Zeller n-a rămas străin; adesea ori a publicat articole asupra chestiunilor politice tosemuate și chiar la virsta de 93 de ani, nu-l putea reținea nimene ca să nu apară la urna de vot. Puterea de muncă nu l-a părăsit până la urmă: ultima sa lucrare din „Archiv für Philosophie“ este din anul 1902, cînd el era în virstă de 88 de ani!

Deutsche Revue (Mai 1908).

Sir Henry Roscoe, marele învățat englez, publică un articol asupra raporturilor dintre Anglia și Germania. Arătîndu-și admirația pentru poporul german și mai ales pentru știința germană, căreia el îi datorește atât de mult—marele chimist și-a complectat studiile în universitățile germane—el se ridică contra acelor care ar căuta să tulbure relațiile prietenești dintre cele două state. Aceste relații prietenești sînt favorizate, zice el, nu numai de sentimentele de simpatie reciprocă, care leagă pe monarhii ambelor țări, dar și de sentimentul poporului. Aceasta o probează vizitele diferitelor autorități municipale, ziariștilor și a altor persoane influente, precum și prieteneasca atitudine a celei mai bune părți din presă. Dacă din nefericire așa numita „presa galbană“ face o excepție, nu trebuie să se uite că ea nu exprimă adevărata opinie publică. Un singur nour tulbură seninătatea acestei prietenii: flota germană. Anglia nu poate trăi decît „

vind supremația pe mare. De ce Germania își lățește neculenit flota, silind și pe Anglia la continue chel-tueli? Cu să-și apere negoțul și interesele din colonii? Dar contra cui să le apere, căci nimene nu le atacă? Anglia nu opune nicio piedică comerțului german, care poate foarte mult profita din principiile liber schimbiste ale comerțului englez. De aceea la mulți în Anglia, se nasc bănueli. Toate ar lua un sfârșit, dacă împăratul german ar scrie o scrisoare regelui englez, în care s-ar stabili un statu quo și i-ar aduce astfel încheierea unei politici păgubitoare pentru ambele țări.

Acestui articol al lui Sir H. Roscoe îi adaugă V. von Brandt un răspuns în care arată că mărirea flotei germane nu trebuie să supere deloc pe englezi. Germania a suferit multe neplăceri și chiar rușine din pricina lipsei unei flote: la 1848, când corăbiile daneze au blocat porturile germane; la 1864, când nici cu ajutor austriac n-a putut să-și asigure stăpînirea în propriile sale ape; la 1870, când se aducea pe drumurile mării ajutoare inamicului invins, ca să poată rezista mai mult. Se poate face acum o vină Germaniei că ia măsuri ca pe viitor să nu mai pătească asemenea lucruri? Germania, zice von Brandt, a probat pînă acum că se mulțumește cu ce are și nu poartă proprietatea nimăruia. În ce privește propunerea lui Sir Roscoe ca împăratul să scrie regelui englez, vestigia terrent, zice el. În Anglia o asemenea scrisoare ar fi interpretată ca un amestec în afacerile interne ale ei și ar stîrni mari nemulțumiri.

Sozialistische Monats-Hefte, (30 April 1908). *Etienne Buisson. Acțiunea directă și Socialismul.* Ideia acțiunii directe, în timpurile din urmă, ocupă un loc din ce în ce mai însemnat în discuțiunile socialiste și sindicaliste din Franța și Italia. Și totuși această idee nu e așa de nouă pe cît se pare. Înăia oară a fost formulată de Proudhon, în ale sale *Confessions d'un révolutionnaire*, iar da-

că ne urcăm la originea sa psihologică, apoi toate răscoalele și revoluțiile ce-au fost altăceva decît acțiuni directe? Cum se explică dar succesul acestei idei în Franța? Mai întai proletariatul francez e prin temperament revoluționar. Apoi reformele sociale propuse de parlament, de către reprezentanții proletariatului, n-au putut fi așa grabnic aduse la îndeplinire. Cei interesați, pierzînd răbdarea, au ajuns să creadă că mai bine ar fi întrebuițarea unei alte metode mai rezezi. Această nepopularitate a parlamentarismului a mai fost mărită apoi prin polemicele și certurile dintre diferitele grupe socialiste din parlament. Astfel teoria acțiunii directe, fără persoane mijlocitoare, s-a potrivit cu gusturile unei părți dintre muncitori, la care s-au adăogat și anarhiștii. La început teoria, cum era și natural, oferî unor fanatici ocazia de a predica orice violență; cu timpul însă, teoreticienii o moderară mult, cum se poate vedea din cele ce scrie Victor Griffuelhes, secretarul confederației generale a muncii și unul din cei mai convingși partizani ai acțiunii directe. Astfel moderată, teoria aceasta n-ar fi o pricină de separație între sindicaliști și socialiști; ceea ce îi separa adinc însă este chestia acțiunii parlamentare. La sindicaliști sint două teorii: una, antiparlamentară, cere o puternică propagandă pentru abținerea dela vot. Alta, parlamentară, care nu se interesează deloc de opiniile politice ale partizanilor săi, pe cîtă vreme nu părăsese lupta economică. E ușor de văzut, că în practică aceste două teorii sint deopotrivă: amindouă duc la indiferență față de alegeri. Socialiștii nu pot accepta asemenea teorii, căci ei nu pot să nu vadă ceea ce Parlamentul poate însemna pentru proletariat, cînd muncitorii conștienți ar trimete cîți mai mulți socialiști în el.

The Contemporary Review. (Mai 1908). *L. March Phillips.* Rolul criticii artistice moderne. Se spune adesea, zice autorul, că funcția criticii

de artă să numai în a explica operele de artă și a ne face să le pricepem și să le simțim mai adinc și că facultatea critică trebuie să urmeze pe cea creatoare. Dacă ne mărginim observația numai la marile epoci artistice creatoare, de exemplu epoca de înflorire a artei grecești și renașterea, s-ar părea că asemenea păreri despre rostul criticii sint cu totul justificate, căci aceste epoci n-au fost deloc însoțite de o dezvoltare similară a criticii filosofice. Decit numai ceea ce s-a putut întâmpla în anumite epoci, nu urmează să se împlinescă totdeauna. Dacă presupunem că anumite împrejurări, în epoca greacă și în cea a renașterii, impuneau dela sine anumite restricții salutare artei și țineau veșnic în lumină înaintea ochilor artiștilor un anumit punct de vedere, care-i ferea de a cădea în greșeli și dacă putem arăta că astăzi asemenea împrejurări nu mai există, atunci se poate ușor pricepe că rolul criticii nu mai poate fi și astăzi acela care era în trecut. Epoca renașterii coincide sau mai bine zis e provocată, de o „mare deșteptare intelectuală”; intelectul este acela care ascute simțul vederii; ochii artiștilor se luminează și încep a vedea lucrurile sub adevăratele lor aspecte. Ca urmare, figurile tradiționale și nenaturale ale artei bizantine, încep să dispară și în locul lor apar figuri de oameni adevărați. Deșteptarea intelectului se face încet și progresiv. Interesul e îndreptat întâi numai asupra omului și mai apoi, treptat treptat, se întinde și asupra celorlalte lucruri și numai întrucât ele stau în legătură cu omul, care formează centrul. Mai întâi asupra lucrurilor făcute de mîna omului: arhitectura, apoi asupra naturii care încunjoară de aproape pe om: natura „domestică”, florile, copacii din grădină; și numai la urmă și

mult mai tirziu asupra naturii sălbatice. Lucrurile pentru care interesul nu s-a trezit, ochiul nu le vede, nu le poate observa, și de aceea, artiștii mari ai renașterii, care pot zugrăvi înouat, și realistic, figuri de oameni și monumente arhitectonice, nu pot zugrăvi cum se cade o stîncă ori un nou. Și de aceea, urmărind aceste studii de dezvoltare, poți cunoaște imediat din ce perioada a renașterii face parte un artist. Astăzi însă dezvoltarea intelectului a făcut ca artiștii să poată observa orice și deci să poată imita în arta lor, pictură ori sculptură, orice. Tehnica și dexteritatea manuală astăzi a atins culmea și tocmai aici stă primejdia pentru artă: Facilitatea în reprezentare și universalitatea interesului expune mult mai ușor pe artist la greșeli. Nu e nevoie să predici selecție și sobrietate unui artist care nu poate zugrăvi decit figura unui sfînt în rugăciune și un acacia; dar astăzi, cînd artistul poate zugrăvi orice, lucrul să schimbă. Acuma criticii de artă îi revine rolul de a stabili, după criteriile eterne ale artei: coherență, semnificație și simplitate, un fir conducător în labirintul alternativelor care înconjură pe artist.

Russkoe Bogatstvo, — No. 4. (April 1908). D. I. K-off, serie despre „Noul guvern din Bulgaria”, și arată că un puternic curent al opiniei publice a determinat chemarea la cîrmă a șefilor *partidului democrat*. D-nii Malinov, Takev, cu colegii lor dia minister, sint *radicali*, cu idei foarte înaintate în chestii politice și sociale, dar opera lor întîmpină mari dificultăți, din cauza lipsei de organizare și a opozițiunii ce le fac elementele democratice, din afară de partid. Autorul explică această situație dificilă mai ales prin lipsa de educație politică att a intelectualilor, cît și a maselor populare în Bulgaria.

Mișcarea intelectuală în Străinătate

FILOSOFIE, STUDII SOCIOLOGICE

Prof. Dr. Edmund König. *Kant und die Naturwissenschaft*, Braunschweig, Vieweg und Sohn 1907.

Se studiază poziția lui Kant față de știința naturii a timpului său, precum și influența sa asupra șt. naturale din sec. 19.

Eugen Zabel. *Russische Kultur-bilder. Erlebnisse und Erinnerungen*. Berlin, Karl Curtius, 1907.

Autorul, care a călătorit în întreg imperiul Țarilor și a legat multe cunoștinși cu diferite personalități, dă în acest volum mai multe studii asupra ultimelor evenimente politico-sociale.

ISTORIE

Emile Magne. *M-me de Suze et la Société précieuse*. Société de Mercure de France.

Studiu serios asupra moravurilor din prima jumătate a secolului al XVII.

Gabriel de Mun. *Richelieu et la maison de Savoie*. Plon Nourrit.

Operă care aduce cunoștinși nouă asupra politicii externe a lui Richelieu.

Dauphin. Meunier și Georges Leloir. *La comtesse de Mirabeau*. Perrin.

Studiu asupra vieții lui Mirabeau.

Julien Tiersot. *Les fêtes et les chants de la révolution française*. Hachette.

Operă interesantă pentru psihologia epocii revoluționare.

Grisar Harthmann. *S. J. Storia di Roma e dei Papi nel Medio Evo*.

Vol. I. *Roma alla fine del mondo antico*. Edit Desclée.

Volumul îmbrățișează epoca dela al IV la sfârșitul sec. al VI. E o ediție nouă, îngrijită de prof. Angelo-Mercato, și redă cu multă exactitate textul german.

Pietro Vigo. *Gli Annali d'Italia dal 1871 al 1900*. Treves, Milano 1908.

E primul volum și cuprinde numai evenimentele dela 1870—1874: transformarea Romei în Capitala noului regat; Garibaldi și Vaticanul; Papa Pio IX etc. etc.

Alexander Weber. *Preussen und Polen. Der Verlauf und Ausgang eines zweitausendjährigen. Völkergrenzstreites und deutschslawischer Wechselbeziehungen*. München 1907. Verlag von I. F. Lehmann.

Autorul încearcă să lămurească politica prusiană în provinciile răsăritene, studiind atingerile etnografice și istorice ale slavismului și germanismului, din primele timpuri pînă astăzi.

Prof. C. Schäfer. *Einführung in die Kulturwelt der Griechen und Römer*. Hannover, Carl Meyer 1907.

Cartea conține o schiță a geografiei grecești și o expunere a legendelor antice, cu multe citații din autorii greci și latini.

Emil Reich. *The General history of western nations from 5000 b. c. to 1900a. c.*

Vol. I and II (Antiquity). Macmillan and Co.

E opera unei munci de 27 de ani, după cum spune autorul în prefață. E o istorie generală a civilizației

europene. Autorul repudiază doctrina „întimplării” în istorie și admite cinci factori care determină mersul istoriei: 1) cauze geo-politice, 2) producția, 3) repartitia averii 4) relația bărbatului față de femei 5) personalitățile istorice.

CRITICĂ LITERARĂ

Pietro Toesca. *Masolino da Panicale*. Institut. Arti Grafiche Bergamo 1908.

Autorul studiază opera artistului, căutînd să o deosebească de cea a lui Masaccio, marele său discipol.

A. B. Walkley. *Drama and life*. Methuen and Co. New-York, 1908.

Un volum de critică dramatică, asupra dezvoltării dramei în Anglia și Franța. Studii asupra unor opere ale dramaturilor: Shaw, Barrie, Pinter; asupra lui Shakespeare, și asupra unor din marii artiști: Irving, Duse, Bernhardt, Réjane.

C. E. Vaughan, *Types of the tragic Drama*. Macmillan and Co. London 1908.

Autorul urmărind evoluția dramei, primește diviziunea obișnuită a dramei, în „clasică” și „romantică”.

LITERATURA

Georges Fonsegrive. *Ferdinand Brunetiére*, 1 vol. 1 fr. Blond & C-ie.

Biografie și studiu interesant asupra marelui critic.

Georges Pellissier. *Anthologie des poètes français du XIX siècle*. (1800—1866). Delagrave.

Cuprinde multe bucăți interesante din operele unor poeți ignorați acum.

Ernest Renan. *Nouveaux cahiers de jeunesse*. 1 vol. m. 8°. 328 p. 7 l. 50. Calmann Lévy.

Note interesante luate de Renan însuși asupra lui. Aduc o vie lumină asupra formațiunii spiritului său.

Arturo Colautti. *Il terzo peccato. Poema degli Amori in XXIII canti annotati*. Hoepli. Milano.

Prima ediție a acestui volum

s-a publicat cu ocazia centenarului al VI a Divinei Commedii, numai în 400 de exemplare. Poema cuprinde ca o continuare a cîntului al V din *Infern*, marele păcate și marii păcătuitori lascivi din ultimele șese veacuri ale istoriei europene, dela cei doi cumnați din Rimini pînă la austriacii amanți din Mayerling.

COLONIZARE

Louis Aubert. *Américains et Japonais*. 430 p. A. Colin.

Raporturile dintre aceste popoare sînt studiate mai ales din punct de vedere economic.

E. Tonnelat. *L'expansion allemande hors d'Europe*. 1 vol. în 16, 277 p. 3 fr. A. Colin.

Studiu interesant asupra vieții Germanilor din colonii.

ARHEOLOGIE, VOIAJE, GEOGRAFIE

L'abbé de la Mauvinière. *Poitiers et Angoulême*. Collection des villes d'art célèbres. Laurens 4 fr.

Studiu asupra vechilor monumente din această localitate.

Fernand Laudet. *Souvenirs d'hier: Rome, Gascogne*. Perrin 3 fr. 50.

Observații interesante de moravuri.

Gabriel Faure. *Heures d'Ombrie*. Sansot. 3. fr.

Delicios volum de impresii de călătorie.

General Beylié. *Prome et Samara, voyage archéologique en Birmanie et en Mésopotamie*. E Leroux.

Conține detalii prețioase pentru arheologia orientală.

Élive Holland. *Au Japon*. Vibert et Nonny.

Note asupra vieții japoneze.

Renato Paoli. *Nella Colonia Eritrea*. Treves. Milano. 1908.

O descripție a coloniei italiene; autorul se ocupă cu problemele navigației pe marea Roșie cu rostul minunilor catolice și protestante, cu școalele, construcția de căi ferate, organizarea justiției etc.

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

- Sub-Locot. Zagorîț Constantin.** *Luptele cu Polonii.* Sărata-Năenii-Ceptuea-Bucovalul. Reconstituire istorică militară. București. Editura „Carol Göbl”. 1908. Fără preț.
- Bernardin de St. Pierre.** *Coliba indiană*, traducere de I. Mibălcascu, Biblioteca Universală. Prețul 25 b.
- Iosif Nădejde.** *Goethe, Faust*, traducere. București, Biblioteca p. Toți, 1908. Prețul 60 b.
- V. Alexandri.** *Poezii populare ale Românilor.* București. Minerva, 1908. 1 vol. de 264 p. Prețul 1.50.
- I. L. Caragiale.** *Nuvele, Povestiri.* București, „Minerva”, 1908. 1 vol. de 256 p., Prețul 1.50.
- M. Sadoveanu.** *O istorie de demult*, București „Minerva”. 1908, un vol. de 250 p. Prețul 2 lei.
- Călăuza practică pentru măsurarea diferitelor forme de ogoare, păduri, moșii, vii, etc.*, Birlad, Petroff, 1908, 1 vol. de 260 p., Prețul 3 lei.
- Gh. Necșanu.** *Apoteoză Meseriașului.* Iași, 1908, Tipografia H. Goldner. Prețul 50 bani.
- I. Tănăsescu.** *Sir Humphry Davy*, Apologia chimiei sau filozofia științelor, traducere. Craiova, Pavlovici, 1907, 1 broșură de 32 p., prețul 50 b.
- Andrei Lăzărescu.** *Fața economică a pământului. Studiu de Geografie economică. Omul și natura. Evoluția comerțului. Murile căi de comunicațiune.* Craiova, Fulgerul, 1907, o broșură de 100 p., Prețul 1.30.
- St. Michăescu.** *John Tyndall. Căldură și Frig*, traducere. Craiova, Fulgerul, 1 broșură de 65 p., prețul 80 bani.
- St. Michăescu.** *Augustin Cauchy, șapte lecțiuni de Fizică generală*, traducere. Craiova, 1907, 1 broșură de 48 p., prețul 60 b.
- C. O. Călin.** *Karl Marx*, schiță biografică. Iași, Viitorul Social, fără an, 1 broșură de 20 p., prețul 25 b.
- Emanuel C. Manoliu.** *Decadența comerțului românesc.* Birlad, Lupașcu, 1908, 1 broșură 45 p., prețul 75 bani.
- Dr. C. I. Istrati.** *București-Cairo*, note de călătorie. Biblioteca p. Toți. Prețul 60 bani.
- M. Eminescu.** *Proză*, Colecțiunea C. Sfetea. Prețul 1 leu.
- C. Ciocianu.** *P. S. S. Athanasie Mironescu Episcop al Rîmniceului, Noului Severin ca scriitor. Dare de samă.* București, Cucu, 1908, o broșură de 35 p., fără preț.
- Biblioteca Populară Petre Armencea din Brăila.** *Istoria. Statute. Repertoriu.* Brăila, Minerva. 1908, o broșură de 80 p., prețul 50 b.
- V. Mangra.** *Ierarhia și Mitropolia Bisericii Romine din Transilvania și Ungaria.* Sibiu, 1908, fără preț.
- N. Timirag.** *Judecata din urmă. Povestire din viața Răsculaților.* București, Jubileu, 1908, 1 vol. de 110 pg., fără preț.
- Ludovic Zeist.** *Le Français parlé.* Recueil de conversations francaises-roumaines, Bucarest, Minerva. 1908, 1 vol. de 246 pg., Prețul 2.50.
- Statistica prețurilor de munci agricole după contractele scrise și învoelile verbale din anii 1904—1907.** București, Göbl, 1908, 1 vol. de 392 pag. fără preț.
- Raymund Netzhammer.** *Axiopolis und Troesmis. Die Ruinenfelder zweier verschwundener Städte der Dobrogea.* Separatabdruck aus „Alte und neue Welt”, 1908, o broșură fără preț.

- Eug. Bourceanu.** *Povestea Lăcrămioarei*, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grossu & Comp. Iași, vol. de 104 pg., prețul 2 lei.
- Bucura Dumbravă,** *Haiducul*, tradus de T. N. București, 1908, Editura C. Sfetea, Prețul 2 lei.
- Ana Codreanu,** *Suflete de copii*. Tipografia Tache Pavlovici, Craiova, Prețul 80 bani.
- G. H. Poezii pentru copii.** București, Sfetea, 1908, vol. de 184 p. Prețul 1.50.
- I. L. Caragiale,** *Momente, schițe, amintiri*. București 1908. „Minerva”. Prețul 2 lei.
- Corneliu Moldovanu,** *Cântarea Cântărilor*. București 1908, „Minerva”. Prețul 1 leu.
- M. Sadoveanu,** *Dureri înăbușite*, ediția II, „Minerva”, 1908, Prețul 2 lei.
- Adina Gr. Olănescu,** *Cugetări*. „Minerva”. 1908. Prețul lei 1.50.
- Guy de Maupassant,** *O viață*, traducere de Em. Girleanu, „Minerva”, 1908. Prețul 2 lei.
- Maria Baiulescu,** *Extaz*, poezii, „Minerva”. 1908. Prețul lei 1.50.
- N. Dunăreanu,** *Răsplata*, nuvele, „Minerva”, 1908. Prețul lei 1.50
- C. S. Ballan,** *Cauzele Criminalității*, Focșani. Prețul 1 leu.
- Dobre Rădulescu,** *In Plaiu. Povești despre vițele altoite*. (Biblioteca administrației Domeniului Coroanei). București, „Gutenberg”. 1908.
- C. Filipescu,** *Îmbunătățirea agriculturii ca bază a îmbunătățirii soartei țăranilor*, București, 1908.
- Duiliu Zamfirescu,** *In Războiu*. Roman. București, „Biblioteca pentru Toți”. 60 bani.
- A. Orna.** *Două căi*, Dramă. Galați, „Moldova”. Prețul 1 leu.
- Richard Wagner,** *Tannhäuser* sau *Lupta Cântăreșilor dela Wartburg*. Dramă muzicală. Traducere de St. O. Iosif. București, „Biblioteca pentru toți”. Prețul 30 bani.
- Victor Poruțiu.** *Adevărul asupra situației din Cluj*, Cluj, 1908, 1 broșură de 14 p., fără preț.
- A. Vlăhuta.** *Din durerile Lumii*. București, Bibliot. p. Toți, 30 b.
- Constantin Sandu (Aldea).** *Cărticica plugarului*. București, Minerva, 1907 preț. 50 b.
- C. Sandu Aldea.** *Sfatuile unui plugar luminat. Cărticica I-ia*. București, Minerva 1908 prețul 50 b.
- Edmond Rostand** *Cyrano de Bergerac*, traducere în versuri de Barbu Creangă. Editura Ath. J. Nițeanu. București, 1908 prețul 2 lei.
- Camille Flammarion.** *Ce e viața*. Traducere de Victor Anestin. București, 1908, Biblioteca pentru Toți, 30 bani.
- Ana Octav Petrescu.** *Recunoștința Copiilor către Părinți*. Botoșani. Saidmann, 1908, 1 broș. de 48 p., prețul 40 b.
- Al IX Congres al Camerilor de Comerț.** *Organizarea comerțului de exportațiune al Cerealelor*. Botoșani. Reinvierea, 1908, 1 broș. de 18 p., fără preț.
- Const. I. A. Nottaru.** *De dincolo de Moarte*. București, Sococ. 1907. 1 vol. de 214 pg., prețul 3 lei.
- Emil A. Chiffa.** *Din zile Senine*. Poezii. Bistrița, Matheiu, 1908, 68 pg., fără preț.
- Al. G. Florescu.** *Sundo*. Piesă în trei acte. București, 1908. 2 lei.
- Isidor Ieșan.** *Romii din Bosnia și Hertogovina în trecut și prezent*. Comunicări facute Academiei Romine. Arad, George Nichin, 1906, 1 broș. de 90 p., 1.50 coroane.
- Dr. Emil Fischer.** *Über den Ursprung der rumänischen Bojarenfamilien*. Aus der Zeitschrift für Ethnologie, Heft 3. 1908.
- Fischer.** *Die Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpaten- und Bulkanvölkerstämme*. Extras din Archiv für Anthropologie, Neue Folge, Band VII. Heft 1. Braunschweig, Vieweg, 1908. 1 broș. de 15 pg. + 2 table.
- Em. Panaitescu.** *Cronicarul Radul Popescu și Istoria Domnilor Țării-Românești*, Göbl, 1908, 1 broș. de 30 p., fără preț.

Stăpînia odată....

Stăpînia odată o împărăție mare Impăratul Drăgoiu, ce-i zicea și „Ciolac-Impărat“ dela un războiu cu Roșu-Vodă.

Roșu-Vodă fusese umilit din moși-strămoși de moșii și strămoșii lui Drăgoiu, și, îndată ce ajunse la domnie, se puse pe lucru, ziua și noaptea, și strinse ordii, și le împărți, după priceperea lui ageră, în flăcăiandri de cinsprezece ani, în voinici de până la douăzeci și cinci și în oameni copti la minte mai mari de douăzeci și cinci și până la patruzeci de ani. Pornise întâiu băeții cu praștiile, după ei, ceva mai departe, voinicii cu săbii și cu lănci, și mai la urmă, pe cei în virstă cu căruțe ferecate, cu coase și cu arcanе aruncătoare. Așa intrase în împărăția lui Drăgoiu, prefăcînd în scrum satele pe unde trecea.

Cum auzi Drăgoiu răcni de trei ori și-și amestecă părul cănepiu cu barba cîrlionțată și aspră. Adună sfatul. Și pe care cum punea mina îl scutura și-i lăsa vînatăi.—Ai auzit?—Da.—Bine!—Inhăță zeaua. Mîneca stingă nu-l încăpea. „Fie!“ zise împăratul. Indesă coiful cu coadă de cal alb, și nu i se vedea decît ochii. Incinse sabia și 'ncălecă calul ce rincheza a război. Curtea palatului, plină de ostași. De pretutindenî buciurile răsunau cărînd după ele piotă nemiluită. Impăratul trase sabia, o învîrti pe deasupra capetelor, și porunci: „înainte!“.

— A! împărăteasa și Irina....

Atît avea, că nu-i dase Dumnezeu băiat. Dar nu se întoarse din drum, ci zise robilor să spue împărătesei și fetei „să ne vedem sănătoși“. Și plecă ducînd după el, la vale, mulțime ca frunza și ca iarba de parcă se 'ndoia pămîntul sub greutatea ei. Cerul se posomort. Norii se rostogoliră cătrăniți ca și cum ar fi fost un foc în depărtările pustii. Incet, incet, noaptea îi înghiți. Un fulger, și la lumina lui se văzu oștile ca turmele de

oi și, la un geam al palatului, împărăteasa și fiică-sa ștergîndu'și ochii cu naframele.

— Săracu împăratu, n'are odină....

— De ce n'are odină, mamă ?

— Ehi-ei! războiu după războiu....

— Ah! că nu sint băiat!

Impărăteasa o sărută.

— Și-o să ție mult, mamă ?

— De, cum o vrea Dumnezeu. Uneori abea torc o furcă de in și s'a întors împăratul. Alteori torc d'o pinză, cu mina mea, năvodesc, urzesc, țes, nălbesc, fac cămăși lui tat'tău, le calc și le așez binișor în lacră, și inverșunarea nu mai ostiează; urzesc de borangic, și țes, și te 'mbrac de sus până jos, și, abia-abia, se'ndură sfîntul de se 'ntoarce împăratul. Ah! mare e cînd se duce, dar mai mare e cînd se 'ntoarce biruitor de nu se mai țin hartanele pe el! Cade lat și eu privighez la capul lui, și'l apăr cu apărătoarea. În ceasurile d'întăiu se 'ncruntă 'n vis, dă ordin, mătură cu mina în fața ochilor lui, și-i scapă năbușit cite un gemăt: „uiu-iuuu!“ Apoi doarme dus, să spargi pietre pe dînsul și nu se deșteaptă.

— Și pe urmă ?

— A fost să fie viteaz cum nu se află doi....

— Și pe urmă ?

— Pe urmă?... Cite nu știi copiii și nu trebuie să știe....

— De ce nu trebuie să știe ?

— Căci unele le înveți de la alții și altele le înveți singură.

— Singură? A! da! zise Irina și se strînse la sinul mă-sei.

Impărăteasa îi netezi fruntea din păr și o sărută. Se duseră în eatacurile lor de culcare, și se rugară de sănătatea împăratului și de izbînda oștilor lui.

Adouazi împărăteasa luă furca și toarse, până pe supt seară, zece caere de in. Și fata își făcu de lucru pe lîngă mă-sa. Și era frumoasă, frumoasă, de pica. Naltă, subțire, mlădioasă, se 'nvîrtea ca fusul împrejur. Și părul, ca niște sculuri de ibrișim gălbui îi impresura capul cu o lumină răvărsată pînă la mijloc; și ochii verzi ca zmaraldul, cu gene răsfrînte și lucioase; și mersul ușor, că nu s'auzea de călca, au nu, cu niște piciorușe în doi conduri albi cu tocuri de argint; și vorba ei, bună și blîndă, descînta pe împărăteasa care îi zimbea uneori lăsînd fusul să plutească și să zbirnie a lene.

— Ș'o să torci mult, mamă, pîn' să vie tata ?

— Cite strungărețe la spată de două ori atitea fire, cite fire atitea fuse....

— Atitea fuse?....

— Asta, urzeala, dar bătătura?... și tat-tău poate să nu vie.

— Și tata... poate să nu vie....

Irina stătu pe ginduri. Se 'ntristă. Se 'ntoarse cu spatele. Muiă deștele arătătoare în gură, le invirti, și zise: „vine, nu vine, vine...”

— Vine, mamă, că făcui de trei ori, și-a treia oară svtrrr, cap in cap innemerii.

Impărăteasa surise.

— Bātu-te-ar norocul de fată! Să nu fi făcut cu șoalda?

Irina deschie de la git un șir de mărgăritare bășicate și zise: „vine, nu vine....” Impărăteasa se uită cu tot dinadinsul. Isprăvise caerul. Fata: „vine, nu vine...” Și boabele de mărgăritar, scăpate din deștele ei rumenii, alunecau în jos unele peste altele.... pic.... pic.... Impărăteasa o luă de mijloc, o puse pe genuchii ei și mormăi și ea „vine, nu vine”, până se isprăvi și-rul. A de pe urmă căzu. Pic. „Nu vine!” Amîndouă se schimbă la față.

— Voi țese pinza!

— Și va veni?

— Cine știe?

— Tu să țeși, eu să nălbesc.

— Da, de cămășile lui să nu s'atingă nimeni....

— Nimeni....

Nu mîncaseră toată ziulica. Se sculară și trecură în pridvor. Impărăteasa bātu în palme. Un rob. Porunci de masă. Robul aduse mînele la piept. Din pridvor se vedea grădina cu zmochini, cu lămii și portocali, iar dincolo se'ntindea un codru de stejari, groși și bătrîni, străbătuți de chiparoși inchiși care se subțieau la virfuri ca niște sulite uriașe. Codrul se perdea în depărtări fumurii. La dreapta palatului aluneca o apă lată și repede, și vuetul ei răgușit creștea de ce s'apropia întunericul. A-punea soarele.

— Ce roșie e apa!

— Roșie și necăjită, zise împărăteasa.

— Parc'ar fi sînge....

— Cînd e războiu soarele se 'ncruntă.

— Și păsările nu se aud....

— S'a dus stăpînul lor....

— Nici berzele nu toacă....

— Nu, fata mea. Cocostircul, ca un zodias, pășește agale și smulge iarba unde calcă. Ce trist întinde gitul!

— Mănincă, mamă.

— Măninc maică, măninc, și scăpă dumaticatul din gură. Muma purcarului are un jerpelit ș' un tont, dar n'are împărăție de'ngrijit.

— Birrr! Ea bătrină, el ciună! Ce-ar face leneșul ăla să se vază împărat?

— Că bine zici, fata mamei! Dimineața îl deșteaptă porcii cînd le-abate de mincare, seara îl deșteaptă porcii cînd li se face de culcat. Și bătrina îl văicărește că „toată ziulica alcargă“.

— Mănincă mamă, mănincă.

— Măninc mamă, măninc.

Și împărăteasa se uită la jețul împăratului, și-l închină, și se plecă ca și cum ar fi fost cineva.

— Eu văz ochii tatii, zise Irina. Eu văz minele tatii... Ce Dumnezeu! Numai una?...

— Părerii, răspuse împărăteasa.

— Ai isprăvit, mamă?

— Isprăvit. De ce?

— Părerii! zise Irina și se șterse de nădușeală.

— Ți-e cald?

— Mi-e frig....

— Să ne culcăm.

— Să....

Și împărăteasa toarse inul, urzi, puse de pînză, și fata privea, de cum scăpăta soarele, cum pasărilor cerului se trăgeau binisor pe la cuiburile lor. Și la jețul împăratului nu s'au mai uitat, acoperindu-l cu un plocad ales și cu ciucuri de mătasă. Așa petrecură vremea, una țesînd, alta depănînd, mama tăcînd, fata tăcînd, zile lungi, nopți scurte, amîndouă... de miine miine... și veste dela împărat nu sosi, să știe și ele la un fel: de e lae de e bălae.

Într'o zi eacă vine, din cotro porniseră oștile, un tinăr, într'un suflet, fluturînd naframa împăratului. Împărăteasa și fata cum îl văzură:— „Ce e?“ — „Ce e?“.

— Nici rea, nici bună, răspunsă ostașul. Un pahar cu apă, să'mi ud buzele.

După ce-l sorbi dintr'o suflare, să șterse la gură, trecu mi-nica cămășii pe la nas, tuși, înghiți, se scărpină în cap și oftă din baerile inimii.

— Aşaaa !

— Spune, băete.

— Spui, măria voastră, spui....

Şi rămase înmărmurit, cu vorba pe limbă.

— Ci spune-odată, omule, zise împărăteasa, că n'ai fi mut !

— Iacă spui... Ciolac Impărat....

— Ce Ciolac ? Care Ciolac ?

— Dă, cum sint ostaşii, cu porecla.... Ce zăpăcit sint....

Impărăteasa şi Irina schimbară feţe feţe.

— S'o iau pe şeart. Trecurăm o vale şi-un deal, ş'altă vale ş'alt deal, pân' la zece. Dai o pădure, dai două, dai nouă. Apoi un pept de stincă. Suirăm ce suirăm, şi împăratul, Drăgoi al nost, zise: „stai!“ şi noi stăturăm. Să-l fi văzut, măria voastră, ca Arhanghelul ! Lac de apă. Şi sue, sue până ce ajunsese pe creastă. Acolo întinse ochianul, şi cată, cată, pân' se opri. Făcu cu mina. Scoase coilul. Pasă-mi-te, la alălalt împărat, la Roşu-Vodă. Dacindea erau ei. Veni şi Roşu. Vorbiră ce vorbiră, şi bătură în palme, şi zornăi ferul de pe dumnealor...

— Spune, băete, spune.

— Spui... Noaptea poposirăm. Şi cum stam, ceata şi focul, se răspîndi ştirca că adouazi au să se bată în săbii numa împărăţii, să nu se verse sînge. Adică, da. Care pe care, pân' or cădea de pe cai, şi de nu le-ar fi ceva, să'nceapă şi pe jos, care pe care, apoi de li s'ar rupe săbiile, să se stringă'n braţe, la trîntă dreaptă, şi care o birui să'i pue aluilalt frîntura săbii pe frunte şi să se mărturisească invins...

— Apoi ?

— Apoi... Să revărsa de zori. Impăratul nost, ţie'l Dumnezeu, ce să vezi ? Se scoală şi 'ncalecă calul, îi pune pinteni şi calul ţişti, sare de trei stînjeni. Şi toată oastea strigă uraaa ! Şi dincolo s'aude uraaa, de se clătinau munţii. Se'nţilnesc, se măsoară, se reped, şi săbiile ca două fulgere. La cap, nimic; la şale, nimic. Se grămădesc, se despart şi s'aruncă unul într'altul ca două vijelii. Sar scinteile, şi nouă, stele verzi...

— Ei, ei ?

— Odată se ridică'n două picioare roibul nost şi dă drept pe spate, ş'apucă pe împărat supt el; şi namila lui Roşu-Vodă se împleticeşte şi cade cu Vodă cu tot. Amîndoi cail horcăiau în două bălţi de sînge negru...

— Ah ! Doamne ! Oamenii... nu dobitoacele.... se resti împărăteasa.

— Oamenii... dă... Sabia, la al nostru, rămase d'o șchioapă; alăalt s'alese cu plăselele...

— Apoi...?

— Să trage de supt cal împăratul nost...

— Și...?

— Să trage și Roșu-Vodă, și cade mototol. Ii tăiasc laba de la un picior...

— E ! împăratul...?

— Împăratul...

— Da... Împăratul !

— Împăratului i-atrîna mina stîngă din cot, aninată doar într'o piele și singele curgea gîrlă...

— Ah !

— ...Că nu'l încăpuse zeaua și ferul lovise drept la ciolan. Ș'asa, ș'aruncă coiful cit colo, și coiful se rostogoli ca și cum ar fi căzut cu cap cu tot. Și i curgea nădușelele dela tîmple pe barbă, din barbă pe trunchiu, și răsulla din greu, și se uita, aci la mina care bănănăia, aci la Roșu-Vodă care se ridicase în capul oaselor pin' la șezut. La urmă se albi la față și se lăsă în brațele ălor mari. Nu se putuse birui, și se porni harța de amîndouă părțile. Și împăratul s'a făcut bine și fără o mină, și dușmanul iar bine și fără o labă. Și ostașii, ca dracii, azi așa, mine așa, pină auzi împăratul că i zic Ciolac, și rise, și i-a rămas „Ciolac Împărat“. Și m'a trimes să vă spui.

Împărăteasa mai plinse, mai se 'nsenină.

— Mi se făcuse semn. Vedem pe tata întreg-întreguleț, afar' de mina stîngă.

— Să-l văz biruitor și fără o mină...

— Făr' o mină...

— Cu capul descurcă belelele împărățiii...

— Cu capul...

— Nouă ne trebuie mini...

— Nouă...

— Să toarcem, să urzim, să țesem...

— Să țasem...

— Lui...?

— Lui...?

Și împărăteasa sărută pe Irina și o strînsese cit putu la sin.

Ion, purcarul palatului, dormia cu fața în sus, cu părul ciufulit și cu cîrte pe obraz. Cămașa zloată pe el, chimirul abia se

ținea într'o curea, ismenile rupte 'n genunchi, opincile sparte 'n talpă și cu năjițele învîrtite pe picioarele goale și jechoase. O pălărie, roata carului, găurită'n fund, c'o floare de lipan veșted, îi sta la cap într'o moacă groasă și lustruită. De cu seară, cum picase așa adormise. Făcuse mușiță la gură, și sforăia, sforăia, și porcii guițau p'afară, mai ales o proclată de scroafă cu zece porcei, că soarele era de mult sus, și Ion, pace, nu se scula.

— Mince'l muica pe el, zise o bătrînă, că toată ziuica muncește. Ci ca ho! porci impielițați! nea! nea! o să crăpați! Acu se scoală băiatul maichii.

Și băiatul maichii sforăia dus, și porcii guițau, și scroafa cu zece porcei o lua de jos și se suia sus, țipînd de-ți impuia urechile.

— Ioane, Ioane...

— Ce e fă? răspunse Ion și se 'ntoarse cu fața 'n jos.

— Ioane, Ioane, binișor copilul maichii...

— Ce vrei, fă?

— Măricel, măricel!... Cum samănă cu răposatul! E leit tat' său! Haidi... hop... măricel...

Ion, cu chiu' cu vai, se ridică într'o rină, crăpă un ochiu, și se întinse de-i pîrîi oasele.

— Să mai umble ș'altul cu porcii, că m'am spetit.

Bătrîna îi viri mămăligă și pește sarat în traistă, i-întinse măciuca și îi puse pălăria în cap.

— Vezi, să n'o uiți.

Cum apăru în curte porcii îl grămădiră, spuindu-și fiecare păsul.

— Hăidea! N'ăți fi mincat d'un an, juvine, zise Ion și plecă buimăcit de somn.

Se duse, se duse, porcii înainte și el după ei, pină ajunse la o fîntînă cu apă rece. Fagii își scuturau jirul. Porcii se puseră pe treabă, și mîncău cu clăbuci la gură. Ion se tolăni la umbra fîntînii și'n bucă mămăligă și pește pin' se umflă.

— Uf! că bine mi-ar prinde un căuș cu apă rece!

Și căușul și apa la nasul lui.

Soarele ardea. Setea 'l birui. Se sculă bombănînd. Lasă căușul în fîntînă și dădu să-l scoată.

— Măăă! da greu e!

Se opinti.

— Ca niciodată...

Și trase din toate puterile. Cînd colo aruncă pe iarbă un pește cu solzii de aur ce strălucea de'ți lua ochii.

— A! tu mi-ai fost? Bună ciorbă!

Peștele se bătea de moarte, cînd în coadă, cînd în cap. Dădu să pue mina pe el. Minune! Peștele începu să vorbească. Ion se cruci.

— Ioane, nu-ți minca norocul.

— Ce, mă?

— Ioane, fie-ți milă!

— Iacă, mi-e...

— Nu ți-e lene?

— Ba...

— Ioane, ia-mă binișor și du-mă'n apa de lingă poarta palatului, că mult bine ți-oi prinde.

— Departe, mă!

— Ioane, fă ce ți spui și să nu spui nimăru.

— Ei....

— Și cînd ai dori ceva, gîndește-te la mine.

Bine, să nu mănînce o ciorbă, dar să'l ducă? Cum să'l ducă? Departe. Porcii cui rămîn? Bate lupul. Nu se poate. Da, d'ar fi pe vorba lui ar fi clipa și dusu, clipa și 'ntorsul.

— Ei, drăcia dracului!

Se simțea ușor ca fulgul.

— Hai, neiculiță, să te duc.

Intr'o clipă ajunse. Îl aruncă în apa lată și repede. Apa se luminează ca de un foc. Ion își făcu cruce. Într'o clipă se'ntoarse. Adună porcii; îi păzi rezimat în moacă; îi adăpă, și pe 'nserate porni acasă. Se simțea și el om, prost nu e vorbă, dar om. Cum sosi îi băgă în cocină, puse doi drugii d'a curmezișul strungii și plecă în capul oaselor.

În tindă.

— Sărutăm dreapta, mamă.

Mă-sa se uită lung. De unde și pînă unde?

— Maică...?

— Sărutăm dreapta.

Nu mai semăna cu bietul tat' său.

— Ți-a pus, mama, de mîncare.

— Doar n'o să-mi mănînc norocul...

— Ai...?

— Ce tot foale, foale...

— Oi fi bolnav? Mai știi?...

— De lene.

Își găsi de lucru. Orîndui curtea. Sapa la locul ei, și lo-pata, și securea. Se duse în magazie, luă o piele de capră, se desculță, își luă măsură, trase cu cuțitul șiși croi opinci.

— Ioane ce faci, maică?

— Ce e azi?

— Simbătă.

— Miine duc purcelul la palat.

— Maică a Domnului!

Și'n mintea femeii: „ține-mi'l Luminată!”

Adouazi plecă cu purcelul în sac. Ajunse la apa lată și re-pede. Trecu p' o punte din doi ștejari aruncați cap în cap de pe maluri pe steiul din mijloc. Se plecă pe niște zăbrele și privi în curtea palatului, așteptînd să vadă pe cineva ca să-i deschiză porțile. Se uită bine, bine. I să impaenjenise vederea? Prințesa, cu fustele ridicate în briu, cu minecele sumese, nălbă. O roabă scotea apă din fîntină și'i turna în albia în care bătea pinza de in ș'o așeza în foi dela un căpătăiu la celălalt. Fata se opri să se odihnească. Ce obraji, ce păr, ce ochi, ce piciorușe! Și sinul...!

— Maică a Domnului! zise Ion și începu să facă mătânii. „Ei, acum să-ți văz puterea, pește de aur!” socoti Ion, și rise, și se uită cam unde-l aruncase. Apa clocoti în cercuri luminoase. Întoarse capul. Prințesa, cum bătea pinza, se opri, întinse mi-nele și se cutremură.

— Du-mă'n casă... Nu mi-e bine...

Irina căzu în brațele arăpoaicei.

Și p'aci'i fu drumul lui Ion cu purcelul în spinare.

Impărăteasa nu știa unde 'ie capul.

— Ce ai?

— Nu știu...

— Ce te doare?

— Șalele...

— Să nu mai nălbești, puiul mamei.

— Nu, mamă.

— Cum 'ți-a venit?

— Ca un fulger, d'aci și pin' aici.

— Să te odihnești.

Impărăteasa o desbrăcă. Haina și sărutul. Inchină perna. O culcă și adormi cu mina 'n mina mă-sei.

— Nițele friguri. O să treacă.

Adouazi rău, atreiază rău. Impărăteasa își petrecu zilele : o rugăciune pentru fie-sa, o rugăciune pentru împărat. Chiamă doftori, vraci, și nimeni nimic. Ce-i da lua, că era blindă ca un miel. Inșirșit, să vie și Bică, o bahnă bătrină și ciupită, cu ochii albi și cu luleaua'n gură, să'i ghicească ca ce să fie cu Irina.

Țiganca cum o văzu :

— Trasă'n obraji și grăsună, turturica bunichii.

Scoase ghiocul, bolborosi, suflă, se uită, și scutură din cap.

— Nu se poate...

— Ce, bătrino, ce? întrebă împărăteasa.

— Nimic, răspuse țiganca și se uită țagla la prințesă.

Ceru un cuțit. Trase pe jos ca o pinză de paianjen. „Aci, dorul de tată; aici dorul de...; aci boală... ici rea, colea bună; colo, dăochiul; aci, dragostea; dincoace, din ele; și mai colo... d'alte alea...“. Și puneă, pe unde apăsa cu deștul, un ban de a-ramă, de argint, de aur, sare, pine, fer și cărbune. Prinse o muscă. Îi smulse aripele și'i dete drumul drept la mijlocul semnelor. Și spuse, și bolborosi, și urlă, pe limba ei, și se bătu'n piept, și plecă fruntea la pământ, pân' ce făcu spume la gură, și'i curgea nădușelele de pe ea. Se opri. Musca o luă pe spița dorului. Se duse pân' la „tată“ și se 'ntoarse. Se îndreptă spre „boală“, dar își luă seama, ș'o rupse la fugă și se duse drept la „alte alea...“. Aci își spălă piciorușele de bot și nici că mai plecă în altă parte.

Țiganca, ca și cum ar fi calcat p'un șarpe.

— Aoleo!

— Ce e?

— Ce se fie...

— Spune, bunico, zise împărăteasa, spune...

— Nimic... răspuse țiganca și se uită la față.

Irina zimbi. Impărăteasa se'nfuriă.

— Spune, cioară!

Țiganca călcă pe muscă și-o slei.

— Nea!

— Să spui, dar numa dumitale, zise Bica și șterpeli o naframă, o băgă'n sin, făcînd că se scarpină.

„Acu, măria ta.“ — „Ba, în prag.“ — „Ba, în ceardac.“ — „Ba, în capul scării.“ — „Ba, la poartă.“ — După ce deschise poarta, se plecă la urechea împărătesei și'i șopti ceva. Țiganca se făcu nevăzută. Impărăteasa înlemni.

Să duse sus. Irina îi petrecu minele pe după git.

— Ce am, mamă?

— Nimic ! răspunse împărăteasa și se'ntunecă.

Fata slăbia și se îngroșă. Impărăteasa, cu ochii roșii, nu pricepea „de unde ?“

— Ce am, mamă ?

— Nimic !

În vremea aceea umbla vorba că Ciolac,—asta, să zic, Drăgoi,—ar mai fi avînd puțin de lucru cu Roșu-Vodă.

Impărăteasa, de colo pînă colo, bombănia.

— Mai târziu, Doamne, mai târziu !

Și pîn' se măture Drăgoi pe Roșu, Irina născu un cocon cu părul de aur.

Fata plîngea să se răpue, mama plîngea și îngrija copilul. Copilul creștea în catacul lui, și nimeni nu știa ce se petrecuse, afară de un doftor bătrîn, alb colilie, și credincios curții. Ce-o să zică el ? Dar, ce-o să iacă ? Așa rușine ? Cin' să crează : „copil fără tată ?“ Că ele știau bine că e făr de tată. Ele ? Bine. Dar, el ? Și era frumos coconul, ș'un se repezia cu buicile umflăte la sînul mă-sei, și sugea, sugea, ca un șarpe, apoi se uita în ochii ei parc'ar voit să zică : „de ce plîngi, mamă ?“

— Destul, fata mării, ea vezi să nu dai copilului țîță înfierbîntată.

Irina se spala cu apă rece, se răcori, și luînduși inima în dinți :

— Ce-o fi să fie !

Broasca crescînd, c'apropria un an, și era ca de doi ; și vorbia vorbă îndesată, că împărăteasa și fata ascultau la toate secăturile lui, și'i făceau toate voile, afară de una : nu trecea pragul odăii unde se născuse.

Implinise un an și jumătate între s-tă Mării.

Și se porni cărăuș după cărăuș, care cu piciorul rețezat, care cu capul cit banița, și aducea știri că vine împăratul biruitor.

Și eacă și împăratul. Și muzicii ziceau, din buciume aduse la virf și din gură, ce-apucase din bătrîni. Alaiul ținea cit bătea ochiul. Împăratul intră în curtea palatului p'un cal bălțat și șchiop. Cum văzu pe împărăteasă, în capul scării, dete pinteni calului, și calul, șotînc, șotînc, făcu pe împărat de rușine.

— Nea, nea, pui de zmeu !

Descălecă și se duse drept la împărăteasă, o sărută, o cîmpinse cu dreapta iar cu ciolaca o minglă ca și cum ar fi fost avînd un pămătuf. Și plîngi împărăteasa, și plîngi.

— De ce plingi, buna mea ?

— N'am de ce ?

Ba avea, cum de nu. Impăratul crezu... Șiși retrase ciunga de pe obrajii ei.

— Dar fata, lumina ochilor mei, unde e ?

— Irina, măria ta, d'ale fetei.. cam bolnavă... dar n'are nimic... doarme...

— Da, s'a făcut măricică de cind n'am văzut'o.

Și' ntorcindu-se către flăcăi :

— Voinici, pe veselie !

Ș'o dată : „ura ! să trăiască Ciolac-Impărat !” Că giamurile palatului răsunară și unele se sparseră.

Să porunci să se scoață buțile, să se aprinză locurile, să se pue berbecii în cîrlige și boii în pari cu piele cu tot. Trei zile și trei nopți dură petrecerea și cheful.

În vremea asta de cite-ori împăratul ridica cornul de bou cu vin roșu, întreba „ce e cu fata lui ?” Și împărăteasa răspundea :

— D'ale fetei... cam bolnavă... n'are nimic.

— Imi lipsește ca mina stîngă !

Și împăratul se întuneca. Sufla des. „Îmmm ! Da ? bine !” Impărăteasa se făcea mică dupe pulpana lui.

A patra zi, să vază fata ! Se plimba în sala tronului mai ostenit de chef ca de război. Ș'o inchipuia mică, cind se lungia pe jos, și ea incaleca pe grumaji, și 'l apuca de mustăți. În fundul urechilor îi suna „di, calule !” Și ridea, beat și de bucuria tatălui care n'are pe lume de cit una, fată fie, dar un singur copil.

Ușa se deschise. Impăratul tresări. Nu era ea, ci bătrînul doftor, ca un ciine care ar fi făcut vre-un rău.

— Bine ai venit, doftore ! Da, ce te-ai făcut nevăzut ?

— Cu bătrînețele, măria ta.

— Dar Irina mea, vine ?

— Nu...

Să fi jurat căși dăduse sufletul. Alb ca varul.

— A !... De ce... ? A murit ?... Mai iute !

Și împăratul puse mina la coapsă.

— Prințesa are... un copil...

Pin' să slirșească se slirși cu el. Il izbi cu sabia drept în cap și'l deslăcu în două. Impăratul bolborosi, se muie de la genuchi, și căzu pe lespezile roșii de sînge.

Un cimpoi în fundul grădinii. „Ș'apoi una!“ „Ș'apoi două!“
Un pilc de robi, setoși de petrecere, zobiau pământul.

Împăratul se deșteptă în odaia lui de culcare, înconjurat de sftncii credincioși. Făcu cu mina unuia, celorlalți să iasă afară. Șopti ce șopti cu el. „Afară!“ Și boerul ieșia d'a-înderatele încovoiat de mijloc. Așa, cu toți. Chiemă pe împărăteasă. Biata femeie crezu că s'a isprăvit cu ea. Un fior rece, și nu mai simți nimic.

— Ei ? întrebă împăratul... Cu cine ?

— Jur ! Din senin, măria ta !

Și se motoli la picioarele lui. Împăratul o ridică c'a p'un mort. O privi de sus pînă jos.

— Ochii ăștia au văzut !... gura asta mă minte !

Ș'o apăsă pe ochi ca și cum ar fi voit să'i scoată, ș'o întinse de gură ca și cum ar fi voit s'o rupă.

— E a mea ?... Cu tine seamănă !... Toți mă mint în împărăția mea !... Dar voi afla !

Și'i făcu cu deștul spre ușe.

— Eși !

Eși.

Împăratul porunci să'i aducă pe Bica țigancă. Cum o văzu să prefăcu că e vesel.

— Bine ai venit, Bico.

— Bine să dea Dumnezeu, măria ta.

— Șezi.

— Eacă șez...

— Vrei tu să fii bogată ?

— Eu ?...

— Vrei tu să ai calească cu cai și să fii cucoană mare ?

— Păi... țigancă...

— Ei și ? Vrei ?

— Să-mi zică, mie, cucoana țiganca ?

— Așa.

— Vreau, d'o vrea măria ta.

— Ei bine, să'mi ghicești... prințesa... cu cine ?

— Păi asta e ușor. Să dai la baba un merișor de aur, și să'l descinte ea, cum știe. Pe urmă să'l dai copilului să se joace, și pe cine o izbi cu mărul să știi că ăla e.

Se ridicase un tron în mijlocul curții. Avea să treacă pe supt ochii împăratului toți slăcâii, de la o poștă împrejur. Și

nimeni nu știa de ce. Scoase pe copil afară. Impăratul se cutremură cînd îi puse merișorul de aur în mină. Copilul se uită la măr, se uită la Impărat. Drăguțul! Nu mai văzuse lumea. Nu îndrăznea să meargă. Apucă pe împărat de mină.

— Nene, asta ce e? Și asta ce e?

— Pacat! zise împăratul printre dinți. Ah! cătea!

Se sui pe tron mai tăcut și mai negru ca noaptea. Și-i trecură pe dinainte feciorii de boeri mari muițați în fir și cei de boernași muițați în argint. Și pace! Copilul se juca, săltînd pe umeri palele de aur. Impăratul nu'l slăbia din ochi. Porni și gloata opincarilor cu sucmane. Pace! Tocmai la urmă, iacă și Ion porcarul. Copilul cum îl văzu svirrr cu mărul, și'l izbi drept între umeri. Și rizi, și rizi...

— Cum se poate!

Ce să se poată? Oamenii se uitau unii la alții. Impăratul se repezi pe trepte. „Să-i lege pe Ion și să'l arunce în temniță“. Se sparse adunarea. Boerii, ducîndu-se pe la casele lor, vorbiau minunați, ca ce să fie. Unul din ei, aducînd mina la cap:

— Poate...

— Mai știi?...

— Ar fi păcat...

Și se uită îndărăt.

Impăratul luă securea și intră în codru. O bocăneală, cînd mai tare, cînd mai încet, după cum bătea vîntul. Impăratul se'n-toarse la miezul nopții, ca o momie, descuié ușa palatului și se făcu nevăzut. Așa fiu trei săptămîni, până ce într'o zi, pe înserate, îl văzură curtenii și robii c'un car cu patru boi și în car o butie lătăreață aproape încheeată, că'i lipsia doar trei doage. Mina de foc, și slab, de i se număra coastele. Opri în dreptul girliciului. Dejugă boii. Miercan scoase limba, o băgă și pe-o nare și pe alta, pufui și s'așeză pe partea dreaptă rumegînd. Impăratul trînti ușa după el. Nici-o vorbă, că pe cine întilnea împietrea locului. Adouazi, să vie Mitropolitul.

— Părinte, să grijești fata c'am s'o mărit, și'ntăiu să mi-o spovedești bine. Auzitu-m'ai?

Și rinji.

Mitropolitul se uită pe supt sprincene la împărat. „...și de zmintirea minții...“ Mitropolitul mișca buzele. Impăratul ciocăni cu maiul de lemn scurt și gros, împănă butia și pregăti tot ce-i trebuia, sripești și odgoane.

Mitropolitul, binișor pe lingă el, cu lacrămile în ochi.

— Măria ta...

— A mărturisit tot?

— Da, măria ta...

— Cum?...

— Cum l'a făcut cu măria ta, au cu mine, uitatul de Dumnezeu, așa l'a făcut și cu porcarul.

— Piei, părinte!

Impăratul zise să-i pue beteală Irinii, să-i acopere fața cu năframa, și s'o aducă pe ea, pe copilul ei și pe Ion porcarul. Fata păși cu mindrie. Nu se rugă și nu plinse. Ținea copilul de mină. Porcarul tremura vargă. Pe împărăteasă o duceau de subțiori două roabe. La urmă bătrina, muma lui Ion, cu vițioanele despletite, în brațe c'o mămăligă din care eșia fumul, infășurată într'un ștergar.

— Tăcere!

Nu, nu mai era de ertat.—Făcu semn cu deștul. Nici-o vorbă. Întăiu intră în butie prințesa cu copilul, la urmă porcarul. Impăratul aruncă în butie o ploscă cu apă și două șiruri de zmochine. Bătrina cu legătura.

— Ține, maică, să mininci sănătoșel, înainte ca să mori!

Și începu să țipe. Arapii o înhățară. Impăratul potrivi cu mina lui cele trei doage,—una cu vrană. Izbi cu maiul. Incheie butia și îi dete drumul pe apă.

— Du-te, Irina mea, din apă în apă, pân' în zmircurile mării!

Butia să răsuci de citeva ori, prinsă în ochiuri, ș'o luă apa umflată și lină ș'o duse, ca p'o luntre la vale. Impăratul privi până o perdu din ochi. Impărăteasa leșinase. O luară pe sus. Impăratul sui scările, dădu ușa de perete, trecu în eatacul nevesti-sii, deschise altă ușă și intră în odaea în care crescuse fata lui. Șezu pe pat. Trase un sipet. Jucăriile ei, păpușa ei, furca ei micuță și încondeiată, pe care i-o dăruise când implinise patru ani; și sabia, și scutul împodobit, și coiful săpat cu un leu în frunte, dăruite tot de el când implinise șapte ani și nu mai voia să fie fată. Simți că nu mai vede.

Se scutură, să sculă și plecă.

— Femeie! Rușine!

În fundul buții Irina plinge și-și strânge copilul la sin.

— De ce plingi, mamă?

— De nimic...

— Da ce făcui eu, neiculiță?

Ion, din ălălalt capăt.

— Ce e asta, mamă ?

— Luntre, sufletul mamei.

— Și un' ne ducem, mamă ?

— Hei ! departe... undeva...

— E frumos, mamă ?

— Frumos, frumusețea mamei.

— Da ce făcui eu, neiculiță ?

— Pe un' ne ducem noi, mamă ?

— Pe apă, mamă.

— Și pe urmă ?

— Ear pe apă...

— Ear ? Și pe urmă ?

— Până dăm în mare...

— Și marea ce e, mamă ?

— Tot apă, odorul maichii.

— Tot ?

— Da ce făcui eu, neiculiță ?

— Și până unde ne ducem noi, mamă ?

— Până la Dumnezeu maică.

— De ce plingi, mamă ?

— Așa îmi vine, de mă uit la tine și te văz frumos și cu minte...

— Uită-te și la ăla... cine e ăla, mamă ?

— Un rob, să ne slujească, maică.

— Cine ni l'a dat, mamă ?

— Impăratul...

— Impăratul ?

— Ce făcuși Ioane, ce făcuși ? Că porcii porci, scroafele scroafe, că biata mama știe... la jir... la fintină... ș'acasă...

Iși făcu Ion socoteala singur și trase cu ochiul pe furiș la prințesă și la coconul cu părul de aur. Cărlionții lui luminau mai tare ca lumina ce străbătea prin vrană.

— Că poate la noroc... cine știe ?... poate...

Irina trase cu urechia.

— Să prea poate... și de ce nu ?

Să rupse gheața. Ce strica bietul porcar ?

— Ce să se poate, Ioane ? întrebă prințesa.

— Eacă, măria ta, o minune...

— O minune ? care ?

— Să zic, să mergem tot așa. Asta se fie preț de trei zile

și trei nopți, ș'avem să intrăm la o cotitură, și de vale lesele pescarilor și pe dreapta și pe stînga apei. Și cum ne-o fi norocul. Avem? Bine. Nu? Ne-am duuus!

Printesei 'i ticii inima. Doamne!

— Ioane, treci mai colea.

— Eacă trec, măria ta.

— Ioane...

— Măria ta?

— Ioane, să ții socoteală de zile și de nopți după zarea ce licărește prin vrană...

— Să țiiu, măria ta...

— Și la cotitură să țiipi cit oi putea...

— Cit oi putea, măria ta.

— Să împarți mămăliga în trei și să măninci cite-o parte în fiecă zi. Ai auzit?

— Auzit, măria ta.

— Și eu am să împart zmochinele în nouă părți. Două copilului și una mie. D'oi leșina să'i spui că dorm, d'oi muri să'i spui c'am adormit.

— Ce să spue, mamă?

— O vorbă, maică.

Impărțiră merindele. Printesei îi venia zece zmochine pe zi. Mincară. Bău, Irina și copilul. Intinse plosca și lui Ion. Ion abia o atinse cu buzele ș'o stersese cu mîneca la gură. Copilul adormi. Intr'un tîrziu somnul învinse pe Irina. Plecă capul p'omîină. Se lipi de copilul ei și adormi.

Adouazi copilul se deșteptă. Abia crăpase ochii.

— Mie foame, mamă!

Irina se uită la șirurile de zmochine. Scăzuseră. Se hotări ca ea să nu mai mănince. Copilul ronțăia zmochină după zmochină. Muma își udă gura cu nițică apă.

— Nu măninci, mamă?

— Nu mi-e foame, maică.

Ion 'i-intinse bucățica lui de mămăligă.

— Nu, ioane, tu să fii în puteri.

Și se slrși dela inimă. Se lungi binișor.

— Ți-e somn, mamă?

— Da, mi-e somn, puiul mamei.

A treazi cu greu deschise ochii și ear îi închise. Copilul, nămînd, imbuca întruna. Mai rămăsese cîteva zmochine.

— Ioane, mama ce face ?

— Doarme, dar n'a adormit.

Ion înghiți în sec. Apa era mai repede. S'apropiau. Simția Ion cotitura după cum se ducea butia, în sus și'n jos. Și strigă cît luă gură.

— Măi pescari, măi, prindeți butia că ne rămîn doagele !

Irina dădu să se scoale și nu putu. Copilul o luă de gît cu amindouă minușele.

-- Mamă, mi-e foame !

— Ia ! șopti Ion.

De pe maluri s'auzi: — „Puneți mina pe ea.“ — „Ațineți, mă.“ — „Na, ne-a scăpat !“ Irina leșină. Copilul plîngea.

— Ce face mama, Ioane...

— Doarme neică... și eu am să dorm... și tu ai să dormi...

Butia plutia lin și se ducea pe firul apei. Ion să scărpinga în cap.

— Ei, ce te faci Ioane ? Ce făcuși, neiculiță ? Ce rău făcui eu pe lume ? Ba un bine, da...

Ș'odată se luminează ca ziua.

— Dar asta, ce fu ? Eeeee ! Ia să mă gîndesc, neiculiță !

Și se gîndi la peștele de aur. Ba să'i dea vin, ba mincare ba cușite, ba cite alea toate. Ș'odată, ciocnituri de pahare, de farfurii, de solnițe, și două damigene pline, rase, și pește fript, și pește prăjit. Se puse masa.

— Eeeee ! păi stăi verișcane !

Puse mina pe minele prințesei. Minele calde. Freac'o pe miini și pe tîmple cu vin negru, pîn'o trezi. Prințesa se șterse la ochi.

— Ioane, eu sint, mă ?

— Da, măria ta.

— Ioane, tu ești, mă ?

— Cum să nu, măria ta, eu Ion, purcarul, feciorul mamei din sat.

— Ei, cum, Ioane ?

— O taină, măria ta. Să mincăm, și'ți spui de unde.

Mincară bine ha și Ion spuse toată istoria cu peștele de aur. Prințesa se cruci. Se gîndi, se răsîndi, se'nroși pin' în virful urechilor.

— Toarnă încă un pahar și se'mi [respunzi la ce te-oi întreba.

-- Cum să nu măria ta.

— Mă, Ioane, și cind aduseși purcelul, eu nu nălbiam pin-

zele?

— Ba nălbiai, măria ta.

— Biine. Și, tu, ce făceai?

— Mă uitam, măria ta.

— Ei, unde?

— Eacă, așa...

— Ei, cum așa?

— Eacă, in cotrovașilea, ca omul...

— Mă, tu te uitai la mine...

— Apoi dă, măria ta, tot să mă fi uitat, ca de cind veni-

sem și pân' am tulit'o,...

— Și la ce te gindiai?

— Dă...

Și plecă ochii în jos. Irina, ca un bujor.

— Mă Ioane, tu, te gindiai la mine...

— Dă.....

— Și la peștele de aur.....

— Dă.....

— Și.....

— Știu eu?

— Dacă e așa, de ce nu te-ai gindi tu să te faci un
prinț leit?

Ion întoarse capul. Se rugă ce să rugă, și simți in toată
ființa lui o prefacere. Din cap pân'in picioare fu altul, in zale și
freturi, la mijloc un cordon poleit și coiful îi strălucia de te ve-
deai in el. Copilul îl privi uimit și zise:

— A! Impăratul Ion!

Și se duse in brațele lui.

— Ei, Ioane, îi zise prințesa, cit o să plutim? Nu ne-a
fost destul?

Ion se plecă frumușel inaintea ei, îi sărută mina, șiși croi
planul cari se izbindi intocmai. Butia se lăsă la mal, plesniră
cercurile, și se pomeniră la un luminiș cu iarbă, cu flori, cu un
palat de marmură, cu roabe și robi de toate felurile, negri și
buzăși, albi și rumeni de'ți era mai mare dragul să te uiți la ei.
Și toți se plecară la pământ.

— Lung drum făcurăm, băcși.

— Lung, măria ta.

— Să ne odinim.

— La poruncă, măria ta.

Irina luă de braț pe Ion care se înroși para focului. Ajungind la etacurile lor, prințesa îi zise :

— Ei, măria ta, să faci acum, cind o veni împăratul, să se întimple tot ce-oi gindi eu. Ah ! tată, am să îți-o coc eu !

— Ori ce-oi pofti.

Nu trecu mult și Impăratul Drăgoi auzi că de vale, la o depărtare de patru zile, un nebun 'i-a turburat împărăția, a ridicat palate și a pus stăpînire în silă și fără de știrea lui. Repezi într'acolo o ceată de cercetași, cari dădură o raită și 'l vesti că așa e după cum auzise el. Impăratul se cătrăni și se puse în fruntea a o sută de călăreți, ostași aleși, unul și unul. În două zile și jumătate n'avură ce face, că goniau ca călușarii la nuntă. Zăriră palatul de marmură.

— Să mi'i legați cot la cot și cucoana lui să ne slujească nouă la masă.

Mai trecu puțin și văzură o femeie, p'un cal iute ca o săgeată, alergînd împotriva lor, c'o rochiă de borangic, cu coiful tras pe ochi și de supt coif părul curgea ca niște sculuri de ibrișim gălbui. Și sabia, invîrtînd'o pe d'asupra capului, scăpăra fulgere, fulgere.

— Ah ! iepuri fricoși ! strigă femeea.

Abia scăpă vorba, și caii lor speriați o tuliră pe unde veniseră. În zadar călăreții trăgeau de frie, în zadar împăratul se pleca pe coama calului și să da pe spate opintindu-se din toate puterile, că se duceau într'un nor de praf și nu se opriră de cit noaptea cind se ridica luna cu coarnele de argint în jos. Impăratul era ca pămîntul și sufla îndesat de mînie. Poposiră. Adouă zi împăratul se arunca pe cal, și toți după el. Răsunau pădurile de tropotu viפורos. Ear zăriră palatul de marmoră. Și femeia iar le eși înainte. Caii nu se mai speriară.

— Ah ! d'acuma....! Navală flăcăi !

Ca grindina căzură asupra ei. Armele zăngăniră.

— Dați, măi !

Mulți răbufniră ca niște bușteni răsturnați.

— Dați, măi !

Răcni împăratul și să repezi. Calul alunecă și rostogoli pe călăreț. Cei cari rămăscră în șea, strînse rîndurile și năvăliră chiuind de clocotiră valea și zăvoaele. Care cum se apropia se

scutura din scări și se ducea de trei ori peste cap. Până să se ridice, două roate de arcași, negri ca abanosul, picați ca din genune, îi legară cobză și i duse ca pe niște măgari, unii după alți. Și mergeau cu capetele'n jos umiliți de rușine.

În mijlocul curței, și în fața lumii, îi rindui pe trei șiruri, să le taie capul.

— Eu am murit de mult! zise împăratul.

Trei-zeci de gîlași cu securile'n mîini înaintară.

— Ridicați coiful, mai zise împăratul, să văz, cine m'a învins?

— Da? răspuse femeia și și dete coiful peste cap. Privește bine.....

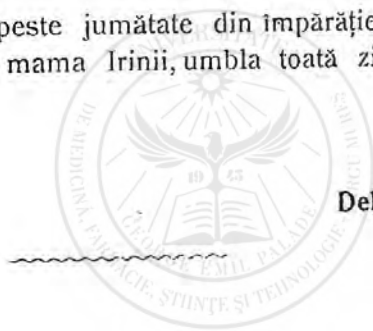
Împăratul căzu cu fruntea în țărină. Irina îl ridică, cu mîinile ei, și plinseră, plinseră, amestecîndu'și lacrămile. Apoi îi spuse tot, și se puseră p'un chief de se duse vestea în patru părți ale lumii.

Pe Ion îl așeză peste jumătate din împărăție.

Ear împărăteasa, mama Irinii, umbla toată ziua cu copilășul de mină.

8 Mai — 1908.

Delavrancea

Symbolismul

II

În articolul precedent am arătat în treacăt, între alte caractere ale poeziei noi, și năzuința de a răspunde nevoii de sinteză a generației contemporane. Urmind după o generație ce a adunat comori prin analiză, simțim acum nevoia de a construi. Mersul firesc al evoluției inteligenței larg comprehensivă și mlădioasă, moștenită dela înaintașii lor realiștii, mină pe cîntăreții generației actuale spre o reprezentare sintetică a lumii, și ei au căutat să ne-o reprezinte răsfrîngînd în aparența ei fenomenală toate simțirile și gîndirile intrupate în ea de sufletul omului prin veacuri. Natura în opera lor răsfrînge în lungi și repetate ecouri zimbetul, plînsul și visarea omenirii ce a contemplat-o de veacuri. În viața din jurul nostru, cași în viața din sufletul nostru, trăcște și se frămîntă viața omenirii întregi, sufletul omului, acel reflex în mii de fețe al unei imense și necunoscute infinități de fenomene inconștiente. Ei caută imaginea, simbolul, sinestezia ce ar putea mai bine exprima sau mai bine suggera această concepțiune sintetică a lumii. Această tendință generală a sufletelor lor face să pară în contradicție opera lor artistică cu teoriile lor estetice.

Individualiști declarați în teorie, avînd cultul unei poezii înalte și curate, inaccesibilă vulgului, mergînd cu exclusivismul până acolo încît să se revolte împotriva muzeelor publice ce profanează „Frumuseța” învoind tuturor „băcanilor” să contemple Duminicile și sărbătorile pe Venus de Millo, opera lor totuși este, și tinde se devie din ce în ce, reflexul sufletului omenirii întregi, expresia vieții sociale, sinteza „sufletului colectiv” și a strînsei legături dintre lumea internă și externă. Acest fenomen sufletesc se explică însă foarte ușor. În Morala sa Höfding consideră individualismul cu toate exagerările lui ca simptomul unei schimbări însemnate în mișcarea culturală. El este o protestare, o formă a aspirațiilor dintr'o epocă spre un stadiu al evoluției ce nu e încă lămurit. E plînsul energiei ce nu s'a îndrumat încă spre cea mai desăvîrșită adaptare ce constituie progresul unei epoce. Poezia nouă e în adevăr o protestare în potriva realis-

mului așa cum se prezintă el pe la 1885, ca o reprezentare a unei omeniri dezgustătoare, în opere ce nu aveau alt merit și altă preocupare decît redarea cît se poate de exactă a viciilor și tuturor urciunilor realității, fără poezia și lumina cugetării marilor realiști, promotorii mișcării acestia literare, și ca o reacțiune în acelaș timp în potriva pesimismului ce rezultă în mod firesc din acest spectacol dezesperat.

Le pessimisme cher, comme un crêpe, enveloppe
L'existence de son ombre désespérante ;
La prose rampe au ras du sol, fâiraient l'immonde,
Etalant au dégoût les vices pathétiques.

(Vielé Griffin)

Nietzscheismul în filosofie, cași simbolismul în literatură, sînt mișcări de reacție, și ca stări conțin, pe lingă crorile și lipsurile datorite împrejurărilor ce le-au produs, și germeii cugetării noi dintr'un moment al evoluției. Mișcarea culturală se desfășoară mai departe dezbrăcîndu-se încetul cu încetul de greșeli și exagerări și îndrumîndu-se pe calea pe care trebuie să urmeze.

Concepțiunea filozofilor din vremea noastră tinde a reprezenta viața ca o putere în realizare, ca o veșnică tendință de a deveni, ca o acumulare de energie ce tinde a se cheltui în acțiuni variate, ca o putere unică, din mișcarea căreia în vederea unor scopuri mereu altele, a unei finalități spre un progres indefinit ca ultimă consecvență, se intrupează infinita varietate de aspecte a omenirii întregi. Această sinteză a unei puteri unice și infinit de variată ar vrea s'o redea poezia nouă răsfrîntă, concretizată în operele de artă.

Gustave Kohn în teorie, cași în întreaga sa operă de artă, urmărește mereu acest ideal : răsfrîngerea mișcării veșnice a vieții în opera de artă, forma care să exprime într'o viziune unică complexitatea infinită a vieții : peisajul trebuie să reproducă în opera de artă nu numai armonia liniilor și toate frumusețile ce cuceresc sufletul dela prima aruncătură de ochiu, ci toate visurile care s'au răsfrînt în el din sufletul trecătorului, el trebuie să fie nu numai ceia ce e el exact în natură ci „*l'heure de rêve du passant*“, ideia trebuie să se talmăcească în opera de artă legată cu toate fenomenele nedeslușite cu care a izvorit din inconștient, cu emoția deosebită, de care era întovărășită, și cu toată puterea ei de reprezentare ; trecutul, prezentul, lacrimile, zimbetul, visarea și speranța, legenda și istoria sînt în versurile lui trăsăturile variate ale sufletului colectiv, epizodele unei mentalități complicate, fixate și legate între ele. Mai ales în volumul său „*Le livre d'Images*“ e vădită această tendință de a sintetiza sufletul colectiv. Toate epocile din istoria Franței sînt reprezentate în acest poem, dar nu pentru a evoca aceste epoce în culoarea vremii lor, nici pentru a caracteriza evoluția spiritului național. Chipurile din acest poem apar nu ca personajele unei drame, ci ca elementele unei simfonii : sufletul po-

porului din Ile de France, in care fiecare trăsătură are nota sa personală, dar numai pentru a degaja mai bine fizionomia întregă, acea veselie ușoară și plină de vioiciune ce predomină peste tot. Ceia ce urmărește G. Kohn e închegarea într'o puternică sinteză de artă, într'o ideală armonie de sonorități și de culori a sufletului unui neam, in care trăește trecutul, sufletul antic, cu legendele vechi ce s'au născut din patimi vechi și s'au asimilat totuși atit de adinc vieții sale sufletești, incit se schimbă cu ea după împrejurări, realizind in imagini întregul suflet al poporului francez in diferitele lui momente, dar cu aceeași fizionomie gingașă, înflăcărată și plină de spirit.

Francis Vielé Griffin in teorie e partizanul celei mai aristocratice concepții de artă. El cere poetului să creze numai in vederea artei sale și numai in vederea ei să înfrumusețeze visul de Frumuseță a omenirii. E cel mai desprețuitor față de vulg. Totuși opera sa prea direct inspirată din viață, tinzind să o prindă și să o răsfringă cit mai mult in versurile sale, il duce pe nesimțite spre acea simpatie largă și din ce in ce mai puternică, spre acea concepție a sufletului in care partea sufletului mulțimii, a sufletului colectiv, e din ce in ce mai mare. El însuși impins de această dragoste de viață colaborează și la „Entretiens politiques et littéraires“, culegerea plină de polemici înflăcărate și revoluționare, ce a avut un rol așa de însemnat in inceputurile simbolismului.

Ceia ce urmăreșc deci simbolistii, alături de filozofia nouă, poezia nouă, in deosebi de poezia veche, e redarea vieții in mișcare „c'est la passion du mouvement au geste infini, de la vie même, joyeuse ou triste, belle de toute la multiplicité de ses metamorphoses, passion agile et protéenne, qui se confond avec les heures du jour et de la nuit, perpétuellement renouvelée, intarissable et diverse comme l'onde et le feu, riche du lyrisme éternel, prodigue comme la terre puissante, profonde et voluptueuse comme le mystère“ 1)

Din această tendință spre reprezentarea vieții in mișcare s'a născut și nevoia de a modifica forma exterioară a versului, crearea unei prozodii noi, a căru principiu e de a înlocui vechea distribuire a silabelor după cantitate prin o nouă distribuire după calitate, așa numitul vers liber, care să fie mai mlădios și să posede mai multă bogăție in variații, spre a exprima astfel mai bine noul ideal: viața in mișcare. Vielé-Griffin este acel ce are versul liber cel mai muzical și mai artistic adaptat cugetării pe care vrea să o exprime, și libertatea aceasta a ritmului se potrivește de minune in „Les Joies“ veseliei nebanatice, plină de vioiciune și izbucniri neașteptate. Frumuseța acestor versuri e tocmai această mișcare zburdalnică și plină de tinereță a sufletului, pentru care poetul alege adeseori forma populară, in care fantazia fină împrumută simplitatea și naivitatea, mișcarea spontană și caprițioasă a simțimentelor din sufletele ce sint aproape

1) *Mercure de France*, Oct. 1895.

de natură și în care mai trăește adevărata veselie. În *Les Cygnes*, în „Clarté de vie“ viața se desfășoară în scene de o realitate surprinzătoare, sau pline de o poczie adevărată, urmărind însă pretulindeni să dea acea impresie de „tot“, să desfășoare un poem întreg, ale cărui mii de aparențe schimbătoare izvorăsc din jocul luminilor vieții și a umbrelor morții.

Trecind dela operele lirice ale lui Vielé-Griffin la cele dramatice simbolul devine din ce în ce mai uman, tendința e din ce în ce mai vădită spre sinteza sufletului colectiv, interesul din ce în ce mai pronunțat pentru partea din sufletul nostru în care se reflectă solidaritatea. Caracteristic în această privință e „*Phocas le Jardinier*“, capodopera dramatică a lui Griffin. Acest Phocas e un tip în care viața individuală, proprie e covârșită de greutatea celor moștenite dela generațiile trecute. Creștin, fiindcă așa a apucat de la părinți, fără credință vie, printr'un caprițiu al soartei e osîndit să sufere martirul, tocmai în clipa în care se pregătea să iasă în fine din grădina în care trăise mereu până atunci și să meargă spre Thalia pe care o iubea, pentru a-și trăi viața după visul sufletului său. Are puțința să scape de moarte și Thalia vine să-l libereze, dar el alege moartea, fiindcă nu simte energia să o rupă cu trecutul, sufletul său slab și plin de indoliență nu se poate libera de apăsarea „morților“ ce-i poartă în el. Idealul lui Vielé-Griffin se schimbă mereu, împlinindu-se, desăvirșindu-se și amplificându-se, pentrucă atât la el, cit și la mai toți simboलिști, el izvorăște dintr'o arzătoare și sinceră dragoste de viață.

A iubi viața e a o înțelege și a resimți în bucuriile și durerile ei, a răsfringe bucuria și durerea altora în sufletul tău, și cu cit trăești cu atât răsfringi mai mult durerea, cu atât vibrează mai puternic simpatia pentru această durere din jurul tău. De aceea găsim la mulți dintre simboलिști preocuparea pentru dezlegarea chestiei sociale alături de preocupările artei celei mai rafinate și opera multora dintre ei e plină de cele mai puternice simțiminte pentru suferința și mizeria celor mici și umiliți.

Cu Verhaeren, Stuart Merrill și Maeterlinck tendințele aceste spre simpatie și sinteză a sufletului colectiv se afirmă precizându-se din ce în ce.

Emile Verhaeren se caracterizează în toată opera lui prin o putere neobișnuită de a reda impresiile dela lumea reală, pe care le percepe violent, exagerat, ca un tip din cîmpiile flamande în care s'a născut și a crescut. Tablourile din primele sale poeme „*Les Flamandes*“ n'au nimic din eleganța și delicateta scenelor țărănești ale lui Greuze. El nu-și curăță și împodobește țărani, cum face Greuze, pentru a-i înfățișa boerilor cu glasuri subțiri. Eroii lui sint oameni de muncă arși de soare cu sufletul simplu, porniți la minie, cu veselia enormă și cam grosolană din Kermesele lui Rubens, al cărui colorit il au adeseori și tablourile din versurile sale, scaldate în lumină, precis redete în amănunțimi și în o așa desăvirșită armonie cu sufletele simple ce-și petrec viața în ele. Dealtminteri el înțelege, și să răsfringe ad-

mirabil în opera sa, legătura tainică dintre pământul strămoșesc și viața căreia i-a fost leagăn. Din pământul gras și îmbelșugat al Flandrei viața nu poate izvorî decît plină și arzătoare, fie că se revarsă în plăcerile materiale și senzuale din kermese sau în evlavia pasionată din ordinele lor așa de neîndurate (Les Moines, Paris Lemerre 1886) sau în însuși versul lui Verhaeren.

Dar nu în aceste opere de primă tinerețe se manifestă personalitatea lui Verhaeren în ceia ce are mai caracteristic și mai original. În ele se răsfrînge bucuria de a trăi, fericirea aproape fizică de a se bucura de viață, nici urmă de ideea pură și conceptul înalt. În poemele următoare însă: *Les soirs*, *Les Débâcles*, *Les Flambeaux noirs*, cugetarea se trezește, indoiala vestejește culorile strălucitoare și violente în care i se arătase viața până acum și stînge bucuria și fericirea de a trăi. Durerile „vieții dela țară“ își varsă tînguirea în cîntecele celor pe care-i văzuse poetul până acum numai în veselile kermeselor, se răsfrînge în frumuseța cîmpiilor, în tristeța amurgurilor, în freamătul frunzișului și înfiorarea vîntului de sară, viziuni fantastice ce intrupează durerea sufletului lui și durerea omenirii întregi și-i bîntue sufletul ca niște vedenii cîmplite din împărăția de dincolo de cugetarea sănătoasă, din împărăția fioroasă a nebuniei. Versurile lui, turnate într'o formă atît de sugestivă și de intensă ca putere de expresiune, te urmăresc multă vreme după ce ai închis volumul cu imaginile lor violente și căderea ritmului regulată la aceleași intervale, ca o idee ce te stăpînește și te obsedează cu puterea unei halucinații. În poemele din *Les Apparus dans mes chemins* străfulgeră, în tablouri întunecate și pline de groază, viziunile tragice și dureroase ale „celui din zure“, care, sfîșiat de dorinți, plin de groază pentru el însuși, aleargă pe drumuri sterpe printre stînci spre altă viață și alte chinuri noi. „Cel ce știe“ cu privirea ascuțită și neliniștită pentru că a călătat atîta vreme să pătrundă întunerecul și „Cel ce se ridică din neant“, „regele putreziciunilor“ ironia nimicniciei omenești, a putreziciunii stăpînitore peste toate ce așteaptă acolo în împărăția mormintelor...

Necunoscutul, indoiala, taina veșnică ce ne înconjoară se răsfrîng cu spaimă în aceste splendide și ciudate viziuni, chinuitoare ca vedenii din visele de boală și de nebunie. Sufletul patriei flamande, acel suflet viguros și plin de sevă nu se dă invins însă, el reușește să insenineze frigurile aceste ale răzvrătirii și indoelii în *Les Heures claires* (1896). Veselia fizică din primele poeme, cași groaza bolnavă din *Les Apparus dans mes chemins*, se revarsă în versuri pline de o bucurie calmă și ideală cu mîngierea Ertării, a Dragostei și a Sacrificiului. Și dacă Verhaeren rămîne în celelalte poeme același suflet deschis la simpatia pentru durere, dacă bucuria calmă nu ne arată decît rar pe ici pe cole în versurile sale, ce nu răsfrîng bine și cu putere decît tragicul realității, totuși puterea sa de viziune nu mai răsfrînge spaima în acele groaznice halucinațiuni din poemele pre-

cedente, ci haina măreață, imagina violentă îmbracă ideile, sintezele sale sociale, dă expresie materială, realitate artistică unor sentimente și concepte, pe care epoca noastră nu le-a exprimat încă decît prin limbajul abstract al filozofiei și sociologiei.

Această față nouă a talentului său e în volumul *Villages illusaires* (1899). Viața din cîmpiile Escautului, cu pescarii, morarii și lucrătorii ei, e fondul acestor versuri. Dar chipul lor, gesturile obișnuite cu care trăesc nu răsring numai viața lor proprie, greutățile cu care fiecare-și duce povara, ele se schimbă în viziuni puternice ce *insamnă toată durerea* cu care trăesc acești umiliți din cîmpiile întinse. Ideile și sentimentele puternice ale poetului se încarnază în ele și ele devin *mitul vremilor în care trăim*, haina strălucitoare de artă ce îmbracă sinteza vieții celor ce luptă din greu pentru a realiza spectacolul acesta al vieții din care-și iau hrana disprețuitorii partizani ai nietzsche-ismului și ai artei pentru artă :

Le passeur d'eau, les bras tombants,
s'affaisse morne sur son banc,
les reins rompus de vains efforts...

Les fenêtres et les cadrans
avec des yeux béats et grands
constatèrent sa ruine d'ardeur,
Mais le tenace et vieux passeur
garda pour Dieu sait quand
le roseau vert entre les dents.

Sau acel impletitor de frîngîii, ce pare că trage din orizonturile îndepărtate infinitul vremilor și al spațiului, lumina ce joacă în firile lor de cînepă, și acel ferar, ce lucrează mereu de ani și ani de zile aruncînd în foc durerea, răzvrătirea, pornirea și miniile sufletului său, din care va făuri cîndva strălucirea țelului și a fulgerului... Și toți acei nenorociți, ce ca pescarii de pe malul apei, stau aplecați meru spre năvodul în care pescuesc micile lor mizerii, chinuri, remușcări și boale uitînd

Qu'il est au firmament
Attirantes comme l'aimant
Des étoiles prodigieuses!...

Pentru a-i face să-și întoarcă privirile spre această stea minunată se devotează el și în activitatea lui socială, căutînd să fondeze cu Vanderwilde și Eckhoud la Casa Poporului din Bruxelles o secțiune de artă în care să facă educarea poporului, la 1892, și acestor preocupări corespunde admirabila sa trilogie *Campagnes hallucinées, Les Villes tentaculaires* și *les Aubes*.

Orașul se ridică la răscrucea tuturor drumurilor ce vin de la țară, cu luminile lui extravagante și inecate în fum, el atrage „comme un colossal et nocturne espoir“ cu puterea neînvinsă a unei fericiri amăgitoare pe cei ce n'au nimic : „les buveurs de

pluie, lécheurs de vent, fumeurs de brume".... Cimpiile, ogoarele și satele rămîn pustii inecate în tăcere și singurătate. la kermese nu joacă decît cițiva nebuni în sunetul unei flașnete hodorogite, mizeria a alungat veselia, și ogorul zace înțelenit, pe cînd nenorociții săteni zdrențuiți, cu privirile rătăcite, se 'ndreaptă spre orașul îndepărtat purtînd atîrnate de toiag boccluțele vîrgate: „le linge usé de leur espoir“. Au ajuns la țelul călătoriei lor, orașul, dar apariția strălucitoare și vrăjită din depărtare s'a șters. Pe piețe se mai ridică încă statuele, *Soldatului*, *Călugărului*, *Burghezului* și *Apostolului* cu gesturile lor convenționale și protectoare; în jurul lor însă e infernul unde se frămîntă poștele neînfrinate de bani, patimile josnice, dorințele hilpave, spaime și gînduri de omor, sub aparența unei străluciri amăgitoare se tirăsc trupuri istovite de desfrîu și lipsuri, suflete josnice rătăcite în împărăția mașinelor

Des mâchoirs d'acier mordent et fument ;
de grands marteaux monumentaux
broient les blocs d'or sur des euclumes,
et dans un coin s'illuminent des fontes
en brasiers tors et effreusés qu'on dompte

și în acest haos, în mulțimea accasta ce se rostogolește într'o pornire nebună spre bănci, localuri de desfrîu, fabrici și catedrale, se frămîntă sufletul omenirii în durerea muncii și a lipsei, indiferent și rece pentru cele patru stoluri, simbolurile visurilor de odinioară. Dar în această frămîntare se plămădește *visul cel nou* din „Ideile“ ce plutesc luminoase și imateriale deasupra haosului orașelor.

În *Les Aubes* toate forțele dezlănțuite în acest haos se zbuțumă, se ciocnesc și prăbușesc în neant orașul, curățînd murdăriile și josniciile vieții de azi, pentruca să răsară apoi zorile vieții noi, nesigure încă în încheierea visului nou, ca orice lumină de zori, dar, tocmai pentru asta, mai frumoase și mai poetice....

O lumină nouă răsare în sufletul poetului din clipa în care durerea lui devine durerea milei, și simbolul său intrupează aspirații largi și înalte. El se resemnează și primește viața în dureroasa și tragică ei luptă, lipsită de bucuria în care se increzuse atît de copilărește în tinereță și a cărui stingere îl aruncase odinioară în desnădejdea și spaimele indoelii :

La joie hélas ! est au delà de l'âme humaine.
Les mains les plus hautes n'ont arraché que plumes
à cet oiseau qui vole en tourbillons d'écume
avec son ombre seule à fleur de nos domaines!..

(*Visages de la vie 1899*)

Filosofia lui se înseninează cu cît concepția lui despre viață devine mai largă, cu cît simpatia lui îmbrățișează mai mult din

manifestările ei. Viziunile puternice, violente ce păreau că-l stăpinesc, dînd o aparență de neregulă și exagerare bolnăvicioasă operelor sale în care-și răsfrîngea numai propria lui durere, se disciplinează, devin o forță sub controlul rațiunii, se intrupează în opere de o artă originală și puternică, care răsfrînge cugetări înalte și simțiri adînci, în imagini mărețe, în strigăte de durere nesfîrșită izvorite parcă din glasul omenirii în luptă cu Destinul).

Opera lui e epopeia vremilor noastre ce răsfrînge și concepția noastră despre viață, realizează sinteza vieții universale cu miile de forțe pe care le pune în mișcare pentru a se transforma, a deveni, a crea (mai ales în *Forces tumultueuses*), durerea cu care se realizează în omenire această viață precum și partea ce o luăm la durerea din jurul nostru, puterea cu care se răsfrînge sufletul mulțimii în sufletul modern, suferința și sforțarea cu care năzuește acest suflet colectiv, social spre o formă nouă de adaptare spre alte visuri și idealuri noi.

Simpatia, adîncă și de veacuri țesuta legătură dintre viețile ce trăesc alături, într'o comună sforțare și durere pentru realizarea acestei tainice puteri de viață ce se agită în noi, ne cucereste tot mai mult. Drepturile „mulțimii“ se întind pe neștiute, pe nesimțite chiar în sufletele mindre ale individualiștilor înveterați ce o hulesc și o disprețuiesc. Ea bîntuie mentalitatea modernă, ne urmărește, ne obsedează, se impune meditațiunilor noastre filozofice, înviorează simțimintele oboșite de veșnica indoială cu care se realizează cunoștința și ca un nou „fontaine de Juvence“ reintărește arta, care dezamăgită de încercările zadarnice spre idealul absurd și obscurantist al „artei pentru artă“, se întoarce spre ea căutînd să răsfrîngă viața ei bogată.

Caracteristică în această privință e opera lui Stuart Murrill. Cîta vreme sufletul său duios și melancolic s'a trudit să făurească versuri în care să se realizeze acea lăimoasă „artă pentru artă“, pentru care s'au războit atîția critici și literați, el n'a dat decît opere curioase, artificiale și sterpe. El n'a izbutit decît să îngrămădească aur, sîdef, purpură, rubin și marmoră, în fulgerări și străluciri orbitoare, în poemele sale „*Les Fastes*“ și o imensă plictiseală în sufletul cititorului, ce nu poate resimți decît doar mirare pentru sforțările și „*les tours de force*“ pe care acest artist le săvîrșește în dragostea artei, falsificîndu-și și talentul și gustul publicului cititor.

Adevăratul poet nu s'a dezvăluit decît atunci cînd s'a hotărît în sine să fie el în ciuda esteților și a artei pentru artă. Din sufletul său larg deschis acum la durerea milei, din simpatia arzătoare cu care se'ndreaptă el spre cei ce sufăr, izvorăște o cîntare în care palpită o inspirație adevărată, largă și calmă, un vers, a cărui formă desăvîrșită, dar simplă, nu mai sună de zîngănitul aurului, a săbiilor și vorbelor rare și ciudate, poetul nu a mai căutat idealul său în „artă pentru artă“, în vise pline de deșertăciune :

1) A. Beaunier. *Poésie nouvelle*.

Reviens ô toi, des cavalcades et des batailles,
Et laisse choir tes étendards en loques dans le crépuscule :
Tu es las, ce soir de la guerre et des représailles
Et de la hache du bourreau que le sang des pauvres macule

Versurile din „Les quatre saisons“ sînt scoase din sufletul său și accentele lor adînci răsună în sufletul cititorului, poezia lui nîmerește puterea de emoție și de artă a poeziei adevărate.

Concepția sufletului omenesc ca una din manifestările puterii de viață din univers, în armonie cu tot ce viază în jurul său, e concepția poeziei moderne în genere în operele cele mai disparate ca culoare poetică. La Stuart Murril ea devine un fel de panteism, acelaș suflet palpită în toate, și sufletul omului cu sufletul lucrurilor e într'o veșnică și caldă înfrățire; durerea, mizeria se ivesc atunci cînd omul uită și calcă în picioare aceste legături primordiale și veșnice între sufletul lui și natura. Fericirea nu se găsește decît în sînul ei, în viața calmă și simplă dela țară. Poetul știe unde e locul tainic în care își poate realiza visul său de fericire simplă și liniștită, dar nimănui nu-i e îngăduit să se închidă în cetatea egoismului. În raiul dragostei și al fericirii te oprește o clipă să-ți improspătezi puterile și apoi ia-ți toiagul și pleacă mai departe, pe drumul greu al vieții, pentru a să izbindești pe pămînt împărăția păcii și a „iubirii“:

Nous ne connaissons plus les tristes maisons
Dont, le soir, les miroirs sont pleins de trahisons.

Et tandis qu'étranglée aux mille poings du sort.
La Ville hurlera, louve ou chienne, à la mort
Nous réverons tout bas, saisis d'un peu de crainte
Et n'osant, pour agir, délacer notre étroite

A ce petit jardin tout parfumé de fleurs,
Dont la porte était close aux passantes en pleurs
Jusqu' au soir saint ou nous sûmes, sans plus de doute,
Que l' esprit du Seigneur s'avancait sur la route !

Durerea milei care tremură în sufletul poetului și-l alungă din locașul fericirii, grija de a trăi după idealul său de înaltă și curată simpatie și pentru ușurarea suferinței din jurul său, dă o mare putere democratică poeziei sale senine și adeseori duioasă. Forma versului de o frumuseță gravă, biblică zice Beaunier, poate să exprime în acelaș timp bucuria vieții adevărate, gîndirea plină de amărăciune „că pretutîndeni e luptă“ și nobila voință de a revărsa în omenire gîndul păcii și al înfrățirii. Cit de departe sînt aceste versuri oglinda unui suflet deosebit, generos și plin de umanitarism, de încercările false și artificiale în care poetul și-a sacrificat talentul și-a înăbușit sufletul nobil, pentru a servi o concepție de artă absurdă și antiumană!

Din acelaș izvor de caldă simpatie își ia caracterul, viața, originalitatea și opera lui M. Maeterlinck.

Evoluția operei lui Maeterlinck e aproape aceeași ca a lui Verhaeren. Atît doar că cîntarea lui nu începe cu înnurile de veselie și bucurie ale unei vieți în plină înflorire, ca acele din *Les Flammandes*. Sufletul său chinuit lincezește izolat de lume și viață în sera caldă și artificială a „Artei pentru artă“, dar viața de care el s'a dezlipit îl urmărește în singurătatea lui și se răsfîrte în vedenii îngamurate de boală, într'o fantasmagorie de păuni albi ce pășesc agale spre locul nemișcat sub cerul fără soare, sau în imagini ciudate de plante ostenite cu frunze late lăsate în jos, cu flori de nufăr galbăn și fără vlagă, ca visele izvorite din uritul și lincezeala sufletului său, sau în alegorii de o subtilitate bolnăvicioasă și plină de turburare, cu cîinii galbeni ai păcatului, hainele urii și leul măreț al dragostei, pe dinaintea cărora trec „oile ispitei“. (*Serres chaudes* 1889)...

Încetul cu încetul sufletul acesta turbure se limpezește pînă ce ajunge la senina și măreața filosofie din *La Vie des Abeilles*. Din această turburare însă i-a rămas, plutind pretutindeni în opera sa, simțul ascuțit al misterului, tendința de a privi viața cu mirare și spaimă, tendința spre misticism: certitudinea e numai în misticism, căci adevărurile mistice au asupra adevărilor ordinare un privilegiu ciudat: „Nu mor și nu îmbătrinesc“ zice el. Filosofia aceasta indicată abia în „*Princesse Maleine*“ (1896) se precizează în operele „*les Aveugles*“, „*les Sept Princesses*“, „*Pelleas et Melisande*“, „*les Trois Petits Drames*“ și în acea culegere de studii și reflecții „*Le Trésor des humbles*“ (1896) în care Maeterlinck motivează și justifică filosofia sa, filosofia spre care tînde epoca sa. Adevăratul eu nu e acel ce se manifestă în ideile și simțimintele clare, conștiente. Esența lui intimă, adevărata lui activitate izvorăște din inconștient. De aceea ființele simple, ce ascultă de pornirile aceste din adîncul ființii lor intime, sînt mai aproape de adevăr, în spontaneitatea lor de ființi primitive, decît cei ce lucrează numai după rațiunea conștientă. Femeile în specie, zice el, par a fi păstrat legături tainice cu puterile primitive: „*Elle savent des choses que nous ne savons pas. Et c'est par elles que malgré les envahissements de la raison discursive, s'est conservé sur terre le sens mystique*“. Revărsată în imagini clare și conștiente viața sufletească se falsifică, nu mai e imaginea exactă a aceluia „*nu știu ce*“ din care s'a născut, mai ales însă o falsifică vorbele. Sufletul adevărat e în tăcere, și prin tăcere se comunică stările sufletești ce încearcă în zădar să se realizeze în vorbe. Taina e deci în sufletul omului și în legătura lui cu evenimentele. „*Aujourd' hui, zice Maeterlinck, l'idée du Destin se réveille*“. Destinul nu exclude posibilitatea științii, perfecționarea cunoștinții noastre despre cele ce sînt, dar cu cît cunoștința își mărește domeniul cu atît se mărește și împărăția tainii și a neexplicabilului în jurul nostru. Destinul e taina nedezlegată ce învâluie întimplările din viața omului.

În fața destinului și a tainei sufletului se cuvine să ne minunăm și să ne umilim, căci numai astfel vom privi viața așa cum e și atunci ea ne va apărea cașicind am fi în puterea unor forțe ciudate ce ar sta în legătură cu întâmplările. Întâmplările înseși se vor realiza anume pentru fiecare suflet, și ele se presimt de cei ce sint atenți la ușoarele zgomote cu care se anunță ele sufletului.

Privită astfel viața e mult mai bogată și probabil mult mai aproape de adevăr decit redusă în mod arbitrar la cele cîteva percepții clare ce sint pentru făuritorii de sisteme realitatea... Din această concepție filozofică își scoate el estetica și în special estetica teatrului său. Teatrul, zice el, e în urmă față de evoluția sufletului modern, căci autorii dramatici pun tot interesul dramei în anecdotele pe care le reproduce ea. În realitate nu întâmplările mari sint cele mai grave, în viața omului, ci acele ce se petrec în tăcerea, taina și adîncurile sufletului. Deci trebuie pentru a le realiza altă-ceva decit gesturi mari și potop de vorbe, asasinate și întâmplări grozave. La cei ce se pretind psihologi și studiază caracterele, drama e iarăși falsă, căci psihologia lor e rudimentară și se reduce la cîteva fenomene conștiente. Deosebirea dintre Racine și Shakespeare de pildă e tocmai în aceea că personajele lui Racine nu se înțeleg decit din cele ce exprimă, căci, dacă ar tăcea, tăcerea lor nu ar însemna nimic și ele nu ar mai exista, pe cînd toată frumusețea dramelor lui Shakespeare nu rezidă în întâmplările violente și ca străine de drama înseși, ci în cuvintele pline de un înțeles tainic, ce deschid perspective neașteptate asupra vieții și soartei omenești. În aceste vorbe se rășfrînge poezia invizibilului, emoția măreață a infinitului ce învâlue pretutîndeni cugetarea omenească, căci ele adevseori sint nefolositoare în desfășurarea acțiunii și totuși dau valoarea operei de artă. După *Princesse Maleine* subiectul dramelor sale nu va mai fi întâmplarea cutărui sau cutărui erou, ci drama însăși a Vieții și a Soartei.

În armonie cu această concepție sint și concepțiunile lui etnice, așa de frumos redată în *la Sagesse et la Destinée* (1898), un fel de manual de morală mistică.

Înțelepciunea, zice el, nu poate izvorî numai din rațiune, fiindcă omul nu e numai ființă rezonabilă, căci faptele noastre bune, cugetările înalte, își au de multe ori obîrșia în partea sufletului pe care n'o putem nici cunoaște, nici explica. Și totuși, de și caută să pue în conștiința morală simțîmintul necunoscutului, și al misterului, în armonie însă cu aceste tendinți soluțiunile sale etnice sint pozitive, căci el privește ca cea mai gravă și mai dăunătoare eroare aceea de a clădi și făuri sisteme ce nu au ca bază cunoștința solidă și temeinică a realității. El nu admite supra-naturalul, minunea unei lumi ce ar exista în afară de lumea noastră, ci vrea să deschidem ochii asupra celor ce se petrec în viață, asupra întâmplărilor care ne apar ca foarte naturale și care în realitate sint stranii și supranaturale, vrea să deștepte în

conștiință simțul tainei care există și are aceleași drepturi la interesul nostru cași cunoscutul, realitatea din domeniul cunoscutului. Pozitivismul categoric ce înlătură taina și necunoscutul, cași credința religioasă care ne oprește de a le cerceta, sint deopotrivă greșite, unul fiindcă le tăgăduiește existența, alta fiindcă le îndumnezeiește, și de greșelile acestea ne va feri studiul, cercetarea științii. Din cunoașterea adevărului vom putea cunoaște și *ce sintem și ce trebuie să facem*.

Acestea sint perspectivele noi, ideile și simțimintele cu care poezia nouă reîntinerește arta și inspirația poetică.

Din cauza cadrului în care a trebuit se restring subiectul destul de vast al acestui articol, am fost nevoită să trec ușor asupra modificării formei versului, asupra calităților estetice ale operelor acestor poeți noi și am fost silită să nu mă opresc deloc și asupra altor poeți destul de talentați, ca Paul Fort, Francis James, Max Elskamp etc., scopul meu fiind mai mult de a desemna în linii mari această nouă mișcare a cugetării și artei contemporane.

Symbolismul este una din miile de fețe ale spiritului timpului „l'esprit en marche“. El reprezintă nobila încercare a spiritului modern de a face din artă expresiunea cea mai desăvârșită a concepțiunilor despre viață și lume, a aspirațiunilor și idealurilor morale cele mai înalte și mai curate ale timpului în care trăim.

Izabela Sadoveanu

COMETA

Comedie în trei acte și în versuri

ACTUL III

Acțiunea se petrece la D-na Mirea.

O casă la țară, cu terasă și un balcon îmbrăcat în vreji de trandafiri. Balconul dă spre o grădină cu alei, care se prelungesc pe planul întâi și în fund. La marginea scării, de-o parte și de alta, leandri înfloriți. Mai încolo bănci de piatră și straturi de flori. Copaci mari prin care se străvede cerul de noapte.

La ridicarea cortinei toată societatea e în așteptarea Cometei; singură Roro, supt un lampădar, stă izolată și citește.

Scena I

RORO, TANȚA, CLEO, LUCICA, NINETA, COLUM,
PRALEA, RUDI.

CLEO

Relâche și 'n astă seară!

PRALEA

Cum?... Se 'nnorează iar?

LUCICA

Iar a lăsat cortina divinul impresar?

COLUM

De ce n'aveți răbdare?

RUDI

Eu nu sînt noctambul

Ca dumneata....

CLEO

Ieri noapte am așteptat destul....

TANȚA

Eu nu știu, dar ai spune c'o face intradins....

COLUM

Ieri noapte-abia plecaseți și norii s'au desprins
Și-a răsărit deodată acolo, între brazi...

NINETA

Eu una, mi se pare c'o să renunț și azi...
Prea și bate joc de public...

PRALEA

Conjur'o tu, poete!

TANȚA

Roro! tu pui pe goană sărmanele comete....

LUCICA

Roro-i de vină numai!

NINETA

De asta nu apare!

CLEO

Așa-i!... ca bietul Tity...

PRALEA

Dar ce s'o fi făcut?

COLUM

L'am întâlnit odată... Era cam abătut
Și imi spunea că pleacă....

TANȚA

Cum? Fără nici un gest?

Făr' să depun' o cartă?

COLUM

Vorbea de Hamerfest,
De fiorduri și ghețare, de nordice minuni,
De noaptea care ține într'una șase luni,
De pinguini, de Ibsen, de ursul alb feroce,
De vesta ce-o să-și facă din pielea unei focce,
Că nu mai merge-aicea cu traiul monoton,
Și pleacă deci să moară ca cetățean lapon.

TANȚA

Și a plecat?

RUDI

E 'n stare nebunul!

PRALEA

Ce păcat!

Era așa de vesel!

RUDI

Ei așa! Un desperat!

Un om ce n'are 'ntr'insul nimica.... Un smintit
 Ce și bate joc de toate, c'un ris nesuferit
 Rinjind ca o reclamă expusă de-un dentist....

COLUM

(cu căldură)

Eu cred că, dimpotrivă, în fond e un artist,
 Un suflet ce vibrează adesea mai profund,
 Mai sincer decît alții.... că 'ntr'insul se ascund
 Simțiri mai delicate, mai gingașe, mai rare,
 Ce parcă se sfiște să le rostească tare,
 Că-i un poet din fire, ce nedeprins să scrie,
 Ca un Nabab aruncă imensa-i bogăție
 În daruri de cuvinte și glume sclipitoare....

RUDI

Lăsați-mă în pace!... Ce? Parcă-i lucru mare
 Să 'nșiri mereu la vorbe, fără vre-un scop anume?
 Și chiar artist să fie! Ce face el pe lume?....

PRALEA

(furios, către Rudi)

Știi dumneata ce-i lutul, un vers sau o culoare?
 Știi ce-i să dai o formă simțirii ce te doare?
 Ți-ai dat vreodată samă ce însemnează artă?
 Cum îți permiți atunci, mă rog?

RUDI

(înțepat)

Mă rog, mă iartă!

Dar ce-are-a face arta cu micul meu crou?

PRALEA

(se ridică furios; în momentul acesta intră D-nele Mirea și Gubin).

Scena II

ACEIAȘI, D-na MIREA și D-na GUBIN

PRALEA

Dă-mi voc. ce-are-ă face?...

D-na GUBIN

(cătind spre cer)

Ei, cum stăm? Ce mai nou?

D-na MIREA

(acelaș joc)

A apărut vecina?... Da' scumpă-i la vedere!

PRALEA

(cu minile la spate, se plimbă furios)

D-na GUBIN

Dar ce-are domnu' Pralea?

RUDI

Ce are?... N'are bere!

PRALEA

(înpăcat, rizind)

Aici ai nimerit-o! E drept că n'o reneg,
 Și-o am în mare stimă... dar totuși, nu 'nțeleg
 Ce are-a face berea cu ce vroiam să spun.
 În lume fantazia-i un dar puțin comun
 Și trebuie-admirată... Ce'mi pasă că nu scrie,
 Cînd poate să arunce puțină poezie
 În lumea asta plină de sportivi, cum e domnul...
 (arătînd pe Rudi)

RUDI

S'a supărat maestrul!...

D-na MIREA

(intrerupînd)

Dar nu găsiți că somnul
 Își are și el rostul?.. Se vede c'ați uitat
 Excursia de mine...

TANȚA

Nu, eu am renunțat...
 Eu țin să văd cometa cu ori ce preț...

CLÉO, LUCICA, NINETA

Și noi!

RORO

(ridicind ochii de pe carte)

Lăsați că peste-un secol se'ntoarce ea 'napoi!

NINETA

Noi azi o vrem!

TOATE

(ca la teatru)

Cometa!

D-na MIREA

Ei bine, dar e nor
Și e cam frig... Pe mine m'a prins ca un fior...

D-na GUBIN

Da, 's reci nopțile-acuma... Hai să intrăm în casă...
Poftim, domnule Pralea... Dă'mi brațu-așa, și lasă...
Știm noi cum sînt artiștii... Li știm noi cum s'aprend
Pentru-o nimică toată și ce greu se deprind
Cu lumea... Pentru-o vorbă înalță baricade!
Alecsandri sărmanul...

NINETA

(imitind-o, către Colum)

Ce suflet cum se cade!

RUDI

Nici vorbă! Niște îngeri artiștii... cui o spui?

CLEO

Nici morți nu scapi de dinșii că se prefac statui!

D-na MIREA

Hai, fetelor, că-i rece... Roro, nu vii?

RORO

(ridicind ochii de pe carte)

Acum!

Să'mi isprăvesc pasajul...

D-na MIREA

Hai!

(Toți pornesc spre ușa salonului, afară de Roro, care oprește pe
Colum în treacăt)

RORO

Domnule Colum!

Scena III

RORO, COLUM

RORO

O vorbă...

COLUM

Domnișoară...

RORO

E-adevărat ce-ai spus?

COLUM

De cine ?

RORO

(incurcată)

A, de nimeni... (schimbând vorba și arătând cerul).

Uite-o rachetă sus

Cum își descrie arcul !... Și alta... E-o splendoare !

COLUM

Da,—e-anotimpul ploii de stele căzătoare !

RORO

(reluând fraza de mai nainte)

Și... a plecat ? (incurcată din nou, arată cerul)

A treia !

COLUM

(zimbînd)

Am înțeles acum

De cine este vorba !

RORO

Da, domnule Colum !

Te știu că-mi ești prieten...

COLUM

(mișcat se face că se uită și el la cer)

Privește încă una !

RORO

Să le lăsăm... Prietenii am fost întotdeauna...
Deci nu 'ntreba nimica și spune'mi : a plecat ?

COLUM

Da.

RORO

(după o pauză)

Mulțămesc... Atuncea, era adevărat...

(pauză)

La revedere dară...

(îi întinde mîna)

COLUM

Mini iarăși va fi soare !

RORO

Nu... eu rămîn cu ploaia de stele căzătoare !...

(Colum pleacă).

Scena IV

RORO apoi TITY

RORO

(rămîne pe gînduri un moment, apoi încearcă să citească. Un colț de cer întunecat se deschide, luminînd balconul și o parte din grădină. După un timp se aud de departe acordurile unei ghitare. Roro tresare și ascultă. Crede întii că vin din casă și se uită într'acolo, apoi se întoarce repede spre balcon, ghitara tace).

Mi s'a părut...

(încearcă să reieie cititul)

TITY

(în vremea asta apare de supt arbori, cu o scară de funie pe umeri, cu o lungă mantie de hidalgo și cu o ghitară. Se uită și vede pe Roro, își ia o atitudine de amarez romantic și zdrîngăne ghitara).

RORO

(tresărînd se pleacă pe rampă uimită, scăpînd cartea din mîna)

TITY

(își dă bereta pe ceafă, și prinzînd un acord, începe:)

Aicea iat'o casă

Și iată și-un balcon.

Și luna-i radioasă

Pe-al cerului plafon :

Arată-te, frumoasă,

Și vin-o pe balcon !

(zdrîngăne ghitara)

RORO

(se apleacă din nou și ride)

Ce-i asta ?

TITY

(continuind serenada, grav)

Mi-ai spus s'aduc ghitara
 Și iată, m'am supus !
 Mi-am procurat și scara
 Să urc pe ziduri, sus, —

(Un gest larg)

Romantică e sara
 Și toate's cum mi-ai spus !

RORO

(rizind cu hohot)

Vai, Doamne, ce nebun !

TITY

(zdringăniind cu *brio*)

M'am travestit, privește
 În mindru trubadur,
 Nici manta nu'mi lipsește :
 Admir-o, te conjur !
 Nimic nu mă oprește
 Ca inima să'ți fur !

(zdringăne cu furie)

RORO

(abia ținindu-se de ris, ia un trandafir din păr și-aruncă'n el)
 Taci că te-aude lumea...

TITY

(intinde ghitara și prinde trandafirul. Inspirat :)

Ei, lasă-mă să spun...

Nu-i gata serenada...

(continuind :)

E ora cind am brio.
 Las' să mă manifest,
 Că de nu vrei, adio !
 Plec iar la Hamerfest !

(Mai zdringăne odată ghitara și se uită la Roro, mindru)
 Și atita..

RORO

(rizind)

Vino sus

Și te prezintă mamei...

TITY

A, nu's deloc dispus...

Laponul nu admite astfel de etichete...

RORO

Să fi rămas acolo...

TITY

(amenințelor, gata să reinceapă)
Anunț alte cuplete!

RORO

A... nu ! Destul ! Dar spuneți, vă rog, de cind in țară ?

TITY

(pregătindu-se din nou)

Ghitara mea...

RORO

Mă supăr... Surdină la gitară!

TITY

De va tăcea ghitara, atuncea eu voiui plinge...
Dar mă supun... Privește !

(așezind ghitara pe bancă)

Și ca un strop de singe

(lăsind trandafirul se cadă ușor pe strune)

Pe coarde drept surdină rămie trandafirul...

RORO

Mi-e teamă iar de-o criză... Se'ntoarce iar delirul ?
(indicind trandafirul de pe gitară)

Redă-mi-l ! (se pleacă peste balustrada balconului)

TITY

(acoperindu-și ghitara cu brațul)

Nu se poate !

RORO

(coborind citeva trepte)

Ba da !

TITY

(ridicind trandafirul de pe ghitara care vibrează)

E-al meu de-acum !

S'a imbibat de sunet suavul lui parfum
Și cintă toată floarea din suta ei de foi...
Sonoră cintă floarea...

(duce trandafirul la gură)

RORO

(alergînd spre dinsul)

Nu... dă-mi-l înapoi!

(întinde mîna să apuce trandafirul. *Tity* se apără și în luptă floarea se scutură.)

TITY

(consternat)

Vezi ce-ai făcut?... Acuma nu-i nici al dumitale
Și nici al nimănuia...

RORO

(consternată)

Sărmanele petale!

(cearcă să adune petalele de jos, dar se oprește cu resemnare).
Ce-i scuturat odată nu mai re'nvie iar!

TITY

(privind melancolic la cotorul fără foi)

Dar aruncat, ce-i dreptul... oricum, era un dar!

RORO

(mișcată)

Îți pare rău?...

TITY

(dă din cap afirmativ)

RORO

Și mie...

TITY

(brusc)

Roro!

RORO

Da! mi-ești drag!

Mi-ești drag cit nu-ți închipui, laponul meu pribeag e
Mi-ai fost întotdeauna, și mai de mult, și azi
Și fără de ghitară, și cu... Și poți să'mi cazi,
De crezi că se cuvine, chiar și 'n genunchi acuma...

TITY

Roro, de-i iar o glumă, hotare are gluma
Și inimile noastre puteri ce's măsurate....
Mi-e frică...

RORO

Fericirea pe slabi îi înspăimîntă!
Ei, să te văd acuma!... Ia harfa ta și cîntă!
(îi întinde ghitară)

TITY

Surdină la gitară!

RORO

(trezind un acor)

Cum? Nu sintem de-acord?

Ce? S'a 'ndreptat busola din nou spre polul nord?

TITY

Roro, mi-e frică totuși de-atita fericire....

RORO

Copil ce ești! Ascultă! Intreaga mea iubire
O ai! Auzi? Intreagă! Și'mi dau prea bine seamă
Cît prețuești, de-aceia, vezi, mie nu mi-e teamă!

TITY

(reluându'și veselia)

Ghitara!... Dă'mi ghitara atunci,—și-o sărutare!

RORO

Nu.... să lăsăm ghitara, și pentru rest—răbdare!
Ghitara 'ntre relicvii vom pune-o într'un cui,
Și-acum sârmana floare adună-mi-o s'o pui
In cutioara asta, petală cu petală....

(Tity adună foile de jos și i le dă. Roro le pune în gitară).

Să stea drept mărturie în viața conjugală
Cum într'un scrin închise stau primele scrisori...
Așa, acum ghitara-i mormintul unei flori...
S'o respectăm...

TITY

Și dacă, tirziu, între-amindoi,
S'a declara vreodată iar starea de războiu,
Eu voiu lua ghitara, și ceasul de acum,
Trezit ca printr'un farmec de anticul parfum,
Ne-a slătui mai bine ca interpreții' legii:
In loc de paragrale, cu două-trei arpëgii
Voiu readuce 'n casă pierduta armonie....

(schimbînd tonul și ridicînd mantaua)

Dar cu mantaua asta ce facem?...

RORO

Panoplie!

Și scara, și mantaua... Să le-atîrnăm pe toate!
Și luna....

TITY

Da, și luna...

RORO

Păcat că nu se poate
S'o punem ca *ex-voto*....

TITY

Roro!... și tot decorul
Acestei nopți în care eu, pseudozburătorul,
Modernizat cu totul, am apărut pe scenă,
Trezind florile 'n straturi cu-a mantei mele trenă,
Tot ce trăește 'n colțul acesta de natură
Să nu-l lăsăm să piară.... Vezi, ce frumos e cerul!
Ca 'ntr'un *Kodak* în suflet noi să-i furăm misterul
Și să-l păstrăm de-apururi în camera-i obscură....

RORO

Nu mă opun....

TITY

(grav)

Atuncea nu mai mișca....

(Se apropie, și cu gesturi exagerate de fotograf)

Iar eu...

Profît!... Și-acum.... (o sărută)

RORO

(surprinsă)

Ce-i asta?

TITY

(rizind)

Un prim instantaneu!

RORO

Nu ești serios! Nu-i bine... De ce nu ai răbdare?
Nu știi că fericirea-i sporită de-așteptare?
Că'n stăruință-i poate mai multă fericire,
Și mai frumos e drumul ce duce la iubire
Decît iubirea însăși, de multe ori..

TITY

Admis!

Dar vream să mă asigur întâi de nu-i un vis....
Căci am visat atita... Dac'aș fi fost Colum,
Aș fi putut, desigur, să scriu, nu un volum,
Ci o bibliotecă cu-a mele jeremiade....
Dac'ar fi fost ca mine acolo unde cade
Zăpada și e cronic amurgul, unde renul
Cel iute de picioare înlocuește trenul,
Acolo unde cerul pe fața lui cea pală

Iși pune roșii farduri de-auroră boreală,
Schimbînd mereu costume, întocmai ca Fregoli,
Făcînd să joace acul magnetic al busolii
Ca 'ntr'un *delirium tremens*, — dac'ar fi fost acolo
S'audă asprul crivăț gemînd lugubru-i solo,
Cu gîndurile'mi negre și triste și amare
Ar fi 'mpletit un ciclu de cîntece polare
Să plîngă toți Laponii ca streșinele vara...

RORO

Dar ce-ai cătat p'acolo?..

TITY

Crezi c'am lăsat eu țara

Așa, de bună voe?... Și-am părăsit eu tot
Ca să urmez o cură de emulsiune Scott
La obirșie însăși?... Nu.... M'am expatriat
Ca să te uit, și totuși degeaba am plecat...
Am suferit atita, Roro, de vrei să'ți spun,
Încît acuma dacă mă port ca un nebun,
E că o fericire prea mare covîrșește
Simțirea omenească...

RORO

Dar eu!...

TITY

Și tu?...

RORO

Firește !

(Se așază amîndoi pe bancă, *Tity* îi ia mîna).

RORO

(liniștit)

Întăi nu mi-am dat seamă deloc.... dar, mai tîrziu,
O intristare vagă, așa fără să știu,
M'a cucerit cu 'nctul, și-adeseori simțeam
Că cineva lipsește... dar cine?... nu știam...
Pierise parcă verva, și până și Colum
Mă plictisea, sărmanul.... Și 'n urmă, nu știu cum,
Mi-am explicat deodată cine lipsea din casă
Și ce era simțirea aceia ne'nțeleasă...

(pauză)

Și de-am ghicit că tu ești, eu n'am mai întreat,
Dar din minutu-acela, vezi tu, te-am așteptat...

TITY

Roro! Ce farmec are orișice vorbă-a ta !
Eu ceasul ăsta dulce n'o să'l mai pot uita...

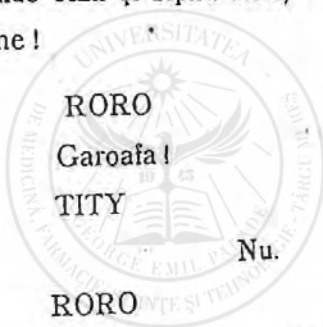
Ce viorie-i umbra!... Vezi colo un leandru...
 Il vezi cum strălucește?... Ai spune-un policandru
 Cu blinde flăcări roze, aprins pentru-o serbare....
 Și 'n scorbura de colo... vezi colo, supt umbrare,
 Unde-un painjen meșter hamacul și-a țesut,
 Cum arde-un strop de rouă ca un diamant pierdut...
 N'o să găsim noi ceasul acesta niciodată!
 Incede-te in mine, Roro, și te îmbată,
 Să ne prefacem una cu tot ce ne'nconjoară...

(Roro se lasă cucerită, plecându-și capul pe umărul lui)

Incede-te in mine, Roro, c'a doua oară
 N'o să găsim noi ceasul acesta... Simți acum
 Subtil cum se strecoară supt ramuri un parfum,
 De parc'ar trece 'n umbră procesii cu buchete?
 Poți să ghicești ca mine, ce floare ni-l trimete?
 Inchide ochii...

(Roro închide ochii și aspiră aerul)

Spune!

RORO

Garoafa!

TITY

Nu.

RORO

Verbina?

TITY

Nici ea!

RORO

Nu-i măgheranul?

TITY

Nici el...

RORO

Atunci sulfina...

TITY

Nici!

RORO

Spune-atuncea care?

TITY

E crinul! Nu-l simțești?

Inchide ochii bine... Așa...

(Roro închide ochii. În timpul acesta Tity se pleacă și-o sărută repede).

RORO

(lăsându-se îmbrățișată)

Șiret ce ești!

(intră Tanța)

Scena V

Acciași, TANȚA

TANȚA

(intrând, caută pe Roro și negăsind-o pe terasă, se apleacă peste balustradă și asistă la scena sărutării. Ramine uimită un moment, apoi pleacă repede în casă, ca inspirată de-o idee subită, fără să spuie un cuvânt).

Scena VI

TITY, RORO, apoi TANȚA, cu tot grupul.

TITY

Ce dulce!...

TANȚA

(intrând cu un aer misterios, urmată de toți)

Sst!... Cometa!...

(Toți își îndreaptă privirile către cer, căutând cometa).

PRALEA

Aș!... farsă!

TANȚA

(din nou întorcându-se către grup)

Sst!... Incet!...

(Conduși de Tanța, se apropie cu toții de balustradă)

LUCICA

(ridicind din umeri)

Nu văd nimica...

TANȚA

(arătând în grădina banca unde stau Tity și Roro îmbrățișați).

Iat'o! Și încă în duet!

(către Roro și Tity, tare:)

Nu vă jenați!

FETELE

(in cor)

Cometa!

RUDI

(din fund, auzind exclamația)

In fine!

TITY

(ridicindu-se, fără să lese pe Roro de mină)

Da! sint eu...

RORO

Adică noi...

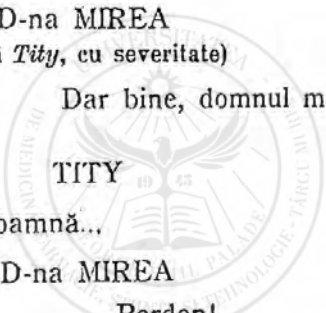
TANȚA

Nici vorbă!

D-na MIREA

(cătră Tity, cu severitate)

Dar bine, domnul meu,

Ce insemnează?...

TITY

Doamnă...

D-na MIREA

Pardon!

RORO

Te rog. *mamă!*

D-na MIREA

Tu taci!

TITY

Stimată doamnă...

D-na MIREA

Eu cred că se cădea
Ca să-ți anunți sosirea cum face lumea toată...

RORO

(rîzînd)

Cometa nu-și anunță sosirea niciodată!
Și-apoi, la urma urmei, noi toți n'o așteptam?...
In lipsa celeilalte,

(arătînd pe Tity)

eu vă servesc ce am!

D-na MIREA
(muștrător)

Roro!

TITY

Iubită doamnă, văd bine că-s greșit...
Dar ce să fac? E poate cam neobișnuit
Să vii la ceasul ăsta și totuși prea firesc
Să se'nțilnească astfel acei ce se iubesc...
Și eu sînt printre-aceia... La gînduri n'am mai stat
Ci... (arătînd manta și ghitara)
mi-am luat ghitara și manta, și-am plecat
Să-mi cuceresc mireasa...

(arătînd pe Roro)

Mireasa e găsită!

Acuma, ce-mi lipsește e mina ei iubită...
Vă stă'n putere, doamnă, de vreți să nu-mi rămînă
Ca Venera de Milo (indicînd rîna lui Roro)
să-mi dați și-această mină!

(Rid cu toții. În timpul acesta cerul se luminează 'n fund și *Cometa*, ne-observată de nimeni, apare d'asupra copacilor).

D-na MIREA
(răspunzînd lui Tity)

Incet... că despre asta... om descurca-o noi!
Acum, haidem în casă... (cătră Tity și Roro)
Urcați, vă rog, și voi! (Toți rid)

COLUM

(care-a stat deoparte zărește deodată *Cometa* pe cer)

Stați c'a eșit cometa!

TOȚI

(se uită într'acolo. Exclamații de uimire și admirație. *Tity* se oprește din urcat, pe scară, și se razemă de rampă privind, și ținînd cu un braț pe *Roro*).

D-na GUBIN
(ducîndu-și lorneta la ochi)

Ce splendidă-i, copii!

PRALEA

Zburliță-i!

RORO

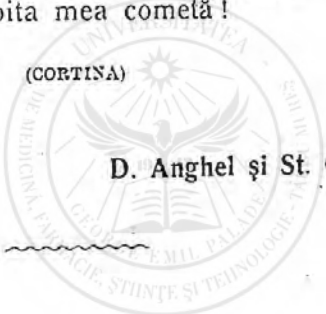
Ce mai trenă!

TITY

(cu brațul întins către *Cometă*)

Știam eu c'o să vii,
 Colegă vagabondă ! Te presimțeam pe drum...
 Atotstăpinitoare poți să rămii de-acum :
 Rivalitatea noastră de astăzi încetează !...
 Desfășură-ți beteala pe cer, și luminează
 Această clipă sfântă,—și-apoi reia-ți avintul :
 Al tău rămie cerul—că eu prefer pământul !
 Tu du-te și-ți urmează destinul mai departe,
 Și de 'ntilnești în cale pe-amicul nostru Marte,
 Pe Jupiter, Uranus sau alt distins bărbat
 Al cerului,—le spune că Tity s'a fixat.
 Iar dacă vrei acuma să-ți dau și o povață,
 Fixează-te ca mine și tu, că nu-i o viață
 Vagabondajul ăsta prin fel de fel de sfere....
 Ia-ți manta ta de raze și fără 'ntârziere
 Mergi la bătrînul soare de-i cere o planetă...
 Și de acum adio, iubita mea cometă !

(CORTINA)

 D. Anghel și St. O. Iosif.

Despre votul universal

În țările apusene și în special în România 1)

În articolul precedent am arătat pe ce temeieri puțin temeinice se combate introducerea votului universal într'o țară. Aceste argumente învechite ca *nematuritatea maselor, necesitatea de-a le pregăti prealabil prin instrucție, primejdia întronării anarhiei sau a absolutizmului*, au dispărut însă cu totul din arsenalul celor ce combat votul universal *a posteriori*, ceea ce dovedește că fantezia sau frica prevăd cu totul alături de realitate. Combaterea aceasta *după* acordarea și funcționarea reformei e cu mult mai interesantă căci e de presupus că protivnicii de astăzi vorbesc în cunoștință de cauză, se întemeiază pe fapte și nu pe inchipuiri.

Nu-i vorbă că nici astăzi nu lipsesc fanteziștii, dar ne e îngăduit cel puțin să facem haz de dânșii.

Așa bunăoară mi se istorisește că un profesor, de arhaică reputație, dela una din Universitățile noastre, speriat că iar se agită la noi chestia votului universal, l-ar fi combătut mai dăunăzi astfel de pe catedră :

— Ce nerozi sînt partizanii votului universal! Dar ce bine a adus el în Franța de pildă? A înmulțit numărul sinuciderilor.

Curat vorba cîntecului :

Il est tombé par terre,
C'est la faute à Voltaire!
Il est tombé au ruisseau.
C'est la faute à Rousseau!

Imi închipui că avînd asemenea idei, venerabilul profesor renunță de a-și mai face lecția în ziua cînd eșînd de acasă ca să meargă la Universitate, întilnește un popă în drum sau pornește din prag cu piciorul sting.

O fi crezînd poate și d-sa că numai prin răspîndirea instrucției se pregătesc masele pentru viața politică. E el însuși o vie dovadă de puterea acestei susțineri.

1) Vezi „Viața Romînească” No. 2, 1908, p. 240.

Dar nu lipsesc protivnicii serioși, și numai de aceștia ne vom ocupa.

A tout seigneur, tout honneur! Ca un democrat înaintat ce mă cred că sînt, să încep cu revoluționarii, cu acei revoluționari ce nu văd posibilitatea schimbărilor în bine decît prin mijloace violente. Nu că ar fi oameni bătăioși din fire și insetați de sînge, din contra, mai rar întîlnești naturi mai blinde și idei umanitare ca la majoritatea revoluționarilor. Dar ca chestie de principiu, mai exact ca chestie de izbîndă sigură și de așezare temeinică a unei reforme, ei nu văd altă cale mai eficace decît revoluția. N'ar dori-o, dar cred că fără ea nu se poate. Revoluționarii nu sînt prietenii votului universal, pe care-l acuză că n'a dat nici un rezultat de seamă, că numai înșală omenirea și o ține în loc.

Va părea poate parodoxal ceea ce voiu spune, dar mi se pare că prin acest mod de-a vedea revoluționarii, de astăzi se arată a fi rutinari. Dacă e adevărat că în trecut numai prin revoluții violente s'a ajuns la prefaceri adinci și temeinice, nu urmează că este și azi adevărat aceasta și va fi pe vecii vecilor. Armele și felul de luptă se schimbă, evoluează și ele. Nu e permanent în firea oamenilor de-a izbuti numai prin revoluție sau de-a ceda numai revoluției, ci a fost în felul împrejurărilor din trecut ca să se întîmple așa. — Un individ sau un popor recurge la mijloace violente numai cînd n'are încotro, cînd nu poate lucra în alt-fel. Dar cînd putem ajunge tot acolo pe o cale pacinică, de ce să punem mina pe chibrit, pe topor sau pe pușcă?

Revoluționarii răspund că votul universal, calea pacinică, nefiind în stare de-a învinge singur dificultățile cele mari, acestea trebuesc ridicate la un moment dat cu forța. La ce-au ajuns țările apusene cu votul universal, intru cit s'a împuținat mizeria celor de jos, ce reforme însemnate s'au realizat ca să simțim vre-o deosebire între trecut și prezent? Masele populare, mereu înșelate, delegă într'una puterea tot stăpînitorilor și apăsătorilor lor, care acum ca și altă dată fac tot ce știu și ce vor.

Chiar de-ar fi adevărat aceasta, încă nu e un argument în favoarea revoluției violente, căci dacă masele populare nu știu să se apere împotriva apăsătorilor și nu sînt în stare să-și croiască o stare mai bună prin votul universal, sau prin ori și care alte căi pacinice, cu ce se vor folosi ele mai mult dela revoluție? Căci alte căi pacinice, cu ce se vor folosi ele mai mult dela revoluție? Căci doar starea de revoluție nu poate dăinui la infinit ci trebuie să-i urduze neapărat o perioadă de liniște în care se va stabili necesarmente tot un fel de sistem de delegații, de alegeri, și dacă stăpînitorii vor ști și vor putea să triumfe, vor face-o tot așa de bine atunci ca și acum.

Cărei revoluții nu i-a urmat o stare de reacțiune, cîteodată mai rea ca cea veche răsturnată, și cum ne putem închipui alt-fel rezultatele unei revoluții decît ca o organizare mai bună și mai dreaptă pe bază de înțelegere reciprocă, de alegeri, de vot, de lucrare prin delegația puterii celor mulți în minile a mai puțini? Adică, în defnitiv, cam ceva analog cu votul universal, pe

care-l avem deja și cu care putem lucra cum am lucra și cu sistemul de organizare politică ce s'ar naște *după* o revoluție, însă crușindu-ne-o pe aceasta.

Dar votul universal așa cum îl posedăm astăzi nu e tot de origină revoluționară, nu izvorăște el tot din revoluțiile ce s'au săvârșit mereu dela 1789 încoace? Doar nu s'a dat din buna voință citor-va de sus, nu s'a născut din senin, ci el este rezultată tuturor frământărilor sociale ale unui veac întreg.

Să ne folosim deci de dînsul ca de un dar al revoluțiilor, ca de un dar pe care revoluțiile ni l'au făcut spre a nu se mai repeta sub forma lor cea violentă.

Mai e încă ceva de spus, și pare-mi-se mai important ca toate. În definitiv, privind lucrurile foarte de sus, pe lungi perioade istorice, e indiferent dacă o schimbare în bine se petrece într'o țară sau în omenire pe cale pacinică ori violentă. Puțin ne mai impresionează astăzi grozava frământare a marelui revoluții franceze și tot așa de mult ne-am fi folosit de roadele ei și dacă lucrurile s'ar fi petrecut în mod pacinic. Tot astfel cam de un mic interes va fi pentru urmașii noștri din veacul al XXI dacă li s'ar hărăzi o stare foarte prielnică printr'o teribilă revoluție săvârșită în veacul al XX sau prin acumularea de reforme cu încetul pe calea pacinică a votului universal.

Dar pentru cei chemați să trăiască momentele unei revoluții și mai cu osebire pentru soarta imediată a reformelor de realizat, lucrul nu e de loc indiferent. Să mă explic puțin.

Revoluțiile,—atît de fatale în trecut,—cînd au izbutit, au dat naștere la o stare imediată cu mult prea înaintată de ceea ce ar fi fost normal să urmeze. E foarte natural. Prin apăsarea de veacuri, interesele legitime și coapte, ca și cele necoapte încă, toate dorințele, patimele, suferințele, au izbucnit cu furia unei năprasnice explozii. Toate visurile, ideile și idealurile făurite în veacurile de comprimare, neputînd fi supuse la discuție publică, la analiză, la discernămint, s'au crezut fiecare în parte pe dată realizabile și în toiul fierberii, cînd regimul vechiu era sfărîmat, cu toatele au dat buzna la viață, la realizare. Dar cum nu putea isbuti decît ceea ce era în cerințele vremii, a venit *reacțiunea neagră*, care a înăbușit pe cele prea timpurii și deci neviaabile, tăcînd ca mai tîrziu, după un nou șir de suferințe și de frământări, să se stabilească numai acele idei și reforme pentru care omenirea era pregătită.

Cînd revoluțiile n'au isbutit, a urmat *reacțiunea roșie*, terribila represiune care a înecat în sînge mișcarea necoaptă, ducînd starea de lucruri și mai înapoi decît fusese mai înainte.

De aci s'a născut probabil și ideia că mișcările omenirii sînt ritmice, că unui pas înainte îi urmează fatal unul îndărăt, că progresul și regresul se alternează ca ziua cu noaptea, că la orice revoluție corespunde o contra-revoluție.

Acest mers ritmic, care e de natură a insufla mai curînd idei pesimiste sau sceptice, nu-l cred etern. El a fost numai o

fază a desvoltării omenirii, care nu e menită să se repete la infinit. Ritmul acesta, de rău augur pentru destinele omenirii, e numai un compliment al necesității de până astăzi de a se realiza schimbările în bine prin mijloace revoluționare, și va înceta de-a se mai produce cu putința revoluțiilor pacifice, izvorite din mersul încet dar sigur și continuu al reformelor pe calea liniștită a exercițiului suveranității populare.

Nu este deci indiferent dacă o reformă se va căpăta prin revoluție violentă sau prin dreptul de vot al popoarelor, căci prin al doilea mod nu mai riscăm așa de mult să cădem în reacțiuni de acelea care echivalează cu o dare înapoi tot așa de importantă pe cât o revoluție poate fi o împingere înainte.

Revoluționarii pretind că votul universal n'ar fi realizat speranțele puse în el de partizanii lui. Cum se poate oare dovedi una ca asta? Reacționarii se înspăimintă de rezultatele lui prea revoluționare. Adevărul trebuie să fie la mijloc, ca mai întotdeauna.

Multe sau puține, bune sau rele, în parte, rezultatele sînt ceea ce sînt și ce pot să fie. Asta este și n'avem ce face decît să lucrăm ca votul universal să ne dea nouă dreptate și nu adversarilor. Nemulțumirea e și ea un semn bun, e pirghia progresului. Pentru toate epocile mari din omenire au fost nemulțumiri vremii, ceea ce nu împiedică că epoci mari au fost, sînt și vor fi.

De altmintreli, cum am mai spus-o, votul universal nu e altceva decît o armă, o formă de luptă și atîta tot. Dintre toate formele folosite până astăzi mi se pare că aceasta e tot cea mai efecace, chiar prin faptul că e cea mai modernă, că s'a ajuns la ea după ce s'au încercat atîtea altele. Să ne slujim dar de dînsa în loc s'o criticăm numai, și dacă e s'o criticăm s'o facem în senzul îmbunătățirii, a perfecționării ei, punct asupra căruia vom reveni mai jos.

* * *

O a doua categorie de nemulțumiți de votul universal sînt aceia cărora nu le place nimic din ce se face. Nemulțumiții subiectivi, i-ași putea numi. Pe aceștia e de prisos să-i întrebăm ce vor să pue în loc, căci n'au nimic de propus.

Sînt o seamă de oameni care s'au născut ca să critice. Deși fac și ei parte din specia omenească, tot ce e omenesc le displace, în toate direcțiunile. Dacă i-am prenumărat și pe ei printre adversarii votului universal este că atunci cînd vine în timplarea să-i întrebe cineva și despre votul universal, îl critică cum critică orișice. Ei îngroașă numărul protivnicilor dar fără a adăuga un argument nou și fără a ridica vre-o obiecție specială, cu atît mai puțin au o sculție de indicat.

La noi, unde cele mai multe se maimuțeresc decît se curegă propriu, numărul acestora e cu mult mai mare decît al ad-

versarilor conștiinți. Noi n'avem votul universal, și cu toate acestea cred că, proporțional, avem mai mulți critici ai votului universal din... alte țări, decit în chiar țările acelea. Nici n'am început bine lupta pentru o reformă care în altă parte e de mult aplicată, nici n'am avut deci a suferi măcar un început al neajunsurilor, și criticii noștri născuți o critică deja. Ei se aseamănă cu acel vecinic deziluzionat citat de Jules Claretie care cînd vedea prima floare a primăverii, exclama cu desnădejde: uite au eșit florile, de-acum vine și iarna!

Sînt mulți de aceștia care n'au cea mai mică idee de ce este chimia, fizica, astronomia, biologia, dar proclamă falimentul științei. Fenomenul e frecvent în țările semiculte, unde puțini sînt acei ce-au trecut prin toate gradele de cunoștințe și de muncă, ci găsind roadele de-a gata produse de învățatii și muncitorii țărilor înaintate, nu le înțeleg gustul, le par fade sau amare. Lui nătășleată poate să-i pară rea para mălăeată ce-i cade de-a gata în gură, pe cit timp ce dulce i se pare pînea, și de ce pret, aceluia ce-a ciștigat-o cu sudoarea frunții!

Dintre toți acești puțin demni de interes critici, trebuie totuși să deosebim pe-o parte care merită oare și care atenție, anume pe cei ce sînt indiferenți la marile lucruri sau reforme, nu din insuficiența minții și a inimii ori din pur snobism ci pentru că le e greu, lipsiți cum sînt de o cultură mai întinsă și de o mai adîncă înțelegere a lucrurilor ce-i înconjoară, să-și deosească de importanța lor. E interesantă această categorie, căci pe acești fel de oameni se bizue mult reacționarii cînd îndrăznesc a ataca prezentul și a lăuda trecutul. Oamenii sînt neajunsurile prezentului și nu cunosc de loc trecutul, sau îl cunosc după povești, și cad astfel ușor în cursa reacționarilor.

De cite ori nu ne este dat să auzim zicîndu-se: Da ce-a făcut, mă rog, revoluția franceză? Ce bine a eșit pentru omenire din elucubrațiunile unor nebuni și criminali, care au atacat bazele seculare ale societății pentru a încerca să le înlocuiască cu smintitele lor idei! Naivii sau incuții care nu cunosc nici cine erau nebunii aceștia, nici ce voiau, nici care erau bazele seculare ale societății atacate de criminalii revoluționari, sînt gata să se întrebă și ei, ca un ecou, că în adevăr de ce s'a întâmplat așa și ce bine a eșit de-aici?

Sau li se zice: Pe ce am schimbat noi bunele noastre așezăminte din bătrîni! Am stricat tot ce era vechiu, tot ce era strămoșesc, am dărîmat casa în care părinții și-au dus traiul lor tihnit, pentru a le înlocui cu maimuțării apusene, care ni se potrivesc ca nuca în părete! Și aceiași naivi și incuți, cad triști pe gînduri, însă fără ca habar să aibă de cum era acel trecut, de cum trăiau strămoșii și dacă civilizîndu-ne după felul apusului am făcut rău sau bine.

Să luăm o pildă foarte vulgară, dar perfect de bine potrivită pentru caracterizarea acestui fel de oameni pe care reacționarii îi momesc ca să-și îngroașe rîndurile.

È destul să pleci dela București la Ploești ca să auzi în totdeauna povestindu-se ce pacoste nesuferită sînt căile ferate. Nu e neajuns pe lume care să nu-l aibă, pînă și pe aceia de a merge încet. Dar întrebă-i pe nemulțămiiți dacă unul măcar a călătorit cu vechea diligență, dacă au citit o iotă din ce erau voiajurile acum 40—50 de ani. Nici vorbă că s'ar mira grozav dacă le-ai spune că fără aceste mizerabile și nesuferite căi ferate n'ar fi cu putință să se cultive nici un sfert din pămîntul ce se cultivă astăzi, că mai nici o industrie n'ar putea exista, că chiar hrănirea zilnică a orașelor mari ar deveni o problemă aproape insolubilă.

Pentru acești vecinic nemulțămiiți de toate dar fără a le înțelege, cari simt și ei, fără îndoială, neajunsurile vieții moderne, dar mai mult repetă ce aud de la alții, e un singur răspuns de dat potrivit cu mîntea lor : să-și închipue că ce este ar dispărea subit și să cugete la ce-ar urma.

È prea puțin lucru Constituția pentru țara romînească, dar să presupunem că am suprima-o și atunci îi vom înțelege importanța. Legile cite le avem se calcă mereu în favoarea citorva și în defavoarea celor mulți, dar ce-ar fi fără ele! Căile ferate merg încet, sînt scumpe, te înăbuși în vagoane, e murdar în ele, fac un zgomot infernal, te asfixiază cu praful și cu fumul, personalul e impertinent, etc., dar ce-am deveni dacă le-am desființa și ne-am reîntoarce la diligențe !

Nemulțumirea e, în adevăr, pîrghia progresului, dar cu condiția că ea să producă reflecția și dorința de-a cunoaște pricinile raului. A fi nemulțumit pur și simplu, este a-ți amări viața degeaba, este a avea sentimentul cel mai steril.

* * *

Sînt însă două mari categorii de nemulțămiiți de votul universal cari știu ce spun și știu ce vor : reacționarii și.... chiar partizanii lui.

Criticile reacționarilor nu sînt lipsite de temei, ca chestie de fapt. Neajunsurile pe care le găsesc ei funcționării actuale a votului universal, le găsim, la fel, cu toții. Bine înțeles că sînt nuanțe, sînt deosebiri în modul de-a privi lucrurile, dar faptele în sine le vedem aproape cu toții la fel. De altmîntrelea e prea cunoscut că în critica relelor prezentului extremele se ating. Conservatorii ca și socialiștii nu arare ori sînt de acord în găsirea și descrierea relelor de care suferă societatea modernă. Lucrul e foarte natural, și unii și alții fiind partide de opoziție, și unii și alții reprezentanți ai celor două clase care nu au puterea și nu se bucură pe deplin de roadele ei, unul fiind-că a pierdut-o, celălalt fiind-că n'a ajuns s'o poseadă încă. Deosebirea între ele începe însă de îndată ce se indică soluțiile relelor constatate. Pe cînd reacționarii, de scriba unui prezent uricios — de altmîntreli la fel cu toate prezenturile ce au fost și pro-

tabil și cu cele viitoare—vor să ne ducă înapoi; partidele înaintate găsesc leacul în perfecționarea stărei de lucruri de astăzi și introducerea de reforme noi cu un caracter și mai progresist.

Iată de pildă pe reacționari găsind votului universal cusurul de-a da puterea în mâinile unei mulțimi ignorante, care nu știe să aleagă între oameni pe cei mai de seamă ci pe acei ce-i linguesc patimele sau o încintă cu vorbe goale. Destinele unei țări sînt astfel la discreția voinței mulțimei josnice, pătimășe, ignorante, imbecile.

S'a vorbit și s'a scris mult, în rău, pe socoteala psihologiei mulțimilor, de sigur cu mare doză de dreptate. Dar oare psihologia coteriilor e mai bună și mai prielnică? Cu greu, dacă nu chiar cu neputință, este ca mulțimea să pue la cale un complot în privința binelui public, să ia o hotărîre, care să surprindă țara, să făurească și să ducă la capăt planuri menite să tulbure și să asuprească lumea. Pentru o coterie lucrul e cu mult mai lesnicios. Tirania mulțimei e vagă, șovăitoare și de scurtă durată, pe cînd tirania unei coterii poate dura cu zecile de ani. Crimele și nedreptățile ce se pot atribui mulțimilor, ca atare, se numără pe degete, și fără o adîncă și specială cunoaștere a istoriei, un individ de-o cultură mijlocie nu ți-ar putea înșira decît două-trei. Dacă amintești de poporul ierusalimitan care a silit pe Socrate să bea otravă și de poporul ierusalimitan care a preferat pe Barabas lui Hristos, le-ai cam isprăvit pe cele de căpitanie. În schimb crimele și nedreptățile coteriilor sînt nenumărate și cu mult mai bine cunoscute.

În viața de toate zilele nimeni nu se plinge de relele ce le suferă din partea mulțimei, doar numai că te calcă Duminica pe picioare prin locurile de petrecere, dar de relele coteriilor ți-pă lumea zilnic. Ori-cine îți poate înșira zece fapte chiar din cursul unei curente, fără ca măcar să fi fost o alegere în luna aceea.

În definitiv în chiar această învinuire ce se aduce votului universal că folosește mai mult coteriilor, găsim mai curînd o dovadă în defavoarea coteriilor decît în a mulțimei, o dovadă că influența rău făcătoare a coteriilor e așa de teribilă încît nici cu votul universal n'a putut fi pină acum cu desăvîrșire înlăturată.

Asta revine la a zice, pentru a lua lucrurile mai de sus, sau mai din adîncul lor, cum voiți, că ne aflăm încă tot sub puterea domniei unei clase, că tot interesele ei triumfă încă și cu votul universal, după cum triumfau și cu colegiile restrînse. Dar asta însemnă nu că votul universal e o formă rea de luptă, o armă imperfectă, ci că menirea istorică a acestei clase nu e încă sfîrșită și că noua alcătuire socială ce va să vie nu e încă coaptă. O dovadă mai mult dar că votul universal nici nu sdruncină imediat societatea din temelii, nici n'o dă înapoi, ci o lasă să evolueze în mod natural, decît numai că formează mai repede masele pentru rolul lor istoric, smulge mai multe și mai bune reforme de la clasa stăpînitore, pregătește mai bine vii-

torul și ne duce înspre el mai repede, dar totuși incomparabil cu mai puțin sdruncin și cu mai puțin sacrificiu decît orice alt sistem politico-electoral.

Domnia coteriilor, dac̃a ar fi fost bunã, potrivitã progresului și prielnicã tuturor n'ar fi ajuns sã fie repudiatã, rãsturnatã și înlocuitã cu domnia maselor sub care, ori de cite neajunsuri am suferi, sîntem departe de a fi atît de rãu ca sub vechile domnii înlãturate.

De altmintreli puterea nu se hãrãzește de o fațã externã societãților omenestii, cum ar fi de pildã un Dumnezeu, ci posesiunea ei rezultã dintr'un lung șir de lupte în care triumfã cel mai înarmat și forma cea mai prielnicã progresului. Dac̃a coteriile au cãzut, mãcar nominal, de la putere și mulțimile le-au luat locul, este cã domnia mulțimilor corespunde unor necesități fatale, izvorite din chiar mersul omenirii.

Cã și cu domnia mulțimei sînt și se vor mai ivi mari neajunsuri, nimeni nu neagã. De cit ce e de fãcut, de mers înapoi? Dar cum? Pe ce forțã vor sã se întemeieze reacționarii ca sã ne readucã la vremile trecutului? Au avut toate puterile în minã, Stat, bisericã, justiție, armatã, jandarmi, avere, și cu toate astea au fost înlãturați de ideile democratice care n'aveau altã fațã decît pe ele însuși. Azi cînd democrația ajunsã la putere are ea la dispoziție statul, armata și justiția, cum ar putea reacțiunea sã o doboare, cînd ea n'are nici mãcar forțã ideilor?

Socotesc unii cã lumea înșelatã în speranțele ei, desgustatã de slabul în aparențã rezultat dobîndit cu reformele democratice, dela care se aștepta așa de mult, își va reîntoarce privirile spre trecut, ca o slugã care schimbînd pe-un stãpin rãu pe un altul și mai rãu, revine la cel d'întãi?

Abdicarea de bunã voe poate fi fapta unui individ, nici odatã a unui popor sau a omenirii întregi. Nu e cu putințã de gîndit mãcar, cã o țarã care a practicat odatã suveranitatea naționalã, aibã aceasta și cele mai grozave inconveniente, sã mai nãtreascã chiar veleitatea de-a voi sã abdice dreptul ce l'a cãpãtat. Și chiar de s'ar întîmpla o minune ca asta, de scurtã duratã ar fi renunțarea.

Reacționarii se aratã a fi cei mai extraordinari utopiști, cînd nãzuesc a vedea lumea readusã la o turmã și-un pãstor, de-a face din mulțime iarãși turma mutã și supusã, care n'are a se amesteca în trebile publice, n'are a-și spune cuvîntul în chestiile la ordinea zilei. Asta nu se mai poate. De ne e sortit sã cãdem în prãpastia ce ne stã deschisã în cale, dupã cum susțîn conservatorii, e cu 99 la sutã mai probabil cã vom cãdea în prãpastie mergînd înainte decît sã ne mai reîntoarcem la trecut. Pe unde a fost, omenirea nu mai trece, dupã cum la clipa ce-a rãshurat nimeni din noi nu se mai reîntoarce. Așa zisul mers ritmic al istoriei în senzul de progres și regres alternant, eu unul nu-l cred adevãrat. Popoarele n'au mers mereu cînd înainte, cînd îna-

poi, ci vecinic înainte, schimbînd forme care *puteau părea* unele mai înapoiate ca cele din trecut, dar de fapt nu erau.

Orice s'ar zice, feudalitatea a însemnat un pas înainte față de antichitate, domnia burgheziei un pas înainte față de feudalitate.

Doi oameni pleacă spre-o țintă. Unul în drumul lui se află pe-o culme, cela-l'alt într'o mocirlă. Dar mocirla fiind mai în apropiere de ținta comună, cel de pe culme va fi mai îndepărtat de ea. Dacă la două popoare ce trăesc simultan am descoperi, la unul înflorirea intelectuală a antichității dar cu formele ei sociale înapoiate, iar la altul întunecul feudalismului dar cu formele lui sociale mai înaintate, trebuie să conchidem că cel de al doilea e mai avansat pe calea progresului.

Chiar de-am presupune că conservatorii ar fi în stare să ne dea o mai statornică pace socială și o înflorire economică și culturală mai mare dacă am consimți să ne reîntoarcem la formele trecutului,—ceea ce nu e cituși de puțin, nici probat, nici probabil,—omenirea s'ar găsi mai înapoiată pe calea progresului căci, oricît ar fi de rea starea prezentă—și știm că e mai bună ca cea din trecut, sub toate privirile—această stare prezentă e un inel al lanțului ce ne leagă cu viitorul, e, dacă voiți, mocirla prin care trebuie să trecem ca să ajungem mai departe, mocirlă care se află mai în apropiere de ținta finală decît culmea din urmă spre care sintem îndemnați să ne urcăm.

Criticile ce le aduc deci conservatorii votului universal nu pot fi întemeiate decît în fapt, de loc în principiu.

Și noi cu toții găsim că votul universal e departe de-a fi dat cine știe ce roade ideale. Dar le-a dat pe acelea ce le putea da până astăzi și unul din cele mai mari foloase ale lui este tocmai educarea, formarea, maturarea acelei mulțimi care ar fi fost pentru mersul omenirii cea mai mare primejdie dacă rămînea străină de problemele politice, economice și sociale ce ni se pun în timpurile moderne.

Prin suveranitatea populară aceste mulțimi, de votul cărora depinde venirea și șederea la putere, au fost până în adînc pătrunse de toate curentele de idei. În cincizeci de ani de practica votului universal s'a făcut mai mult pentru formarea, educarea și maturarea mulțimilor decît s'a făcut în tot timpul scurs mai înainte. Prin această principiul suveranității populare a fost ideea cea mai progresistă, mai folositoare și mai salutară din cîte au existat până astăzi în omenire. Cînd vor trece veacuri după veacuri și se vor putea vedea bine roadele ideei, fără îndoială că în istorie ea va apare ca una din culmele cele mai înalte, cum e filozofia greacă, codificarea romană, morala evanghelică și arta Renașterii.

* * *

Votul universal cum e practicat azi are defecte, și încă mari. E adevărat că politica de gașcă își joacă încă mendrele. Dar lea-

cul nu stă în restringerea dreptului de vot care ar spori încă puterea coteriilor, ci în mărirea și mai mult a colegiilor. În loc de votul pe plasă și pe candidat, e de preferat votul pe județe și încă pe județe mari, cu scrutinul de listă. Astfel influența de gașcă se va atenua cu vremea. Cind ideile imperialiste vor slăbi și în Europa, se poate inchipui alegeri cu votul universal numai pe regiuni mari, chiar cu plebiscituri. Sistemul american e și mai de preferat poate, dar trebuie ca ideile democratice să prindă rădăcini și mai adinci în Europa.

E adevărat că coteriile din parlament fac și desfac totul. Leacul ar sta probabil în înființarea referendumului pentru toate legile importante votate de parlament.

Mai e adevărat că tirania de altă dată a minorității a fost înlocuită cu cea a majorității, cu tirania mulțimei. Leacul ar sta nu în îndepărtarea mulțimilor dela vot ci în reprezentarea proporțională cu suprimarea balotajelor, ocazii de cele mai josnice compromisuri.

E adevărat încă că cu votul universal nu pătrund în totdeauna în parlamente oamenii cei mai de seamă și că multe interese mari sînt jertfite. Sînt numeroase relele ce se observă dar e de remarcat că fiecare din aceste rele semnalate cu votul universal, existau înzecit și însutit cu colegiile restrînse.

După cum cînd criticăm neajunsurile căilor ferate nu ne gîdim să ne întoarcem la diligențe, tot astfel cînd criticăm votul universal nu trebuie să ne gîdim la restringerea lui. Ar fi să cădem din lac în puț. Tendința noastră trebuie să fie spre perfecțiune, și tot ce ne supără azi trebuie îndreptat. Ca ori ce pe lume, și votul universal e susceptibil de îndreptări și de perfecționări de-o mai bună organizare, care, cu vremea i se vor aduce neapărat, însă nu în senzul reacționar ci progresist.

* * *

Acestea zise,—și ar mai fi încă multe dar nu ne îngăduie spațiul—să ne reîntoarcem la țara noastră asupra căreia mai am ceva de spus cu privire la introducerea votului universal.

Prietenii mei pretind că imi plac uneori paradoxele. Să le dau aci o confirmare de formă, lansînd un paradox, care totuși mie mi se pare a fi cel mai adevărat adevăr. Voiu zice și susține dar că votul universal se impune tocmai la popoarele cele mai sărace, cele mai înapoiate și mai inculte și că la acestea mai cu osebire e merit ei să facă cel mai mare bine și să fie de cel mai mare folos.

Da, văd bine, acum cînd îl scriu pe-acest paradox de atîta vreme numai gîdit, cit e el de puțin un paradox! În orice caz sînt logic cu mine însu-mi, căci dacă am spus că popoarele au votat din caverne și până astăzi, neconținut, dar cu toporul, apoi e adevărat că toporul, crîma individuală ca și cea colectivă, e adică dreptul de vot sub forma *ab antiquo*, s'au mînuit, și se mînuiesc încă și astăzi, mai mult de popoarele înapoiate, inculte și sărace. Niciodată nu simte cineva mai puternic nevoia de a fi cetățean activ ca atunci cînd e nevoiaș sub toate raporturile.

E încă un paradox, dacă voți, dar e un fapt că virtutea cetățenească e mai cu samă practică de cei mici și săraci decât de cei mari și bogați. — Inșă o fac cum pot, cum li se îngăduie de împrejurări.

Revoluții—nu tulburări superficiale—puține pornesc de sus în jos, mai totdeauna de jos în sus. Popoarele votează mereu, cum le vine mai la îndămină. Faceți-le să le vie mai la îndămină buletinul de vot și revoluția violentă nu-și va mai avea rostul.

Un olandez, care cîștigă bine, e administrat bine, e instruit, trăește într'o țară cu moravuri blinde, civilizate, se poate dispensa la o adică de dreptul de vot,—Olanda n'are încă votul universal—fiind-că posedă omul atîtea și atîtea mijloace isvorite din bogăția lui, din dreptatea relativă ce i se face, din instrucția lui, din civilizația generală a țării, de a putea trăi cum se cade. Ce poate să facă bietul român, bietul rus sau bietul italian chiar, dezarmat cum e din toate punctele de vedere? cu ce să se apere el, cum să ajungă la dreptate și la o stare mai bună? Răbdă cît poate, dar cum și răbdarea are margine, începe a și-o perde și votează, devine cetățean activ: dă foc, omoară, dărîmă. Puneți-i în mînă un buletin de vot, dar cu votul universal, și i se va auzi glasul și i se va face dreptate măcar cît de cît, căci trebuie să răzbească el măcar zece țopirlani cu vremea în cameră, de cei *aleși* nu de cei *numiți*, și se vor deda acolo la un tărăboiu al dracului.

Credeți că dacă în Parlamentul ăsta al nostru de acum ar fi fost vre-o zece veritabil aleși de țărănime, de cei care pun picioarele în strachină, nu s'ar fi schimbat complect flizonomia și atmosfera Camerei? Puteți dv. să credeți ce voți, eu cred că da.

Ori cîtă durere și amărăciune am simți spunînd-o, România nu e încă decît o expresiune geografică, nu e o țară constituită de un popor omogen avînd strînse legături între straturile ce-l formează. Negreșit că țara nu e împărțită după limbi, după rase sau după religii deosebite, dar e împărțită în două popoare tot așa de îndepărtate între dinsele ca și cînd le-ar despărți mări și oceane: în poporul dela tîrguri și în cel dela sate. Ce folos că dincolo de barierele tîrgurilor se vorbește aceeași limbă și să crede în același D-zeu, dacă între suflete nu e aproape nici o legătură! Tot atît de mare deosebire de neam întilnește un tîrgovăt român cult sau bogat care ar merge cu vaporul zece zile dincolo de hotarele țării ca și cînd ar păși cu zece kilometri dincolo de bariera orașului natal.

Revoltele din Martie trecut n'au vădit numai mizeria materială a poporului de la sate, care se găsește și la alte popoare și care e în definitiv felul de mizerie cel mai puțin primejdios, ci și mizeria intelectuală și sufletească cea mai profundă, care e simptomul cel mai alarmant pentru viitorul unui neam.

Ideile, problemele, dorințele, aspirațiunile care ne frămîntă pe noi orașenii, lipsesc dela sate; mai rău, nu le preocupă de loc; și mai rău, pe unele din ele țărănimea le înțelege de-andoasele.

Vorbim aceeași limbă, dar numai dacă nu trecem de-un vocabular de cel mult două sute de cuvinte. Mai departe nu ne mai putem înțelege cu țărani. Cărțile, broșurile și gazetele noastre, dacă nu tratează despre fapte mărunte și diverse, nu spun nimic țărănilor ca și cum ar fi scrise pe chinezește.

Până și ideea națională lipsește la sate. Pentru mine unul, care de cîți-va ani am de-a face cu țărănimea și-mi place să mă interesez și de sufletul ei, ancheta d-lui Banu la Seminarul Nifon n'a fost o revelație ci o palidă reflectare a realității.

Nu voesc să zic că țăranul român e o brută, cum vor unii să ne facă să credem. Din contra am convingerea că e foarte inteligent și foarte priceput în ale lui. Am cunoscut de aproape pe țăran în Italia, în Belgia și în Franța și cu toate că sînt departe de-a fi șovinist, îl găsesc pe al nostru mai ager la minte. Cînd vrea să-și deschidă inima și gura, te uimește modul lui clar, înțelept și adînc de a privi și înțelege lucrurile. Dar suferințele și incultura seculară, l'au făcut să judece ca un primitiv, cu logica acea simplă și geometrică a individului pe care nu-l incurcă ideile și problemele mai înalte, cu scepticismul acela care isvoarăște din felul fatalist de-a privi viața, special omului care nu o prețuește fiindcă pentru el ea n'are nici o valoare și nici un farmec mai superior.

O singură pildă. Ori cărui țăran, din adevărații țărani, i-ai vorbi de primejdia națională, de primejdia de-a se cotropi țara lui de-o țară străină, nu-i vei face nici cea mai mică impresie. Ba cei mai mulți îți vor răspunde că n'ar fi rău să se întîmple una ca asta. De ce? Fiindcă poate o fi mai bine atunci ca acum.

Ori de cîte ori s'a rupt un trup dintr'o țară, măcar cit de puțin, părțile rupte au singerat și în membrul instreinat a rămas dorința, fie măcar veleitatea de a se reintregi cu trupul. În orice cas o comunitate cît de mică de aspirațiuni și dorinți comune a plutit de la unii la alții peste noua graniță despărțitoare. Intrucît țărănimea basarabeană simte că a fost ruptă de noi și întru cit țărănimea noastră cugetă la cei ruși de dînsa? Dacă basarabenii ar fi fost duși la antipozi, n'ar fi fost mai mare și desăvirșită înstrăinarea lor de noi și a noastră de ei.

Mă tem grozav că dacă o catastrofă politică ar redespărți pe Moldoveni de Munteni sau dacă pe fiecare în parte i-ar cuceri alte popoare, nici unii, nici alții n'ar simți catastrofa și n'ar mișca un deget din propria-le inițiativă ca să redevie la starea anterioară. *Vorbesc numai de țărănime*, bine înțales.

E aceasta o stare de lucruri care să ne lese nepăsători? Putem să ne socotim o țară serios inchegată și cu viitor dacă vom continua a fi împărțiți în aceste două popoare așa de strevom unul de altul, în poporul orașenilor și al sătenilor? Dar e-ine unul de altul, în poporul orașenilor și al sătenilor? Dar evenimentele din Martie trecut au dovedit ceva mai rău de cît atît, au dovedit că aceste două popoare sînt mai mult decît străine unul de altul, sînt dușmane între dinsele și adînc dușmane.

Mergem între două prăpăstii ținându-ne în echilibru pe-un ascuțit de sabie.

Așa am mers decînd sintem, de sute de ani, și tot n'am pierit, se va zice poate.

Asta nu e motiv ca să nu cădem odată. În trecut am fost încunjurați de popoare la acelaș nivel cu noi. Avîntul nou dat omenirii de Revoluția cea mare a făcut să se urce repede nivelul în jurul nostru, și avîntul acesta n'a atins încă masele noastre populare. Popoare noi și mici create la granițele Romîniei merg mai repede ca noi. Vom ajunge în curînd să asistăm la culmea ironiei pentru neamul românesc, că părți rupte din acest neam și subjugate de alte neamuri, să se bucure de o viață politică și intelectuală mai superioară ca poporul din Romînia zisă liberă, după cum se bucură deja de o stare economică cu mult mai bună.

În Transilvania, în Banat, în Bucovina și în Basarabia neamul românesc *subjugat* duce un traiu material cu mult mai omenesc de cît cel *liber și independent* și, exceptînd Basarabia, e mai luminat, mai instruit. Cînd vor căpăta ca mine votul universal *subjugații*, în ce situație inexprimabilă se va găsi Romînia liberă și independentă ?

Din tot ce s'a încercat la noi, ceea ce a dat rezultatul cel mai de plîns a fost Liga pentru unitatea culturală a tuturor Romînilor. E un fapt prea cunoscut. Și cum se putea să fie alt-fel ? Cum putem noi, un popor de mizeri și de neștiutori de carte, un popor fără drepturi reale, să ne încumetăm a slobozi și a instrui pe alții ?

În loc să fim un far de lumină pentru cei ce ne înconjoară și să stîrnim rîvna printre vecini prin buna noastră stare culturală, politică, economică și socială, sintem pentru dinșii un misterios și îngrijitor punct de întrebare, ca să nu zic mai mult.

Să nu ne fie cu suparare, dar nu arare ori se întimplă că țărani din Transilvania cari vin ca *servitori* pe la noi, să fie superiori în multe privinți chiar stăpînilor la care se tocnesc. Știu un caz admirabil, care merită să fie cunoscut și de alții.

Niște servitori transilvăneni, tocmiți la o școală publică din București, roagă pe corpul profesoral al acestei școale să le cumpere cîteva bilete de bal—Ce era cu aceste bilete ? Din comuna respectivă se aflau în București vreo 80 de inși, care formaseră o societate ce da regulat anual două baluri, cu produsul cărora se contribuia la susținerea școalei din satul lor.

Și pe de-al de aceștia voim noi, romîni liberi din regat, să-i desrobim și să-i unim cultural cu noi, iar ca pildă și îndemn le oferim starea culturală, morală, politică și economică a țării noastre !

Revoltele din Martie trecut au fost ca un fulger care au luminat sub picioarele noastre adîncuri prăpăstioase din cele mai îngrozitoare. În ele se pot năruși visurile, dorințele, năzuințele noastre toate, împreună cu țara, dacă nu vom ști să astupăm repede aceste prăpăstii.

N'avem de dat numai piine poporului, n'avem numai să-l învățăm școala primară, nu e vorba numai de-o mai bună gospodărie. Cu acestea nu se civilizează un popor și poporul nostru trebuie civilizat, trebuie înălțat măcar la nivelul rominilor subjugați din Austria și Ungaria.

Cu ce-l putem scoate din starea aceasta, ce punte să aruncăm peste prapastia dintre el și noi, cum să-l facem să se simtă și *om și romin*, legat de țara asta cum sîntem și noi, țirgovetii mai luminați?

Pînă acum n'am văzut arătindu-se decît aceste trei soluții: *pămînt, școală, bună administrație*.—Eu unul le cred cu totul insuficiente, sau ca să exprim mai bine ce gîndesc, prin ele nu se răspunde la întrebările de mai sus.

Cîntărim noi patriotismul cuiva prin averea ce-o are? Nici țăranul nu va fi mai bun patriot fiindcă va posedea cîteva hectare mai mult. Prețuim noi calitățile cuiva fiindcă poate des-cifra buchile? Nici țăranul nu va fi mai format pentru viața modernă dacă va ști să descifreze cîteva slove. Buna administrație nu cred că se poate realiza numai prin măsuri de sus în jos, singurele care se iau acum.

Pămînt, carte și administrație sînt foarte bune dar nu rezolvă problema.

Trebue să ridicăm pe țăran pînă la noi și noi să ne scoborim pînă la dînsul. Trebuie o apropiere morală și intelectuală între cele două popoare străine din țară și atît de dușmane. Apropierea aceasta nu se poate săvirși decît pe calea de reforme politice, prin votul universal.

Prîna și cea mai puternică legătură dintre straturile unui popor e egalitatea înaintea drepturilor ca și a datoriiilor. Constituția a proclamat-o dar încă n'am realizat-o. Am dat țărănimii un rol și un loc de robi și ne mirăm că ea are mentalitatea, viața și psihologia unor robi! Cum se putea sălie altfel? În formele vieții moderne am lăsat să subziste toate păcatele trecutului. Deși am proclamat că nu mai sînt deosebiri de clase, ele subzistă chiar din punct de vedere politic. Și țăranul continuă a trăi ca o clasă cu totul aparte, fără a avea nici una din egalitățile de drept care în alte țări există, și fără a simți nici o solidare cu celelalte clase. Trebuie să ajungem a desființa și noi clasele politice, dacă pentru desființarea celor economice și sociale n'a venit încă vremea,—și asta nu se poate face decît cu votul universal.

Cînd toți locuitorii țării vor fi egali în fața urnei și cînd puterea politică în stat va emana egal dela întreaga masă populară, dela sine se vor stabili, și încă imediat, intinse legături între orașe și sate. Vom fi nevoiți a ne scobori în mijlocul poporului suveran și, cu solicitarea votului, fie chiar cu cerșirea lui, fie măcar și cu smulgerea lui, va trebui să ducem pînă la el ideile noastre, să-i le spunem, să-l facem să le înțeleagă; iar pe el va trebui să-l ascultăm, la rîndul nostru.

Azi nu poți pătrunde la sate că te leagă autoritățile. Atunci vom pătrunde cu toții, cu întreg vâlmașagul nostru de idei, de idealuri, de interese, de dorinți, și contactul între toți Rominii se va face.

La această perspectivă se cutremură carnea de pe reacționari. Li se pare că va fi sfârșitul lumii și al țării. Nu, va fi salvarea. Cind azi intră unul tiptil, sau cind o idee se strecoară singuratică și trunchiată prin sate, poate să fie o primejdie căci persoanele și ideile contrare lipsesc. La lumina mare, în deplină libertate, cind și la sate vor fi discuții publice, intruniri publice, libertatea presei, putința pentru toate ideile de-a pătrunde de o potrivă și în luptă unele cu altele, orice primejdie va dispărea căci din lupta ce va urma între toți va eși o rezultată care va fi cam aceea ce o vedem în Bulgaria, în Serbia, în Grecia și mai departe în Germania, în Franța, în Belgia.

Numai astfel țăranul se va deprinde a fi și el un om modern, ne va cunoaște și-l vom cunoaște; numai astfel tirgoveții și sătenii vor avea idei comune, interese comune, suferinți ca și bucurii comune, se vor simți de acelaș neam, legați între ei, respectindu-se, iubindu-se sau urindu-se după interese și după convingeri iar nu ca acum ca neamuri deosebite.

Vor fi atit dintre tirgoveți cât și dintre săteni liberali, conservatori, socialiști, țara rominească nu se va mai divide după haine ci după idei. Romînia rurală nu va mai fi un hinterland pentru Romînia orașenească, una nu va mai privi, toată la o laltă, pe cealaltă ca dușmană. Un țăran va însemna și la noi un cultivator de pământ nu un neam aparte și protivnic care să se teamă de noi și să ne temem de el, ca un Francez de un Arab; un partid liberal, conservator, socialist va avea partizani de o potrivă și la tirguri ca și la orașe, după interesele indivizilor și după convingerile lor.

Ce păreri politice are azi un țăran și care partid politic îl poate revendica? A face această întrebare este a rezuma întreaga problemă ce se pune, în toată fioroasa ei goliciune.

Nu vom avea nici pace temeinică în țară, nici progres real, nici omogenitate națională până ce nu vom ajunge ca fiecare din partidele politice existente și viitoare să-și aibă partizani și dintre țărani, până ce țărani, pătrunși de ideile moderne, nu se vor despărți și ei și grupa după partide politice.

Cîtă vreme vom continua a ne divide numai în tirgoveți deoparte și țărani de alta, viitorul țării, după mine unul, rămîne nesigur, orice alte reforme s'ar face.

* * *

O chestie de amănunt preocupă pe mulți care-și zic totuși că în cele din urmă și poporul romîn, deopotrivă măcar cu cel bulgăresc sau cu cel negru din Cuba, va putea ajunge la exercițiul suveranității naționale.

☞ Dar ce va fi la început, ce haos, ce tulburare adincă în viața țării, în politica noastră, în partidele noastre cu acest po-

por așa de puțin pregătit! De unde o apuci cu el, cum să începi?

Se poate să fie greu la început, să poate să dăm peste niște situații chiar grave deocamdată. Dar cu revoluțiile periodice e mai bine? Și vedeți cum merg crescendo! La 1888 a fost o frică, la 1907 o spaimă, la nu știu cite să nu fie cumva o catastrofă.

Va fi greu cu votul universal? Cu atât mai bine va fi! Să eșim din trindăvia asta care durează de 50 de ani și care ne-a adus în stare de degenerare. Să muncim cu toții, fiecare în senzul ideilor lui, ca să-l formăm pe țăran la viața politică. Cu cit lucrul va fi mai anevoios, cu atât va trebui să ne încordăm puterile și rezultatul se va obține în măsura muncii ce vom depune.

Da, cu votul universal merge treaba altfel decît cu cele trei colegii, vom avea altfel de aleși, altfel de parlamente, altfel de guverne, totul se va schimba. *Numirile în funcția de deputat* vor deveni tot mai rare, vom începe a cunoaște și noi guverne răsturnate de Camere, «acordurile dintre partide» se vor realiza mai anevoe. Ideea de a schimba tembelicul de azi pe activitatea de mine, iată ce-i sperie mai mult pe unii din politicianii noștri.

Însă pentru cei dornici de muncă și de binele general, frica de greutățile covârșitoare ale începuturilor votului universal în România n'are de ce fi întemeiată. E și aceasta tot una din urmările lipsei de contact cu țărănimea de a o crede așa de diferită de noi ca maturitate politică.

Cu tot regimul nostru electoral menit parcă anume să împedice producerea și dezvoltarea oricărei virtuți civile, în special la țărănime, aceasta a dat totuși suficiente dovezi de bărbăție cetățenească. După mine, cu mult mai numeroase și mai puternice decît orășanii noștri.

În timp de 50 de ani de viață constituțională nu știu dacă s'au dizolvat 10 consilii comunale orășanești. Consilii comunale rurale s'au dizolvat *cu zecile de mii*. Dacă nu mă înșel în anul 1898, fiind Ministru de Interne An. Stolojan, s'au dizolvat în șase luni vre-o 1500 de consilii rurale. Fără îndoială că un mare număr din aceste dizolvări au fost pricinuite de vicii de formă, de măr din aceste dizolvări au fost pricinuite de vicii de formă, de necinstea sau incapacitatea Consiliilor sau Primarilor. Dar multe, foarte multe consilii s'au dizolvat fiind-că nu erau pe placul proprietarilor, arendașilor sau autorităților administrative superioare. Și, ceea ce e esențial în chestiunea ce ne preocupă, țărănii au reales adesea consiliile dizolvate, nu o dată, nu de două ori, ci chiar de cite 7, 8, 10 ori în șir, dînd astfel o strălucită dovadă de civism.

Sînt numeroase cazuri în care cu nimic nu s'a putut izbuti a se înfrînge cerbicia alegătorilor; puterile acumulate ale proprietarului și ale autorităților au rămas învinse.

Cînd se fac alegeri comunale la țirguri, aproape în totdeauna se știe mai dinainte cine va isbuti, partidul de la putere. La alegerile rurale mai nici odată nu se știe care va fi rezul-

tatul, numai acolo candidații tremură de emoția necunoscutului. Știu ce mi se va riposta: că unii circiumari, proprietari mijlocii sau învățători și preoți duc de nas pe țărani, îi înșală, ca pe niște copii, și acești aleși pentru cari bieții săteni se devotează, sînt nu arare ori niște mizerabili. În totdeauna se poate da acest răspuns la o alegere. Cei căzuți găsesc că alegătorii sînt niște oi, niște brute sau niște corupți. Trebuie o mare înălțare de spirit cui-va ca să primească înfrîngerea cu seninătate și cu simțul dreptății. Tot așa se critică izbînda electorală în Franța, în Anglia, în Germania. De aci ar trebui să tragem concluzia extra-ordinară că numai învinșii sînt morali, numai cu ei e dreptatea și adevărul, iar învingătorii sînt totdeauna niște mizerabili și niște corupători?!

E admisibil ca un circiumar, un preot sau un învățător să aibă, *într'un sat românesc* o putere mai mare decît proprietarul unit cu guvernul? Iar dacă o au, să nu fie oare fiind-că ei, în anumite cazuri, și față de proprietar sau față de guvern, ori de ambii împreună, reprezintă mai bine interesele sătenilor? Frecvența cazurilor, repetarea lor neconținută de 50 de ani, intențitatea rezistenței sătenilor în alegerile comunale, dovedesc că e la mijloc existența unei adevărate virtuți civice.

Am spus-o și mai sus, ori cît s'ar părea de paradoxal, cei mici și săraci sînt, cînd e un interes serios la mijloc, mai independenți decît cei mari și bogați. S'a scris mult despre defectele mulțimei, dar cît ar fi de scris asupra calităților ei! Să reținem numai un singur fapt: De cînd lumea toți reformatorii religioși, politici, sociali, mulțimelor s'au adresat și nu claselor restrînse.

Chiar în alegerile legislative țărănimea a dat dovadă de independență. Lucrul e aproape miraculos cînd ne gîndim la ce e colegiul al 3-lea!

Alegerile d'lor Dobrescu, Mille, Popovici, Morțun, Nădejde, Veniamin, Dincă Schileru, spre a nu pomeni decît pe acestea, dovedesc ce virtute cetățenească e în țăran și cum știu sătenii să se atașeze de acei în cari capătă încredere.

Eu unul nu m'am îndoit și nu mă îndoesc un moment de virtuțile civice ale țărănimei romine. Explicația că am rămas politicește coada lumii stă tocmai în marea siguranță ce au avut-o clasele noastre de sus că nu vor putea să-și joace mendrele cu țărani. Nu nematuritatea maselor a împiedecat acordarea votului universal în România ci mai curînd teama de aceste mase, de inteligența lor vie gata de-a se adapta la ori-ce împrejurări și a pricepe ori-ce i s'ar expune, de caracterul dirz în fond al unei populații supusă orbește numai în aparență.

În rezumat votul universal mi se pare singurul mijloc de-a ajunge la vindecarea temeinică a relelor de care suferă țara și sînt convins că poporul românesc e perfect apt de a exercita cu folos și pricepere suveranitatea națională.

Cine crede și poate dovedi contrarul, să vorbească.

I. Teodorescu

H. DE REGNIER

din *La corbeille des heures* *

Iți inchipui tu că ceasul poate trece mai încet
De-l trăim cîntînd în prea jîmă-i ca să nu-l simțim cum trece
Ca să n'auzim cum trece cu paneru-i înflorit,—
Strecurîndu-și pururi umbra după gard, și după zid,
După an, și după vreme,—
În mers pașnic ori zorit?...
Fie-i umbra de cenușă ori de-azur,—paneru-i fie
Înflorit atunci din proaspăt, ori cu totul veștezit,—
Drumul ceasului i-acelaș de zimbește, ori suspînă,
De se'nalță drept, ori trece aplecîndu-se în pas,—
Și la fel se scurge vremea și în umbră și 'n lumină
Ceas cu ceas....

Tu-ți torci caeru ori poate împletești ceva cununi;—
Rîndunea ciripește și albina 'n zumzet zboară,
Cade-un fruct,—se'nclină pomul,
Cite-o frunză se 'nfoară,
Și se 'ndoaic cite-un spic,
Tu culegi din fericire ici și colo cite-un pic,

*) Odelette V.

Iei tulpina, dară floarea e a ei,
Și dac'o iei,
Nici n'apuci s'o vezi și 'ndată risipită stă să moară;—
Firul tău ți-l torci
Dar dînsa de pe furcă-ți desfășoară
Aurul ori borangicul caerului care-l torci.—

Uite-te cum toamna 'și țese ploile și pîcla, iată
Picături de ploaie 'n soare, sore 'n lacrimi inecat.
Și privind prin viața-ți toată
Ceasul ăsta ți-l privește,
Ceasul care trece acuma vezi-l ce frumos se-arată
De te cerci să-l intrupezi,—
Are aripele deschise, și privirea i-e curată,
Și-i așa, pentru-că-i seamăn gîndului prin care-l vezi.—
Trece tainic, blind și palid și zimbește ceasul ăsta
Căci tu rizi, iubești, și cinți !...

Elena Farago

Doîna

Caracterul și locul ei în literatura noastră populară

În Viața Românească I 241—247 am arătat care este „origina, caracterul și evoluția doînei”. În acest articol îmi propun pe de o parte a insista asupra caracterului doînei, iar pe de alta a arăta partea anume din literatura noastră populară pe care poporul o numește ori o înțelege ca doîna.

Colecțiile folklorice, de care m-am servit, au fost mai ales următoarele :

Dr. Ioan Urban Iarnik și Andrei Birseanu, Doîne și Strigături din Ardeal, București 1885 (prescurtat Iarnik).

I. G. Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, București 1893 (prescurtat Bibicescu).

V. Alecsandri, Poesii Populare ale Romînilor, București 1862 (prescurtat Alecsandri).

Elena Didia Odorica Sevastos, Cintece Moldovenești, Iași 1888 (prescurtat Sevastos).

G. Dem. Teodorescu, Poesii Populare, București 1885 (prescurtat Teodorescu).

Teodor T. Burada, O călătorie în Dobrogea, Iași 1880 (prescurtat Burada).

Teodor T. Burada, Datinele poporului român la Înmormintări, Iași 1882 (prescurtat Burada Bocete).

Alexandru Țiplea, Poezii populare din Maramureș, București 1906 (prescurtat Țiplea).

În dezvoltările care urmează iaă ca bază poeziile publicate efectiv sub numele de *doîne*. Afară însă de d. Țiplea, care dă informații respective așa de categorice incit nu pot fi puse la îndoială, oare ceilalți culegători au fost și ei tot așa de scrupuloși? Oare poeziile populare publicate sub titlu de doîne de către Alecsandri, Birseanu, Burada, Teodorescu corespund în adevăr realității? Nu cumva acești culegători, ademiniți de frumuseța doînei, au strecurat supt acest titlu și poezii pe care informatorii lor le vor fi numit cu totul altfel? Întrebînd personal pe d. Burada despre poeziile publicate de d-sa sub titlul de *doîne*, d-sa mi-a răspuns că titlul dat este real. Aș dori în această pri-

vință declarații categorice și din partea altor culegători. În tot cazul ar trebui pornită o anchetă în această privință, căci, împreună cu scurgerea vremii, poeziile populare tind și ele a dispărea.

Declar dela început că eu mă pun din punctul de vedere nu al estetului, care abordează literatura populară înarmat cu teorii de clasificare a genurilor literare, ci din punctul de vedere al filologului, care *constată* un lucru *la popor* și caută să-l explice *ca atare*.

Spuneam că *doîna exprimă orice sentiment* și are ca substrat *melancolia și resemnarea*.

Melancolia doînei a fost observată demult: „*Doînele* sînt cîntice de iubire, de jale și de dor, *plîngerî duîoase* a inimii Romînului în toate împregiurările vieții sale“, Alecsandri 223; — [Mocani] cîntă tot felul de cîntice și moldovenești și mocănești și ardelenefști și însfirșit știe a o întoarce și pe struna acelei poeme așa de simplă și nevinovată, așa de dulce și plină de dor și *duîoșie*, ce se chiamă *doîna*!“, A. Russo, Soveja, în Revista Romînă 1863 pg. 448; — „*inimă albastră* are omul cînd e *trist*, măhnit, cînd pe dînsul nu-l mîngăe nemic din frumusețile ce-l încunjoară. *Doînele sînt cîntece de inimă albastră*“, M. Lupescu la Hasdeu, Etymologicum 719; — „Romînul cîntă în șezătoare; cîntă la munca cîmpului, la drum și, că cîoban, pe cele dealuri. *Doîna* lui e *duîoasă* cași el... Romînul la chef e sfătos, dă la povețe ori îi vin în minte toate amărăciunile și cîntă *doîna de jale*, de se topește inima-n el“, I. Paul, Țaranul romîn și ungur în Ardeal Iași 1899, p. 37, 40. Acelaș lucru și despre *aria doînei*: „Toți păstorii romîni port în briu un fluer mic ce se numește fluer cîobănesc și sună din el deosebite *arii*, unele vesele, iar cele mai multe *melanholic*e și foarte espresive... La Bicz, pe malul Bistriței, am întîlnit un păstor, anume Brîndușă, carele se înălța la gradul unui adevărat artist prin talentul cu care cînta *doîna* din fluerul său“ Alecsandri 193; „Balada Dolcăi precum și aceia a Mioriții le-am cules din gura unui baciū, anume Udrea, dela stîna depe muntele Cîahlău. Acel păstor suna din buciūm cu o putere estraordinară, încît munții se răsunaū în mare depărtare. El cînta și din fluer mai multe cîntice cîobănești, iar mai cu samă *doîna* cu o espresie de *înduîoșire ce aducea la lacrimi* în ochii celor care-l ascultaū“, acelaș, ibid. 57. Faptul a fost remarcat și de străini: „Un muzic de mare talent, d. Henri Erlich, care a locuit cîțiva ani în Romînia și a publicat un album de *arii* romînești, zice în precuvîntarea aceluī album: „naționalitatea Romînilor se arată curată și necontestabilă atît în limba și datinele lor cît și chiar în muzica lor deosebită de oricare alta. Negreșit *arii* romînești vor părea foarte curioase popoarelor occidentului pentru melodia lor cu totul originală și citeodată, putem zice, sălbatică, și pentru companiamentul lor ce cuprinde uneori acordurile cele mai capricioase, cele mai bizare, și alteori foarte simple și monotone. Ele aū însă o espresie de melan-

holie dulce și dureroasă chiur. Sint mai cu samă unele pasaje misterioase carele fac să se prezinte dorinți infocate și ascunse în fundul inimii, și care se manifestă *printr-un soi de blîndet melodic. Aceste sînt ariile doinelor*“, Alecsandri 233 1).

Resemniarea doinei n-a fost însă observată îndeajuns. Bibicescu XXXVII spunea că „*doina transilvăneană* e tot un fel de *consolare* a oricăror suferinți“, dar se grăbea să adauge că „*Rominul e optimist, dar nu fatalist*“ (ibid. XL) și că „*optimismul înăscut poporului romin esplică doina lui*“ (ibid. XXXIX). Totuș o doină din Transilvania spune :

Fii, inimă, răbdătoare,
Că-ai pămîntul supt picioare !
Rabdă, inimă, și tacî
Ca pămîntul care-l calci !
(Bibicescu 3)

Pe acest fond de melancolie și resemnare și în mijlocul naturii poetice a Carpaților, Rominii au brodat *doina, care cîntă iubirea, dorul, durerea și natura.*

Cu totul altfel înțelege doina d. Delavrancea. Într-o conferință, pe care a ținut-o la Iași și pe care a publicat-o în întregime și în Calendarul Minervei pe 1903 p. 95 — 103, d. Delavrancea a susținut că doina a fost la origină un cîntec de război : „Cuprinsul doinei trebuia să fi fost vitejesc, iar nu jalnic. Nu plingere, ci strigăt de bărbăție ; nu melancolie, ci energie națională. Prin ea se exprima nu poezia iubirii, ci energia etnică a celui mai războinic popor de acum cinci secole. Altfel de ce s-ar fi gîndit Cantemir la „Marte“, cînd vroia să-și dea samă de origina doinei ? Și de ce el, pe la începutul secolului al XVIII, leagă doina de faptele războinice ?“ D. Delavrancea nu bagă de seamă, între altele, că Cantemir nu face etimologie în sensul filologic al cuvîntului. Notița lui, foarte prețioasă, se referă la doina din timpul lui, nu la doina primitivă născută în Carpații Transilvaniei. Apoi, adevărata etimologie a doinei, cea dată de d. A. Philippide, exprimă tocmai durere. Amintesc însfirșit d-lui Delavrancea că „din toată înfățișarea fizică a Rominului, din expresia feței și din mișcări, vezi *temperamentul melancolic sau flegmatic*, pe omul cumpănit și liniștit, care nu-ș iese cu una cu două din sărite“ (I. Paul, Țaranul romîn și ungar din Ardeal, Iași 1899 p. 11). Conferința d-lui Delavrancea este însă importantă prin faptul că în ea s-a admis ideea de evoluție a doinei, idee emisă deja mult mai înainte. A. Russo, Poesia populară în Poia societății pentru literatura și cultura romînă în Bucovina an. 1868 p. 189—195 spusese : „Cele mai multe balade [= cîntice bătrînești], ce le avem, datează dela seculii XVI, XVII și

1) Despre Ehrlich și colecția lui de arii romînești, v. mai pe larg Alecsandri, Melodiile romînești, în Romlnia Literară an. 1855 pg. 110—113.

XVIII, precum Toma Alimoș, Gruia Grozovan, Codreanu, Ghimiciu, Novac, etc. Societatea depe atunci era războinică; toți oamenii erau înarmați, toate ideile pornite spre luptă cu dușmanii țării... Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea, unde Rominul intra în doi ca în doisprezece, și unde Hanul Tatarilor trimetea jalobă către Domni Moldovei cu rugăminte ca să poruncească Grozovenilor depe atunci de a nu li mai opri calea, când se întorceau cu pradă din țara leșască! Inșă roata norocului se întoarce! Starea Principatelor se schimbă, neatîrnarea lor piere; poporul suferă, vitejia lui amorțește și trece dela gloate la cete, dela cete la indivizi, și prin urmare *baladele strămoșești sînt înlocuite prin cîntice de frunze, cîntice hoșești [= doine haiducești]*“.

Iarnik și Birseanu împart *doinele* din colecția lor în: *doine de dragoste* (puterea dragostei, lauda ibovnicului și ibovniciei, dragoste nehotărîtă, îndemnări la dragoste, dragoste cu frică și cu zulie, dragoste ascunsă și cu pîdică, dragoste pizmuită, dragoste cu gluma, deosebite), *doine de dor și de jale* (puterea durerii, năcazură din pricina durerii, drăguții depărtați unul de altul, moartea unuia dintre iubiți, dragoste stricată, jalea celor ce n-au nimerit bine cu căsătoria, jalea celui muștrat și pizmuit, jalea celui depărtat dela ai săi, jalea orfanului, deosebite), *doine de muștrări și de blăstămuri* (neînțelegeri între iubiți, dojeniri făcute celor necredincioși în dragoste, muștrări și blăstămuri din partea drăguței părăsite și drăguțului părăsit, muștrări din pricina socrilor și părinților, muștrări din partea fetei silite la măriș, deosebite), *doine haiducești, doine de-ale cătăniei*.

Dar aceste sentimente se găsesc și în alte poezii decît cele publicate sub titlul de *doine*, se găsesc și în *cîntece*, în *hore* și în *bocete*. Deja din citațiile precedente s-a putut vedea că *doină=cîntec*. Alecsandri definea *doinele* prin *cîntece*, ba chiar adăuga: „Unele *doine* port și numele de *cîntece*, *voinicăști* în Moldova, *oltenăști* în Valahia și *haiducești* în Ardeal“ (ibid. 223), și într-adevăr unele *doine* poartă la el titlurile: *cînticul răzeșului, cînticul plugarului, cînticul călugărului, cînticul orbului*. — C. Negruzzi, Opere I, București 1905 p. 317: „Sînt deosebite *cîntece* populare [în Moldova]: cîntul ostășesc sau istoric, cîntul religios, cîntul dragostei și a nunții și cînticul codrului sau voinicesc“; același, ibid. 321: „Aceia însă ce caracterisește pe Moldovan sînt *doinele* sau *cînticele muntene*“. Decî sînt *doine Cîntece(le) Moldovenești* publicate de Elena Sevastos, împărțite în *cîntece* privitoare la *părinți și fiu, dragoste, codru și cîmp, străinătate, soartă*, apoi *cîntece de chef, ostășăști și bătrînești*. Sînt *doine* și *Poezii(le) populare din Transilvania* culese de I. G. Bibicescu, privitoare la *iubire* (dragoste, drăguții certați, iubirea de familie), *străinătate, cătănie, codru*. Sînt *doine* și *horele*, căci „*hore* se numesc și ariile ce împreunează danțul, precum și versurile ce sînt improvizate în vremea gîocului. Caracterul lor e vesel și glumeț și mai adesea *iubitor*“ (adică privitor la *iubire*),

Alecsandri 323; — „*horă* = *cîntec*, *doină*, *baladă*. Poporul din Maramureș nu face deosebire între *baladă* și *doină*. Cîntecile măi lungi, *baladele*, de comun le numește *hore* pl. *hori*; cele măi mici, *cînticele*, *doînele*, *hore* și *dîrlaiu*; cest din urmă de regulă insamnă melodie; diminutiv *horică*“ Țiplea 110 b.; „*fariile horelor* răsună cu o veselie la care omul nenorocit se dă în momentele sale de uitare și de plăcere“, Henri Ehrlich, la Alecsandri 223. — Sint *doine* și *bocetele* care se cîntă la morți „cu glas jalnic și monoton“ și pe care le-am putea numi *doine elegiace*. Într-adevăr în *bocete* se cîntă *jalea* pe care o lasă cel răposat. Înșă, firește cu o intensitate ceva măi mică, și fără să fie vorba de moarte, acelaș subiect îl au și unele *doine* și *cîntice*. Astfel sint *doinele* pe care Iarnik 191—210 le-a publicat supt titlul ‘Jalea celui depărtat dela ai săi’ și ‘Jalea orfanului’ și unele *cîntice* pe care Sevastos 7—36, 211—223, 227—254 le-a publicat supt titlul de ‘Părinți și fii’, ‘Străinătate’ și ‘Soartă’. În Maramureș „cînd moare vreun fecior tînăr ori vreo fată din sat, atunci nu-l cîntă (= *bocesc*) femeile, ci-l *horesc* fetele, adică îl petrec cu *hori*, *cîntece*, până la groapă, de regulă cu acompianierea măi multor lăutari“ (Țiplea 110 b), de unde rezultă că *hore* = *bocet*, și am văzut măi sus că *hore* = *doină*. În ținutul Oașului (Candrea, Graiul Oașului 50 a) a *hori* = a cînta, iar în Ardeal a cîntu și a *chiui*: „Prin grădină pe cărare, pagubă că-i iarba mare și nu pocî mere *horind*, mindrului versuri făcînd!“ Iarnik 253. (Se știe că în popor *v(i)ers* = *cîntec*). — „Ce *horești*, ce *chiuești*, că de glasul gurei tale, da stă apa-n loc pe vale!“ Bibicescu 301. (*Horești* este imediat alături de *chiuești*). — „Văd o dalbă de cătană ce *horăia* și *chiuia*. De cîntecele lui pica frunza codrului“. Bibicescu 301. (*Horăia* este alături de *chiuia* și se spune cu privire la *cîntece*). Din cauză că a *hori* = a cînta și *horă* = *bocet*, în ținutul Oașului (Candrea ibid 49 a) și în Maramureș (dupăcum rezultă din citația dată măi sus după Țiplea) a cînta = a *boci*, a *jeli un morl*.

În sfîrșit sint *doine* și *strigăturile* (*chiuiturile*): *striget* = *doină*, *cîntec*, *chiuitură* (Candrea, Graiul din ținutul Oașului p. 52 b); iar în prima parte a acestui studiu am arătat că în Moldova *cîntecele de leagăn* se numesc și *doine de leagăn* (Sezătoarea IX 162). Deși nu am la îndămină o informație pozitivă, totuș acelaș lucru se poate spune și pentru Ardeal, căci din *dăina* = *doină* s-a derivat verbul a se *dăina*, care, după Viciu Glosar 39 a, insamnă a se *legăna în luiș*, în *scrînciob* (de pildă „Ieri toată ziua m-am *dăinat* cu scîrcîomu la gura văii“), de unde apoi *dăinuș*, *dăiniuș* ‘huiș cum fac copiii, fuțul’, ibidem. În cele măi multe părți ale Ardealului *horele* se numesc *strigături* (Iarnik IX).

Ca observație finală notez că în Maramureș la orice poezie se-ntrebuințează ca refren cuvintele *dăina* și *dăinu* = *doină*. Țiplea 108 a: „*Dăina* și *dăinu* e veșnicul refren în poeziile din Maramureș. ‘Morți *dăinu* și *dăina*’, ori ‘he! *dăina*, mindră *dăinu*,

și iară mindră *daîna*' și așa mai departe. Sint melodii așa întocmite, unde după fleștecare vers urmează vreun *'duînu* mindră și *daîna*' ori altele".

Pentru mai multă edificare iată cîteva apropierî:

Fratele răzleț
(*cîntic*)

Frunză verde pădureț,
Ollollo frate răzleț,
Pela noi tirziū te-arăți,
Că decînd te-ai răzlețit,
Pela noi n-ai mai venit!
Cum te plîng surorele
Pe toate cărărele,
Cum te plînge cea mai mare,
Cu păr galbăn pe spinare.
Cu lacrimi până-n paftale;
Te plînge cea mijlocie,
Cu rochița vișinie,
Cu lacrimi până-n bărbie:
Cum te plînge cea mai mică,
Cu rochița de-alestincă,
Frunza-n codru să despică,
Să despică, să usucă,
Și la pămînt jos că pică.
Cum te plînge măcă-la,
Nu te plînge niefuna,
Ți să rupe inima!

(Sevastos 7)

Variantele 'Fratele răzleț' și 'Fratele răsneț' sint date de Alecsandri 379, 280 ca *doîne*.—Tot ca *cîntic* este dată și varianta din Șezătoarea X 52 b.

Doîna

Săraca străinătate,
Mult avuî de tine parte!
Vai mîncatu-s de străini
Ca iarba de boi bătrîn,
Și mîncatu-s de dușmanî
Ca iarba de boi bălanî;
Mîncatu-s de răutate
Ca iarba de vacî cu lapte.
Și mîncatu-s de nevoi
Ca iarba de cele oi!

(Iarnik 191)

Bocet

Scoală, scoală, volnicel,
Dragul mamei tinere!,
Și te uîlă, tu, la mine,
De privește cum îți vine
Toată ceala preușască,
Dela noi să te pornească!
Aū tare te-ai suparat,
Tu pe mama de-ai lasat
Și de ca te-ai depărtat
În pămînt întunecat?
Ziūa bună n-ai luat!
Dece, dragă, nî grăești,
Lingă tine nu privești,
Cum te plîng surorile
Pe toate cărările,
Cum te plînge cea mai mare,
Cu păr galbăn pe spinare,
Cum plînge cea mijlocie
Cu lacrimi până-n bărbie,
Cum te plînge cea mai mică
Frunza-n codru se despică,
Pică jos și se usucă.
Scoală, scoală, pe picioare
Si fă umbră pe cărare
Pînla casa ta din vale,
Ca să-ți vezi tu armele.
Armele și gloanțele,
Că decînd tu le-ai lăsat
Rugina că le-a mîncat!

(Burada Bocete 116—117)

Bocet

Nici n-ai mamă, nici n-ai tată,
Parcă ești lăsat din peatră;
Nici n-ai frați, nici n-ai surori,
Parcă ești lăsat din nori;
Ești mîncat tot de străini
Ca iarba de boi bălanî,
Ești mîncat tot de nevoi
Ca iarba crudă de ploî!

(Burada Bocete 106)

La Podețul cel de piatră
(cîntic)

Doină

La podețul cel de piatră
N-am nici mamă, n-am nici tată ;
La podețul cel cu flori
N-am nici frați, n-am nici surori.
Creșteți flori cit gardurile
Ș-astupați pirlazurile
Să vă bată vînturile
Ca pe mine gîndurile.
Creșteți flori și-imbobociți
Bobociți și nu-nfloriți,
Că mie nu-mi trebuiri,
Că decînd v-am semănat,
Tot cu lacrimi v-am udat,
Și decînd v-am rasădit,
Tot cu lacrimi v-am stropit.
Es afară cat la munți,
Intru-n casă, n-am părinți ;
Es afară cat la brazi,
Intru-n casă n-am nici frați ;
Es afară cat la flori,
Intru-n casă, n-am surori ;
Es afară, cat la spiui.
Intru-n casă la streini !
(Sevastos 11)

Creșteți, flori, cit gardurile
Să vă bată vînturile,
Ca pe mine gîndurile,
Și secați din rădăcină,
Cum plîng eu dela inimă.
Creșteți, flori, și nu-nfloriți,
Că mie nu-mi trebuiri,
Că n-am frați să vă-ngrădească,
Nici surori să vă plivească,
Nici nepoate să vă poarte !
(Iarnik 209—210)

Fragment de bocet

Nici n-am frați, nici n-am surori,
Numai grădina cu flori.
Creșteți, flori, dar nu-nfloriți,
Mie nu-mi mai trebuiri ;
Creșteți flori cit gardurile,
Să vă bată vînturile,
Ca pe mine gîndurile !
(Burada Bocete 103)

În *cînticul* 'La Podețul cel de piatră' e vorba despre *podețul cel de piatră, podețul cel cu flori*. Tot așa în *cînticul* 'Frunză verde stuh de baltă' din Sevastos 9 este vorba despre *podețul cel de piatră, podețul cel de-aramă, podețul cel de brazi, podețul cel cu flori*. Aceste *podețe* sînt *podurile* care se pun în calea mortului (v. Burada Bocete 26) și despre care e vorba și în unele *bocete*, ca d. p. bocetul XIX din Burada ibid. 120.

Aceste exemple arată în mod lămurit că *doină=cîntic=bocet*.

Pentru legătura *doină-cîntic-horă bocet* să se mai compare însirșit următoarele. Poezia CLXXIV este dată de Iarnik 79 ca *doină*; o variantă a acesteia 'Sarace dragostele' este dată de Sevastos 107 ca *cîntic*.—Poezia CCCXX este dată de Iarnik 144 ca *doină*; două variante ale acesteia 'Cum să nu-mi fie dor?' sînt date de Bibicescu 31 și 118 ca *poezii de iubire*.—Poezia CDX este dată de Iarnik 191 ca *doină* (jalea celui depărtat dela ai săi); o variantă a acesteia 'Sărmana străinătate' este dată de Sevastos 8 ca *cîntic* (părinți și fii); o alta este *cîntic cătănesc* la Hodoș, Cîntece cătănești 9; iar o alta constituie începutul *bocetului* XL din Burada Bocete 106.—Poezia CDXXXI din Iarnik 201 este dată ca *doină* (jalea celui depărtat dela ai săi); o variantă a acesteia 'Apoi cum să nu suspin?' este dată de Bibicescu 111 ca *poezie de străinătate*; o alta 'Frunză verde doi bujori' de Sevastos 88 ca *cîntic* (părinți și fii); iar 'Dorul de rude' și 'Așa-mi vine' sînt date de Teodorescu 284 tot ca *doine*.—Po-

ezia CDLXX este dată de Iarnik 200 ca *doină* (doine de muștrare și blăstămuri); două variante ale acesteia 'Frunzuleană de negară' și 'Frunză verde de negară' sînt date de Sevastos 11, 214 ca *cîntice* (primul—părinți și fii, al doilea—străinătate).—'Cînticul răzeșului' este dat de Alecsandri 227 ca *doină*; o variantă a acestuia 'Cîntec răzășesc' este dat de Sevastos 320 ca *cîntic bătrînesc* și amîndouă sînt *doine haïducești*.—'Doîna voînicească a lui Ion Petrariul' din Alecsandri 259 este *cînticul bătrînesc* 'Petrariu' din Sevastos 318, iar *cînticul bătrînesc* 'Văleanaș' din Sevastos 297 este în realitate *bocet*.—'Frunză verde cimbrisor' este *cîntic de dragoste* la Sevastos 142; o variantă a acesteia este *poezie de iubire* la Bibicescu 81—82, iar o alta este *horă* la Alecsandri 374. Și nu găsesc de nevoie să mai înșir și alte variante.

Concluzia care se degajează din aceste fapte este următoarea. În Carpații Transilvaniei s-a născut doîna primitivă între 400 și 1200. După acest interval, alături de doine, Românul a mai creat și alte feluri de poezii populare, anume cîntece, hore, strigături, bocete. Aceste feluri de poezii s-au născut însă pe baza acelorasi sentimente de melancolic și resemnare și motivul lor e același—iubire, dor, durere și natură. Odată ajunși aici, două ipoteze se pot face. Orî cîntecele, horele, strigăturile, bocetele sînt *doine transformate, localizate* după împrejurări.—cînd se cînta, *doîna* lua numele de *cîntec*; cînd se cînta și se juca, lua numele de *horă*; cînd se striga orî chiuța, *strigătură* orî *chiuitură*; cînd se bocea, *bocet*. Orî cîntecile, horele, strigăturile (chiuiturile), bocetele au fost dela capul locului poezii de alt gen decît doînele, și numai mai tirziu, din cauza asemănarilor de care am vorbit, au trecut în rîndul doînelor, așa că astăzi pentru țaran, și deci și pentru cercetător, o deosebire de fond între doine de o parte și cîntece, hore, strigături, bocete de alta nu se poate face. Și deci, orî *toată* literatura populară este *doîna*, orî *doîna* a constituit o *grupă* aparte de poezii, dar care astăzi nu se mai poate deosebi în fond de celelalte grupuri reprezentate prin *cîntece, hore, strigături, bocete*.

La părți din Romînie însă o diferențiere a genurilor tot a avut loc. Așa, la Moldoveni, unde prin *chiuitură* se înțelege exclusiv o poezie obișnuit de 4 până la 6 versuri care se chîie în horă și prin care se satirizează diverse vîrți și defecte, iar prin *horă* poezia care se cîntă în timpul dansului cu același nume, și în același tact.

Rezultatul la care-am ajuns prin această cercetare va surprinde desigur pe cei care caută în literatura populară genuri literare tranșante. Din parte-mi eu aș fi foarte bucuros dacă acest articol ar putea deștepta atîta interes, încît să provoace reluarea chestiunii pe baza unei anchete folklorice conștiințioase, căci colecțiile de poezii populare de până, acuma n-au fost publicate după toată rigoarea științifică.

G. Pasca

Note și schițe din Dobrogea*)

II

...Pornim din Constanța spre miazăzi pe un drum de țară, care merge pe-aproape de țărmul mării, întâi pe lângă vii și ogrăzi, apoi numai între suprafața lucie și mișcătoare a apelor în stînga, iar în dreapta cîmpia arsă și fără copaci, întretăiată ici-colea de cîte-un delușor sau vre-o vilcea uscată.

Calc ferată nu se pomeneste. De-atîția ani se luptă *coloniștii* să lege Tulcea cu Constanța și tot nu se poate; dar-mi-te marele nostru port cu un *sat lătăresc*, deși e și stațiune balneară de-o oarecare însemnătate! De-aceia mergem cu trăsura.

După un drum de-o oră, ne oprim într'un sătucean, la ușa unui *han*, înaintea căruia e un amestec zgomotos de călăreți, trăsuri și căruțe. Aici, supt un umbrar de lemn învechit, în căldura năbușitoare a lui Iulie, supt un adevărat cer de Orient, se poate bea cafea în cești mari turcești, cu semilună aurită în mijlocul smălțușelii așa de colorate. Nu vezi decît figuri străine și n'auzi decît vorbă la fel. Singură pajura României... dela tabla cu „Regia monopolurilor“ îți spune sub ce stăpînire te găsești.

În sfîrșit pornim, și după încă vre-o oră de pustiu, trăsura se oprește pe șosea în fața unui pîlc de clădiri noi, albe, vesele, în mijlocul unui parc de salcimi tineri, cu bănci și alee, parc ce se întinde scoborînd încetișor pînă jos, la plaja pe care o bate fără încetare valurile spumoase ale mării. Acest ținut înfloritor, această oază în pustiu de pînă acum, e Sanatoriul Eforiei. Prin parc se preumblă și se joacă micii bolnavi și desmoșteniți, aduși să se întrămeze în aerul ozonat al coastei. Parcă ar fi niște plante ofilite, exotice în acest ținut, care e numai apă, mișcare, aer, senin și soare...

De-aci înainte drumul e așternut pe o limbă de pămînt, prinsă între mare și lacul mohorit și cu aspect metalic pe care l-au numit *indigenii*, Tekir-Ghiol, adică Lacul-Sărat.

Pentru cine vizitează satul cu acelaș nume, numai pentru băi, drumul se împarte: cine are mijloace puține și-și caută numai de sănătate, o ia pe drumul gloduros și neîngrijit, care se desface în dreapta, pe malul lacului, spre sat; cine nu se *bucură* de condițiile de mai sus, mai face cale de-un ceas, pe-o șosea

*) Vezi V. R. VI. 59.

mai îngrijită ca să ajungă la așa numitul Otel Movilă. E o clădire singuratică, nouă, costisitoare, așezată pe țărm, avînd în spate lacul și-n față marea, la a cărei plajă te cobori pe trepte săpate în pămîntul argilos al țărmului. Plaja e foarte întinsă și se îndoaie, împreună cu țărmul, în adîncul mării, pînă la un colț de uscat înalt, pe care se înalță în zare albul far dela Turla. Și cînd dai de monumentala și moderna clădire răsărînd din mijlocul bălărilor, și-ți arunci ochii în jos, la plaja argintie pe care foște lumea în foalele multicolore și uniforme strălucitoare, în acel decor format de lucirea apelor mișcătoare și de seninul cerului—ți se pare că-i în basme, și, după-aceai trecut prin ținuturile arse de cine știe ce scorpii, ai dat de vestitul palat fermecat...

Dar aici e viața scumpă, unde „se arată” sănătoșii boğați; aici e o viață trecătoare și de paradă, care ține două luni pe an; pe cînd viața locală, trainică, adevărată, a „indigenilor” e dîncolo, la capătul cel mai depărtat al lacului, unde te poți duce dela otel cu-o barcă, sau din dreptul Sanatoriului, pe drumul gloduros și neîngrijit, cînd pe sus, pe cite-un mic podiș, cînd pe jos, pe-aproape de noroiul negricios metalic și greu-misoritor al lacului.

Nu poți merge decît cu ceiace găsești, adică cu o căruță, cu *harabaua*, pe care un glumeț indurerat a numit-o „gondola” stepii dobrogene. Tatarul, cu fes și'n haine înfoiate, subțiri și viu colorate, cu fața negricioasă și cu ochii vii aprinși, își mină căluții cu multă îndemănare și... tace. Tace, pentrucă tu nu știi tătăreasca lui. Cu multă greutate am aflat că-l cheamă „Mirilë”.

— Mirilë, nu știi rominește?

— *Ioc.*

Și ride, ridicînd din umeri și biciuînd caii.

De pe un delușor pe care trecea drumul, am zărit capătul lacului, împrejurul căruia se înșiruiu pe mici înălțimi clădiri lungi, scunde și albe, așezate paralel. Deasupra unora din ele filite voios tricolorul nostru. Iar mai departe, în gurile unor vâlcele citeva cumpene, pe dimburi citeva mori de vînt, și tocmai în fund, o ingrămădeală mohorîtă de colibe joase și pămîntii, care formează adevăratul sat tătăresc, a cărui așezare incepe într-o adîncitură și se sfîrșește tocmai sus, pe creasta dealului.

Întorc ochii, ca să văd, după pajiștele arse, dunga lată și cenușie a mării, care pare că taie bolta azurie. Un vuet prelung îmi izbește auzul, iar la picioare apele lacului, aci negre, aci verzul, aci tulburi numai, se mișcă încetîșor sub bătaia vîntului. Cam pe la mijloc se leagănă, ușor două mici bărci cu pinze.— În față abia se deosebesc clădirile cele lungi, joase și aliniate, deasupra cărora filtesc drapele. Mi s'a părut că am înainte unul din tablourile aclele ce înfățișează posturi militare, pe malul unui lac, în clima caldă, în vre-o colonie africană...

Peste un sfert de oră am ajuns. Pe marginea lacului sînt corturi cu-o întreagă gospodărie, locuinți ale oamenilor sârmani,

bolnavi de prin imprejurimi, sau ale celor care, venind prea târziu, n'au găsit nici macar o colibă tătărăscă. Asta mi-aminti de „Balta-Albă“ a lui Alecsandri. Ei, dar era în 1844!

Clădirile cele lungi și scunde sint parte grajduri turcești, transformate într'un fel de „oteluri“ pentru vizitatori mai nevoiași. Centrul și toată viața o găsești în jurul uneia din aceste barace uriașe, a cărei firmă și explică „centralizarea“. Iată-o în toată întinderea ei:

„Hotel Traian. Băile Centrale. Băuturi spirtoase.

„Restaurant. Cofetărie. Cafenea și lăptărie.

Nu știi zău ce mai lipsea! Și asta-i pentru *coloniști*, deoarece Tatarii și Turcii au „centrul“ lor, sus pe deal, în fundul satului, o mică ceainerie, la „Belvedere“. Pentru 5 bani, Tatarii și Turcii primesc un pahar de ceai sau o ceașcă de cafea. Tineri beau și pleacă repede. Bătrînii, cu cealmale mari și cu bărbi albe la fel, stau la „taifas“, cu ciubucile în gură, așezați turcește pe niște modeste sofale—paturi lungi de scinduri, acoperite cu rogojini. Podeaua e pămînt gol. Stăpînul e și bărbierul satului. Lingă marele ceainic strălucesc lighianele de aramă—și până să ducă ceaiul vre-unui mușteriu, celălalt rămîne nemișcat pe scaun, cu sâpunul pe obraz. Afară, mai la o parte, pe o măsuță de lemn schiloadă, doi Tatarî joacă cărți. M'am apropiat. S'au sculat respectuos și cu temenele m'au salutat:

— Sabalai rusum!

Le-am răspuns și eu, murmurînd acel „sabalai“ pe care-l prinsesem dela dinșii.

Prin semne și prin cîteva vorbe cunoscute i-am întrebat ce joacă.

— *Olutzbir*.

Adică „treizeci și unu“.

Unul din cei doi jucători e turc și-l cheamă Ali. E căruțaș. Umblă prin satele din jur, pe la Movilă, pe la „Kiustenge“—așa că mai rupe ceva rominește. Peste cîteva luni o să intre în armată. Se duce cu plăcere:

— La tîni ioc batai!

A pătruns și la ei vestea că nu se mai bate în armată. Asta li-cra singura grijă și temere cît or sta în armata stăpînitorilor. Ba mai duce grijă și de „beigir“—de căluțul lui. Și dacă-i pare rău de ceva, e că n'are pămînt. Nu le dă decît pentru casă, din valtra satului. Mai cu samă suspină ei după pămînturile emigranților, adică ale celor ce pleacă de voe în Orient, nemulțumiți, mai ales Turci—pămînturi care incap pe minile altora, străini de el și de neamul lor.

Pămînt! Nu-l cer numai Turcii și Tătarii. Il cer și Romîni de-ai noștri. La întoarcerea în sat, m'am dat în vorbă cu un Ardelean, căruțaș și dinsul, de fel din Surduluc, o comună din apropiere. A venit acum treizeci de ani de prin părțile Sibiului.

— Apoi de ce te ții numai de cărușie?

— Da ce să mai fac?

— N'ai pământ?

— De unde? Nici noi, nici păcătoșii ăștia de Turci ori Tătari, ce sînt!

— Dar am auzit că au avut pământ, însă l-au vîndut și au plecat.

— Așa au făcut, domnule, bată-i pustia. Și bine li-e, că l-au dat pe nimic,—cu cinci lei hectaru și fără acte mai toți. Da chipurile nu l-au dat de tot, ci pe 20 de ani, socotind, cum zic unii mai colțoși din ei, că peste 20 de ani vine Sultanu ăla al lor, cu putere turcească, să ia Dobrogea. Și unii s'au întors. Crezi d-ta c'a mai văzut vr'unu pămîntu lui? Azi le ia ciocoiu 20 de lei arendă pe hectar...

— Si toți aceștia mai cuprinși de pe aici s'au îmbogățit cam așa?

— Aș! ăi mai mulți ău început-o pe vremea pomenilor, cînd nu să putea ști cum și ce fel, cînd s'a luat Dobrogea dela Turci. Pîn unele locuri te trăgea ingineru de minică, că și el lua un leu de fiecare hectar măsurat. Pe mine nu mă ruga? „Ia, mă, zicea domnu inginer, dela noi, că mă sărăcești, dacă nu iei!“ Intreabă-mă și d-ta pentruce n'am luat? Mă țineam de altele pe atunci... Și luau, domnule, toți, pe numele lor, pe-al nevastii, al copiilor, al slugilor. Uite Bulgaru ăsta după deal, cu casa aia frumoasă, a luat 300 de hectare cu 75 de bani...

— Cum asta?

— Păi, trei timbruri de 25 de bani pe trei petiții—pentru el, nevasta și-un copil. De fiecare petiție 100 de hectare. Nu-i vorbă, că plătea pe urmă, în 10, 20 și 30 de ani cu 4—5 lei hectaru pă an—da la început te făceau ciocoi fără nici-un ban. Și mai tirziu, ce să vezi d-ta, că s'a căit statu—așa a mers vorba pe la noi—și-a luat seama și-a vrut să vază cum și cui s'a dat.

Și-au căutat și pe unul, căruia-i zicea Dulău în petiție, pe la curtea unui mocan dela Megidie. Și l-au tot căutat, pînă ce au dat peste un cioban bătrîn, fost în slujbă la mocan, care cum a auzit de cine se întreabă, a început să mormăe: „Dar ce tot îl căutați, călca-l-ar nevoile, că a murit demult și n'a fost decit un ciine bătrîn al stăpinului“. Păi cum vezi, domnule, s'au dat pămînturi și pă nume de cini. Iacă de-aia nu trebuie să-i plîngă nimeni pe păcătoșii ăștia de Turci, de și-au vîndut pămînturile!...

Și și-a luat ziua bună și-a plecat...

A douazi am vizitat satul mai cu de-amănuntul. La dreptul vorbind, e cam risipit. De-o parte, pe-un deal mic, e partea turcească, iar în vale și pe dealurile din stînga văii, sînt așezările tătărăști, deasupra cărora, între armanuri, se'nșiră morile de vînt, iar între șerpuiturile văii, fîntinele.

După cum am aflat dela unii și alții, Turcii și Tătarii o duc bine între ei, iar ai noștri prețuesc mai mult pe Turci, care sînt mai pașnici și ascultători; Tătarii sînt vicleni și dirji. Turcii de al'fel sînt și puțini. Casele sînt adevărate fortărețe, fiind în-

conjurate cele mai multe, deși numai un fel de colibe, cu ziduri înalte de „cărămizi locale“, așa numitele „chirpici“, făcute din pământ amestecat cu pae. Aproape nu e casă să nu aibă pe-alătura depozitul de „chirpici“ gata sau în lucrare. Ogrăzile Tătarilor sînt foarte curate și ei au din toate cele ale gospodăriei de țară—și au încă din belșug, dar numai cînd vor să-ți dea. Altmintrelea, cum te-au simțit cinii—care nu lipsesc dela nici o casă, „chiopeci“,—se crapă ușa casei tainic de careva și...

— Ioc ! Ioc !

„Ioc“, adică „nimic“, n'au nimic, din tot, din orișice ai căuta, sau chiar și ce nu te-ai gîndit a căuta. Toată silința pe care ți-ai da-o să-i dumerеști, să-i imbunezi, să mai stea în ușă măcar, e zădarnică. Dealtfel nici n'ai cum, căci semnele și interjecțiile nu te pot ajuta în asemenea cazuri. *Nici o vorbă* romînească nu s'aude și nu se înțelege în mai toate casele tătărăști.

Interiorul îl poți cuprinde atît cît poți lura cu ochiul prin deschizătura ușii: curățenie, ordine, simplitate, rogojini pe podeaua de pămînt galben și lungi paturi-sofale pe de margini; nici un ornament; prin *ferestre* n'ai cum te uita, căci nu sînt, afară numai dacă nu vei da acest nume singurului ochi al fiecărei odăi, cirpît și zăbrelit și-acela, și nu mai mare de două palme.

De-acia prin deschizătura ușii cînd te uiți, ai o priveliște tainică, curioasă, din care se desfac, cînd vor să-ți iasă înainte, figurile acelea caracteristic-tătărăști, fețe palide, unghiulare, cu ochi puțini oblici și vioi—mai ales ai femeilor, care sînt mult mai albe ca bărbații și par umilate, cu ochii mai mari și de-obicei cu două coade groase pe spete. Au un aspect foarte pitoresc, mai ales că poartă haine ușoare, multicolore, și, în loc de rochii, foarte multe au niște lungi șalvari liliachii. Nu primești nici un zîmbet, nici o privire prietinoasă. Și-o liniște, de-și pare că se pregătește ceva în fiecare casă, cînd îi vezi ieșind și intrînd, după îngrăditura înaltă de chirpici, strecurîndu-se tainic și'n tăcere...

Tot cercetînd satul, am ajuns și la Primărie. E pe coasta unui deal din dreapta văii principale și, cași casele chiaburilor din partea locului, are piatră la temelie și piatră, iar nu chirpici, la zidul împrejmuitor. Tricolorul fillia deasupra. Pe primar l-am recunoscut imediat. E un „tip“ cunoscut al Bucureștilor și-al unor anumite cafenele. Cine știe ce protecție l-a aruncat aici, ca să se plictisească amarnic cu administrația țărînimii pe care o disprețuește, pentru 150 lei pe lună ! Stă la masă și împarte corespondența, împreună cu „domnul secretar comunal“, adică notarul. Vezi aici e țaria și experiența ! El face și desface orișice afacere a primăriei. Are 60 de ani și face slujba dobrogeană de la anexarea provinciei. Știe toate rosturile dobrogene, injură pe toți și de toate, cunoaște toate limbile *coloniei* și e Romîn *acuma*, mai ales că n'a știut niciodată, sau a uitat din ce neam face parte ca origine. E un tip de vulpoi dobrogean pentru nenorocitele sate cu neamuri străine. Li administrează rău și-i stoarc

bine. Inaintea celor două biurouri din primărie e un grilaj care desparte administrația de cirmuitori ; in fund portretele suveranilor, iar într'un colț 7 puști—din care 4 merită numele, iar 3 sint un fel de ciomege cu baionete lungi, ruginite și indoite. Jos, într'un colț, sint niște felinare, iar lingă ușă au incremenit patru „fesurlii“ cu ochii țintă la primar. Sint oamenii șelului de garnizoană. Și-abia acum imi amintii că in sara trecută, pe la orele 10, au trecut pe la poarta noastră Ali și încă unul, cu felinare aprinse in mină și cu puștile de lemn pe umăr. Au trecut drepti, serioși, tăcuți—cu toate sisiiturile și strigătele citorva vizitatori adunați sara, pentru petrecere, la poarta casei. Ali și cu tovarășul, oameni ai datoriei și ai cirmuirii,—erau de gardă in aceea noapte, încă cu alți 5 inși, judecind după cele 7 puști ale primăriei !

A doua zi, de dimineață, am intilnit din nou pe Ardeleanul din Surduluc. l-am spus ce-am văzut și l-am intrebat:

— Nu s'ar putea ca oamenii aceștia, și unii și alții, să îngrijească mai gospodărește de satul lor ?

— Da de unde ?

— Ei cum ? n'au voe, n'au drept, ori n'au bună-voință ?

— Au, domnule, și voe, și drepturi, că doar is și ei *confilii*... Da li-e frică de primar și mai ales de hoțu ala de secretar. li bagă in beleli mereu,—și el trage foloasele. Ala și cu primaru să fie oameni, și toți ar fi... Da așa nu-s buni de nici o treabă, că, după toate, nu știu nici rominește...

— Apoi atunci, cam cum se înțeleg ?

— la le deslușește și el, secretaru, ce poate, și ei... iscălesc. Uite ia, ăștia trei bătrini, cu cealmalele și bărbile alca mari, ăștia ce vin incoa, de parcă-s înțelepții înțelepților... li vezi ? Is „confilii“ și ei. De multe ori iscălesc și habar n'au de ce-au iscălit. Cind vine citeodată domnu subprefect, in cercetare, la orice intrebare a dumnealui, numai li vezi ploconindu-se până la pământ și zicind :

— Bil belmem ! Bil belmem ! (noi nu știm, nu știm).

— Apoi aici spune, strigă d-l subprefect, că ați fost față. Și secretaru, vulpoiu, le talmăcește, D-zeu știe cum. Iar ei:

— Dăscal ! Dăscal !

Și-l arată pe secretar—adică el știe și pentru ei, pacatu lor !

— Bine omule, zice d-l subprefect cătră unu din ei, arătindu-i hirtia, cu vre-o pricină, n'ai iscălit d-ta aici ?

Și numai să-l vezi pe Turc, domnul, cum ia hirtia, o sucește, holbează ochii cit cealmaua lui și răspunde tacticos, ploconindu-se :

— Gal i ba benim ! (Ba mi se pare că e a mea...)

După amiază am plecat spre mare, să fac o preumblare pe țarm, ca să dau de vre-o pescărie despre care imi vorbise Ardeleanul. E departe de sat cale de patruzeci de minute, tăind drept. Pe țarm nimeni, cit se poate vedea, nici in dreapta, spre

Movilă și farul de la Tusla, care se vede bine, nici în stînga, spre Constanța, care se ghicește după o cotitură. Tărîmul e înalt și spîntecat ici și colo de valuri, care vin furioase și spumegînde, ca să suc malul citva timp, umplînd spîntecăturile și șerpînd printre ele, și ca să se retragă învinse în sinul lor uriaș și veșnic în mișcare. În zare, pe deasupra valurilor, cu prora ridicată în direcția Constanței, un vapor taie valurile în grabă.

După vre-o oră de mers pe țărîm, pe o potecă, între flori cîmpenești, am coborît la o mică plajă, unde se află și pescăria. Pe jos e un întreg popor de scoici multicolore și de diferite mărimi, amestecate cu nisipul cald și fin. Ici-colo sînt risipite tot felul de instrumente și unelte de pescărie. M'am odihnit în bordeiul pescarilor, așezat sub mal. Și-am fost ospătat cu pește proaspăt. La „cafea” — care nu lipsea nici aici, — am stat mai mult de vorbă. Sînt patru tovarăși, doi Turci, un Grec și un Bulgar. Sînt oameni în vîrstă, îmbătrîniți în meserie. Muncesc mult și cîștigă binișor. Nu urăsc pe Romîni și nu se plîng decît de formele astea noi și complicate ale unei administrații nesimpatice, pe care n'o înțeleg și care nu le aduce folos. Și aici în locul să-mi povestească unul din Turci, cunoscuta anecdotă a lui Ahmet, care în timpul domniei Turcilor a dus pe datornic în fața pașii și la amenințarea „că-i taie capu” a plătit banii imediat, dar că sub domnia cea nouă, Ahmet, avînd din nou să urmărească un datornic, și-a luat lumea în cap, căci a sărăcit cheltuînd, deși *a cîștigat*, dar la judecătorie, apoi la tribunal, apoi la apel, și-așa mai departe...

Am mulțumit pescarilor și-am plecat. Pe la jumătatea drumului m'am întîlnit cu un cunoscut, care fusese și dînsul „la mare” și, întorcîndu-ne împreună, am început o aprinsă convorbire despre „foștii noștri suzerani”, despre firea lor pașnică, despre Tătarii aceștia ai noștri, foști cutrierători ai stepelor, cași despre modul cum îi administrăm de vitreg. Cînd deodată, într'un nor de praf, trecu, ca o arătare, ca o simbolizare ironică, o numeroasă herghelie de cai voinici, turmă vajnică dar necuvîntătoare, minată în goană de un singur Tătar călare, fără șea și fără frîne, care-i ducea numai fluierîndu-le și zbierînd, sau aruncînd în grămadă cu o măciucă scurtă, pe care o ridica apoi din goană, plecîndu-se, fără să descalice....

D. Munteanu-Rîmnice

Cronica artistică

Expozițiunile d-lor: Țincu, Satmary; a Școalei de Arhitectură;
Monumentul lui Vasile Lascar. Artă și Edilitate.

N. Țincu.—Sînt desigur și artiști nu îndestul de cunoscuți, care multă vreme nu s'au arătat publicului, așteptînd, se vede, un prilej care să-i pună în evidență motivînd totdeauna și rezerva lor. Printre aceștia e și d. Țincu, un debutant care, însă, a ales rău momentul pentru a se produce, deoarece alături de d-sa și anume în sala Exarcu se produceau, în acelaș timp, și talentele „Tinerimii Artistice“. Desigur că dacă d. Țincu ar fi expus opere cel puțin egale, în valoare, cu acelea ale artiștilor din sala vecină, impresia căpătată din vederea operelor d-sale i-ar fi fost mai favorabilă.

Dar... să ne silim a judeca opera d-lui Țincu, cașicum nu am fi văzut decît pe a d-sale, folosindu-ne, adică, numai de impresiunile culese în expozițiunea d-sale, mai cu samă că-i datorăm, ca oricărui debutant, obiectivitatea primelor aprecieri.

Nu e lipsit de calități d. Țincu. Se vede în toate pinzele d-sale oarecare aptitudini de colorit, uneori și de factură care, bine conduse, ar putea să nască lucrări de merit. Nu consultă însă natura d. Țincu, sau o consultă rar. Așa în acel „Cap de Fetiță“ un efect de soare, sau de lumina unui interior—nu se știe bine—e o inegală și nenaturală distribuție a luminii. O pată de lumină pe vârful nasului, pusă cu apariența unei îndrăzneli proprii, e tot ce și-a închipuit artistul că reprezintă efectul de lumină, cînd de fapt această lumină trebuia susținută de una pe buza inferioară, o alta pe bărbie, apoi alta pe gît și așa mai departe așa cum se vede chiar în *natură*, de unde e bine să ne inspirăm, sau cel puțin, cu care să controlăm aceia ce facem în atelier. Și din acest punct de vedere d. Țincu rămîne cu mult în urma artiștilor, care chiar dacă nu fac pictură cu pretenții, dar cel puțin execută un cap după toate regulile desemnului și ale valorilor. Și pentru că veni vorba de *valori*, cu regret trebuie să o spunem că d. Țincu nu le menajează decît atît cît îi permite pornirea d-sale de a face ceva grăbit, ceva la modă. Sfătuim pe d. Țincu ca să nu neglijeze bunele calități de colorit ce le posedă și să le cultive după toate pretențiunile acelei științi a culoarii, inavușindu-le de se poate cu acele însușiri de a vedea just și de a reda sincer, lucru ce se poate lesne căpăta printr'o muncă statornică, și de care va rămînea veșnic departe dacă d-sa se va fi mulțumit cu ceia ce a expus.

Intr'un eboș, un „Copil“ pe fond deschis de un colorit transparent, artistul uită să ne dea și minile care lipsesc, și lipsesc nu pentru că vor fi duse la spate sau ascunse în poala copilului, ci pentru că—(lucrul

e inexplicabil) artistului îi va fi fost greu să lupte cu desenul, acest a-becedar al picturii pe care mulți din cei ce colorează o pânză au naivitatea să-l creadă mai puțin indispensabil decît se pretinde. Și așa se face că această pânză a d-lui Țincu e anatomiceste (pentru a nu mai mă lega de desen) anormală. „La Tors“ e pînza de căpetenie a artistului, la care a muncit mai serios, și unde a izbutit să redea în mod complet toate calitățile ce le posedă. Nu e rău desenată, după cum nu e rău compusă. Culoritul cam crud și figurile puțin caracteristice.

Al. Satmary.—Cu oarecare gust și îngrijire în execuție d. Satmary a izbutit să prindă pe pînză cîteva impresii culese din viața de toate zilele, o viață cu zile licnite, fără zbućium, fără nici o tresărire mai deosebită, care să trezească în artist o gîndire oarecare și care să-l ducă la înfăptuirea unor opere cu însușiri emotive. D. Satmary parcă se distrează; pare că ține ca ceia ce face, ceia ce reprezintă în opera sa să nu-l coste prea multă energie sufletească de unde și lipsa unui interes superior în opera sa. Ce păcat că, bine pregătit cum este, acest artist nu se hotărăște să iasă dintr'o lincezeală care cu vremea îi va ucide talentul, pentru a se pasiona cu adevărat de arta pe care de altfel o iubește și pentru care are și chemare. Din expoziția aceasta mi-au plăcut în deosebi „Interiorurile“ d-sale cum și un „Efect de crepuscul“: acoperit de un nor vînat, soarele miniat scapă săgeți de lumină, care fulgerează bolta unui cer învinețit; pămîntul de o tonalitate negricioasă ia și el parte cu colorația lui sombră la acest soi de fenomen, care nu odată pe întinsurile pustii împrăștie monotonia momentelor, strămutînd parcă sus viața, care jos a dispărut odată cu ultimul sunet de talangă.

Școala de Arhitectură.—Am examinat cu plăcere lucrările elevilor dela această școală, și am găsit chiar unele studii demne de atențiune, care pot însemna un real progres în învățămîntul arhitecturii la noi. În special m'au mulțumit releveurile după monumentele istorice, M-rea Văcărești, Sf. Ioan Domnesc etc., făcute cu multă meliculozitate de elevii Soțu și Zagoriț, cum și de cătră elevul Victor Simionescu. O imagine mai completă a acestor elemente ale unei arhitecturi rămase din vremuri ar fi putut fi redată, dacă se făcea uz și de alte mijloace decît creionarea simplă și seacă a conturilor. Astfel frumoasa lespede de piatră care susține amvonul din interiorul mănăstirii Văcărești (elevul Soțu) e redată incomplet, deoarece, pe lîngă corectitudinea proporțiilor, lipsește și relieful. Nu fără a ajunge la bune rezultate d. Simionescu studiază interiorul bisericii Sf. Ioan Domnesc din Piatra. De rău gust e însă acea pecete moldovenească întrebuițată fără nici un rost în toate releveurile acestui elev, care de altfel pune toată dragostea în execuția lucrărilor sale. Mult caracter am întîlnit în schița-proiect „Un garaj de automobil“ a d-lui Soțu cum și într'o „Fîntînă“ a d-lui I. Nicolăiță. Intre cele două „Uși de muzău“ acea a d-lui Mih. Simionescu, un sirguitor elev,

e, se pare, mai în caracter, deoarece prezintă o ușă cu canaturi masive fără geamuri, un fel de ușă ferecată care apără mai sigur bogățiile adunate dincolo, înnăuntru. Prea mari cariatiidele dela „poarta“ d-lui Stănescu, care a comis greșala de a pune ușilor geamuri. Interesant proiectul pentru Palatul Bursei al d-lui Zagoriț cum și „Un azil de bătrîni“ a d-lui T. Socolescu, care insistă asupra caracterului, lucru ce nu am observat la d. Culina, care într'un „Turn de observație la o cazarmă de pompieri“ pune niște ferestre cași la orice casă de oraș. La fel face și d. Iofciu, din al cărui „chiosc de grădină“ s'ar putea face cu puține modificări—un mauzoleu. E desigur lipsa de *caracter*, asupra căruia ar trebui să se insiste mai mult, mai cu samă cînd elevii școalei dovedesc atît de frumoase aptitudini.

Bine a făcut Ministrul că a ținut să încurajeze prin cîteva mici premii silința elevilor. Este acesta un început spre înțelegerea cauzelor care fac să crească munca și talentul, pentru a căror sporire nu se face mai nimic la noi.

O operă a sculptorului Horvath.—D. Horvath, autorul statuii lui Vasile Lascar, e un nume nou în viața noastră artistică. Pentru aceasta era și bine ca să ne fi dat prilejul de a-i fi înregistrat un succes, care i-ar fi fixat un rang în lumea de artă. Afară de cîteva calități de factură cum și un just echilibru al proporțiilor ceia ce face ca portretul marelui patriot să samene, opera d-lui Horvath nu are nimic care s'o rînduiască printre lucrările de merit. Mișcarea banală și afectată e un împrumut din clișeele în curs, care strică grozav originalității unei opere și care nu deșteaptă nici un fel de interes pentru o operă de sculptură. În această privință nimeni nu a putut întrece sau măcar egala până astăzi pe artistul (Ferrari) care pentru prima oară a așezat o operă de artă într'una din grădinele Capitalei. Voi să vorbesc de Statuia lui Heliade, care singura are o mișcare frumoasă și originală și căruia nu i s'a așezat la picioare, din fericire, vre-o femeie decoltată—chipurile gloria—această banală și primitivă concepție simbolistă, care face un efect atita de urît în jurul statuilor noastre, cum e și în opera d-lui Horvath. Efectul pe care îl face acea femeie pe jumătate nudă în statuia sculptorului e cu atît mai prefăcut cu cît statuia are un soclu mic—urît și acesta—pe care muza aceasta picată din cer nici nu se poate ține, mai ales că și-a permis libertatea să întindă un condei pentru a scrie pe peretele sociului nemurirea ilustrului răposat, reprezentat în statuie. În rezumat e o operă ca orișicare alta și pentru care se găseau și la noi destui sculptori mediocri care să o execute, așa cum a făcut d. Horvath; afară numai dacă alegerea n'ar fi căzut pe vreunul din sculptorii noștri de merit, și atunci aveam ceva mai mult decît a putut da d. Horvath.

Decorațiunea la „10 Mai“; Chioscurile de instalațiuni electrice.—Cînd se zice „edilitate“ în capitalele Europei se înțelege oare-

cum și „arta“, care e aceeași, posedă aceeași însușire a frumosului cași arta din marile opere. Impreunarea aceasta dintre „util“ și „frumos“ face ca multe din orașele străine să se deosebească prin caracterul lor, care nu e altceva decît caracterul țării adaptat regulelor de artă sau, mai simplu, ideilor de gust. La noi edilitatea este și ea condusă de oarecare considerațiuni de estetică; dar cît lasă de dorit uneori sub acest raport unele din lucrările edililor noștri, cine or fi ei! Știu, că din acest punct de vedere nu avem o autoritate artistică care să ajute la lucrările de edilitate ale comunei și că prin urmare nici nu pot exista responsabilități, fără de care în artă nu se face nimic ne la locul lui. Știu mai cu samă acest lucru, decînd am văzut odată, și deatunci în fiecare an — cum un văpsitor de case avînd de gît o cutie cu văpsea verde, spoia regulat statuia lui Mihai Viteazul din fața Universității. Desigur: *se'vechise* statuia!

Am rămas mai puțin impresionat deci, cînd am văzut anul acesta la „10 Mai“ — nu pe Mihai văpsit curat — ci acele decorațiuni de tribune întocmite fără gust, deși pentru aceasta comuna cheltuește îndeajuns. Nici un plan, nici o pregătire; pentru arcuri încrucișate, stilpi cu capitel fără de nici o noimă și alese la întimplare — cum erau capitelurile dela tribunile alăturate — din vre-un „dicționar de arhitectură“. Ca ansamblu, nici o armonie și mai ales nimic original. E de crezut că primăria are cel puțin un arhitect de gust care și-a dat osteneala pentru un lucru *oportun*.

Acelaș lucru se poate spune și despre acele chioșcuri sau cutii de fer pe care Primăria le-a așezat în unele puncte ale Capitalei și destinate a primi aparate sau ceva la fel care să servească iluminatului electric. Cine ar fi crezut că bizantinomania din unele edificii își va avea o nouă manifestare și în bietele cutii de fier pentru aparate electrice! Chiar așa: Cutia are o cupolă joasă, unul sau două brîuri bisericești și pe patru suprafețe, patru lozanje cu patru noduri imitînd, chipurile, încolăciturile de linii din manuscriptele bizantine. Ce mentalitate, ce gust! Nu era mai bine — o cît de bine! — să se publice un fel de concurs pentru cel mai bun proiect de chiosc pentru instalațiuni electrice? Am fi văzut atunci planuri cu caracter, cu linii severe, cu mase viguroase și înfirșit cu o decorațiune în caracter, care te-ar fi făcut să gîcești de departe că e vorba de un aparat tehnic, o instalațiune tehnică. Și cît ar fi cîștigat capitala cu aceste instalațiuni întocmite după vederi arhitectonice, controlate și sprijinite de specialiști a căror judecată nu dă greș. Să sperăm că va veni timpul, cînd și pentru lucrările de edilitate va mai fi, pe lîngă cei însărcinați cu gospodăria comunală, și un ochiu deprins cu frumosul, care să aibă voe a-și spune cuvîntul în chestiuni în legătură cu estetica Capitalei.

Spiridon Antonescu.

Cronica medicală

Pregătirea personalului sanitar inferior.

În lumea medicală românească acum e la ordinea zilei chestiunea personalului sanitar inferior. La congresul din Mălușeni al medicilor s'a discutat pregătirea acestui personal, iar la congresul din Brăila a agenților sanitari și a moașelor s'a discutat mai mult situația lor materială. Deși în amândouă chestiunile și-a spus cuvântul de magistru profesorul Babeș, și, după o tristă tradiție din corpul sanitar, este o îndrăzneală, ca în așa împrejurare, un medic mai tânăr, chiar după ce a făcut o practică suficientă și cunoaște mai bine anumite chestiuni, să-și spuie părerea, totuși, cu riscul de a fi socotit îndrăzneț și a fi calificat cu un cuvânt mai aspru, voiu călca tradiția, dând mai jos rezultatele unei anchete întreprinse între medici în această chestiune, și aceasta cu atât mai mult, cu cât rezultatele anchetei sînt în completă contradicție cu concepțiile simpliste ale profesorului Babeș. Domnia-sa — concepția proprie (deși neoriginală, nu e d-sa cel d'întâi, cum îi place a crede că este în multe alte chestiuni speciale) asupra învățămîntului în general o extinde și asupra învățămîntului agenților sanitari și a moașelor. — Se știe, că în chestiunea învățămîntului în general d. Babeș cere „stîrpirea actualii școli secundare ca a unui pericol social și înlocuirea ei cu o alta în care se doarme mult și se învață puțin“ 1). Extinderea acestui principiu și asupra pregătirii personalului sanitar inferior, susținută cu prestigiul cîștigat de d. Babeș în alt domeniu, putînd constitui un pericol real pentru țărani, sănătatea cărora sînt chemați să o ajute agenții sanitari și moașele, pregătiți după rețeta d-sale, este absolută nevoie ca să i se opue o alta, practică și folositoare țărănimii.

Asupra pregătirii personalului sanitar inferior la noi în țară avem o practică făcută. Am avut pe vechii subhirurgi și moașe, pregătiți după concepția regretatului profesor dr. Felix. Subhirurgii se recrutau dintre foștii sergenți sanitari din armată. Aceștia după un an de practică și pregătire teoretică în spitale depuneau un examen înaintea unei comisii județiene și-și căpătau titlul, în baza căruia puteau funcționa. Moașele își învățau arta timp de doi ani la școlile de moșit speciale pe lîngă

1) Vezi articolele asupra acestei chestiuni în Revista Învățămîntului și recenziile din „Viața Românească“.

Maternitățile dela Iași și București. Această pregătire era uniformă pentru personalul sanitar dela țară și cel dela orașe.

În anul 1904, din nevoia de a găsi cit mai repede pentru fiecare comună rurală, sau cerc rural, câte un agent sanitar și o moașă, s'a înființat la București, pentru sate numai, o școală de agenți sanitari cu studii teoretice de 6 luni de zile și aproape fără nici o practică—și școli de moașe la București, Iași, Craiova și Galați cu o pregătire pentru unele de un an școlar, pentru altele numai de 6 luni sau chiar 3 luni. Pentru acest fel de pregătire a personalului sanitar rural a luptat mult directorul școlii de agenți sanitari din București—profesorul Babeș.

Acești oameni pregătiți, fie după concepția regretatului profesor Felix, fie după acea modernă și specială pentru sate a d-lui V. Babeș, au fost trimiși la țară în ajutorul medicului rural; au lucrat acolo mai mult timp în anumite condițiuni.

E natural deci înainte de a vorbi despre pregătirea ce trebuie să se dea în viitor personalului sanitar inferior, să cercetăm întru cit pregătirea ce s'a dat până acum a fost bună și suficientă.

Am crezut obligator și util în acest scop să ne adresăm medicilor rurali, care au avut și vor avea în viitor sub a lor conducere și apreciere imediată acest personal, ca ei să se pronunțe.—Am primit 125 răspunsuri.

Asupra agenților sanitari subchirurgi, pregătiți după concepția regretatului profesor Felix, din 125 medici se pronunță 100 (25 se abțin); din acești 100,—79 îi apreciază în mod favorabil și 21 în mod nefavorabil.

Asupra agenților pregătiți în școala modernă dela București, din 125 medici se pronunță 116, din care 95 în mod nefavorabil și 11 favorabil (9 se abțin).

Asupra moașelor de pregătire nouă cu un an, 6 luni și 3 luni de studii, din 125 medici se pronunță 115 nefavorabil și 10 favorabil.—Iată cum califică cei 115 medici pe moașele de clasa II-a și a III-a.

38	le zic	insuficiente		
34	"	proaste		
27	"	rele		
2	"	nenorocire pentru sate		
4	"	calamitate	"	"
1	"	periculoase	"	"
3	"	incapabile	"	"
6	le cer	desființarea.		

Voi cita din aceste răspunsuri câteva mai plastice și mai expresive:

Iată ce ne scrie un bun medic de plasă dintr'un județ din Moldova: „În ceia ce privește moașele, sistemul de studii de un an, 6 luni și 3 luni credem că e absolut defectuos. Ceia ce cerem noi unei moașe este înainte de toate o aplicare strictă, scrupuloasă a asepsiei și antisepsiei, o diagnoză măcar probabilă—a unei eventuale distocii. Dar a cere apli-

carea antisepsiei de către o femeie ignorantă (care în acelaș timp este de multe ori și amorală), cum este în genere moașa de cl. II-a și a III-a, este, fie-ne permisă această afirmare,—o mare naivitate.—Pentru ca cineva să aplice strict regulele aseptiei și ale antisepsiei trebuie: 1) să aibă o convingere profundă despre rolul microbilor în etiologia boalelor, 2) să aibă o practică îndelungată a antisepsiei, așa ca ea să ajungă la el oareșicum automatică. Dar la această a doua condițiune poate ajunge și un om incult, ignorant în microbiologie. Cine nu cunoaște cazurile frumoase de infirmieri asistenți în marile săli de operații chirurgicale și obstetricale, care sînt oarecum „dresați“, practica antisepsiei ajungînd a fi la ei oareșicum „organică“. — Moașele de cl. II-a și a III-a n'au nici convingerea nici deprinderea în antisepsie și aseptie, de aceea constatăm zilnic că nu au nici o scrupulozitate în aplicarea lor strictă“.

„Trebuie desființate moașele de cl. II-a și III-a, spre a mai împuțina cît de cît înmormîntările clasa III-a a neamului Românesc“.

„Am avut, pe unde am servit ca medic de plasă, multe moașe sistem cl. II-a și chiar a III-a; le cunosc bine; mai bine nu le aveam! Ele au compromis în popor funcția socială atît de importantă a moașelor. Unele din ele, țărance înculte, sărace, umile, erau bune, le chema poporul, dar le chema cum chiamă și pe celelalte babe și aduceau aceleăș foloase ca și babele! Dar atunci ce nevoie de ele? Dar în această privință fac o nedreptate babelor, căci țărancele moașe publice cl. III-a erau de multe ori primejdioase, avînd pe lingă necultiura lor și un irigator cu obligație de a face spălături, adică cu obligația de a infecta lehuzele, pe cînd baba se ținea totdeauna numai în expectativă“.

„Dar sînt și au fost multe altele „de cl. III-a“ nu țărance din popor; a fost o adevărată invazie în satele noastre de toată drojdia imorală a orașelor, de toate declasatele orașelor, foste antreprenoare și menajere de oteluri, care după un „studiu“ de trei luni și cu un bilețel dela cutare, apăreau în satele noastre cu misiunea de a înlocui pe moașa de veacuri a Romînului, pe „baba“.

„E de prisos cred să mai continuu,—din cîte am aflat din Buletinul Direcțiunei sanitare, pare că se urmează calea cea bună prin Căminul moașelor.“)—Dar printr'o singură trăsătură de condei în budgetul serviciului sanitar s'ar putea face, cred, o faptă admirabilă: să se desfi-

1) În anul 1904, după propunerea și stăruința profesorului Dr. Sion s'a organizat învățămîntul pentru moașele rurale în felul următor: nu se admit decît fete de săteni plugari, ele trebuie se aibă cursul primar făcut, vîrsta între 21 și 30 ani, dovezi de moralitate: ele urmează cursurile scoalelor de moșit de pe lingă Maternitate timp de 2 ani, tot acolo își fac practica; trăiesc însă în comun la „Căminul moașelor“, unde-și fac singure gospodăria și urmează în orele libere cursurile elementare de bucatărie, lucru manual, gospodărie casnică, noțiuni de igienă și creșterea copiilor etc. După terminarea școlii, elevele capătă titlul de moașă, însă timp de 20 ani nu poate practica decît la sate, fiind oprite de a practica în orașe.

injeze toate moașele clasa a 3-a și a 2-a și cu economiile realizate să mărească numărul elevelor de la „Căminul moașelor“.

„Am asistat și eu odată, scrie acelaș medic, la o școală de agenți sanitari. Am avut prilejul să văd uimirea asistenților, cînd un elev din școală a vorbit foarte bine de apofiza Crista-galli și rolul liquidului cefalo-rachidian, dar cînd a fost vorba despre dezinfectare am avut cu toții o decepție. Elevul nu cunoștea diferitele mijloace de dezinfectare a unei locuinți contaminate.—Noi, medicii rurali, avem nevoie de agenți sanitari cu studii, este adevărat că nu atît despre apofiza Crista-galli, ci mai cu samă cu mai multă practică spitalicească, cu *deprinderi formate*, cu practica epidemiologică, cu practică în spitalele de copii și în secții chirurgicale.—Dar agenții sanitari de clasa 2-a și a 3-a?! Nu voi uita niciodată zilele de tristă memorie, cînd am avut prilejul să văd trimiși, ca agenți sanitari, foști ucenici de croitori, foști cizmari, sau brutari, ajutori de notari, chelneri, telefonști, care într'o bună dimineață au fost improvizați—agenți sanitari.

„Fiecare își poate închipui ce foloase au adus ei țăranului nostru. A fost deajuns o recomandăție a cutărui elector către medicul primar, sau prefect și telefonistul lăsa din mină receptorul aparatului telefonic, apucînd sticla de „ață felnică“ acest felîș nou al agentului sanitar, care a înlocuit aghiazma preotului, cu care stropea cele 4 colțuri ale bordeiului contaminat de scarlatină, crezînd că prin aceasta își îndeplinea suficient rolul său. Și apariția acestor sanitari clasa III-a în satele județelor, unde cu o zi mai înainte făcuseră parte din cele mai variate corporații, a stîrnit un imens hohot de rîs!..

„Cine ar putea îndrăzni să afirme, că un individ de obicei absolut fără nici o instrucție și cu o foarte rea educație, după 6 luni de bucheriseală teoretică și aproape fără nici o practică, cu un trecut adesea variat și încurcat, a putut fi de utilitate practică ca agent sanitar—asanzator al satelor..Intrebați pe agenții sanitari și pe moașe, că habar n'au cei mai mulți de regulele igienice și dietetice atît de necesare în profesia lor de la țară.“

„Da, ne trebuie agenți sanitari mulți și bine instruiți, teorie multă, dar mai multă practică în spitale cu bolnavii și în epidemii.“

„Dar pe lîngă educația științifică teoretică și practică, e absolut necesar și de o însemnătate tot atît de mare, *educația sufletească* morală (care e deosebită de cea religioasă, făcută de preoții scoalelor de moșii).“

„Cei mai mulți agenți sanitari au o concepție foarte urtă de rolul, de datoriile lor. Ca mulți funcționari, de altfel superiori „culți“ ai țării noastre, ei socot ca un fel de grație ce fac țăranilor din serviciul lor. Ei n'au conștiința, că sint și *trebuie să fie* servitorii țăranilor, fiind plătiți din birui lor. Se socot mai mult ca un fel de jandarmi (în sensul rău românesc al cuvîntului) ai sănătății publice; cei care nu le-ar da de

mincare și băutură. ar trebui, după ei, pedepsiți ca contravenienți. „Țăranului să-i dai la cap“ l'am auzit spunând nu pe un singur agent sanitar.

„Trebuie deci formată *simțirea* tinărului merit a fi agent sanitar și în această privință rolul unui profesor educator e foarte mare.“

„Ceea ce citește medicul român în revistele bune, când citește, îi cultivă sufletul, îi nobilează inima și-l ține într'o atmosferă de simpatie pentru țărani. Dar agentul sanitar e lipsit de aceste impulsuri frumoase și trebuie să se găsească cineva care pe lângă minte, să cultive și sufletul acestor funcționari. Trebuie, aș zice, să li se facă o educație poporanistă continuă agenților sanitari. Și când agentul sanitar și moașa vor veni între țărani cu sufletul cultivat în direcția iubirii țăranului,— creatorul tuturilor bogățiilor materiale și artistice ale neamului, pe lângă cunoștințele lui speciale, numai atunci vor corespunde rolului, pentru care s'au creat, de a fi adevărați frați și surori de caritate pentru țărani“.

Un alt distins medic de plasă (din Muntenia) scrie :

„Nu cunosc din practica mea cum au fost recrutați și pregătiți agenții sanitari subchirurgi, după concepția regretatului profesor Felix. Cunosc însă bine cum s'au recrutat agenții sanitari în ultimii ani. Am avut sub conducerea mea agenți din școala agenților din București, cit și elemente de ocazie, numiți provizoriu prin recomandății politice ori protecții. Din școala de agenți s'au arătat ca elemente bune acei care au avut în armată rangul de caporal și sergent sanitar. Din nenorocire, tot în această școală s'au admis mulți tineri, fără nici o pregătire morală, având un trecut obscur și certați cu justiția, respinși de la alte servicii, cit și tineri eliminați din școli ca elemente turbulente și nesupuse. Diversitatea aceasta de indivizi fără o pregătire prealabilă și fără selecțiune, au corupt multe elemente ce ar fi devenit bune în viitor.“

„Cît privește moașele cu trei luni, 6 luni și un an, din cauza insuficienței de pregătire medicală, cunoaște toată lumea rezultatele obținute. Sperăm că Căminul pentru moașele rurale va da rezultate bune.“

Iată ce ne scrie un foarte bun coleg, medic primar de județ :

„Agentul sanitar din trecut a fost bun. S'a abuzat însă mult de unele consilii de igienă. S'au eliberat certificate de subchirurgi fără ca candidatul să fi împlinit stagiul de un an în spital, așa că, cu toată concepția bună și practică, uneori s'au obținut rezultate regretabile.“

„Școala de agenți sanitari, funcționînd numai la București, și candidații pentru asemenea posturi fiind în genere sărmani, școala nu este accesibilă tinerilor țărani din toate părțile țării, mai ales celor care au făcut serviciul medical activ la spitale sau infirmerii, pe cînd este la îndămină elementelor îndoelnice din rămășițele orașelor mari.

„Moașele de gradul al 2-lea și al 3-lea sînt insuficient preparate chiar pentru asistența la faceri normale.“

Un excelent medic primar de județ din Moldova scrie : „În fine

cred că empiricele sînt mai folositoare de cît moașele incomplet instruite (clasa 2-a și 3-a), care de obicei cad în pedanterie, căci babele nu se dedau la asistență în faceri de cît numai atunci, cînd simt în ele vocațiunea naturală la această meserie pe de o parte, iar pe de alta fiind că, repet, se pot adapta complect la cerințele populațiunei rurale, pe cînd cele d'întăiu fac aceasta numai pentru a-și găsi un mijloc de existență“.

Iată criticele cele mai plastice făcute de medicii rurali modului de recrutare și pregătire a personalului sanitar inferior. Din cele citate și din cele pe care nu le citez, precum și din declarațiunile directe, se degajază în mod evident următoarele observațiuni juste de care trebuie să se țină seamă în viitor:

I). Agenții sanitari rurali și moașele rurale trebuie să se recruteze de preferință, dacă nu exclusiv, din săteni și sătence (plugari) din cauză că între aceștia nu a pătruns încă demoralizarea și perversitatea elementelor suburbane și din cauză că, sufletește, ar fi mai bine pregătiți a simți și pătrunde în toate intimitățile vieții sătenilor în ajutorul cărora sînt chemați.

II). Trebuie să se cîntărească bine și să se ia măsuri de garanție suficiente pentru a feri de pătrunderea între agenții sanitari și moașele rurale a elementelor dubioase.

III). Față de agenții sanitari și subhirurgii existenți întru cît se vor dovedi vițioși sau incapabili, să se facă uz de articolele 25—32 și 33 din regulamentul pentru obținerea titlului de subhirurg, retrăgîndu-li-se autorizația de funcționare.

IV). Majoritatea medicilor, între condițiile de admisibilitate pentru agenții sanitari rurali și moașele rurale, se mulțumesc a cere cursul primar, unii nu specifică întinderea studiilor școlare, alții cer cite o clasă sau 2 secundare și cîțiva pretind chiar un curs gimnazial complect.

V). Pentru personalul sanitar inferior rural și cel urban nu trebuie să fie nici o deosebire de pregătire, cum nu există deosebire de pregătire între medicii rurali și urbani.

Prin urmare moașele de cl. 2-a și a 3-a vor trebui să dispară, rămînînd ca moașele rurale ca și cele urbane să facă învățătura meșteșugului lor doi ani la Maternitățile existente.

VI). De preferință să se recruteze agenții sanitari rurali dintre sătenii care au făcut armata ca soldați sau gradați sanitari la infirmeriile și spitalele militare.

VII). Cursurile în școlile pentru personalul sanitar inferior trebuie să fie cît se poate de demonstrative și practice, — durata lor să fie de cel puțin un an școlar pentru agenți, și doi ani în Căminurile speciale, pentru moașe.

VIII). Titlul de agent sanitar să nu se dea decît acelor, care înainte sau după cursurile teoretice de un an școlar, vor face practică spi-

talicească (de preferință în secțiile chirurgicale și cele de boli contagi-oase) de un an în calitate de infirmier cu plată sau benevol.

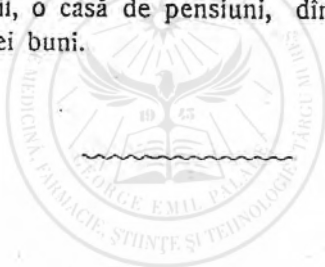
IX). Școlile de agenți sanitari să nu fie numai la București și Iași, unde viața e prea scumpă și materialul de spital acaparat de studenții în medicină, ci și în orașele de provincie cu spitale bune și mari.

X). Intre studiile agenților sanitari rurali: boalile infecțioase, scarlatina, rușea, difteria, febra tifoidă etc., precum și boalele cele mai frecvente la noi la țară: ca frigurile și pelagra, combaterea lor, dezinfectarea și îngrijirile igienice și dietetice a bolnavilor, să fie obiectele de studii principale.

XI). Educația și instrucția agenților sanitari și moșelor să nu se termine în școală și anul de practică. După școală și practică medicul primar de județ și medicul de plasă trebuie să le continue instrucția și educația, alit prin contactul zilnic în serviciu, cât și prin conferinți generale și cursuri speciale de reîmprospătarea studiilor.

XII). Pentru a putea recruta un personal sanitar inferior bun, pentru a-i impune stricta împlinire a datoriilor lor frumoase, de a fi adevărați frați și surori de caritate pentru țărani, trebuie să li se amelioreze situația materială, dându-li-se un salariu de cel puțin 80 de lei pe lună, instituindu-le gradații, o casă de pensuni, dându-le locuinți și o stabilitate mare pentru cei buni.

Dr. P. Cazacu.

Cronica Științifică

Fragmentele moleculei proteice și importanța lor biologică.

Substanțele albuminoide, numite încă și *proteice*, sînt foarte răspîndite în natură; se găsesc în orice celulă vegetală și animală. Ele iau o parte cu totul predominantă la constituirea țesuturilor. Apoi proteinele, împreună cu hidrații de carbon și grăsimile, sînt cei mai principali reprezentanți ai alimentelor organice. Acești reprezentanți nu au însă toți o importanță egală, după cum se poate vedea din experiența următoare, care e fundamentală. Se poate nutri un animal, cu o anumită cantitate de proteine, hidrați de carbon, grăsimi, plus săruri, așa în cît el să se mențină în *echilibru nutritiv*, adică nici să nu ciștige nici să nu piardă în greutate. Noi știm însă că cantitatea de alimente introduse corespunde unei valori calorifice anumite, ce se poate ușor determina. Știm astăzi precis ce putere calorifică are fiecare soi de alimente: un gram de proteină dă prin ardere complectă aproape 4,1 calorii, un gram de hidrați de carbon 4,1 calorii, un gram de grăsime 9,3 calorii. Ei bine, în experiența noastră se poate înlocui, fără să schimbăm suma caloriilor ce trebuiesc primite de animal, un fel de aliment prin altul, dar înlocuirea va trebui să fie făcută ținînd samă de puterea calorifică a alimentului ce dorim să experimentăm. Așa bună-oară se poate înlocui toată grăsimea din hrană prin hidrați de carbon, dar cu condiție, ca acești din urmă să fie serviți în o cantitate ponderală cam de două ori mai mare (și chiar mai mult) decît cantitatea de grăsime ce o priorie animalul; numai așa își va putea el menține echilibrul. Invers, se pot înlocui hidrații de carbon prin grăsimi, observînd și aci valoarea calorifică, fără ca echilibrul nutritiv să fie deranjat.

Acest fapt important, pe care-l datorim mai ales lui *Rubner*, nu se mai potrivește, cînd e vorba de proteine. S'a reușit, cum a arătat *Pflüger*, să se mențină în viață, lung timp un cîine hrănit numai cu substanțe albuminoide,—carne slabă,—dar este imposibil de a înlocui proteinele prin grăsimi ori hidrați de carbon, ba nici chiar prin ambele împreună. I se poate pune animalului la dispoziție o cantitate cît de mare

am vrea, el tot moare, și într'un timp tot așa de scurt, ca și cînd nu i s'ar fi dat de loc hrană.

Asta înșamnă că proteinele sînt substanțe indispensabile vieții animale și nu pot fi înlocuite.

Nu-i de mirare dar, că biologiștii au sacrificat o mare parte din munca lor la cercetări asupra acestor substanțe.

Înainte de a veni la rezultatele acestor cercetări, să ne'nțelegem întâiu asupra caracteristicii acestor substanțe proteice și cum s'ar putea ele mai corect defini.

Proteinele se îndepărtează, în privința compoziției lor elementare, de celelalte substanțe hrănitoare adecă de hidrații de carbon și de grăsimi. Acestea au în compoziția lor numai C. H. și O, pe cînd proteinele mai au încă și N (Azot) și aproape fără excepție S (Sulf.).

Prezența Azotului, mai cu samă, ne face să'nțelegem pentru ce proteinele nu pot fi înlocuite prin alte substanțe alimentare lipsite de Azot. Azotul este un element absolut indispensabil vieții și animalele nu'l pot lua decît din substanțele albuminoide. Dar dacă vorbim din punct de vedere chimic, apoi vedem ușor că prezența azotului în compoziția lor, nu e de loc un caracter ce le-ar putea deosebi de alte substanțe chimice, fiindcă mai sînt o mulțime de alte corpuri ce posedă aceleași elemente (C. O. H. N. S.) fără să fie substanțe albuminoide și nici n'au vr'o relațiune cu ele.

Spre a le putea caracteriza, trebuie să ne adresăm mai mult la proprietățile lor fizice. Vedem atunci că toate proteinele naturale sînt în stare *coloidală*, deși această stare o mai găsim și la substanțe, de altă natură.

Ele mai au proprietatea de a se *denatura* prin căldură, alcool și unii fermenți, devenind solide sau semisolide. Ba găsim chiar proteine ce sînt denaturate în mod, ca să zicem așa, natural; de exemplu: părul, unghiile, coarnele, mătasa. Cele nedenate pot fi solubile în apă, altele în soluțiuni slabe de săruri alcaline. Dar e probabil că grupurile stabilite printre proteinele solubile nu corespund unor individualități chimice definite, ci sînt mai mult niște amestecuri de albuminoide diferite.

În definitiv, ele nu au caractere absolut proprii, care să le deosebească în mod absolut de alte substanțe din natură, și gîndind bine, nici nu poate fi altfel, din moment ce ele fac parte din natură, unde totul se ține și nimic nu e complet izolat.

Intrucît privește însă *structura* lor *chimică*, s'a lucrat foarte mult pentru a o dezvăli, dar fără rezultate sigure. Până acum o singură metodă de studiu s'a arătat folositoare. E metoda descompunerii lor prin căldură cu ajutorul acizilor minerali diluați, mai ales acidul chlorhidric și cel sulfuric. Trătate, în modul acesta, proteinele se descompun, cu fixațiunea apei în corpuri mai simple ce, în aceste condițiuni experimentale, nu se descompun mai departe.

Această sfărmară a moleculei proteice prin ajutorul acizilor se numește *hidroliză*.

Cercetările de natura aceasta au dat rezultatul remarcabil că toate proteinele dau naștere, prin hidroliză, aproape la aceleași sfărămituri — substanțe cristalizabile mai simple, — care toate aparțin unei mari clase de combinațiuni organice numite *aminoacizi*.

Cetitorul să nu se sperie, dacă-i voi înșira aci pe cei vr'o 19 aminoacizi cunoscuți până acum, care au fost căpătați din sfărmară feluritelor molecule proteice. Aceste numiri, ce i se vor părea mai mult sau mai puțin barbare, nu au aci alt scop decît de a'l angaja să știe, în interesul celor ce urmează, că una e tirogina, alta e lucina etc.

Iată acum și lista: 1) *Glicocol*, 2) *Alanină*, 3) *Valină*, 4) *Leucină*, 5) *Isoleucină* 6) *acid aspartic*, 7) *acid glutamic*, 8) *Serina*, 9) *Cistina*, 10) *Fenilalanină*, 11) *Tirosina*, 12) *Prolina*, 13) *Oxiprolina*, 14) *Triptofanul*, 15) *Histidina*, 16) *Lizina*, 17) *Arginina*, 18) *acidul Diaminotrioxildodecanic*, 19) *Glucozamina*, ce are strînse raporturi cu hidrații de carbon.

Această înșirare ne dă o idee de complexitatea extraordinară a structurei chimice a proteinelor, și trebuie spus, că încă nu se cunosc toate fragmentele moleculei albuminoide.

Negreșit că nu toți acești 19 aminoacizi se găsesc în orice moleculă proteică. În unele proteine pot lipsi unul sau doi termeni ai listei precedente, dar majoritatea lor există în totdeauna. Inșă dacă prezența lor e constantă, nu e tot așa în privința *proporțiunii* în care se află ei în diversele proteine. Cunoaștem proteine ce conțin peste 30% glicocol, pe cînd altele îl au în cantități minime, ori sînt chiar lipsite de el. De asemenea unele proteine conțin peste 80% arginină pe cînd altele au o cantitate neînsemnată. Pentru toți aminoacizii s'au constatat ast-fel de diferențe. Foarte bine, va zice cetitorul. Am înțeles că dv. ferbeți proteinele cu acizi minerali și obțineți din ele aminoacizi, pe care'i considerați ca fragmentele cele mai simple ce se pot obține, pe calea asta, din molecula albuminoidă. Dar, mă rog, hidroliza produsă în chipul acesta, are ea vr'o relațiune cu transformările ce le sufăr substanțele proteice în organism? Răspundem *da*, bazați pe următoarele fapte.— Dacă molecula proteică este supusă la acțiunea fermenților proteolitici energici, cum ar fi tripsina, se constată că ea se desface în aceiași aminoacizi, ca și în cazul cînd am fi hidrolizat'o cu un acid. Mai mult, s'a putut constata prezența aminoacizilor chiar în conținutul intestinului, pe cînd se făcea acolo digestiunea alimentelor practice.

Prin urmare nici fermenții nu lucrează alt-fel decît acizii combinați cu căldura.—Hidroliza cu acizi este dar cît se poate de apropiată de cele ce se petrec în organism.

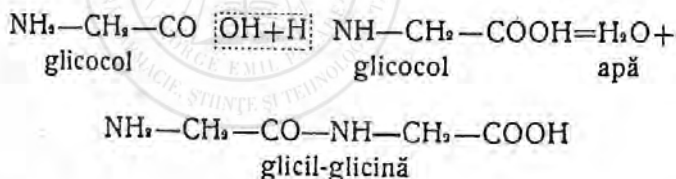
Odată aceste noțiuni cîștigate, savanții au căutat să meargă mai departe; și cea întâi întrebare ce și-au pus-o a fost relativă la sinteza

substanțelor albuminoide. Asta e o chestiune care agită de o mulțime de vreme spiritele celor mai de samă oameni de știință, dar care pînă astăzi n'a putut să dea de cît numai cite-va rezultate izolate. Vom vedea îndată de ce chestiunea avansază așa de încet. Deocamdată să vedem rezultatele căpătate pînă azi.

Aminoacizii, pe care-i scoatem acum cu atîta ușurință din molecula proteică, erau, cel puțin în parte, cunoscuți de multă vreme chimiștilor. Și încă de pe atunci unii s'au gîndit, cum ar putea face ca să lipească la loc acești aminoacizi între ei, spre a obține molecula proteică. Unii din acești învățați reușiseră să capete, prin anumite procedee, o substanță mai mult sau mai puțin asemănătoare cu gelatina, dar rezultatele erau așa de inconstante încît nu se putea vorbi de ceva sigur. Cauza nesuccesului erau metodele nepotrivite de care se serveau savanții pe acele vremuri.

Pentru prima oară a reușit *Emil Fischer* să sudeze între dînșii, în mod sistematic, doi sau mai mulți aminoacizi și să capete din ei niște compuși mai complicați, a căror constituție se poate cunoaște cu precizie. Aceștia obținuți, Fischer a căutat să-i descompună iarăși, pentru a vedea dacă obține dintr'înșii aceiași aminoacizi, cu care plecase ca să le facă sinteza. Un exemplu din cele mai simple n'ar strica.

Două molecule de glicocol se pot reuni, perzînd o moleculă de apă și ne dau un corp mai complicat numit Glicil-glicină :

Acest corp, supus la hidroliza prin acizi minerali diluați sau chiar la acțiunea tripsinei, ciștigă din nou molecula de apă perdută și ne da două molecule de glicocol.

E. Fischer a numit acest fel de combinațiuni a doi sau mai mulți aminoacizi între ei : *peptide*.

Dacă sînt doi aminoacizi ce s'au combinat, produsul se numește *dipeptidă*, dacă sînt trei—*tripeptidă*, patru—*tetrapeptidă* etc. Cîte un exemplu de fiecare : *pipeptide* : glicil-glicină, glicil-alanină, alanil-leucină, etc. *tripeptide* : glicil-glicil-glicină, leucil-alanil-glicină, etc. *tetrapeptid* : glicil-glicil-glicil-glicină, alanil-leucil-glicil-tirozină etc.

De pe aceste exemple putem vedea cît de numeroase pot fi combinațiunile ce putem obține sudînd diferiți aminoacizi în ordine variată. Ele ne mai explică destul de clar pentru ce unele albuminoide dau la hidroliză foarte mult glicocol și puțini din ceilalți aminoacizi. De asemenea putem înțelege mai bine cum se face că albuminoidele naturale

ori denaturate sînt așa de variate. Ele diferă unele de altele din cauza proporției diferite a aminoacizilorce intră în compoziția lor.

După cum vedem, metoda care s'a întrebuițat în studiul chimic al proteinelor și care a îngăduit un progres atît de important, este hidroliza prin acizi sau fermenți, dusă pînă la ultimele sfărămături ce pot da acești reactivi—aminoacizii—și apoi reconstituirea în parte, prin sudarea aminoacizilor, a unor fragmente mai mari din molecula proteică, fragmente numite peptide.

Ajunși aci, nu ne mai rămîne de cit să sudăm între ele mai multe peptive și, probabil, că din această alipire vom obține molecula proteică.

Incerări de natura aceasta au fost făcute, dar nu s'a reușit încă a se obține o substanță albuminoidă. De sigur că vor trebui multe încercări pînă să se găsească chipul cel mai potrivit spre a lega peptidele între dînsele.

Chimiștii-fiziologiști însă nu se pot resigna la atîta rabdare; ei caută o altă metodă care i-ar putea duce mai repede la rezultat și de aceia vedem că în timpul din urmă, sub impulsul profesorului *E. Abderhalden*, se introduce o metodă întru cîtva diferită de cea precedentă. Ea constă în a ataca molecula albuminoidă cu multă menajare, așa fel ca hidroliza să nu ajungă repede la isprăvit, ci să meargă foarte încet, în cit să poată fi oprită la momente vroite, pentru ca să putem surprinde stadii de peptide, provenind din molecula pe cale de ruină.

O dată aceste peptide căpătate, ne e ușor să cunoaștem *cantitatea și calitatea* lor. Și cînd vom cunoaște aceste amănunte, ne va fi ușor să le sudăm între ele, fiindcă tocmai cunoaștem felul și cantitatea de peptide născute din o substanță albuminoidă dată. Lucrările conduse după acest plan sînt deabea la începutul lor; din puținele rezultate ce le-au dat pînă acum putem însă scoate un învățămînt important: acela că va trebui o muncă uriașă pînă să ajungem la sinteza albuminoidelor. Un exemplu ne va lămuri mai bine. Din mătăsă s'a obținut o peptidă, ce se arată formată din patru aminoacizi; e deci o tetrapeptidă. Hidroliza mai departe a acestui produs a arătat că el conține glicocol, alanină și tirozină. Cantitățile în care acești aminoacizi se pot izola, arată că tetrapeptida în chestie e formată din doi glicocoli, o tirozină și o alanină. Ceva mai mult, sa reușit ca această tetrapeptidă să fie, prin hidroliză menajată, desfăcută în două dipeptide: o glicil-alanină și o glicil-tirozină; mai mult nu se știe despre dînsa. Dar se'nțelege că pentru a fi stăpîni pe ea și a o putea angaja în combinațiune cu vr'o altă peptidă, e de cea mai mare importanță să'i cunoaștem compoziția precisă, adică să știm în ce ordine sînt uniți cei patru aminoacizi pentru a o forma. De pildă, avem noi a face cu o Tirosil-glicil-alanil-glicină, sau cu o alanil-glicil-glicil-tirozină, ori cu vr'un alt aranjament?

De pe acest exemplu ne putem face o idee nu numai de complexitatea unui produs relativ simplu, ca o tetrapeptidă, dar și de gre-

utățile ce se vor întîmpina pentru a avea cunoștințele precize, necesare unei bune îndrumări către sinteza albuminoidelor.

În starea actuală însă, e de necontestat că am făcut progrese multe în chestiunea proteinelor. Rezultatele căpătate pot fi chiar întrebuițate pentru crearea de curente noi de cercetare în domeniile cele mai variate ale biologiei generale. Profesorul Abderhalden, unul din cei mai mari chimiști-fiziologiști moderni, a indicat cu multă pătrundere, care ar fi chestiunile de biologie generală ce-ar putea căpăta o soluție cu drept cuvînt științifică, dacă cercetările chimico-fiziologice s'ar îndrepta spre dinsele și dacă s'ar găsi metode de studiu potrivite.

Dacă ne-am referi întâiu la digestiune, vom putea constata că cunoștințele recente asupra prefacerilor suferite de proteine, au modificat considerabil concepțiunea ce ne-o făceam noi de rolul digestiunii în viața organismului. Cu privire la digestiunea substanțelor albuminoide, noi ziceam mai înainte că rolul digestiunii este de a reduce aceste principii alimentare în substanțe solubile și absorbabile, adică în peptone. Apoi, de îndată ce peptonele au străbătut intestinul, ele devin din nou proteine, cam de aceeași complexitate ca cele ale singelui, și se pun la dispoziția organismului și a celulelor sale. Altădată o astfel de concepțiune putea fi primită; astăzi însă ea ni se pare cu totul insuficientă, ba chiar, pe unele locuri, inexactă.— Ca să'nțelegem mai bine toate acestea, vom lua un exemplu. Mamiferele, imediat după naștere, se hrănesc în mod exclusiv numai cu lapte, ce conține, ca substanțe proteice, caseină, globulină și o albumină.

Afară de globulină, ce conține 3% glicocol, toate celelalte nu conțin nici urme de acest aminoacid și cu toate acestea noul născut își formează pe socoteala lor globulina singelui său ce conține 3,5% glicocol precum și Keratina din părul și unghiile sale, care conțin 4,7% glicocol, apoi elastina cu 25,75% glicocol. Aceste fapte nu se pot pune în relațiune de cît admițînd că sfărmașarea moleculei proteice merge mult mai departe de cît stadiul de peptonă. În intestin chiar digestiunea ajunge la aminoacizi—s'a constatat prezența lor în conținutul intestinal—ce sînt apoi absorbiți. O dată ajunși în țesuturi, ei se sudează din nou spre a forma proteine, dar proporțiunile, în care se face sudarea, variază pentru fie-care aminoacid după natura țesutului pe care'l vor forma.

Așa dar digestiunea nu are rolul de a face posibilă străbaterea albuminoidelor alimentare, ci mai ales pe acel de a sfărmașa diferitele proteine în aminoacizii lor, ca să dea organismului puțința să-și rezidească albuminoidele sale proprii după planurile ce'i aparțin. Lucrul acesta nu se întîmplă numai cu proteinele, ci și cu grăsimile ca și cu hidrații de carbon. Pe socoteala produselor lor de digestiune organismul își formează grăsimile și hidrocarbonatele proprii țesuturilor sale.

Prin această sfărmașare înaintată a alimentelor, organismul devine independent de felul acestor substanțe. El le rezolvă în părțile cele mai

simple și apoi le recombina în așa mod cum îi comandă trebuințele sale.

Această concepțiune nouă asupra rolului digestiunii se razămă pe câteva fapte experimentale stabilite cu precizie. Iată de ce e vorba.

Noi știm că pentru a menține un animal în *echilibru de azot*, adică în așa stare ca el să elimineze prin excretaie aceiași cantitate de azot pe zi, e de nevoie să-i dăm ca hrană o anumită cantitate de proteine. Avem, după cum se zice, o *rațiune de întreținere a echilibrului de Azot*. Ei bine! Dacă e adevărat că intestinul nu dă organismului, din ori ce substanță proteică alimentară, de cit aminoacizii rezultați din sfărâmarea sa, atunci urmează că va trebui să putem înlocui albuminoidul alimentar natural pur și simplu prin produsele sale de hidroliză, adică aminoacizii, pe care să-i prezentăm animalului gata preparați. Va putea el să se folosească de dînșii spre a-și întreține mai departe echilibrul său de azot? Experiența a arătat că aceasta e posibil și că albuminoidele alimentare pot fi înlocuite foarte bine prin aminoacizii cuprinși într'însele.

O observațiune importantă trebuie să facem aci.

E că organismul nu întrebuințază de o potrivă pe toți aminoacizii rezultați din o substanță proteică oarecare. El face printre dînșii o alegere, comandată de trebuințele țesuturilor sale, lucru ce reeșă în mod luminos din următorul experiment.

Se poate întreține echilibrul azotos al unui cal dindu-i numai *gliadină*, o substanță albiminoidă extrasă din grâu, care conține de cinci ori mai puțin *acid glutamic* de cit albuminoidele singelui de cal. El își va reconstitui, cu toate astea, proteinele singelui său pe socoteala puținului acid glutamic din gliadină; dar cu o condiție: cantitatea de gliadină primită de cal să nu fie regulată nici după puterea ei calorifică, nici după bogăția ei totală în azot, ba nici chiar după cantitatea totală de aminoacizi ce e capabilă să dea, ci numai după cantitatea acidului glutamic de care animalul are nevoie.

Vedem dar că valoarea nutritivă a unei proteine nu e totdeauna în raport direct cu cantitatea totală de Azot conținut în ea, ci mai de grabă cu cantitatea de anumiți aminoacizi pe care-i poate da și de care organismul are nevoie. Așa se face că pentru organismul omului, de pildă, albuminoidele animale și cele vegetale nu au aceeași valoare nutritivă, deși bogăția lor în azot poate fi aceeași.

Rațiunea de albuminoide necesară la întreținerea echilibrului azotos trebuie să fie dar, pentru o specie animală dată și pentru o proteină dată, în raport cu cantitatea de aminoacizi pe care acea proteină îi poate da ca să satisfacă necesitățile organismului considerat. Aceasta este *legea minimumului de albuminoide a lui Abderhalden*.

Dacă așa este, atunci putem întrevedea existența unor proteine care nu vor putea nici odată avea valoare nutritivă pentru anumite spe-

cii, din cauză că le lipsesc anumiți aminoacizi necesari speciei. Or noi știm că tocmai așa e cazul cu gelatina. Deși destul de bogată în azot, ea are o valoare nutritivă nulă (cel puțin pentru mamifere), fiindcă i lipsesc tirozina și triptofanul. Dacă vom asocia iusă, în mod artificial, acești doi aminoacizi cu gelatina și apoi vom servi amestecul, ca hrană albuminoidă, unui animal, el își va putea întreține echilibrul său azotos. Gelatina a devenit astfel o substanță cu valoare nutritivă.

Intrebarea se pune acum, unde se face recombinarea acestor aminoacizi absorbiți, pentru a forma albuminoidele organismului considerat? Se pare că asemenea recompunere se face chiar în peretele intestinal. Ei s'ar suda acolo în proporțiunile trebuitoare spre a da naștere mai întâiu proteinelor ce intră în compoziția plasmei sîngelui speciei considerate. Apoi aceste proteine sanguine s'ar duce în tot organismul și ar fi luate de fiecare celulă. În țesuturi, ele ar suferi o nouă hidroliză, poate nu așa înaintată ca în intestin, dar în orice caz o hidroliză, și apoi din fragmentele astfel liberate, celulele țesuturilor s'ar lua pe cele de care au nevoie spre a-și forma substanța proteică specifică lor.—Sînt și oarecare fapte ce vin în favoarea acestei ipoteze. Așa fibrinogenul, proteină proprie plasmei sîngelui, își are, după *Doyon* și elevii săi, originea la nivelul intestinului.

Din toate astea reesă că intestinul are un rol însemnat în menținerea caracterelor speciei. Un fapt important din acest punct de vedere este următorul: Se știe că nu putem schimba caracterele specifice ale albuminoidelor dintr'un organism, ori care are fi natura proteinelor ce i le-am servi ca alimente. Dar tot așa de bine se știe că dacă vr'o proteină străină străbate în organism pe altă cale de cît cea digestivă, cum ar fi bună-oară injecția ei în sînge sau sub piele, atunci ea produce schimbări în acel organism, dintre care cea mai ușor de pus în evidență este aparițiunea unor anticorpurii numite *precipitine*, specifice pentru proteina injectată.

Putem dar considera intestinul ca un fel de strecurătoare între lumea externă și lumea internă a organismului. El garantează, până la un punct, constanța compozițiunii țesuturilor și celulelor acestui organism. Prin ajutorul fermenților săi, el despoaie substanțele alimentare de caracterele lor speciale și atunci un amestec indiferent de sfărîmituri simple se prezintă celulelor intestinale. Acestea le iau, le resudează și formează cu ele substanțe potrivite organismului.

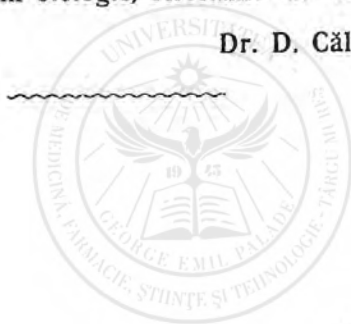
Vedeți dar că importanța digestiunii apare în o nouă lumină. Digestiunea ar fi mijlocul prin care organismul își menține caracterele sale specifice.

În această ordine de idei se poate merge mai departe și aborda, bine'nțele în mod *apriori*, una din problemele cele mai importante de biologie generală, care până astăzi este în întregime de domeniul ipo-

tezelor. E *hereditatea*—menținerea caracterelor prin moștenire.—Care's fenomenele ce fac pe mamifer, de pildă, să se nască cu caracterele speciei? Unul cel puțin din factorii ce intervin poate fi întrevăzut. Tot digestiunea ar avea și aci, în ultima analiză, rolul important. Ovolul și spermatozoidul fiind celule construite după un anumit plan chimic, propriu speciei, plan care a fost determinat de aminoacizii intrați în organismul adultului, în anumite proporții, și venind din intestin; se poate admite că aceste celule reproducătoare vor conserva, după unirea lor, acelaș plan de sinteză, cînd va fi vorba să-și mărească cantitatea de proteine a protoplazmei și nucleului. Mai considerați apoi că, pentru mamifere în special, embrionul nu poate avea alți aminoacizi la dispoziție de cît cei ce-i primește muma din intestin și veți înțelege că e *fatal* ca tînăra ființă să ia caracterele speciei, de oarece intestinul mamei nu-i permite să-și croiască o altă metodă de sinteză a substanței vii, de cît cea ce există în organismul părintesc.

Toate cele expuse în cronica de față sînt un exemplu strălucit de răsunetul ce pot avea, în biologie, cercetările de chimie fiziologică.

Dr. D. Călugăreanu.

Cronica externă

Alegerile prezidențiale din Statele-Unite.

Alegerile prezidențiale din Statele-Unite au intrat în faza lor cea mai activă. De câteva zile delegații partidului republican sînt întruniți la Chicago pentru a proclama pe candidatul lor. După toate probabilitățile d. Taft, actualul ministru de război, care e sprijinit de d. Roosevelt, va fi ales. Peste o lună se vor întruni la Denver democrații, al căror candidat va fi desigur și de astădată tot d. Bryan. Iar la toamnă se va da lupta între acești doi candidați proclamați de pe acum de către partidele lor respective. Ceeace dă luptei un interes deosebit, e că Statele-Unite au ajuns la un moment critic al evoluțiunii lor. Extraordinara prosperitate economică care domina toată viața republicii americane și care dicta politica ei, s'a oprit în mersul său ascendent. Societatea americană suferă de unele excese ale acestei prosperități și caută să lupte împotriva lor. Dar, pe de altă parte, greutățile luptei pentru trai nu au devenit destul de mari spre a face din chestia socială problema cel mai însemnat al vieții americane. Între aceste două elemente, opinia publică nehotărîtă caută o formulă de echilibru pe care nu a găsit-o încă, iar partidele politice și-au pierdut linia lor de demarcațiune; programele lor, odinioară lămurit diferențiate, se confundă astăzi atît în idei cît și în tendințe, așa că alegătorii americani nu sînt chemați să se rostească pentru cutare sau cutare politică, cum a fost cazul cu prilejul celorlalte alegeri prezidențiale. Luptele dintre d-nii Mac Kinley și Bryan s'au dat, de pildă, fie pe chestia tarifelor vamale și a întregii politici protecționiste, fie pe chestia monometalismului și a bimetalismului. Luptele d-lui Roosevelt cu Parker s'au dat pe chestia imperialismului sau a antiimperialismului, pe întreaga chestiune a politicii externe a Statelor-Unite și a rolului ce ele urmau să joace în politica universală. Astăzi, toate chestiunile acestea sînt nu numai lămurite, dar atît de bine intrate în moravuri, încît fac parte integrantă din patrimoniul comun al națiunii, și democrații înșiși nu se mai gîndesc ca pe baza lor să se diferențieze de republicani sau să lupte cu aceștia. Nu rămînea deci decît chestia trusturilor și lupta împotriva plutocrației, care ar fi putut diferenția partidele politice. Aci, atît prin tradițiunile cît și prin tendințele lor, democrații ar fi trebuit să fie aceia care să ridice stindardul împotriva trusturilor, și s'ar fi convenit ca republicanii, care, prin politica lor economică, au făcut posibile trusturile cu abuzurile lor, să fie apărătorii milioanei și ai milionarilor. Printr'o ciudată intervenție de roluri, se întîmplă însă că tocmai republicanii s'au pus în capul luptei contra trusturilor și că democrații au lasat astfel să le scape din mîni și această armă firească a lor. Ceeace face că,

deși vîntul vremurilor ar bate mai mult în visele democrațiilor, democrații să fi pierdut din nou pulsul națiunii. Vina lor e cu atît mai mare și cu atît mai neertată, cu cît ar fi trebuit să înțeleagă că societatea americană nefiind încă coaptă pentru o politică înaintată mai activă, datoria democrațiilor era să devie cel puțin luptătorii cei mai aprigi împotriva abuzurilor capitaliste.

Marele merit al d-lui Roosevelt e tocmai de a fi înțeles că partidul său, care e un partid conservator, este destinat să piardă din zi în zi mai mult teren și că dacă vrea să se mențină și să nu piardă definitiv încrederea națiunii, trebuie să găsească o diversiune. Diverșiunea au fost trusturile și plutocrația. Azi d. Roosevelt este mult invinuit în Statele-Unite pentru atitudinea pe care a luat-o împotriva trusturilor. Unii îl invinuesc că a lovit pe nedrept în cea mai puternică forță economică din Statele-Unite. Alții, deși recunosc în trusturi un pericol și în plutocrație-factorul cel mai disolvant, germeul cel mai însemnat de corupție al civilizațiunii americane, susțin totuși că d. Roosevelt ar fi trebuit să ție samă de faptul că partidul său este partidul finanței și al marilor bogătași și, ca atare, că n'ar fi trebuit să aducă dezbinarea în rîndurile lui. Cei ce raționează astfel uită însă că dacă d. Roosevelt nu ar fi creat diversiunea trusturilor, ar fi mai mult decît dezbinare în rîndurile republicanilor: partidul lor ar fi încetat de a mai juca un rol precumpănitor în politica Statelor-Unite. Democrații i-ar fi luat singura platformă populară, astăzi la ordinea zilei, și republicanii ar fi rămas streini de toate aspirațiunile și de toate nevoile reale ale societății americane. Precum Disraeli a scăpat acum 30 și mai bine de ani conservatorismul englez, asvîrlindu-l în imperialism, creînd o diversiune dibace fără da care conservatorii ar fi pierdut toată influența lor asupra maselor, tot astfel d. Roosevelt a scăpat azi conservatorismul american creîndu-i o diversiune mîntuitoare.

Democrații ar fi avut încă un mijloc să recîștige, dacă nu în totul, cel puțin în parte, încrederea națiunii: să se fi făcut luptătorii cei mai aprigi împotriva corupției administrative, iarăși un mare flagel de care suferă societatea americană. Din nenorocire ei au lăsat să le scape și această armă. În ochii Americanilor tot republicanii sînt campionii purificării moravurilor administrative. Desigur că dacă lucrurile stau astfel, ele se datoresc toț d-lui Roosevelt. Nu partidul, ci el personal a pus mina pe aceste două mari chestii și și le-a însușit. Încît se poate spune că personalitatea puternică a d-lui Roosevelt a absorbit întrînsa toate năzuințele naționale și de aceia lupta de azi nu se dă, precum am spus-o, între două politici, ci pentru Roosevelt sau contra lui Roosevelt. Aceasta și explică de ce, cu toate declarațiunile sale repetate că nu vrea să candideze pentru a treia oară la prezidenția republicii, republicanii se încăpățîneau totuși să-l proclame candidatul lor. Iar dacă convenția din Chicago va alege pe d. Taft, e tot fiindcă e dominată de personalitatea d-lui Roosevelt și că în lipsa acestuia, vrea cel puțin să-l aleagă pe cel pe care d.

Roosevelt îl susține și căruia i-a împrumutat o parte din autoritatea și din marele său prestigiu, pe cel cu care au siguranța că politica d-lui Roosevelt va fi continuată. D. Roosevelt a avut de altminteri dreptate să nu candideze. A avut dreptate din două puncte de vedere. Întâi din punctul de vedere al intereselor sale personale și al doilea din punctul de vedere al interesului obștesc. E vădit că după 7 ani de prezență, cu intensitatea de muncă ce se cere unui președinte al Statelor-Unite, e greu ca acesta să mai poată fi la înălțimea sarcinii încă alți 4 ani. Afară de aceasta, cele două preșidenții ale sale au fost peste măsură de strălucite. De ce d. Roosevelt să le întunece gloria prin alți 4 ani de guvernământ care, din cauze absolut streine de voința lui, pot să fie mai întunecoase sau mai puțin norocoase? Dar e ceva mai mult: d. Roosevelt și-a luat o sarcină grea, aceea de a lupta împotriva celei mai mari forțe din America, a miliardarilor. Ori, fiind președinte al republicii, d. Roosevelt nu poate să ducă această luptă așa cum trebuie să fie dusă; ca șef suprem al statului el trebuie, într-o măsură oare-care, să fie omul națiunii întregi, iar nu reprezentantul unor interese împotriva celorlalte. Ca șef suprem al națiunii, sînt anume fapte care e bine să nu le facă cineva și sînt anume vorbe pe care nu le poate rosti. Și totuși, aceste fapte trebuiesc făcute și aceste vorbe trebuiesc spuse. Devenind iarăși un simplu cetățean, d. Roosevelt va avea deplina libertate de a duce la bun sfîrșit războiul pe care l'a întreprins cu atîta entuziasm și cu atîta bărbăție și va aduce fără îndoială Statelor-Unite cel mai mare serviciu pe care i l-a adus decînd luptă pentru binele obștesc. Dacă pe lângă aceasta d. Taft va fi la White House, politica d-lui Roosevelt va rămînea și fără el pretutindeni unde ea poate să se exercite cu folos și nu va lipsi decît de acolo unde, pentru a se exercita cu eficacitate, se cerea ca d. Roosevelt să nu fie la președinția republicii.

În asemenea condițiuni, de ce alegătorii americani ar vota pentru d. Bryan? În chestiunile sociale, soluțiunile lui sînt nelămurite, sfioase și adesea contradictorii; în politica externă ele sînt aceleași ca ale republicanilor; în politica colonială sînt nepopulare fiindcă nu țin îndestul samă nici de ambițiunile nici de mîndria Americanilor; în cele două mari chestiuni la ordinea zilei, trustrile și corupția administrativă sînt copia politicii d-lui Roosevelt, o copie ca toate copiile, fără măreție și fără vigoare.

Dar să nu proorocim. Până la toamnă mai trece vreme, pot interveni fapte care să răstoarne toate prevederile noastre. Un lucru e însă sigur: e că viitoarea prezență, oricare ar fi ea, va reprezenta o fază de tranziție în evoluțiunea poporului american, și că din această tranziție va eși o altă societate americană decît cea de azi. Cea de azi, formată din oameni veniți din toate colțurile lumii pe pămîntul american pentru a-l coloniza și pentru a-i exploata bogățiile fără de sfîrșit, este o societate de pionieri îndrăzneți, brutali dar puternici, pentru care sfortarea materială era toată grija și succesul singurul

ideal. În această societate, inițiativa individuală trebuia să fie ridicată la înălțimea unui cult și admirațiunea generală trebuia să se îndrepte înspre cei ce reprezentau această inițiativă împinsă oricât de sus și oricât de departe.

Societatea americană de mîne, formată din fiii colonilor fără frică și a pionierilor fără scrupul, va fi desigur o societate în care sforțările materiale vor fi prețuite numai întrucît se vor împreuna cu oarecare idealuri și succesul individului nu va fi slăvit decît întru atîta, întrucît nu va fi în prea mare contradicție cu interesul obștesc. Într'o asemenea societate, grija armoniei sociale, simțimintele umanitare, solitudinea pentru cei mulți, pentru cei slabi și pentru cei desmoșteniți va înlocui admirația pentru cei puternici, care pe ruina altora au adunat bunuri lumeste și s'au transformat în forțe economice necunoscute pe alte vremuri. În această societate materialismul brutal va face treptat loc intelectualismului; splendoarea inteligenței, cercetările științifice, eflorescența artelor și a literelor vor fi mai gustate decît plăcerile materiei.

În acele vremuri, rolul partidului democratic va începe. După cum partidul republican a avut menirea să organizeze vechea societate americană partidul democrat va avea sarcina să organizeze societatea americană, de mîne. Lui i se va cere să găsească formula de echilibru între plutocrație și muncitorime. El va trebui să prefacă sforțările excesive și adesea anarhice, prin care societatea americană lucrează și progresează, în armonia mai liniștită a unei munci organizate. Și tot el va trebui să împace sentimentele de mîndrie ale unui stat finăr, cu aspirațiunile umanitare ale maselor sale muncitoare.

Fără îndoială că această societate de mîne ne este nouă, fii ai unor civilizațiuni vechi, mai simpatice decît societatea americană de azi, care n'are pentru noi decît farmecul tinereții și al exuberanței. Dar fi-va societatea americană de mîne mai fericită decît cea de azi? Nu o credem. Cea de azi are privilegiul, rarul privilegiu de a nu cunoaște mizeria. Viața se cîștigă lesne în Statele-Unite, lucrătorul e plătit acolo mai mult decît aiurea. Dezechilibrul averilor nu este în republica americană, ca în Anglia, clădit pe foamea celor mulți. În societatea americană de mîne echilibrul bogățiilor va fi mai mare, dar cu solitudinea pentru sărac se va lăți și mizeria. Aceasta va fi consecința fatală a creșterii populațiunii și a greutăților luptei pentru trai ce derivă din această creștere.

E desigur aci partea cea mai ciudată a luptei ce Americanii o duc. Iată o societate fericită care, fatal, trebuie să se frămînte pentru a evolua spre o formă socială ce-i va asigura mai puțină fericire. Și cînd te gîndești că sînt încă oameni care neagă că societățile omenești evoluează după legi ce nu se pot întătura și care le conduc destinele după neștiutele dar implacabilele lor hotărîri!

I. G. Duca

Cronica Veselă.

COLLOQUIUM

Marelui Sacerdot.

PERSOANELE :

Poetul.	O sticlă cu vin.	Un pat.
Servitoarea Cleopatra.	I-iul pahar.	Un fotoliu.
Ceasornicul.	Al II-lea pahar.	Un calendar de părete.
I-iul papuc.	O Poliță.	Un portofel gol.
Al II-lea papuc.	Un cont.	O citație.
Un manuscris neisprăvit.	Streșina casei.	Voci din bibliotecă etc.
Clopoțelul.	Un dulap.	

Scena se petrece în casa unui poet plecat în Bucovina. E noapte.
Lumină fantastică de lună.

CEASORNICUL.

Tic-tac! Tic-tac!

I-iul PAPUC (căscind).
Ce oră-i?...

CEASORNICUL.

Tic-tac! Dang! dang!...

AL II-lea PAPUC.

Tîrziu!

CLOPOȚELUL (pe birou).

Colloquium!

I-iul PAHAR (trezindu-se).
Mi-e sete...

STICLA.

Mai rabdă...

AL 2-lea PAHAR.
(suspînînd)

Un burghiu!

DOPUL.

N'ai grijă!

PATUL (trosnind).
Pac!

DULAPUL.
Ce-ți este?

1-iul PAPUC.
Ce ai?

AL 2-lea PAPUC.
(ironic)

Presentimente!

CALENDARUL DE PĂRETE.

Mîni e zi 'ntiiu!

POLIȚA.
Ce facem?...

AL 2-lea PAPUC.
Las' că plătim procente!

UN SEMN DE ÎNTREBARE.

Dar unde-o fi?

UN PUNCT DE ESCLAMAȚIE.
Nebunul!

MANUSCRISUL.

Eu mîne ce mă fac?
Imi trebui două pagini...

TOCUL.
(plietisit)
Ei ași!

UN PORTOFEL GOL.
Tare's sărac!

UȘA.

Dar cînd a spus că vine?...

STICLA.
Tare mi-e dor de dînsul.

FOTOLIUL.

Cu brațele deschise l-aștept...

STREȘINA CASEI.
M'apucă plînsul...

UN „VIRGIL“ DIN BIBLIOTECĂ.

Da. *Sunt lacrimae rerum*

UN PAHAR.

Prefer lacrima Christi...

MANUSCRISUL.

Ce mutră o să-mi facă directorul revistii!

UN „UNIVERS“ SUB BANDĂ.

Da' bine se distrează!...

UN CONT NEPLĂTIT.

Ei, asta nu se face!

O CITAȚIE DE LA TRIBUNAL.

O să-l condamne 'n lipsă...

SOBA.

Lăsați pe om în pace

Că toate sint cenușă...

SCRUMELNIȚA.

Cenușă, da—și scrum!

CEASORNICUL.

Trei ore...

UN PAPUC.

Noapte bună!

AL 2-lea PAPUC.

Merți

CLOPOTELUL.

Silentium!

POLIȚA.

Protest...

CONTUL.

S'achite suta!

CITAȚIA.

Ehei?..

MANUSCRISUL.

Dar eu?...

CEASORNICUL.

Tic-tac!

CLOPOTELUL.

Silentium tic-tacu!

CEASORNICUL.

Tic...

CLOPOŢELUL.

Taci odată!

CEASORNICUL.

Tac! (se opreşte şi el din mers, şi toate lucrurile celelalte cad în somnolenţa lor obişnuită).

SCENA II.

(se face dimineaţă.)

POETUL

(cu hainele boţite, cu faţa umflată de nesomn, obosit de drum, intră aruncându-şi geamantanul într'un colţ. Privind extaziat în jurul lui):

V'am regăsit în fine, o larii mei iubiţi!
Cînd sînt de voi departe, de-aţi şti cît îmi lipsiţi!

(zărind *Fotoliu*)

Cu braţele deschise m'aştepti tu, drag fotoliu!

(cătră *Lavabou*, cu minile întinse)

Nu te uita la mine c'am unghiile 'n doliu...

(cătră *Sobă*)

Ţie ţi-aduc căldură...

(cătră *Lampă*)

Ţie ţi-aduc lumină!

(cu un gest larg, îmbrăţişînd camera)

Aduc la fiecare din dulcea Bucovină

Un pic de veselie!..

(melancolic)

Ce oameni sînt pe-acolo!

Ei ştiu să preţuiască pe fiii lui Apolo!

Cu dragoste frăţească întimpină pe fraţi,

Şi ce surori frumoase!.. Hei! patru zile 'ntregi

Am fost noi, cei cinci oaspeţi, trataţi ca nişte regi...

Aşa e 'n Bucovina, o zeii mei Penaţi!

(cătră *Oglindă*, potrivindu-şi hainele)

Ei, ce te uiţi la mine?! Mi-e cam boţit decoru'...

Dar... nu sînt eu de vină!.. E domnu' Teodoru'...

Auzi?! să'mi dea el mie, poet de 'ntîia clasă,

Bilet de clasa-a doua?!... Ei, dar, la urmă, lasă!..

Cînd o să trecem Styxul, Caron pe dînsul, parcă,

N'o să-l transporte'n Hades tot în aceeaşi barcă?!..

Am stat mai treaz ca Argus... de-aceea's cum mă vezi...

(se 'ntoarce spre birou şi dă cu ochii de *Manuscris*)

Dar tu, ce faci acolo?... Sărmane, vegetezi...

Ia să 'ncercăm o frază...

(moaie tocul în călimară și rămîne pe gînduri).

Hm! (tușește. Ca prin vis ;)
Dulce Bucovină!

• (tresare)

Nu merge... Las' pe mîne!...

(aruncă tocul și zărește *Citația*).

Vii chiar la apropont!

(vede *Polifa*)

Dar asta?! (grav) se amîină!

(vede *Contul*; mirat:)

Salut, domnule cont!

Cum ați crescut...

(cătră *Portofel*)

Plătește!.. Ce stai?.. N'ai astăzi?.. Mîne?..

(vede *Ceasornicul*:)

Și tu?... Pe loc, repaos?...

(il întoarce și dă cu ochii de *Sticlă*, pe care o ridică -n sus, adresindu-se cătră *Ceasornic*:)

Deșteaptă-te, Romîne!

(cercetează mirat sticla)

Mai este?...

(cu bucurie): Da!.. Ei drace! Cum l-am uitat?!

(toarnă în amîndonă paharele, apoi ia unul și ciocnește cu celălalt)

Trăiască!

(bea cu sete)

Nu-i rău... îmi era gura uscată ca o iască!

(trece de cealaltă parte a mesei, și închină cu celălalt pahar. *Ceasornicul* bate.)

Silentium! (*Ceasornicul* continuă)

Dați'mi voe... (tușește)

deși nu's orator... (tușește incurcat)

Să vă salut... (adresindu-se *Patului*:)

Ilustru vechiu membru fondator!

Primește tot respectul...

(cătră *Autorii* din bibliotecă.)

O, membri „emeriti”

De șoareci, dee Domnul să fiți în veci ferți!

(cătră mobile)

Voi, mobilele mele, „comilitonii“ mei
 Și, vastă călimară, tu, puțul cu idei,
 Și tu, ilustră peană, o! scaun, o! dulap,
 Iertați-mă cu toții de mi-am făcut de cap
 De patru zile 'ntruna... Voi care m'ați urmat,
 Ca niște demni tovarăși, oriunde m'am mutat,
 Și-adesea 'n nopți de veghe ați stat ca mărturie
 Privind cum truda'mi aspră să face poezie,
 Tu, lampa mea, ce-adesea n'aveai un pic de gaz
 Și mă lăsați prin beznă călare pe Pegaz,
 Tu, calendar, ce adesea mi-ai anunțat scadența,
 Și tu, ritmice ornic, ce'mi măsurai cadența,
 În fine, voi, cu toții, societatea mea,
 „Care nu se mai află“, permiteți'mi a bea
 În sănătatea voastră acest „pocal“ cu vin...

(ciocnește)

Să zicem : *Vivat ! Crescat ! și Floreat !* Și-amin !..

(cade în fotoliu, și-adoarme, vorbind cu întreruperi prin somn)

La revedere !... Ura !... Ițcanji... Foarte bine !...
 Ce pașaport ?!.. Celebru !.. (pausă) Un sprit !.. „Indată... vinel“
 Cinci sprituri !... Alte sprituri !... Spre Spritberg !... U ! jidanii...
 Vereștii... Cinci minute !.. Cinci sprituri !.. Cinci !.. Pașcanii...
 Trăiască sacerdotul !... Șampanie... banchet
 Tânase... Tanasache... Discursuri... berechet
 Care nu se mai află... Adios !

(adoarme de-abinelea și sforăe cu delicio)

I-iul PAPUC.

Ei îți place ?!

[AL II-lea PAPUC.

S'a îmbătat pîrlitul de glorie—și pace !

CĂLIMARA.

Uitați-vă la dînsul !

OGLINDA.

Priviți-l! Țsta-i—hal ?!

PATUL.

Lasați-l ca să doarmă...

POETUL.

(prin somn)

Ridic acest pocal...

(intră servitoarea)

Scena III.

SERVITOAREA.

Vai !... s'a întors conașul !... Conașule...

POETUL.

(deschide un ochiu)

Trăiască !

SERVITOAREA.

V'am așternut...

POETUL.

(buimacit)

O fiică a Romei, te salut !

(se trezește uimit)

A... tu ești, Cleopatro ?...

SERVITOAREA.

Eu sînt... V'am așternut...

POETUL.

(gătindu-se de culcare, fredonează somnoros)

O, dulce Bucovină ! O, țară pitorească !...

SERVITOAREA.

Ce spune ? !...

POETUL.

Dulce țară !... În fine : să trăiască !!

A. Mirea.

FĂRIMĂTURI

Banchetele politice.

Citit-ați, sigur, prin gazete,
 Cum că partidele, în Maiu,
 Au dus-o numai în banchete...
 S'au pus partidele pe traiu !

Petrec !... De ce să nu petreacă ?
 Nu-i țara pentru dumnealor,
 Un rîu de aur ce nu seacă
 Acum și'n vecii vecilor ?

Dar pe banchete, Doamne dragă,
S'au dus pe gir'atîția bani,—
C'ar fi trăit o lună 'ntreagă
Cinci milioane de țărani !

Șefia d-lui Stere.

E Stere șef, ori șef nu este,
Al liberalilor din Iași ?...
Ce mai subiect pentru poveste
Au bravii mei reporterasi !

Și ați citit cu toți romanu
Brodât în jurul ăstui caz,
Ș'ați rîs... Iar Stere și cu Panu
Au rîs, sînt sigur, mai cu haz.

Dar mult mai mult am rîs eu unul,
Pe jos de rîs m'am tăvălit,
Am rîs întruna ca nebunul
Și risu'mi nu s'a isprăvit.

Căci, eu să fiu ca domnul Stere
Aș spune presei :—„zău, glumești ?
„N'aș da pe nouă ministere
„Șefia Vieței romînești !“

Vreau să'lucid !

La Călărași s'a constatat că măcelarii
vindeau publicului carne de vite hol-
nave de dalac.

Mă urmărește 'ngrozitor,
Mă urmărește nemblinzit,
Un mizerabil... Ați ghicit :
Un creditor.

Văzînd de monstru că nu scap,
Nutream în minte'mi gîndul vag,
Dar totuși banditesc, să-i trag
Un glonț în cap.

Dar 'mi-este frică de Parchet !
Nu moare 'n ocnă criminal,
Ci 'n balamuc sau la spital
Azi un poet.

Și groază am de ucigași!...
 Deci, am făcut un plan mai bun :
 Am să-i ofer un mic dejun
 La Călărași...

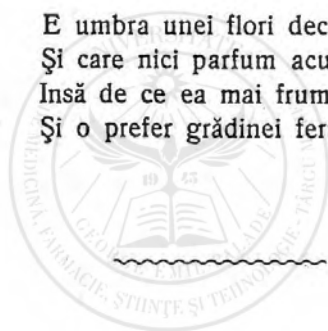
Romanță.

Grădina mea e azi o feerie...
 Garofele, narcisii, trandafirii,
 Stîrnesc în toți ispitele iubirii
 Și spre nădejdi robuste îi îmbie.

De ce'mi par totuși brazdele paragini
 Și silă'mi fac chiar rozele'nflorite,
 Și las să curgă lacrimi otrăvite
 P'o floare veștedă'ntre două pagini ?

E umbra unei flori decolorate
 Și care nici parfum acuma nu mai are...
 Însă de ce ea mai frumoasă-mi pare
 Și o prefer grădinei fermecate?...

Tarascon

Cronica Internă

— Democratismul și d. Aurel C. Popovici —

DI. Aurel C. Popovici continuă seria sa de articole împotriva „democratismului”. („Sămănătorul”, No. 21—24, 1908).

Din nenorocire afară de articolul din No. 21 al „Sămănătorului”, care precizează ceva mai mult ideile d-sale fundamentale,—și pe care l'am cetit cu multă plăcere,—celelalte articole se prezintă aproape exclusiv ca „artificii de polemică”.

Și ce e mai exasperant, apare tot mai clar că aceste artificii *nu sînt voite*, ci izvoresc din felul însuș de a gîndi al acestui publicist, din felul său de a înțelege toate lucrurile, și, deci, de a scrii.

Nu „mă plîng” de aceasta, cum nu m'am plîns nici odată, dar regret, și regret nu pentru mine...

Cîte-va pilde.

Caracterizînd felul de a polemiza al d-lui Popovici, între alte, și numeroase, mustre de violențe de limbaj, am relevat și o butadă împotriva lui Renan, și, în paranteză, față de această maltratare a ilustrului istorician al creștinismului și al judaismului, evocam respectul ce'l are pentru Renan un scriitor atît de apreciat de d-l Popovici, ca Emile Faguet.

Aceasta dă prilej polemistului nostru, să ne amintească — *în răspuns!*—că Renan e împotriva democrației, împotriva căreia ar mai fi fost și Hamilton, și Cavour, ca și Bismark, Guizot, Vacher de Lapouge, Otto Ammon și chiar Comte însuș (pentru ce *numai* aceștia ?), etc.

Ce au a face toate aceste cu maltratarea lui Renan? Rezultă de aici că este iertat în publicistica serioasă să iai așa „peste picior” pe un Renan, să afirmi, cu inimă ușoară, că el ar fi scris numai „pentru a plăcea jidanilor”? Pentru ce dar d. Popovici face răsipă de ironie și de cerneală?

Tot așa, d-sa mă învinuise că „firește vorbesc peste tot despre popor în opoziție cu *albăstrimea*” (deși n'am întrebuițat nicăeri acest cuvînt elegant).

La aceasta eu îi atrag atențiunea asupra acelor pagini din scrierea încriminată, în care încerc tocmai să lămuresc rolul claselor mijlocii și

al intelectualilor, ca elemente din „popor“, precum și asupra acelor în cari caut să desvălesc și cele trei înțelesuri ale cuvântului „popor“, din cari, toate, rezultă netemeinicia învinuirii.

D-l Popovici îmi răspunde numind cele trei accepțiuni ale cuvântului popor, semnalate de mine, „profunde“, în ghilemete, lipsite de precizie și confuze; spune că n'ar trebui să citez pe Höffding; și caracterizează ca demagogică concluziunea la care ajung!

O fi! Dar cum rămîne cu învinuirea că eu aș pune mereu „poporul“ în opoziție cu „albăstrimea“? Este ea prin aceasta mai întemeiată?

Sau: cînd cuvintelor mele că un Bismarck a practicat socialismul de stat, mi se opun citații din discursurile cancelarului de fier, în cari socialiștii se asimilează „hoților și tălharilor, ce trebuiesc striviți“ și „guzganilor ce trebuiesc stîrpiți“ (bine înțeles, în litere negre de o șchiopă, dar cu o amabilă prevenire, că aceste amenințări nu mă privesc personal...)?

Dar cine nu știe, că Bismarck e autorul celebrei legislații repressive împotriva socialiștilor? Cine nu știe însă, în același timp, că tot el este și inițiatorul legislațiunii sociale în Germania, și inspiratorul chiar al ideii unui congres internațional „al muncii“, pentru legislația socială, care congres s'a și adunat la Berlin în 1890, sub președinția ministrului de Comerț și Industrie Freiherr von Berlepsch, cu participarea delegaților oficiali din partea Franței (Jules Simon), Angliei (John Burnett), etc.? Nu s'au citat chiar anul trecut de doi miniștri, în Reichstag-ul german și în Parlamentul nostru, cuvintele lui Bismarck pentru a justifica dreptul statului de a merge pînă la expropriarea proprietăților particulare, în interesul social și național superior?

Ce are a face una cu alta? D-l Popovici, căruia îi place atîta să citeze zicătoarele populare, n'ar fi trebuit să uite pe „scripca cu iepurele“... (Sau d-sa crede că eu îl prenumăr și pe Bismarck între socialiștii revoluționari?)

Și ași putea înmulți pînă la infinit pilde de ast-fel de „obiecțiuni“ ale contrazicătorului meu de la „Sămănătorul“.

Dar, la ce rezultate poate duce polemica în aceste condițiuni?

Dacă la afirmările mele, că cutare cîntăreață cîntă frumos, mi se răspunde:

„Frumos? Admirați concepțiile estetice ale acestui domn! O femeie cîrnă și cu dinții stricați e proslăvită ca ideal al frumuseții!“

Poți face alt-ceva decît să dai din umeri și să treci?...

1) Deși aceste „accepțiuni“, pe cari le ironizează d. Popovici, erau cunoscute întru citva încă Grecilor antici, cari aveau și cuvinte deosebite ca: *ethnos*, *demos* și *laos*; iar interesul pentru care am citat pe un filosof și moralist spre a accentua însemnătatea etică a principiului de naționalitate, și de care am avut nevoie tocmai pentru a-mi motiva acea „demagogică“ încheiere,—e clar pentru oricine m'a cetit.

Să trecem... la alte întimpinări, mai sugestive, dacă nu și mai interesante, în sine.

Așa: cu toate că am lămurit, pare-mi-se, pe deplin, pentru ce l'am citat și cum l'am citat pe Faguet, și că în ori-ce caz nu-l consider *socialist* (desigur, ilustrul critic s'ar fi mirat el însuși, dacă ar fi putut afla, că la „porțile Orientului“ poate fi considerat ca o autoritate în chestiuni de sociologie sau economie politică), d. Popovici mai citează câte-va fraze ale acestui scriitor împotriva socialismului, (omițind din nou să arăte, în ce senz se întrebuițează cuvântul de „socialism“), și, probabil, pentru a inveda limpezimea de vederi în această sferă a autorului d-sale favorit, reproduce și afirmarea acestuia că formula „socialismului-asociaționist“ (care, cum am văzut, cuprinde organizarea *proletariatului*, atât economică cât și socială, cât și pentru *lupta politică*) este nu numai „anti-comunistă“, ci chiar și „anti-etatistă“.

Iar, pe de altă parte, la amintirea din parte-mi, că direcția în care evoluează gândirea politică modernă se învederează prin profesiunile de credință ale atitor bărbați de stat, din fruntea statelor celor mai civilizate și puternice,—intrepidul polemist al „Sămănătorului“ ne promite, că-i va infunda pe toți—, de la Gladstone până la Clémenceau, J. Burns, „Millerand, Viviani și Briand (nu știu pentru ce l'a miluit pe Stolypin)... „Aveți puțintică răbdare, vom discuta noi și *valoarea* acestor politici și „mai ales—politiciani cu care ați crezut că ne veți birui!“... („Sămănătorul“ No. 24).

Bietul Gladstone! Să fie peste o jumătate de veac în fruntea celei mai puternice și mîndre națiuni, a celui mai întins, mai bogat și mai populat imperiu din lume,—în epoca de glorie a Reginei Victoria,—să inspire admirație contemporanilor și urmașilor din patria lui, și chiar din lumea întreagă,—și iată: d. Aurel C. Popovici se însărcinează să ne arăte adevărata lui „valoare“, și să ne dovedească că lui i se datorește „lamentabila decădere a partidului liberal englezesc“, și chiar faptul, că Parlamentul a ajuns astăzi „să fie asaltat până și de batalioane de mueri!“...

Am putea, vorba Francezului, să ridicăm scara.

Dar d. Aurel Popovici e iarăși în afară de chestie.

Nu ne putem permite îndoiala, că d-sa va reuși să desfrunzească cununa de lauri a aceluia, care până acum în istorie e cunoscut sub numele de „marele bătrîn“ (great old man),—dar până atunci faptul rămîne fapt: două din cele mai glorioase națiuni din lume pot să fie guvernate azi de oameni, ale căror idei sînt așa de mult *infiltrate* de socialism; și chiar în Duma Rusească, un prim-ministru vorbește despre un fel de „socialism util și salutar“ (mă mir, că dl. Popovici nu m'a învinuit încă, că eu aș clasa și pe cruntul sprijinitor al țarismului, Stolypin, între „socialiști“); și acum îndrăznesc să expun urgiei directorului „Sămănătorului“ o nouă victimă, pe lordul Salisbury, care a putut și el să declare, în Camera Lorzilor, într'un discurs din 19 Mai 1890:

„Planurile socialiste sînt în legătură cu mari rele, și nimene, dacă „nu e cu desăvîrșire orb, nu poate tăgădui existența acestor rele... Datoria noastră este de a face tot ce ne stă în putință spre a găsi re-medii pentru aceste rele; *chiar dacă vom fi numiți socialiști* pentru „astfel de fapte, trebuie să ne desemnăm la aceasta“¹⁾...

Poate, dar, d. Popovici să dărîme pe toți bărbații de stat „de la Gladstone pînă la Clémenceau, J. Burns, Millerand, Viviani și Briand“, și pînă la Stolypin și Salisbury, și chiar pînă la Bismarck (da, cu toată titanica-i luptă împotriva social-democrației); poate să cufunde în neant pe toți savanții „vestiți“ sau „zăpăciți“ ca Schmoller, Wagner, Brentano, Menger sau Sombart; dar întrucît de al de aceștia azi guvernează statele și domină în universități, sîntem în drept să vorbim despre prăbușirea doctrinei clasice a liberei concurențe și despre triumful concepțiunii socialiste.

Ce va fi cînd directorul „Sămănătorului“ va isbuti să întoarcă îndărăt roata istoriei, vom vedea. Dar simpla promisiune de a săvîrși această eroică ispravă, nu ajunge pentru a ne schimba aprecierea *faptelor*...

E adevărat, că d. A. C. Popovici declară, că nu știe ce înțeleg eu prin „concepție socialistă“ sau „principiul de solidaritate socială“; și cu această ocazie enumără diferite categorii de socialiști, cunoscute d-sale, și printre ele nu găsește „concepționiști socialiști, nici solidariști sociali, nici socialiști puri“.

Foarte spiritual.

Dar n'ar fi să pierdem timpul pe degeaba dacă ași căuta acum să arăt că n'am înțeles să poreclesc ast-fel un anume *partid*,—ci să formulez o *noțiune abstractă*? Sau să arăt rostul noțiunilor abstracte, legătura lor cu fenomenele concrete din care izvoresc,—sau să dezvolt cu acest prilej, poate, și toată „teoria cunoștinții“ (Erkenntnisslehre)?

La asemenea urmări ajungem, cînd locul discuțiunii de idei îl ia *exegeza* ce se zbate în jurul cuvintelor.

Să-mi îngăduie dar cetitorii să nu'l urmez pe polemistul „Sămănătorului“ în acest labirint. Am făgăduit să trec cu vederea zadarnicile artificii de polemică, spre a căuta să pătrund *ideile* teoreticianului nostru conservator, și nu m'am oprit de data asta, și sper pentru ultima oară, asupra acestor exerciții gladiatorice, decît pentru a învedera toată lipsa lor de interes și de utilitate pentru lămurirea ideilor înseși.

Pentru cei mai mulți e indiferent dacă X sau Y au pătruns mai bine cutare pasagiu din Z, indiferent chiar și însuși acest pasagiu, dar lămurirea concepțiunii democratice e interesantă pentru ori și cine.

Dar înainte de a trece la partea cu adevăr interesantă a polemicii—lor d-lui Popovici, să-mi fie iertate încă două cuvinte, pe de lături.

1) Citat în: „*Socialism, Labour and Capital*“, by the rev. Kaufmann, Professor James Thorold Rogers. etc., p. V.

Faptul, relevat de mine, că sînt atacat în acelaș timp de socialiști și de reacționari, de Evrei și de antisemiți, etc., d. Popovici îl explică prin aceea că sînt „obscur“ și „necategoric“, — „căci să vorbim drept, cine va proclama d.p. pe d. Carp antisemit“, etc.

Că sînt pentru mulți obscur, se prea poate, dar „necategoric“? atunci, mai curînd, ași fi fost îmbrățișat de toată lumea, și nu atacat.

Adevărul este, că pentru cei deprinși cu anume formule, este greu să-mi potrivească o etichetă cunoscută.

Cu acest prilej, chiar d. Popovici însuși caută să scoată la iveală contradicția între „liberalismul“ și „socialismul“ meu.

Dar această pretinsă contrazicere formează chiar fondul gîndirii mele.

D. Popovici nu cunoaște, probabil, cele două cărți publicate de mine „Evoluția individualității“ și „Introducerea în studiul dreptului Constituțional“ (Partea I—urmarea n'am avut mijloace să o public), — din care cea dintâi a apărut mai bine de 10 ani,—fără să mai vorbesc de numeroase scrieri mai mici.

Din ele ar fi putut vedea că sînt un *individualist* extrem, întrucît văd în puternica dezvoltare și afirmare a individualității factorul și rezultatul suprem al progresului, dar sînt în același timp și *socialist*, întrucît cu aceeași energie afirm și principiul de solidaritate socială.

„Individualism“ și „socialism“! Pentru „tipicari“, chiar această împărechiere de cuvinte pare monstruoasă, sau cel puțin paradoxală,—totuși, pentru mine, toată sbuciumata istorie socială se rezumă în căutarea unei sinteze superioare între aceste două principii, care pe rînd, sau chiar în același timp, în diferite combinații și proporții, colorează fazele propășirii sociale. Toate școalele sau partidele care exagerează pe unul din ele în dauna celui/alt nu pot cuprinde decît o parte din adevăr, sau, ceea ce este același lucru, nu cuprind adevărul.

Cetitorii vor înțelege de aici, că îmi este cu neputință, în cadrul acestor notițe, să risipesc nedumeririle d-lui Popovici.

Dar aceasta impune și d-lui Popovici îndatorirea de a nu se măr-gini, în criticile sale, la cîte-va interjecții, cu cari însoțește diferite cîr-mpee de fraze din articolele mele.

În paginile „Vieții Romînești“ de multe ori voi avea ocazia să revin asupra diferitelor laturi ale concepțiunii mele sociologice,—am făgă-duit cetitorilor și o expunere a ei sistematică într'o serie de studii.

Dacă d. Popovici va bine-voi să studieze cele scrise de mine pînă acum, precum și să urmărească cele ce voi scrie de acum înainte, poate i se vor lămurii „obscuritățile“ și „contrazicerile“ mele, și în orice caz i s'ar impune o critică și o analiză mai aprofundată.

Până atunci mă va ierta dacă nu mă voi opri asupra șirurilor excesive de semne de exclamație, pe care le intercalează între rîndurile citate din notițile mele fugitive din rubrica „Revista revistelor“.

* * *

Să intrăm, în sfârșit, în chestie.

Centrul de gravitate în polemicile energicului director al „Sămănătorului“, pentru noi, nu-l constituie atacurile sale furibunde împotriva socialismului.

Mai întâiu, socialismul nu e pentru țara românească o chestiune de actualitate. Mai mult,—un partid socialist serios e la noi cu neputință ; toate încercările în această privință au rămas zadarnice, și sînt și pentru viitor condamnate la sterilitate.

Ieșirile răsboinice ale d-lui Popovici în potruiva socialismului,—cu toată gravitatea atitudinilor d-sale, și cu tot diapazonul tragic pe care stăruște a-l da adesea discuțiunii,—îmi produc dar, fără voe, același efect de fantasmagorie, cași asalturile eroice ale social-democraților noștri împotriva „Burgheziei“, ce—vai !—nu există decît în închipuirea lor...

Luptă melodramatică împotriva... umbrelor...

Am scris și eu, e adevărat, asupra social-democratismului, dar am scris în tonul științific obiectiv, și mai mult pentru a-mi lămuri vederile proprii.

În al doilea rînd, ideile d-lui Popovici asupra socialismului sînt foarte vagi și nu ies din cercul prejudecăților naive ale doctrinarilor din vechea școală liberală *à la* Léon Say și Leroy-Beaulieu.

Doctrina și viața de mult au rupt acest cerc ; în practica de guvernămînt, nici un om de stat „dela Gladstone“... pînă la Stolypin nu mai șovăește să calce dogmele sacrosancte de altă dată, ori-de cîte ori aceasta se impune de vr'un interes social sau național superior.

Dacă m'am oprit cîteodată și asupra vehemențelor anti-socialiste, n'am avut alt motiv decît spiritul de obiectivitate și interesul pentru adevărul științific.

Cu totul alt-fel stau lucrurile în ce privește lupta întreprinsă de d-l Popovici împotriva spiritului democratic.

Într'o țară stăpînită de oligarhia „celor o mie“, pe deoparte reacționarismul poate prinde cu mare ușurință, iar pe de altă parte, cea mai urgentă nevoie a momentului istoric este, pentru noi, tocmai chemarea la viața publică a maselor populare, atît de oropsite.

Dar pentru d. Popovici democratismul nu e decît o manie a unor vizionari, dacă nu o curată șarlatanie ; democrația nu există nicăeri, și nu poate exista, decît doară ca „eterne trageri pe sfoară“.

În zădar am invocat pilda Elveției, ale cărei instituțiuni le-am caracterizat—mai mult pentru a complăcea d-sale—prin cuvintele unui profesor de drept constituțional din Oxford, de greutatea lui A. V. Dicey.

D-l Aurel C. Popovici în articolul din No. 21 al „Sămănătorului“,—partea cea mai substanțială a polemicilor sale,—ne spune că „democrația“ (neapărat în ghilemete) elvețiană nu e decît o iluziune a unor

oameni, cărora le face totuși de astă dată cinstea de a-i recunoaște „serioși“, ca Freeman, Laveley, Dicey, Lloyd, Richman, Mc. Crackan, și— „după ei“—subsemnatul.

Și d-sa ne citează din cartea lui H. D. Lloyd un pasagiu, ce se încheie cu fraza ce urmează : „În deosebi consiliul federal își merge drumul său [omite însă aici următoarele cuvinte : *deliberând, pregătind, și redactând măsurile ce trebuiesc recomandate camerelor*] fără [aci, nu știu pentru ce, sînt intercalate sacramentalele *două* semne de exclamație] a ținea urechea mereu la pămînt [to the ground], sau fără a socoti „ce influență o să aibă actuala popularitate sau nepopularitate a unui proiect la alegerile viitoare“.

Și subliniind această frază, polemistul nostru exclamă : „Apoi dacă asta se numește «democrație»—atunci și eu sînt democrat!“...

Dar pentru „oamenii serioși, de știință, ca Freeman, Laveley, Dicey“, etc, și „după ei“, pentru noi toți, democrații, instituțiunile elvețiene reprezintă *culmea democratismului*, până la care omenirea a putut ajunge până astăzi; așa înțelegem noi democrația; în dezvoltarea în această direcție vedem înaintarea spre idealul nostru democratic!

Atunci pentrue... Malbrough a pornit la războiu?...

Vrea d. Popovici să combată concepția *noastră* a democratismului? Atunci nu poate tăgădui democratismul elvețian, și nici, deci, *existența* democrației (rămînîndu-i dreptul, bine înțeles, să deplore toate relele-i reale sau imaginare). Sau d-sa acceptă *această* concepție? Atunci pentrue ne combate?

„Din această dilemă nu puteți eși“ :

Este Elveția o democrație? Deci democrația *există*.

Nu este? Să-și îndrepte d. Popovici săgețile în altă parte, căci pe noi atacurile d-sale nu ne pot privi.

În orice caz unui „om serios“ nu-i este ertat, în lupta împotriva altor „oameni serioși“, pentru a-și asigura o biruință ușoară, a-i gratifica pe aceștia cu vre-o concepție închipuită, a substitui ideilor lor vre-o fantazie proprie.

Desigur, nimene nu poate fi oprit să se joace cu ce vrea și cum vrea; să-și desfășure talentele de strateg și tactician împotriva unei armate de soldați de plumb; sau să întrebuițeze cuvinte în alt înțeles decît acela pe care ele îl au pentru toată lumea: să zică epurei scripcă și scripcii epure.

Dar unui om serios i se impune, în asemenea caz, o datorie elementară: să nu implice pe alții, fără voia lor, în distracțiile ce vrea să și le procure și să-și precizeze înțelesul cuvintelor.

Altfel, riscăm la fiecare pas să cădem într'un lamentabil *qui pro quo*.

Și în cazul de față, vădit, ne aflăm în fața unui astfel de *qui pro quo*..

Ni se impune, dar, o lămurire.

* * *

Ce înseamnă o *democrație* ?

E o anumită *formă de stat*.

În clasificarea *formelor de stat* și în literatura de astăzi predomină încă, cu ușoare variante, terminologia lui Aristotel.

Precum se știe, Aristotel a stabilit trei forme *normale* de stat, după numărul de guvernanți: 1) *monarhia* (regalitatea)—guvernarea unui singur; 2) *aristocrația*—guvernarea unei elite (a minorității); și 3) *democrația*—(politia) guvernarea poporului însuși (a majorității).

Dăr norma de clasificare, după un semn exterior foarte puțin precis,—numărul de guvernanți,—care prin complicarea formelor concrete ale vieții politice dădea loc la confuziuni inextricabile, cum am arătat și eu în altă parte, și cum puteți afla din orice manual bun de drept constituțional,—e de mult părăsită.

Două milenii după Aristotel, în veacul XVI, Jean Bodin, a formulat cel dintâi noțiunea de *suveranitate*, ca un caracter esențial al formei de stat.

Intrucât statul se distinge de toate celelalte forme sociale, prin acea *putere supremă*, care leagă pe toți membrii lui, și în virtutea căreia el și-a *monopolizat dreptul de constrângere socială*,—forma de stat e determinată nu de numărul de guvernanți, ci de modul în care este atribuită această putere supremă, căreia i s'a dat în știință numele de *suveranitate* (definiția lui Bodin: „la souveraineté est la puissance absolue et perpétuelle d'une République“).

Monarhia, în sensul propriu al cuvîntului, nu e guvernarea „unui singur“,—fiindcă nicăeri „unul singur“ nici nu poate governa,—ci acea formă de stat în care suveranitatea aparține, pe temeiul „dreptului divin“, unuia singur; după cum în *aristocrația* adevărată, cum d. p. era republica venețiană, suveranitatea aparține unei clase privilegiate.

Prin *democrație*, dar, se înțelege acea formă de stat, în care suveranitatea *legalmente* aparține poporului însuși, alcătuit în stat,—adică, în care poporul însuși e considerat ca *izvorul legal* al tuturor puterilor statului.

Iată, de pildă, fiindcă este vorba despre Elveția, definiția pe care o dă în această privință constituția cantonului Nidwalden (Art. 2): „*Constituția e pur democratică*: suveranitatea rezidă în popor; poporul își dă el însuși constituția; toate legile emană de la el și el exercită suveranitatea sa în *formele constituționale*“.

De aici rezultă două consecințe principale.

Mai întâiu, într'o democrație, instituțiile trebuie să asigure poporului, în *forme constituționale*, cu alte cuvinte *opinieii publice organizate*, exercițiul suveranității sale, adică participarea la guvernare.

În al doilea rînd, evident, guvernarea nu poate avea alt scop, de-

cît *interesul poporului însuș*. Se știe, ce rol juca pentru Aristotel acest moment, care, pentru el, determina vicierea formelor normale (după cum guvernarea se exercita în interesul propriu al guvernanților, sau în interesul binelui general), în cele trei forme paralele degenerate: tirania, oligarhia și ohlocrația.

Pe de altă parte, e vădit, că *de fapt* democrația nu se realizează, decît în măsura în care poporul e conștient de drepturile și interesele sale, și știe să le exercite și să și le apere. Cu alte cuvinte, democrația presupune un nivel ridicat de cultură generală și politică.

Prin urmare, un democrat serios nu poate lupta *numai* pentru introducerea instituțiilor democratice, ci în același timp și pentru ridicarea culturii poporului, pentru educația lui politică, prin școală, prin presă, prin întruniri publice, etc.

Dar tot de aici rezultă că democratizarea statelor moderne este fatală, că ea se impune, în adevăr, cu o putere irezistibilă, cum spunea Tocqueville.

Fiindcă, cum am arătat în altă parte, chiar în monarhiile cele mai despotice și în oligarhiile cele mai exclusiviste și netolerante, puterea statului nu se poate răzîma numai pe forța brutală; și atotputernicia aparentă a stăpînului totdeauna de fapt trebuie să se sprijine, într-o formă sau alta și mai mult sau mai puțin pe *consensul moral*,—oricît de obscur și nedeslușit,—al maselor.

Ceia ce încă pe Hume, l'a făcut să observe, că „minunea prin care mulțimea poate fi guvernată cu ușurință numai de cîțiva inși“ se explică prin faptul „că puterea materială e totdeauna de partea celor „vernași, și că stăpînitorii n'au în realitate alt razim decît opinia celor „supuși. *Baza guvernării deci e totdeauna numai opinia publică; și „acest principiu e adevărat și pentru guvernele cele mai despotice și „militariste, ca și pentru cele mai libere și populare...“* ¹⁾.

De aci rezultă, că cu înălțarea culturală a unui popor, cu dezvoltarea conștiinței lui de demnitate omenească, cu cît acel popor își dă samă de drepturile și interesele sale, nici o forță în lume nu poate opri recunoașterea *legală* a principiului de suveranitate națională, și, deci, stabilirea formei democratice de stat și transformarea instituțiilor, în conformitate. Cu atît mai mult, că încă Aristotel știa, că statul nu poate avea altă bază *rațională și legitimă*, decît interesul poporului ce-l alcătuiește (*Politica*, cartea IV [7], cap. VIII), și încă Toma de Aquin a spus, că „regnum non est propter regem, sed rex propter regnum“.

Și cu atît mai mult, cu cît această transformare se impune și ca o necesitate materială: în neîncetata luptă economică, pe care o duc astăzi toate neamurile pămîntului, se cere încordarea tuturor energiilor naționale; popoarele bicsnice vor fi fatal strivite; și, pe de o parte, nu-

1) D. Hume,—„Essays“ (1875), I, p. 110.

mai instituțiunile democratice fac cu puțință desvoltarea tuturor energiilor, iar pe de altă parte popoarele energice, pline de viață, nici nu vor tolera jugul unei aristocrații sau al unei monarhii de drept divin.

Unde poate duce întârzierea desvoltării normale în această privință ne învederează criza groaznică prin care trece astăzi imperiul Țarilor, și chiar cel Persan, în zilele noastre.

* * *

Dar aici trebuie să ne ferim de o confuziune, care pare a fi și una din cauzele aceluia *qui pro quo*, în care a căzut d. Aurel C. Popovici.

În toate manualele de drept constituțional veți găsi distincțiunea între *forme de stat* și *forme de guvernământ*.

Cele dintăiu sînt determinate de *atribuirea legală* a suveranității, cele de al doilea—de modul cum această suveranitate este *exercitată* de purtătorul ei legal.

Forma de stat răspunde la întrebarea: *cui* aparține suveranitatea?

Forma de guvernământ:—*cum* este ea exercitată,—direct sau prin delegație?

Și în *democrație*, poate fi forma de guvernământ *direct*, ca și de guvernământ prin delegație, adică *guvernământ reprezentativ*.

Democrațiile antice, cînd „statul” nu trecea peste zidurile unui „oraș”, nu cunoșteau altă formă de guvernământ, decît cel *direct*; și una din gloriile eterne ale rasei anglo-saxone va fi că ei se datorește principiul de guvernământ reprezentativ, care a putut da naștere democrațiilor moderne.

Astăzi guvernământ democratic direct, în această formă antică, se întîlnește foarte rar, în acele cantoane elvețiene mici, despre care ne vorbește și d. Aurel Popovici. El nici nu prea este compatibil cu condițiunile vieții moderne: ar putea o adunare plenară a cetățenilor să consacre deliberărilor sale atîta vreme, cît cere adesea astăzi chiar un proiect de lege din cele mai neînsemnate? Doar și în Atena, dacă cetățenii își puteau petrece viața în *agora*, aceasta se datora numai muncii sclavilor, cari—fiind considerați ca lucruri—nu făceau parte din stat.

Dar, ceace este și mai însemnat, azi *nici nu sînt necesare* adunările plenare ale cetățenilor pentru formarea opiniei publice. Antichitatea nu cunoștea nici presa zilnică, nici literatura de broșuri, pamflete, foi volante și afișe, și toate acele mijloace de a pune în mișcare masele populare, și a provoca în ele vre-un curent de opinie. Ea nu avea la dispoziție decît—discursurile oratorilor în fața întregului popor adunat.

De aceia astăzi chiar și în micile cantoane din Elveția se pot constata acele semne de slăbire a adunărilor plenare, despre care ne vorbește Lloyd, citat de d. Popovici (acesta din urmă, de alt-fel, le exagerează, și trece cu vederea și constatările contrarii, făcute de același autor).

În viitor, probabil, adunările plenare nu se vor păstra decît în vi-

aşa municipală, pentru comunele rurale mici, precum sînt şi astăzi în „parohiile” engleze, în *township*-ul american, în *mirul* rusesc, etc. Natura chestiunilor ce se pot dezbate în ast-fel de adunări săteşti, însemnătatea lor educativă, numărul restrîns de persoane ce se pot aduna, legătura şi cunoştinţa lor intimă, pot asigura adunărilor populare, în această sferă, dezvoltarea sănătoasă şi trainică.

Dar tocmai în Elveţia s'au dezvoltat alte forme de intervenţie directă a poporului în guvernare, despre care am vorbit data trecută: referendum, veto popular şi iniţiativa populară, — forme, care, cum cu drept cuvînt observă Dicey, duc la desăvîrşita dispariţie a distincţiunii obicinuite între *guvern* şi *popor*.

Dar pe cînd forma democratică de stat apare, mai curînd sau mai tîrziu, ca o necesitate imperioasă pentru toate statele moderne, în ce priveşte formele de guvernămînt, acestea sînt dictate de împrejurări de timp şi de loc, de moravurile, de gradul de cultură a unui popor, etc. O formă ideală de guvernămînt, bună pentru toate neamurile şi pentru toate vremurile, nu există; pot fi unele instituţiuni excelente pentru Elveţia şi detestabile pentru România, şi invers; constituţia Statelor-Unite, de pildă, a putut să trăească fără modificări esenţiale mai bine de un veac, şi să aducă un mic grup de colonii cu vre-o trei milioane de locuitori, la starea înfloritoare a unuia dintre cele mai puternice şi mai bogate state ale lumii, cu o populaţie de peste 80 milioane; dar aceiaşi constituţie introdusă în statele latine ale Americii centrale şi ale celei de sud a creat acolo vestitul regim de periodice revoluţiuni.

Şi dl. Popovici, deci, îşi ia gratuit pe suflet păcatul de a afirma că „oameni serioşi de ştiinţă, ca Freeman, de Laveley, Dicey” etc., „şi după ei d. critic de la Iaşi” am cere să se introducă, „şi în statele de milioane şi zece de milioane de locuitori, democraţii integrale ca în Uri”, etc.—adică guvernămîntul direct al adunărilor populare,—cînd acest „d. critic de la Iaşi”, chiar în articolul în criminat, anume spune că „nici un om cu mîntea întregă” nu poate cere să copiam instituţiile elveţiene.

Dar susţin că nici un popor ce vrea să trăiască,—şi e vrednic să trăiască,—nu mai poate astăzi avea altă *formă de stat* de cît cea democratică, creîndu-şi prin urmare formele de guvernămînt, conforme cu principiul suveranităţii naţionale, dar potrivite şi cu trebuinţele sale, şi cu condiţiunile dezvoltării sale istorice; el va putea introduce, bine înţeles, în aceste instituţii şi diferite moduri de participare populară în guvernămînt, însă numai în *măsura* şi în *forma*, compatibilă cu gradul de conştiinţă politică, de însuşiri civice, de cultură generală,—compatibilă şi cu temperamentul naţional şi cu moravurile înrădăcinate; dar mai ales: *în măsura trebuinţelor şi după natura problemelor vieţii lui naţionale*.

Prin urmare, după firea lucrurilor, instituţiunile unui stat democratic sînt susceptibile de o nesfîrşită variaţiune.

*
* *

Pentru d. Popovici însă nu există distincțiunea între forma de stat și forma de guvernământ. Și democrația pentru d-sa este nedespărțită de guvernământul direct al poporului și, ca și pentru J. J. Rousseau, necompatibilă cu guvernământul reprezentativ. (Vom avea ocazia să arătăm, altă dată, că d. Popovici ia de bune și alte concepțiuni greșite ale filosofului genevez, pe care îl desprețuește totuși alita).

Și, mai mult încă:—de ce fel de guvernământ?—guvernarea de cătră o masă amorfă, în care nu s'ar fi diferențiat nici un fel de agenți administrativi, nici un fel de oameni de stat, de „politiciani profesionali“, cari să se fi consacrat exclusiv sau de predilecție treburilor publice, intereselor statului!...

Și încă nu ajunge: pentru d-sa, într'o democrație, toate capriciile trecătoare ale mulțimii, în fie-ce moment, trebuie să aibă un reflex imediat asupra acțiunii de guvernământ!...

În aceasta constă pentru directorul „Sămănătorului“ acea „democrație integrală și dezastroasă“, pe care mereu o combate.

Ați văzut, faptul simplu, semnalat de Lloyd, că în Elveția membrii guvernului *prepară* proiectele de lege, *discută* redacțiunea lor, etc., spre a le supune apoi Adunării legislative, „fără a ținea urechea la pământ“ și fără să se îngrijească de „popularitatea“ acelor proiecte,—simplul acest fapt îl face pe d. Popovici să exclame: „Apoi dacă asta se numește «democrație»—atunci și eu sint democrat!“

Și notați bine, că față de instituțiunile elvețiene, membrii consiliului n'au nici nevoie, nici interes să procedeze altfel, fiindcă aceste proiecte urmează să fie supuse Adunării legislative, și după ce sint votate de aceasta, în unele cazuri, pentru a căpăta putere de lege, ele au încă nevoie de sancțiunea populară, de aprobarea sufragiului universal (referendum), iar în alte cazuri aceste proiecte pot fi nimicite prin dreptul de „veto popular“, adică tot prin sufragiul universal; și, încă în alte cazuri, chiar dacă membrii guvernului n'ar voi să ia vre-o măsură reclamată de opinia publică, ea totdeauna le poate fi impusă prin „inițiativa populară“.

În aceste împrejurări, nici poporul nu are motive de a se emoționa prea mult de proiectele guvernului, nici membrii guvernului „să țină urechea mereu la pământ“, pentru că, pe de o parte, dacă un proiect este sau nu este popular, o va spune la timp poporul însuși, iar, pe de altă parte, ei n'au să se îngrijească de influența ce ar putea avea acest proiect asupra alegerilor, fiindcă... el nu va avea, și în condițiile descrise nu poate avea, *nici o influență*. Și *atita* vrea să spună Lloyd, care anume ne arată, că în Elveția „poporul are puțința de a impune „orice lege dorește, și de a împiedica orice act, pe care nu'l dorește.“*)

Tocmai pe acest teren s'a desvoltat acea stabilitate de funcționari publici, despre care ne vorbește d. Popovici, ca și acele însușiri ale oamenilor de stat din Elveția, despre cari d-sa face (deși în Lloyd, pe care îl citează, ar putea găsi destul material), precum și întreg acel regim de-

*) H. D. Lloyd,—„The Swiss Democracy“, p. 211.

mocratic original, fără un cabinet de miniştri propriu zis, fără responsabilitate ministerială cum înţelegem noi acest cuvînt, în scurt—fără *sistem parlamentar*.

Şi tocmai aceste fapte, cari decurg din desăvîrşita *subordonare* a funcţionarilor publici sufragiului popular, d. Popovici ni le citează nu numai ca dovada diferenţierii dintre guvernanţi şi popor, ci şi a *conflictului* dintre ei !...

Şi ori de cîte ori d. Popovici constată vre o urmă de o astfel de diferenţiere, d-sa e gata să exclame cu triumf: „variantă de oligocraţie !“, „frunţaşi, conducători fireşti“ !...

Dar cu ori-cît de mari litere ar scrie d-sa cuvîntul acesta mistic de „conducători *fireşti*“, şi cu ori-cîte semne de exclamaţie l'ar însoţi, rămîne întregă întrebarea: exercită aceşti conducători puterile lor în virtutea dreptului *lor* propriu, a „dreptului divin“, sau ca o *delegaţiune* populară ?

Şi între aceste „variante de oligocraţie“ este toată distanţa ce desparte o *aristocraţie*, bazată pe privilegiu, de o *democraţie*, bazată pe principiul de suveranitate naţională.

Cît va trăi societatea, ea va avea şi „frunţaşii“ ei, cari o vor „conduce“, chiar dacă n'ar avea altă autoritate, decît prestigiul lor personal, talentele lor, dragostea sau încrederea ce le inspiră concetăţenilor,—precum şi mîndra democraţie ateniană era condusă de un Pericle sau un Demostene, nu în virtutea calităţii lor oficiale.

Dar ori-cît de *firească* ar fi această conducere, autoritatea unor astfel de frunţaşi, în democraţie, nici într'un caz nu izvoreşte din vre un *privilegiu de clasă*, ci numai din opinia publică, *suveranitatea populară*.

„Democraţia“ pe care şi-o închipue şi pe care o combate d. Popovici, pentru salvarea neamului de pierzare, e o fantasmagorie, pe care nici măcar anarhiştii nu o visează, cu toată negaţiunea lor a formei înseşi de stat: nici din societatea *lor* „frunţaşii“ nu pot fi excluşi.

* *

Dar d. Popovici neagă însăşi *opinia publică*, şi întru aceasta citează pe un privat docent din Zürich, d. Eleutheropulos.

Dar pentru a învedera înţelesul cuvintelor citate, voi reproduce dela începutul pasagiului respectiv, cîteva rînduri ce au fost omise de d-l Popovici.

După ce arată, că nu se poate vorbi despre „scopul statului, respectiv al vieţii sociale“, ci numai despre „scopul sau scopurile în stat, respectiv în viaţa socială“; şi întrucît, afirmă acest autor, faptele ne ţin un singur limbaj, şi anume, că „toate scopurile în viaţa socială, care „par a avea o însemnătate generală, sînt propriu zis scopurile unui anu-

„mit grup (clasă, partid), scopuri *ce s'au impus* (durchgesetzte)“, — d. Eleutheropulos, întemeindu-și, cum vedeți sociologia pe o teorie de clase, — închee :

„Prin urmare e stabilit (steht fest), ceea ce am dedus din faptele „înseși : clasele, respectiv partidele ce se înjghebează la fiecare anu- „mită împrejurare, formează atomii materiali, ce condiționează viața so- „cială ; și acestor atomi corespund și funcțiunile morale (geistliche), „anume în formă vizibilă scopurile de clasă, respectiv scopurile de par- „tid, adică ideile și complexele de idei de clasă, respectiv de partid, „precum și voințile de clasă, respectiv voințile de partid“... ”).

Și urmează *imediat* :

„Este *ast-fel* direct greșit, că în viața statelor se vorbește de vo- „ința generală a poporului și de o opinie publică“, etc., — pasagiul citat de d-l Popovici.

Cum vedeți, aceste rinduri sînt îndreptate împotriva concepțiunii „voinții generale“, ca însumare a voinților individuale, în sensul lui J. J. Rousseau, și critica învățatului din Zürich, deși nu e lipsită de exage- rări, vădit, e justă.

Dar pentru ce îl citează d-l Popovici ? Iși însușește și d-sa teoria de clase ? Și pentru ce l'au impresionat cifrele, prin care d-l Eleutheropulos își ilustrează ideea ? Că din trei milioane de locuitori nu au dreptul de vot decît 700,000 ? Adică, pentru că „voința generală“ nu însu- mează și voințile pruncilor dela sînul doicilor ? Ei, și ? Sau poate pentru vo- tul... acestor doici ?...

Contrazicătorul nostru e și aici în afară de chestie :

Din punctul de vedere ce ne interesează aici, — chestiunea *cum* se formează opinia publică, sau concepțiunea teoretică a naturii sale, ca „voință generală“ în care se fuzionează toate *voințile individuale*, sau, dimpotrivă, ca rezultată a voinților și ideilor de *grupuri sociale*, de clase sau partide, — ne este cu desăvîrșire indiferentă.

Ba chiar, dacă, cum spune autorul citat, „substratul vieții sociale e un complex de atomi materiali și morali, cari sînt clasele, respectiv partidele, și scopurile lor“, *) dacă adică opinia publică nu e decît o *rezultantă* a voinților și a ideilor diferitelor clase sau partide, — rezul- tantă adese determinată de lupte aprige, — atunci se impune și cu mai multă putere crearea unui aparat politic pentru armonizarea, sau cel puțin pentru echilibrarea acestor voințe și idei.

Și acest aparat nu ni-l poate da decît democrația.

* * *

Firește, și instituțiunile democratice pot da naștere la multe a-

1) A. Eleutheropulos, — „Soziologie“, p. 145.

2) Ibid., 147.

buzuri și rele. De perfecțiune nicăeri omul nu poate avea parte, fiindcă nici omul nu este perfect.

Dar dacă d-l Popovici ne semnaleză aceste rele,—cîte-o dată cu dreptate, de cele mai multe ori fără nici o dreptate,—nu recunoaște d-sa implicit, că democrația totuși *există*, oricît de „categoric“ ar declara „că democrația reală nu există“ ?

Din nenorocire, nici declarațiile oricît de categorice, nici șirurile cit de lungi de semne de exclamații, nici bombardarea cu nume de autori, nu pot întuneca realitatea.

Și dl. Popovici e silit la o concesiune: că democrația „nu poate să existe *decît* ca formă de trecere spre—Cesarism sau spre ocupație străină“.

Dar nici pentru a dovedi aceasta nu ajung—„afirmații, încintare, entuziasm“... pentru conducătorii „firești“...

Pentru a încheia, cer scuze cetitorilor că am fost nevoit să reproduc aici și locuri comune din manualele de școală, și trebuie să adaug că anti-democratismul d-lui Aurel C. Popovici isvorește, în realitate, dintr'o concepție metafizică asupra lumii și vieții, concepție care merită în sine o discuție mai aprofundată. Până acum însă abia o putem întrezări din cîteva pasagii ale articolelor sale.

Vom aștepta până ce ea se va lămuri mai bine, și vom reveni.

C. S.

Viața Românească în Bucovina

Viața politică.—Societăți de meseriași.—Teatru.—Conferințe.

Partidele mici joacă și un rol mic în viața parlamentară; ele trebuie să știe bine a se folosi de toate împrejurările favorabile, spre a realiza ceva pentru poporul lor. Partidul român din Viena este mic și ca atare el trebuie să fie foarte expeditiv dacă nu vrea să se treacă cu totul peste pretențiunile sale. Ocaziune bună de a-și desfășura doleanțele lor li se oferă partidelor mici în comisiunile parlamentare, care sînt mult mai potrivite pentru discutarea acestor lucruri decît plenul parlamentului. Cea mai însemnată comisiune a parlamentului e de sigur *comisiunea bugetară*. În această comisiune a delegat clubul român parlamentar din Viena pe deputatul dr. *Aurel Onciul*. Deputatul Onciul a ținut în comisiunea bugetară mai multe cuvîntări importante, care se ocupă cu chestiuni de samă ale Romînilor bucovineni, și pe acestea voi să le amintesc aici în treacăt.

Primul său discurs în chestia unor abuzuri ce se comit la judecătoriile din Bucovina, și în care a fost discutată și chestia numărului prea mare de judecători Evrei la tribunalele din Bucovina, a stîrnit, grație agitației ce a știut a înscena presa evreească, și oarecare agitație în țară, mai de ales că gazetarii Evrei au știut a prezenta chestia așa ca și cînd Aurel Onciul ar fi denunțat pe toți judecătorii din Bucovina ca parțiali și netrebniți, și ar fi calomniat în deosebi pe judecătorii romîni. Agitația care la început s'a răsuflet în cîteva telegrame, foarte deșanțate, adresate din partea judecătorilor romîni lui N. Wassilko, care s'a grăbit să apere pe judecători, s'a liniștit cînd s'a cunoscut cine a înscenat toată campania și mai de ales cînd s'a văzut că țărînimea romînă din toate districtele s'a declarat solidară cu expunerile d-lui Onciul. Un efect al orațiunii lui Onciul, — fie a acestei din urmă, fie a celei din dietă în toamna trecută—s'a văzut deja. Președintele tribunalului de Suceava, un Neamț care numai binevoitor nu ne era, a fost scos la pensie și s'a deschis un loc care, probabil, va fi ocupat de un Romîn, fie ca d. A. Pridie, vicepreședinte pe lingă acelaș tribunal, fie de cunoscutul scriitor d. T.

Stefanelli, consilier pe lângă curtea de apel din Lemberg.—La desbaterea bugetului ministeriului de instrucție a ținut acelaș deputat trei cuvântări. Despre cuvântarea în care a cerut crearea unei catedre de istoria Romînilor la universitatea din Cernăuți, orașune care a adus această chestiune din nou în discuție parlamentară, s'a scris deja în revista aceasta. La capitolul școalelor secundare, deputatul Onciul s'a ridicat contra postului introdus în buget pentru crearea de paralele nemțești la liceul utracvist din Cîmpulung și a arătat că crearea acestor paralele ar promova și mai mult elementul jidovesc din școlile noastre secundare care și așa are deja o situație predominantă. Presa evrească din Bucovina a ridicat din nou un strigăt contra acestui deputat. Amintesc numai în treacăt că tot la capitolul acesta a propus deputatul creștin-social profesorul *Schmidt*, arătînd numărul prea mare al Evreilor din școlile secundare, ca guvernul să aducă o lege prin care să se fixeze pentru Evrei un numerus clausus.

Această propunere, primită în comisiune, a produs între Evreii din Austria o furtună de proteste. Dacă Nemții din vestul monarhiei sînt siliți a cere scut contra puhoiului evreesc, cu toate că se știe că numărul lor acolo e considerabil mai mic ca la noi, ce să zicem noi, în Bucovina, unde 100,000 Evrei, cîți a dat D-zeu să'i avem, dau un contingent de 2000 elevi, iar restul de 650,000 locuitori creștini dau asemenea 2000 elevi, poate numai ceva peste. ¹⁾

La capitolul școalelor primare, deputatul Onciul a abordat chestiunea salarierii învățătorilor. Aceasta'i o chestiune interesantă, care în urma rezolvării ei negative a ajuns o chestiune de care se ocupă aproape întreaga presă austriacă. Dieta bucovineană, care are să legifereze asupra salarierii învățătorilor — școlile primare sînt susținute în Austria de provincii—a *decis de trei ori unanim* o sperire a leșilor învățătoarești, fixînd salariul învățătorului egal cu cel al celor patru categorii inferioare de funcționari publici. Această lege, care s'a făcut în înțelegere cu guvernul, care s'a modificat după dorința guvernului, pentru a cărei aplicare țara s'a îngrijit cu fondurile necesare, a fost după multă zăbăvire și îngăimare respinsă de guvernul central, cu toate asigurările formale ale ministrului de resort că legea va fi supusă sancționării. Deputatul Onciul,—care și-a dat multă silință ca să devie acest proiect lege, pe cînd alți deputați, care în ședința publică a dietei au votat de fața lumii pentru lege, au intervenit însă pe urmă contra ei—a cerut ministrului explicații. Învățătorimea bucovineană indignată peste măsură de această tratare puțin binevoitoare a ținut o adunare mare în care s'a ridicat protest energic contra acestei tratări.

1) Să se vadă mai pe larg corespondența din numărul 10 anul II al acestei reviste.

În timpul din urmă deputatul A. Onciul a mai ținut două cuvântări de un interes palpitant. Într'o secțiune a cerut convocarea congresului bisericesc și aceasta ca răspuns la orațiunea lui N. Wassilko, care, după o tăcere mai lungă, a accentuat din nou punctul de vedere al Rutenilor cerînd despărțirea diecesei. Asupra chestiunii acesteia de o importanță capitală pentru poporul român din Bucovina, sper să pot reveni odată cu un articol special.

Într'o a doua orațiune, ținută cu ocazia discuției bugetului ministerului de agricultură, deputatul nostru a vorbit despre administrația fondului religios greco-oriental. Constituit din moșiile mănăstirești dăruite de domnitori și boieri romîni, acest fond care dispune astăzi de mai bine de 30 milioane e un mijloc de exploatare și cămătărie a țaranului din partea arendașilor Jidani. În loc ca pămîntul acesta, care e pămînt românesc, să hrănească gloata peritoare de foame care apucă drumul Canadei prăpădindu-se în fundul lumii, îngroașă și îmbogățește toate lipitorile și lăcustele hămisite, strînse aici din lumea întreagă ca'n pămîntul făgăduinții. Fondul acesta are 30,000 de fălci de arătură, din care 19,000 se folosesc pentru hergheliile statului iar 11,000 se arendează. 25 de Jidovi arendează acest pămînt cu 20—30 cor. falcea și o subarendează țaranilor cu 100—160 coroane. Loc de pășunat iarăși nu dă fondul țaranilor așa încît aceștia nici vite nu'și pot crește. Lemnul de clădit și lemnul de foc ce se taie în pădurile fondului îl cumpără tot Jidanii pe nimic și-l vînd celor ce au trebuință cu prețuri enorm de ridicate. Anul trecut a început Centrala însoțirilor economice o acțiune în privința aceasta înaintînd direcției fondului oferta băncilor sălești și a cantității de lemn trebuincios membrilor lor. Cu mare greu, după interveniri și cereri energice, au primit unele bănci, nu toate, lemnul cerut și atunci însă cu un preț mai ridicat decît orașul Cernăuț care a împărțit lemnul primit între Evreii săi cu prețuri mai mici de cum l'au primit țaranii noștri. În direcția aceasta Centrala are un plan întreg de activitate. Ea a făcut deocamdată un pas mare înainte. Directorul ei dr. Fl. Lupu a compus un memorandum detaliat, în care arată situația precară a țaranilor, cămătăria ce-o fac arendașii străini cu pămîntul fondului și cere ca ministerul să aprobe vînzarea în loturi mici, respectiv arendarea, moșiilor fondului obștilor țărănești. Și fiindcă motivul cel mai puternic al direcției fondului, care e potrivnică acestei idei, era îngreuierea administrației și neregularitatea în plăți a țaranilor, Centrala a hotărît a lua asupra sa toată gestiunea, așa încît direcția bunurilor se bucură de o ușurare, căci în loc de a trata cu 25 sau 30 de arendași, va trata numai cu unul. Dară la direcția de bunuri lipsește bunăvoința. Înainte cu un an a fost scoasă la licitație moșia fondului Dubova, pe care voia s'o ia în arendă obștea locuitorilor din Tereblecea; atunci s'a sistat licitația după intervenția deputatului Hurmuzachi până la studiarea chestiunii și de un an de zile studiază domniile chestiunea și au scris deja un raport de 30 de coale și tot

nu's gata. Dacă s'ar realiza proiectul Centralei s'ar face un pas hotărâtor în lupta economică pentru dezrobirea economică a țaranului bucovinean din ghiarele cămătarilor. Dar clica cămătarilor și sprijinatorii lor lucră pe un cap ca să zădărnicească proiectul acesta. De n'ar dormi cel puțin oamenii noștri !

Politica romină din Bucovina pare că intră pe o cale nouă. Azi e deja sigur că ambele partide romine: democrații și apărăriștii doresc o conlucrare cu partidul creștin-social. Deputații romini din Viena au lucrat împreună cu căpiteniile partidului creștin-social un statut pentru un partid nou: *partidul creștin-social român*, care să cuprindă pe toți Românii din Bucovina. Acest statut urmează să fie aprobat de ambele partide, care aleg totodată și cîte șese delegați pentru deliberarea asupra împăcării. O adunare de bărbați de încredere ai partidului democrat a aprobat statutul care vorbește despre o cooperare a partidului creștin social român cu partidul creștin-social nemțesc în afacerile economice și în toate afacerile politice ale împărăției, cu excluderea chestiunilor naționale și culturale, a decretat alipirea de partidul creștin-social și a ales atît o dirigență provizorie cît și pe cei șese delegați. Se așteaptă acum deciziunea celuiialt partid.

„Voința Poporului“ până acum organ poporal independent și-a schimbat subiectul în „organ creștin-social român“ și tipărește în ultimele două numere articole de fond despre Carol Lueger și ministrul Gessmann.

Și „Apărarea Națională“, organul partidului naționalist, a rupt'o definitiv cu Jidani și scrie articole antisemite vehemente. Inainte de Paști a apărut un ziar nou—acuma avem deja 9—intitulat „Apărarea Neamului“ organ poporal creștin. Scris pentru popor, acest organ combate Evreimea așa că în prezent toate cele trei ziare politice ale Romînilor bucovineni sînt antisemite.

Polemicele violente dintre cele două ziare politice vrăjmașe au încetat. Se ivesc zorile unei vremi mai liniștite.

Nu de mult și-a ținut „Societatea meseriașilor romini din Cernăuț și suburbii“ adunarea ei generală.

E lucru cunoscut că Românii bucovineni n'au nici meseriași, nici comercianți, nici industriași; lor le lipsește cu totul această clasă mijlocie de o însemnătate atît de mare în viața popoarelor. Comerțul e cu totul în mîna Evreilor, tot așa meseriile și puțina industrie ce'i în țară. Intr'un oraș ca Cernăuțul, cu 80,000 locuitori dintre care 10,000 Romini, afli ca meseriaș un singur frizer și acela bănățean: într'un oraș vechiu ca Suceava, unde au trăit renumitele bresle de negustori, afli o *singură prăvălie rominească*; în satele noastre nu-mai străinii țin prăvălii. Stările acestea triste cereau un remediu grabnic. Paralel cu acțiunea întreprinsă pentru dezrobirea țaranului tre-

buia ceva făcut și pentru negoțul și meseria românească. S'a înființat prăvălii în Cernăuț și alte prăvălii prin sate și, cînd se va putea înființa un magazin central pentru aprovizionarea prăvăliilor mici din centrele românești, spre a le feri de impasul în care ajung trebuind să cumpere marfă dela angroșiștii străini care le-o vînd cu astfel de prețuri încît prăvăliile noastre n'o pot revinde cu acelaș preț cu care o vînd prăvăliile străine, atunci vom fi cucerit definitiv acest ram al economiei naționale. Mulți pușinii meseriași care există rămăseseră însă neorganizați. Înainte cu un an s'a înființat după stăruința unor oameni de inimă societatea meseriașilor, care să adune pe pușinii noștri meseriași din suburbii, rezlețiți, pierduți prin organizații socialiste, hărțuiți și storși de antreprenori străini,—într'o societate românească, conștientă de chemarea ei. Ceeace s'a făcut în această societate în decurs de un an, cu concursul oamenilor de bine, după stăruința comitetului în fruntea căruia stă directorul de tipografie *D. Bucevșchi*, un vechiu luptător naționalist, și un alt muncitor harnic și priceput, tipograful *Trăian Ilcău*, bănățean—trebuie recunoscut că la crearea societății pușinii Romîni din Ungaria ce se află în Cernăuț au jucat un rol frumos și hotărîtor—se află scris în primul raport anual, care va rămînea un document prețios pentru vremile viitoare. Comitetul a îngrijit *pentru creșterea unei generații tinere de meseriași instruiți* care să fie capabili a purta lupta cu meseriași de alte neamuri și mai bine pregătiți și cu capitaluri suficiente. Comitetului i-a succes să înscrie patru elevi din Bucovina în școala de arte și meserii din Iași. Bunăvoința și sprijinul arătat de direcția aceștia și de ministrul de instrucție fac cinste acelor autorități și ne dovedesc că începe a se înțelege care sînt datorințele noastre reciproce de fii ai aceleași mame. Comitetul s'a îngrijit de viața socială a meseriașilor căutînd să'i îndrepte pe calea binelui. O mare problemă, dela a cărei rezolvare favorabilă afirmă viitoriul acestei societăți de mare trebuință, preocupă în prezent comitetul: *zidirea unui internat pentru meseriași și tineri ce se destinaș comerțului*. Cît se poate cunoaște până acuma, se pare că vom reuși și cu această afacere.

Și Cîmpulungul, care avînd o școală profesională pentru prelucrarea lemnului, era indicat pentru aceasta, are deja o societate de meseriași romîni. Activitatea ei de până acuma a dat roadele cele mai frumoase. Societatea, în fruntea căreia stau domnii Pișlea, Ștefureac și Cocișlă, a aranjat mai multe șezători în Cîmpulung și Dorna, care au avut un succes frumos. Societatea, care dispune de puteri excelente, și-a pregătit un repertoriu potrivit pentru șezători populare, compus din piese teatrale cu conținut moral, declamări, jocuri naționale și este gata a urma oricărei invitații spre a se produce.

În zilele aceste s'a constituit în Sirete, din inițiativa Centralei însoșirilor economice o tovărășie a coșocarilor romîni, urmașii caliciți ai vestițiilor coșocari de altădată.

Societatea muzicală „Armonia” a dat din nou două reprezentări teatrale. Înainte de Paști s'a reprezentat de diletanții ei piesa lui I. L. Caragiale: *O noapte furtunoasă*, care a reușit foarte bine și cu care ocaziune am putut admira din nou talentul destul de apreciabil al d-lui *Aurel Berariu*, desigur cel mai de frunte diletant dintre Romînii bucovineni; iară acum după Paști s'a dat *Baba Hîrca*, operetă-comică în 2 acte și 3 tablouri de M. Millo, muzica de H. Flechtenmacher. Reprezentarea acestei piese a trezit în inimile multor Bucovineni amintiri frumoase din timpul cînd vestitul Millo a jucat în Cernăuț cu trupa sa această piesă la 1871.—Millo juca rolul Babei Hîrca.—Ce depărtare între atunci și între azi: n'au trecut aproape 40 ani, ci mai mult de o sută! Atunci trupe romînești de prima ordine ca cea a doamnei Fany Tardini, repausată zilele trecute, a lui Pascali, M. Millo, mai tîrziu artiști ca Manolescu, Notara se perindau în fie-care an pe dinaintea ochilor scîldați în lacrimi ai Romînilor bucovineni,—astăzi avem în Cernăuț o stagiune de o lună a teatrului național rutean din Lemberg! Un strop de balsam și un strop amar de ironie a fost acea reprezentare romînească intercalată între reprezentările trupei rutene.

Publicul adunat, în sara primă în număr mai mic, în sara a doua în număr mai mare, s'a delectat la cîntecul d-nei Onciul (născută-Lupu) a d-lor Scalat, Litviniuc și Ucraineț și a avut o ocazie nouă de a admira interpretarea minunată a d-lui Berariu în rolul Babei Hîrca.

Societatea studentăscă „Junimea” a aranjat înainte de Paști o serie de conferințe de popularizare cu subiecte din literatura modernă. Seria a reușit bine, conferințele au fost instructive și au fost bine cercetate de public.

După Paști, aceeași societate aranjează o nouă serie de conferințe de astă dată cu subiect științific. S'au ținut până acum două conferințe de acest fel; a treia e în pregătire.

Suceava romînească și cu ea toți Romînii bucovineni se pregătesc pentru două frumoase serbări naționale: jubileul de 25 de ani de existență a societății „Școala Romînă” și aniversarea a 25 de ani de la moartea componistului *Ciprian Porumbescu*.

Gt.

Scrisori din Ardeal

Procese.—Condamnarea doamnei Vlad.—Bancă ori fond cultural.—
Proiectul lui Apponyi.—Prigonirea tinerilor universitari.—
Congresul partidului țărănesc ungar.

Cu cele patru procese ale „Tribunei“, dezbătute în ziua de 23 Mai înaintea curții cu jurați din Oradia-mare, s'a întâmplat adevărată mișune. În trei dintre ele, Sever Bocu, redactor responsabil, a fost achitat. În al patrulea a fost condamnat destul de moderat: la 14 zile temniță de stat și 200 coroane amendă. Adevăra, s'a dovedit cu acest prilej, că nici unul dintre articolele incriminate n'a fost scris de acuzat. Mai mult chiar: când au apărut articolele în „Tribuna“, d. Bocu nici nu era în Arad, ci în concediu, lăsându-și loco-țitor, care gira ziarul. Iar pe autori i-a numit, dupăcum'a dat și manuscrisele. Pe baza asta, apărătorul său dr. I. Marșeu a și purtat luptă strașnică, cerînd ca acuzatul să fie scos de sub acuză și să fie aduși la judecată adevărații autori, care s'au declarat gata să suporte consecințele.

Sub pretext că autorii n'au fost arătați îndată dupăce s'a pornit procesul, tribunalul a respins incidentul. Noroc că jurații (în majoritate Evrei) s'au arătat mai concilianți și spre surprinderea procurorului (dar și a noastră!) au achitat pe redactorul hărțuit întruna de doi ani încoace, iar în al patrulea proces au dat verdict afirmativ, admițînd circumstanțe atenuante.

A ieșit, cu acest prilej, la iveală, că cel care a atras atenția procurorului și i-a tradus articolele incriminate, este un—Romîn! Renegat, se înțelege. El s'a distins de altfel prin astfel de fapte încă înainte de asta cu ani de zile, atăcînd în presa maghiară pe naționaliștii romîni... Fără îndoială, guvernul îl va remunera și astfel ne vom mai întîlni cu Pap Iános, căci așa-l cheamă.

În săptămîna trecută tribunalul din Deva a osîndit pe d-na Ana Vlad la o lună închisoare și șase sute coroane amendă. Atît d-na Vlad,

cît și d-na Aurelia Boldea, mama deputatului, au fost acuzate că *au agitat împotriva ungurimei*, ocărînd nișel pe învățătorul român din Bobilna (lîngă Orăștie) pentru că întrînd ele în școală, copiii le-au întîmpinat ungurește! Au mai comis crima să îndemne pe copii să învețe cartea romînească, iar părinților le-au spus că numai la școală romînească bună să-și trimită copiii.

Celitorii acestei reviste știu că, pentru „delictele“ de mai sus, ambele Romînce au fost deja osîndite la amendă în bani, *pe cale administrativă*, comișînd „transgresiune“, și anume: „conturbînd liniștea publică“ prin faptul că au intrat și vorbit în școală. Vorba e că ceea ce înaintea fibirăului (subprefect) este transgresiune, înaintea procurorului e—crimă. Iată de ce au fost date în judecata tribunalului. Le-a apărut dr. Iustin Pop, avocat din Deva, care a reușit să scape de osîndă pe venerabila d-nă Boldea. Tînăra d-nă Vlad va face cunoștință cu—Seghedinul. *Este prima Romîncă osîndită de tribunal pentru agitație...* S'au găsit pînă și ziare maghiare care n'au aprobat această osîndă. Astfel, „Budapesti Naplo“ a scris: „*Avem obiceiul să ne îngrozim de cîteori e vorba de tiranii Rusiei. Ei,—acum putem să ne îngrozim de noi înșine.* Procuratura a intentat proces d-nei deputatului dr. A. Vîad. Bine a făcut. Judecătoria însă n'a făcut bine osîndind *o femeie* la 1 lună închisoare și 600 cor. pedeapsă în bani. Căci, în sfîrșit, nu credem ca d-na Vlad să stăpînească talentul oratoriei, în așa măsură, încît cu tiradele ei de naționalism să fie în stare a primejdui ideea de stat. Ci credem, dimpotrivă, că soarta unei femei, care din pricina unei vorbării mai ascuțite ajunge să fie închisă o lună încheiată, e foarte acomodată de a stîrni o agitație mult mai cu efect, decum e în stare să desvolte bărbatul ei cu întreg partidul său. Dacă azi în țara noastră se face agitație între naționalități,—*vina e a sistemului. Surpăm terenul sub noi, dacă întregim șirul martirilor—cu femei martirizate*“.

*

Contele Apponyi iar ne ferește. Chiar în ajunul vacanței de Rusalii a depus pe biuroul Camerei două proiecte de legi. Chiar și președintele Iusth a obiecționat că rău să procedeză surprinzîndu-se dieta cu astfel de proiecte—importante, dar care probabil se vor discuta superficial, căci toți grăbesc să intre în vacanța de vară. Totuși proiectele au fost date în discuția secțiunilor și mine va începe discuția în plin parlament. E vorba întăi de proiectul privitor la *gratuitatea învățămîntului primar*, o idee bună, dar pe care Apponyi vrea s-o realizeze așa fel, ca să aibă o armă mai mult împotriva celor 3000 școli romînești. Căci iată care este economia noului proiect de lege:

„La cererea susțîitorilor actualelor școale, statul poate da o despăgubire de 16 cor. după fiecare copil obligat să umble la școală, ceea ce corespunde didactului obișnuit. De aci încolo deci—spune comuni-

catul oficios—în școalele primare de stat, comunale și confesionale, instrucțiunea va fi absolut gratuită, de oarece nu se va mai plăti nici didactru, nici taxa de 30 fileri, ci cel mult se va putea percepe taxa de 50 fileri pentru bibliotecă, și aceasta însă numai de la elevii care nu vor putea dovedi că sînt săraci. Pentru învățătorii comunali și confesionali, statul va garanta anual suma de 700,000 coroane în fondul de pensie regnicolar. La rugarea autorităților confesionale, statul va întregi, deasemeni, suma cu cît confesiunile încasează mai puțin. Suma aceasta însă, pentru o școală, nu poate fi mai mare decît suma ce ar corespunde taxei de 15 coroane didactru și 1 cor. taxa de înscriere pentru fiecare copil obligat să umble la școală.

„La acordarea ajutorului de stat sînt hotărîtoare aceleași principii naționale care se cuprind în legea despre întregirea salarelor învățătoarești...”

Pentru școalele rominești principiul gratuității e valabil deci numai întrucît ele vor corespunde dorinții ministrului de a maghiariza.

Tot așa de periculos este al doilea proiect, în virtutea căruia fiecare comună este datoare să ridice o școală economică, dacă are 50 elevi obligați a umbla la școala de repetiție (Duminica și în sărbători). Se înțelege, limba de propunere este cea *ungurească* și cum învățătorii noștri nu pot să fie specialiști în toate ramurile economice, *pe banii noștri* guvernul ne va împăna satele cu „specialiști“ (?) unguri, simpli agenți de maghiarizare.

Deputații romîni au decis să ducă cea mai cîncenă luptă împotriva acestui proiect de lege. Sperăm că și prelații vor face acelaș lucru în Camera Magnaților. Extraparlamentar, durere, nu prea sînt semne că se va face ceva.

*

În Budapesta, la Universitate, e curată judecătorie. Decanul facultății de drept și rectorul fac pe judele de instrucțiune și pe procurorul. Iar cei strînși de aproape sînt studenții universitari romîni. Crima ce li se impută este că la 26 Martie au aranjat o masă comună, la care au invitat și pe deputații naționaliști. Se înțelege, s'au ținut toasturi și s'a cîntat „Deșteaptă-te, Romîne!“... Așa ceva nu se poate tolera în capitala Ungariei. De vre-o trei săptămîni se urmează deci cu investigațiunea împotriva tinerilor care au aranjat și participat la serată. În primul rînd sînt acuzați studenții Vasile Lucaciu (fiul deputatului, care mai are un merit: a fost deja eliminat dela universitatea din Cluj) și Mircea Russu (fiul subsemnatului), care pe lîngă că a rostit toast la serată, asigurînd pe deputați de devotamentul tinerimei, și-a mai agravat situația cu o declarație în care, protestînd contra prigonirilor, scrie rectorului puțin măgulitor despre cultura și libertatea maghiară. Ne e teamă, că senatul universitar va judeca fără să acorde vre-o circumstanță atenu-

antă: avînd în vedere cei 19 ani ai „delicventului”, —ci va aplica maximum!... La croirea pedepselor, toate autoritățile maghiare sînt cît se poate de generoase.

*

În Bichiș-Ciaba, oraș aproape de Arad, pe linia cătră Pesta, s'a ținut la 7 și 8 Iunie n. un congres interesant: al noului partid unghuresc, zis al plugarilor (țărani), condus de Andrei Achim, fost deputat, și el însuși țăran inteligent și cu stare. Au luat parte delegați din toate părțile țării. Programul noului partid este *dezrobirea țăranilor* (de toate neamurile!) *de sub domnia oligarhilor*. Pentru acest scop se cere cu stăruință *sufragiul universal*, așa cum Împăratul l'a dat în Austria, dar cum magnații unghuri nu vor să-l facă în Ungaria. S'a și trimis în acest senz o telegramă lui Francisc Iosif I și s'a decis ca să se ceară drept de vot pentru fiecare cetățan în vîrstă dela 20 ani în sus. În caz contrar să se organizeze o grevă agrară generală.

E interesant, și de mare importanță, că la acest congres au participat și au luat cuvîntul și deputații naționaliști dr. A. Vlad și dr. M. Hodja. Ei au accentuat că țăranimea din Ungaria, fără osebire de naționalitate, are un scop comun: să lupte pentru dreptul de vot, să ajungă a fi reprezentată în parlament, ca astfel să se inaugureze *domnia poporului* și să scăpăm de jugul clasei dominante, a boierilor, care numai la interesele lor speciale, egoiste, se gîndesc și aduc în discuție chestii care întărită popoarele, pe cînd interesul patriei este să se aplece punctele comune de apropiere și înfrățire. Hodja a vorbit slovacște (în Ciaba majoritatea populațiunii e slovacă).

Amîndoi deputații naționaliști au fost aplaudați.

Arad, 27 Mai (9 Iunie)

I. Russu-Șirianu.

Miscellanea

FRANÇOIS COPPÉE.

Poetul, pe care Franța l-a pierdut de curînd, a fost desigur o figură în literatura ei contemporană.

Născut la 1842, a debutat la 1866 cu un volumaș de versuri, „Le Reliquaire“, remarcat de Sainte Beuve.

Făcea parte din grupul parnassienilor, de la care a învățat precizia desenului, arta savantă a versificației, perfecția desăvîrșită a formei.

O piesă într'un act în versuri, „Le Passant“, reprezentată la 1869 la Odéon, l-a făcut cunoscut marelui public. De atunci, timp de aproape patruzeci de ani, a scris numeroase opere, volume de poezii, drame romantice,—în ultimul timp mai mult proză.

Opera dramaturgului, care nu-i decît un romantic întîrziat, ca și aceea a prozatorului, nu va rezista desigur vremii, și din aceea a poetului numai o parte va rămînea.

Poemele lui de inspirație epică par lipsite de putere alături de cele ale lui Victor Hugo sau Leconte de Lisle; acele de lirism intim, de sentiment pur sînt departe de a avea adîncimea, subtilitatea de analiză, fineța poeziilor lui Sully Prudhomme.

Originalitatea lui trebuie căutată în altă parte. Ca și Sainte Beuve în poeziile sale din tinereță, cu mai multă sănătate și cu mai multă artă decît el, Coppée s'a inspirat mai totdeauna în chip fericit din realitatea actuală și zilnică. A excelat în narațiunile familiare, în tablourile de *genre*, în scenele luate din viața micii burghezii sau din aceea a măhălăliilor parisiene.

Cu o simpatie adevărată și largă, amestecată uneori cu o ușoară ironie, a știut să pătrundă și să descrie bucuriile, fericirile, durerile din lumea cea mare a celor ignorați și umiliți.

Reprezentant al realismului vremii noastre, Coppée a descoperit și a scos la lumina zilei poezia ascunsă în lucrurile mici, neînsemnate, mărunte ale vieții, considerate atîta vreme ca nevrednice de marea artă. Prin această notă personală a îmbogățit poezia franceză și i-a lărgit orizontul.

TACT ȘI CUVIINȚĂ...

În zilele de 8 și 9 Iunie st. n., s-a serbat la Cernăuți jubileul de 30 ani al societății academice „Junimea“, care a avut și caracterul, mișcător pentru noi, de cinstire a d-lui profesor D. Onciul, înființatorul și primul președinte al „Junimii“.

Nu voim să descriem aici serbările, pe cari cetitorii le pot cunoaște din presa zilnică, ci numai să relevăm un incident semnificativ.

Societatea a *invitat* la serbările acestea pe mai mulți profesori universitari și reprezentanți ai revistelor literare din țară. Au răspuns însă la această invitație numai *trei* profesori universitari, cari reprezentau în același timp revistele „Neamul Românesc“, „Convorbiri Literare“ și „Viața Românească“.

Ni se impunea, în aceste împrejurări, mult tact, întrucît Romîinii din Bucovina sînt împărțiți, cum se știe, în mai multe tabere politice, și chiar studenții, sînt grupați în trei societăți deosebite (celelalte două *nici n-au luat parte* la serbările jubilară ale „Junimii“).

Dar reprezentantul „Convorbirilor Literare“ a găsit nimerit tocmai acest prilej pentru a polemiza împotriva... „poporanismului“, debînd în tregul pachet de insinuări mincinoase obicinuite („buruiană străină“, „cosmpolitism“, etc.)...

Reprezentantul „Convorbirilor Literare“ a dat astfel dovadă și de mult bun simț, întrucît vorbea înaintea unui public care cunoștea poporanismul dintr-o revistă cu mult mai răspîndită și cetită în Bucovina decît cea reprezentată de dînsul,—și de nu mai puțin tact și cuviință, atîcînd, în casă străină, pe un *oaspete invitat*, care singur reprezintă acolo Universitatea din Iași, capitala *vechii* Moldove...

Reprezentantul nostru, bine înțeles, n-a răspuns... Atîta lipsea l...

Președintele „Junimii“ foarte jenat și, probabil recunoscător, că s-a evitat astfel un spectacol, picant de altmîntrelea, al unui *tournois* între „frații din țară“,—*a cerut scuze reprezentantului nostru*... Acesta bine înțeles, nu avea nici un motiv de a face responsabilă „Junimea“ Cernăuțeană pentru excesul de zel al urmașului „Junimii“ *Ieșene*.

Dar nu putem ști dacă acesta din urmă a înțeles lecția ce i s-a dat...

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Caton Teodorian. *Singele Solovenilor.* Edit. Minerva București.

Tată a doi copii, dintre care unul legitim, recunoscut în fața lumii, crescut și hărăzit să trăiască în condițiunea fericită de fiu unic al unui om bogat și altul natural, menit să ducă viața de neajunsuri și nedreptăți a situației sale, Ilie Murat, recunoaște cu durere, în copilul legitim Andrei, singele Solovenilor, neamul mamei egoist, ușuratec și crud, iar în Mitruț, fiul natural, tot ce prețuiește el în om, toate însușirile propriiei sale firi: voinicie, cinste, vrednicie și bunătate. Conflictul trebuie să se petreacă în sufletul bătrînului, drama trebuie să fie în ciocnirea aceasta de simțiminte contrarii, exagerată încă de o veche boală de inimă ce se redeșteaptă și de peripețiile dușmăniei și invidiei fratelui legitim, bicisnic și istovit pentru flăcăul voinic ce era fratele natural. Singele Solovenilor, acel suflet al unui neam ce a chinuit deja pe bătrînul Ilie în tinerețe, cu deziluziile, amărăciunea și suferințele din căsnicia lui, se arată acum în fiu-său, provoacă o suferință nouă altoită pe alte suferinți vechi, deci cu îndoită putere de a chinui sufletul bătrînului și agravată încă de împrejurarea că fiul său natural e și ar trebui să fie fiul său adevărat din carnea și sufletul lui și totuși e sacrificat. Aceasta e problema pusă de autor și cită vreme interesul

e în conflictul din sufletul bătrînului, narațiunea se susține interesantă, drama se desfășoară, încet în împrejurări mici, însă cu izbucniri sufletești puternice în sufletul bătrînului și cu manifestări juste și măsurate în acțiune, așa cum cere simțul adevărului și al realității. Greșala e că se deplasează interesul povestirii. Coconul Ilie moare dintr'un accident la vinătoare. Intimplările năprasnice ce trebuiau neapărat să se producă în situația celor doi frați, dată fiind și intriga destul de puțin interesantă în ea însăși, dintre Andrei și nevasta fratelui său Mitruț, nu mai au interesul și puterea dramatică ce ar fi avut-o, dacă s'ar fi răsfrînt în sufletul actorului principal. Unitatea povestirii, unitatea de tot organizat, logica ei de creațiune vie ar fi cerut ca interesul principal să fie pînă la sfîrșit în sufletul bătrînului. Căci pentru el Singele Solovenilor e obsesionea ce crește în timpul desfășurării acțiunii, se răsfrînge în mii de simțiminte dureroase, îl blutue cu vedenii de spaimă, incind toate celelalte simțiminte și deznodămîntul ce l'ar fi nimicit într-o ultimă vedenie: moartea tragică a fiului natural și inconștiența adîncă, iremediabilă, Singele Solovenilor, intrupat într'o creatură atît de neumană, fiul său legitim, ar fi avut adevărata lui semnificație.

D. Caton Teodorian e o veche cunoștință a publicului celitor. D-sa a

atras de mult atențiunea prin calitățile solide ale prozei sale: o atitudine firească și serioasă față de realitatea ce caută să o redea în operele sale și pe care adesea o prinde în scene și tablouri, foarte bine văzute, cum sînt multe din scenele de intimitate în viața de țară între tată și fiu. În ceea ce privește sufletele eroilor săi: o intuiție fină a nuanțelor de delicateță în bunătatea oamenilor celor mai simpli, trăsături de caracter ce-ți produc o adevărată incintă, cum sînt unele din sufletul bătrînului Ilie Murat, a bătrînei servitoare Catinca și al lui Mitruț. Acestea te fac să-î erți zugrăvirea în genere a caracterelor, ce corespund mai mult concepțiilor sale ideologice de cît simțului realității. Raporturile dintre sate și autorități, tipul lui Mitruț ca primar, descrierea realităților *vieții rustice*, sînt toate izvorite din concepțiile sale ideologice, închipuite de un intelectual ce a visat adeseori, la biroul, său o stare ideală a țaranului și a alcătuit o realitate cu frinturi din observația realului și visele sale de pace socială, de bunățate și mărinimie generalizate în toată omenirea.

Realitatea sufletească îl e mai bine cunoscută deși uneori e prea simplist: oamenii sînt numai buni sau numai răi, prea aproape de ceea ce-i visăm noi și prea departe de realitate cînd sînt buni; cu o ușoară exagerare, ce jignește simțul adevărului, în pornirile lor rele, în defectele și păcatele lor, depășind ridicolul și atingînd bufoneria, cum e teama lui Andrei în întoarcerea dela gară, cînd vrea să sară din trăsură.

Cu toate neajunsurile și calitățile ei opera d-lui C. Teodorian e interesantă și place încă prin seriozitatea și sinceritatea ei.

Al. Cazaban. *Chipuri și suflete.*
Editura Minerva București.

Povestirea curge dela începutul la

sfîrșitul volumului cu o ușurață nimitoare, trecînd grăbită dela una la alta, într'un potop de vorbe adeseori... deșarte. Tot ce e mai superficial și mai banal în viața de toate zilele, e pus de autor la contribuție. Sentimentalitatea este pentru suferințele șoi-mului împărătesc (ce poate fi mai la urma urmei și un uliu vulgar) murînd de nostalgia cerului albastru pe o grămadă de gunoi „ca o cruce svîrlită de vînt pe un mormînt uitat“, scene din viața de birou, ce nu depășesc cu însemnătate artistică mahalagismul obișnuit din mediul funcționarilor, aventuri mediocre cu femei îmbrăcate în mătăsă dar cu sufletul vulgar, potrivite cu idealurile și mijloacele de seducțiune ale eroilor, ca acea eroină din „Firul de mătăsă“ ce citește versuri, plutește într'un nor de ambrosie și în valuri de mătăsă, pentru a se arunca apoi alit de vulgar și dezgustător în capul unui „nespălat“ numai fiindcă bănuște că ar fi un „intelectual“. Pare că ai asculta pe un licean lăudăros ce-și povestește aventurile sale imaginare cu dame din lumea mare sau lumea „de pe alături“ și te-ai simți stînjinit de nedibăcia invențiilor sale, lipsite de cel mai elementar cunoștință de viață și de sufletul omului, al femeii în specie.

Dar cele mai multe subiecte sînt povestiri de vinătorie și contrabandă, ca unele ce se găsesc mai mult în gura povestitorilor limbuți și se cunosc în limbajul de toate zilele sub numele de „minciuni vinătorești“. Unele dintre ele ai putea zice că nici nu au subiect, alit e de înăruntel și fără nici o semnificație psihică, morală ori estetică. În scurt dacă ești silit să citești tot volumul, ca mine, care a trebuit să-î facă recenzia, rămii uluit ca sub potopul de vorbe ale unui limbut ce „te-a prins“ și-și descarcă toate palavrele fără milă și cruțare pentru cel ce-î silit să-î asculte. Servită în doz

mici, proza de altminteri destul de curgătoare ar putea fi o recreație plăcută într'un mare cotidian, bună oară „Universul“, între cronicile mondene ale babei Vișa și crimpeele din „socriada“ lui Marion.

I. S.

* * *

O. Rădulescu Motru. *Studii filosofice. Vol III. Puterea sufletească.* (Afirmarea personalității omenești în principalele momente ale culturii. Legea conservării unității sufletești. Persoană și mediu). București. Redacția revistei „Studii filosofice“. 1908. Prețul 6 lei.

Iu această operă destul de voluminoasă, care e numai începutul unei opere mai întinse pe care o anunță, savantul profesor al universității din București, cunoscut prin interesante lucrări anterioare, studiază problemele filosofice pe care le ridică chestia puterii sufletești: raportul dintre tendințele științei moderne și idealul moral al religiei creștine, caracterizarea culturii moderne față de cea autică, stabilirea unui postulat pe care să se sprijine cauzalitatea fenomenelor sufletești, valoarea legilor cauzale psihice și a determinizmului sufletesc față de legile cauzale ale naturii externe. Vom încerca să expunem, intru cât ne permite caracterul destul de abstract al lucrării, ideile emise de autor în privința acestor probleme.

Partea I. Afirmarea personalității omenești în principalele momente ale culturii.

Autorul arată că primele sistematizări științifice care au apărut în istoria culturii omenești, sînt pătrunse de tendința personificării antropomorfe, caracteristică omului primitiv. Insuși Aristot explica origina și direcția mișcării în analogie cu activitatea finalistă a omului. Contrar aparențelor, epoca în care cultura era stăpînită de tendința antropomorfică, este departe

de a fi epoca în care puterea sufletească a individului era apreciată ca fiind principalul element al naturii. Niciodată personalitatea omenească n'a jucat un rol mai șters, n'a fost mai anihilată de covârșitoarea influență a obiceiurilor și a ignoranței. Statul sau comunitatea erau stăpîne pe destinele vieții individuale, totul era determinat printr'un ritual riguros. Analogia personificării se întorcea împotriva omului însuși, natura era plină de divinități dușmane și omul primitiv era sclavul lor. Manifestările antropomorfismului în știință, morală, religie sînt astăzi judecate și condamnate, valoarea lor e recunoscută numai în domeniul artei. Părerile lui Nietzsche asupra decadentei morale aduse de creștinism ș'a superiorității culturii elene, sînt subiective și false. Sub un aspect strălucit, aceeași cultură ascundea nedreptate, superstiție, ignoranță. Creștinismul a adus sufletelor deprimite o hrană nouă și aproape toate bunurile pe care detractorii săi, în frunte cu Nietzsche, le-au pus pe nedrept în sama vechii culturi. Creștinismul a înzestrat omul cu mijloace de luptă și de cucerire; în locul superstiției și a friciei de necunoscut i-a dat încrederea în voința divină și indirect, în voința sa proprie; l'a învățat să lupte împotriva lui însuși, a viciilor și patetelor sale, a stabilit o ordine socială mai dreaptă, chemînd pe toți în rîndurile societății. În istoria omeniirii a însemnat momentul cele, mai întense încordări. El a dovedit că popoarele creștine sînt singurile puternice și cuceritoare. După autor, părerile curente asupra obscurantizmului evului mediu sînt exagerate. Prin separarea spiritului de materie, prin înlăturarea elementelor subiective din natura externă, creștinismul în această epocă, a dat lovitură de moarte științei antice ș'a pregătit desvoltarea

științei moderne. Influența religiei asupra dezvoltării științei a fost continuă și indispensabilă. Datorită ei, natura a început să fie privită din punctul de vedere al fenomenelor sale și mișcarea în care ougetătorii vremii credeau că se oglindește mai clar voința omenească a capatat o realitate. Postulatele noii științi, simplitatea și armonia legilor naturii, care au condus la presupunerea unei analogii între aceste legi și raporturile matematice, sint de origine religioasă. Părerea filosofilor materialisti, după care știința modernă spre deosebire de religie, are un ideal pur impersonal în care se resfringe determinismul obiectiv al universului, e falsă. Numărul acelor care susțin că știința e într'o strinsă legătură cu cerințele sufletești ale omului, crește mereu și concepțiile mecaniciste și materialiste trăiesc în judecata publicului, numai în virtutea legilor inerției. Premisele acestor concepții: afirmarea că totul se reduce la materie și mișcare și afirmația că știința este o oglindă fidelă a obiectului cu care se ocupă, au fost răsturnate, cea dintâi de spiritualism, și mai ales de teoria energetică, cea de a doua de criticizmul kantian, continuat în timpul nostru de metoda genetică în operele unui Mach, Poincaré, Le Dantec. Pentru aceștia, știința nu se impune inteligenței omenești în mod pasiv, ea o copie după o realitate externă și străină omului, ci ea se elaborează de inteligența lui, după cerințele personalității sale. În știință omul dobîndește un instrument potrivit măsurii și dorințelor lui. De aceea nu poate fi vorba de un conflict imanent și perpetuu între știință și celelalte manifestări ale culturii. Toate manifestările culturale, judecate din punct de vedere istoric, urmăresc un scop comun: întărirea și înalțarea personalității omenești. În acest scop

comun, știința se întâlnește cu religia și continuă opera creștinizmului. În afirmațiile lui asupra falimentului științei, Brunetiere a sacrificat adevărul, oratoriei și nu a exprimat decît o părere subiectivă. Ridicînd poziția din care personalitatea omenească poate înrîuri asupra naturii, știința a sporit și puterea sufletească însăși. „Prin ea, cultura modernă a dobîndit mijlocul de a complecta înarmarea ideală urmărită în cursul veacurilor. Cultura antică a cunoscut liniștea sufletului isvorită din contemplarea artistică. Cultura creștină, liniștea morală. Activitatea științifică, metodic condusă, a adus liniștea gîndului luminat“.

În partea a II-a, *legea conservării unei unității sufletești*, autorul arată că în domeniul fenomenelor sufletești nu se pot stabili legi fundamentale explicative, așa cum s'au stabilit în domeniul fenomenelor fizice, decît prin postularea unei unități între diferitele fenomene sufletești. Unitatea sufletească e un concept necesar pentru psihologie, după cum acel de energie e pentru mecanică. Un raport dovedit experimental și analog cu acel al echivalenței între diferitele forme de energie în lumea materială, găsește autorul în lumea sufletească în legea psihofizică a lui Weber, care așa cum e interpretată de Wundt, apare ca un caz al legii de relațiune și o consecință directă a unității sufletești. În sprijinul acestei legi vine și aceea a corelației organice, pe care Taine a aplicat-o cu succes fenomenelor sufletești. Teoria dependențelor mutuale și necesare ale acestuia, presupune unitatea fenomenelor între care aceste dependenți se stabilesc. Pe temelul legii dependențelor mutuale și necesare între fenomenele sufletești, aplicată factorilor culturii, autorul cată să ne explice legătura între creștinism și știința modernă. Omul transformat prin creștinism cerea dela știință sa-

tisfacerea unor noi trebuinți ideale. Satisfacerea acestora a adus după sine dezvoltarea științelor experimentale și cu aceasta, descoperirea legilor cauzale după care se urmează succesiunea fenomenelor naturii. Știința modernă și creștinismul sînt în strînsă relație, nu din cauza vre-unei identități în natura lor, ci prin faptul subsumării lor sub unitatea culturii europene.

În partea a III-a „*Persoană și mediu*”, e studiată valoarea determinizmului sufletesc față de legile naturii externe. Toată istoria culturii dovedește afirmarea din ce în ce mai puternică a personalității omenești. Transformarea raporturilor juridice, puterea noastră mereu crescîndă asupra naturii externe, prin aplicațiile practice ale științei, îndreptătesc cel mai larg optimism. Nu e însă tot așa cînd ne aruncăm privirea asupra lumii interne, a vieții sufletești. Filosofii și moralisții se îndoiesc de influența pe care omul o poate avea în acest domeniu. Pentru a suprima dualismul între lumea externă și cea internă, Mill a reclamat odinioară înființarea unei științe a caracterului, a etologiei, arătînd în acelaș timp obstacolele ce se opun cestei științe. Fenomenele sufletești sînt mult mai complexe ca cele fizice și prevederea în acest domeniu se izbește de existența factorului ereditar, care nu se găsește în studiul fenomenelor mecanice. Dar imposibilitatea prevederii nu însemnă lipsă de cauzalitate. Toate faptele contrazic teoria nedeterminizmului ereditar. Caracterele mai formate, acele cari cuprind mai numeroase și mai variate influenți ale trecutului, au manifestările cele mai ușoare de prevăzut. Un caracter cu cit e mai bogat în dispoziții sufletești hereditare, cu atît e mai logic. Puterea de coeziune și de coherență a caracterului se pare că i-o dă elementul ereditar. În întreg sufletul acest element joacă un rol important,

aproape exclusiv. În toate actele sufletești, experiența trecutului intervine și determină experiența actuală. Toate operațiile logice sîvîrșite de crierul nostru, se bazează pe factorul ereditații. Numai o eroare de judecată a putut ridica nedeterminizmul ereditar la rangul unui principiu. Această eroare e datorită imaginii actului reflex, care falsifică cunoștința adevăratei realități sufletești și ne face să credem că influențele depozitate în centrele de idee, aduc îndeterminizmul actului sufleteș și deosebirei care se face între elementele esențiale și cele secundare ale conștiinței, — pe baza criteriului simplității, deosebire care ne face să considerăm funcțiile superioare sufletești ca stări accidentale, rebele determinizmului. De aci credința că în domeniul naturii externe sînt legi cauzale constante, că aici putem vorbi de energie și putere, pe cînd în viața sufletească asemenea legi nu există decît pentru funcțiile inferioare, care se confundă cu funcțiile fiziologice adică cu fenomenele materiale. De aci credința că activitatea omului nu poate avea o bază sigură decît în cunoștința naturii externe care-l înconjoară și că fenomenele sufletești sînt o simplă traducere în limbajul subiectiv a fenomenelor reale din lumea mediului extern. Dar poziția privilegiată în care se găsește azi pentru știință determinizmul fenomenelor naturii față de cel al fenomenelor sufletești, pretenția că legile cauzale ale naturii externe privesc o realitate de un ordin superior realității la care se raportează legile vieții sufletești sînt din punct de vedere istoric de odată recentă. Cu trei secole înainte noastră valoarea determinizmului extern era prea puțin apreciată. Adevărata lege era cea care se refera la actele de voință sufletească și nu la fenomenele naturii. Prin determinizm cu adevărat necesar orce om de știință înainte de secolul

al XVII, ar fi înăles în primul rând determinările venite dela voința divinității, apoi determinările produse de viața socială sau de voința reprezentanților societății, apoi de voința sa proprie și numai în urmă ar fi înăles determinismul mediului exterior în care omul trăiește.

Adevărurile științei moderne au fost practicate înainte de a fi recunoscute ca formind o știință. Prima activitate industrială a omului a fost dirijată de determinismul social. Natura era în gndul omului primitiv, schimbătoare și fără temeinicie; cunoștința legilor ei a fost precedată de o cerință a sufletului omenesc. Dogmele creștinismului au cerut o noțiune a naturii curățită de superstițiile trecutului, o natură demnă de a fi opera lui Dumnezeu. După pregătirea acestei noțiuni de cătră creștinism, a venit rindul aplicației matematicelor, stabilirea fundamentelor mecanicii și apoi a științei moderne. Determinismul fenomenelor externe nu s'a impus prin sine însuși, ci s'a ridicat pe determinismul cerințelor sufletești; el e un product istoric și relativ. Nimic mai superficial decit părerea acelor istorici și sociologi, cari cred că evoluția socială a fost determinată de progresul treptat al științei despre natura externă, care ar fi adus o transformare în tehnica producției, transformare urmată de o alta în dispozițiile sufletești ale societății. Popoarele salbale nu pot fi civilizate prin schimbarea tehnicii de producție ci prin influența moralei creștine. Conștiința determinismului lumii externe este departe de a avea importanța pe care i-o atribue acești istorici și sociologi. Această conștiință nu numai că nu produce o transformare a sufletului în total, dar ea n'ar avea nici o existență macar, dacă n'ar fi pregătită de determinismul acestui suflet însuși. Mediul determinismului științific care-l

incătușează pe om și îl constringe să se adapteze lui, nu e mediul complexității intuiționale pe care-l cunoaștem fiecare din noi. Intuițiile pe care le avem în conștiința noastră și din care pe unele le atribuim mediului extern și pe altele celui intern, sint intuiții supuse unui singur determinism, acel al conștiinței. De acela nu ne simțim de loc constrinși, fiindcă lumea intuițională complexă, care umple întreaga noastră conștiință și eul nostru, sint unul și acelaș lucru. Numai tirziu, prin reflexiune logică, s'a separat domeniul mediului extern de cel al mediului intern. Mediul determinismului științific nu e acel al intuițiilor, mediu în care sufletul și natura sint deopotrivă de existente, ci un mediu alezuit în urmă, prin mijlocul abstracției și logicei, un mediu al elementelor raționale, în care totul se petrece în ordine și după anumite legi. Acest mediu are superioritatea pe care o arată, nu din cauza naturii sale intrinseci, ci din cauza definiției date de teoreticieni sub influența momentului cultural, care cerea ca la începutul erei moderne, raportul dintre natură și om să se intervertească.

Determinismul naturii externe a luat caracterul unei dogme, fiindcă devenea indispensabil conservării sufletești a omului moderu. Acesta se deosebește de omul antic printr'o afirmare din ce în ce mai pronunțată a personalității lui; el ține să apară în activitatea sa ca o individualitate bine distinctă de mediul care-l înconjoară; el ține să însemneze ca persoană, înainte de a însamua ca membru al unei comunități sau asociații. Activitatea voluntară desprinsă de trunchiul comunității sociale și îndreptată exclusiv spre formarea de personalități libere, nu putea să-și găsească un razem mai sigur, decit în determinismul naturii externe. În locul terenului solid, pe care

mai înainte unitatea sufletească a omului antic îl găsea în legăturile de singe, de rasă, de religie, trebuia terenul solid al mediului naturii. Triumful științei despre natură a mers alături cu triumful personalizmului individual în viața politică și economică. Cea mai mare laudă pentru știință fu că poate să prevadă. Prevederea înainte de toate! Știința care dă prevederea e adevărata știință, aceea care nu o dă, nu e știință, nefiind de mare folos individului.

Numai cerințele sufletescii au acordat determinizmului naturii valoarea de care acesta se bucură în știința modernă. Nimic mai eronat decît teoria, după care sufletul constituie o realitate secundară, o realitate de epifenomen față de realitatea lumii externe. Adevărul e în teoria opusă. Realitatea lumii externe noi n'am ajuns să o studiem și s'o separăm de noi, niciodată, dacă n'ar fi determinismul sufletesc, care să ne împingă la aceasta. Adevărata realitate, cea mai apropiată de noi, e cea a sufletului. În acest domeniu prevederea fenomenelor viitoare nu e nici posibilă nici utilă. Posibilitatea prevederii depinde de posibilitatea de a te putea desprinde cu desăvîrșire de obiectul asupra căruia vrei să aplici această prevedere. Ea a devenit posibilă numai după ce a devenit posibilă izolarea naturii ca un sistem de forțe sau de obiecte, înafară de actele de conștiință ale omului, căci numai înăuntrul unui sistem izolat și neinfluențat de nimic din afară, se pot stabili raporturi sau legi cauzale. Această condiție nu e cu puțință de realizat în domeniul fenomenelor sufletescii, decît numai în privința fenomenelor petrecute, nu și a celor viitoare. Știința sufletului nu poate explica decît actualitatea noastră sufletească. Pentru ca prevederea în domeniul fenomenelor sufletescii să se

poată stabili și să fie utilă, ar trebui ca cel care o are să nu intre ca parte în rindul fenomenelor pe care le prevede. Ar trebui ca individul cugetător să fie complect izolat de domeniul sufletesc pe care-l studiază. „Altfel dacă individul cugetător nu se poate desprinde de totalitatea fenomenelor, prevederea sa atunci va trebui să se întindă implicit și asupra activității sale, ca parte a totului, în care caz ea nu mai este utilă, căci poate fi, utilă altora mai mult decît sie-și“. Adaptarea mediului sufletesc la cel cosmic nu se petrece în aceleași condiții, ca adaptarea lumii animale și vegetale. Pe cînd acestea, au rămas aceleași, sufletul omului a evoluat. Determinizmul pe care-l constatăm în mersul istoriei unui popor, nu-l putem explica prin influența mediului fizic. Nu solul determină cultura, ci cultura determină întrebuințarea ce o face un popor cu diferitele proprietăți ale solului. În sufletul, în aptitudinile poporului, există determinizmul pe care-l urmează evoluția culturii sale, mediul cosmic nu poate decît să împiedice sau să ajute la desfășurarea acestui determinizmul, iar nici de cum la crearea lui. Legile cauzale sufletescii sînt însă tot atît de inexorabile ca și cele fizice. Pe aceleași principii logice se bazează certitudinea lor, diferența e numai că cele fizice făcînd abstracție de individ, au posibilitatea să se proiecteze înafară, cuprinzînd deci trecutul și viitorul; pe cînd cele sufletescii, trebuind să ție samă de existența individului, se opresc de regulă la actualitatea acestuia. O lege sufletescă nu e concepută ca realizabilă în viitor, decît prin contribuția voluntară pe care o va depune individul. Dar cunoscînd-o, individul dobindește un razem puternic pentru activitatea sa. Cunoștința legilor desvăluie puterile sale sufletescii, pe care le poate afirma cu mai multă tărie.

Pe cind mediul fizic e compus din elemente, acel sufletesc e compus din unitați. In lupta dintre aceste unitați fiecare din ele impune elementelor ei constringeri, unitatea individuală diferitelor stări sufletești, unitatea de cultură diferitelor unitați individuale. O cultură ca și o fabrică, nu poate funcționa decit pe baza unei întregi serii de fenomene sufletești, înlănțuite în vederea conservării unității sale totale. Această înlănțuire constituie ceea ce numim puterea sufletească a culturii.

Mulți n'au ochii formați pentru a vedea asemenea înlănțuire sufletească și întreabă de resortul material al puterii sufletești. Mai multe unitați de cultură diferite pot exista alături, cită vreme cele mai puternice nu vor avea nevoie de spațiul ocupat de celelalte. „Cind au nevoie de aceasta, lupta se încinge și în lupta dintre diferitele unitați de cultură, decide puterea lor sufletească. Din conștiința datoriei de a se conserva ca unitate, în fața pericolului pe care-l poate aduce ziua de mine pornește indemnul spre întărirea și formarea caracterelor.”

După cum se poate vedea din această imperfectă expunere, această operă conține multe idei interesante și juste. Aceste idei în care se simte influența puternică a cugetării germane contemporane, sînt însă mai mult juxtapuse decit sistematizate. Legătura între ele nu apare totdeauna clară și cugetarea autorului, chiar pentru cea familiarizată cu reflexia filosofică, e uneori destul de greu de pătruns. Această operă reprezintă însă o muncă intelectuală considerabilă, ea impune prin erudiția vastă a autorului în curent cu ultimele producții ale cugetării filosofice și științifice, și în literatură noastră filosofică, importanța ei nu poate fi desigur pusă la îndoială.

*

Emile Boutroux. *Science et Religion dans la Philosophie Contemporaine.* Paris, Ernest Flammarion, prețul 3.50.

Această operă de mare însemnatate, care tratează despre una din problemele ce frământă mai mult vremea noastră, e scrisă cu pătrunderea adincă, spiritul larg, înălțimea de vederi obicinuită a eminentului cugetător francez.

Între doctrinele privitoare la raportul dintre știință și religie, se deosebesc după el două tendinți: una naturalistă, alta spiritualistă. În cea dintâi intră: religia umanității a lui Comte, agnosticizmul lui Spencer, monizmul lui Haeckel, explicarea psihologică și sociologică a fenomenelor religioase (psihologizmul și sociologizmul). Toate aceste doctrine sînt supuse analizei și critice.

Umanitatea lui Comte e o noțiune incapabilă de a procura un principiu prim. Bariera pe care Comte o ridică între fapte și idei, între realitățile date și posibilitățile ideale, e iluzorie. Sufletul omenesc e tocmai sforțarea de a depăși ceea ce e dat, pentru a face mai bine, pentru a încerca altceva, pentru a se depăși pe sine. Omul nu e o colecție de fapte, un lucru. În el există o putere creatoare. În umanitate chiar se găsesc germeni unei religii al cărui obiect o depășește. Pozitivizmul nu cunoaște decit realul și utilul, dar mai presus de aceste noțiuni omul pune binele, adevărul, frumosul, obiecte superioare realității date și pe care Comte zădărnice s'a încercat a le elimina. Menționînd o realitate supra senzibilă, ca obiect al religiei, Herbert Spencer nu s'a contrazis, căci în rațiunea omenescă însăși e înscrisă afirmația unei realități invizibile, superioare față de tot ce ne e dat în experiență. Punc-

tul contestabil al doctrinei sale e în altă parte. După Spencer supra-senzibilul e transcendent, inaccesibil, incognoscibil. Principiul agnosticizmului său e obiectivismul absolut. Dar acesta e oare un punct de vedere posibil și legitim? Obiectivitatea absolută nu poate fi atinsă nici în științele naturii, cu atât mai puțin în științele morale. Cum va pătrunde metoda obiectivă în viața intensă, profundă și bogată a religiei? În realitate subiectul și obiectul nu sînt niciodată efectiv separate. Religia nu poate consta pur și simplu în afirmarea și adorarea mută a unui incognoscibil transcendent. Spencer ne dă în același timp prea mult și prea puțin. Dacă umanitatea lui Comte e o concepție incompletă și instabilă, fiindcă omul e prin esența lui o ființă care se depășește pe sine, cu atât mai mult nu putem pune cu Spencer oamenii în prezența unei ființi, din care totul derivă, pentru a le spune pe urmă că despre această ființă nu pot ști nimic, nici nu se pot aștepta la nimic. Mai puțin satisfăcător încă e monizmul evoluționist al lui Haeckel. Intrucît se opune religiilor, această filozofie insistă asupra unității fundamentale a ființelor, a mecanismului universal, a fatalității luptei pentru existență, asupra neantului convingerilor noastre subiective și a solidarității absolute ce leagă fiecare ființă cu totalitatea universului. Se pot oare deduce din aceste principii libertatea, valoarea personalității omenești, fraternitatea, urmărirea idealului? Pentru a putea înlocui religiile, Haeckel a fost nevoit să introducă noțiuni normative alături de cele experimentale, să dea o valoare imperativelor care sînt date subiectiv în conștiința noastră. Dar asemenea imperative subiective și imaginare, înălțate la rangul de cunoștinți și obligații reale nu sînt în sistemul lui Haeckel decît un principiu străin, inserat în chip arbitrar și

analog revelației religioase. Tot atât de nereușită e încercarea de a se întemeia pe baza noțiunii de solidaritate, o morală științifică care să poată îndeplini în viața omenească rolul religiei. Dacă știința descopere raporturi de solidaritate, descopere și stabilește și raporturi de independență. De fapt omul se găsește în prezența unei mari multiplicități și varietăți de solidaritate date. Între acestea el trebuie să aleagă. Pentru aceasta trebuie să aibă un criteriu de adevăr și de valoare, care să le depășească. Acest criteriu nu se poate reduce la sentiment, el nu poate fi decît un scop cătră care tindem: justiție, bunăvoință, umanitate, solidaritate ideală. Dar acestea nu sînt fapte obiective și științifice, ci reprezentări imediate, subiective, ireductibile. Morala științifică ca și religia științei, au omis o critică esențială, aceea a nevoilor intelectuale și morale ale spiritului omenească. Ele au căutat să satisfacă aceste nevoi înainte de a se întreba care e natura și valoarea lor. Psihologismul și sociologismul reduc fenomenele religioase la manifestările naturale ale activității psihice și sociale. Dar chipul cum explică ele aceste fenomene nu e în realitate științific, căci nici eul omenească nici societatea omenească nu pot fi asimilabile unor cauze mecanice. Psihologismul nu poate explica sentimentul obligației religioase, iar sociologismul face apel la o societate ideală, nu la cea reală.

Doctrinile cele mai însemnate, care reprezintă tendința spiritualistă prin modul lor de a înțelega raportul dintre știință și religie, sînt: dualismul radical al lui Ritschl, doctrina limitelor științei, filozofia acțiunii sau pragmatismul și teoria lui James asupra experienței religioase. Cea dintâi susținută în Germania de o întreagă școală, care-și are originea la Schleiermacher și în Franța de Sabatier, înlătură

din religie orice element dogmatic sau intelectual). Dar religia nu poate fi redusă la un subiectivism lipsit de conținut, abstract și vid. Critica modernă răsturnând vechea concepție dogmatică a științei, a arătat limitele ei. După unii cugetători, aceste limite nu sînt simple negații, ci ele implică existența unei realități supra științifice ca condiție a însuși obiectului științei. După ei știința nu ar fi absolut neutră, ci ar însuma o orientare către religie. Dar limitele științei pot fi oare interpretate într'un senz favorabil religiei? Una din dogmele fundamentale ale științei e tocmai faptul că ea nu știe încotro merge. Știința nu simte nevoia să supună interpretării ceea ce se ascunde dincolo de limitele ei. Pe de altă parte conștiința religioasă nu vrea să fie obligată a cere științei autorizația existenței sale, ea revendică pentru ea autonomia. Teoria primelor principii ale vieții intelectuale și morale, filozofia acțiunii sau pragmatismul, consideră știința și religia ca derivind în spiritul omeneșc dintr'un izvor comun. Această filozofie e o sforțare de a găsi în conștiință un principiu mai profund decît inteligența. După ea, activitatea omenească dezvoltîndu-se ca inteligența, produce știința; realizîndu-se ca voință, tinde către religie. Raportul dintre știință și religie e redus la acel dintre inteligență și voință, raport obscur care poate primi soluții diverse. Dualismul reapare și în sfera acțiunii cu toate greutățile sale. Empirismul radical al lui James, cu toată ingeniozitatea și pătrunderea superioară a autorului, nu e nici el la adăpostul obiecțiilor. Experiența religioasă nu e, cum crede James, cu totul independentă de concepte, dogme, instituții și religia personală nu poate fi considerată ca singura formă a religiei.

În partea ultimă a operei sale, Boutroux susține că rezultatul luptei se-

culare dintre religie și știință nu poate fi prezis, căci nu e vorba aici de două noțiuni, dar de două organisme între care nu poate hotări decît puterea lor de vitalitate. Inteligibilitatea abstractă, caracteristică științei și sentimentul omului, nu sînt opuse decît în noțiunile substituie de noi pentru a putea dogmatiza asupra naturii lor. În realitate această separație nu există și dacă știința e un sistem de formule, în care realitatea individuală nu are nici un loc, ea nu poate fi creată, nu se poate dezvolta, nu poate trăi decît în spiritele individuale, elaborînd ideile și impresiile lor. Individul, în știință, caută să sistematizeze lucrurile dintr'un punct de vedere impersonal, dar știința care e opera sa, nu-i interzice de a căuta deasemeni să le sistematizeze din punctul de vedere al individului însuși. Acest gen de sistematizare, e adevărat, n'ar comporta o valoare obiectivă în sensul științific, dar satisfăcînd sentimentul, ar corespunde unei reale nevoi omenești. O sistematizare de acest gen reprezintă religia. Ea atribuie individului o valoare și îl consideră ca scop în sine, dar nu-i recunoaște alt mijloc de a-și îndeplini destinul, decît considerînd și pe ceilalți indivizi ca scopuri în sine, trăind prin urmare pentru altul și în altul. Nu personalitatea unei persoane unice, dar cea a tuturor personalităților luate încare ca scop și trăind în acelaș timp o viață comună, iată ideia centrală la care se rapoartă totul. O astfel de sistematizare, în acelaș timp subiectivă și concretă, nu e întru nimic exclusă de spiritul științific. Ele sînt lucruri diferite dar nu incompatibile. O asemenea sistematizare coincide și cu fundamentul necesar al vieții omenești: credința în realitatea și valoarea individualității. „Totuși religia și știința rămîn și trebuie să rămînă distincte. Dacă nu ar fi alt mijloc de stabilit între lu-

cruri o ordine rațională, decit reduce-rea diversității lor la unitate, fie prin asimilare, fie prin eliminarea lor, destinele religiei ar părea indoelnice. Dar conflictele produse de opoziții, comportă în viață alte soluții decit în știință sau dialectică. Cind luptă împreună două puteri, inzestrate una ca și cealaltă cu vitalitate și fecunditate, ele se desvoltă și se măresc prin conflictul lor însuși. Și valoarea și indestructibilitatea amindurora, fiind din ce în ce mai mult puse în evidență, rațiunea se încearcă să le apropie în luptele lor și să formeze, reunindu-le, o ființă mai bogată și mai armonioasă decit fiecare din ele luată în parte. Așa se întâmplă cu religia și cu știința. Lupta oțelește pe una ca și pe alta și din principiile lor distincte devenite în acelaș timp mai largi, mai puternice, mai suple, va apărea o formă de viață mai bogată, mai profundă, mai liberă și mai inteligibilă. Dar aceste două puteri autonome, nu pot decit să se îndrumeze către pace, acord și armonie, fără să pretindă că vor ajunge vreodată scopul, căci astfel e condiția omenească."

O. B.

**

Michel Bakounine. *Oeuvres.* Vol. I. P. V. Stock. Paris Bibliothèque sociologique.

În acest volum sînt trei scrieri teoretice ale lui Bakounine. Trăsătura fundamentală, care caracterizază aceste opere de teorie, este contrazi- cerea între silința ce și-o dă mintea lui de a explica lumea în mod fenomenalist și de a aplica la evenimen- tele și manifestările istorice ale omu- lui materialismul istoric și între nă- zuințele socialismului său anarchist, rezultatul unui spirit dezordonat și născut într'un temperament impulsiv și idealist.

Activitatea socială a lui Bakounine nu se simțea în largul ei în concepția

determinismului economic al istoriei. Această nepotrivire se traduce în scri- erile sale teoretice prin aceea că mo- dul său de gîndire *raționalist*, ca al so- cialiştilor utopici, alternează, ba une- ori se pune în contradicție,—cu modul fenomenalist de interpretare a istoriei.

Deși în nenumărate rînduri, consi- deră faptele omului, de orice natură ar fi ele, ca fiind determinate de *in- teres*, adică de tendința proprie ori- cării ființi de a se conserva, cu cît mai multă ușurință și mai puțină sfor- țare, adică că faptele societății sînt determinate de economia subiacentă, totuși deseori,—printr'o contrazicere evidentă—atribue, inteligenții, neînflu- ențată de împrejurările vieții, și vo- iunții individuale un rol precumpănitor.

În multe locuri consideră că mer- sul istoriei consistă în desvoltarea lo- gică a inteligenții omului dealungul timpului, creînd din această inteligență un fel de entitate metafizică.

Această neconținută șovăire a punc- tului său de vedere rezultă de acolo, că el nu a fost un cugetător adevărat, ci, de cele mai multe ori, teoriile ce le expune nu au izvorit din adinecul cu- getării sale; ori au fost generalizări pripite, ori au fost luate din altă parte avînd aparența unor haine de împru- mut, care tradează pe cel ce le poar- tă, că nu-i el adevăratul proprietar.

Lipsa unui sistem, care să fie ex- presia adevărată a spiritului său, care să prezinte o logică internă între toate părțile sale, ese cu putere în evidență, cînd tratează vre-o chestie de un in- teres mai mare teoretic.

Un exemplu, între altele, este mo- dul cum explică și apreciază el „Statul”.

După dînsul, statul e un *organism parazită*, care s-a născut din desvol- tarea ideii religioase, absorbînd pute- rile vii ale poporului. El s'a născut în sinul societății omenești, pe care a subjugat'o, și nu s'a putut menține decit grație prostiei oamenilor. Statul

a apărut și se menține ca *ceva în afară de societate*.

E lucru indiscutabil că concepția lui asupra statului, așa cum a construit-o, se potrivește de minune cu temperamentul său revoluționar. Dar, dacă orice spirit revoluționar simte o mare repulziune în fața oricărei împilări, oricărei constrîngerii ce subjugă individul, acest lucru nu împiedică un spirit științific ca să nu caute a-și da samă de adevărata origine a lucrurilor, a căror realizare nu s'a putut ocoli.

Și statul, care s'a născut din sfărămăturile societății gentilice, prin forma sa de cooperatie cu putere de constrîngere, a fost nu numai un produs necesar, ci și un produs util, superior față de vechea organizare socială. Chiar avînd caracterul odios de tiranie, el a putut asigura o cooperatie între indivizi, mult mai întinsă ca înainte, și așa s'au putut ivi zorile civilizației. În faptul că diferitele clase s'au folosit de puterea statului, pe care-l monopolizaseră, pentru a trăi în voe din plusvaloarea creată de împilatul popor, se explică prin continuele diferențieri economice în sinul

societăților omenești, organizate în state.

Idealul lui Bakounine este asigurarea celei mai complete dezvoltări a individului, emancipîndu-se și de constrîngerea exterioară a statului și de tirania suflatească a religiei.

Iar această emancipare, continuă el, nu o va putea căpăta individul eșînd din societatea—eliberată și ea de tirania statului,—rupînd legăturile de solidaritate cu ceilalți oameni, ci dimpotrivă libera dezvoltare nu se poate desăvîrși decît în sinul societății.

Societatea trebuie emancipată de stat și atunci și omul se va putea dezvolta liber în sinul ei.

Cu toate acestea, nu trebuie să ai înțelepciunea Minervei, ca să pricepi, că forma de stat bazat pe stăpînirea de clasă, și influența bisericeii, nu pot dispărea printr'un simplu argument retoric, căci trebuie realizate anumite procese economice, *ca să devină cu neputință exploatarea omului decîtă om să fie cu putință o cultură rațională a maselor populare*. și acest lucru nu se poate realiza decît tot în societatea de stat.

I. N

Revista Revistelor

Luceafărul (Nr. 11—12). Inceputul unui interesant studiu asupra *Poeziei populare române*, datorit d-lui Andreiu Birseanu.—Trei poezii frumoase de O. Goga (*Trandafir, Cîntec, Sonet*), etc.—Numerele acestea sînt închinat lui Vlad Delamarina: Bucăți din acest scriitor; amintiri după dinsul etc.

Junimea Literară (Iunie).—D. Vladimir S. T. Mironescu publică un important studiu despre *Mănăstirile și bisericile întemeiate de Ștefan cel Mare*, care trebuie citit de oricine se interesează de această chestie.

Săptămîna (Mai).—Remarcăm un articol al d-lui Panu asupra piesei d-lui Florescu, *Sanda*. D. Panu recunoaște calitățile de psihologie ale acestei piese și arată că lumea, în care se petrece acțiunea, trebuie să ne-o închipuim ca o lume „îndoelnică”: „Nu este tocmai le demi-monde în sensul pe care acest cuvînt l'a căpătat acum, dar nu este nici lumea cînsită, nici lumea mare coruptă, coruptă, însă care ascunde corupțiunea sub vălul demnității și al bunei creșteri”.

La nouvelle Revue. (Iunie).—René Doumic scrie un articol, *Teama de copil*. Statisticile anului trecut dovedesc că în Franța cifra deceselor întrece pe cea a nașterilor. Acest fapt grav poate fi considerat ca rezultatul boalelor sufletului contemporan și se reduce la teama părinți-

lor de a avea copii. Cauzele acestui fapt sînt: dragostea și grija excesivă ce au părinții pentru copii, dorința bunului trai care a devenit o nevoie imperioasă, teama lor de responsabilitățile pricinuite de interesul pe care-l poartă pentru viitorul copiilor. Dar cea mai însemnată din cauze, e slăbirea ideii de familie, slăbire la care a contribuit abuzul divorțurilor, feminismul, slăbirea sentimentului religios. Remediul acestui mare rău nu poate fi socializarea copiilor, cum crede colectivizmul, nici reforma legilor actuale. Puternică e numai opinia: imperiul lumii aparține astăzi ideilor. Marele rău de care suferim e individualismul, împotriva lui trebuie să luptăm cu toată energia și ingeniozitatea noastră.

Mercure de France. (Iunie).—*Remy de Gourmont* într'un articol *Les premières idées de Chateaubriand* analizează opera din tinereță a acestuia, „*L'essai sur les révolutions*”. În această operă se simte influența ateizmului și raționalizmului lui Voltaire și Helvetius și nimic nu face să se prevadă evoluția de mai târziu a lui Chateaubriand către creștinism.

Louis Dumur în *Le surhomme contre Nietzsche*, apreciind personalitatea celebrului cugetător, spune că au fost în realitate doi Nietzsche, filosoful și omul, sau supraomul și subomul. Primul, creator genial al pute-

rii de voință, minuat profesor de energie, al doilea, înzestrat cu un temperament bilios de reacționar, cu o furie fioroasă împotriva a tot ce e nou, neobosit laudator temporis acti, partizan al tuturor aristocrațiilor în declin. Acești doi Nietzsche sînt înconciliabili sau atît de diferiți unul de altul, în cit zadarnic am încerca să-i conciliem. Adevăratul nietzschism însă după părerea lui George Brandes trebuie să părăsească partea negativă a doctrinei lui Nietzsche, pentru a scoate în adevărata ei valoare doctrina revoluționară și atît de fecundă a voinței de putere.— *George Palante* caută să definească și să analizeze sensibilitatea individualistă. După definiția lui negativă, ea e contrarul senzibilității sociale, e o voință de izolare, aproape de mizantropie. Ea presupune o nevoie vie de independență, de sinceritate față de sine și față de alții, o nevoie de discreție și de delicateță care pornește dintr'un sentiment viu al barierei ce separă eurile și le face incomunicabile și intangibile. Trăsătura ei dominantă e sentimentul diferenței omenestii; și acel al uicitații persoanelor. Senzibilitatea individualistă intră totdeauna în conflict cu societatea în care evoluează și e însoțită de un intelectualism ostil tuturor doctrinelor de apăsare socială, ea e antisolidaristă, antidogmatică, antieducaționistă. Individualismul psihologic e un pesimizm social, o neîncredere raționată față de orice organizație socială. Alitudinea individualismului e defensivă și arma lui de apărare împotriva mediului social e indiferența și disprețul. Această senzibilitate se manifestă de obicei la oamenii de tip senzitiv. Exemple: Benjamin Constant, Vigny, Amiel. Sau la senzitivi activi. (Stendhal). Uneori la activi. (Disraeli).

În epoca noastră în care triumfă senzibilitatea socială și solidaristă,

acea individualistă poate plăcea prin contrast, cel puțin acelorora care prețuiesc excepția și „diferența“ ome-nească.

Revue des idées (Iunie).—Într'un interesant articol, „Este progres în civilizație ?“. *A. Van Gemep* susține că putem vorbi de un progres general al civilizației în materie de tehnică, dar nu în materie de inteligență sau de artă. Un om de geniu modern valorează exact ceia ce a valorat un om de geniu preistoric sau ceia ce valorează cutare geniu necunoscut din Africa sau din Oceania. Grație progresului tehnic, omul de geniu european găsește la dispoziția sa mijloace mai delicate sau mai numeroase de a se exprima de cît fratele său negru sau galbăn. Dar nu e diferență între ei în privința posibilității interne, a inteligenței. Remy de Gourmont a scos minuat în relief caracterul de spontaneitate al geniului, arătînd prin aceasta că geniuul nu poate fi evaluat după norme exterioare. Omul de geniu e de sigur o mutațiune, adică o variație bruscă, dar o mutațiune fără valoare generală, fără acțiune asupra evoluției universale, pentru că caracterele sale proprii nu sînt transmisibile nici prin împrumut, nici prin creațiune. Conștiințele noastre s'au înmulțit de sigur în cursul vremilor, dar baza însăși a cunoștinței, scheletul său a ramas neschimbat. Noi utilizăm inteligența noastră pentru scopuri din ce în ce mai numeroase și mai complexe, de aici iluzia superiorității noastre. Dar faptul fundamental, e acel atît de bine arătat de Gourmont: inteligența noastră e o calitate specifică, neschimbată, constantă.

La Revue Latine (Maiu).—*Emile Faguel* se ocupă în articolul: Nietzsche împotriva istoricilor, de opera lui Nietzsche *Considerații inactuale*, tradusă acuma în franțuzește. Cetitorii noștri cunosc ideile

din această carte, din cite-va recenzii ale noastre din numerile trecute.—Emile Faguet, recunoscînd dreptatea multor considerații și atacuri ale lui Nietzsche împotriva istoricilor,—neagă, totuși, că îndeletnicirea cu istoria ar stinjeni activitatea creatoare. El dovedește aceasta și deductiv, și prin exemple. Comparînd pe istorici cu artiștii, din acest punct de vedere, comparația ar fi în defavoarea acestor din urmă. —„considerație, la care Nietzsche ar fi trebuit să cugete“...

Rivista d'Italia (Mai 1908). *E. Rocchi* „Arma geniului în armatele moderne“. Dacă considerăm extensiunea cîmpurilor de acțiune, puterea distructivă a armelor moderne și multiplele nevoi ale maselor pentru a se mișca și manevra, se vede ușor importanța pe care o are astăzi arma geniului. A construi drumuri și poduri, a înlătura obstacole, a stabili telegrafuri, funiculare aeriene, observatoare fixe și mobile-aerostate;—a ilumina cu reflectoare, a lua fotografii instantanee ale terenurilor și pozițiilor și alte multe, iată principalele îndatoriri pe care tehnica modernă le cere trupelor de geniu. Toate aceste lucrări trebuiesc făcute cu mare repejune și cu siguranță. S-a trecut vremea vechilor războaie de asediu, cînd geniul era chemat să construiască pe îndelete fortificații greoaie. Mobilitatea trupelor de astăzi, cași puterea gurilor de foc, nu mai permit încetineala lucrărilor. Acuma nu se mai poate ști cu mult înainte uici măcar localitatea unde va avea loc acțiunea principală. Asta nu însă însemnă că serviciul trupelor de geniu a ajuns de prisos, nici că poate fi înlocuit prin micile lucrări de retransamente pe care le poate executa și infanteria cu ajutorul micilor sape pe care fie care soldat le poartă cu sine. Asemenea lucrări executate de infanterie, deși au o mare însemnătate, nu-s totuși su-

ficiente. Întinderea rețelelor telegrafice sau subminarea solului cu materiale explozibile, cer numai decît prezența armii speciale. Ceea ce se cere acum armei geniului, este repejunea executării lucrărilor și imediata folosire, pentru aceste lucrări, a tuturor avantajelor pe care le oferă terenul. Pentru acest scop, zice autorul, soldații și ofițerii de geniu nu mai pot rămînea izolați, de-o parte de mișcările infanteriei, ci trebuiesc amestecați cu aceasta din urmă, trebuiesc să o însoțească în toate mișcărilor ei pe teren, pentru a-și putea da seama imediat de poziția terenului și a putea astfel lua măsurile cele mai potrivite. Față de condițiile actuale ale războiului, această fuziune între arme trebuie să se facă numai decît, dacă e să se tragă vre-un folos din arma specială a geniului.

Nuova Antologia (1 Iunie 1908). *Luigi Luzzatti* „Vechile și nolle metode sociale pentru ajutorarea muncitorilor invalizi și bătrîni“.

În Italia există, de mai bine de zece ani, ca instituție a statului, *Casa Națională*, creată pentru asigurarea accidentelor și bătrîneței lucrătorilor. De și această instituție dispune de însemnate fonduri pecuniare, totuși nu se poate spune că a avut succesul pe care-l merita. În 1907 asigurații atingeau de abia cifra de 251.000, și acum o pătrime din acest număr a scăzut, necontinînd ratele, iar din cei rămași, cea mai mare parte reprezintă înscrierile obligatorii ale guvernului sau în sarcina industrialilor. Și în Italia ar trebui doară să se ridice cifra asiguraților până la 8 milioane! Există și un institut privat, în acelaș scop, care, deși nu dispune de fonduri așa de însemnate, are totuși un număr mai mare de asigurați: 362.000. Pricina e, poate, în felul organizării: pe cînd institutul oficial așteaptă să-i vie de bună voe clienții, cel privat,

prin agenți interesați prin tantieme, îi caută singur. Lucrul acesta se observă și în alte țări; asigurarea liberă și spontană nu corespunde nicărei sacrificiilor băuști pe care le fac statele. Astfel devine simțită nevoia de a alege între sistemul german (asigurarea obligatorie, cu concursul întreprinzătorilor și a statului: 14 mil. asigurați), sau sistemul anglo-saxon din Australia și Danemarca, propus acum în Anglia de ministrul Asquith (indatorirea statului de a procura pensii, fără contribuirea muncitorilor.) Sistemul german care e pe cale de a se introduce în Franța, se prezintă în următoarele cifre: pensii plătite la invalizi 750.000; la bătrâni peste 70 de ani: 150.000. Media pensiunii e de 180 mărci (225 fr.) Asigurările sînt parte în contul lucrătorilor, parte în acel al patronilor, parte în al statului; cheltuiala totală, pe an, e de 450 mil. 45 mil. din bugetul statului, 172 mil. plătesc lucrătorii, 233 milioane patronii. Guvernul francez era dispus să acorde 100 mil. pe an, dar după planurile propuse (plata unei pensii de 360 fr. oricărui lucrător care a contribuit 20% din salariu timp de 30 ani) s-a calculat că statul francez ar trebui să dea anul întâi 282 mil. și ar trebui să meargă crescînd până la 545 mil. anual. Este o cheltuială, pentru care n-ar ajunge nici bogățiile Franței, zice Luzzatti. În ce privește proiectul englez de a da pensii, fără a primi nici o colizație din partea celui asigurat, autorul crede că n-are să fie posibil a fi pus în practică.

Deutsche Rundschau (Iunie 1908). P. Walther. Curentele antingleze în India și combaterea lor. Autorul își propune să studieze pricinile luptei, care s-a început de mai bine de douăzeci de ani,—de o cam dată numai cu armele spiritului—între Ingheji și Indieni. După perioada de cășerire, s-a pornit opera înzestrării

țării cuprinse, cu cultura apusului; aceea care a luat asupra-și această uriașă sarcină, a fost guvernatorul Bentinck, avînd de colaborator și pe marele istoric Macaulay. Odată cu limba, literatura și știința engleză, au pătruns însă în India și ideile democratice de libertate și progres, și mulțumită faptului că s-au primit băstinași în funcțiile de judecător și cele administrative, precum și faptului că s-a impus în toată India limba engleză ca limbă oficială, aceste idei au căpătat în curînd o mare răspîndire. Educația engleză a făcut ca numeroasele popoare din India, despărțite până acum prin rasă, religie și mai ales prin limbă, să capete mijlocul de a se pune în comunicație și de a ajunge cu timpul să-și dea seama de interesele lor comune, opuse dominației engleze. Trezirea conștiinței naționale a avut de urmare mai întâi crearea aceluia congres național, care se adună în fiecare an, la sfîrșitul lunii Decembrie și în care iau parte membri aleși din clasa culte ale Indienilor. Tendințele congresului au fost dela început de natură politică și au urmărit, în primul lor, câștigarea dreptului de a participa mai mult la guvernarea țării. Prosa desvîlindu-se în același timp, s'a început o activă propagandă pentru autonomia Indiei, propagandă care nu se sîia să îndemne pe față la revoluție. Față de această mișcare, Inghejii au luat măsuri: au cedat la unele cereri—pe care le puteau acorda; au arestat și dat judecării pe propagandiștii prea violenți; au mai schimbat sistemul educației în școli și—mai cu seama—au procedat la o nouă împărțire a provinciilor. Astfel ei au făcut din Bengal două provincii, Bengalul și Orlbengalul, pentru a da supremația populației mahomedane, care în general e mult mai credincioasă față cu guvernul englez. Aceste măsuri sînt cauza tulburărilor recente

și ceea ce viitorul poate să aducă, nu se poate încă gli.

Deutsche Revue. (Iunie 1908). *Achille Loria*, cunoscutul sociolog din Turin, își pune întrebarea dacă cultura modernă a făcut omenirea și societatea mai fericită? Considerând faptele așa cum se prezintă, zice el, fără a le supune la o examinare critică. apoi se pare ca ar trebui să răspundem negativ la întrebarea de mai sus. E destul să se compare starea sufletească a unui țăran, care se lasă liniștit în voia soartei, cu cea a unui lucrător industrial, veșnic amărit de soarta sa, pentru a se părea că se confirmă vechea teză biblică despre izgonirea din paradis a celui care s'a încumetat să guste din fructele arborelui cunoștinței. O cercetare critică însă mai profundă, dovedește îndată că o asemenea concluzie este greșită. Faptul că cultura modernă, așa cum e răspândită astăzi, risipește fericirea din suflete și trezește chinuri, e adevărat. In clasele de jos, din pricina relelor condiții economice, există o lipsă de echilibru sufleteș, în mod latent. Această lipsă de echilibru devine acută de îndată ce sufletul e luminat de o știință care e pur intelectuală, fără a fi însoțită și de o cultură morală care să se adreseze inimii. Și aceasta e tocmai ceea ce s-a întâmplat în timpurile prezente, cum de altminterlea nici nu se putea întâmpla altfel. De acest neajuns al culturii de astăzi, nu trebuie însă învinovățită cultura în sine, căci ceea ce are loc astăzi e numai o fază intermediară care are să dispară. Ca o semștiință ca cea de astăzi nu poate face fericirea nimărui, e lucru foarte natural; dar pentru a-i înlătura relele efecte, nu trebuie a căuta să o înlături ci să o completezi. Omenirea, care mai înainte prin narcoticele neștiinței și ale superstiției era adormită, a ajuns as-

tăzi în cea stare de semitrezie, care o face sensibilă la durere, dar care-i dă și mijloacele de a o învinge. Starea de nemulțumire, care se observă astăzi, este fermentul binecuvîntat care va aduce transformarea dorită, adevărindu-se încă odată faptul că durerea este sentinela vieții.

The North American Review. (Mai 1908). *Louis Livingston Seaman* „O criză în istoria armatei americane“. In Congresul statelor americane s-a propus un proiect pentru îmbunătățirea departamentului medical al armatei. Autorul critică violent acest proiect ca insuficient și învinuindu-l că nu ține samă de progresele medicinei, mai ales de ale bacteriologiei. Cu această ocazie arată starea deplorabilă a serviciului sanitar al armatei americane, precum și rolul funest pe care-l joacă boalele în timp de campanie. Istoria, zice el, probează că dintr-o 100 de oameni morți în războiu, 80 mor de boale și numai 20 de răni. In ultimul războiu ruso-turc 80.000 au murit de boală și 20.000 de răni. In războiul Crimeei, aliații au pierdut în șase luni 50.000 de soldați de boale și numai 2000 au murit de glonț; în campania franceză din Madagascar, în 1894, din cei 14.000 de soldați puși în front, 29 au fost uciși în acțiune, iar 7000 au fost secerati de boală. Insa „incanunarea exhibiției de imbecilitate“, zice autorul, a fost lăsată Statelor Unite. In recentul război cu Spania „campauie de operă bufă“, pentru un soldat ucis de dușman au murit 14 de boală. Ast-fel în insulele Phillipine, au căzut în luptă 17, de boală 203; în Puerto Rico, în luptă 3, de boală 262; în Cuba, în luptă 273, de boală 567; pe teritoriul Statelor Unite, unde nu s-a dat nici o luptă, au murit 2.649, pe loc, în lagăre. Rezultatul dar al conflictului cu Spania, care aproape n'a costat sînge, este că statul plătește anul acesta pen-

siuni în sumă de 146,000,000, iar în bugetul anului viitor s-a înscris suma de 151,000,000. Că printr-o organizare serioasă a serviciului militar asemenea lucruri s'ar putea evita, au probat-o Japonezii în recentul lor războiu: au pierdut 27.168 soldați din pricina boalelor și 58,887 în luptă; deci proporția e cu totul schimbata, pentru 2 morți în luptă, 1 de boală. Acest rezultat nu l-au atins Japonezii de cit numai prin faptul că au primit rolul preventiv al medicinei și s-au organizat serviciul sanitar din acest punct de vedere. Medicul militar nu trebuie numai să pauzeze răunile, ci trebuie să ia măsuri igienice, care să împiedice izbucnirea molimelor și să oprească răspindirea lor. Pentru aceasta însă, serviciul sanitar trebuie astfel organizat și medicul trebuie să fie ascultat de ofițerul de leupă, în chestiuni de igienă. Noul proiect propus, conchide autorul, nu remediază întru nimic vechile rele de care suferă serviciul sanitar al armatei americane.

The Contemporary Review (Iunie 1908. London).—D. Sidney Webb — „Temelia necesară a societății” — analizează de aproape structura unei societăți ale căluite normal, făcând declarații dela început că ideile sale politice nu-l vor influența în tragerea concluziilor. Autorul e convins că numai Democrația poate asigura o dezvoltare forțită pentru un popor; dar concepția Democrației din 1789 nu se mai potrivește cu concepția Democratice de azi. Democrația cunoscută în principiile Revoluției Franceze cere „libera concurență” și e foarte confuză și sgtreită în privința dreptului de intervenție a Statului. Ea cere legi folositoare tuturor celor mulți și reclamă interes pentru clasele mijlocii, care sînt cele mai numeroase. Dar acest utopizim lipsit de precizie s-a dovedit că, de multe ori, asigură sa-

lisfacerea intereselor numai pentru cîtiva. În schimbul asigurării degenerării poporului întreg. Societatea azi e extrem de diferențiată, viața în toate formele e variată și complexă, interese opuse se ciocnesc în fiecare moment. Poate atunci Statul—regulatorul și răspunzătorul superior— să tolereze libera concurență și să izbutească, prin legi generale aplaudate de toți, să realizeze fericirea generală a unui popor pe o scară înaintată de diferențiere socială? O lege care ar urmări să scoată din ghiarele asupritorilor pe cei asupriți ar fi folositoare, dar ar mulțumi oare pe asupritori? Cu cit complexitatea structurii unei societăți crește, cu atît legile au un caracter mai puțin general, cu atît ele trebuie să privească revendicările unor categorii mai restrînse. În statele înaintate în civilizație, nici instituțiile nu prezintă aspectul generalității și omogenității; cite tipuri de școli, de spitaturi, de bănci... toate la acelaș popor! Un popor nu e o masă omogenă; numai garanțarea dezvoltării tihnite a fiecărei porțiuni din mozaicul total poate asigura fericirea aceluia popor. Autorul cere Statului să exercite poliția tranzacțiilor dintre capitaliști și muncitori: *aici el vede împlinirea celei mai înalte datorii naționale a Statului.* În adevăr, dacă muncitorul e plătit prea puțin, ori e muncit prea mult, el degenerază; și degenerarea unei categorii de oameni din societate contribuie la degenerarea întregului popor. De aceea intervenția Statului în tranzacțiile individuale, pentru a asigura un minimum de salar și un maximum de muncă, e o datorie națională a Statului. Cel care plătește muncitorului un salar mai mic decît îi este necesar pentru refacerea puterilor fizice, ar trebui dat în judecata tribunalelor penale pentru furt din bunul comun.

Varietăți

Serum Marmorek. Cîțiva autori germani și olandezi au publicat de curînd rezultatele ce le-au căpătat cu acest serum. Aceste rezultate fiind concordante și foarte interesante, le dăm după *Revue Scientifique*.

Schenker a limitat întrebuințarea serului la tuberculoși, la care boala prezenta o gravitate mijlocie, a administrat serul pe cale rectală și un timp îndelungat. Din 39 de bolnavi, opt au fost vindecați, și la 11 starea s'a îmbunătățit; unul a murit, iar ceilalți au ramas în starea de mai înainte. Nici într'un caz serul nu face rău și nici un alt tratament n'a permis să se amelioreze mai repede starea, decît acesta.

Wohlberg a constatat că serul e de o eficacitate reală în scrofuloză. Acelaș lucru l-au observat *Hymans*, *Polak Daniels*, cari nu pun în îndoială rezultatele bune ale tratamentului cu serum *Marmorek*.

Proecte de secarea Zuyderzeei. E vorba de a se face un dig, care să tae faimosul lac olandez în două; partea de sud ar fi de 350,000 hectare; ea ar deveni un lac cu apă dulce, umplîndu-se neconținut cu apele riului *Ysel*. Puțin cite puțin s'ar seca din această suprafață un număr de 21000 hectare. Digul ar costa 82 mil. franci iar lucrarea în total 500 mil. Pămîntul de cultură ce s'ar căpăta s'ar putea vinde cu 3,700 fr. Hectarul.

Aprinderea lămpilor in vagoane. Cu greu se despart oamenii de ga-

zul aerian, mai ales de cînd *Auer* a introdus sîta cunoscută de oxid de *Cerni* și *Thorni*, care a făcut să crească puterea iluminatoare a gazului. La trenuri era o chestiune foarte grea aceea a aprinderii lămpilor cu gaz arian. Pe unele linii, care trec prin tuneluri, e nevoie să ardă gazul cîteva ore pe zi, ceea ce necesitează cheltueli mari. Se pare că problema aprinderii lămpilor e acum rezolvită. Un singur funcționar poate să le aprindă în cîteva minute. Lămpile au cîte un fir de Nikel de-asupra sitei și prin acest fir se dă drumul unui curent electric. Se dă întăi drumul gazului și apoi curentului, firul de nichel se înroșește și aprinde gazul. Pentru linia Paris—Basel se calculeaza o economie de 223 fr. de fiecare vagon pentru un an, din întrebuințarea sistemului acestuia de aprindere a lămpilor.

Exploatarea petrolului submarin. Pe coasta Californiei se găsesc un număr destul de mare de puțuri petrolifere, care timp de 40 de ani au adus mari beneficii acționarilor. În timpul din urmă s'a observat că debitul puțurilor se micșorează; fiind că pătura de petrol se întinde sub mare, s'a căutat s'o urmărească acolo. Pentru asta se împlintă în fundul mării țevi de fer ori de beton armat, atît cît trebuie ca apa mării să nu mai poată pătrunde în țevi, se scoate apa din ele și apoi se procedează la sondat, întocmai ca pe uscat. Marea oferă un aspect deose-

bit cu vasele ei așezate în linie, servind la așezarea tuburilor, la sondaj și la culesul petrolului. Din timp în timp marea distruge toate construcțiile, dar oamenii le ridică în scurtă vreme la loc, căci câștigul e destul de mare. Puțurile nu-s adânci. De multe ori ele înfîlnesc 2 și 3 zone petrolifere.

Uciderea guzganilor din corăbii. Conferința internațională de igienă ținută la Paris în 1903, a recomandat ca să se facă toate sforțările pentru a ucide guzganii de pe corăbii, căci aceștia aduc ciuma. Studiile făcute în Franța, arată că cel mai bun mijloc constă în a lăsa să intre în corabie gaz sulfuros. Consiliul superior de igienă publică din Paris, a recunoscut eficacitatea aparatelor *Clayton, Marot și Gauthier-Deglos*. În primul aparat se arde S și gazul sulfuros produs e trimis în corabie. În al doilea aparat se ia ca punct de plecare acidul sulfuros liciu, care e prealabil amestecat cu aer și supus acțiunii scînteelor electrice, pentru ca o parte din el să se transforme în anhidridă sulfurică și în fine e trimis în corabie. Cel mai răspîndit e aparatul *Marot*.

Lupta contra țințarilor. Pentru a distruge larvele de țințari se toarnă petrol peste apele stătătoare; Dr. *Sauzean* din *Gabon* arată că în țările calde se poate utiliza cactus spinos, căci acesta tăiat în bucăți și aruncat în apă, îi comunică o substanță mucilaginoasă ce se depune ca și petrolul la suprafața apei și împiedică respirația larvei. Acțiunea acestei substanțe durează mai multe luni, pe cînd a petrolului e redusă la vr'o 20 zile, în care timp pătura de petrol se evaporează.

Cercetarea curenților atmosferici. Experiențe făcute în Zurich anul trecut, au arătat de cită importanță sînt baloanele mici și cu cită ușurință ne putem servi de dîsele pentru a determina direcția vinturilor și repegiunea lor. Se lasă balonașe să se ridice în sus și se urmăresc

cu un teodolit special construit, care dă la fiecare moment azimutul și înălțimea unghiulară a balonului. Cum arată *Quervain*, care a propus metoda în 1906, se poate ști în orice moment distanța la care se află balonul de observator. Dacă balonul intră în un nou, se poate ști astfel distanța acestuia. Baloanele se urcă ușor la 5000 m. și se pot înălța și pînă la 10000 m.

Monox. Americanul Dr. *Potter* a reușit să prepare un Oxid al siliciului, care să conțină un atom de siliciu și unul de oxigen; compusul e deci analog cu oxidul de cărbune. El a numit acest oxid *Monox*. Proprietățile lui i-au asigurat deja o înfînsă întrebuintare. Il găsim în comerț sub formă de pulbere; nu-i atăcat de nici un liciu, și de nici un alt corp afară de O care-l atacă, la temperatură foarte înaltă; în acest cas el arde și transformîndu-se în silice, dezvoltă o cantitate enormă de căldură. Sufînd pulberea prin tub de cauciuc, ea esă electrizată; nouașul în electrizat rămîne multă vreme în suspensie în aer; dacă înfîlnește o suprafață rea conducătoare, ea se depune pe dînsa, formînd o pătură, prin care poate străbate aerul, dar nu și corpurile aflate în suspensiune în aer, cum sînt pulberile, bacteriile etc... Această proprietate a și găsit întrebuintare în Statele-Unite, unde e obiceiul să se filtreze aerul destinat la ventilarea localurilor. Filtrarea se face prin o pătură de *Monox* depusă pe o țesătură de bumbac. Fiînd-că el e ușor și rău conducător de căldură, se servesc de el în fabricarea unor pinze cu care învăluiesc conductele de vapori de apă, ca acestea să nu se răcească. Depus pe metale le împiedică oxidarea; servește încă la fabricat cerneală neagră pentru tipărit. Industria porțelanei scoate mari foloase de la *Monox*. Fiînd dur se fac din el pietre pentru șlefuit metalele.

Spicuitor

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Correspondance de Stendhal. (1800—1842) publiée par Ad. Paupe et P. A. Chéramy sur les originaux de diverses collections. Préface de Maurice Barrès. Paris. Charles Bossé, 1908, 3 vol. în 8.

Ediție completă și critică a corespondenței celebrului prozator. În prefață, Barrès scrie despre sentimentul onoarei la Stendhal.

Casimir Stryénski et Paul Arbelet. *Soirées du Stendhal Club*, deuxième série. Documents inédits „Mœurs de France” 1 vol. în 18. 3 l. 50. Cuprinde detalii noi asupra vieții și fizionomiei lui Stendhal.

Edouard Schuré. *Femmes inspiratrices et poètes annonciateurs.* Perrin 1 vol. în 18. 3 l. 50.

Studii asupra câtor-va scriitori contemporani, curioase prin sentimentalizmul religios al autorului.

Maffre de Baugé. *L'iris bleu.* A. Pedone. Un vol.

Colecție de cugetări, maxime, reflexii, asupra vieții, femeilor, amurului.

I. Barbey d'Aurevilly. *Le théâtre contemporain.* (I-e série). Stock. 3 l. 50. Cronici teatrale asupra pieselor unor scriitori ca Augier, Sardou, Dumas fils.

E. Rigal *Molière.* 2 vol. Hachette. 7 fr. Studiu aprofundat asupra marelui scriitor.

FILOSOFIE

Georges Fonsegrive *Regards en arrière.* 345 p. Blond ed. 3 fr. 50.

Studii importante de istorie religioasă și filosofică.

Paul Gaultier *L'idéal moderne: La question morale, la question sociale, la question religieuse.* 3 fr. 50. Hachette.

Opera importantă care discută cu un spirit larg problemele vitale ale vremii noastre,

Albert Leclère: *La morale rationnelle dans ses relations avec la philosophie générale.* 544 p. 7 l. 50. Alcan.

Autorul adversar al metodei empiriste și al acelei mistice, a încercat o sinteză a tuturor chestiilor fundamentale ale filosofiei în vederea stabilirii unei morale, riguros raționale.

P. Souriau *Les conditions du bonheur.* 3 fr. 50. Armand Colin.

Incercare de a da o soluție raționată și practică problemei fericirii așa cum se pune ea pentru oamenii timpului nostru.

Scipio Sighele. *Idee e problemi di un positivista.* Sandron edit.

E o colecție de articole publicate în diferite reviste. Are trei părți: studii privitoare la sugestie și psihologie colectivă; studii asupra delictelor și chestiuni de artă și politică.

SOCIOLOGIE

Paul Acker *Oeuvres sociales de femmes.* 3 fr. 50. Plon Nourrit. Culegerea articolelor pe care autorul le-a publicat în *Revue des deux mondes* asupra rolului social al femeii contemporane.

Charles Benoist. *Pour la réforme*

electorale. 3 fr. 50. Plon Nourrit. Articole asupra chestiei electorale și reformei proporționale.

Jean Cruet. *La vie du droit et et l'impuissance des lois*. 3 fr. 50. Bibl. de Philosophie scientifique. Flammarion.

Adversar al concepției dogmatice a legii, autorul e un partizan al atenuării ireductibilei autonomii dintre textul legii și viață.

Eugène de Roberty. *Sociologie de l'action*. Alcan. In prima parte autorul studiază geneza socială a rațiunii, în a doua originea rațională ale acțiunii și etiologia conduitei omenestii.

Eduard v. Hartmann, *Die sozialen Kernfragen*. Verlag Deutsche Bücherei, Berlin, 1908.

Sînt trei volume de studii asupra chestiunilor sociale pe care cunoscut filosof le-a lăsat. Intăiul se ocupă cu repartiția produsului muncii; al doilea, cu mărirea acestui produs și al treilea cu micșurarea apăsării muncii.

STUDIU ȘTIINȚIFIC-LITERAR

Dr. med. Paul Albrecht. *Fritz Reuters Krankheit*. Halle, Marhold 1907.

Autorul stabilește că marele poet n-a fost ceea ce se chiamă un bețiv, ci un bolnav care suferea de dipsomanie, adică atacuri periodice de alcoolism.

ISTORIE LITERARĂ

Carlo del Balzo. *L'Italia nella letteratura francese*. Soc. tip. edit. Nazionale.

E al doilea vol. al acestei opere. Se tratează perioada dela moartea lui Henri IV până la revoluțiune.

POLITICA

V. Mantegazza. *Questioni di politica estera*. Treves.

E o colecție de articole de jurnal referitoare la principalele evenimente politice internaționale, precum conferința din Haga, revolta din România, chestia Marocului, acordul Anglorus etc.

ISTORIE

L. Cappelletti. *Da Aiaccio alla Beresina*. Torino, Bocca.

E un studiu asupra lui Papa Leon, care pornește de la nașterea eroului pînă la retragerea din Rusia.

MEMORII ISTORICE

Daniel Freiherr von Salis-Soglio. *Mein Leben und was ich davon erzählen will, Kann und darf*. I. Band. Stuttgart 1908, Deutsche Verlags-Anstalt.

Primul volum din memoriile bătrînului general austriac.

GEOGRAFIE-CALATORIE

Hans Vollbrecht. *Im Reiche des Negus Negesti Menelik*. Stuttgart Union Deutsche Verlagsanstalt 1907.

Autorul e un medic care a însoțit în 1905 misiunea germană la curtea lui Menelik și care își publică impresiile și observațiile făcute cu acea ocazie.

Compiler

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

Un agronom, Legea Toamnelor agricole și noile numiri de Inspectori Agricoli. București, 1908, 1 broș. de 16 pg., fără preț.

Lascăr Catargiu, 1823—1899. București, Biblioteca politică, Lazareanu, 1908, 1 broș. de 64 pg., prețul 30 b.

Dr. Mărgăritescu. *Institutul de Fizioterapie și Chirurgie ortopedică,* București, *Calea Griviței 67.* București, Sovec, 1908, 1 broș. în 4 de 52 p.

Caton Teodorian, Singele Solovenilor. București „Minerva”, prețul lei 1.50.

Ion Birceanul, Dor Pustiului. București, „Minerva” prețul lei 1.50.

M. Eminescu, Poezii Postume, ediție nouă. București „Minerva, 1908 prețul lei 1.50.

Al. Cazaban, Chipuri și Suflète, „Minerva” prețul lei 1.50.

Schiller, Wilhelm Tell, Dramă în 5 acte, traducere din limba germană de B. Marian. „Biblioteca pentru Toți” prețul 60 b.

Cridan, Epigrame, București, 1908, prețul 1 leu.

A. Vlahuță, Din Trecutul nostru, București, 1908, prețul lei 3.50.

Maxim Gorki, Nuvele traduse de Lia Hirsu, Alcalay, prețul 30 b.

Ivan Turgenev, Duelistul, traducere de Ludovic Dauș, Alcalay, prețul 30 b.

C. Negruzzi, Poezii, Alcalay prețul 30 b.

I. C. Brătianu, (1821—1891). București, 1908 prețul 30 b.

Fr. Grillparzer, Ale mării și iubirii valuri (Hero și Leandru), Tragedie în 5 acte. traducere de C. Berariu, Cernăuți, 1904. prețul 2 coroane.

Isidor Feșan, Despre Noroc. Studiu etic—moral, Ciurcu, Brașov, 1908, prețul 1 cor. 80 kr.

Paul Ionescu Pașion și Corneliu Măiorescu Maior avocați *Din Culisele Baroului.* București, 1908. prețul 2 lei.

Prețul **Constantin Morariu, Ciprian Porumbescu după 25 de ani dela moartea lui.** Editura reuniunii de cinlare „Ciprian Porumbescu” în Suceava, prețul 50 b.

Dr. Eusebiu R. Roșca, XXIV Anuar al Institutului pedagogic teologic Nagyszeben, 1908.

TABLA DE MATERII

a

Volumului IX

(ANUL III, NUMERELE 4, 5 și 6).

I. Literatură.

	Pag.
<i>D. Anghel și St. O. Iosif.</i> —Cometa comedie în 3 acte în versuri	5, 230, 370
<i>G. Coșbuc.</i> —Vlad-vodă Calugărul (versuri).	56
<i>Delavrancea.</i> —Stăpînia odată...	345
<i>Farago Elena.</i> —H. de Regnier. Din La corbeilles des heures	413
<i>C. Hogas.</i> —In Munții Neamțului.	26
<i>Mihail Sadoveanu.</i> —Haia Sanis	169

II. Studii. Articole. Scrieri din țările romine.

<i>Dr. I. Cantacuzino.</i> —In amintirea lui Ion Radovici (cu un portret)	318
<i>G. Ibrăileanu.</i> —Evoluția Spiritului critic. (Eminescu și Socialiștii)	250
<i>D. Munteanu-Rîmnice.</i> —Note și Schițe din Dobrogea. <i>George Murnu.</i> —Expoziția a VII-a a „Tinerimii artistice“	423
<i>Gt.</i> —Viața rominească în Bucovina. (Viața politică.—Societăți de meseriași.—Teatru.—Conferințe)	81
<i>Pascu Gheorghe.</i> —Doîna	478
<i>Dr. Ion Radovici.</i> —In chestia agrară.	415
<i>Sadoveanu Izabela.</i> —Symbolismul	206
<i>C. Stere.</i> —Socialdemocratism sau poporanism? (VI și VII. Incheere).	365
<i>Un Român Bucovinean.</i> —Viața rominească în Bucovina. (Catedra de istoria romină la Universitatea din Cernăuți); Vizita Bucoveninilor.	59
<i>I. Russu-Șiriamu.</i> —Scrieri din Ardeal. (Lovitura dela Caransebeș.—Congresul Presei.—Alte știri).	117
” Scrieri din Ardeal. (Sinoadele eparhiale.—Pentru Școală.—Prigonirea învățătorilor.—Procese de presă.—Noul regulament al dietei)	121
” Scrieri din Ardeal. (Procese.—Condamnarea d-nei Vlad.—Bancă ori fond cultural.—Prigonirea tinerilor universitari.—Congresul partidului țărănesc ungar)	315
<i>Teodorescu I.</i> —Despre votul universal	484
<i>Viața Rominească.</i> —Dr. Ion Radovici.	396
	122

III. Cronici.

<i>Sp. Antonescu.</i> —Cronica Artistică (Expozițiunile dela Ateneu)	90
” ” Cronica Artistică (Expozițiunile d-lor Țincu. Satmaru; a scoalei de arhitectură. Mo-	

	Pag.
<i>Farago Elena.</i> — Traduceri libere (I. S.)	323
<i>Iorga N.</i> — Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor. (R. Rosetti)	126
„ „ Inscricții din Bisericele României vol. II. (M. T.)	129
<i>Kont I.</i> — La Littérature hongroise d'aujourd'hui. (C.B.)	324
<i>Rădulescu Motru C.</i> — Puterea sufletească (O. B.)	492
<i>Lovera Romeo.</i> — La Letteratura rumena con breve crestomazia e dizionarietto esplicativo. (C.B.)	326
<i>Mermeix.</i> — Le syndicalisme contre le socialisme (I.N.)	141
<i>Netzhammer R.</i> — Dem Schwarzen Meer entlang. (M.J.)	133
<i>Otescu I.</i> — Credințele țaranului român despre cer și stele. (G. P.)	130
<i>Zagoriț Const. Sublocotenent</i> — Treisprezece zile din viața lui Mihai Viteazul (7—20 Oct. 1600. Luptele cu Polonia) (M. T.)	129
<i>Teodorian Caton.</i> — Singele Solovenilor. (I. S.)	490

VI. Revista Revistelor.

(Numele revistei se înregistrează atunci când i se anunță numai cuprinsul; în toate celelalte cazuri se înregistrează autorii și articolele).

Arhiva	156
<i>Bossert A.</i> — Hyppolite Taine în scrisorile sale	159
<i>Buisson Etienne.</i> — Acțiunea directă și socialismul	339
Buletinul Comisiunii monumentelor istorice	156
Buletinul Societății filologice	335
<i>Carmine Pietro.</i> — Binefacerea modernă	336
<i>Castel Emma Bolognese.</i> — Ludwig Ulland, ca poet caracteristic al baladei germane.	158
<i>Doumic René.</i> — Teamă de copil	502
<i>Dumur Louis.</i> — Supraomul împotriva lui Nietzsche	502
<i>Faggi A.</i> — Un poet al științei. (Sully Prudhomme)	337
<i>Faguet Emile.</i> — Sully Prudhomme	157
„ Nietzsche împotriva istoricilor	157
<i>Gaultier Jules de.</i> — Bavarismul istoric.	157
<i>Gourmont Rémy de.</i> — Cele dintâi idei ale lui Chateaubriand	502
<i>Iorga N.</i> — Cu privire la universitățile de vacanță	334
<i>Indrumarea.</i> — «Scopul nostru» (Reviste de partid)	145
Junimea Literară	156
<i>K-off I.</i> — Noul guvern din Bulgaria.	340
<i>Kowen D. Reginald.</i> — Declinul și Căderea lui Wagner.	162
<i>Lang Wilhelm.</i> — Eduard Zeller. Amintiri	338
<i>Loria Achille.</i> — Cultura modernă a făcut omenirea fericită?	506
<i>Livingston Seaman Louis.</i> — O criză în istoria armatei americane	596
Luceafărul	156, 334
<i>Luzzatti Luigi.</i> — Vechile și noile metode sociale pentru ajutorarea muncitorilor invalizi și bătrâni.	504
<i>Michels Roberto.</i> — Werner Sombart	159
<i>Palante Georges.</i> — Sensibilitatea individualistă	503

<i>Panu G.</i> —Sanda	502
<i>Phillips March L.</i> —Rolul criticei artistice moderne	339
<i>Popovici Aurel C.</i> —Demagogie criminală	146
" " Doctrine și Realitate, etc	151
" " Idei disolvante	327
<i>Pouvoirville Dr.</i> —Mișcarea revoluționară chineză	160
<i>Raqueni.</i> —Edmondo de Amicis	336
<i>Reinach Theodor.</i> —Analele lui Kratippos, Comediile lui Menandru	336
Revista din Iași	335
Revista celorlalți	156
Revista generală a învățămîntului	156
<i>Rocchi E.</i> —Arma geniului în armatele moderne	
<i>Rod Edouard.</i> —Tendențele actuale ale literaturii fran- ceze	162
<i>Roscoe Henry Syr.</i> —Raporturile dintre Anglia și Ger- mania	338
Săptămîna	156
<i>Streltsov Roman.</i> —Situția politică și social demo- crația în Rusia	161
Săzătoarea	157, 335
<i>Teohari N. E.</i> —Răscoalele și intelectualii noștri	149
<i>Walter P.</i> —Curențele antiingleze în India și comba- tarea lor	505
<i>Webb Sidney.</i> —Temelia necesară a Societății	507
<i>Van Gennep.</i> —Este progres în civilizație?	503
" " Citeva cazuri de bovarism colectiv	336
<i>Zeitschrift für romanische Philologie</i>	161

VII. Varietăți.

Adormirea prin curenți electrici.—Invierea animale- lor ucise de electricitate.—Fotografiile re- producind relieful corpurilor.—Imprăștierea norilor de grindină prin ajutorul tunurilor. —Apa în atmosfera planetei Marte.—Pom- pele de incendiu la New-York.—Case înal- te în New-York.—Industria blănii de As- trahan în Europa.—Legiferarea întrebuin- tării razelor x în Austria.—Electrizarea cu- relelor de transmisiune.—Smochini și blas- tofagi	164
Serum Mormorek.—Proecte de secarea Zuyderzeci.— Aprinderea lămpilor în vagoane.—Exploa- tarea petrolului submarin.—Uciderea guz- ganilor din corăbii.—Lupta contra țîțari- lor—Cercetarea curenților atmosferei.—Mo- nox	508

VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate 167, 341, 510

IX. Bibliografie 343, 512